

BIBLIOTECA
ISTRO-PONTICĂ

Seria
ETNOGRAFIE

1

Iuliana Titov

Relația majoritari — minoritari etnici în Dobrogea de Nord

Editura Dobrogea
<https://biblioteca-digitala.ro>

Relația majoritari – minoritari etnici în Dobrogea de Nord

TULCEA
2015

Iuliana TITOV

**Relația majoritari – minoritari etnici
în Dobrogea de Nord**

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Ioan GODEA

Volum publicat de: Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion” Tulcea
Adresa: Str. Progresului, nr. 32, 820009, Tulcea, România.
Website: <http://www.icemtl.ro/>
Tehnoredactare și coperta: Camelia KAIM
Fotografii: Iuliana Titov, Mihale Mataranga, Valeriu Leonov
Traducere în limba engleză: Alexandru Chiselev

© 2015 Toate drepturile asupra lucrării aparțin Institutului de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion” Tulcea și autorului, Iuliana Titov

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

TITOV, IULIANA

Relația majoritari – minoritari etnici în Dobrogea de Nord /
Iuliana Titov. – Constanța : Editura Dobrogea, 2015

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-606-565-102-9

323.1(498.8)

913(498.8)

ISBN 978-606-565-102-9

Cuprins

<i>Prefață</i>	<i>VII</i>
<i>Notă asupra ediției</i>	<i>X</i>
<i>Referate</i>	<i>XI</i>
<i>Mulțumirile autorului</i>	<i>XVIII</i>

Considerații generale	7
------------------------------------	----------

CAPITOLUL I

Dobrogea de Nord – cadrul geografic	13
1.1. Dobrogea de Nord. Delimitări teritoriale. Perspective de cercetare	13
1.2. Cadrul geografic complex	14
1.2.1. Podișul Dobrogei de Nord	14
1.2.2. Podișul Dobrogei Centrale	22
1.2.3. Delta Dunării	24

CAPITOLUL II

Cadrul istoric. Succesiunea locuirii	32
2.1. Dobrogea până la 1878	32
2.2 Structura populației Dobrogei de Nord înainte de 1878	43
2.3. Dobrogea după 1878	46
2.4. Sistemul legislativ al drepturilor minorităților	69
2.5. Identitatea religioasă a etniilor	73
2.6. Clasificarea așezărilor rurale din Dobrogea de Nord după 1878 pe criteriul etnic	85

CAPITOLUL III

Sate eșantion	90
3.1. Metoda cercetării	90
3.2. Beidaud	94
3.3. Cerna	105
3.4. Greci	119
3.5. Izvoarele	126

3.6. Jurilovca	134
3.7. Mahmudia	141
3.8. Murighiol	154
3.9. Slava Cercheză	166
CAPITOLUL IV	
Relația minoritari-majoritari din perspectiva științelor comunicării.....	175
4.1 Perspective și abordări conceptuale	175
4.2. Conviețuirea și schimbul între culturi.....	183
4.2.1. Socializarea și influențele indirecte	184
4.3. Argumente din teoriile lui Gabriel Tarde	184
4.3.1. Inovația	187
4.3.2. Imitația	192
4.3.3. Opoziția	193
4.4. Relația români–ruși-lipoveni din perspectivă etnologică	194
4.4.1. Aspecte etnolingvistice	195
4.4.2. Portul tradițional	196
4.4.3. Arhitectura	198
4.4.4. Alimentația	199
4.4.5. Sistemul obiceiurilor tradiționale	201
Concluzii	228
Abrevieri	232
Bibliografie selectivă.....	333
Rezumat	241
Abstract	256
Index	270
Argumente vizuale	273

Prefață

Spațiul dobrogean a suscitat, de-a lungul timpului, interesul, pe de o parte al specialiștilor atrași de existența unei civilizații și culturi străvechi, de relieful variat, de mișcările demografice, iar pe de altă parte interesul artiștilor plastici îndrăgostiți de culorile peisajului, de lumina cu totul specială, aproape misterioasă de aici, care se revarsă deseori ciudat în diferitele momente ale zilei.

Vestigiile arheologice și documentele istorice demonstrează că, de-a lungul vremurilor, într-un context specific, generat de numeroasele războaie din secolul al XVIII-lea, au avut loc suprapuneri succesive de populații alogene peste populația băștinașă sau venită din alte regiuni ale României, cu precădere după anul 1877. În aceste coordonate temporale s-a conturat o civilizație tradițională pe cât de deosebită de a celorlalte ținuturi românești, pe atât de originală și interesantă.

Relieful variat al Dobrogei cu frumusețea dealurilor și a câmpiei, a luncilor și lacurilor, cu Dunărea mereu schimbătoare – când liniștită, când învolburată – cu marea fascinantă în timpul iernii, cu Delta misterioasă prin hățișurile ei, nu a făcut din aceasta o zonă izolată, ci dimpotrivă un areal al sintezelor între Orient și Occident. Nu întâmplător fiecare fapt de cultură populară pe care-l considerăm aparținând civilizației tradiționale dobrogene decodificarea relațiilor de conviețuire dintre „românii autohtoni, așa-zișii dicieni”, românii veniți din alte zone ale țării (moldoveni, păstori transilvăneni, olteni), pe de o parte și diferitele populații stabilite aici (aromâni, bulgari, turci și tătari, ruși – lipoveni și ucraineni, germani, italieni, greci, armeni) pe de altă parte. Oricare dintre aceste populații au fost deopotrivă emițători și receptori ai mesajului constituit din cultura locurilor de baștină și cea a locurilor unde fie s-au oprit o perioadă, fie s-au statornicit.

O astfel de zonă cu particularitățile geografice și istorice, rar întâlnite pe alte meleaguri, a permis modelarea unui spațiu tipic unei civilizații tradiționale care stă sub semnul *locuirii interetnice* și, firească, *al multiculturalității*. Aceste aspecte n-au împiedicat însă conviețuirea, în bună înțelegere, a etniilor din Dobrogea. Acestea și-au respectat reciproc obiceiurile, religia, limba maternă. Raportul *noi – ceilalți* a purtat întotdeauna, în Dobrogea, însemne pozitive. Fiecare dintre etnii a împrumutat de la celelalte un gest comportamental, un obicei, o cutumă, transformându-le, în timp, în propriul model cultural, specific etniei, s-a modelat *un identitar / model cultural dobrogean*, care de altfel s-a putut defini și ca un identitar al vremii în raport de una sau alta din perioadele istoriei zbuciumate a locului. Varietatea reliefului și istoria neliniștită a locurilor s-au răsfrânt asupra vieții și sufletelor oamenilor. Impresionează pe oricine străbate acest ținut, frumusețea sufletească a dobrogenilor: sunt ospitalieri, comunicativi, au un cult pentru respectul cutumelor celuilalt fie că este *de aici (vecinul)*, *de acolo (un consătean)*, *de dincolo (un alt dobrogean, din alt sat)*.

Depășind etnocentrismul și ideea continuității neîntrerupte, în cazul Dobrogei se poate discuta despre etnicitate ca o realitate dinamică, despre modul în care fiecare grup etnic a răspuns nevoilor esențiale, inventând modalități de exploatare a resurselor oferite de natură prin forme de activitate specifice.

Numai privit astfel poate fi înțeles modelul cultural dobrogean, un model al conviețuirii pe același pământ a unor grupuri de populații de o diversitate rar întâlnită în Europa, numai așa poți cunoaște cu adevărat Enigmatica Dobroge cu locurile ei fascinante și cu oamenii ei minunați, fie că EL, dobrogeanul – încercat de vremuri de bejenie și de o climă când calmă, când năprasnică – este român sau aromân, turc sau tătar, rus-lipovean sau ucrainean, grec sau armean, italian sau german.

Din această perspectivă, prezentul volum se constituie într-o lucrare științifică de anvergură, complexă, prin abordarea problematicei propuse, a demonstrației acesteia prin coroborarea unui demers etnografic tradițional și a unei viziuni moderne și de actualitate recentă, în particular din punctul de vedere al științelor comunicării, asupra modelului cultural dobrogean.

Sub coordonarea regretatului prof. univ. dr. Ioan Godea, doamna Iuliana Titov a realizat o teză de doctorat, care a stat la baza acestui volum, completă, „un tot” unitar în care regăsim decodificarea diverselor aspecte ale unei culturi și civilizații și care constituie domeniul complex al etnografiei, etnologiei și antropologiei culturale.

Autoarea a intitulat, modest, prima secvență a demersului său „Considerații generale” în derularea căreia prezintă structura lucrării „in extenso”, opiniile specialiștilor, dar și ale Domniei Sale referitor la problematica abordată și totul cu o acribie profesională care se impune a fi menționată și a o considera „introducere în temă”.

În urma cercetărilor de teren, desfășurate pe parcursul câtorva ani, și a studiilor de specialitate, Doamna Iuliana Titov a pătruns caracteristicile fenomenelor etnografice și îndeosebi particularitatea celor dobrogene. A surprins faptul că pentru înțelegerea unui aspect se impune studiul contribuției disciplinelor înrudite: geografie, istorie, sociologie, lingvistică și nu, în cele din urmă științele comunicării spre care „se apleacă” cu o mare disponibilitate autoarea. În acest sens Doamna Iuliana Titov se referă la structura cadrului geografic (Capitolul I), la cadrul istoric în cadrul căruia abordează și succesiunea locuirii (Capitolul II). Prin prezentarea amplă a diferitelor forme de relief, a aspectelor de climă, hidrologie, biodiversitate în zona Dobrogei de Nord, autoarea reliefează că mediul natural generează forme particulare ale faptelor de cultură, relația biunivocă dintre mediul natural și cel cultural. Din acest punct de vedere opinia autoarei se înscrie în coordonatele viziunii generale a celor mai mulți dintre etnologi. De asemenea autoarea subliniază relativitatea dintre regionarea geografică, geomorfologică și cea etnografică, fapt remarcat, de altfel de etnografii cercetători ai culturii civilizației dobrogene. În Capitolul II se impune atenției structura populației care este abordată pe diferite perioade istorice (1878 -1940; 1940-1989; 1989 – prezent). În subcapitolul 2.6 al Capitolului II autoarea realizează clasificarea așezărilor rurale din Dobrogea după 1878, pe criteriul etnic. Doamna Iuliana Titov consideră importantă această clasificare pentru acest areal, străbătut și populat de diverse etnii pentru a facilita analize viitoare. În același capitol, subcapitolul 2.5. este prezentată „Identitatea religioasă a etniilor”. Aceste aspecte se înscriu în coordonatele înțelegerii Capitolul IV („Relația minoritate – majoritate din perspectiva științelor comunicării”), problematică ce constituie esența și contribuția originală a tezei de doctorat și, evident, a prezentului volum. Capitolul III („Sate eșantion”) reprezintă de asemenea o secvență importantă în decodificarea de către lector (specialist sau simplu cercetător) a tematicii din Capitolul IV. Satele eșantion au fost selectate în funcție de componența etnică autoarea stabilind sate monoetnice și polietnice (Beidaud, Cerna, Greci, Izvoarele, Mahmudia, Jurilovca, Murighiol, Slava Cercheză și Slava Rusă). Fiecare din localitățile menționate este analizată într-un demers etnografic din punct de vedere al cadrului natural, istoric, a mișcărilor demografice, structura așezării, gospodăria, elementele de arhitectură și port popular, obiceiuri, viața socială, gastronomie. Viziunea generală din primele capitole sunt particularizate, astfel încât autoarea remarcă identitarul cultural al localității respective, dar și al fiecărei etnii în cadrul așezărilor multietnice.

Demersul din capitolul IV („Relația minoritate – majoritate din perspectiva științelor comunicării”), ar fi putut constitui, prin viziunea modernă asupra problemicii, dar și a modalităților complexe de tratare, el singur tematica tezei de doctorat sau a prezentei lucrări. În subcapitolul 4.1. („Perspective și abordări conceptuale”), autoarea abordează concepte și definiții lansate, de-a lungul dezvoltării științelor socio-umane, referitor la *etnicitate, etnie, grup etnic, grup etnic, minoritate, fenomene ale conviețuirii interetnice (aculturație, alteritate, multiculturalitate, multiculturalism, izolare, imitație, opoziție etc.)*. Definițiile, explicațiile termenilor se realizează din perspectiva conexiunilor etnologiei cu disciplinele din aceeași sferă a studiului comunității: sociologia, antropologia, psihologia individului, dar și a grupului, lingvistica sau psiholingvistica, folclorul. Abordările conceptuale sunt analizate din punct de vedere al diferitelor teorii începând cu sf. secolului al XIX-lea, de la George Vacher, la Melinovski, M. Mauss și C. Levi Strauss, și apoi, în perioade recente, F. Barth, Roman Jakobson, Gabriel Tarde. Autoarea decriptează teoriile pe care le-a avut în vedere, își exprimă opinia, formulează păreri personale, argumentând cu fenomene etnografice locale și subliniind elemente definitorii ale etnicității.

Lucrarea de o deosebită contribuție științifică se impune atenției specialiștilor printr-un aparat critic și o bibliografie ample, de la studiile din secolul al XIX-lea, la cele de ultimă actualitate. Ilustrația, limbajul, caracterizat prin proprietatea și claritatea termenilor urmează normele redactării unui astfel de studiu.

Problematică pe cât de complexă, pe atât de interesantă, „Relația majoritari – minoritari” este permanent de mare actualitate, structura grupului etnic fiind un fenomen dinamic. Mișcările demografice din această perioadă demonstrează acest fapt. Doresc autoarei succes în cercetările ulterioare pe problematica pe care a adus-o, în prim plan, în prezentul volum.

conf. dr. Steluța Pârâu

Notă asupra ediției

Multietnicitate, multiculturalitate, interculturalitate sunt termeni care denumesc astăzi nu doar concepte, ci și concepții, asupra unor realități teritoriale pe care, până de curând, ne-am obișnuit să le ignorăm.

Dar cum oare poate fi definit „specificul național” și cum poate fi reliefată identitatea unui popor fără a cunoaște trecutul, contactele culturale natura și profunzimea lor, pentru ca mai apoi să putem desena limitele și să reușim să relevăm diferențele esențiale? Pe scurt, cum să vorbim despre *Sine* ignorându-l pe *Celălalt*?

În ultimele decenii, demersurile tinerei generații de specialiști în studiul culturii tradiționale s-au orientat cu precădere spre acele arii care au fost excluse sau tratate uniformizant fie din rațiuni ideologice, fie pentru că pur și simplu sunt „terenuri dificile”. Neomogene etnic, religios / confesional, acestea necesită o redefinire a metodologiei de cercetare, o reconsiderare a principiilor și o acuitate deosebită a spiritului analitic, toate dublate de onestitate științifică, de atitudine suficient de distantă, de consecvență și mai ales de pasiune.

Lucrarea Iulianei Titov – **Relația majoritari – minoritari etnici în Dobrogea** – întrunește toate aceste calități dar, în plus, nu intenționează să întrerupă firul tradiției științifice istorico-etnografice și nici să o nege printr-un discurs excesiv impregnat de concepte și teorii contribuțiile anterioare. Astfel, dacă primele capitole ni se înfățișează ca o monografie zonală clasică, ordonată pe axele spațio-temporale, în partea a doua sunt „puse sub lupă” opt așezări-eșantion alese pe criterii metodologico-științifice solid argumentate, care sunt urmate consecvent și echilibrat. În final, urmând cele mai recente teorii antropologice privind trăsăturile etnicității și mecanismele de păstrare și afirmare a identității în context actual, autoarea ne prezintă sintetic punctele de convergență și elementele definitorii. Este vorba, pe de o parte, despre ceea ce i-a determinat pe specialiști să definească „mozaicul dobrogean”, realitate care, sfidând parcă moda și modelele conceptuale actuale, nu poate fi subsumată interculturalității, ci multiculturalității, adică unui model constituit în bună măsură caleidoscopic, din microuniversuri tangente și mult prea puțin interferente sau suprapuse. Pe de altă parte, Iuliana Titov deschide o discuție interesantă și bine documentată despre mărcile exterioare, evidente, cele care, tocmai pentru că sunt astfel, sunt mai intens cultivate (și nu de puține ori accentuate) de grupurile minoritare.

Cartea este convingătoare prin maniera în care autoarea evaluează prezentul în lumina trecutului privind cumva spre viitorul acestui areal cultural extrem de interesant și de complex. Prin aceasta se încadrează în contribuțiile valoroase ale ultimelor decenii care, renunțând la descriptivismul steril, la discursul uluit al celui care „îi descoperă pe străinii de lângă noi” (cu care conviețuim de multe secole!) se angajează într-un demers analitic serios, profund, care generează o reflexivitate angajată, cea a etnografului de bună calitate și de bună credință.

Chiar dacă nu-și propune să răspundă la întrebarea „Care este viitorul grupurilor etnice dobrogene?”, Iuliana Titov ne lasă să le privim de aproape, ca pe niște *ceilalți ai noștri*, cu dilematicul lor drum oscilând între inovații, imitații și invenții, în căutarea – ca orice societate la rândul ei – a Diferenței, dar și a acelor soluții pentru instaurarea definitivă a armoniei conviețuirii.

Conf. dr. Narcisa Știucă

Referat

La școala Doctorală a Facultății de Istorie, Relații internaționale, Științe Politice și Științele Comunicării – domeniul istorie – se poate vorbi deja de o bună tradiție în studierea istoriei poporului român în întregul său cu *pământeni* și *alogeni* deopotrivă. Relațiile inter-comunitare, inter-culturale, a făcut obiectul a nenumărate teze de doctorat avându-i în atenție nu numai pe români ci și pe evrei, unguri, sași, șvabi, sârbi etc. Poate și din aceste considerente, doamna Iuliana Titov, acum șef de secție la Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion” Tulcea s-a gândit a ne propune un subiect rar și insuficient abordat în literatura română de specialitate: realitățile acestui mare „creuzet” interetnic din nordul Dobrogei ceea ce ar cuprinde județul Tulcea și o parte din județul Constanța, ținut scăldat cu generozitate de apele Dunării.

Prin deceniul 7 al secolului XX am făcut câteva periegeze în satele de pe brațul Sulina, în Rezervația Biosferei Delta Dunării ca și în Parcul Național Delta Dunării, în satele de pe malul Lacului Razelm și zona etnografică a Babadagului. Revăd acum în monumentala teză de doctorat pe care ne-o propune doctoranda de la Tulcea, acea lume mirifică, enigmatică, multicoloră dar și stranie în multe privințe pe care încercam a o înțelege în tinerețea mea. Satele înșirate precum mărgelile pe un fir de ață, adică pe firul apelor, aparent izolate dacă nu chiar suspendate în universul albastru al cerului înfrățit cu apa. Știm încă de pe băncile liceului ce a însemnat Dobrogea în istoria poporului român: pământ în calea vânturilor și răutăților, direcții încrucișate de populații mai mult sau mai puțin războinice, o arie culturală cu multiple și pregnante fenomene de aculturație, sate românești străvechi lângă care s-au așezat etnii cu religii dintre cele mai deosebite, succesiuni de structuri economice și stăpâniri venite din roza vânturilor, oameni atât de diferiți încât nu ar putea intra nici măcar în culorile curcubeului și care, totuși, s-au respectat dacă nu chiar s-au iubit căci rostul vieții, rânduiala lumii lor s-ar fi dezagregat, i-ar fi nimicit în uitare căci numai fierbintele Soare îi mai putea distinge între smâncuri, tufșuri de trestie și bolovanii de granit ai Măcinului.

Iuliana Titov a făcut zeci și zeci de călătorii în toate aceste sate, căci Muzeul Deltei Dunării de la Tulcea trebuia să devină un loc de teaurizare pentru artefactele tradiționale a acestor oameni pe care-i numim români, lipoveni, turci, tătari, italieni, germani și câți or mai fi fost. Numai că discernământul în stabilirea valorilor materiale create de oamenii locului nu se poate face fără documentare riguroasă, fără studierea în ansamblu a coordonatelor lor de viață de la secera pentru snopul de grâu până la setca pescarului și de aici mai departe spre felul lor de a munci, de a odihni și relaxa, de la truda frunții transpirate la veselia cântului, colindului și jocului. Nu există în viață hrană materială fără una spirituală căci trupul le vrea pe ambele înfrățite. Din acest motiv spune autoarea *„conviețuirea <nu confruntarea!> îndelungată a mai multor neamuri au determinat pe de o parte păstrarea specificului unor etnii ca reactive de conservare, dar și interferențe firești realizate în timp fără voința comunităților, indivizilor de rând sau a liderilor.”*

Da, Dobrogea a fost o imensă stratificare în succesiune de neamuri și culturi cu accente valente și polivalente în diferitele etape ale istoriei, din zorii dimineții neolitice

până în pragul apariției becului electric în farul de la Sulina. Nimeni nu poate înțelege mozaicul acesta de viață decât atunci când asculți povestirile oamenilor buni și bătrâni, când insiști a cunoaște documentele de arhivă, când zăbovești îndelung între rafturile bibliotecilor spre a sorbi din știința mai vechilor și mai noilor cărturari. Toate acestea, autoarea le cuprinde în paginile introductive, dar pline de seva ineditului greu de descifrat în așezările din deltă, de pe malul Mării Negre ori de pe coclaurile Podișului Dobrogean parcurse cu folos de Iuliana Titov. Are puncte de jalonare a istoriei: de exemplu ce s-a întâmplat înainte și după Războiul de Independență din 1877. Se oprește apoi asupra diversității drepturilor, inclusiv ale minorităților; clasifică și explică tipologia generală a așezărilor în funcție de aspecte diverse: majorități și minorități, confesiuni și religii, datini și obiceiuri, influențe și interferențe, migrări și stabilizări, raporturi între *pământeni* și *turanici* ori dintre *năvălitori* (care lăsau în urma copitelor cailor lor, imenși nori de praf, groază și sărăcie) și cei ascunși de spaimă prin păduri ori între ape. O cercetare cu rânduială spre a fi credibil acceptată și înțeleasă – potrivit doamnei Titov – se poate realiza numai în două feluri: *"fie plecând de la cea mai mică unitate cu identitar cultural (individul) și ajungând la grup, mulțime de grupuri și în final întreg teritoriu cercetat, fie descoperind grupul văzut ca întreg într-un complex de etnii de diverse niveluri, interconectate în mod sistemic"*.

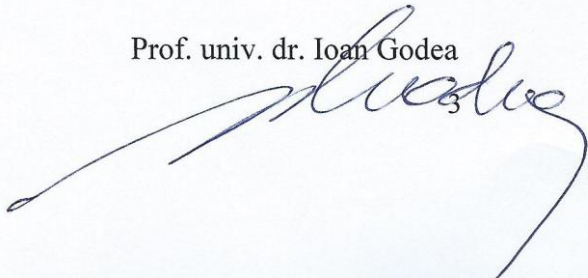
Cercetarea eșantionară aprofundată s-a desfășurat în întregul areal geografic al nordului Dobrogei însă accentul de profunzime pe verticala și orizontala realității etnologico-istorică s-a oprit mai ales în așezări precum: Cerna, Greci, Beidaud, Izvoarele, Jurilovca, Mahmudia, Murighiol și Slava Cercheză.

Aspectele etnolingvistice, structurile ocupaționale (principale și secundare), gospodăria cu locuința și acareturile ei, inventarul mijloacelor de muncă, ductul interesului pentru traiul în și din moșia ori vatra satului prin cunoașterea și câștigarea resurselor primordiale ale vieții, alimentația cotidiană, ocazională ori rituală, sistematica obiceiurilor calendaristice, de familie ori de credințe sunt teme abordate cu componentă și responsabilitate științifică de autoare. Este și aceasta dovada că avem în față un studiu rezultat din cercetări de ani și ani, cu tenacitate, cu răspundere și pasiune.

Desigur, lucrarea va vedea (sperăm) foarte curând lumina tiparului. Că se va dovedi un reper științific excelent pentru noi și variate cercetări în domeniu. De la excelenta bibliografie consultată evantaiul abordărilor viitoare va porni spre diversificare inclusiv și de la *argumentele vizuale* din antologia de imagini anexate textului scris.

Oradea, 15 ianuarie 2014

Prof. univ. dr. Ioan Godea

Referat

Doamna Iuliana Gâdea (Titov), muzeograf coordonator la "Muzeul de Etnografie și Artă Populară" din cadrul Institutului de Cercetări Eco-Muzeale – Tulcea, a parcurs, în anii care s-au scurs de la absolvirea facultății, treptele formării profesionale și științifice (a urmat stagii de pregătire în domenii de specialitate, a participat la sesiuni de comunicări științifice locale și seminarii naționale, cu lucrări bazate pe investigații personale etc.) devenind un specialist apreciat în domeniul cercetării, conservării și valorificării patrimoniului etnografic nord-dobrogean.

Lucrarea pe care o prezintă astăzi ca teză de doctorat *Relația majoritari-minoritari etnici în Dobrogea de Nord* vine să susțină constatarea noastră, demonstrând rigurozitate și obiectivitate în cercetare acestui important segment al culturii și civilizației contemporane. Abordarea acestui subiect pornește de la convingerea autoarei că o asemenea investigație, bazată pe cercetarea etnologică, dar și pe „sugestiile” unor discipline înrudite precum geografia, sociologia și demografia, va contribui la o justă și mai bună înțelegere a specificului social și cultural, la conturarea cu mai multă pregnanță, a elementelor care definesc comunitățile tradiționale din zona cercetată și, îndeosebi, a celor care le unesc și asigură conviețuirii interetnice o reală articulare.

Lucrarea se înscrie într-un curent mai larg de conturare a identităților europene în aproape toate domeniile culturii și științei, tendință generată, cu siguranță, de integrarea în structurile Uniunii Europene, de o ușoară, dar firească – așa spune – obsesie a rădăcinilor. Dar trebuie subliniat că lucrarea doamnei Iuliana Gâdea (Titov), prin amplitudinea abordării relației minoritate/majoritate într-o cunoscută zonă multiethnică, țintește mult mai departe: ea vizează identificarea acelor elemente care ne adună ca etnii și nu ne desparte.

Supunând teza unei atente lecturi, se poate lesne observa că lucrarea se întemeiază pe o solidă informație științifică, că doctoranda și-a efectuat la timp și, mai ales, în timp lecturile de specialitate. Pentru a-și atinge obiectivul propus, acela de a realiza o imagine cât mai completă și complexă a zonei cercetate, o adevărată *Europă la scară redusă*, autoarea abordează tema dintr-o perspectivă interdisciplinară, căutând dovezi ale existenței sau persistenței unor simboluri sau elemente comune în cele mai diverse segmente ale culturii și civilizației, de la observațiile călătorilor străini, până la obiceiuri și tradiții, de la picturi votive, imagini și stampe de epocă, până la elemente de mitologie locală. Este vorba de o abordare complexă care se distanțează de tiparul unei simple cercetări etnografice, întregul său demers vizând locul privilegiat al culturii tradiționale în conturarea identității fiecărei etnii, fie că are de-a face cu interviurile de teren sau observația participativă, cu materialele provenite din bibliotecă, răspunsurile la chestionare ori informațiile de arhivă.

Structurată în patru mari capitole precedate de niște consistente *Considerații generale*, teza de doctorat este completată, în chip benefic, cu o ilustrație sugestivă – 250 de „argumente vizuale”, care îi întregesc imaginea și susțin din plin subiectul. Această

structură a obligat doctoranda să nu lase nimic în afara lucrării, să confere tezei o tentă exhaustivă.

Pentru a opera cu o măsură cât mai reală și dreaptă, atunci când vorbește despre raportul dintre elementele specifice și cele împrumutate, apelează la metode și investigații actuale – îndeobște specifice comparativismului. A reușit, astfel, să identifice tradiții comune, stiluri de viață asemănătoare, o memorie culturală comună, anumite solidarități valorice și mecanisme de utilizare a discursului identitar. Iar acestora li se poate adăuga *toleranța, bilingvismul, căsătoriile mixte și metisajul cultural* – principalele elemente de articulare a unei reale conviețuiri interetnice.

Dincolo de elementele oricărei conviețuiri pașnice, de schimburile dintre culturi, autoarea descoperă și o ușoară deteriorare a identității minoritare, o tendință de absorbție, de înglobare, de integrare a lor în grupul majoritar. De aici și starea de criză a identității etnice, acutizată de modernizare, de tradiția postcomunistă, de deritualizarea și demitizarea vieții cotidiene și festive, de problema limbii materne etc.

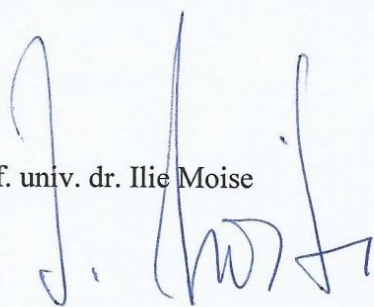
Încheind inventarul principalelor demersuri de reconstituire a identităților minoritare din arealul cercetat, doamna Iuliana Gîdea (Titov) pare a se întreba cu o anume tristețe întâlnită și la alți cercetători români: „Vor înțelege, oare, aceștia că odată intrați în Europa Unită, pentru a însemna *ceva* este important să rămâi ceea ce ești?”. O simplă frază în loc de pagini întregi de concluzii, în care rezidă, de fapt, esența întregului demers.

Structurată, așadar, în patru părți susținute de o impresionantă ilustrație, teza doamnei Iuliana Gîdea (Titov) concentrează o bogată informație, sprijinită pe o amplă bibliografie de extensie europeană, dar și pe o susținută documentare în biblioteci, arhive și mai ales teren. Se sprijină mai ales pe *cercetare de teren* – ca majoritatea tezelor îndrumate de colegul nostru profesorul Ioan Godea care promovează, pe toate canalele și prin toate mijloacele, *o etnologie de urgență*, de salvare a tot ce se mai poate, acum în ceasul al 12-lea al civilizației noastre tradiționale.

Baza documentară, bibliografia și ilustrațiile fac din teza de față o pertinentă și mult așteptată lucrare științifică privind interetnicitatea în această zonă de frontieră de la răscrucea celor două mari drumuri care unesc Marea Neagră cu Marea Nordului și Gurile Dunării cu acelea ale Rinului, văzute în context regional și european.

Sibiu, 20.01.2014

Prof. univ. dr. Ilie Moise

Referat

Raportul minoritate-majoritate a trezit, cu precădere după 1989, interesul multor specialiști, fie ei sociologi, antropologi, istorici, psihologi sau de altă natură. Modul cum au apărut grupurile minoritare, cum au evoluat, care sunt criteriile după care un asemenea grup poate fi considerat minoritate națională și etnică, care sunt șansele membrilor acestor comunități să-și prezerve caracteristicile identitare specifice, sunt subiecte tratate în diverse studii de specialitate. Cercetarea d-nei Iuliana Gîdea, prezentată ca teză de doctorat, își propune particularizarea acestor fenomene și prezentarea modului în care ele s-au manifestat și se manifestă în spațiul Dobrogei de Nord.

Necesitatea studierii relației majoritari-minoritari etnici în Dobrogea de Nord se conturează de la primele observații privind structura etnică a zonei, structură configurată, pe de o parte, de circumstanțele istorice care au modelat permanent peisajul uman din acest areal, prin mișcările de populație, prin colonizările spontane sau organizate de stat și pendulări de populație de o parte și de alta a Dunării, iar pe de altă parte de poziția istorico-geografică a Dobrogei, cu infrastructură rutieră trasată încă din perioada romană de-a lungul fluviului și zonei litorale, coridor de trecere între două lumi diferite – Orient și Occident. Nordul Dobrogei a fost, ca urmare, în situația zonei de pasaj pentru majoritatea populațiilor care s-au perindat pe aici de-a lungul timpului. Trecerea atâtor seminții, succesiunea mai multor stăpâniri, conviețuirea îndelungată a diverselor neamuri au determinat, pe de o parte, păstrarea specificului unor etnii, ca reacție de conservare, dar și interferențe firești realizate în timp.

Există, în cazul tezei de față, un enunț istoriografic și metodologic bine conturat, centrat pe chestionarea unui trecut care încă nu a trecut, lumea rurală tradițională din nordul Dobrogei producând, pe de o parte, puternica impresie că perpetuează la nesfârșit același mod de organizare și funcționare venit dintr-un timp îndepărtat, aceleași obiceiuri și datini legate de desfășurarea vieții individuale sau comunitare, sau chiar anumite structuri sociale. În același timp, dar cu precădere după 1989, arealul dobrogean prezintă o nouă transformare, din mai toate punctele de vedere, inclusiv identitar. În multe localități nord dobrogene, cum remarcă autoarea tezei, pe baza cercetărilor proprii, sunt eforturi de reanimare identitară, concretizate în înființarea, de regulă la inițiativa liderilor comunitari, a unor asociații ale minorităților, care militează pentru dreptul de a avea școli și a învăța limba maternă, pentru promovarea istoriei, culturii, obiceiurilor și tradițiilor etniei; editarea de publicații în limba maternă; strângerea relațiilor cu națiunea mamă, de care sunt legați prin comuniunea de limbă, prin tradiții culturale, istorice și spirituale, efectuarea de studii și cercetări științifice privind istoria, folclorul, viața socială, religia, tradițiile și obiceiurile acestor etnici. Toate acestea aduc modificări în viața individului majoritar și/sau minoritar.

Modelul constitutiv și analitic al prezentei teze este unul temeinic și împlinit, care urmează conturul unei cercetări de tip academic, de la contextul istorico-geografic și istoriografic la studiul de caz, altfel spus, de la conturul problematic la cel tematic bine structurat și delimitat.

Reperete istoriografice, dublate de cele argumentative legate de necesitatea studierii relației majoritari – minoritari în Dobrogea de Nord, cadrul geografic și cel istoric al arealului studiat formează prima parte a tezei, în care complexitatea analizei este conferită de frecventarea celor mai cunoscute lucrări din istoriografia românească și universală. Narațiunea istoriografică bine structurată, cu postări și ierarhizări valide, este rezultatul lecturilor creative făcute de autoarea cercetării, care își propune, prin lucrarea de față, să contribuie la eliminarea deficitului de cunoaștere existent între etniile nord-dobrogene, prin oferirea de informații privind contribuția, în timp, a majoritarilor și minoritarilor din zonă la formarea acestui ținut, poate unic din perspectivă identitară, dar și contextul realității complexe a societății de azi, reprezentată de coexistența diferitelor identități etnice și credințe. Este știut că, pentru a supraviețui ca entitate culturală, minoritățile urmăresc permanent obținerea de drepturi egale cu cele ale majorității, iar în plus și dreptul de a avea libertatea de a-și păstra și dezvolta cultura specifică, minoritățile naționale având, prin urmare, nevoie nu doar de drepturi egale, ci și de acceptarea alterității lor, respectiv a dreptului de a fi diferite. Cunoașterea istoriei comune tuturor celor care conviețuiesc de secole pe teritoriul actual al Dobrogei de Nord, poate asigura acest aspect.

Rezultatele investigațiilor de teren, în cele opt localități ale Dobrogei de Nord care au constituit zona eșantion a cercetării autoarei (Beidaud, Cerna, Greci, Izvoarele, Jurilovca, Mahmudia, Murighiol și Slava Cercheză), și care formează subiectul capitolului trei, aduc informații asupra mutațiilor rapide din mediul rural, dar și a situației actuale privind raportul majoritate-minoritate. Studiarea arhivelor primăriilor, a arhivelor unor instituții și a izvoarelor arheologice a permis autoarei cunoașterea și înțelegerea circumstanțelor istorice de formare și evoluție a spațiului analizat. Sunt scoase în evidență raporturile etnice stabilite pe parcursul istoriei Dobrogei de Nord, având ca repere anii: 1878, anul încorporării Dobrogei în statul român și organizării acesteia conform legislației române; modernizarea economică și reîncadrarea Dobrogei în circuitele de dezvoltare ale României și Europei după 1878, elemente care au comportat mai întâi o reorganizare administrativă, apoi elaborarea legilor care să impulsioneze colonizarea populației românești prin împroprietărire și prin acordarea unor înlesniri cum ar fi: asistență gratuită pentru construirea locuinței, vânzarea de materiale de construcție mai ieftine, acordarea unor avantaje legate de practicarea agriculturii; 1940, an care a marcat o nouă perioadă de schimbări în structura etnică a Dobrogei, prin plecarea îndeosebi a bulgarilor și germanilor, și 1989, an ce a deschis posibilitatea afirmării/asumării identității etnice minoritare.

În acest context, autoarea a simțit nevoia explicării conceptului identitar din perspectiva raportului majoritar–minoritar, expunerea unor teorii asupra construcției identității, conștiinței etnice, sentimentului identității și apartenenței culturale, aculturație, alteritate, ș.a. Consideră, în mod just, că minoritățile din mediul rural nord-dobrogean și-au construit propria identitate ca urmare a unor realități social-istorice, respectiv restrângerea canalelor de legătură cu etnosul matern, iar în acest context pierderea unor părți a tradițiilor culturale strămoșești, rezistența la influența culturii străine, interacțiunea dintre tradiție și inovație.

Analiza structurii și dinamicii arealului din perspectiva relației majoritari–minoritari și eșantionarea itemilor s-a realizat cantitativ și calitativ. Principalele probleme în procesul de eșantionare a subiecților au apărut în momentul în care s-a încercat includerea de itemi din toate straturile sociale, autoarea constatând pe teren disponibilitate doar din partea anumitor indivizi. Cercetarea a fost influențată, cum recunoaște autoarea, de o serie de indici de accesibilitate: educația, situația socială, abilitățile lingvistice, ceea ce afectează gradul de obiectivitate. Este posibil, consideră autoarea, ca dorind să placă, să fascineze, uneori subiecții filtrează informația despre sine și despre comunitatea căreia îi aparțin, construiesc cu orice preț o identitate socială pozitivă care poate deforma și deturna

conținutul autentic al prezentării de sine. Este, de asemenea posibil, ca nedeținând codurile de comunicare proprii unei intimități culturale (*cultural intimacy* după M. Herzfeld) la nivelul analizei să apară neadevăruri datorate în mare parte exaltării informatorului la momentul respectiv. De aceea s-a revenit la itemi/informatori cu diferite prilejuri.

Este de remarcat structura concentrică a cercetării, iar în final a lucrării, ultima parte fiind dedicată analizei relației majoritate-minoritate din perspectiva științelor comunicării. Pentru înțelegerea perspectivelor și pentru abordări conceptuale, pentru fenomene privind conviețuirea și schimbul între culturi, socializarea și influențele indirecte, autoarea a recurs la bogata literatură de specialitate, invocând argumente din teoriile lui Gabriel Tarde, privind inovația, imitația și opoziția, pe care le regăsește în relația majoritari-minoritari din Dobrogea de Nord. În final face o analiză a relației români – ruși-lipoveni din perspectivă etnologică, oprindu-se asupra aspectelor etnolingvistice, portului tradițional, arhitecturii, alimentației și întregului sistem de obiceiuri tradiționale.

Structura lucrării dovedește, încă odată, dacă mai era nevoie, originalitate și inspirație.

Apreciem că inițiativa d-nei Iuliana Gîdea (Titov) este pe deplin justificată, iar demersul său reprezintă o reușită contribuție, atât prin temeinica fundamentare documentară, cât și prin recuperarea și reconstituirea cu înțelegere a civilizației rurale tradiționale, și, în acest context, a relației majoritate-minoritate din arealul Dobrogei de Nord. Dozajul istoriografic și reconstituitiv oferă prezentei teze o lectură convingătoare și fac proba unui demers științific de bună factură, echivalent unui cercetător matur și temeinic.

Oradea,
15.02.2014

prof. univ. dr. Ion Zainea

Mulțumirile autorului

Prezentul volum are la bază teza de doctorat realizată la *Universitatea din Oradea*, în domeniul fundamental *Științe Umaniste* sub conducerea profesorului Ioan Godea și susținută în februarie 2014. Din păcate, trecerea în neființă a domnului profesor nu-mi permite să completez aceste pagini cu părerea recentă a domniei sale și deoarece cartea urmărește în totalitate structura tezei de doctorat, iar referatele profesorilor referenți de la momentul susținerii sunt în concordanță cu aceste scrieri.

Abordarea noastră pornește de la convingerea că arealul studiat n-ar putea fi cunoscut fără studiul comunităților care-l compun. Prin tema tezei de doctorat și implicit a titlului ales, am dorit sublinierea valorilor identitare pe care le-am studiat ca un întreg într-o societate consolidată prin conviețuirea laolaltă, prin munca împreună, majoritari și minoritari. Am adus laolaltă cei doi termeni majoritari-minoritari pentru a evidenția un nivel de egalitate al celor două componente culturale, importante în studierea culturii societale, manifestat prin particularitățile fiecărui individ și aportul adus la coeziune socială.

Pentru că interogațiile formulate încă din 2003, când timid încercam să descopăr complexitatea subiectului, provocată de Doamna dr. Steluța Pârâu și colegul Paul Tocanie să particip la proiectul de cercetare *Promovarea participativă a multietnicității dobrogene*, nu și-au găsit în totalitate răspuns, iar dinamica socială mă obligă să revin cu regularitate în locurile cercetate, sper să am posibilitatea continuării prin cercetări ulterioare asupra acestui vast subiect.

Studiul a fost posibil de realizat numai după ce am auzit, citit și învățat de la mari etnologi, cercetători și muzeografi, care mi-au marcat formarea profesională și de aceea țin să mulțumesc în mod deosebit Doamnei dr. Steluța Pârâu care de-a lungul anilor m-a îndrumat și lângă care am „crescut” ca etnograf. Doamnei dr. Narcisa Știucă, dar și colegului Alexandru Chiselev le mulțumesc pentru investigațiile de teren făcute împreună, informațiile bibliografice oferite, sfaturile și îndrumarea primită. Alți profesori care au influențat rezultatul final al cercetării de față sunt: regretatul prof. univ. dr. Ioan Godea, Domnul prof. dr. Mihai Dăncuși, Domnul prof. univ. dr. Ilie Moise, Domnul prof. univ. dr. Ion Zainea cărora, de asemenea, le mulțumesc.

Nu în ultimul rând se cuvin caldele noastre mulțumiri, D-nei Ana Godea care ne-a deschis ușa casei și a sufletului ca unor prieteni pe tot parcursul școlii doctorale, și soțului meu ce mi-a fost permanent sprijin și îndemn pentru continuarea cercetărilor.

După aceste precizări sper ca lectura paginilor ce urmează, să fie de folos tuturor celor interesați de Dobrogea și dobrogeni.

Considerații generale

Structura etnică a Dobrogei de Nord este rezultată a unor circumstanțe istorice ce au modelat permanent peisajul uman al zonei prin mișcările de populație, prin colonizările spontane sau organizate de stat și pendulări de populație de o parte și de alta a Dunării.

Cu o poziție istorico-geografică privilegiată, cu drumuri (mai ales militare) trasate încă din perioada cuceririi romane de-a lungul fluviului și zonei litorale, coridor de trecere între două lumi diferite – Orient și Occident – nordul Dobrogei a fost în situația zonei de pasaj pentru majoritatea populațiilor care s-au perindat pe aici de-a lungul timpului.

Indiferent de specialitatea cercetătorului secolului XXI, care se apleacă asupra arealului Dobrogei de Nord, scrierile sale subliniază o civilizație rurală bazată pe fenomene de aculturație, caracterul multiethnic, multiconfesional al zonei.

Diversitatea etnografică din Dobrogea este un vast domeniu de cercetare și este rezultanta succesiunii de multe și mari civilizații: geto-dacică, celtică, romană, bizantină, otomană și europeană.

Având pe două laturi Dunărea și pe a treia Marea Neagră, Dobrogea putea fi folosită ca zonă strategică, fie pentru apărare, fie pentru consolidarea poziției după ce a fost luată în stăpânire.

Confruntarea, trecerea atâtor seminții, succesiunea mai multor stăpâniri, conviețuirea îndelungată a mai multor neamuri au determinat pe de o parte păstrarea specificului unor etnii ca reacție de conservare, dar și interferențe firești realizate în timp fără voința comunităților, indivizilor de rând sau a liderilor.

Constantin Brătescu¹ scotea în evidență o convergență a drumurilor către Dobrogea, provincie ocrotită sub aripa Dunării de Jos.

Drumul râurilor dinspre Carpați către Dunăre a alimentat, a menținut și a sporit elementul românesc în mod continuu.

Drumul Mării a adus civilizația și colonizarea greacă, iar drumul stepelor din nord și al podișului din sud a fost utilizat de migratori, ocupanți vremelnici sau de durată, stăpânitori mai mult sau mai puțin civilizatori. Aceasta a dus și la o mare densitate istorică a pământului Dobrogei, studiată de arheologi, comparabilă cu cea a Greciei.

¹ „Așezată la răscrucea a două drumuri mari, dintre care unul unește Marea Nordului cu Marea Neagră și taie Europa în diagonală de la gurile Rinului până la acelea ale Dunării noastre, iar celălalt unește, în sensul unui meridian, pe de o parte porturile Mediteranei orientale cu acelea ale Pontului stâng, iar pe de alta stepele pontice cu marele oraș de pe țărmurile Bosforului; Dobrogea a avut în toate timpurile o soartă aparte în complexul de provincii, care alcătuiesc teritoriul actual al neamului românesc. Fără această răscruce de drumuri nu se poate explica nici aspectul etnografic al ținutului – un mozaic de neamuri în toate perioadele istoriei – nici valoarea economică de cap de pod și poartă spre Orient, dar nici soarta de drum al invaziilor și mai târziu al armatelor, pe care i-a hărăzit-o istoria în lungul atâtor veacuri.” C. Brătescu, *Pământul Dobrogei*, în: *Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească. 1878-1928*, București, Ed. Cultura Națională, 1928, p. 5.

Haotica dezvoltare a zonei înainte de 1877, multitudinea de populații care au locuit aici (unele sunt astăzi doar cifre în statistici sau nume pe crucile cimitirelor), fiecare având un mod de viață caracteristic și habititudini culturale variate, dispersarea localităților determinată de varietatea formelor de relief sunt doar câteva din dificultățile pe care orice cercetare de teren trebuie să le depășească.

Ion Simionescu vorbea, în 1928, despre Dobrogea astfel: „Pretutindeni e varietate de forme, de culori, de îmbrăcăminte. (...) Pământul dobrogean este o adevărată corabie a lui Noe. (...) Același amalgam se observă și printre oameni. Nu este numai babilonia în spațiu, de la tătarii în strângere și găgăuții cu origine enigmatică, până la puținii italieni care își mențin vioiciunea lor meridională. E mai ales variațiunea în timp. În Dobrogea, mai mult decât oriunde, se găsesc suprapuse civilizațiuni străvechi de la cea a oamenilor primitivi, straturi istorice continuând pe cele geologice”². Un alt document al acelor vremuri consemna aceeași varietate: „Harta actuală arată un mozaic unde elementul român, dominant de-a lungul Dunării, se bagă mai peste tot. Nu era tot astfel acum patruzeci de ani. Țara fusese tare colonizată de către turci care vedeau într-însa o pozițiune strategică esențială, și garnisise cu castele înălțimile abrupte, dominând la nord, trecerile Dunării. Tătarii pe jumătate nomazi, străbăteau stepele între Hârșova, Constanța și Silistra. Bulgarii s-au fixat pe aici în mai multe rânduri. Dacă nu mai rămăseseră la începutul secolului al XIX-lea se întoarseră în momentul migrațiunilor spre Basarabia și Ucraina și s-au stabilit în văile bine udate ale colinelor din districtul Tulcea. Germanii părăsiseră coloniile din Basarabia, pentru a se fixa de asemenea în această regiune primitoare și unde se semnalează chiar italieni. După obiceiul lor turcii au dispărut în mare parte de îndată ce li s-a luat dominațiunea. Românii – a căror prezență de-a lungul Dunării e semnalată de autori vechi – au trecut în mare număr fluviul și au fondat sate în stepă adeseori pe locurile stabilimentelor turcești sau tătărăști părăsite aproape de punctele cu apă, apoi chiar pe podiși, găurind puțuri adânci, ca în Bărăganul Valahiei. Este continuarea naturală a mișcării de expansiune care a populat Câmpiile Munteniei. Bulgarii și germanii nu s-au putut înmulți în aceleași proporțiuni. Singurul element străin care a câștigat este elementul rus, reprezentat prin lipovenii pescari din deltă și din lagunele vecine.”³

În decursul timpului, termenul de etnie a căpătat o încărcătură de semnificații foarte diverse (antropologice, filozofice, politice, psihologice, sociologice, juridice, publicistice). Unele dintre ele continuă și astăzi, sub o formă sau alta, să circule și să influențeze benefic cunoașterea și mișcarea ideilor. Altele sunt dificil de înțeles, îngreunând cunoașterea și înțelegerea ei, dintr-o perspectivă științifică riguroasă. Diversitatea definițiilor privind etnia creează și o anume dificultate în a clarifica problema identității. În multe cazuri termenul etnie este confundat cu cel de nație/națiune. Discutarea relativității acestor definiții nu face referire la o definiție eclectică în care distincția dintre masă și etnie dispare: „Un «grup etnic» este o colectivitate într-o societate mai largă, având o origine comună, reală sau presupusă, memoria unui trecut comun și un accent cultural pus pe unul sau mai multe elemente simbolice ce definesc identitatea grupului, cum sunt rudenția, religia, limba, un teritoriu comun, naționalitatea sau înfățișarea fizică”⁴.

Problematica etnicului prezintă importanță nu doar din punctul de vedere teoretic, al confirmării sau infirmării anumitor ipoteze, cu privire la ceea ce este etnia și la determinarea fenomenelor și proceselor corelate cu ea. La sfârșitul deceniului trecut, unde s-a remarcat anul 1989, și în actualul deceniu, etnia a căpătat o importanță cu totul deosebită în lumea contemporană.

² I. Simionescu, *Dobrogea – o țară din povești*, București, Ed. Cartea Românească, 1928, p. 6-8.

³ Emm. De Martonne, *La Dobroudja*, Travaux de Comité d'Etude, T II, p. 643-662 apud: R. Seișanu, *Dobrogea – Gurile Dunării și Insula Șerpilor*, București, Ed. Ziarul „Universul”, 1928, p. 164.

⁴ A. Mihău, *Antropologia culturală*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 2002, p. 26.

Pentru a surprinde trăsăturile identitare ale etniilor dintr-o zonă de locuire interetnică – așa cum este și arealul studiat – se impune să avem în vedere aspectele subliniate de Achim Mihu⁵.

- Etnia este un grup relativ mare de oameni. Această determinare este de două ori vagă. Ea nu sugerează că etnia nu este un grup mic, dar nici nu ne spune că este un grup mare, cum este clasa socială sau națiunea. Totodată considerând-o un grup se face parcă abstracție de calitatea de comunitate, deseori atribuită etniei.
- Etnia este o parte dintr-un grup mai larg. Ar fi credem mai nimerit să se spună că ea face parte dintr-o societate, înțelegând prin societate un sistem socio-cultural cum ar fi, de pildă, națiune-stat).
- Etnia se particularizează în raport cu alte grupuri prin trăsături proprii, reale sau imaginare (deseori crezute ca fiind reale), recunoscute sau construite de către membrii etniei și de către indivizi aparținând altor etnii sau altor grupuri. Privită astfel, etnia se particularizează printr-un conținut complex și aflat într-o permanentă schimbare. Cel puțin câteva axe de determinare trebuie avute în vedere în legătură cu acest aspect: *axa real – imaginar; axa imaginea proprie – imaginea altora; axa timp trecut – timp prezent – timp viitor*.

Din această perspectivă, subliniem faptul că, dincolo de alte elemente, trăsăturile ce caracterizează o etnie sunt de natură exclusiv culturală. Acest fapt este acceptat aproape unanim de antropologii culturali, deși deseori diferențierile atribuite etniei includ și alți factori decât cei culturali (structurile familiei, aspecte specifice cu caracter economic și social).

Considerăm că etnia se poate distinge prin *întreaga cultură* înțeleasă printr-o accepțiune foarte largă, și anume, ca *un mod de viață*. În modul de viață intră o mare varietate de fenomene între care se stabilesc relații complexe cum sunt: limba, religia, arta, morala, legea, obiceiul, ideile din toate domeniile spiritualității, norme, valori, comportamentul, stilul acțiunilor, instituții, creații populare, structuri particulare familiale, economice, sociale etc.

Cu toate că François Ruggie consideră termenul de *minoritate etnică* nesatisfăcător deoarece el este de două ori exclusiv l-am considerat unanim înțeles în spațiul la care facem referire, el fiind acceptat aici de cei numiți minoritari în Dobrogea. Însă pentru o astfel de analiză este, considerăm noi, important să cunoaștem punctul de vedere al autorului francez: „*Problema aferentă acestei terminologii, politic corecte în sensul primar al termenului, adică, este legată de faptul că ea subliniază de la început un raport de forță între cei mai numeroși și cei mai puțin numeroși, trecând sub tăcere statutul istoric și diversitatea minorităților în cauză. Dată fiind istoria constituirii României ca stat național, aceste apelative riscă astfel să creeze mai multă confuzie și frustrări decât să le rezolve. Dacă ținem cont, între altele, de noțiunea de minoritate, așa cum este ea cel mai frecvent utilizată în Europa occidentală, în contextul imigrației, opunând noii veniți cetățenilor mai vechi, ceea ce nu este deloc cazul României, sau utilizarea sa în America de Nord și în Australia, cuvântul își pierde sensul. Kymlicka (1995) a evidențiat confuzia provocată deseori de termenul «multicultural» și propune distingerea a două forme de pluralism în cadrul statului-națiune. Am avea astfel de-a face cu state **multinaționale**, adică state ce găzduiesc minorități istorice, pe care le numește «naționale», și cu state **poli-etnice**, adică cele ce conțin comunități de imigranți mai recente ce nu au participat la construcția națiunii. El semnalează între altele că cele două caracteristici pot foarte bine coexista în cadrul aceleiași națiuni. O soluție ar fi deci adoptarea acestei terminologii ce distinge minorități etnice și minorități naționale și, în cazul României, reținerea celor din urmă. Nici această soluție nu este însă mai satisfăcătoare,*

⁵ Ibidem, p. 28.

datorită conotației termenului de minoritate care, după cum am spus, induce din start un raport de putere între grupurile în cauză. Ar trebui deci să recurgem mai degrabă la termenul «multicultural» ce are avantajul, din punct de vedere semantic cel puțin, de a rămâne neutru? Se întâmplă însă că în dezbaterile asupra prezenței și coexistenței mai multor culturi în cadrul politic al națiunii, termenul «multicultural» să fie asociat cu ceea ce a devenit «multiculturalismul»⁶. Acesta din urmă face de acum referință la reflecții politice precise, cărora nu li se poate ignora contextul socio-istoric particular. Este vorba în principal de multiculturalismul nord-american așa cum este el practicat, revendicat și discutat în Statele Unite, în Canada și în Australia de aproximativ treizeci de ani, în opoziție cu vechiul și tradiționalul mono-culturalism bine cunoscut sub numele de «melting-pot». Or istoria și tradiția politică nord-americană ne interzic aplicarea unui astfel de «model» multiculturalist în Europa central-orientală fără a i se fi demonstrat în prealabil relevanța. Am menționat între altele că multiculturalismul (Kymlicka: 1995), împinge spre confuzie și că, în cazul Statelor Unite, el tinde să se intereseze doar de «poli-etnic» și să uite «multinaționalul», adică populațiile autohtone colonizate. Aceasta constituie un argument în plus pentru respingerea termenului.”⁷ Cu toate acestea nu putem exclude faptul că în societatea contemporană comunitățile etnice se evidențiază de cele mai multe ori ca unități organizate, îndeosebi în instituțiile culturale, dar nu numai culturale, ci și, în unele cazuri, economice și politice.

Având în vedere aceste considerații referitoare la etnie, conjugate cu realitatea demografică a Dobrogei de Nord, ne permit aderarea la distincția majoritari-minoritari, conform uzanțelor politice actuale, între o majoritate constituită din români, și ceilalți cetățeni numiți *minorități* (ruși-lipoveni, turci, tătari, greci, italieni). Considerăm termenul *minoritate etnică* acceptat de liderii minorităților din Dobrogea de Nord.

În ce privește publicarea unor sinteze sau studii privind minoritățile naționale și respectiv problematica minorităților în România au fost încercate și în trecut. Cele asupra minorităților din Dobrogea sunt realizate sub forma unor studii sau articole cuprinse în seria *Analele Dobrogei*, în volumul de autor al lui M. D. Ionescu (1904) și în alte scrieri până în perioada comunistă. După 1990 se reiau cercetările privind minoritățile odată cu dezbaterile politice coroborate cu articolele din presa culturală și cotidiană. Se poate susține că dezvoltarea teoretică și apariția unei doctrine a minorităților naționale s-a produs într-o mare măsură ca reacție la evenimentele din spațiul politic. Primele articole în limba română care invocau principiile generale ale teoriei minorităților au apărut în revistele culturale post decembriste. Există o întreagă categorie de scrieri care combină analiza și militantismul prominoritar începând cu anii '90 până în prezent. Dintre acestea amintim câteva cu referire la spațiul Dobrogei de Nord, contribuții care se vor regăsi citate și în capitolele ce urmează. Paula Popoiu a publicat încă din 2001 o lucrare complexă despre Dobrogea care cuprinde și un studiu asupra arhitecturii vernaculare. Autoarea a identificat și clasat formele arhetipale, cât și cunoașterea și relevarea a ceea ce se constituie ca identitate și specific dobrogean. De asemenea, în analiza monumentelor a ținut seama de opțiunea socială a comunității; *opțiunea etnică* a grupului stabilit într-un alt orizont cultural decât cel de origine și opțiunea condiționată de mediul fizic.⁸ Volumul *Repere dobrogene – Note și comentarii de teren*⁹ editat în urma proiectului „Coordonate ale

⁶ A se vedea pe acest subiect Ch. Taylor, *Multiculturalisme*, Paris 1994, apud: François Ruegg în: *Interculturalitate cercetări și perspective românești*, Cluj-Napoca, Presa Clujană, Centrul de Cercetare a Relațiilor Interetnice Cluj-Napoca, Institutului Intercultural Timișoara, 2002, p. 5.

⁷ *Ibidem*.

⁸ P. Popoiu, *Antropologia habitatului în Dobrogea*, București, Ed. Oscar Print, 2001, p. 20.

⁹ N.A. Știucă (coord.), *Repere dobrogene-Note și comentarii de teren*, București, Centrul Național pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale, 2004.

conviețuirii multietnice în Dobrogea” coordonat de Narcisa Alexandra Știucă și derulat în 2001-2003 corobora cercetările specialiștilor de la Centrul Național pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale având ca tematică studiul obiceiurilor din ciclul familial (nașterea, nunta, înmormântare) și pe cel al sărbătorilor de peste an într-o abordare complexă de tip antropologic. În 2007, Steluța Pârâu¹⁰, tratează în capitolul *Dobrogea – spațiu al locuirii interetnice și al multiculturalității* fenomene specifice locuirii interetnice identificând similitudini, diferențe, influențe și intereferențe, aculturație, asupra spațiului de locuit și a portului popular, dar și aspecte ale interetnicității și interculturalității la familia etnic mixtă. Ofelia Văduva în 2010 a coordonat volumul *Valori identitare în Dobrogea – Hrana care unește și desparte* pornește demersul științific de la ideea că hrana locuitorilor Dobrogei reflectă comunicarea interculturală existentă în istoria acestui spațiu.

Aflată în permanentă schimbare socială, politică și economică, trecând de la proprietatea privată la etatizarea comunistă și iar la retrocedare, concesionare, dezvoltarea uneori forțată a turismului după ce, doar în câțiva ani aprox. 70% din suprafața județului Tulcea a fost declarată rezervație naturală de interes național; arealul dobrogean este în continuă transformare. Sunt noi reglementări frontaliere, apar instituții noi, fiecare cu reglementări și propriile corpuri de control. Perioada de preaderare și post-aderare UE a deschis noi oportunități de finanțare. În multe localități nord dobrogene, dincolo de caracteristicile etnice locale, în cercetările de teren de după 2003 am remarcat încercări de reanimare identitară, crearea, la inițiativa unor lideri comunitari, unor ansambluri folclorice, înființarea de asociații locale ale minorităților care au în statutul de organizare: posibilitatea de a învăța limba maternă și de a avea școli cu predare în această limbă, precum și alte instituții de educație și cultură în limba maternă; promovarea istoriei, culturii, obiceiurilor și tradițiilor etniei; editarea de publicații în limba maternă și dreptul de a avea edituri și tipografii proprii și acces la mass-media locală și centrală; cultivarea unor relații frățesti cu națiunea mamă, precum și cu diaspora, de care etnicii din România sunt legați prin comunitatea de limbă, prin tradiții culturale, istorice și spirituale, fără a leza loialitatea față de patria lor, România; efectuarea de studii și cercetări științifice privind istoria, folclorul, viața socială, religia, tradițiile și obiceiurile etnicilor din România. Toate aceste „inovații” se transmit prin intermediul statusurilor ajungând să aducă modificări în viața individului majoritar și/sau individului minoritar.

De asemenea, raportul minoritate-majoritate a trezit interesul mai multor specialiști sociologi, psihologi, istorici, antropologi și de alte specialități. Dintre subiectele tratate în diversele studii de specialitate le-am avut în vedere pe cele care aduc informații asupra modului în care au apărut grupurile minoritare, cum s-au dezvoltat, care sunt condițiile când un asemenea grup poate fi considerat minoritate națională și etnică, în ce măsură legislația protejează grupul, care sunt șansele membrilor acestuia să-și prezerve caracteristicile identitare specifice. Ne propunem particularizarea acestor fenomene și prezentarea lor așa cum s-au manifestat și se manifestă ele în spațiul Dobrogei de Nord.

Simpla necunoaștere a „celuilalt” poate cauza, de foarte multe ori, neînțelegeri în relațiile din cadrul unei comunități. Materialul intitulat *Relația majoritari-minoritari în nordul Dobrogei*, dorește să contribuie la eliminarea acestui deficit de cunoaștere, prin oferirea de informații despre contribuția, în timp, a minorităților din zona mai sus menționată la formarea acestui ținut unic, dar și contextul realității complexe a societății de azi, reprezentată de coexistența diferitelor identități etnice și credințe. Este știut că pentru a supraviețui ca entitate culturală minoritățile naționale urmăresc permanent obținerea drepturilor egale cu cele ale majorității, dar totodată și dreptul de a avea libertatea de a-și păstra și dezvolta cultura specifică, la fel cum și majoritatea își păstrează și dezvoltă cultura

¹⁰ S. Pârâu, *Multiculturalitatea în Dobrogea*, Ed. Ex Ponto, Constanța, 2007.

proprie. Astfel, minoritățile naționale au nevoie nu doar de drepturi egale, și odată cu ele de acceptarea alterității lor, dar și a dreptului de a fi diferite în trecut dar și pe viitor. Cunoașterea istoriei comune tuturor acelor care conviețuiesc de secole pe teritoriul actual al Dobrogei poate asigura acest aspect.

În ceea ce privește lucrarea de față putem afirma că rezultatele investigațiilor de teren, în cele opt localități ale Dobrogei de Nord care au constituit zona eșantion a cercetării noastre, aduc noi informații asupra mutațiilor rapide din mediul rural. De asemenea, studierea arhivelor primăriilor combinată cu studierea arhivelor unor instituții și a izvoarelor arheologice a permis cunoașterea și înțelegerea circumstanțelor istorice de formare și evoluție a spațiului analizat. După o regionalizare a Dobrogei de Nord din punct de vedere geografic, sunt scoase în evidență raporturile etnice stabilite pe parcursul istoriei Dobrogei având drept ani de referință:

- 1878 – ca an ce a deschis perioada de accelerare și accentuare ireversibilă a elementului românesc;
- 1940 – ca an care a deschis o nouă perioadă de schimbări în structura etnică prin plecarea îndeosebi a bulgarilor și germanilor;
- 1989 – ca an ce a deschis posibilitatea afirmării/asumării identității etnice minoritare.

În acest context s-a simțit nevoia explicării sensului conceptual din perspectiva raportului majoritar-minoritar, teorii asupra construcției identității, conștiința etnică, sentimentul identității și apartenenței culturale, aculturație, alteritate ș.a.

Comunitățile minorităților din mediul rural dobrogean și-au construit propria identitate ca urmare a unor realități social-istorice după cum urmează: reducerea canalelor de informare etnoculturală cu etnosul matern, pierderea unor părți a tradițiilor culturale strămoșești, rezistența la influența culturii străine, interacțiunea dintre tradiție și inovație. Reluarea relațiilor cu țara mama, din punct de vedere al conservării tradițiilor etnice, au dus uneori la abandonarea unor practici vechi pentru unele noi, din țara de origine, datorită nerecunoașterii schimbărilor culturale datorate alterității produse acolo. De exemplu ansamblurile etnice fiind preocupate de performarea în zona spectacolului aduc schimbări asupra percepției întregii comunități cu privire la repertoriu, vestimentație și chiar alimentație (prin produsele de gastronomie prezentate cu diferite ocazii). De aceea am considerat necesar explicarea fenomenelor prin care aceste *inovații* sunt difuzate în cadrul comunităților apelând la teoriile comunicării.

Capitolul I

Dobrogea de Nord – cadrul geografic

1.1. Dobrogea de Nord. Delimitări teritoriale. Perspective de cercetare.

Dobrogea de Nord a constituit arealul de cercetare a numeroși specialiști din domenii și cu tematici diverse: geologie, geografie, ecologie, arheologie, istoriografie, etnografie, etnologie, antropologie etc.

Din punct de vedere teritorial însă aria cercetată diferă substanțial, în funcție de diversele regionări¹¹ cu care operează fiecare știință. În acest sens există trei mari perspective: cea geologică, cea etnografică și cea istorico-politică, prezentate în cele ce urmează în ordine ascendentă în raport cu dimensiunea suprafeței de referință.

a) Din punct de vedere geologic sintagma **Dobrogea de Nord** este utilizată ca sinonim pentru *Orogenul¹² nord-dobrogean*.

În cadrul acestei arii se disting două unități tectonice: zona paleozoică a munților Măcin și zona triasică a Tulcei, ambele fiind acoperite în partea sudică a Dobrogei de Nord de către bazinul Babadag.¹³ Suprafața de referință în acest caz este de 3156 km².¹⁴

b) Din punct de vedere etnografic și în virtutea zonării și subzonării etnografice a României, Dobrogea de Nord se suprapune din punct de vedere teritorial județului Tulcea, având ca subzonă distinctă Delta Dunării. Din această perspectivă suprafața de referință este de 8499 km².

Problema regionării etnografice pentru Dobrogea este complexă și încă nefinalizată, deoarece:

- Subzonele nu se suprapun perfect unităților de relief (de exemplu, zona etnografică Babadag depășește limitele podișului omonim, întinzându-se spre vest sub forma unui interfluviu alungit cuprins între cursurile Taiței la Nord și Slavei la Sud.¹⁵).
- Limitele acestor zone pot varia în funcție de faptul cultural studiat și de comunitatea implicată (există o zonare din punct de vedere arhitectural, alta din punctul de vedere al costumului tradițional etc.).

¹¹ A regiona, în sens larg, înseamnă a împărți un teritoriu existent, în unități și subunități subordonate, din ce în ce mai mici. A regiona, în detaliu, înseamnă: a depista, a contura, a nominaliza și a ierarhiza taxonomic unitățile subalterne, de diferite grade. Gr. Posea, *Geomorfologia României*, Ediția a II-a, București, Ed. Fundației România de Măine, 2005, p. 403.

¹² Orogenul este o regiune de geosinclinal în care s-au produs mișcări tectonice, având ca urmare formarea unui lanț muntos cutat. *Mic Dicționar al Limbii Române*, București, Ed. Științifică, 1974, p. 508.

¹³ O. Mirăuță, V. Mutihac, T. Bandrabur, *Harta geologică a R. P. România, Scara 1:200000, L-35-XXIX 38. Tulcea*, Comitetul de Stat al Geologiei, Institutul de Geologie, București, 1968, p. 26.

¹⁴ G. Posea, O. Bogdan, I. Zavoianu, *Geografia României*, vol. V, București, Ed. Academiei Române, 2005, p. 373

¹⁵ Pentru detalii a se vedea G. Stoica, P. Petrescu, M. Bocșe, *Dicționar de Artă Populară*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 54.

- Perspectivile etnografice ale specialiștilor români diferă și interferă cu cele ale vecinilor din Ucraina, problemă frecventă în regiunile transfrontaliere. De exemplu, pe harta etnolingvistică din *Historical Atlas of Ukraine* (1985)¹⁶, Delta Dunării este „atașată” Ucrainei.

Din punct de vedere istoriografic Dobrogea de Nord¹⁷ /*Severna Dobrogea* (în bulgară) desemnează teritoriul alcătuit din județele Tulcea și Constanța, fiind delimitată astfel de Dobrogea de Sud (numită generic Cadrilater și alcătuită din fostele județe Caliacra și Durostor). În literatura de specialitate a epocii de la începutul și mijlocul secolului al XX-lea apare și sub numele de Dobrogea Veche, în opoziție cu Dobrogea Nouă (Cadrilaterul), anexată României în 1913.

Din această perspectivă suprafața de referință este de 21.200 km².

În acest studiu aria cercetată și prezentată sub denumirea de Dobrogea de Nord respectă perspectiva regionării etnografice, suprapunându-se unității administrative a județului Tulcea.

1.2. Cadrul geografic complex

Privită în ansamblul său, Dobrogea de Nord este alcătuită din punct de vedere geografic din două mari unități morfostructurale, contrastante prin morfologia, altitudinea, geneza și vârsta lor – *Podișul Dobrogei* (Podișul Dobrogei de Nord și Podișul Dobrogei Centrale) pe de-o parte, *Lunca Dunării, Delta Dunării, Câmpia Dunării și Complexul lagunar Razelm* pe de altă parte.

1.2.1. Podișul Dobrogei de Nord

Aspecte geologice și geomorfologice. Podișul Dobrogei de Nord este delimitat geografic astfel: în vest și nord de Lunca Dunării, în nord-est de Delta Dunării (brațul Sfântu Gheorghe), iar în est de Complexul lacustru Razelm-Sinoe. Către sud, limita este dată de falia Peceneaga – Camena – Ceamurlia de Jos, care îl desparte de Podișul Casimcei (Dobrogei Centrale).

Structurarea Podișului Dobrogei de Nord s-a derulat în mai multe cicluri orogenice corelate cu fragmentarea succesivă a Platformei Est – Europene, și anume: svcofeno – carelian, cadomian, caledonian, hercinic și alpin.

Arealul este compus din trei unități de tipul pânzelor de șariaj: *Măcin, Niculițel și Tulcea*. A patra unitate structurală are caracter posttectonic, respectiv *Bazinul Babadagului*.

Complexitatea geomorfologică a acestuia este determinată de varietatea geostructurală și litologică, de eroziunea diferențială influențată de aliniamentele tectonice și structurale stabilite în urma orogenezelor hercinică și chimerică. Mișcările tectonice au generat direcționarea culmilor și văilor principale (mai evidentă în Munții Măcinului și Podișul Niculițel) și au condus la o asimetrie altimetrică (altitudinile scad dinspre vest spre est, de la 350-400 m la 15-50 m spre Lacul Razelm).

În aceste condiții morfostructurale variate, apar în peisaj culmi și creste cu aspect „alpin”, culmi și platouri netezite prin eroziune și dominate de vârfuri reziduale, câmpii de eroziune acoperite cu loess.

A. Munții Măcinului se află în extremitatea de nord-vest a Dobrogei, reprezentând martorul rezidual cel mai evident al orogenezei hercinice de la sfârșitul Paleozoicului. Aici

¹⁶ P. R. Magocsi, *Historical Atlas of Ukraine*, Ed. University of Toronto Press, 1985.

¹⁷ R. Seișanu, *Dobrogea. Gurile Dunării și Insula Șerpilor*, București, Tipografia Ziarului Universul, 1928; Apostol D. Culea, *Cât trebuie să știe oricine despre Dobrogea Trecutul-Prezentul-Viitorul*, București, Ed. Casei Școalelor, 1928.

se ating înălțimile maxime ale Dobrogei: Vârful Țuțuiatu sau Greci (467 m), Pietrosu Mare, Dealul Moroianu (430 m), Priopcea (410 m), Țeica (402 m). Versanții cu pante peste 20 ° și abrupturile petrografice le conferă aspectul unei insule montane, mai ales dacă sunt priviți dinspre Lunca Dunării.

Spre NV se prelungesc prin pîntenul Bugeacului până la Cotul Pisicii. Spre sud sunt delimitați de Podișul Babadag prin pasul Carapelit. Limita estică este dată de aliniamentul tectonic al faliei Luncavița – Consul, căruia îi corespund depresiunea marginală Luncavița, depresiunea Taiței Superioare și valea largă a Lodzovei.

Spre Vest, către Lunca Dunării, acești munți coboară în trepte sub forma unor culmi sau măguri izolate.

Orientarea generală a culmilor urmează direcția NV-SE. Cea mai mare parte a vâilor care fragmentează Munții Măcin au caracter longitudinal în raport cu structura (Luncavița, Jijila, Dumbrava, Plopilor, Taița Superioară, Islamul, Lodzova), cu excepția vâilor Greci (la SV de localitatea omonimă) și Cerna care intersectează transversal structurile hercinice și dislocațiile tectonice¹⁸.

Din punct de vedere orografic se pot individualiza trei aliniamente de culmi, separate prin depresiuni și curmături joase, iar spre vest apar mai multe măguri izolate.

a) Culmea principală (centrală) are o lungime de 48 km, între Dealul Bugeacului în NV și Dealul Carapelit în SE. Aceasta este cuprinsă între depresiunile Luncaviței și Taiței Superioare în est și golfurile depresionare Jijila, Greci și Mircea Vodă în vest.

Această culme este alcătuită din trei segmente distincte:

- *Culmea Bugeacului* (promontoriul nord-vestic al Munților Măcin, cu altitudini de 100-125 m),
- *Culmea Țuțuiatului* (segmentul cel mai înalt, unitar, masiv și puțin ramificat al Culmii centrale a Munților Măcin),
- *Culmile Carapcea - Carapelit* (în partea sudică a Munților Măcin, alcătuite dintr-o asociere de măguri, interfluvii secundare și înșeuări).

b) Culmile sud-estice sunt cuprinse între Depresiunea Taiței superioare și valea Lodzovei și sunt alcătuite în cea mai mare parte a lor din epimetamorfite caledoniene (filitite, cuarțite) și granite paleozoice. Cele două culmi paralele - Boclușea (411 m) și Coșlugea (334 m) - sunt separate de valea Islamului.

c) Culmile vestice sunt delimitate de Culmea Centrală a Munților Măcin prin golfurile depresionare Jijila, Greci și Cerna. Aspectele deosebite ale reliefului impun separarea lor în trei sectoare ce se succed de la NV spre SE:

- *Dealul Orliga* (în NV, cu caracterul unei culmi mamelonate, cu altitudini de 80-100 m și alcătuit din cuarțite, micașisturi, amfibolite),
- *Culmea Pricopanului* (creastă în lungul căreia apar vârfuri ruiniforme, alcătuită din mezometamorfite proterozoice, formațiuni sedimentare paleozoice, slab metamorfozate și puternic cutate și din granite gnaisice paleozoice)
- *Dealurile Megina - Priopcea* (asociere de culmi și platouri bine netezite de eroziune, orientate NV-SE, dominate de vârfuri).

Dealul Megina are aspectul unui platou ușor ondulat, cu altitudini de 280-300 m, fiind alcătuit din micașisturi, cuarțite, amfibolite și granite gnaisice. Este continuat spre vest de Culmea Priopcea, mult mai îngustă, fiind alcătuită din cuarțite, filitite sericitoase, șisturi filitoase, calcare și cuarțite siluriene și din gresii, șisturi și silicolite devoniene, dispuse sub forma unor benzi ce se succed de la NE spre SV. Urmează spre SV Dealul Bujoarele, o asociere de vârfuri reziduale (Bujorul

¹⁸ M. Ielenicz, N. Popescu, *Relieful Podișului Dobrogei – caracteristici și evoluție*, în: *Analele Universității București - Geografie*, vol. XLXII, București, 2003, p. 5-59.

bulgăresc – 223 m, Bujorul românesc – 161 m), separate prin înșeuări largi (140-150 m), formate pe roci dure devoniene.

d) Pe laturile dunărene, vestică și nordică pot fi observate **măguri izolate** precum: Cetatea Măcinului (42 m), Carcaliu (95 m), Piatra Râioasă (98 m), Iglița (46 m), Iacobdeal (341 m), continuat spre Lunca Dunării cu Iglicioara Mare.

În partea centrală a Depresiunii Cerna, se înalță Piatra Roșie (209 m), iar în Lunca Dunării apare Popina Mare și Popina Mică, în nordul fostului lac Crapina, Movila Balta și Popina Ascunsă, în sudul acestuia, Blasova (43 m), situată la NE de satul Turcoaia.

e) **Depresiunile marginale și depresiunile interioare** păstrează, în general, aceeași orientare NV-SE, determinată de direcționarea aliniamentelor structurale.

Dintre depresiunile marginale dunărene amintim:

- *Depresiunea Luncavița* pătrunde în lungul văii cu același nume sub forma unui golf care separă Munții Măcin de Podișul Niculițel.
- *Depresiunea Jijilei* are aspectul unui golf, alcătuit din pedimente laterale de vale (50-80 m) ce se extind tot mai mult către Balta Brăilei, pe care o domină cu 15-20 m.
- *Depresiunea Greci* este formată din două golfuri principale care pătrund în lungul văilor Dumbrava și Plopilor și care separă Culmea Centrală a Măcinului de culmile vestice ale Pricopanului și Meginei. Spre vest și nord-vest se continuă cu câmpia marginală de pedimentație (20-40 m) dominată de inselberguri (Cetatea Măcinului, Carcaliu, Piatra Râioasă, Iglița).
- *Depresiunea Cerna - Mircea Vodă* este alcătuită din două golfuri principale care pătrund digital în lungul văilor Iaila (la contactul cu Podișul Babadag) și Cerna.

f) **Depresiunile interioare sau intracolinare** sunt situate în partea de sud-est a Munților Măcin. Reprezentativă este *Depresiunea Taița Superioară-Horia*, care se dezvoltă pe un aliniament structural NV-SE ce se continuă din Depresiunea Luncavița. Este alcătuită din lunci largi, continuate lateral prin pedimente acoperite cu o pătură de loess și depozite loessoide care depășește 10 m grosime¹⁹. Se ramifică în lungul văilor Islamul și Lodzova.

B. Podișul (Platoul/Dealurile) Niculițel constituie partea central-nordică a Podișului Dobrogei de Nord, fiind delimitat față de Munții Măcin prin falia Luncavița-Consul (în vest) și de Dealurile Tulcei prin falia Isaccea-Posta-Nalbant (în est). Limita cu Podișul Babadag urmărește extremitatea sudică a Depresiunii Izvoarele-Iulia, apoi înșeuarea de eroziune diferențială din partea sudică a Dealului Consul prin care se face legătura cu Depresiunea Taița superioară-Horia. Astfel, Dealul Consul este atașat atât structural, cât și geomorfologic Podișului Niculițel.

Podișul Niculițel este alcătuit, în cea mai mare parte, din formațiuni mezozoice (triasice). În nord apar aproape continuu roci magmatice efuzive (*diabazele de Niculițel*), iar în partea centrală și sudică, se extind formațiuni sedimentare triasice cutate (gresii, calcare, cuarțite).

Partea principală a Podișului Niculițel este orientată pe direcția NV-SE, între dealurile Cornetului (294 m) și Trestenic (364 m). Se prezintă sub forma unei succesiuni de platouri și culmi convexe, dominate de vârfuri conice sau rotunjite (Cornetului – 294 m, Cocosului – 282 m, Traian – 332 m, Dealul Mare-Niculițel – 363 m, Trestenic – 364 m). Tot acest ansamblu poate fi reunit într-o subunitate aparte care păstrează pe un spațiu relativ extins caracterele de podiș și se numește *Podișul Niculițel-Trestenic*.²⁰

¹⁹ *Ibidem*, p. 11.

²⁰ *Ibidem*, p. 5-59.

Din Dealul Cornetului (în NV podișului), se ramifică radial culmi mai înguste cu altitudini de 200-250 m, precum: Gâlma Mare (230 m), Asan (203 m) și Dealul lui Tefic (207 m).

Din Dealul Mare-Niculițel culmea principală se continuă spre SE prin Dealul Carpenului, care se ramifică de o parte și alta a văii Cilicului prin două culmi – Dealul Mare-Cilic (317 m) și Dealurile Trestenicului (364 m).

Din Podișul Niculițel-Trestenic se ramifică spre sud două culmi paralele, mai înguste, cu altitudini de 200-250 m, alcătuite dintr-o succesiune de „gâlme”, separate de înșeuări.

Culmile situate în partea sud-estică a Podișului Niculițel și grupate de o parte și alta a văii Alba, sunt cunoscute sub denumirea de *Dealurile Albei* (dealurile Stupăriei, Caracuş - 240 m, Bujorului - 228 m, Tătarului - 218 m)

Depresiunea tectono-erozivă Alba-Izvoarele-Iulia se conturează în lungul văii Alba și în continuare, pe valea Taiței.

Către NV și NE, Podișul Niculițel domină prin denivelări de 100-200 m *golfurile depresionare Luncavița și Isaccea-Niculițel*.

C. Dealurile Tulcei reprezintă cea mai întinsă și cea mai joasă regiune a Podișului Dobrogei de Nord, cu o altitudine medie de numai 64 m. Aproximativ 88% din suprafața acestora este sub 100 m, doar 0,04% din suprafață atingând 200-270 m.

Dealurile Tulcei intră în contact direct spre nord cu Lunca și Delta Dunării (printr-o denivelare tectono-erozivă ce urmărește falia Sfântu Gheorghe – Tulcea - Galați), iar în sud cu complexul lacustru Razelm și cu treapta mai înaltă a Podișului Babadag, care le domină clar între localitatea Nicolae Bălcescu și gura de vărsare a Taiței. Limita vestică cu Podișul Niculițel urmărește falia Isaccea – Poșta - Nalbant iar spre est, Dealurile Tulcei se termină prin platoul Dunavăț, care se înalță față de câmpia deltaică a Dranovului prin maluri abrupte de loess doar cu 15-25 m.

Morfologic, caracteristica reliefului o constituie insularitatea masivelor deluroase cu altitudine relativ mică (sub 250 m), extinderea mare a câmpiilor de pedimentație acoperite de loess, care pătrund mult, sub formă de golfuri, în interiorul dealurilor, dar și scăderea altimetrică în dublu sens, spre sud către Valea Taiței și laguna Razelm și spre est, prin peninsula Dunavăț, către câmpia deltaică a Dranovului, de la 200-220 m până la 10-30 m²¹.

În cadrul Dealurilor Tulcei se conturează două mari trepte de relief: dealurile și platourile relativ înalte, grupate în partea nordică și centrală și platourile joase și câmpiile, mult extinse în estul, sudul și sud-vestul Dealurilor Tulcei.

a) *Dealurile și platourile relativ înalte*, cu altitudini între 130 și 200 m, se găsesc în partea nordică și centrală a Dealurilor Tulcei, individualizându-se Dealurile Parcheș-Malcoci și Colinele Beștepe-Cairacele, situate pe latura dunăreană și Colinele Uzum-Găvanele, situate în partea centrală.

- *Dealurile Parcheș - Malcoci* sunt mult mai extinse și unitare. Culmea principală are aspectul unui platou ușor ondulat, cu multe înșeuări largi ce separă înălțimile dominante, cu aspect de cupolă, ale căror altitudini se mențin între 150 și 200 m – Stânca Mare (205 m), Movila Săpată (225 m), Cartalu (159 m), Câșla (179 m), Mineri (179 m), Marca (207 m), Malcoci (152 m). Aproape întregul ansamblu colinar este alcătuit din calcare și marno-calcare triasice. Din culmea principală, bine netezită și relativ uniformă, se desprind spre nord culmi secundare înguste.

- *Colinele Beștepe - Cairacele* sunt cuprinse între aliniamentele Malcoci-Valea Nucarilor și Culoarul Beibugeacului, dintre Murighiol și Sarinasuf. Cea mai mare parte a acestei subunități corespunde unui întins platou alcătuit din două trepte diferențiate

²¹ P. Coteț, *Geomorfologia României*, București, Ed. Tehnică, 1973, p. 161.

altimetric: platoul Prislop-Tăușan (120-130 m), dominat de vârful Beilia Mare (201 m) și platoul Cairacele-Duna (50-80 m), drenat de văile Beștepe și Marcului și dominat spre nord de culmea Beștepeului (242 m).

- *Colinele Uzum - Găvanele* se situează în partea centrală a Dealurilor Tulcei, unde domină prin înălțimile lor de 100-220 m (Redi - 205 m, Uzum - 223 m, Pietriș - 170 m, Furca Dealurilor - 168 m, Găvana Mare - 167 m, Dealul Pietros - 206 m) regiunile mai coborâte și mai netede din vest (Depresiunea Nalbant), sud (Câmpia Sarichioi) și est (Câmpia și golful depresionar Agighiol-Valea Nucarilor).

b) *Platourile joase și câmpiile* formează cea mai mare parte a Dealurilor Tulcei, ele constituindu-se ca trepte de relief mai coborâte (2-150 m) ce mărginesc dealurile și platourile mai înalte din regiunea centrală și nordică. Aceste trepte de relief, diferențiate altimetric și genetic, se regăsesc, cu ponderi diferite, în toate subunitățile sudice și estice ale Dealurilor Tulcei: Depresiunea Nalbant, Câmpia Sarichioi, Câmpia și golful depresionar Agighiol-Valea Nucarilor, Câmpia Sarinasuf și Platoul Dunavăț.

- *Depresiunea Nalbant*, situată în partea de sud-vest a Dealurilor Tulcei, este bine delimitată de Podișul Niculițel (vest), Podișul Babadag (sud), Dealurile Parcheș-Malcoci (nord) și Colinele Uzum-Găvanele (est). Depresiunea Nalbant are aspectul unei câmpii ce coboară în trepte spre sud-est și sud, spre văile Taița și Telița. Acest caracter de câmpie joasă intracolinară rezultă și din parametrii săi morfometrici: 85% altitudini sub 100 m, aproape 88% din suprafața depresiunii are valori de energie de relief sub 50 m, iar pantele mai mici de 5° dețin aproape 80%²². Inselbergurile cele mai proeminente sunt Denistep (267 m), Caratepe (180 m), Colina de Lut (145 m), Colina (120 m) și Martazău (120 m).

- *Câmpia fluvio-lagunară* se desfășoară în nordul lacurilor Babadag și Razelm, prezentând un relief jos, cu altitudini de 2-60 m, alcătuit dintr-o asociere de platouri tabulare sau ușor înclinate și câmpii joase, litorale, toate acoperite cu loess. În cadrul acestei trepte marginale pot fi conturate mai multe sectoare ale căror caracteristici relevă complexitatea lor morfogenetică.

- *Câmpia Sarichioi* are forma unui promontoriu cu lățimi de 2,5-3 km, ce se prelungește între lacurile Babadag și Razelm, în jurul cărora formează faleze tăiate în loess, cu înălțimi de 5-10 m.

- *Câmpia și golful depresionar Agighiol- Valea Nucarilor* formează un sector mai complex. În partea de sud se dezvoltă o treaptă marginală mai joasă (3-20 m), fragmentată de depresiunile lacustre Agighiol și Calica. Spre nord, câmpia marginală pătrunde în lungul văilor Agighiol și Nucarilor sub forma unui golf depresionar, ale cărui pedimente laterale, acoperite și ele cu loess, ajung la altitudini de 60-100 m. Acestea fac racordul cu dealurile mai înalte ce delimitează golful depresionar spre vest, nord și est.

- *Câmpia Sarinasuf* este cel mai jos compartiment din cuprinsul câmpiilor marginale din partea de sud a Dealurilor Tulcei, altitudinile sale menținându-se între 2 și 20 m.

- *Culoarul Beibugeacului* se află în vestul câmpiei litorale, între Murighiol și Sarinasuf, care se constituie ca o regiune mai coborâtă (7-10 m) prin care sunt legate între ele cele două mari unități: Delta Dunării, în nord, și Razelmul, în sud. Gh. Munteanu Murgoci (1912), care îl semnalează pentru prima dată, l-a considerat un vechi braț al Dunării ce se dirija către golful Razelm, iar Platoul Dunavățului, rămas izolat în partea sa estică, a fost identificat cu insula Peuce, amintită de Herodot. În schimb, C. Brătescu l-a interpretat ca fiind „un vechi braț de mare care izola de restul Dobrogei micile coline din capătul peninsulei Dunăvățul”²³

²² M. Ielenicz, N. Popescu, *op.cit*, 2003, p. 5-59.

²³ C. Brătescu, *Pământul Dobrogei...*, p. 23.

- *Platoul Dunavățului* formează extremitatea estică a Dealurilor Tulcei și are aspectul unei peninsule încadrate de depresiunile fluvio-lacustre ale Deltei Dunării și lacului Razelm, față de care se delimitează prin denivelări de 20-40 m. Altitudinile absolute au valori de 10-15 m, la contactul cu depresiunile lacustre și deltaice, și 45-75 m, în colinele situate pe latura nordică (alcătuite din calcare triasice – Murighiol, 75 m, Dunăvățul de Sus, 51 m) și sudică (formate din calcare jurasice – Cetatea Japorojeni, 75 m).

D. Podișul Babadag se întinde între Dunăre și lacul Razelm, fiind bine delimitat de regiunile vecine prin alinamente morfohidrografice, tectonice și structuralo-petrografice ce păstrează orientarea generală pe direcția NV-SE.

Podișul Babadag este delimitat în partea nordică de Munții Măcin, Podișul Niculițel și Dealurile Tulcei printre depresiunile Cerna, Horia și Izvoarele-Iulia, continuate prin valea inferioară a Taiței și golful lacului Babadag. Spre sud, către Podișul Casimcei, limita urmărește falia Peceneaga-Camena.

Podișul Babadag are un fundament hercinic și chimeric și se dezvoltă în cea mai mare parte a sa pe o cuvertură sedimentară de vârstă Cretacic superior, alcătuită din calcare grezoase, calcare marnoase și conglomerate dispuse într-un larg sinclinoriu orientat NV-SE și urmat de văile Slava Rusă și Slava Cercheză.

Datorită omogenității litologice, Podișul Babadag reprezintă cea mai unitară și masivă regiune a Podișului Dobrogei de Nord. Cele mai mari înălțimi (300-400 m), se găsesc în partea de NV, de unde scad spre SE (sub 300 m), ajungând în Capul Iancila și Capul Dolojman la altitudini de 30-80 m, iar pe țărmurile joase dintre Ceamurlia de Jos și Jurilovca doar la 5-10 m.

Sub raport altimetric și genetic, în cadrul Podișului Babadag pot fi delimitate trei trepte principale de relief: podișul propriu-zis, cu altitudini de 130-400 m, depresiunile intracolinare și câmpurile marginale ce coboară până la 5-30 m.

a) *Podișul Babadag propriu-zis* este alcătuit din platouri interfluviale și culmi ce formează treapta cea mai înaltă a regiunii. În cuprinsul podișului pot fi separate trei subunități:

- *Podișul Slavelor* formează jumătatea nord-vestică și cea mai înaltă (300-400 m) a Podișului Babadag și este alcătuit din trei culmi principale ce se ramifică din platoul vulcanic Țuguiața Cârjelari, și anume: Muchiile Cernei-Dealul Fetei, Culmea Slavei Cercheze și Dealul Ciucurovei.

- *Dealurile Babadagului* sunt formate dintr-un compartiment nordic mai coborât (100-200 m), reprezentat prin dealurile Asmalar (197 m), Coasta, Lanburlud (186 m) și Suhatului și un compartiment mai înalt (200-250 m), marcat de dealurile Carada (272 m), Dadovarul, Drăgaica (222 m) și Cartalul (218 m).

- *Dealurile Enisala* sunt situate în extremitatea sud-vestică a Podișului Babadag, care se constituie ca o treaptă marginală de pedimentație cu înălțimi de 60-150 m prelungită sub forma unor pinteni până în Capul Iancila și Capul Dolojman.

b) *Depresiunile interioare, intracolinare*, s-au format îndeosebi prin eroziune diferențială. Mai importante sunt depresiunile Atmagea, Slava Cercheză și Slava Rusă, Idinilor, Mihai Bravu, Babadag, Enisala și Dorobanțu.

c) *Câmpiile marginale de pedimentație* (Ceamurlia de Jos și 6 Martie) au altitudini de 10-50 m și pătrund sub formă de golfuri largi în interiorul dealurilor.

Hidrografie, climatologie, pedologie, biodiversitate . Din punct de vedere **hidro-geologic**, cele mai răspândite ape subterane cantonate stratele freatice la adâncimi între 5 – 20 m, atât în zonele depresionare (Ceamurlia, Horia, Nalbant, Măcin, Greci, Cerna, Luncavița, etc.), cât și în cele de câmpie, mai ales la est. În depozitele loessoide, apele sunt la adâncimi mai mari și prezintă debite mici (0,7 – 1 l/s).

Apele de suprafață cuprind râuri cu regim permanent și „derele” (văi cu scurgere temporară) și lacuri (limanuri fluviale și maritime și iazuri).

Podișul Dobrogei de Nord este relativ deficitar din punctul al densității rețelei hidrografice (până la 0,2 km/km²), fiind de trei ori mai mică decât media pe țară. Râuri mai lungi, ce prezintă scurgere permanentă sunt: (Taița – 57 km, Telița – 48 km, Slava – 38 km). Râurile principale au văi largi, cu lunci bine dezvoltate, în sectoarele inferioare, unde depozitele aluvionare depășesc 10-15 m grosime. Debitele lichide prezintă valori medii anuale ce nu depășesc 0,5 m³/s, dar ele pot crește foarte mult în urma ploilor torențiale de vară, antrenând cantități importante de material aluvionar.

Dintre **râurile** tributare Dunării, cele mai importante bazine hidrografice aparțin râurilor Cerna (194 km²), Peceneaga (126 km²), Greci (73 km²), Saon (69 km²), ș.a. Râurile tributare complexului lacustru Razelm au bazine hidrografice mai dezvoltate și prezintă importanță mai mare : Taița (591 km²), Slava (356 km²) și Telița (287 km²). În total, în această regiune geografică sunt 50 de afluenți principali și secundari, lungimea totală a rețelei hidrografice fiind de 545 km. Coeficientul de secare al râurilor în Dobrogea de Nord este de 0,72. Undele de viitură pot atinge până la 2 m înălțime și peste 7 m/s viteză de curgere.

Lacurile sunt concentrate în partea vestică, în lungul Dunării (limanuri fluviale, lacuri de luncă) și pe latura estică (limanuri fluvio-maritime), dar apar și în interiorul podișului, ca lacuri antropice (iazuri)

Principalele lacuri dunărene sunt : limanurile fluviale Peceneaga, Cerna (Traian), Saon - Niculițel, lacurile de luncă (Crapina) și lacurile sărate, formate prin acumularea materialelor la gurile unor văi torențiale largi : Slatina, Sărături, Beibugeac.

Dintre limanurile fluvio-maritime, cele mai cunoscute sunt Babadag și Ceamurlia, Calica și Agighiol.

Iazurile au fost construite pe râurile mai mari, pentru alimentarea cu apă a localităților, irigații sau piscicultură, cele mai mari fiind : Atmagea – pe râul Atmagea, Greci – pe râul Greci, Horia – pe Taița, Peceneaga – pe Aiorman, etc.

Bălțile și mlaștinile se găsesc în câmpia litorală a Razelmului : Balta Zebil, Balta Toprachioi, Balta Tăuc, zona mlaștinoasă Ceamurlia, etc.

Clima Podișului Dobrogei de Nord se încadrează în regimul temperat cu continentalism accentuat : verile sunt secetoase, iar iernile geroase și uscate. Temperatura medie anuală este cuprinsă între 10,5° - 11°C, iar precipitațiile sunt reduse, în general sub 500 mm anual.

Podișul Dobrogei de Nord este dominat de două tipuri climatice principale: cel de stepă – silvostepă și cel de pădure. Primul înconjoară această unitate ca o centură, al doilea se găsește în interior. Diferența dintre cele două este dată în principal de precipitații și secundar de temperatură.

În climatul de stepă cad anual între 350 – 500 mm apă, în cel de pădure peste 500 mm. Diferențele temperaturilor medii anuale dintre cele două climaturi sunt e cel mult 1° C (valorile medii anuale sunt 11 ° C pentru stepă-silvostepă și 10 ° C pentru pădure).

Diferențierea climatică este impusă de creșterea reliefului în altitudine.

Regimul eolian este influențat de circulația generală și locală a aerului, astfel încât domină vânturile dinspre nord-vest (10 - 15%), urmate de cele dinspre nord (10 -25%, cu frecvență mai mare în partea estică a regiunii).

Local, pe fondul climatului general, apar numeroase **topoclimate** elementare locale: de culmi deluroase (principale și secundare), de martori de eroziune, de depresiune, de culoar de vale și luncă, de culturi agricole (irigate și neirigate), de pădure, al așezărilor umane etc.

Solurile dominante sunt cele brune de pădure în nord, litosolurile în Munții Măcin, cenușii de pădure în Podișul Babadag, cernoziomuri castanii și ciocolatii, chiar cernoziom carbonatic spre Dunăre și cernoziomuri levigate caracteristice silvostepii.

Vegetația este reprezentată de pădurea nord – dobrogeană, înconjurată de stepă și silvostepă.

Din punctul de vedere al provenienței, se remarcă abundența speciilor continentale și submediteraneene, alături de care apar și specii de origine tauric-caucaziene.²⁴

Stepa acoperă marginile podișului. Asociațiile dominante sunt cele compuse din *Festuca valesiaca*, *Stipa capillata*, *stipa lessingiana*.

Silvostepa este alcătuită din pâlcuri de pădure submediteraneană, în care apare stejarul pufos (pe Beștepe și pe Denis Tepe), carpenul oriental, tufe de păliur, specii de zizif, scumpie și piersic sălbatic. Apar și specii ierboase caracteristice stepei dobrogene precum: macul (*Papaver rheoas*), dediței (*Anemone pulsatilla*, *Adonis vernalis*) și stânjenelul (*Iris pumila*).

În zona de contact dintre pădure și silvostepă apar tufișuri dese de corn, afin, păducel și vișin turcesc.

Pădurea nord – dobrogeană este formată din stejar ca element dominant, la care se adaugă teiul.

În Platoul Niculițel teiul formează un masiv, care se extinde până spre Munții Măcin. Este cel mai mare masiv păduros de tei din România.

Un rol fito-geografic important îl are prezența lui *Fagus silvatica* de pe valea Luncavița. El reprezintă aici cel mai înaintat avanpost al pădurilor de fag din România, refectând condițiile deosebite din trecut, din perioada climatului atlantic, când acesta a păstruns și s-a menținut până în prezent.

Din punct de vedere **faunistic**, acest în acest areal se întâlnesc elemente caracteristice întregii Dobroge. Se mai găsesc: mistrețul, care migrează de la pădure la baltă, pajura (*Aquila imperialis*), hoitarul (*Neophron percnopterus*), vulturul codalb (*Haliaetus albicilla*).

Rezervații naturale

Necesitatea protejării unor elemente floristice, faunistice și/sau geologice rare sau vulnerabile a determinat înființarea unui număr mare de rezervații naturale, la care se adaugă **Parcul Național Munții Măcinului**.

În funcție de specificul acestora, rezervațiile pot fi clasificate astfel:

- Rezervații forestiere: Valea Fagilor, Pădurea Niculițel, Dealul Bujorului, Vârful Secaru, Pădurea Babadag – Codru
- Rezervații botanice: Valea Oilor, Fântâna Mare, Korum Tarla
- Rezervații geologice: Dealul Bujoarele, Agighiol
- Rezervații mixte: Uspenia, Enisala, Dealul Călugăru – Iancina, Denistepe, Edirlen, Muntele Consul, Dealurile Beștepe, Dealul Sarica, Mănăstirea Cocos, Chervant – Priopcea, Muchiile Cernei – Iaila, Lacul Traian, Peceneaga.

Spațiul rural din Podișul Dobrogei de Nord. *Rețeaua de așezări. Situația actuală.* Spațiul rural din Podișul Dobrogei de Nord este împărțit din punct de vedere administrativ în 32 comune și 82 sate²⁵.

Ca adaptare la condițiile generate de mediul geografic, în vestul Podișului Dobrogei de Nord, unele sate sunt dispuse în limitele prispei dunărene sau în depresiunile-golf, la contactul dintre zona montană și lunca Dunării (Turcoaia, Greci, Peceneaga), în timp ce în

²⁴ N. Doniță, D. Ivan, *Vegetația Dobrogei, Deltei Dunării și complexului lagunar Razelm*, în: vol. *Vegetația României*, București, Ed. Tehnică Agricolă, 1992, p 82-100.

²⁵ Chiar dacă anumite sate aparțin administrativ unor comune din acest areal, din punct de vedere geografic sunt incluse Deltei Dunării.

nord sunt preferate terasele fluviatile joase sau promontoriile orientate către nord (Rachelu, Parcheș, Revărsarea). Către interior, așezările au preferat culoarele râurilor scurte care se îndreaptă către Dunăre (Cerna) sau culoarele râurilor mai mari (Slava, Telița, Taița). Sectoarele mai înalte au așezări rare, dezvoltate pe glacisurile de la poalele versanților.

Nr. crt.	Comuna	Sate componente
1	Baia	<i>Baia</i> , Panduru, Caugagia, Ceamurlia de Sus, Camena
2	Beștepe	<i>Beștepe</i> , Băltenii de Sus, [Băltenii de Jos]
3	Carcaliu	<i>Carcaliu</i>
4	Ceamurlia de Jos	<i>Ceamurlia de Jos</i> , Lunca
5	Cerna	<i>Cerna</i> , General Praporgescu, Mircea Vodă, Traian
6	Ciucurova	<i>Ciucurova</i> , Fântâna Mare, Atmagea
7	Dorobanțu	<i>Dorobanțu</i> , Cârjelari, Meșteru, Fântâna Oilor
8	Frecăței	<i>Frecăței</i> , Cataloi, Poșta, Telița
9	Greci	<i>Greci</i>
10	Hamcearca	<i>Hamcearca</i> , Balabancea, Nifon, Căprioara
11	Horia	<i>Horia</i> , Cloșca, Florești
12	I.C. Brătianu	<i>I.C. Brătianu</i>
13	Izvoarele	<i>Izvoarele</i> , Alba, Iulia
14	Jijila	<i>Jijila</i> , Garvăn
15	Jurilovca	<i>Jurilovca</i> , Vișina, Sălcioara
16	Luncavița	<i>Luncavița</i> , Rachelu
17	Mahmudia	<i>Mahmudia</i>
18	Mihai Bravu	<i>Mihai Bravu</i> , Satu Nou, Turda
19	Mihail Kogălniceanu	<i>Mihail Kogălniceanu</i> , Lăstuni, Rândunica
20	Murighiol	<i>Murighiol</i> , Colina, Dunavățu de Jos, Dunavățu de Sus, Plopul, Sarinasuf, [Uzlina]
21	Nalbant	<i>Nalbant</i> , Nicolae Bălcescu, Trestenic
22	Niculițel	<i>Niculițel</i>
23	Nufăru	<i>Nufăru</i> , [Ilganii de Jos], Malcoci, Victoria
24	Peceneaga	<i>Peceneaga</i>
25	Sarichioi	<i>Sarichioi</i> , Enisala, Sabangia, Zebil, Visterna
26	Slava Cercheză	<i>Slava Cercheză</i> , Slava Rusă
27	Smârdan	<i>Smârdan</i>
28	Somova	<i>Somova</i> , Mineri, Parcheș
29	Turcoaia	<i>Turcoaia</i>
30	Valea Nucarilor	<i>Valea Nucarilor</i> , Agighiol, Iazurile
31	Valea Teilor	<i>Valea Teilor</i>
32	Văcăreni	<i>Văcăreni</i>

1.2.2. Podișul Dobrogei Centrale

Aspecte geologice și geomorfologice. Podișul Dobrogei Centrale (Podișul Casimcei) este cea mai veche unitate morfostructurală din România al cărei relief tipic de podiș a rezultat prin erodarea până la peniplenizare a unui orogen.

Extinderea mare a formațiunilor șisturilor verzi a contribuit în mare măsură la formarea pe suprafețe extinse a unui relief relativ omogen și uniform, în interiorul căruia văile foarte largi și puțin adâncite au creat denivelări ne semnificative.

Se consideră că Podișul Dobrogei Centrale este „o câmpie înaltă peneplenizată, cu aspect de podiș larg bombat, dezvoltată pe șisturi verzi (s.n. Fig. 1, 3), cu clipe de calcare, acoperită în bună parte de loess, cu văi evazate și intens acumulate”.²⁶

Dacă în partea de Nord, către Podișul Babadag, limita este clar demarcată prin aliniamentul tectonic major al faliei Peceneaga-Camena, spre sud, către Podișul Dobrogei de Sud (județul Constanța), falia Capidava-Ovidiu, nu constituie limită geomorfologică la fel de evidentă.

Mișcările epirogenetice de înălțare, mai accentuate în partea nordică, în lungul faliei Peceneaga-Camena, dar și cele de coborâre mai accentuate spre Câmpia Română și bazinul Mării Negre, au influențat atât orientarea rețelei de văi cât și valorile altimetrice ale podișului. Cele mai mari înălțimi, peste 300 m se găsesc în culmile și platourile nordice: Dorobanțu - 332 m; Ozângile - 341 m; La Pandelă - 395 m; Ciolpan - 364 m; Sacar Bair - 333 m; Altân Tepe - 320 m; Osâmbei - 332 m; Corugea - 315 m; Piatra Bălană - 329 m. Aici își au obârșiile principalele bazine hidrografice și este locul de unde începe dirijarea radiară a văilor (Roștilor spre vest, Topolog spre sud-vest, Casimcea spre sud, Hamangia spre sud-est). Culmile și platourile centrale care delimitează bazinul hidrografic al Casimcei scad în înălțime spre sud și sud-est (de la 350 m în nord, la 200-250 m în partea centrală, apoi 100-150 m în segmentul inferior al bazinului). Din culmile centrale, care delimitează bazinul superior al Topologului și Casimcei, se desprind lateral platouri tot mai largi, care se îmbină spre vest într-o treaptă dunăreană, iar spre est într-o treaptă maritimă, ambele cu altitudini de 30 până la 100-120 m.

În cadrul Podișului Dobrogei Centrale, ca unitate geomorfologică majoră și unitară, se conturează trei trepte de relief: Podișul Central al Casimcei, Podișul marginal dunărean și Podișul marginal maritim.

Între ele nu se constată limite altimetrice sau morfogenetice precise, pentru că trecerea de la culmile mai înalte ale podișului către platourile marginale se face prin planuri de racord prelungi, unitare sau în trepte cu dimensiuni reduse, integrate într-o pantă generală de 1-3%.

a) *Podișul Central al Casimcei* reprezintă treapta cea mai înaltă a podișului, cu înălțimi ce scad de la 300-350 m, în nord, la 125-150 m, în sud. Relieful este alcătuit din culmi netede, corespunzătoare șisturilor verzi și creste înguste și piscuri stâncoase cu înălțimi de câțiva metri formate pe filoanele cuarțitice. Pe unele sectoare, văile puternic adâncite în masa șisturilor verzi capătă aspect de canion, așa cum este Valea Topologului, între Haidar și Calfa. La obârșia Topologului se conturează Depresiunea Topolog-Sâmbăta Nouă, relativ înaltă (200-250 m).

b) *Podișul marginal dunărean* este o fâșie relativ îngustă, de 10-11 km și este format dintr-o succesiune de platouri acoperite cu o cuvertură groasă de depozite loessoide, cu altitudini de 60-130 m. Domină Lunca Dunării printr-un mal abrupt, cu amplitudini de 30-60 m. Către Podișul Central al Casimcei, trecerea se face treptat, printr-un nivel intermediar de 120-130 m.

În partea nordică, Podișul marginal dunărean este reprezentat printr-o treaptă joasă (platou) (Măgurele), sculptată în șisturi verzi, în lungul dislocației tectonice Ostrov-Sâmbăta Nouă, pe direcția NV-SE, în lungul văilor Roștilor.

c) *Podișul marginal maritim (Podișul Istriei)* constituie o treaptă mai coborâtă ce însoțește complexul lagunar Razelm-Sinoe și Marea Neagră, față de care se detașează prin faleze cu înălțimi de 20-40 m. Spre nord, se continuă cu golful depresionar al Ceamurlei de Jos, care mărginește spre SE Podișul Babadag.

²⁶ P.Coteș, C. Martiniuc, *Harta geomorfologică a R.P.R., scara 1: 500.000, Monografia Geografică a R.P.R., Geografie fizică. Anexa 1*, București, Ed. Academiei, 1960, p. 47.

1.2.2.2. Hidrografie, climatologie, pedologie, biodiversitate

Podișului Casimcei prezintă o rețea hidrografică relativ bine organizată, cu caracter radial și regim de scurgere permanent (cu excepția organismelor de mici dimensiuni). Principalul sistem fluviatil este cel al Casimcei. Râul Casimcea (69 km) izvorăște în partea centrală a Podișului Casimcei, la 309 m altitudine și se varsă în limanul Tasaul. Valea sa este săpată în formațiunile de sisturi verzi care apar la suprafață în mai multe sectoare. De-a lungul văii, sunt prezente sectoare de bazine și chei, în timp ce în sectorul inferior, valea capătă aspect de canion, adâncit în calcare. Densitatea medie a rețelei hidrografice în bazinul Casimcei este de 0,17 km/ km².

Alimentarea subterană deține o pondere de 56%, ceea ce asigură caracterul permanent al curgerii acestui râu, care rulează cel mai mare volum de apă dintre râurile dobrogene.

Dintre celelalte râuri, se remarcă Topolog, Nămolesi, Peceneaga (tributare Dunării), Istria, Nuntași, Săcele, Corbu (tributare lacurilor de pe țărmul Mării Negre). Zonele de obârșie sunt, în general, largi, în timp ce în sectoarele mijlocii, văile sunt adâncite, cu aspect de defileu sau de chei, pentru ca în sectoarele inferioare, văile să se lărgească din nou, fiind puternic aluvionate.

Solurile predominante sunt solurile bălane, cu diferite subtipuri. Cernoziomurile se găsesc pe cea mai mare parte a suprafeței podișului, fiind caracteristice stepei dobrogene. Au o fertilitate ridicată și solurile castanii de pădure xerofilă. În lungul văii Casimcea pe calcare cretacice s-au dezvoltat rendzinele brune precum și solurile neevoluate de tipul litosolurilor. În Podișul Casimcei există două variante de climat, unul de silvo-stepă, și al doilea de stepă uscată. În pădurea din nordul Podișului Casimcei predomină teiul, stejarul brumăriu și carpenul. Speciile de bază aparțin ca structură și origine celor submediteraneene, mediteranean-balcanice, tauric-caucaziene. Frecvente sunt: *Quercus pubescens*, *Fraxinus ornus*, *Carpinus orientalis*, *Quercus pedunculiflora*, *Tilia tomentosa*.

Silvostepa cuprinde specii submediteraneene, sub formă de pălcuri restrânse, asociate cu specii stepice. În acest areal apar frecvent vișinul turcesc (*Padus mahaleb*) și scumpia (*Cotinus coggygria*).

Rezervațiile naturale din cuprinsul Podișului Casimcei sunt: Rezervația naturală Beidaud, Rezervația naturală Valea Mahomencea, Rezervația naturală Dealul Ghiunghiurmez, Rezervația naturală Casimcea, Rezervația naturală Războieni, Rezervația naturală Colțanii mari.

Rețeaua de așezări. Situația actuală. Podișul Casimcei este împărțit în 7 unități administrativ – teritoriale (7 comune și 26 localități rurale)

Nr.crt.	Comuna	Sate componente
1	Beidaud	Beidaud, Neatârnairea, Sarighiol de Deal
2	Casimcea	Casimcea, Rahmanu, Corugea, Războieni, Cișmeaua Nouă, Haidar
3	Dăeni	Dăeni
4	Dorobanțu	Dorobanțu, Cârjelari, Meșteru, Fântâna Oilor
5	Ostrov	Ostrov, Piatra
6	Stejaru	Stejaru, Mina Altân Tepe, Vasile Alecsandri
7	Topolog	Topolog, Calfa, Cerbu, Făgărașu Nou, Luminița, Măgurele, Sâmbăta Nouă

1.2.3. Delta Dunării

Aspecte geologice și geomorfologice. Din punct de vedere geologic, teritoriul Deltei Dunării (incluzând aici și Complexul lagunar Razelm-Sinoie) este situat în Depresiunea Predobrogeană, formată în orogeneza hercinică, la contactul dintre Platforma Nord-Dobrogeană (Epihercinică) și Platforma Scitică (Moldovenească, Podolică-Rusă). Din punct de vedere geostructural aparține Depresiunii Mării Negre.

Din punct de vedere genetic, Delta Dunării este formațiunea cea mai tânără a reliefului României, formată în perioada cuaternară. Evoluția acesteia este continuă, în timpurile istorice fizionomia deltei fiind complet diferită de cea din prezent. De exemplu, linia litoralului se afla în trecut mult mai la vest (între Chilia Veche și Murighiol pe vremea lui Strabon, între Periprava și Lacul Dranov în epoca bizantină etc.).

Din punct de vedere geomorfologic Delta Dunării reprezintă un relief de acumulare dezvoltat la gura de vărsare a Dunării în Marea Neagră.²⁷ Factorii principali ce au determinat apariția și dezvoltarea acesteia sunt: variația nivelului mării, curenții, marea și valurile, pe de o parte, și debitul de apă și aluviuni transportat de râu în zona de vărsare, pe de altă parte. La aceste condiții se asociază configurația reliefului submers, costier, marin.

Sub aspect morfologic, Delta Dunării este considerată o câmpie aluvială în formare, caracterizată printr-o hipsometrie redusă (ecart altitudinal de aproximativ 16 m).

Delta Dunării poate fi împărțită în două unități, diferențiate genetic și litologic: delta fluvială la vest și delta fluvio-marină la est, delimitate de partea vestică a aliniamentului grindurilor Jibreni – Letea – Ceamurlia – Caraorman – Crasnicol – Perișor.

Delta fluvială ocupă peste 65% din suprafața totală a deltei și este împărțită în mai multe unități naturale cum ar fi: Depresiunea Sireasa, Depresiunea Șontea-Furtuna, Depresiunea Pardina, Depresiunea Matia-Merhei, Grindul Chilia, Grindul Stipoc, Ostrovul Tătaru, Ostrovul Babina, Ostrovul Cernovca, Depresiunea Litcov, Depresiunea Erenciuc, Depresiunea Roșca-Buhaiova, Lunca Tulcea-Murighiol și Depresiunea Dranov-Dunavăț.²⁸

În delta fluvio-marină se întâlnesc zone cu relief pozitiv și negativ dar, spre deosebire de prima subregiune, fundul depresiunilor este sub nivelul mării în cele mai multe cazuri.

Pe grindurile fluvio-marine mari (Letea, Caraorman, Sărăturile, Chituc), sub influența factorului eolian, s-a dezvoltat un relief de dune.

O altă unitate morfogenetică este Complexul lacustru Razelm – Sinoe, grefat pe golful Halmyris.

Din punct de vedere morfogenetic, teritoriul Deltei Dunării este compus din următoarele forme și microforme de relief:

1. *Grindurile fluviale și arii de divagare fluvială* au rezultat din acțiunea de sedimentare a aluviunilor transportate de brațele fluviului, de gârle și canale. Au o lățime și o suprafață redusă, excepție făcând grindurile fluviale de la cele două bifurcații (ceataluri), care au forma unor câmpii aluviale (Sireasa și Rusca).

2. *Asociații de grinduri fluvio-marine vechi și actuale*, rezultate în urma acțiunii combinate a fluviului și a mării. Acestea sunt caracteristice deltei fluvio-marine și sunt constituite din depozite nisipoase, cochilifere de natură litoral-marină. Ele sunt dispuse, în general, după o orientare N-S, cu arcuiri NNV-SSV sau NNE-SSE. Cele mai întinse asociații de grinduri fluvio-marine sunt: Letea, Caraorman, Sărăturile și Chituc, urmate de Ivancea, Crasnicol, Perișor, Lupilor, Istria etc. cu o extensiune mai redusă. Insula Sacalin în formare, situată la sud-est de gura brațului Sfântu Gheorghe, face parte din seria cordoanelor litorale Crasnicol-Mocirla, care se va atașa spațiului deltaic prin translația spre vest determinată de acțiunea valurilor.

3. *Grinduri lacustre vechi și actuale* constituite din depozite nisipoase lacustre litorale (grindurile Stipoc, Zmeica, Roșca – Merhei).

4. *Arii depresionare colmatate și slab colmatate, mlăștinoase sau lacustre din delta fluvială, de natură fluvio-lacustre/lagunare*. Acestea ocupă cea mai mare suprafață din delta fluvială, unde peste 60 % sunt terenuri ocupate de mlaștini, în care crește o vegetație

²⁷ Gh. Romanescu, *Delta Dunării – privire geografică*, Iași, Ed. Glasul Bucovinei, 1995, p.195.

²⁸ ***, *Soils of the Romanian Danube Delta Biosphere Reserve*. Studiu elaborat de ICPDD, ARBDD, ICPA București (din România) și RIZA (din Olanda), 1996, p. 51 - 53.

abundentă de stuf și cca. 20 % sunt suprafețe acoperite permanent de apă, reprezentând lacurile. În cadrul acestora se deosebesc trei subtipuri morfogenetice:

4.1. arii depresionare colmatate mlăștinoase (terenuri situate deasupra nivelului mării), de natură fluvio-lacustre/lagunare;

4.2. arii depresionare slab colmatate mlăștinoase (terenuri situate sub nivelul mării), acoperite cu plaur și stufăriș tot de natură fluvio-lacustre/lagunare;

4.3. arii depresionare slab colmatate lacustre (lacurile Furtuna, Trei Iezere, Matia, Babina, Merhei, Gorgova, Isac, Uzlina, Dranov etc.).

5. *Arii depresionare colmatate și slab colmatate, mlăștinoase sau lacustre (lacuri) de natură lacustră-lagunară/marină din delta fluvio-marină.* Depozitele deltaice de suprafață, specifice ariilor depresionare dintre grindurile (cordoane litorale) marine, acoperă depozite predominant nisipoase de origine marină. Se pot deosebi următoarele subtipuri morfogenetice:

5.1 arii depresionare colmatate mlăștinoase (situate deasupra nivelului mării), de natură lacustră-lagunar/marină;

5.2 arii depresionare slab colmatate mlăștinoase (situate sub nivelul mării), acoperite cu plaur și vegetație de stuf, de natură lacustră-lagunară/marină;

5.3 arii depresionare slab colmatate lacustre (lacuri) de natură lacustră-lagunară sau lagunar-marină (Puiu, Lumina, Roșu, Zătoane, Razelm, Golovița, Zmeica, Sinoe, Istria, Nuntași etc.).

6. *Arii cu dune de nisip pe grindurile fluvio-marine*, formate sub acțiunea vânturilor dominante din nord și nord-est (Letea, Sărăturile, Caraorman și Chituc). Cota maximă a dunelor pe grindul Letea este de +13 m, iar pe grindul Caraorman de +7 m.

7. *Martori de eroziune* – porțiuni ale uscatului predeltaic, sub aspect litologic, se disting două subtipuri:

7.1 Martori din uscatul predeltaic, constituiți din loessuri și depozite loessoide de vârstă cuaternară. Acestea sunt reprezentate prin câmpul continental loessoid Chilia (un fragment din Câmpia Bugeacului) și prin grindul Stipoc (nucleul central).

7.2 Martori de eroziune constituiți din roci de fundament, reprezentați prin insulele calcaroase Popina, Grădiștea de vârstă triasică, Biserița de vârstă cretacică și ivirile de sisturi verzi de la Cetatea Histria de vârstă Paleozoică.

Hidrografie, climatologie, pedologie, biodiversitate. Pe teritoriul Deltei Dunării resursele acvatice pot fi clasificate în ape curgătoare și ape stagnante²⁹.

Sub raport hidrologic, apele curgătoare (naturale sau antropice) sunt incluse în următoarele categorii:

- arterele hidrografice principale (brațele Chilia, Sulina și Sfântu Gheorghe; brațele Tătaru, Babina, Cernovca; Gârla Turcească);
- canale cu circulație activă a apei (Mila 35, Sireasa, Șontea, Arhipenco-Păpădia, Eracle, Căzănel, Litcov, Crișan-Caraorman, Dunavăț, Dranov, Tătaru, Filat, Uzlina, Lipoveni etc.);
- canale și gârle din zone naturale cu regim liber (Dovnica, Magearu, Sulimanca, Perivolovca, Litcov-Împuțita, Mocansca, Ivancea, Crasnicol, Lejai, Ciotica etc.);
- canale și gârle din interiorul incintelor amenajate cu circulația apei controlată sau fără circulație (incinta Pardina).

Apele stagnante includ lacurile, apele costiere, lagune conectate la mare (Sinoe și Zătonul Mare) și golfurile parțial închise.

²⁹ P. Gâștescu, *Harta Deltei Dunării, sc. 1 :150 000 cu text explicativ în română și engleză*, București, Ed. GIPO, 2004, p. 17.

Lacurile constituie o categorie morfohidrografică importantă în ansamblul deltei. În urma inventarierii acestora, înainte de 1980 a rezultat un număr de 668 lacuri, însumând 31262 ha, adică 9,28 % din suprafața deltei. După acțiunea de desecare a lacurilor din amenajările agricole Pardina și Sireasa, numărul acestora s-a redus la 479 (lacuri mai mari de 1 ha), iar suprafața la 25794 ha, adică 7,82 % din suprafața deltei.

Principalele complexe lacustre din Delta Dunării sunt: Șontea – Fortuna, Puiu – Roșu, Gorgova – Uzlina, Matîța – Merhei, Dunavăț – Dranov.

Terenurile mlăștinoase, acoperite cu apă, în funcție de nivelul Dunării, și de vegetație palustră, sunt situate între -0,5 și 1 m, ocupând ariile din jurul lacurilor și complexelor lacustre.

Apele marine costiere corespund platformei continentale marine, până la izobata de 20 m.

Meleaua este un golf parțial închis, în această categorie intrând meleaua Sfântul Gheorghe și golful Musura.

Clima din Delta Dunării este de tip temperat continental, prezentând însă trei influențe exterioare, ca urmare a poziției de tranziție a deltei între uscatul continental limitrof (în nord, vest și sud) și Marea Neagră (în est): influențele continentale, pontice și cele ale aerului în advecție.

Radiația solară globală, ca principal factor genetic al climei, are cele mai mari valori medii anuale din România; ele cresc de la vest (cca 130 kcal*cm²), la est (peste 135 kcal*cm²).

Temperatura medie anuală crește de la vest la est: 11°C la Tulcea, 11,2 °C la Gorgova și 11,6 °C la Sulina.

Sub influența uscatului limitrof și al Mării Negre, *precipitațiile atmosferice* se reduc treptat de la vest la est. În acest context, cantitățile medii anuale au următoarele valori: în spațiul deltaic (Gorgova 406,9 mm, Sfântu Gheorghe 403,6 mm, Sulina-dig 330,5 mm) și în Complexul lagunar Razelm-Sinoe (Jurilovca 386,6 mm, Dranov 356,5 mm și Gura Portiței 327,2 mm). Pe grindurile Caraorman și Sărăturile, acestea depășesc 400 mm (Sfântu Gheorghe 403,6 mm), ca urmare a ploilor locale de convecție.

Vântul dominant este cel de nord-vest (Tulcea 15,4 %, Gorgova 19,7 %, Sfântu Gheorghe 17,5 %), urmat de cel din nord (Tulcea 12,3 %, Gorgova 18,6 %) și nord – est (Sfântu Gheorghe 13,1 %). În zona litorală, în anumite sectoare predomină vântul de nord (Jurilovca 27,9 %, Sulina 18,5 %), urmat de cel de sud (10,7 % și respectiv 16,7 %), dirijate de linia de țărm.³⁰

Datorită complexității suprafeței active (suprafețe întinse de apă și vegetație palustră, cordoane marine din nisip) la nivelul deltei pot fi determinate variate topoclimate: topoclimatul brațelor Dunării (datorită circulației apei, are cele mai mici valori termice), topoclimatul gârlilor (cu temperatura apei ceva mai mare, în funcție de gradul de eutrofizare), topoclimatul lacurilor mici (cu albedou mic și temperaturi mari), topoclimatul lacurilor mari (cu inversiuni de temperatură mai intense în sectorul central), topoclimatul grindurilor fluvio-marine, cu păduri de stejar și alte foioase (cu izotermii sau inversiuni de temperatură), topoclimatul grindurilor cu vegetație arenicolă (cu procese rapide de încălzire și răcire), topoclimatul ostroavelor (mai umede și cu temperaturi moderate), topoclimatul de mlăștină, de plaur (umezeală foarte mare și circulație redusă a aerului), topoclimaturi antropice (al așezărilor rurale, al amenajărilor piscicole, al amenajărilor silvice)³¹.

³⁰ O. Neacșa, N. Călinescu, A. Duma, R. Rădulescu, V. Susan, E. Soare, *Variația vitezei vântului deasupra platformei continentale a Mării Negre, în zona litoralului românesc*, în *Studii și Cercetări de Meteorologie*, vol. 3, INMH, București, 1989, p. 59-69.

³¹ Al. Sabin Bădăraș, *Habitat în Catalogul habitatelor, speciilor și siturilor – Natura 2000 în România*, București, Ed. Exclud Prod, 2013, p.23-44.

Solurile din Delta Dunării sunt tinere, puțin fertile, multe în formare, procesul de pedogeneză fiind într-o fază cu totul incipientă. Aceste soluri s-au format și evoluat până la un punct, într-un regim de inundabilitate ciclică, ele fiind caracterizate de hidromorfie, dominând în general solurile gleice. Variația în timp și spațiu a regimului hidrologic a dus la formarea următoarelor tipuri de soluri: soluri aluviale, psamosoluri, gleisoluri și gleisoluri histrice, limnisoluri (sedimente lacustre), soluri bălane salinizate, solonchacuri și soluri turboase.

Solurile aluviale sunt răspândite predominant în partea vestică a deltei, unde grindurile fluviale sunt relativ bine dezvoltate.

Psamosolurile sunt legate de prezența grindurilor marine din sectorul estic al deltei. În cadrul acestor soluri apare o mare varietate de subtipuri tipice, molice, sărăturate, gleizate, mlăștinoase, turboase și submerse.

Gleisolurile sunt caracteristice șesului deltaic mlăștinos-submers și ocupă suprafețe mari în sectorul fluvial al deltei.

Limnisolurile reprezintă solurile (sedimentele) de pe fundul lacurilor din deltă, din laguna Sacalin și golful Musura. Sunt constituite, de regulă, din sedimente total nematurate fizic (nămoluri) cu textură de regulă lutoasă. Prezintă o diversitate mare de subtipuri: tipice, marnoase, sapropelice, organice (turbe sedimentare), salinizate-marine ș.a.

Solurile bălane sunt localizate în partea înaltă a marșurilor de loess din cuprinsul deltei, câmpul Chilie și grindurile Războinița, Stipoc și Fântâna Dulce.

Solonchacurile din deltă apar atât pe loess – în partea estică a câmpului Chilia, cât și pe nisipuri – în cadrul grindurilor marine Letea, Caraorman și Sărăturile. O particularitate o constituie solonchacurile organice din zona gurii brațului Sfântu Gheorghe.

Histosolurile (solurile organice) ocupă suprafețe compacte în zona complexelor lacustre Gorgova-Uzlina, Roșu-Puiu și Măța-Merhei.

Din cauza fertilității scăzute a solurilor, unele chiar improprie agriculturii (solurile salinizate), ariile cultivate relativ restrânse necesitau folosirea îngrășămintelor naturale (gunoi de grajd) sau alternanța culturilor pentru îmbogățirea solului cu substanțe utile.

În arealul deltaic, până în prezent, au fost inventariate 1 642 specii de plante și 3 768 specii de animale, dintre care circa 1 530 specii de insecte, 70 specii de melci, 190 specii de pești, 16 specii de reptile, 8 specii de broaște, 325 specii de păsări și 34 specii de mamifere.

Un număr relativ mare de specii de plante și animale, frecvente aici, sunt rare în alte zone. Amintim dintre plante – endemitele *Centaurea pontica* și *Centaurea jankae*, orhideele (*Orchis elegans*, *Platantera bifolia*, *Anacamptis pyramidalis*), liana grecească (*Periploca graeca*), volbura de nisip (*Convolvulus persicus*), dintre insecte: fluturii iris (*Apatura metis*, *Rhiparioides metelkana*, *Catocala elocata*, *Arctia villica*, *Thersamonia dispar*), dintre coleoptere – nasicornul (*Oryctes nasicornis*), mantodeul *Empusa fasciata* și ortopterul *Saga pedo*, dintre amfibieni, brotăcelul (*Hyla arborea*). Păsările sunt bine reprezentate, unele protejate (pelican comun și pelican creț, lebăda cucuiată, egreta mare și egreta mică, stârcul galben, stârcul lopătar, avoșeta, piciorongul, rața cu perucă, gâsca cu gât roșu).

Vegetația Deltei Dunării este adaptată structurilor morfologice și morfohidrografice și poate fi clasificată în următoarele categorii:

- *Vegetația acvatică din ghioluri, bălți și japșe*: submersă (brădișorul, cosorul, broscărița, sârmulița, ciurma apelor), plutitoare fixată (nufărul alb, nufărul galben, ciulini, limba broaștei, săgeata apei, rizac), plutitoare nefixată (lintița, peștișoara, iarba broaștei, mătasea broaștei), emersă (stuf, papură, pipirig).
- *Plaurul* este o formațiune specifică stufăriilor masive, fiind un strat gros de 1-1,6m, format dintr-o împletitură de stuf și de rădăcini ale altor plante acvative în amestec cu resturi organice și de sol.
- *Vegetația halofilă* este adaptată solurilor salinizate: *Salicornia herbacea*, *Suaeda maritima*, *Juncus maritimus*, *Platago maritima*, *Agrostis alba*, *Trifolium fragiferum*.

- *Vegetația psamofilă* (de dune): la baza dunelor (pipirig, răchitan), pe pante (rogoz de nisip, secară sălbatică), pe partea superioară a dunei (orzul de nisip, volbura de nisip, zârna, vanilia sălbatică, cârcelul)
- *Vegetația pajiștilor de stepă nisipoasă* este reprezentată de *Festuca bekeri*, *Secale sylvestris*, *Carex colchica*
- *Pădurile*: zăvoaie de salcie în amestec pe grindurile fluviale și ostroave, păduri de stejar în amestec, pe grinduri maritime înalte (Pădurile Letea și Caraorman), plantații de plop pe grinduri fluviale.³²

Delta Dunării adăpostește o **faună** variată, ce necesită zone speciale de conservare. Anumite specii prezintă interes cinegetic, atrăgând un puternic flux turistic (în fondurile de vânatoare/de pescuit și respectând reglementările specifice).

Etnomofauna este una dintre cele mai variate din țară, curpinzând specii endemice, rare sau vulnerabile. De exemplu, Insula Popina este singurul loc din lume unde se găsește lăcusta *Isophya dobrogensis* iar subspecia „deltaica” a fluturului *Diachrysia chryson* are o răspândire limitată în perimetrul Deltei Dunării.

Efemeropterul *Palingenis longicauda* (numită popular *rusalie*) n-a mai fost observat în deltă, deși anterior specia a fost extrem de abundentă pe tot șenalul Dunării (pescarii foloseau în mod obișnuit larva ei drept momeală pentru pescuit).

Dintre reptile se remarcă subendemitele *Lacerta agilis euxinica* (șopârta de câmp), dar și specii vulnerabile precum *Coronella austriaca austriaca* (șarpele de alun), *Vipera ursinii renardi* (vipera de stepă).

În apele deltei trăiesc 44 specii de pești, exclusiv dulcicole: știucă, lin, roșioară, văduviță, mreană etc., 58 specii exclusiv marine: șprot, hamsie, bacaliar, stavrid, calcan, lufar, rândunică de mare etc. și 31 specii eurihaline, atât în ape dulci, cât și salmastre, guvizi, morun, nisetru, păstrugă, scrumbie de Dunăre, cambulă etc.

Din cele 375 specii de păsări existente în România, 325 trăiesc pe teritoriul Rezervației Biosferei Delta Dunării. Dintre acestea, 166 specii cuibăresc în acest teritoriu, majoritatea fiind oaspeți de vară, care toamna părăsesc rezervația, stabilindu-se pentru hrănire în teritoriile sudice mai calde (mediteraneene și africane), urmând să se reîntoarcă în lunile martie și aprilie, precum pelicanul comun și cel creț, barza albă, rândunele și lăstuni, majoritatea stârcilor, dumbrăveanca, prigoria.³³

Rezervația Biosferei Delta Dunării. Delta Dunării a intrat în patrimoniul mondial al UNESCO în 1991 și este clasificată ca rezervație a biosferei la nivel național în România și ca parc național în taxonomia internațională a IUCN (*International Union for Conservation of Nature*).

Constituirea în anul 1990 a Rezervației Biosferei Delta Dunării, cu autonomie proprie și prin sprijinul financiar al multor organizații internaționale, a făcut ca turismul să aibă alt statut și să fie încurajat cel în sistem organizat, care valorifică mai bine infrastructura turistică existentă și reduce cel mai mult formele de poluare ce pot apare în cazul individual, mai greu de controlat.

R.B.D.D. deține în momentul de față un triplu statut internațional: rezervație a Biosferei, sit Ramsar (zonă umedă de importanță internațională) și sit al Patrimoniului mondial natural și cultural. În anul 2000, datorită stării favorabile de conservare, Consiliul Europei a acordat R.B.D.D. diploma europeană. Rezervația Biosferei reprezintă un teritoriu ocrotit care conservă integralitatea, funcționalitatea și alte însușiri naturale ale ecosistemelor naturale, care prin prezența lor contribuie la regenerarea continuă a

³² Al. Sabin Bădăraș, *Plante în: Catalogul habitatelor ...*, 2013, p. 58-64.

³³ *Ibidem*, p. 78,81,88-90.

resurselor fundamentale ale biosferei și în care populația reprezintă o componentă integrantă.

Din punct de vedere ecologic, Delta Dunării a fost zonată funcțional (aprobată prin H.G. 248/1994) astfel:

- Zonele cu regim de protecție integrală sunt eșantioane foarte puțin deranjate, reprezentative pentru ecosistemele naturale, terestre sau acvatice din rezervație (Roșca – Buhaiova, Pădurea Letea, Lacul Răducu, Lacul Nebunu, Vătafu – Lunguiet, Pădurea Caraorman, Sărături – Murighiol, Arinișul Erenciuc, Insula Popina, Sacalin Zătoane, Periteașca – Leahova, Capul Doloșman, Grindul Lupilor, Istria – Sinoe, Grindul Chituc, Lacul Rotundu, Lacul Potcoava, Belciug, Insula Ceaplace, Prundu cu Păsări)
- Zonele tampon au fost stabilite în jurul zonelor de protecție integrală, pentru a asigura atenuarea impactului antropic asupra zonelor protejate.
- Zonele economice reprezintă terenuri în regim liber de inundații, terenuri îndiguite pentru folosință agricolă, piscicolă, silvică, terenuri pe care sunt amplasate așezări umane, fonduri de vânătoare.

Spațiul rural din Delta Dunării. Structura actuală a reliefului Deltei Dunării diferă complet de cea din Antichitate. Evoluția în timp a acesteia relevă modificări profunde în structura habitatului, în repartiția și structura așezărilor.

Există dovezi arheologice privind locuirea în arealul deltaic încă din epoca bronzului (Chilia Veche) sau de la sfârșitul epocii fierului (pe Grindurile Letea și Caraorman).

Noile descoperiri de la Mila 23 (punctul Taraschina) atestă existența unui complex atribuit culturii Gumelnița.

Continuitatea locuirii în anumite areale este demonstrată de izvoarele istoriografice (de exemplu în secolul III a.Chr. Apollonios din Rhodos în Argonauticele face referiri la insula Peuce), apoi de descoperirile arheologice mergând până în epoca medievală timpurie (secolele VIII-X – pe grindul Letea în punctele *Grădina lui Omer* și *Săliștea lui Trișcă*; pe grindul Caraorman, în punctul *La Zaițova* etc.)

Așezările fortificate din spațiul deltaic propriu-zis (adică neincluzând rama dobrogeană a deltei) apar în Evul Mediu. Așa sunt cetățile Chilia și Lycostoma. Apar, de asemenea, noi puncte locuite pe brațele Dunării și la gurile de vărsare ale acestora, care însă și-au schimbat continuu poziția, în funcție de evoluția țărmului deltaic.

Un rol important în persistența elementului românesc în Delta Dunării l-a avut fenomenul de transhumanță, legat de practicarea creșterii animalelor, în condiții morfohidrografice diferite de cele din prezent.

Majoritatea așezărilor din deltă, amintite în hărțile și documentele din timpul războaielor ruso-turce, din sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea sunt așezări noi care s-au suprapus unor vechi vetre de locuire.

În primele decenii ale secolului al XIX-lea începe diversificarea funcțională a așezărilor pe măsură ce crește numărul și mărimea acestora. Vechile puncte populate se transformă în sate cu funcții agricole. Acestea sunt situate pe grindurile maritime (Letea, Caraorman) și fluviatile. Se practică în principal creșterea animalelor și piscicultura. Satele piscicole erau situate și în lungul brațelor Dunării.

În anul 1856 sunt menționate 9 sate pescărești mici, cele mai multe fiind pe brațele Sfântu Gheorghe (Uzlina, Duna, Carasova, Ivancea, Ierenciuc) și Chilia (Sălceni, Moskra, Pardina, Tatanir). Activitatea piscicolă era axată pe Dunăre. Interiorul deltei se caracteriza printr-o productivitate piscicolă scăzută datorită colmatării accentuate a ghiolurilor, împotmolirii gârlelor de legătură cu Dunărea și dezvoltării explozive a vegetației hidrofile

și higrifile. Pentru extinderea sectoarelor bune de pescuit se tăiau canale scurte, legând unele ghioluri de brațele Dunării.³⁴

Structura rețelei așezărilor umane se schimbă în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului al XX-lea.

Anul 1856 marchează începutul activității Comisiei Europene a Dunării în Delta Dunării. Principala sarcină a acesteia era de a asigura o navigație ușoară pe brațul Sulina. Aceasta a implicat tăierea canalului Sulina și amenajarea gurii de vărsare. Lucrările începute în anul 1856 au fost terminate în anul 1902, având consecințe precum: reprofilarea forței de muncă și polarizarea ei pe partea centrală a deltei, secționarea deltei în două părți între care legătura a devenit dificilă, canalul reprezentând un obstacol greu de trecut pentru turmele de animale.

După anul 1900 își începe activitatea Administrația Pescăriilor Statului, sub conducerea lui Grigore Antipa, în scopul creșterii productivității piscicole a deltei. Pentru a asigura o cât mai bună circulație pe apă au fost tăiate canale pe sute de kilometri.

Apar și se dezvoltă o serie de noi așezări în lungul canalului Sulina: Ilgani, Maliuc, Gorgova, Crișan.

În perioada modernă și contemporană, tabloul așezărilor umane se prezintă astfel: un lanț de așezări pe axul deltei – brațul Sulina; așezările de pe celelalte brațe; așezările de pe marile grinduri. Dezvoltarea cea mai activă se înregistrează pe axa Sulina, fapt datorat existenței Tulcei ca centru polarizator, transportul maritim etc. Se dezvoltă de asemenea așezările de pe rama dobrogeană a deltei (Nufăru, Victoria, Bălteni, Mahmudia, Murighiol, Dunavățu de Jos). În același timp se observă restrângerea unor sate (Sfiștofca, C.A. Rosetti, Letea, Tatanir, Pardina) și dispariția altora (Uzlina, Ivancea, Ierenciuc, Duna).

Rețeaua de așezări. Situația actuală. Delta Dunării este împărțită în 8 unități administrativ-teritoriale (7 comune și orașul Sulina). Localitățile Uzlina, Băltenii de Jos și Ilgani de Jos, deși aparțin administrativ unor comune ce sunt încadrate în unitatea Dealurilor Tulcei, teritorial și până la urmă morfo-structural aparțin spațiului deltaic.

Nr.crt.	Comuna	Sate componente
1.	C.A. Rosetti	<i>C.A. Rosetti</i> , Cardon, Letea, Periprava, Sfiștofca
2.	Ceatalchioi	<i>Ceatalchioi</i> , Pătlăgeanca, Plauru, Sălceni
3.	Chilia Veche	<i>Chilia Veche</i> , Cășlița, Tatanir
4.	Crișan	<i>Crișan</i> , Caraorman, Mila 23
5.	Maliuc	<i>Maliuc</i> , Gorgova, Ilgani de Sus, Partizani, Vultur
6.	Sfântu Gheorghe	<i>Sfântu Gheorghe</i>
7.	Pardina	<i>Pardina</i>
*	Murighiol	<i>Uzlina</i>
*	Beștepe	<i>Băltenii de Jos</i>
*	Nufăru	<i>Ilgani de Jos</i>

³⁴ V. Cucu, *România – Geografie Umană și Economică*, Târgoviște, Ed. Transversal, 2002, p. 180 - 182.

Capitolul II

Cadrul istoric. Succesiunea locuirii

2.1. Dobrogea până la 1878

Primele dovezi ale existenței societății umane în Dobrogea aparțin epocii paleolitice și cu precădere epocii neolitice ale cărei culturi sunt bogat documentate arheologic în ținutul de la gurile Dunării. Cele mai vechi comunități neolitice au fost numite convențional ca purtători ai culturii Hamangia, după numele localității unde s-au făcut primele descoperiri de acest gen. De asemenea, pentru această epocă, săpăturile arheologice întreprinse în acest spațiu au scos la lumină diverse unelte din piatră, os, corn și obiecte ceramice specifice culturilor Boian și Gumelnița.

Către sfârșitul mileniului al III – lea a. Chr., evoluția culturilor neolitice a fost curmată de grupurile de păstori indoeuropeni³⁵, creatorii civilizației bronzului, care pentru județul Tulcea este cunoscută doar prin mormintele tumulare de înhumare cu ocră. Atât în cultura materială și spirituală, cât și în structura antropologică s-a constatat un amestec între triburile indoeuropene și băștinași, printr-o sinteză complexă și profundă în toate domeniile de viață. Noii veniți, stabiliți în mai multe etape în spațiul carpato-dunăreano-pontic, au contribuit la indoeuropenizarea acestei largi zone, fenomen pe care-l avem în vedere atât pe plan etnic, cât și pe plan lingvistic și cultural. Sunt primele etape de formare ale triburilor trace³⁶.

Grupul tracic este purtătorul pentru teritoriul nord dobrogean, timp de patru secole, a primei epoci a fierului, reprezentată aici de "Cultura Babadag", după numele orașului în care s-au făcut primele și cele mai ample cercetări, pe malul lacului cu același nume. Istoria îndepărtată a tracilor este destul de dificil de reconstituit. Este, în primul rând, greu de precizat momentul în care tracii s-au separat și diferențiat ca etnos din marea masă a populațiilor indoeuropene. Părerile sunt foarte diferite. Cei mai mulți dintre istoricii români și bulgari consideră că separarea tracilor a avut loc din epoca bronzului, când ar fi apărut așa ziii traci timpurii. Există și voci (care se înscriu în curentul tracoman), care vorbesc despre proto-traci încă de la sfârșitul neoliticului. Alți cercetători consideră că momentul în care din blocul indo-european s-au individualizat grecii trebuie să fi fost foarte apropiat de cel în care s-ar fi individualizat și alte populații balcanice, precum illyrii și tracii.³⁷

Se consemnează pentru epoca bronzului dezvoltarea ginții paterne, producerea mai multor bunuri materiale, se constată existența unor proprietăți de familie. Aceasta duce la ușoare diferențieri de ordin social, proces accentuat în epoca fierului.

³⁵ *Indoeuropeni* – „triburi de păstori din Asia apuseană și Europa răsăriteană” A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 26.

³⁶ *Ibidem*, p. 27-29.

³⁷ Gh. Ștefan (coord.), *Izvoare privind istoria României*, vol. I, București, Ed. Academiei Republicii Populare Române, 1964, p. 239-241.

Sfârșitul primei epoci a fierului cunoaște pe de-o parte prezența geților, strămoșii cei mai îndepărtați ai românilor, iar pe de altă parte instalarea primelor colonii grecești. Informațiile literare oferite de autorii antici sunt azi confirmate de izvoarele arheologice.

Cercetările arheologice făcute în așezări și necropole la: Enisala, Beștepe, Murghiol, Telița, Celic-Dere, Tulcea au scos la iveală piese aparținând geto-dacilor. De la simplele obiecte folosite în viața cotidiană (câni, străchini, oale) și până la cetățile de refugiu a căror monumentalitate se mai păstrează și azi la Beidaud și Beștepe, de la simplele vârfuri de săgeți sau cuțite până la frumoasele piese de artă descoperite în tezaurul princiar de la Agighiol (coiful de argint aurit, pocale, pandative, coliere) toate ilustrează forme și aspecte ale civilizației geto-dacilor, creatorii și purtătorii, celei de a II -a epoci a fierului (Latène).

Întemeierea cetăților grecești pe tărâmul mării Negre începând cu sec. VII a.Chr. a înlesnit contactul direct al geto-dacilor cu civilizațiile mediteraneene. Aceștia au preluat o serie de elemente grecești cum ar fi folosirea roții olarului, imitarea produselor grecești (în special ceramică), emiterea de monedă și s-au dovedit activi în schimburile comerciale care au contribuit la dezvoltarea propriei culturi materiale și spirituale.

Intrată sub stăpânirea Romei în urma anexării ei la provincia Moesia (46 p.Chr.), Dobrogea va face parte integrantă din Imperiu Roman până în anul 602 p.Chr. Întemeierea a numeroase castre, sate și ferme agricole de tip villa rustica, a fluxului mare de veterani, militari, coloniști și negustori, rețeaua rutieră cu funcții militare și economice, fac din Dobrogea un veritabil bastion al romanității la Dunărea de Jos.

Vechile așezări getice devin centre înfloritoare de producție și de comerț. *„Dacă în chip normal limba vorbită continuă să fie cea elenă, în schimb, romanii au reușit, sub imperiul autorităților administrative, militare, etc. să impună limba latină în practicile oficiale. Asistăm cu timpul la întrebuintarea tot mai intensă a limbii latine, la fel ca și practicarea alături de cunoscutele culte grecești, a acelor de proveniență italică și orientală, aduse de coloniști. Treptat cetățile grecești, ca și întinsa societate getică – căreia îi alăturăm diferitele seminții alogene de mai mică importanță – se vor încadra civilizației romane cu aportul lor de practici, credințe, obiceiuri, limbă, etc. și vor deveni părți constitutive ale organismelor provinciale din spațiul carpato-dunăreano-pontic. Contribuția geților în multiplele compartimente supra-structurale, se face simțită ca în cazul cunoscutului Cavaler Trac. Această divinitate de largă răspândire în regiunile Dunării Inferioare, este adorată alături de divinitățile panteonului roman, până târziu, când sincretismul religios al veacurilor III-IV e.n., duce, nemijlocit, la înlocuirea păgânismului politeist cu monoteismul creștin. Amestecurile complexe, etnice și spirituale, fac să dispară diferențele de origini, cu menținerea aceluia substrat local care vine să dea nota specifică romanității de la Dunărea de Jos. Procesul, în formele sale multiple, continuă să se desfășoare pe plan social, economic, politic și cultural, în condițiile epocii dominatului din sec. IV e.n. și mai târziu pentru a transmite evului mediu timpuriu, pe românii ieșiți din sinteza etnică produsă în epoca principatului, în secolele I-III e.n.”*³⁸

Perioada stăpânirii romane asupra ținutului nord dobrogean (sec.I-VII p.Chr.) este bine documentată datorită unor îndelungate și fructuoase cercetări arheologice în vechea cetate grecească Argamum³⁹ de la Capul Dolojman (Jurilovca), în centrele fortificate de pe

³⁸ A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op.cit.*, p. 122.

³⁹ *Cetatea Orgame / Argamum* – „ridicată pe malul apusean al vechiului golf Halmyris de grecii milesieni, Orgame este primul oraș de pe teritoriul României menționat într-un izvor scris în sec. VI a.Chr., de către Hekataios din Milet. Așezarea a avut o evoluție milenară, istoria sa desfășurându-se între sfârșitul sec. VII a.Chr. și începutul sec. VII p.Chr., în timpul stăpânirii romane aceasta fiind denumită *Argamum*. Din perioada arhaică intens cercetată a fost necropola cetății în care a fost descoperit un mormânt ce a aparținut unui personaj important din prima generație de coloniști. Din aceeași perioadă au fost descoperite urme de locuire în zona de est a falezei, două cuptoare artisanale pentru ceramică. Perioada clasică (V-IV a.Chr.) este ilustrată printr-un segment al zidului de incintă, edificii și cuptoare situate spre capul promontoriului, grupuri de morminte tumulare. Epocile elenistică târzie (III-II a.Chr) și cea romană

hotarul dunărean: Aegyssus⁴⁰ (Tulcea), Noviodunum⁴¹ (Isaccea), Halmirys⁴² (Murghiol), prin cercetarea arheologică a necropolelor daco-romane de la Enisala și Beroe (Piatra

timpurie (I-IV p.Chr) sunt reprezentate prin vestigii păstrate pe platoul argamens, dincolo de sistemul de apărare al cetății romano-bizantine. Cetatea romano-bizantină avea o suprafață de aproximativ 2,6 ha cu o formă aparent triunghiulară cu 8 turnuri, șase bastioane și două porți principale pe laturile de est și de sud și două porți mici pe latura de sud. Sistemul defensiv cuprindea în afară de incintă și două valuri de pământ cu șanț. În interiorul cetății au fost cercetate o serie de edificii publice și private datând din sec. VI-VII: trei bazine, „pretoriul”, locuințe și parte din sistemul stradal. Necropola romano-bizantină a ocupat zona locuită anterior (sec. I a.Chr. - IV p.Chr.) în afara sistemului defensiv. În fața cetății *Orgame/Argamum*, la aproximativ 2,5 km est, pe insula Biserița, se păstrează ruinele unei alte fortificații romano-bizantine și urme de locuire din epoca medievală timpurie.” Mihaela Mănucu-Adameșteanu, *Orgame/Argamum, com. Jurilovca, jud. Tulcea*, <http://www.argamum.freeservers.com/Istoric%20cercetare.htm>.

⁴⁰ Centrul fortificat Aegyssus: „construirea cetății datează de la sfârșitul sec. IV a.Chr. - începutul sec. III a.Chr. Mărturie în acest sens fiind materialele ceramice de origine getică și grecească (depozit de amfore) descoperite în situl arheologic. Din perioada sec. II - I p.Chr., datează o necropolă birituală situată la 1,5 km sud-est de perimetrul fortificat, în prezent pe str. Nalbelor din Tulcea. După luptele din anii 12-13 p.Chr. a fost cucerită de romani. În secolul XI cetatea este distrusă aproape în întregime, reconstrucția acesteia reluându-se la poalele colnicului Hora (astăzi Dealul Monumentului), fiind locuită pe toată perioada stăpânirii otomane. În sec. XVII, istoricii Evlia Celebi și Matteo Gondola, vorbesc în lucrările lor despre o cetate de dimensiuni mici, cu 7 turnuri, zidită pe malul stâncos al Dunării, care controla traficul fluvial spre și dinspre Marea Neagră.” Opaț, A. 1977, Aegyssus’76 – Raport preliminar, Pontica 10, p. 307-311; V.H. Baumann, 1975, *Noi mărturii istorice rezultate dintr-un sondaj arheologic*, Peuce 4, p. 213-232; Lungu, V. 1996, *Aegyssus – documentare arheologică preromană*, Peuce 11, p. 47-111.

⁴¹ Cetatea Noviodunum – „ruinele cetății se află în partea de est a orașului modern Isaccea – la aproximativ 2 km, în punctul Eschi-Kale (în limba turcă Cetatea Veche). Așezată în dreptul unuiu dintre cele mai importante vaduri ale Dunării, pe un promontoriu înalt de peste 20 m, cetatea a avut, în diferite perioade istorice, un rol militar și comercial aparte. Ridicată încă din primii ani ai epoci Principatului pe o veche așezare getică, cu nume de origine celtică, cetatea a fost în primul rând bază a flotei romane de la Dunărea de Jos *Classis Flavia Moesica*, apoi sediu al unor detașamente ale *Legio V Macedonica* și *Legio I Italica*, dar și punct final, de intersecție, al drumului militar și comercial ce tăia centrul Dobrogei, venind de la Marcianopolis și limes-ul dunărean. Cetatea romană timpurie (sec.I-III), ridicată la rangul de *municipium* în vremea Severilor și din care se păstrează o serie de edificii importante situate pe malul Dunării: terme, locuințe, fragmente din zidul de incintă și pentru care a fost cercetată necropola tumulară din sec I-III p. Chr, era un centru cosmopolit, cu o populație formată din militari, veterani și civili romani sau greco-orientali. Cetatea propriu-zisă era dublată la sud și la est de o așezare civilă de proporții înconjurată de un sistem defensiv format din trei valuri de pământ cu șanț. De asemenea, pe platforma de teren de la sud-est se găsea necropola cetății punctată de numeroase mormane funerare, dintre ele ieșind în evidență uriașa mormână kurgan-vizir. Distrusă de atacurile goților și herulilor în jurul anului 267, cetatea este refăcută în vremea împăraților Aurelian și Probus la dimensiuni mai reduse decât cetatea timpurie. Din această perioadă au fost dezvelite incinta de nord cu șapte turnuri de apărare semicirculare, poarta de acces spre instalația portuară, terme, o bazilică, turnul mare cu o suprafață de 225 mp pe latura de sud a cetății. Cetatea târzie (sec. IV-VII) rămâne în toată perioada sediu al flotei dunărene – numită acum *Classis Ripae Scythicae*, iar din sec. IV sediu al *Legio I Iovia Scythica*. Izvoarele hagiografice creștine localizează la Noviodunum un număr mare de martiri (32 sau 36), ceea ce indică prezența unei puternice comunități creștine, cu organizare bisericească și lăcașuri de cult. Mărturiile arheologice evidențiază o pătrundere timpurie a creștinismului încă din a doua jumătate a sec. I p. Chr., plasând așezarea în rândul celor mai puternice centre paleocreștine din zona Dunării de Jos.” V. H. Baumann, 2010, *Noviodunum. Șantier arheologic 1995-2009*, p. 7-9.

⁴² Cetatea Halmyris – „cetate romană, întemeiată într-o zonă cu urme de locuire din secolele VI-I a. Chr, a cunoscut mai multe etape evolutive: fortificație romană de pământ (ultimul sfert al sec. I p.Chr.), castru de piatră – sediu al vexilației legiunilor I Italica și XI Claudia Pia Fidelis și stație a flotei *Classis Flavia Moesica* – (începutul sec. II – al treilea sfert al sec. III p.Chr.); cetate romană târzie (al treilea sfert al sec. III – primul sfert al sec. VII p.Chr.). Principalele monumente descoperite, parțial restaurate și vizitabile sunt: poarta de nord, poarta de vest, termele, clădirea comandamentului și marea bazilică martirică. Încă din sec. al III-lea p. Chr., Halmyris devine un important centru al creștinismului, cunoscut din timpul împăratului Dioclitian când sunt martirizați *Epictet și Astion*, în anul 290 p.Chr. Osemintele celor doi martiri au fost descoperite în anul 2001 în cripta bazilicii, devenită episcopală, probabil în timpul lui Justinian (sec. VI p.Chr.). În zona porții de nord a cetății au fost descoperite mai multe inscripții ce amintesc de un *Vicus classicorum* („satul corăbierilor”), ceea ce demonstrează existența unei stații a flotei în acest punct. Din anul 2000 a început

Frecăție) și a formelor rurale de la Niculițel, Teliță, Horia, ca și prin numeroase descoperiri întâmplătoare în așezările rurale de la Iazurile, Slava Cercheză, Cerna, Dunavăț.

Interesant pentru tema noastră este procesul de romanizare care a avut loc în Dacia. Profesorul C-tin C. Giurescu considera romanismul biruitor pentru că a reușit să-i atragă pe autohtoni cu avantajele unui trai mai ușor. Procesul a început în orașe. La oraș romanii erau majoritari și duceau o viață „confortabilă, cu atâtea elemente de strălucire, de lux, de distracție”, ce a impresionat cu siguranță populația autohtonă.⁴³ De asemenea, nevoia de a relaționa cu administrația, cu coloniștii, cu armata, a dus la învățarea limbii latine. Negustorii și meșteșugarii daci erau profesional obligați să o facă, elitele care doreau să ocupe un post în administrație trebuiau să cunoască limba latină. Elitele au fost imitate și astfel procesul de romanizare în centrele urbane s-a făcut destul de repede.⁴⁴ În mediul rural dacii erau majoritari. „Cu vremea însă, au început să se așeze și romanii în sate. Venea câte un colonist, își făcea o așezare sau o *villa* cum se spunea atunci, împrejurul ei se ridicau cu vremea alte așezări, ale copiilor, ale muncitorilor, până ce villa ajungea un adevărat «vicus», sau «pagus» adică un sat care purta, de cele mai multe ori, numele întemeietorului. Întâlnim astfel de sate în Dobrogea.”⁴⁵ Un rol deosebit în romanizarea satelor l-au avut și *veteranii*, atât cei de origine romană căsătoriți de multe ori cu aborigene cât și cei de origine *dacă* care după 25 de ani de stagiul militar primeau cetățenie pentru ei și familiile lor⁴⁶.

Din sec. IV p.Chr. vechile culte păgâne sunt înlocuite treptat de noua religie adoptată de statul roman – *creștinismul*. Amploarea organizării cultului creștin este ilustrată de numărul mare de biserici paleocreștine descoperite în nordul Dobrogei. Un loc aparte îl ocupă Basilica Paleocreștină de la Niculițel, ridicată în sec. al IV-lea p.Chr. și care, în momentul descoperirii, conținea în cripta sa două morminte martirice suprapuse. La nivelul inferior se găseau scheletele a doi martiri, a căror nume nu se cunosc, iar la nivelul superior, într-un sicriu colectiv, scheletele a patru martiri: *Zotikos*, *Attalos*, *Kamasis* și *Philippos* cât și calitatea de martiri – *Martzres Hristou* – sunt notate pe pereții criptei. Monumentul restaurat și conservat a intrat în circuitul turistic⁴⁷.

Cu toate că romanii se retrag din Dacia în sec. III p.Chr., Dobrogea rămâne sub stăpânirea Imperiului Roman, iar după scindarea acestuia în Imperiul Roman de Apus și cel de Răsărit, va face parte din acesta din urmă până în sec. VII, sub numele de Schitya Minor.

Fenomenul romanizării dacilor și implicit procesului de formare a poporului și a limbii române la nord și la sud de Dunăre a continuat pentru că retragerea administrativă și militară aureliană nu a însemnat și retragerea populației.

În pofida incursiunilor vremelnice, populația de pe cele două maluri ale Dunării a continuat legăturile și romanitatea orientală a dus la cristalizarea protoromânei (străromâna).

Dobrogea și tot sudul Dunării continuă să se afle sub administrație romană până în 375 p.Chr. când are loc scindarea imperiului și apoi sub administrație bizantină, care va trebui să țină piept altor încercări venite tot de la nordul Dunării. Între anii 582 și 565

programul de restaurare a cetății Halmyris, aceasta fiind vizitabilă tot timpul anului.” Al. Suceveanu, M. Zahariade, Fl. Topoleanu, Gh. Poenaru-Bordea, Halmyris I. *Monografie arheologică*, Cluj-Napoca, Editura Nereamia Napocae, 2003; M. Zahariade, *Scythia Minor. A History of a Later Roman Province*, 2006, p. 284-681.

⁴³ C-tin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. I, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1946, p.174

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 175.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 175-177.

⁴⁷ *Basilica Paleocreștină de la Niculițel* – „complex paleocreștin din sec IV-VI d.Chr. situat în partea de E a localității, la baza culmei Piatra Roșie, descoperit în anul 1971. Monumentul este compus dintr-o bazilică cu trei nave și nartex, ridicată în timpul împăratului Valens și refăcută în vremea lui Theodosius II. Monumentul restaurat și conservat a intrat în circuitul turistic.” V. H. Baumann, *Sângele martirilor*, Constanța, 2004, *passim*.

p.Chr. au loc lupte cu avarii, iar între anii 602-610 p. Chr. pătrund **slavii** la sudul Dunării în Imperiul Bizantin și vor determina împușinarea și dislocarea populației romanice din zonele în care s-au stabilit și au format apoi popoarele slave de sud.

Profesorul C-tin Giurescu vorbind despre elementele etnice ale poporului român situa elementul autohton *dacic* pe primul loc, urmat de elementul *roman*, iar pe locul trei elementul *slav*.⁴⁸

Împărțiți în numeroase triburi, vechii slavi au dat naștere mai multor popoare: rușii de răsărit (împărțiți în rușii mari – velicorușii și rușii mici sau ucrainenii – malorușii); grupul slavilor de apus (cehii, slovaci, polonii ș.a.) și grupul de sud (slovenii, croații, sârbii și bulgarii).⁴⁹

Aceste evenimente au dus la separarea romanității de la nordul Dunării de cea de la sudul Dunării și la evoluția lor separată, care a avut ca rezultat formarea dialectului dacoromân din care a rezultat limba română și formarea dialectelor **aromân, meglenoromân și istroromân** la sud de Balcani.⁵⁰

Puterea bizantină revine în Dobrogea de nord la sfârșitul sec. VIII, când aceasta este încadrată în sistemul defensiv imperial care organiza apărarea militară din punctul Lycostomion unde era cantonată o garnizoană⁵¹. Bizanțul păstrează controlul orașelor maritime și danubiene până la Cernavodă cu ajutorul flotei și cetăților întărite.

În preajma secolului X Ioan Tzimiskes desființează țaratul bulgar și reintegrează întreaga Dobroge Imperiului Bizantin sub numele Paradunavon sau Paristrion.⁵²

Imperiul Bizantin va organiza la sudul Dunării ducatul de Paristrion la est cu capitala la Silistra și un ducat în vest pe valea Vardarului la Skoplje care în curând vor fi nevoite să înfrunte venirea pecenegilor, uzilor în 1048 și 1053 și a cumanilor în 1065, popoare de origine turcică ce vor intra în cele din urmă în Imperiul Bizantin, o parte se vor creștina și vor influența formarea popoarelor balcanice bulgarii, găgăuzii, aromânii, și românii, după unii cercetători.⁵³

Profesorul C-tin Giurescu vorbind de influența pecenegilor și cumanilor pe teritoriul țării noastre lansa ipoteza conform căreia o parte din cuvintele care se socotesc de obicei turcești, de la turcii osmanlâi, se poate foarte bine să fie de la pecenegi și cumani. În această categorie includea cuvinte aparținând vieții rurale cum ar fi: *cioban, corhană, vâtaf, beci*, altele din viața militară: *dușman, buzdugan*, sau cea socială: *toiu*, poate și *mire*.⁵⁴

La 1185-1186 se restaurează „țaratul”, de data aceasta româno-bulgar, cu dinastia românească a Asăneștilor și cu participarea masivă a cumanilor în lupte. Noul stat rupe legăturile cu imperiul, are capitala la Târnovo și este recunoscut ca independent în hotarele sale, sub conducerea fraților Petru și Asan. În 1196 este ucis Asan și îi urmează Ioniță. În anul 1197 este asasinat și Petru. Ioniță Asanidul (Kaloian) duce tratative cu Papa, urmează Cruciada a IV-a și tendința de catolicizare a zonei. Statul Asăneștilor, Valahia Albă, atinge culmea puterii sub conducerea lui Ioan Asan al II-lea (1218-1241) care restabilește ortodoxia, extinde stăpânirea valahilor și cumanilor la sud de Balcani, până la Constantinopol spre vest în zona Sofiei și a Macedoniei, unde se mai aflau Vlahia Mare din

⁴⁸ C-tin C. Giurescu, *op. cit.*, 1946, p. 247.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 253.

⁵⁰ M. Milian, *Dobrogea ca mozaic etnic*, în: Steluța Pârâu, *Multiculturalitatea în Dobrogea*, Constanța, Ed. Exponto, p. 171.

⁵¹ Al. Suceveanu, Al. Barnea, *La Dobroudja romaine*, București, Ed. Enciclopedică, 1991, p. 189.

⁵² *Ibidem*, p. 187-189.

⁵³ C. Brătescu, *Dobrogea în sec. XII: Bergean, Paristrion* (Pagini de geografie medievală), în: *Analele Dobrogei*, Anul 1, Nr.1, Constanța, Tipografia Dacia, 1920, p.11-14.

⁵⁴ C-tin C. Giurescu, *op. cit.*, 1946, p. 314.

Tesalia, Vlahia Mică din Pind, Vlahia de Jos din Epir și Vlahia din Sărune (Salonic) lângă Marea Egee, care era supranumită Marea Vlahică.⁵⁵

„Statul Asăneștilor, creație a locuitorilor de pe ambele maluri ale Dunării, reprezintă o treaptă importantă pe scara evoluției istorice a românilor. S-au produs apropieri și influențe pe plan economic și spiritual. Ascensiunea sa este întreruptă de atacurile tătarilor, care în 1241 sub conducerea lui Kadan trec în sudul Dunării și distrug totul în cale.

Marea invazie tătară gonește cumanii din nordul Dunării și Mării Negre, unii dintre ei trec Dunărea și se așează în stepa Dobrogei. Aici se creștinează sub influența bisericii bizantine, iar urmașii lor, amestecați cu diferite neamuri și alterați ca tip antropologic, sunt găgăuții din statisticile realizate la sfârșitul secolului al XIX-lea și publicate la începutul secolului al XX-lea.⁵⁶

Instaurarea dominației tătare la sudul Dunării după 1242, creează multe neajunsuri localnicilor. Acestor probleme li se adaugă luptele între căpeteniile feudale pe de-o parte, iar pe de alta tendințele de subminare a autorității centrale, la acea dată bizantină, latină, bulgărească.

Formele asupririi tătare se fac simțite între Dunărea de Jos și Mare unde orașele comerciale ca Vicina, Liscostomo, Chilia etc. vor stagna o vreme, iar populația românească, majoritară în zonă, după cum ni se menționează într-o scrisoare a Papei Inocențiu al IV-lea (1243-1254), de la 25 martie 1245, era exploatată de feudali mongoli, oglani și noiani.”⁵⁷

În Dobrogea de sud, la Cavarna, se distinge vlahul Balica, drept arhonte, care se amestecă în luptele civile pentru tronul bizantin și trimite ajutoare în călăreți conduși de Teodor și Dobrotici în 1346. Dobrotici se căsătorește la Constantinopol cu fiica unui demnitar și este numit comandant al cetății Midia. Mai târziu devine despot bizantin la Cavarna conducând un stat ce se întindea pe litoral până la Gurile Dunării. Relațiile cu bizantinii și cu genovezii se deteriorează și aceștia, aliați cu turcii din Smirna, atacă porturile dobrogene ajungând până la Chilia. În aceste lupte cad Balica și Teodor⁵⁸.

Dobrotici capătă titlul de strateg supus Bizanțului și apoi câștigă autonomia. Ostilitățile cu turcii continuă și după moartea lui în 1385. În 1388 turcii întreprind o expediție împotriva lui Ivanco, fiul lui, care se aliase cu Șişman țarul bulgarilor și amândoi cad în luptă. În anul 1343 se organizează marea expediție ungaro-română împotriva tătarilor la care participă și Dragoș-Vodă al Moldovei și Nicolae Basarab al Munteniei. Tătarii sunt împinși la răsărit de Nistru și sudul Moldovei până la Nistru ca și nordul Dobrogei intră în componența Țării Românești. De atunci termenul „ținuturile basarabești” au generat numele de „Basarabia”.⁵⁹

Mai întâi migrația tătarilor, apoi stăpânirea turcească care începe cu ocuparea Babadagului în secolul XIII de către turcii seldgiucizi, și după aceea cucerirea treptată a Dobrogei în secolul XV frânează definitiv dezvoltarea firească a regiunii până în secolul XIX, când este preluată de români.

În prima jumătate a secolului al XIV-lea, mărturiile scrise ne arată o populație alogenă în Dobrogea. Prezența elementului creștin, fără indicarea naționalității, se dovedește dintr-o listă a Patriarhatului din Constantinopol din anul 1320, în care se pomenesc șase castele patriarhal, dintre care două la Dunăre (Chilia și Silistra) și patru la Coasta de Argint (Ecrene, Gerania-Dișpudac, Cavarna, Caliacra). Mai târziu, la 1340, se pomeneste la Vicina,

⁵⁵ *Ibidem*, p.308-316.

⁵⁶ C. Brătescu, *Populația Dobrogei*, în: *Dobrogea ...*, 1928, p. 220.

⁵⁷ A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op. cit.*, 1979, p. 174.

⁵⁸ C-tin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. II, *Dela Mircea cel Bătrân și Alexandru cel Bun până la Mihai Viteazul București*, Ediția a patra, revăzută și Fundația Regală pentru literatură și artă, 1943, p. 431-433.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 467.

în nordul Dobrogei, un episcopat având în frunte pe smeritul Mitropolit al Vicinie și Preacinstit Macarie; iar la 1359 urmașul său, Iachint, va trece din Vicina ca Arhiereu al întregii Țări Românești.⁶⁰

De asemenea, în nordul Dobrogei și în sudul Moldovei, în prima jumătate a secolului al XIV-lea este consemnată existența a trei state tătarăști, ca o migrație târzie a acestora după desființarea Hoardei de Aur.

După ce Dan, voievod al Țării Românești, cade în luptele pe care le duce în Dobrogea pentru moștenirea lui Dobrotici vine în forță fratele său, Mircea cel Bătrân, ia Silistra de la turci și unește Dobrogea cu Țara Românească.

Mircea cel Bătrân, a cărui mamă, Kallinichia era grecoaică, adaugă la titlurile sale „Terrarum Dobrodicii Despotus et Tristri Dominus” iar la emblemă pajura bizantină simbol al despotului.

După bătălia de la Rovine cu Baiazid, începând cu 1396 Mircea cel Bătrân își consolidează poziția până la mare activând cetățile Silistra, Caliacra, Enisala și Isaccea, dar în anul 1417 începe cucerirea Dobrogei de către turci dinspre sud. Mihail Voievod, fiul lui Mircea, (1418-1420) moare în luptele cu turcii. Rezistența este continuată de Dan al II-lea, Vlad Dracul și Vlad Țepeș. Pentru nordul Dobrogei luptă voievozii moldoveni Petru al II-lea și Ștefan cel Mare, dar în marea campanie otomană din 1484, cetățile din nord, inclusiv Chilia și Gurile Dunării intră în stăpânire turcească. Pentru 400 de ani și mai bine Dobrogea devine ținut islamic integrat sangeacului Silistra.⁶¹

Astfel ia sfârșit aproximativ un secol de lupte pentru menținerea Dobrogei la spațiul românesc nord-dunărean, a doua perioadă, după cea a statului centralizat al lui Burebista. Secolele al XIII-lea, al XIV-lea au consemnat pentru Dobrogea și un aflux puternic de element românesc care s-a adăugat peste cel existent, cel al românilor autohtoni, cunoscuți ca „dicieni”, rezultat al romanizării provinciei.

Apartenența sa la aria geografică, economică și spirituală a poporului român, cu rădăcini vechi și puternice, a imprimat caracterul de unitate și permanență vieții acestui pământ, deși a fost o zonă de intensă și involburată circulație umană. Bastion de apărare, culoar de trecere sau teatru de război, prin poziția sa unică, Dobrogea a adunat ceea ce drumurile celor patru puncte cardinale ale Eurasiei au adus și au depus aici într-un imens proces de deplasări umane, de-a lungul timpului, sedimente de o mare densitate istorică.

Studiul limbii, al așezărilor, mărturiile și documentele cancelariilor și epigrafice demonstrează că de la Augustus (sec.I a. Ch.) la Phocas (sec. al XIV-lea p. Ch.) în această provincie s-a scris și s-a vorbit în latină. „Pământ al făgăduinței”, „Terra incognita”, „Terra Promessa”, pentru bejenari, migratori sau cuceritori, Dobrogea a primit de-a lungul timpului diferite denumiri: „Sciția Mică”, „Moesia Inferior”, „Paristrion”, „Paradunavon”, „Bergean”, „Peuce”, „Vlahia lui Asan”, „Vlahia Albă”, „Dobrogea”, „Dacia Pontică” sau „Dacia în miniatură” și „România Transdunăreană”. Dunărea a fost în același timp și limes defensiv dar și linie de contact între dobrogeni și românii de pe malul stâng pentru o circulație neconținută economică, culturală și umană, favorizată nu numai de vechea comunitate istorică și de limbă ci și de împrejurări istorice.

„Dobrodicii Terra” din titulatura lui Mircea pare să fie la originea cuvântului „Dobrogea” și „românii vechi” își continuă existența într-un ținut adesea frământat de războaie și în timpul stăpânirii otomane. Aceasta cunoaște trei etape:

Etapa I, cea a consolidării pozițiilor la Dunăre, și în Dobrogea deci, perioada secolelor al XV-lea și al XVI-lea, în care turcii trebuie să facă față deselor incursiuni ale domnitorilor români, care, în alianță cu alte forțe ale creștinătății sau pe cont propriu, încearcă să îndepărteze pericolul, să elibereze Dobrogea, cetățile, vămile și vadurile comerciale.

⁶⁰ C-tin Brătescu, *Populația Dobrogei*, în: *Dobrogea ... 1928*, p. 220.

⁶¹ M. Milian, *op.cit.*, p. 175.

Bătălia de la Varna din 1444 în care regele maghiar Vladislav și voievodul Transilvaniei Ion Corvin sunt înfrânți, luptele repetate ale lui Ștefan cel Mare (1457-1504), incursiunile lui Vlad Țepeș pe toată linia Dunării sunt urmate de loviturile date de Mihai Viteazu (1593-1601) și înaintarea victorioasă a lui Radu Șerban până la Bazargic. La acestea se adaugă atacurile cazacilor dinspre mare. Se conturează o perioadă în care numărul locuitorilor scade.⁶² Anul 1444 însemnase „schimbarea la față a Dobrogei” prin consolidarea ulterioară a stăpânirii turcești. Treptat se întemeiază așezări cu populație musulmană adusă din diferite zone ale imperiului. Aceste așezări și localități mai vechi primesc denumiri turcești.

Orașele și cetățile primesc administrație și garnizoană musulmană și Marea Neagră devine un lac turcesc. Se ridică peste tot geamii și se aplică legile turcești privind arendarea pământului și fiscalitatea. În timpul colonizării turcii ocupă zonele împădurite din nordul și sudul Dobrogei, iar podișul din centru este oferit tătarilor din Crimeea, colonizați în mai multe rânduri. Mai sunt aduși cerchezi și primiți lipoveni, ucraineni și germani.

Documentele vremii și îndeosebi însemnările călătorilor străini conturează în sec. XVI-XVII, imaginea unor așezări cu o economie înfloritoare în care populația era ocupată cu exploatarea resurselor specifice zonei. În acest sens călătorii consemnează în așezările din jurul Babadagului ca deosebit de dezvoltată apicultura, pomicultura și viticultura care se practicau în zona Isaccea, la Sarica Niculițel⁶³. La mijlocul secolului al XVII-lea sunt înregistrate în Dobrogea de nord așezări mari, care aveau multe vie și stupi, precum și terenuri cultivate: Zebil, Agighiol, Sabangia, Congaz, Hagilar, Nalbant.⁶⁴ Agricultură era specializată mai ales pe cultivarea cerealelor necesare aprovizionării Porții, spre care porneau din porturile Tulcea și Sulina.

Etapa a II-a, cea a secolului al XVII-lea și prima jumătate a secolului al XVIII –lea, se caracterizează prin ofensiva puterii otomane asupra creștinătății și transformarea Dobrogei într-un cap de pod, în care se pregăteau marile campanii. Pașa de Silistra se afla de fapt la Babadag, care devenise tabără militară.

Populația românească își păstrează așezările din lungul Dunării și din zona Lacului Razelm. Aceste așezări sporesc și prin emigrarea românilor din stânga Dunării în „Țara Turcului” sau peste Nistru la tătari din cauza decadenței economice și sociale a țăranului român sărăcit și rob și, mai ales, din cauza fiscalității exagerate din timpul domniilor fanariote din secolul al XVIII-lea.

Vin în Dobrogea munteni și cojani în vestul provinciei, iar în nord se întemeiază sate moldovenești. Unele poartă același nume cu cele de origine.

Continuă, cu o mai mare intensitate, transumanța mocanilor transilvăneni, ca fenomen permanent specific economiei păstorești și ca reflex de afirmare a unității de neam și de teritoriu. Există și cauze obiective ca: înmulțirea turmelor, restricțiile austriece privind pășunatul și circulația turmelor, sporirea fiscalității și necesitatea valorificării produselor. La toate acestea se adaugă serviciul militar îndelungat în armata austriacă, ce ducea lupte în diverse margini ale imperiului, și evenimentele sociale din timpul războaielor din 1477, 1514, 1785 și, mai târziu, revoluția de la 1848.

În aceste condiții transilvăneanul considera că e preferabil să devină „raia turcească” decât să rămână „supus austriac”.

În Dobrogea aveau libertatea pășunatului în zone „cât vezi cu ochii”, posibilitatea arendării de pământ pentru așezare și agricultură, facilitatea ridicării de locuințe temporare pentru „iernatic”, care, cu timpul, prin consolidare și dezvoltare, deveneau gospodării pentru familii noi întemeiate, devenite sedentare, care, pe lângă pășunat, se ocupau cu agricultura,

⁶² *** *Călători străini despre țările române*, vol. I, București, Ed. Științifică, 1968, p.77-78.

⁶³ *Ibidem*, p.447-448.

⁶⁴ *Ibidem*.

meșteșugurile și negoțul produselor. Întreaga Dobrogea cunoaște acest fenomen, mai ales în bălțile Dunării, în Deltă și zona complexului lagunar Razelm și în sud.

Toponimia și documentele timpului demonstrează amploarea acestui fenomen, care nu numai că a sporit numărul populației românești, dar a contribuit la consolidarea unității poporului român, la circulația bunurilor materiale și culturale, la prosperitatea așezărilor, la răspândirea și omogenizarea limbii literare. În același timp a fost un ferment pentru trezirea conștiinței naționale, pentru aspirația la cultură prin inițierea înființării de școli și biserici în limba română, pentru care au adus cărți tipărite în diferite centre din nordul Dunării. Mănăstirea Cocoșu va fi construită tot de mocani transilvăneni.⁶⁵

Cei aproximativ 400 de ani de stăpânire turcească, în care Dobrogea, administrată de pașa de la Silistra, se transformă treptat în provincie cu populație majoritar musulmană în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, cu administrație și legislație otomană, cu geamii și alte edificii islamice. Așezările capătă denumiri turcești și multe dintre ele arată de unde erau aduși cei care au colonizat provincia: Anadalchioi (satul anatolienilor), Arnăutchioi (satul albanezilor), Lazchioi (satul lazilor), Vlahchioi (vlăhimea), Urumbi (prințul grec), Chirchizchioi (satul cerchezilor); „Sangeacul” Tulcea face parte dintr-o regiune mai mare („vilaiet”) și este împărțit în nouă „cazale” (căimăcănii, districte), administrate de „valiu”, „mutesarif” și respectiv „mudir”. Judecătorul din Tulcea se numește „mola”, cel de apel „muftiu” iar cel de cază „cadiu”, iar legea cea mai importantă „tanzimat”. Taxa pe cap de locuitori (capitațiunea) este „haraciul”, pentru animale, „beylic”, iar pentru produse agricole (dijma în natură), „ușur”.

Etapă a III-a, a stăpânirii otomane, cea din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și secolul al XIX-lea până la 1878, este caracterizată prin slăbirea treptată a Semilunei în această zonă, nesiguranța vieții din cauza șirului de războaie ruso-turce, care transformă Dobrogea continentală, de la Isaccea până în sud, în drum al armatelor, în teatru de operațiuni, și în ofensivă și în retragere, cu tot alaiul de nenorociri.

Declarația de război pe care Divanul otoman o face în anul 1768 Țarinei Ecaterina a II-a marchează debutul războaielor ruso-turce, dar și începutul procesului de decădere a Imperiului Otoman. Războaiele cu rușii și apoi cu austriecii desăvârșesc căderea imperiului, ducând în final la dezmembrarea lui. Aceste războaie au afectat în primul rând Dobrogea care a devenit principala scenă de luptă pentru supremație a marilor puteri.⁶⁶

Campania condusă de Suvorov în 1769-1774, cea a lui Kutuzov din 1789-1792, războiul din 1806-1812, în urma cărora Ucraina, Crimeea și Basarabia sunt anexate Imperiului Țarist, campania din 1828-1829, încheiată cu pacea de la Adrianopol, cea mai devastatoare pentru așezările din Dobrogea, au dus la incendierea și ștergerea de pe suprafața pământului, nu numai a localităților cu populație musulmană (tătărească și turcească), ci și a celor căzăcești care au cerut protecție puterii otomane.

Războaiele balcanice, epidemiile de ciumă sunt factori ce au scăzut densitatea locuitorilor în spațiul dobrogean și

La composition ethnique de la Dobroudja en 1850

En nombre de foyers recensés		%
Turcs	4800	30,6 %
Roumains	3656	23,3 %
Tatars	2225	14,2 %
Bulgares	2214	14,1 %
Cosaques	1092	7 %
Lipovènes	747	4,7 %
Grecs	300	1,9 %
Tsiganes	212	1,3 %
Arabes	145	0,9 %
Arméniens	126	0,8 %
Juifs	119	0,7 %
Allemands	59	0,4 %

Tab. 1

Recensement ottoman, 1850.

⁶⁵ Nicolae Iorga, *Manuscris de la Azacławu*, în: *Analele Dobrogei*, Anul III, Nr. 3, Constanța, Tipografia Victoria, 1922, p.3

⁶⁶ P. Popoiu, *op.cit.*, p. 79

transformă zona aproape într-un pustiu.⁶⁷ Această perioadă se încheie cu războiul ruso-româno-turc din 1877-1878, când România își câștigă independența de drept, iar Dobrogea este integrată statului român.

O statistică publicată recent dar cu referire la un document din 1850 prezintă următoarea structură a populației din Dobrogea acelor vremi:⁶⁸

În 1854 Dobrogea era o regiune ruinată datorată, după cum preciza M.D. Ionescu⁶⁹, proastei administrații turcești, un ținut necultivat, aproape deșert, fără locuințe și fără drumuri. Acestei stări de sărăcie suprapunându-i-se și „prădăciunile” cazacilor muscalesci, ne putem face o idee despre regiunea pe care erau destinate armatele unite franțuzești și turcești să opereze.⁷⁰ Ruina și pustiirea sunt subliniate și de medicul F. Quesnoy, care înregistrează lipsa de perspectivă și speranță a zonei în momentul greu al anului 1854: „etapele se succed și nimic nu apare să-ți odihnească ochiul de monotonia acestor câmpii fără sfârșit. Cele câteva sate întâlnite de-a lungul drumului nu sunt decât niște mormane de dărâmături și ruine care marchează trecerea bașbuzucilor devastatori și mormane de cenușă caldă care încă acuză instinctul lor barbar de distrugere”.⁷¹

Alte informații inportante despre populația Dobrogei le-a furnizat Ion Ionescu dela Brad care în 1850 a vizitat 388 de sate. Dintre acestea doar 142 sate făceau parte din cazalele turcești (plășile) Tulcea (9 sate), Isaccea (11 sate), Măcin (18 sate), Hârșova (33 sate) și Baba (71 sate). Respectivale localități erau locuite de 10.444 de familii din care: 3414 românești, 1301 turcești, 1778 tătarești, 1163 bulgărești, 1092 căzăcești, 383 lipovenști, 250 grecești, 172 egiptene, 76 armenști, 119 evreiești și 59 germane.⁷² Același autor conchide descrierea întregii zone cercetate () : „...Turcii și românii sunt cei mai numeroși, cei mai vechi locuitori ai Dobrogei. (...)Tătarii goniți din Crimeea, s-au stabilit întâi în Basarabia. De la pierderea Ismailului, ei au trecut Dunărea și au colonizat Dobrogea în timp de 44 ani, ei au părăsit de 3 ori țara. (...)Bulgarii au venit de 20 de ani, părăsind niște pământuri sterpe, pentru a se așeza pe cele mult mai fertile pe care le-au găsit aici.(...) Cazacii și lipovenii au venit din Rusia, de unde ei continuă să vină și acum. Grecii locuiesc orașele; n-am găsit decât un singur sat de 29 familii, care după ce au stat de partea cealaltă a Dunării, în Basarabia, au venit să se stabilească în Dobrogea. Cei din urmă coloniști sunt 59 Germani, cari au întemeiat satele Malcociu lângă Tulcea și Techeli nu departe de Hârșova. Ocupația tuturor locuitorilor Dobrogei e îndreptată spre agricultură și câmpurile cultivate aici respiră atâta liniște și atâta bunăvoință, încât s-ar putea spune că ele contribuie la moralizarea populației mai mult de cât codul de legi sau de morală. Sentimentul religios e adânc înrădăcinat în mulțime și observarea diferitelor obiceiuri religioase explică bunul trai ce se găsește pretutindeni în Dobrogea. Toată lumea trăiește din munca sa, fără a fi nevoit să vatăme pe altul. Toată lumea caută în marele rezervor al naturii secretul de a-și îmbunătăți starea materială, fără să fie nevoită a recurge la vreun protector disprețuitor.

⁶⁷ Al. P Arbore, *O încercare de reconstituire a trecutului românilor din Dobrogea*, în: *Analele Dobrogei*, Anul III, Nr.2, Constanța, Tipografia „Victoria”, 1922, p. 264-271

⁶⁸ F. Beaumont, *Les Lipovènes du delta du Danube. Chronique d'une société théocratique russe des Balkans.*, Balkanologie, Vol. X, n° 1-2 | mai 2008, [En ligne], mis en ligne le 03 juin 2008. URL: <http://balkanologie.revues.org/394>.

⁶⁹ M. D. Ionescu, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, București, Ed. Atelierele Grafice I.V.Socescu, 1904, p. 602.

⁷⁰ *Ibidem*

⁷¹ F. Quesnoy, *La Dobroudja, De Varna la Custendje*, în *L'illustration*, XXIV, nr 604, 23 septembrie 1854, p. 215-216 apud: C. Cioroiu, *Călători prin Dobrogea de sud*, în: vol. *Valori ale civilizației românești în Dobrogea*, Asociația Cultural-Istorică Dobrogeană „România de la Mare”, Colegiul Pedagogic „Constantin Brătescu”, Constanța, 1993, p. 261.

⁷² Ion Ionescu dela Brad, *Excursie agricolă în câmpia Dobrogei* (trad. de F. Mihăilescu) în: *Analele Dobrogei*, Anul III, Nr. 1, Constanța, Tipografia Albania, 1922, p. 152.

Locuitorul Dobrogei se sprijină doar pe calitatea pământului pe care-l iubește și cultivă și de pe care el recoltează un fel de bunătațe și de sănătate morală, care îl fac fericit.”⁷³

Prin 1867 ciobanii transhumanți din satele Bărăganului, mocanii ardeleni din județul Sibiu (satele Săcele, Săliște, Vale, Tlișca, Gales, Rășinari, Poiana, Rod și altele), județul Brașov și județul Făgăraș, veneau către sfârșitul toamnei în Dobrogea pentru a ierna, iar odată cu venirea primăverii se întorceau către locuințele lor. Unii rămâneau pentru a strânge fânul necesar iernii viitoare. Cei care s-au așezat în județul Tulcea locuiau mai mult în zona Babadagului. Acești mocani au construit și Mănăstirea Cocos.⁷⁴ Alături de păstorii transhumanți s-au așezat în Dobrogea agricultori din Principate, Moldova și Basarabia de sud, îndeosebi din județele Ialomița, Buzău, Brăila cunoscuți sub denumirea de *cojani*. Ei au populat, în jud. Tulcea, mai cu seamă satele aflate de-a lungul Dunării de la Măcin și până la Medgidia.⁷⁵

Apostol D. Culea descria și el peisajul dobrogean: „Țara era un pustiu de ierburi peste cari ochiul lunecă zile întregi până să descopere un copac de umbră sau niscaiva așezări omenești în vreun fund de vale. Ici-acolo întâlneai doar turmele ciobanilor români și călăreți turco-tătari tăind valurile de buruieni ca mânăți de vânturile iuți ale lui miază noapte. (...) Pe funduri de văi cu șuvițe de apă stăteau pitite câte un pâlț de bordeie, colibi, ori niște biete căsuțe din bălegar frământat cu lut și acoperite cu paie pământ ori stuf. Acestea erau satele. Nici un copac, nici o grădină nu înveselea chichinețele cu fereștrici de-o palmă. Sticla era necunoscută și hârtia unsă cu grăsime, ori beșica de vită ținea locul geamului. În singura odaie unde se grămădeau toți ai casei, rogojinele pe paturi erau așternutul cel mai obișnuit. (...) După începutul veacului al XVIII-lea, Dobrogea ajunsese maidanul de încăierare între turci și ruși.”⁷⁶

De asemenea, cercetările desfășurate de Anca Ghiță în Dobrogea, bazate pe studierea documentelor emise de cancelariile otomane după 1860, demonstrează că așezările din Dobrogea și-au revenit, cunoscând o perioadă de prosperitate economică înainte de 1877.⁷⁷ Redresarea regiunii s-a datorat în mare parte situației geopolitice a Dobrogei care constituia o punte între Occident și Orient la care s-a adăugat interesul puterilor europene față de resursele economice ale Dunării de Jos. De asemenea, imperiul otoman era și el interesat de modernizarea administrativă și de exploatarea resurselor regiunii. Este perioada în care Firmanul Imperial de Reformă (Islâhat Hatt-ı Hümâyûnu) de la 1856 proclama egalitatea totală a cetățenilor indiferent de religie, și de Legea Naționalității din 1869, care crea cetățenia otomană fără a ține seama de deosebiri religioase sau etnice ale cetățenilor imperiului. În 1864 are loc reorganizarea administrativă prin care Dobrogea devine vilaetul Dunărea (Tuna vilayet) din care făcea parte sangeacul Tulcea cu 7 cazale (Sulina, Tulcea, Măcin, Babadag, Constanța, Hârșova, Medgidia,) și trei nahii (Chilia, Mahmudia Isaccea). Teritoriile rurale erau organizate în jurul centrelor comunale și orașelor. Această nouă organizare a teritoriului s-a menținut până în 1877 când Dobrogea redevenind românească își urmează calea firească de dezvoltare sub atenta organizare a statului român, întreruptă și ea vremelnic de cele două războaie mondiale, care antrenează regiunea în conflict ca zonă de trecere a armatelor și apoi ca zonă de retragere a acestora. Acest fapt determină o ultimă și masivă pustiire a Dobrogei în primul război mondial.⁷⁸

⁷³ *Ibidem*, p. 153-154.

⁷⁴ Al. P. Arbore, *O încercare de reconstituire a trecutului românilor din Dobrogea...*, p. 174-175.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 276.

⁷⁶ Apostol D. Culea, *op.cit.*, p. 8.

⁷⁷ Anca Gheață, *Contribuții noi privind unele aspecte ale societății românești din Dobrogea în secolele XV-XIX*, în *Memoriile Secției de Științe Istorice*, seria IV, tom I, București, 1978, p. 71-106; C. Cioroiu, *Date noi privind istoria Dobrogei (1856-1877)*, în: *Analele Universității București, Istorie*, Anul XXXVI, 1987, p. 150-163, apud: Paula Popoiu, *op. cit.*, p. 84.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 154-156.

Un pas important în redresarea și modernizarea arealului studiat l-a reprezentat înființarea Comisiei Europene a Dunării (CED) Sulina. O idee extraordinară a prins viață la Conferința de Pace de la Paris din 1856, care a urmat Războiului Crimeei. Chiar dacă principalul scop al înființării CED⁷⁹ a fost garantarea navigației pe această mare arteră de comunicație a Europei, efectele asupra dezvoltării zonei deltaice au fost multiple. Prin dezvoltarea navigației, a exportului de cereale, prin reducerea cheltuielilor de navigație, s-a dezvoltat comerțul și multe din sectoarele economiei. Portul Sulina devenea cel mai important de pe coasta occidentală a Mării Negre. Din 1870, la solicitarea CED, acesta a fost declarat, printr-o *iradia* imperială, porto-franco⁸⁰. La 1 martie 1939, România a preluat principalele atribuții ale CED. Personalul acestui organism internațional s-a repatriat, și odată cu el, viața cosmopolită a Sulinei a încetat să mai existe.

2.2. Structura populației Dobrogei de Nord înainte de 1878

Configurația populației din mediul rural ce se contura în Dobrogea de Nord înainte de 1877, refăcută după datele interne sau de proveniență străină⁸¹ era formată din români, bulgari, germani, ruși, ucraineni, găgăuzi, cerchezi.

Populația românească era formată din: *dicieni* (românii vechi), *cojenii* sau *cojanii* agricultori și *mocanii* sau oierii *ardeleni*; (comune cu primari români erau: Prislava, Beștepe; Calica; Sarighiol; Agighiol, Sabangia; Cataloi; Niculițel, Parcheș, Somova, Câșla)⁸² Alte sate locuite parțial sau integral de români erau: Saranus (*Sarinasuf*, jud. Tulcea români și tătari) Caraibil (Colina din 1964), Nalbant, Sabangia (numai români), Parcheș (români și ruși ortodocși), Rachelu, Luncavița, Zufirka și Taița⁸³ (români și ruși) Văcăreni, Garbiva (Garvăn), Jijila, Turcoaia, Satu-Nou, Pecineaga (Peceneaga), Dăieni (Dăeni - sat dezvoltat populat de dicieni, mocani stabili din Moldova, bulgari), Coiumpunar (Fântâna Oilor), Igrumat, Cemșiler, Araklar (Făgărașu Nou), Enisala, Chilia și altele.⁸⁴

Populație bulgărească ce provenea în mare parte din regiunile Otel, Șumla, Zagora, Iambol, Sliven, au populat sate precum: Nicolae Bălcescu (Pe atunci Bașchioi), Rândunica (Congaz), Beidaud, Casimcea, Caranasuf, Cerna, Camver, Hagilar, mixte: Cataloi, Frecăței, Cineli și altele.

Populația turcă și tătară era concentrată în zonele urbane (Tulcea, Babadag, Isaccea, Măcin) și mai puțin în cele rurale (Mahmudia, Ciucurova).

Populația germană a fost colonizată în perioada 1840-1856 în localități precum Malcoci, Atmagea, Cataloi, Ciucurova, așezări mixte unde au format mahalale⁸⁵.

⁷⁹ M. D. Ionescu, *op.cit.*, p. 270-302.

⁸⁰ Ș. Stanciu, *România și Comisia Europeană a Dunării. Diplomatie. Suveranitate. Cooperare internațională*, Galați, Ed. Pax Aura Mundi, 2002, p. 332.

⁸¹ K.F. Peters, *Grundlinien zur Geographie und Geologie der Dobroudscha*; C. Allard, *La Bulgarie orientale, Mission médicale*; Yohann Hinz, *Das wandernde Siebenbürgen*. Kronstadt, 1876, Eugène Pittard – Professeur d'Anthropologie à l'Université de Genève, *La Roumanie-Valachie-Moldavie-Dobroudja*, Paris, Editions Bossard, 1917; Vasile Stoica, *The Dobrogea – The roumanians and their lands*, New York, 1919, Al. P. Arbore, N. Iorga, *La Dobrogea Roumaine*. București, 1919, C. Brătescu, I. Ionescu.

⁸² Luca Ionescu, *Darea de seamă a județului Tulcea pe 1904*, p. 43, apud. Al. P. Arbore, *O încercare de reconstituire a trecutului românilor din Dobrogea...*, p. 286.

⁸³ Localitatea Taița a fost înglobată localității Nifon.

⁸⁴ K.F. Peters, *Grundlinien zur Geographie und Geologie der Dobroudscha* apud: Al. P. Arbore, *O încercare de reconstituire a trecutului românilor ...*, p. 282.

⁸⁵ I. Georgescu, *Coloniile germane din Dobrogea – O călătorie de Crăciun în Dobrogea la 1884 de dr Carl Schuchhardt*, în: *Analele Dobrogei*, Anul VII, Cernăuți, Institutul de Arte grafice și Ed. „Glasul Bucovinei”, 1926, p. 20-58.

Populația rusească compusă îndeosebi din lipoveni, scopiți, molocani, cazaci rascolnici denumiți și ignat-cazaci sau necrasovi, barabulnici, hatnici stabiliți, după schisma Nikoniană (după cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea) în localitățile: Sarichioi, Slava Rusă, Carcaliu, Jurilovca, Dunăvăț. Localitățile din Delta Dunării, Mila 23, Sfiștofca și Periprava aveau în componență lipoveni înainte de 1878. În Slava Cercheză lipovenii au luat locul cerchezilor (colonizați de turci în perioada 1862-1864 și plecați chiar înaintea războiului din 1877).

Cel mai important grup de *staroveri* stabiliți în regiune este cel al cazacilor nekrasoviți, numiți așa după Ignat Nekrasov, unul din conducătorii cazacilor de pe Don, răsculați în 1707-1708 împotriva măsurilor restrictive luate de guvernarea ruși, în frunte cu țarul Petru cel Mare, față de libertățile și privilegiile căzăcești recunoscute de altfel de predecesorii acestuia. Răscoala a fost condusă de atamanul Kondrati Bulavin, motiv pentru care în istoriografie este cunoscută sub denumirea de *răscoala lui Bulavin*, însă, după înfrângerea acesteia și moartea atamanului, comanda cetelor de cazaci ce nu au vrut să se supună autorității țarului a fost preluată de Ignat Nekrasov, care s-a retras împreună cu aceștia și cu familiile lor în regiunea râului Kuban, teritoriu aflat atunci în stăpânirea Hanatului tătar al Crimeii. Războaiele ruso-turce, începute de Petru și continuate de urmașii săi, au împins granițele sudice ale Imperiului Rus, iar cazacii lui Nekrasov nu mai erau în siguranță nici ca protejați ai hanului de la Bahçisaray. Războiul purtat în perioada 1735-1739 a determinat o importantă parte a *nekrasoviților* să părăsească Kubanul și să caute protecția sultanului. Așa au apărut primele așezări căzăcești la Dunărea de Jos, Dunăvățu în Deltă și Sarichioiul pe malul lacului Razelm, în jurul anului 1740, iar la 1746, Vâlcovul, pe malul stâng al brațului Chilia. Acesta a fost primul val al strămutării cazacilor staroveri la Dunăre. Au urmat alte două valuri de refugiați cazaci, unul în anii 1760-1770, când au apărut cazacii la Jebrieni, în sudul Basarabiei și în interiorul Dobrogei, în pădurile Babadagului, la Slava, unde funcționau deja câteva schituri starovere, precum și la Jurilovca, pe malul lacului Golovița, și celălalt în jurul anilor 1777-1780, când se consolidează vechile așezări și apar altele noi, mai ales în Dobrogea. Creșterea populației localităților căzăcești printr-un aflux semnificativ de staroveri necazaci, numiți și aici tot lipoveni, ca în Moldova, a avut două consecințe majore: prima a constatat în diferențierea social-economică în interiorul comunităților căzăcești, datorată pătrunderii relațiilor economice de piață, și a doua, s-a concretizat în integrarea reciprocă a celor două grupuri sociale, cazacii și lipovenii, inițial distincte, favorizată de unitatea credinței ortodoxe de rit vechi și a limbii ruse, în varianta sa populară sud-velicorusă, vorbită atât de cazacii de pe Don, cât și de țăranii și orășenii ruși din regiunile sudice ale Rusiei, de unde proveneau majoritatea refugiaților de la Dunărea de Jos. Diferența majoră între cazacii nekrasoviți și ceilalți staroveri, lipovenii, denumire ce se va răspândi la începutul secolului al XIX-lea asupra tuturor staroverilor din spațiul românesc, era că în timp ce nekrasoviții beneficiau în Dobrogea și în Bugeac de un statut juridic aparte, fiind scutiți de impozite, dar având obligații militare față de autoritățile otomane, ceilalți staroveri erau considerați populație *raia*, fiind obligați la diverse taxe, impozite și prestații în folosul sultanului, pașalelor, ayanilor sau altor funcționari otomani.⁸⁶

Populația ucraineană (*cazaci zaporojeni, maloruși*) refugiată din regiunea Zaporoje distrusă de Ecaterina a II-a în anul 1775. S-au stabilit, cu încuviințarea Înaltei Porți, în zona Deltei Dunării în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Lipovenii îi numesc *haholi*⁸⁷ denumire populară sub care sunt recunoscuți în comunitățile mixte și astăzi. Principalele localități în care

⁸⁶ Alexandr Varona, *Tragedia schismei ruse. Reforma patriarhului Nikon și începuturile staroverilor*, București, Ed. Kriterion, 2002, p. 153-154.

⁸⁷ C. Kelly, *Popular Culture în The Cambridge Companion to Modern Russian Culture*, Cambridge University Press, 1998, p. 152.

s-au așezat ucrainenii ce compuneau „raiaua” acestei sicii erau cele două Dunavețe, Sf. Gheorghe, Murighiol, Prislav (Nufărul), Pârlita (Victoria), Caraorman, Ciucurova, Telița, Iglița (azi încorporat satului Turcoaia), Tulcea Veche, Azacław (I. C. Brătianu).

Populația cercheză cu origini în Caucaz, de religie mahomedană, a rezistat timp de 30 de ani, presiunilor de expansiune ale Imperiului Țarist până în 1849⁸⁸. După completa frângere din 1864, au emigrat în număr de 400 000 în Turcia⁸⁹. Cei 283.000 de cerchezi din Caucaz primiți de Turcia europeană, au fost îndrumați, ca și tătarii ce părăseau Crimeia, spre câmpiile Dobrogei.⁹⁰ În schimbul serviciilor aduse turcilor în campaniile militare, cerchezii au primit drept de ședere, pământ, o pereche de boi de familie, un cal, un plug, lemne, scutire de impozite pe 7 ani și o casă construită de câte cinci familii de dobrogeni. Sunt menționați în Isaccea, Ortachioi (Horia), Slava Cercheză, Armutlia (Turda), Camber (Mihai Bravu), Canlâ-Bugeac (lângă Jurilovca), Alibeichioi (Izvoarele), Malcoci, Topolog Cerchez (jud. Constanța), Dolufacă (sat părăsit în județul Constanța), Cerna, Caraorman, Cerchezchioi⁹¹. În cei 15 ani de ședere, au rămas în memoria colectivă prin cruzimile și fărâdelegile săvârșite, mai ales asupra populației creștine (printre care și germani).⁹² În timpul războiului din 1877-1878 sunt menționate mai multe atacuri surpriză asupra pozițiilor rusești în Dobrogea din partea călăreților cerchezi.⁹³ În perioada scurtă în care au fost prezenți în Dobrogea este menționat ca un eveniment faptul că, în 1870, o delegație de 12 bei cerchezi (primari și șefi de comunități) au mers la Constantinopol pentru a dona o sumă mare de bani pentru a fi construite o serie de obiective: conacul pașalelor, un local de liceu, geamia mare din Tulcea, o școală la Măcin, un „conac” tot la Măcin și un „palat” pentru liceul din Rusciuk. În Slava Cercheză au construit o geamie cu materialul lemnos jefuit de la germanii din Atmagea care-l pregătiseră pentru construcția bisericii lor. În această perioadă sunt semnalate câteva bande de „tâlhari” care au înspăimântat multe așezări, nevoite să plătească „taxe de protecție”. Datorită acestor fapte, la încheierea păcii după războiul din 1877-1878 nu li s-a mai admis cererea de ședere în Dobrogea.⁹⁴

Populație găgăuză, cu origine controversată, au fost prezenți în istoria mileniului al II-lea ca ortodocși și creștini vorbitori de limbă turcă. Fiind creștini, ei au fost considerați ca „altfel de bulgari” sau „altfel de greci”, „greci turcofoni”.⁹⁵ Înainte de a se cerceta originea lor, erau considerați de greci ca ortodocși creștini turcofoni așa cum grecii i-au considerat de-a lungul timpului, pe dobrogeni și pe vlahii macedoneni ca fiind greci pentru că erau ortodocși, aparținând de erarhia bisericească greacă a Imperiului Bizantin. Campania de deznaționalizare la sud de Dobrogea, dislocarea lor în Rusia, după retragerea trupelor rusești din războiul ruso-turc din 1787-1791, conduse de generalul Suvarov, a dus la dispersarea lor și la pierderea identității pentru o mare parte. În următorul război ruso-turc (1806-1812), ei sunt strămutați în Basarabia, provincie acaparată la această dată de Imperiul Țarist, unde sunt stabiliți 70.000 de găgăuzi și 30.000 de „surguci” („penați”).⁹⁶

⁸⁸ Al. P. Arbore, *Câteva însemnări asupra Cerchezilor, Grecilor și Arabilor din Dobrogea*, în: *Analele Dobrogei*, An III, Nr. 4, Constanța, Tipografia „Victoria”, 1922, p.504.

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ A. P. Arbore, *Noi informațiuni etnografice, istorice și statistice asupra Dobrogei și a regiunilor basarabene învecinate Dunărei*, în: *Analele Dobrogei*, Anul XI, fasc.1-12, Cernăuți, Institutul de Arte grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, 1930, p. 82.

⁹¹ Al. P. Arbore, *Câteva însemnări asupra Cerchezilor, Grecilor și Arabilor din Dobrogea ...*, p. 504-506.

⁹² I. Georgescu, *op.cit.*, p. 25.

⁹³ Al. P. Arbore, *Câteva însemnări asupra Cerchezilor, Grecilor și Arabilor din Dobrogea ...*, p.504-507.

⁹⁴ Cotov, B., *Cerchezii - un neam dispărut din Dobrogea*, în: *Analele Dobrogei*, Anul II, Nr. 3, Constanța, Institutul de Arte Grafice „Victoria”, 1921, p. 394-416.

⁹⁵ Lj. Miletici, *Vechimea elementului bulgăresc în N-E Bulgariei și în Dobrogea*, în: *Analele Dobrogei*, Anul III, Nr. 2, Constanța, Tipografia Albania, 1922, p. 189-199.

⁹⁶ Al. P. Arbore, *Characterul etnografie al Dobrogei sudice (din epoca turcească până la 1913)*, în: *Analele Dobrogei*, An XIX, Vol.2, Cernăuți, Ed. „Glasul Bucovinei”, 1936, p. 82-109.

În rândurile de monografie rurală Coatu Gavril explica: "Bulgarii din Cerna sunt mai toți de origine Găgăuți, veniți din Basarabia pe la începutul secolului al XIX-lea cam după 1812. Părinții bătrânilor de astăzi vorbeau turcește. Cu timpul a venit influența bulgărească, mai ales prin biserică. Găgăuții fiind creștini, au fost atrași de preoții bulgari, care le făceau diferite servicii religioase. De altfel se știe că Găgăuții, n-au avut niciodată tendința de a introduce limba turcă în școală și biserică. Ei, ori unde se găsesc, primesc bucuros influența străină în ceea ce privește cultul și învățătura de carte. Cunoscut localități de găgăuți, cari s-au grecizat (Cavarna, jud. Caliacra) s-au romanizat (Zebil, jud. Tulcea), au biserică și școală românească, iar alții, s-au bulgarizat (Cerna, jud. Tulcea)".⁹⁷

Pe baza documentelor istorice și pe baza analizei lingvistice, s-a concluzionat că sunt de neam turcic intrați în Imperiul Bizantin, la sudul Dobrogei, înainte de creșterea dominației Puterii Otomane în această zonă. Găgăuzii au rezistat tendinței de deznaționalizare, greacă, bulgară sau turcă și și-au păstrat cu o „încăpățănare proverbială” limba maternă – idiom turcic și religia creștină, având chiar un steag propriu de un roșu închis cu desenul unui cocoș, ca simbol. Rezistența lor la schimabare este probată cu mărturii despre asimilarea altor minorități, în comunitățile de găgăuzi. Prezenți în statisticile secolului al XX-lea în număr important, astăzi figurează cu un număr mic la rubrica „alte naționalități”. În 1900, în județul Tulcea erau 3.832 de găgăuzi, iar în 1930 România avea ≈ 300.000, din care 150.000 de găgăuzi erau în Basarabia, unde și azi constituie o comunitate importantă.⁹⁸

2.3. Dobrogea după 1878

După 14 Noiembrie 1878, data semnării actului oficial⁹⁹ prin care Dobrogea este integrată statului român, zona cunoaște o perioadă de dezvoltare și modernizare. În acest context elementul românesc crește, iar cel musulman prin plecări succesive se diminuează. Islamizarea Dobrogei nu a avut loc, elementul românesc a reușit să rămână majoritar. S-au păstrat nume topice antice grecești ca: Sulina, Cavarna, Caliacra, Chilia, Ecrene, Calistria; nume latine și române medievale ca: Oltina, Băroiu, Peceneaga, Bădila, Drâstor.

Principalele evenimente istorice cu implicații în modificarea structurii populației și transformarea habitatului Dobrogei sunt: războaiele balcanice, primul război mondial și revizuirea frontierelor României în anul 1940, al doilea război mondial urmat de instaurarea regimului comunist, revoluția din 1989, integrarea României în Uniunea Europeană la 1 ianuarie 2007.

Modernizarea economică și reîncadrarea Dobrogei în circuitele de dezvoltare ale României și Europei de după 1878 sunt elemente care au comportat mai întâi o reorganizare administrativă, apoi elaborarea legilor care să impulsioneze colonizarea populației românești prin împrumut și prin acordarea unor înlesniri cum ar fi: asistență gratuită pentru construirea locuinței, vânzarea de materiale de construcție mai ieftine, acordarea unor avantaje legate de practicarea agriculturii. S-au înregistrat astfel dezvoltarea zonei, înființarea de noi așezări (exemple pentru arealul studiat: Făgărașul Nou, Ardealu, Carmen Sylva actual Crișan anul înființării 1894 ș.a.) Colonizarea cu români impulsionată prin legi¹⁰⁰ și ajutoare date celor care se stabileau aici pentru a-și construi case și a lucra pământul, va determina o creștere spectaculoasă a zonei și implicit modificarea peisajului

⁹⁷ G. Coatu, *Valea Cernei (Tulcea)*, în: *Analele Dobrogei*, Anul II, Nr. 3, Constanța, Institutul de Arte Grafice „Victoria”, 1921, p.565.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 206-207.

⁹⁹ *Proclamația Domnitorului Carol către populația Dobrogei Locuitorilor Dobrogei*, 14 noiembrie 1878 în: M. Vlădescu-Olt, *Constituția Dobrogei*, București, Tipografia Dor. P. Cucu, 1908, p. 3-6.

¹⁰⁰ Legi și regulamente privitoare la populația rurală din Dobrogea, București, 1922 și Legea pentru organizarea Dobrogei din martie 1880 în: M. Vlădescu-Olt, *Constituția Dobrogei...*, 1908.

arhitectural. Se dezvoltă rapid așezările rurale vechi și se înființează unele noi. Orașele devin adevărate centre economice, sociale, culturale ce oferă modele pentru mediul rural această influență s-a manifestat în vestimentație, arhitectură, mobilier etc.

Legea organică din 1880 proclama că toți locuitorii Dobrogei sunt egali înaintea legii, se bucură de toate drepturile cetățenești și pot fi numiți în funcții, fără deosebire de origine și religie. Există totuși o restricție referitoare la ordinea publică. Dreptul de a alege și a fi ales, restrâns la organele locale, se exercita în limitele votului censitar. Articolul 15 al prezentei legi garantează libertatea cultelor cu precizarea că religia dominantă este cea ortodoxă¹⁰¹.

Legea pentru reglarea proprietăților imobiliare din Dobrogea, din 3 aprilie 1882 cu modificările din 1884, 1885, 1889 și 1893 oferea posibilitatea emigranților de a-și cere dreptul de a se restabili în termen de un an, neputând vinde pământurile recăpătate. Agricultorii români care doreau să cumpere pământ până la 10 ha sau să-și completeze proprietatea până la acea arie beneficiau de plata în rate defalcate pe 30 de ani cu preț fix pe ha de 3 lei¹⁰².

Formațiunile teritorial-administrative de bază sunt județele și ca subunități sunt *plășile*. Județul era condus de un prefect, iar plasa de un pretor. Județul Tulcea era împărțit în patru plăși: Sulina, Măcin, Tulcea și Babadag. În urma legii din 1886¹⁰³ în fiecare plasă lua ființă o judecătorie de ocol, iar la Constanța o curte de apel. Articolul 39 are următorul conținut: „Pentru afacerile dintre mahomedani, relative la organizarea familiei, la puterea părintească la căsătorie, divorț și succesiune ab-intestat, se institue în orașele Tulcea și Constanța câte un tribunal mahomedan, care va judeca conform legilor și usurilor musulmane. Părțile însă, prin comun acord, sunt lebere a supune și aceste afaceri jurisducțiunei de drept comun, care va judeca litigiul conform legilor și usurilor mahomedane”¹⁰⁴. Tribunalele mahomedane create, vizau procesele între musulmani și se compuneau dintr-un cadru al localității recomandat de muftiu și confirmat de ministrul justiției. Sentințele acestor tribunale urmau să fie redactate în limba română de către un grefier numit de ministrul justiției.

Regulamentul pentru organizarea serviciului domenal din Dobrogea din 22 aprilie 1903 crează administrații locale care vor inventaria domeniul funciar general al Dobrogei, va exploata terenuri cultivabile neparcelate; terenuri destinate parcelării dar nevândute; terenuri neproductive și pentru pășunat; bălțile, fânețele, livezile, grădănilor și viile; terenuri destinate plantațiilor comunale, ș.a. Acest serviciu domenal verifica delimitările proprietăților, a vetrelor de sat, islazurile, etc. Șefii de ocol aveau libertatea de a da agricultorilor pământ cu condiția să fie stabiliți „în regulă și de fapt”.¹⁰⁵

Legea de împrumut a luptătorilor din războiul de la 1877-1878 promulgată la 2 aprilie 1903 oferea celor în drept loc de casă (2000 m) și teren de cultură (8 ha), scutiri de impozite pe 5 ani, materiale de construcție pentru case, inventar agricol. Pământul astfel obținut nu putea fi înstrăinat timp de 30 de ani. În 1912 ofițerilor participanți la războiul de independență și urmașilor lor li se dădea posibilitatea de a cumpăra în Dobrogea locuri de pământ cultivabil până la 150 ha. Acest fapt explică creșterea demografică înregistrată în perioada imediată¹⁰⁶.

¹⁰¹ M. Vlădescu-Olt, *Constituția Dobrogei...*, p. 3-6.

¹⁰² C. Hamangiu, *Codul General al României*, Vol. II, *Legi Uzuale 1860-1900*, București, Ed. Librăriei Leon Alcalay, 1903, p. 1943-1944.

¹⁰³ *Legea pentru organizarea judecătorească din Dobrogea*, 30 martie 1886, cu modificările din 1888, 1890, 1894 și 1896, în volumul C. Hamangiu, *Codul General al României*, Vol. II, *Legi Uzuale 1860-1900*, București, Ed. Librăriei Leon Alcalay, 1903, p. 2106.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 2108.

¹⁰⁵ C. Hamangiu, *Codul General al României*, Vol. III, *Legi Uzuale 1894-1903*, București, Ed. Librăriei Leon Alcalay, 1903, p. 4731.

¹⁰⁶ Ioan N. Roman, *Studiu asupra proprietății rurale din Dobrogea*, Constanța, Tipografia „Ovidiu”, 1907, p. 303-306.

Grigore Dănescu în lucrarea *La Dobroudja* publica următoarele date statistice pentru populația Dobrogei din 1880 până în 1900 (dupa M. Ionesco) ¹⁰⁷:

		1880	1885	1890	1895	1900
1)	Români	43671	58486	74648	103029	119562
2)	Bulgari	24915	29722	33776	37540	38838
3)	Turci	18624	13928	13044	12464	12459
4)	Tătari	29476	34325	29668	27685	28045
5)	Țigani	702	833	823	1159	3368
6)	Ruși	4555	7859	10149	13729	14195
7)	Lipoveni	8250	10844	11918	13009	13003
8)	Greci	4015	7267	7482	8070	8565
9)	Armeni	508	1485	1248	1897	2583
10)	Evrei	1762	3826	3908	4128	4315
11)	Germani	2461	4237	4568	8663	8853
12)	Alții	730	530	2034	2262	4740
	Dobrogea	139671	173452	191276	235545	258525

Un alt cărturar al vremii, Vasile Stoica, publica la New York în 1919 informații despre populația Dobrogei. Autorul prezintă în câteva pagini transformarea Dobrogei din deșertul primitiv turcesc într-un pământ prosper și modern.

“The first census taken by the Romanian administration in 1879 and in 1880 shows how mixed the population then was, although the Romanian race was already the most numerously represented.

Province of Tulcea, 1879		
	Number of families	Per cent
Romanians	4082	32
Bulgarians	3347	25
Turks	1401	11
Tartars	510	4
Russians	304	2
Lipovanes	2169	17
Greeks	449	3
Armenians	88	1
Germans	435	3
Jews	112	1
Gypsies	50	1
Total	12947	100

*In 1911 the Romanians were thus nearly four times as numerous as the Bulgarians, now occupying, however, the second place in the vital statistics of the province owing to the emigration of the Moslems. The very rapid growth of the Romanian element is not surprising when attention is given to the fact that it was the Romanians who had the task of transforming the primitive Turkish waste into a modern prosperous land.”*¹⁰⁸

¹⁰⁷ G. Dănescu, *La Dobroudja*, Bucarest, Imprimerie de l'Indépendance Roumaine, 1903, p. 141.

¹⁰⁸ V. Stoica, *The Dobrogea – The roumanians and their lands*, New York, 1919, p. 21-23.

The Dobrogea				
				Per cent
	1890	1900	1911	1911
Romanians	72422	120691	186334	54,7
Bulgarians	33747	39282	48963	14,3
Tartars - Turks	42538	39490	35922	10,8
Russians, Lipovenes	22046	26953	34254	10,0
Greeks	7493	9105	8459	2,6
Germans	3993	8751	8490	2,6
Armenians	1227	2347	3528	1,1
Jews	3907	3415	4405	1,4
Others	2527	4807	7921	2,5
Totals	189959	261490	333275	100

Cadrilaterul s-a dezvoltat ca parte a statului român în componența căruia a intrat după cel de-al doilea război balcanic (1913) și până în 1940, când revizuirea granițelor României, după dictatul de la Viena, a determinat anexarea acestuia de către Bulgaria. După 1940 s-a produs schimbul de populație prin strămutarea sau repatrierea bulgarilor și venirea aromânilor, românilor și meglenoromânilor colonizați în Cadrilater după 1925.

În urma colonizărilor libere sau oficiale densitatea populației crește de la 5-6 locuitori pe km² (1878) la cca 10-14 (1880-1900) respectiv 25 locuitori pe km² în 1913. Atunci densitatea populației dobrogene și respectiv a județului Tulcea se prezenta astfel¹⁰⁹:

		Jud. Tulcea (1913)			Dobrogea veche (de N): Tulcea și Constanța			%
		Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	
1)	Români	19171	68168	87339	50100	166325	216425	56,8
2)	Bulgari	5854	20918	26772	7592	43557	51149	13,4
3)	Ruși	10550	22960	33510	10829	25030	35859	9,4
4)	Tătari	221	920	1141	2271	19079	21350	5,6
5)	Turci	2648	2511	5159	7548	12544	20092	5,3
6)	Greci	4393	375	4768	8529	1470	9999	2,6
7)	Germani	333	1784	2117	798	6899	7697	2,0
8)	Evrei	2752	219	2971	4283	290	4573	1,2
9)	Țigani	500	1927	2427	706	2557	3263	0,9
10)	Armeni	673	97	770	2559	635	3194	0,8
11)	Italiani	127	1207	1334	583	1345	1928	0,6
12)	Diverși	899	1652	2551	2451	2450	4901	1,4
	Total	48121	122738	170859	98249	282181	380430	100

Între anii 1878 și 1918 documentele vremii studiate în arhiva Direcției Județene Tulcea¹¹⁰ reflectă eforturile de modernizare și colonizare ale Dobrogei, dorința autorităților statului român de a rezolva problemele întâmpinate de localnicii români, bulgari, turci, tătari, germani, italieni, greci. La 1880 se înregistrau, conform statisticii, 85.685 locuitori ai

¹⁰⁹ C. Brătescu, *Populația Dobrogei*, în: *Dobrogea ...*, 1928, p. 236

¹¹⁰ Fonduri și colecții date în cercetare de Arhivelor Naționale, Serviciul Județean Tulcea (1878-1950).

județului Tulcea din care 25.248 erau români, 21.402 bulgari, 2955 germani, 9730 turco-tătari, pentru restul de 26350 nu este menționată etnia, iar la 1900 124.429 din care 50.243 români, 26.617 bulgari, 5.532 turco-tătari (scăderea numărului de etnici turco-tătari s-a datorat repatrierilor), 4.233 germani¹¹¹.

Primul război mondial a adus cu sine noi distrugerii provocate de armatele germane, bulgare și turcești. Arealul studiat era sub administrația armatei a III-a bulgare, al cărei comportament asupra populației a fost deosebit de ostil. Au fost distruse arhive și școli românești, iar populația românească a fost supusă unui tratament deosebit de aspru, care a avut drept consecință firească diminuarea numărului de locuitori români, situație remediată după război prin reîntoarcerea țăranilor la vetrele părăsite.

După războiul din 1916-1918 mulți veterani au venit în Dobrogea pentru pământ și au întărit astfel elementul românesc. Important în dezvoltarea și amplificarea românismului a fost și legea împrumutării din 1921.

Economia rurală. La începutul secolului al XX-lea țăranimea forma majoritatea populației județului. Deși legislația a încurajat popularea Dobrogei densitatea locuitorilor a rămas foarte mică, Tulcea fiind printre ultimele județe din țară din acest punct de vedere. Din această cauză în această zonă problema suprafețelor arabile a pământului, în general, nu a fost pusă. Proprietatea moșierească era neuniform repartizată înregistrând cea mai mică pondere din țară (6,14%), în schimb proprietatea mijlocie era bine reprezentată.

La începutul secolului al XX-lea structura economică a județului atestă faptul că în această perioadă arelul are o industrie și un comerț în curs de dezvoltare, o agricultură preponderent în producția materială, mijloace de transport înapoiate.

Ca urmare a aplicării tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940, populația bulgară a evacuat în județul Tulcea 55.854 ha teren agricol și 6.268 gospodării rurale. Au fost colonizați în județul Tulcea 8000 de familii¹¹². Legea nr. 912 din noiembrie 1947 privind recolonizarea Dobrogei împrumutarea coloniștii cu loturi între 5 și 10 ha și o gospodărie (casă și curte) în raport cu mărimea proprietății deținute în Cadrilater înainte de septembrie 1940.

Astfel, s-a creat o situație aparte în satele cu populație bulgărească care au devenit după anul 1940 așezări cu populație predominant aromânească. Aceste sate și-au păstrat până la sfârșitul secolului al XX-lea structura, forma, tipul de gospodărie, aromânii intervenind asupra caracteristicilor inițiale pe măsură ce familiile lor au prosperat. Populație venită din sudul Peninsulei Balcanice, aromânii sunt de origine latină, ei formând împreună cu populația romanizată de la nordul Dunării un tot al latinității orientale. Principalele ocupații din satele aromânești rămân și astăzi agricultura și păstoritul. În ceea ce privește păstoritul, aromânii mai păstrează din tradițiile tipului de transhumanță practicat în locurile de baștină: modul de organizare al turmei, plata ciobanului, asocierea proprietarilor de turme, iar în structura gospodăriei se observă că nu se detașează în mod deosebit construcții-anexe pentru adăpostul animalelor. Se cresc îndeosebi oi dar și capre, fie în sistem de îngrijire liber (fără păzitor), în perimetrul satului - pentru cei cu un număr redus de animale, fie în sistem de creștere în turmă vara și, aparte, acasă, iarna. Îngrijirea în turmă a oilor de către ciobanii tocmiți la începutul fiecărui an, se practică și astăzi.

Treptat, începând din 1965, aromânii, foarte receptivi la modificările ce au loc în societatea românească, părăsesc în număr mare majoritatea localităților rurale în care se stabiliseră inițial, preferându-le pe cele urbane din apropiere (Tulcea, Constanța). Aceste deplasări definitive au avut drept consecință fie distrugerea unui mare număr de gospodării părăsite sau chiar a unui cartier întreg (Caugagia, Lăstuni), fie popularea lor cu lucrători agricoli veniți din Moldova (Nicolae Bălcescu).

¹¹¹ C. Brătescu, *Populația Dobrogei, ...*, p. 201-259.

¹¹² Arhivelor Naționale, Serviciul Județean Tulcea, Fondul Prefecturii Județului Tulcea, Serv. Administrativ, dos.1488/1948, f.70-71.

Theodor Capidan compară dialectul meglenoromân cu limba română vorbită în nordul Dunării și aduce completări teoriilor anterioare, susținând faptul că meglenoromânii au stat o lungă perioadă în munții Rodopi înainte de a se muta în ținutul Meglen și că putem vorbi de o unitate etnică românească, situată atât în nordul cât și în sudul Dunării¹¹³. În 1926 meglenii sunt strămutați în mai multe localități din județul Durostor, iar în 1940, în urma schimbului de populație, meglenoromânii sunt repartizați în localitatea Cerna.

Referitor la aceste localități din care au plecat locuitorii bulgari, mai putem face unele precizări: până în 1940, când a avut loc schimbul de populație cu prilejul căderii Cadrilaterului, cea mai mare parte din case au fost ridicate de bulgari. În casele bulgărești s-au așezat meglenoromâni și români veniți din județele Durostor și Caliacra. După 1960, în cea mai mare parte, casele sunt construite din chirpici, cu învelitoare din țiglă, au foarte rar legătură cu tradiția, fiind realizate după proiecte tip. Ca urmare a apariției Legii sistematizării teritoriului (1974), nu s-a mai construit aproape nimic (ca de altfel în mai toate localitățile rurale), până în jurul anului 2000.

Principalele ocupații ale țăranimii din județul Tulcea au fost cele tradiționale: agricultura, creșterea vitelor, viticultura, pescuitul, albinăritul și parțial cultivarea pomilor fructiferi. Nivelul scăzut al tehnicii imprima productivității evidente caracteristici negative. Ca atare, creșterea producției în agricultură se datora mai mult extinderii suprafețelor cultivate decât progreselor tehnice cât și rolului primordial pe care-l avea în procesul de producție directă a omului. Metodele de pregătire a terenurilor au rămas în genere cele din perioada anterioară și anume: nepracticarea dezmiriștitului, arătura de toamnă numai pentru anumite cereale făcută întâmplător, folosirea îngrășămintelor naturale în mod izolat, semănarea prin împrăștiere cu mâna. Se foloseau unelte arhaice: plugul de lemn, grapa de mărăcini, tăvălugul din lemn la care se adăuga boroana (grapa de fier) și plugul din fier cu o brazdă. Aceste unelte au fost folosite de toți locuitorii Dobrogei indiferent de etnie.

Sunt folosite în această perioadă și pluguri de fier cu două și cu mai multe brazde. Numărul total al plugurilor de toate tipurile se ridică la 10.972 în anul 1903 pentru 25,486 de agricultori ceea ce demonstrează insuficiența acestor unelte deosebit de importante în muncile agricole.¹¹⁴

Și numărul bovinelor folosite în muncile agricole era insuficient de aceea principala operație, cea a aratului se făcea cu dificultate. Nici operațiile intermediare nu se desfășurau la nivelul cerut. Prășitul se făcea numai la porumb și de obicei cu sapa, rărița folosindu-se doar în unele gospodării. Însăși valorificarea producției era deficientă din cauza folosirii unor metode înapoiate la treierat. În Dobrogea se folosea „duenul” („dicanie”) tras de cai, dar la acesta erau legate mai multe vălătuțe din piatră. Treieratul se făcea pe un loc special amenajat, de formă circulară care se găsea în gospodăria țăranului și care era numit „arman”. Întoarcerea paielor se făcea cu unelte din lemn numite „iebălușe”.

În anii premergători primului război mondial se continuă tehnologizarea agriculturii prin utilizarea mașinilor de secerat și legat, de cosit, de bătut porumbul, vânturători, mașini de semănat, trioare pentru ales grâul. Se perfecționează tehnica de lucru, iar unele unelte încep să fie procurate de la oraș.

Analiza repartiției culturilor în cadrul suprafeței cultivate și a producției agricole în anii premergători primului război mondial ne dă o serie de informații de dezvoltare a agriculturii din perioada respectivă. Din totalul pământurilor lucrate, suprafața cultivată cu orz, porumb și grâu reprezenta 2/3, secara, ovăzul și meiul erau cultivate numai în anumite gospodării și pe suprafețe mici. Producția la hectar oscila între 650-850 kg.

¹¹³ T. Capidan, *Romanitatea Balcanică*, discurs rostit la 26 mai 1936 în ședința solemnă a Academiei Române, în: *Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului*, Imprimeria Națională, București, 1936, Extras, p. 6.

¹¹⁴ S. Pârâu, P. Zaharia, *Viața țăranimii din județul Tulcea la începutul secolului al XX-lea sub aspect istorico-etnografic*, în: vol. *Peuce VIII*, Muzeul „Deltei Dunării”, 1980, p. 533.

Răspândirea unor culturi noi atestă de asemenea progresele realizate de agricultura cu caracter comercial. Dintre acestea putem aminti: tutunul american, cartofii și rapița folosită la fabricarea uleiului. Plantele textile erau cultivate pe suprafețe mici, cel mai răspândit fiind inul. Pentru hrana vitelor se foloseau dughia sau parânga, plantă furajeră din familia gramineelor. Cultura legumelor reprezenta 2,3 – 5% din suprafețele agricole. În 1903 erau cultivate cu fasole 1285 ha și 800 ha cu cartofi, mazăre bob și linte. Productivitatea la hectar este mică față de restul țării. Se cultiva și tutun la: Greci, Isaccea, Luncavița și Măcin. Cultura viței de vie și producția de vin au ocupat un loc important în agricultura rurală din toate timpurile.

La începutul secolului al XX-lea vița de vie se cultiva în jurul satului pe suprafețe mari. Se remarcă în această perioadă vechile centre viticole din jurul orașelor: Măcin, Isaccea precum și centrele viticole mai noi: Bădila, Sarica, Niculițel, Telița, Cocoș. Județul Tulcea era pe locul al II-lea la 1903 după județul Putna. Viile furnizau țăranilor tulcenii venituri însemnate ca și cele aduse din practicarea agriculturii și creșterea vitelor.

Condițiile climatice precum și vegetația solului au fost propice creșterii vitelor. Se remarcă în primul rând creșterea oilor (în special cele de rasă țigaie). La 1903 numărul oilor era de 213.990. Vitele și porcii erau în număr mai mic. Apicultura și sericicultura au cunoscut în perioada respectivă o puternică criză. Dacă la 1892 județul Tulcea era pe locul al III-lea în privința producției de miere și ceară la 1903 ocupa locul 31. Stupi sistematici nu se găseau decât la Niculițel.¹¹⁵ După 1910 albinăritul cunoaște o perioadă de dezvoltare, astăzi fiind una din ocupațiile întâlnite în multe localități dobrogene.

Alimentația populației dobrogene păstrează elemente ale sistemului alimentar tradițional. Acesta este rezultat al interdependenței dintre resursele locale cu ocupațiile locuitorilor. Studiarea hranei își dezvăluie dificultățile cu cât cobori mai adânc în timp. Ținând seamă că fiecare epocă a adus elemente noi, cercetarea procesului construcției identității alimentare devine dificilă. Tradițiile alimentare nu rămân neschimbate, ele sunt modelate prin trecerea timpului și mai ales prin contactul între culturi. În istoria omenirii, alimentația a fost determinată de mediul natural, de structura socio-economică a comunităților, de concepțiile religio-spirituale, de paradigmele mentalului colectiv. Actul alimentar axat pe dimensiunea fiziologică, metabolică, în calitate de suport bioenergetic, a evoluat în funcție de cadrele geografice, de cadrele culturale, dimensionându-și semnificații și conotații specifice. Comunitățile oferă indivizilor coduri și modele culturale care sunt variabile în funcție de factori economici și sociali, în funcție de perioadele istorice. Din punct de vedere al ocupațiilor putem vorbi de un sistem alimentar bazat pe materii prime rezultate din agricultură, creșterea animalelor, viticultură, pomicultură, apicultură. Principala preocupare era și este cultivarea cerealelor: îndeosebi grâu, secară, mei, și mai târziu porumb. Creșterea animalelor completa resursele alimentare cu produse lactate și carne (oi, capre, porci, vite, păsări de curte ș.a.), la acestea se adăuga vânat, fructe, legume și miere de albine. Din punct de vedere istoric se evidențiază o evoluție alimentară pornind de la cele mai simple alimente consumate crude, descoperirea focului reprezentând un prim moment crucial în dezvoltarea alimentației.

În structura alimentației dobrogene, ca și-n întreaga alimentație românească, se observă straturi succesive de influențe, de adaptări și schimbări ale materiilor prime utilizate, ale procedeelelor de prelucrare, obiceiurilor, gusturilor, ce au contribuit la îndelungul proces de structurare al sistemului alimentar actual.

Ofelia Văduva remarcă faptul că prin multe practici și obiceiuri alimentare, mai ales ale populației românești majoritare în zonă, Dobrogea se înscrie cultural într-un areal extins ce cuprinde estul Munteniei și sudul Moldovei. Autoarea subliniază caracterul unic al

¹¹⁵ Pentru toate datele statistice vezi: S. Pârâu, P. Zaharia, *op.cit.*, p. 533-534.

zonei rezultat din structura eterogenă a populației care, printr-un variat aport de elemente proprii tradițiilor culturale ale fiecărui grup etnic, contribuie la construirea unui sistem alimentar de mare complexitate, specific acestui areal.¹¹⁶

Din punct de vedere istoric se evidențiază o evoluție alimentară pornind de la cele mai simple alimente consumate crude. Descoperirea focului a reprezentat un prim moment crucial în dezvoltarea alimetetiei. Fernand Braudel consideră două momente relevante - unul la sfîrsitul paleoliticului, care a însemnat trecerea la consumul de carne gătită, trecerea la "marele carnivorism", iar al doilea, în perioada neoliticului, ca urmare a apariției culturilor cerealiere, a extinderii acestora, cînd s-a trecut la consumul de „fierturi” și la prepararea pâinii¹¹⁷. Izvoarele istorice prezintă încă din neolitic pregătirea hranei prin fierbere și coacere se consuma fiertura de cereale și turtele din făină de grâu și mei.¹¹⁸ Pentru măcinarea cerealelor s-a folosit rîșnița de mînă, morile de vînt apărînd abia în Eviul Mediu.

Interesantă este analiza termenilor de origine latină, pe care, Constantin G. Giurescu o face prin descrierea operațiunii transformării grăului în pâine: „Grăul se macină (machinare) la moară (mola) sau se pisează (pinsare) în piuă (pilla, din pilula, diminutiv al cuvîntului pila), prefăcîndu-se astfel în făină (farina). Aceasta se cerne (cernere) cu ciurul (*cibrum, prin disimulare din cribrum), se amestecă cu apă (aqua) și cu aluat (allevatum), se frămîntă (fragmentare), se soage (subigere), adică se dă formă de pâine și se pune pe cîrpător (crepatorium) sau în țest (testum). Urmează apoi coacerea (coquere) în cuptor (coctorium) pînă cînd pâinea (panis, panem) e gata. Din făină de grâu se mai poate face plăcintă (placenta) și vîrzare (vir(i)-diaria), din cea de meu, păsă (quassatum)”.¹¹⁹

Concepțiile religio-spirituale ale comunității impun anumite reguli culinare. În credința ortodoxă alternează perioadele *de Post* cu cele *de Harț*. În credința românilor există patru perioade de post (Postul Paștilor, Postul Sfinților Apostoli Petru și Pavel, Postul Sfintei Marii, Postul Nașterii Domnului) la care se adaugă zilele de miercuri și vineri. Aproape 180 de zile dintr-un an calendaristic creștin ortodox sunt *de post*. În creștinism, *postul* este conceput și practicat ca un act de virtute și de cult, ca o jertfă vie, de căință, de supunere față de Dumnezeu și un mod de cinstire a Lui. *Postul* este desăvîrșit, cînd abținerea de la mîncărurile „de dulce” se îmbină cu străduința întru virtute și desăvîrșire a sufletului. În general sunt interzise consumul de carne, ouă, brînză, pește, vin și untdelemn.

Alimentația tradițională se deosebește din punct de vedere al conținutului, calității și cantității în *cotidian* față de *sărbătorească*. De sărbători se sacrificau animale, carnea era consumată în abundență. Sunt și alimente care deși utilizate în mod zilnic capătă valențe ritualice în zilele de sărbătoare. De exemplu cerealele păioase erau și sunt prelucrate îndeosebi pentru panificarea lor, pâinea din făină de grâu este aliment nelipsit din hrana locuitorilor, ea este simbol al hranei esențiale, și tot numele de pâine desemnează hrana spirituală, iar Hristos din Euharistie este numit *pâinea vieții*¹²⁰.

*

Desăvîrșirea statului național unitar român a făcut ca România să intre într-o etapă nouă a dezvoltării sale istorice. Consolidarea țării pe plan intern s-a făcut prin reforma agrară din 1921, Constituția din 1923 și măsurile luate în vederea refacerii și dezvoltării economice.

¹¹⁶ O. Văduva, *Valori identitare în Dobrogea – Hrana care unește și desparte*, București, Ed. Enciclopedică, 2010, p. 19.

¹¹⁷ F. Braudel, *op.cit.*, p. 137-158.

¹¹⁸ D. Berciu, *Hamangia. Noi contribuții*, vol. I, București, Ed. Academiei, 1966, p. 80-86.

¹¹⁹ G. C-tin Giurescu, *Istoria românilor*, Vol. I, ... p.194.

¹²⁰ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, Volumul 3, București, Ed. Artemis, p. 103.

Și pentru județul Tulcea, aceasta este perioada de refacere a economiei dezorganizate din cauza războiului. Se constată dezvoltarea industriei, agriculturii, comerțului și transportului. Cu toate acestea industria era slab reprezentată. Mai mult de 70% din numărul întreprinderilor aveau sub 10 muncitori și o forță motrică scăzută.

Sectorul predominant al producției de bunuri materiale a rămas sectorul agricol. Folosirea uneltelor agricole perfecționate, mărirea suprafețelor însămânțate au dus la creșterea producției de cereale. Mersul obiectiv al dezvoltării istorice și interesele țărănimii în primul rând, impuneau lichidarea proprietății moșierești.

Țărănimia care forma majoritatea populației din județul Tulcea avea o structură socială diversificată. Densitatea locuitorilor a rămas foarte mică, Tulcea fiind printre județele din țară cu un număr redus de locuitori. Din această cauză problema suprafețelor arabile, a pământului în general, nu a fost pusă. Reforma agrară din 1921 nu a modificat radical situația agrară a județului ca în alte regiuni. Proprietatea mijlocie, care era bine reprezentată și înainte de război, s-a consolidat, aceasta paralel cu o anumită reducere a ponderii țărănimii sărace și cu creșterea simțitoare a ponderii țărănimii înstărite.

Agricultura, creșterea vitelor, viticultura sunt principalele ocupații ale țărănimii. În anumite zone un rol important l-a avut pescuitul (satele din jurul lacului Razelm și cele de-a lungul Dunării). În 1923 numărul pescarilor din județ era de 2573 (români 208, ruși 1311, lipoveni 1055) și 62 cherhanagii (12 români, 21 ruși, 24 lipoveni, 4 greci, 1 evreu). Statisticile din perioada 1931-1935 înregistrează Cherhalane în Jurilovca, Drenov, Sarichioi, Sarinasuf, Mahmudia, Sf. Gheorghe, Uzlina, Chilia-Veche, Sulina, Periprava, Gorgova, Carmen Sylva (Crișan), Pr. Mihai, Lumina, Roșuleț, Carasnicol, Canal „Regele Ferdinand”, Canal „Regele Carol”.¹²¹ Albinăritul, pomicultura și meșteșugurile nu au avut rolul pe care-l aveau la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, ele devenind, la jumătatea sec. al XX-lea, ocupații secundare, cu un rol economic redus. Creșterea producției în agricultură s-a făcut nu numai prin extinderea suprafețelor cultivate ca până la primul război mondial, ci un rol important l-au avut și tehnicile noi de muncă, introducerea pe scară mai largă a uneltelor perfecționate și a mașinilor agricole. De asemenea se folosesc: arătura de toamnă, semănatul după ce s-a arat, rărița la prășit, plivirea grâului destinat seminței, îngrășămintele naturale, iar în gospodăriile înstărite și pe suprafețe reduse se folosesc îngrășămintele chimice.

Sunt utilizate: mașinile agricole și în special mașinile de treierat la care se mai adaugă semănătorile mecanice, vânturătorile, mașinile de curățat porumbul, cultivatoare mecanice, prășitoare cu 5-9 dinți, pluguri de diferite dimensiuni și tipuri. Începând din 1930, se introduc batozele de bătut (cereale), plugul polibrăzdar cu discuri pentru arat, grăpat și pulverizat, aparate de stropit pomii și vița de vie (tipurile: Holder, Colimax, Ponomax, Vega, Cascade).

Începând din deceniul al IV-lea al sec. XX sunt folosite și tractoarele care sunt într-un număr mic și aparțin burgheziei rurale. Alături de unelte perfecționate continuă să fie folosite unelte arhaice precum: grapa de mărăcini, tăvălugul din lemn, plugul de fier cu o brazdă, duenul pentru treierat etc.

Trebuie precizat că numărul de vite necesar folosirii uneltelor cu tracțiune animală este în continuare scăzut. Nici operațiile intermediare nu se desfășurau la nivelul cerut. Prășitul se făcea în unele locuri tot cu sapa, doar în anumite gospodării folosindu-se rărița. Recoltarea producției era de asemenea deficientă din cauza folosirii în multe gospodării țărănești a unor metode înapoiate la treierat.

Analiza repartiției culturilor în cadrul suprafeței cultivate în anii 1918-1940, ne dă o serie de informații importante pentru cunoașterea stadiului de dezvoltare a agriculturii din perioada respectivă. Și anume, din totalul pământurilor lucrate, 2/3 reprezentau suprafața

¹²¹ Camera de Comerț și Industrie Tulcea, *Mișcarea economică a jud. Tulcea*, Tulcea, 1937, p. 48.

cultivată cu porumb, grâu și orz. Secara, meiul și rapița erau cultivate numai în anumite gospodării. Cresc suprafețele agricole destinate unor culturi mai puțin cultivate anterior: ovăz, lucernă, mazăre, năut, cartofi, floarea soarelui și sfecla de zahăr. Scad suprafețele destinate culturilor de: rapiță, in, cânepă, dughie.

Vița de vie și leguminoasele erau cultivate pe suprafețe destul de întinse din jurul satelor. Se remarcă centrele viticole: Sarica, Niculițel și Babadag.

Industria casnică deține de asemenea un loc preponderent în ocupațiile locuitorilor din mediul rural cu toate că în urma dezvoltării industriei și comerțului anumite aspecte dispar sau își restrâng sfera practicării lor. Continuă să se țeară și să se dea la puiă „abaua” (postavul) pentru confecționarea unor haine, continuă să se țeară anumite obiecte decorative pentru interiorul locuințelor dar nu se mai țese pânza de bumbac pentru cămăși ci se cumpără din prăvălii cum tot din prăvălii se cumpără catifea pentru „cațaveicile” femeiești sau materiale pentru fuste.

Datorită dezvoltării industriei coloranților, meșteșugul vopsitului „cu buruieni”, un domeniu atât de interesant al industriei casnice țărănești, începe să dispară, locul vopsitului vegetal luându-l vopsitul cu „boieli” procurate din prăvălie. Chiar dacă erau cumpărate din prăvălie, vopselele au continuat să fie „întărite”, frecvent cu întăritori naturali sau, pe de altă parte, se folosesc mordanți industriali, culorile obținându-se din plante.

În perioada interbelică se deschid, în tot mai multe localități, băcăni, ceainării, prăvălii, manufacturi, hanuri, brutării, depozite de băuturi ceea ce demonstrează puterea de cumpărare a țărănimii tulcene.

Erau sate cu mai multe prăvălii: Jurilovca, Cerna, Topolog, Mahmudia, Agighiol, Luncavița. Majoritatea proprietarilor de prăvălii aveau și terenuri agricole fiind integrați în viața economică satească.

Meșteșugurile țărănești au apărut, de timpuriu, ca ocupații complementare. Multe s-au diferențiat spre a satisface cerințele pentru produse de tot mai bună calitate, a căror confecționare a impus o specializare a meșterilor, stimulată de cerințele tot mai mari ale satelor.

Studierea etnografică a produselor meșteșugărești definește trăsături caracteristice ale culturii populare, aspecte regionale sau zonale, particularități locale. În lunga istorie a meșteșugurilor, omul a plăsmuit tot felul de unelte și procedee pentru a-și ușura munca și a realiza obiecte cu ajutorul cărora să-și satisfacă atât nevoile de trai cât și aspirația spre frumusețe. În lunga evoluție, s-a creat și dezvoltat relația între meșteșug, tehnică și frumos. Există o relație între unealtă și forma obiectului, apoi tehnica de execuție influențează (uneori chiar determină) forma obiectului, tehnica influențează sau creează, prin aplicarea ei frumusețea obiectului, a structurii expresive.

O caracteristică a obiectelor de artă populară este faptul că au fost create în primul rând spre a avea o trebuință, au servit unui anume scop, au avut o certă finalitate funcțională.

Ceea ce cunoaștem sub raport etnografic cu privire la meșteșugurile practicate de românii dobrogeni este situația de la sfârșitul secolului al XIX-lea și secolului al XX-lea, când activitatea meșteșugărească este caracterizată printr-o relativă stagnare (resimțită în toată România) datorată dezvoltării industriale și pătrunderii mărfurilor străine. Cu toate acestea, în domeniul industriei casnice filonul vechilor tradiții este departe de a fi părăsit. El este continuat și îmbogățit, manifestându-și utilitatea. După primul război mondial sunt cunoscute în Dobrogea diverse nuclee de activitate și mici manufacturi, ateliere în care se realizează produse meșteșugărești folosindu-se mână de lucru salariată. Un rol important și o activitate bogată l-au avut atelierele mănăstirești în care se produceau covoare, broderii, stofe, veșminte preoțești, ș.a. De asemenea, asociația „Doamnele române” din care făceau parte doamne din înalta societate românească a începutului de secol XX a stimulat și

sprijinit acțiunile de promovare a spiritului național, a portului popular românesc, a artei populare în general. O deosebită contribuție a avut-o Spiru Haret prin organizarea învățământului profesional și inițierea școlilor de arte și meserii. Acestea au fost nucleele viitoarelor cooperative de artă populară și meșteșuguri artistice înființate în perioada de după cel de-al doilea război mondial în cadrul dezvoltării mișcării cooperatiste. Despre aceste noi orientări Georgeta Stoica și Olga Horșia afirmă: "Incontestabile sunt o serie de valoroase realizări din punct de vedere artistic, atelierelor și școlilor de meserii. Li se datorează însă, în bună măsură, și promovarea unor orientări estetice greșite care au contribuit la popularizarea așa-zisului stil *național* sau *rustic* în producția artizanală (...) care a influențat negativ, în unele cazuri, chiar arta populară din mediu sătesc".¹²² Sunt uitate caracteristicile artei populare, precum: simplitatea și armonia formei, echilibrul și logica ornamentației, rafinamentul cromatic, robustețea ansamblului. De aceea considerăm imperios necesar ca orice creator modern care preia elemente de artă populară să o facă după o informare corectă pentru a valorifica tezaurul tradițional al artei populare și a meșteșugurilor în producția de obiecte utile, funcționale și deopotrivă frumoase.

În general, meșteșugurile țărănești din Dobrogea au răspuns unor cerințe comune de prelucrare a produselor agricole (morăritul), de construire a locuințelor și adăposturilor pentru animale sau pentru produse (dulgheritul), de finisare a diferitelor țesături de lână (pinăritul), de reparare și recondiționare a uneltelor de fier (fierăritul). Pe lângă aceasta; în multe zone s-au dezvoltat meșteșugurile specializate, prin care s-au valorificat materiile prime locale (stuful, papura), pentru a satisface cerințele altor sate sau zone, unde acestea lipseau sau nu se cunoșteau tehnicile prelucrării și confecționării variatelor produse din lemn, piele, piatră, metale, stuf, papură etc.

Dintre meșteșugurile practicate în arealul cercetat ne-am oprit asupra următoarelor: *morărit, prelucrarea lemnului, prelucrarea metalelor, prelucrarea lutului, prelucrarea pietrei, prelucrarea nuielelor și a stufului, prelucrarea fibrelor animale și vegetale* cu cele două categorii de produse – țesături decorative, port popular.

Morăritul. Condițiile geografice din Dobrogea au determinat răspândirea în aceste locuri, a morilor de vânt în proporție mai mare decât în alte zone, județul Tulcea reprezentând aria cu cea mai mare densitate a acestor instalații. Acțiunea morilor de vânt era completată de cea a morilor de apă, a morilor cu aburi și cu tracțiune animală. Ancheta industrială efectuată în 1901-1902 însumează pentru Dobrogea 741 de mori de vânt, din care 639 se aflau în comunele rurale și 103 în mediul urban.¹²³ Au predominat morile de vânt deoarece Dobrogea e străbătută de puține râuri, și acelea au debit foarte mic, de aceea puținele mori de apă existente în nordul Dobrogei aveau o singură instalație de măcinat dovedindu-se, în timp, ineficiente. Începând cu 1890 aceste mori au fost abandonate. La sfârșitul secolului al XIX-lea au fost introduse morile cu abur, așa numitele „mori de foc” căci aburul se obținea prin arderea paielor. A fost un prim pas tehnologic de înlocuire a morilor de vânt cu instalații mai eficiente. Procesul de înlocuire s-a produs pe parcursul secolului al XX-lea, astfel încât în a doua jumătate a secolului, în toată Dobrogea erau 3 mori de vânt.¹²⁴ Dovezi ale acestor instalații sunt astăzi prezente în expozițiile Complexului Național Muzeal Astra din Sibiu și a Muzeului Național al Satului „Dimitrie Gusti” București.

Au existat:

- mori fixe la sol și fără posibilitate de direcționare a aripilor
- mori fixe la sol, dar cu posibilitatea direcționării aripilor în direcția vântului datorită acoperișului mobil (numite și rotunde sau căciulate);

¹²² Georgeta Stoica, Olga Horșia, *Meșteșugurile artistice tradiționale*, Ed. Enciclopedică, București, 2001, p. 20

¹²³ *Mori de vânt din Dobrogea: Hedwig Ulrike Rușdea în memoria etnomuzeologiei românești*, Sibiu, Ed. Astra Museum, 2012, p. 100.

¹²⁴ *Ibidem*, p. 105.

- mori mobile la sol care erau direcționate prin rotirea casei morii în întregime cu ajutorul animalelor de tracțiune.¹²⁵

În funcție de mărime moara era prevăzută cu o instalație de măcinat sau cu două.

Prelucrarea lemnului (îndeosebi români, ruși-lipoveni, ucraineni). Lemnul a constituit o materie de bază, pe care meșterii sau uneori sătenii nespecializați au folosit-o din vremuri străvechi pentru construirea locuințelor și elementelor decorative, a adăposturilor pentru animale și a altor anexe, pentru confecționarea uneltelor, armelor, obiectelor de uz casnic și gospodăresc, mijloacelor de transport. Lemnul meșteșugit este observat în lumea satului la decorul caselor: fronton/timpan, pazie, stâlpi, prispă, împrejmui. S-au valorificat ca materiale pentru construcții: bârne, grinzi, corni, leături și mai ales scânduri. Se disting ramuri comune (dulgheritul, tâmplăritul, lemnăritul, rotăritul, văsăritul, ș.a.) și ramuri locale (bozărit¹²⁶, spătărit¹²⁷, realizarea unor instrumente muzicale).

În ceea ce privește Dobrogea, menționăm faptul că datorită trăsăturilor generale ale zonei, nu întâlnim manifestări spectaculoase ale prelucrării artistice ci mai ales practicarea unor meșteșuguri precum: dulgheritul, tâmplăria, rotăritul, dogăritul, marangozeria (realizarea bărcilor din lemn). Aceste meșteșuguri se practicau pentru a răspunde nevoilor cotidiene sau ocazionale ale oamenilor din sat sau a celor învecinate.

Dulgheritul este un meșteșug vechi. Dulgherul este cel care transformă lemnul brut în produse semifabricate necesare realizării elementelor de construcții cum ar fi: popi, moaze, căpriori, arbaletieri, șipci, solzi, astereală etc. El realizează structurile de rezistență din lemn, elementele necesare structurii, execută îmbinări conform planurilor de execuție, assemblează structurile de rezistență și, în funcție de situațiile concrete, demontează structurile provizorii din lemn. Practicarea lui necesita nu numai unelte pentru cioplirea lemnului, ci și cunoștințe tehnice de îmbinare, înălțare a locuinței. Dulgherul este nelipsit din echipele de constructori.

Tâmplăria s-a dezvoltat ca meșteșug specializat, odată cu apariția decorativismului arhitectural, cu îmbunătățirea uneltelor de prelucrare și îndeosebi după răspândirea joagărelor și întrebuințarea tot mai largă a scândurilor, la pridvoare, frontoane și foișoare sau a lemnurilor fasonate pentru căpriori reală sau șarpantă. Câteva unelte folosite în dulgherie și tâmplărie: topor, bardă, rindea, gealău, ferăstrău, maiul, scoaba, ceaprazul, masa de tâmplărie, colțare, sfredelul. Strungul pentru lemn, inițial acționat cu ajutorul piciorului, a fost utilizat la realizarea unor elemente decorative circulare.

Tâmplarul își desfășoară activitatea pe o arie largă, în mediul rural, producând obiecte confecționate din lemn pentru mobilier, uz gospodăresc, piese necesare în construcții și diverse obiecte decorative.

Atelierul tâmplarului are în general deschidere la stradă, fiind construit de cele mai multe ori în curtea casei ca o construcție individuală. Este format dintr-o cameră cu dimensiuni în medie 4/7 m cu o înălțime de aprox. 2,5m. În proximitatea spațiului propriu-zis de lucru se găsește spațiul de depozitare a materialului lemnos.

Dintre piesele nelipsite dintr-un astfel de atelier amintim: teigheaua de tâmplărie, strungul pentru prelucrarea lemnului, unelte pentru găurit, fasonat sau finisat suprafețele (burghie, sfredele, fierăstraie, rindele, gealăuri, dălți etc.)

Dintre uneltele mai noi sau rezultate prin modernizarea celor tradiționale amintim: circularul, abricul, strungul de lemn modificat (atelierul lui Teodorescu Dinu), ferăstrău electric pendular (șoricelul).

¹²⁵ *Ibidem*, p. 104-108.

¹²⁶ Meșteșug specializat în obținerea catranului din lemn de pin, zadă, scoarță de arin sau de mesteacăn.

¹²⁷ Meșteșug specializat pe realizarea spetelor pentru războiul de țesut.

El executa piese din lemn: mobilier, obiecte de uz gospodăresc, decorative și de cult (pristornic, cruci, ș.a.) precum și piese necesare în construcții: tocure, rame, uși și ferestre, ancadrame ș.a., folosind cu preponderență unelte de lucru manuale. Obiectele confecționate de tâmplarul manual artizanal cuprind o importantă componentă decorativă rezultată din aplicarea tehnicilor tradiționale de confecționare și ornamentare. Spre deosebire de tâmplarul specializat în producerea industrială a pieselor prelucrate din lemn, tâmplarul manual artizanal realizează unicate sau produse de serie mică, care necesită o înaltă specializare, folosind ca materie primă lemnul și în foarte mică măsură produsele prefabricate din lemn.

Elementele decorative din lemn, realizate prin cioplire, tehnica traforului, debitare, fasonare, se găsesc la florăria sau pizia frontonului (ex: arborele vieții, glastra cu flori, motive astrale, motive geometrice, motive avimorfe, zoomorfe sau ihtiomorfe etc.), stâlpii prispei, canaturile ferestrelor, uși, garduri, porți, băncuțe la stradă.

De asemenea, poate apare un decorativism subtil (realizat prin ardere, pirogravare, scrijelire, cioplire, strunjire, îndepărtarea parțială a cojii la ramurile tinere¹²⁸) la unele obiecte de uz gospodăresc, casnic sau ceremonial (ex: darace, picioarele scaunelor, elemente strunjite la roata de tors, colindite, bice, cârlige pentru fântână).

În acest areal, lemnul transformat într-un produs, este pictat rar sau în mod excepțional. Această situație apare mai ales în situația unor bunuri de prestigiu ceremonial sau de reprezentare. Exemplul clasic este lada de zestre, plimbată în trecut cu căruța spre casa mirelui, deci expusă în văzul comunității.

Dintre lăzile de zestre cele mai răspândite au fost: *Lada ornamentată cu aplicații (litografii sau metal)*, "la modă" la începutul secolului al XX-lea, se realizau în centre locale din Tulcea, Constanța, Medgidia, ș.a. și *lada pictată pe fond maro* (decorată cu pictură, abțibilduri sau imitație de furnir) cunoaște cele mai multe variante de formă și decor. Ea este prezentă în majoritatea satelor. Se remarcă, în prima jumătate a secolului al XX-lea, centrele din Tulcea, Babadag, Jurilovca, Sfântu Gheorghe, Chilia Veche, Murighiol.¹²⁹

Alte situații de pictare sau vopsire a lemnului apar la tăbliile paturilor, coșul și roțile căruței de sărbătoare, mobilier.

Dintre meșteșugurile ce prelucrează lemnul pentru realizarea anumitor componente ale mijloacelor de transport amintim: rotăritul¹³⁰ (pentru realizarea roților, căruțelor, carelor, șaretelor, cotigilor, cărucioarelor, pataștelor, linurilor pentru căruță, săniilor) și marangozeria (pentru realizarea bărcilor de diferite dimensiuni¹³¹ și accesoriilor: rame, vâsle, ghiondere).

În alegerea lemnului optim pentru realizarea unor bărci de calitate, meșterii luau în considerare aspecte precum: esența, textura, modul de răsucire a fibrelor, direcția, lipsa unei tensionări artificiale. De multe ori, aceștia alegeau personal lemnul cel mai curbat din pădure, în special pentru coasta bărcii/*crivace*. Operațiile ulterioare construcției bărcii erau călăfătuirea (umplerea interstițiilor dintre scânduri cu câlți/calafat) și cătrănitul bărcii (vopsirea cu catran, pentru rezistență și aderență mai bună pe apă).

Astăzi toate comunele din areal au cel puțin un tâmplar care realizează obiecte la comandă: obiecte de mobilier (mese, scaune, blidare, dulap de bucătărie, ș.a.), repară unelte, confecționează uși, ferestre, împrejmui.

¹²⁸ De exemplu, la colindite sau unele bice. Se obține un decor geometrizat, cu dezvoltare sub forma unor registre cojite și decojite orizontale sau oblice, zigzag-uri etc.

¹²⁹ Roswith Capesius, *Lada de zestre*, în *Atlasul etnografic al României*, Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologie, 1978, p. 109.

¹³⁰ Dintre uneltele rotarului amintim: scaunul de cioplit, barda, rașpa / pila groasă, maiul / ciocanul, strungul, sfredelul, tesla, dalta, fierăstrăul, rindeaua, cuțitoiul.

¹³¹ În Delta Dunării și pe țărmul lagunar al Razelmului, s-au folosit și termenii de *lotcă*, *lotcă cu parus* (cu velă, având drept catarg ghionderul), *mahună* (ambarcațiune de dimensiuni mari).

Încă din prima jumătate a secolului al XX-lea pentru unele meșteșuguri din Dobrogea a început o perioadă de declin care, în cazul unora, a dus până la dispariție (ex. construcția morilor de vânt, olăritul) tehnica sau produsele lor au fost înlocuite de cele industriale, altele se practică în procent mic (împletituri din nuiiele și papură). Numărul satelor specializate în diferite meșteșuguri a scăzut în a doua jumătate a secolului al XX-lea.

Prelucrarea metalelor (îndeosebi români, aromâni, turci, tătari, rromi) Prima manifestare a meșteșugului apare prin prelucrarea aramei care debutează în neoliticul mijlociu¹³². Pentru Dobrogea principala sursă de minereu cuprifer era la Altân Tepe. Exploatarea minieră a funcționat până în sec. al XX-lea.

Tehnicile folosite la prelucrarea aramei și a fierului își au tradiția lor în procedeele străvechi. De exemplu bucata de aramă obținută uneori din fragmente de vase vechi, era laminată prin ciocănire pe o nicovală mai mică înfiptă în pământ. Pentru a deveni maleabilă și ductilă, din când în când, bucata de aramă, era încălzită la foc. După ce erau aduse la dimensiunile dorite, foile de aramă erau tăiate și îmbinate. Îmbinarea pereților cu fundul vaselor se făcea prin ciocănirea marginilor tăiate în zig-zag („coadă de rândunică”¹³³), apoi avea loc procedeul de decălire¹³⁴. După cositorire vasul devenea etanș. Produsele realizate până la sf. sec. al XIX-lea - încep. sec al XX-lea erau: căldări, cazane, cratițe, ploști, căni, tăvi, ibrice, ceainice, ș.a. De altfel, principalele produse realizate, din fier și aramă, în mediul rural, până la jumătatea sec. al XX-lea, au fost obiectele de uz gospodăresc.

Astăzi meșteșug prelucrării metalelor se reduce la practicarea fierăriei. El era practicat pentru a satisface cerințele imediate a locuitorilor și era legat de creșterea animalelor, de practicarea agriculturii și de reparația mijloacelor de transport, alături de reparația uneltelor agricole. Unelte agricole complexe (pluguri, grape) erau procurate din prăvăliile deschise în sat sau de la oraș.

Între fierarii de la oraș și cei din mediul rural a existat o comunicare permanentă influențându-se atât în modul de prelucrare a metalelor dar și a produselor realizate. Fierarii au existat în toate satele, răspunzând cerințelor importante, curente în desfășurarea activităților productive.

Atelierul fierarului este construit cu deschidere la stradă, în general în curtea casei ca o construcție individuală format dintr-o cameră cu dimensiuni în medie 4/5 m cu o înălțime de aprox. 2,5 m. Are în prim-plan cuptorul cu foale pentru întepirea focului. Mai toate atelierele au „foiul” funcțional. Este de tip turtit, de diferite mărimi, în funcție de numărul capacelor intrate în scheletul lemnos. Sunt cu 4 sau trei capace, acționate cu mâna. Sunt așezate la nivelul vetrei înălțate. Nelipsit este spațiul pentru prelucrarea fierului la cald (folosind nicovale, butuci pentru nicovale, ciocane de diferite mărimi și forme) și spațiul pentru călire (prin răcirea bruscă în momentul introducerii obiectului prelucrat în apă rece). Nicovala stă montată pe un butuc mare de lemn, nu departe de vatră. Sprijinit de unul din pereți se află bancul pe care se fixează menghine, filiera, uneori bormașina. Dintre uneltele mai noi amintim: polizorul, bomfaierul, burghiul, sudura autogenă. În apropierea construcției destinate fierăriei, în aer liber, se montează instalația de tras șina pe roată, stănogul pentru potcovit (o instalație pe patru pari înfiți bine în pământ cu ajutorul căreia animalul era ridicat de la sol).

¹³² Puiu Hașoti, *Epoca neolitică în Dobrogea*, Ed. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța, 1997, p. 8.

¹³³ Sursă orală Teodorescu Dinu, n. 1942 în Ostrov, în prezent meșter tâmplar în Peceneaga.

¹³⁴ Revenirea/decălire se realizează prin încălzirea obiectului în cuptor, dar la o temperatură mai mică celei inițiale.

Prelucrarea artistică a metalelor ocupă un loc relativ redus, majoritatea obiectelor realizate fiind pur funcționale (pentru agricultură, creșterea animalelor, pescuit, rotărit, fierărie). Elemente decorative apar pe vasele de aramă de uz cotidian și anumite piese de ceremonial¹³⁵ (solzișori rezultați prin ciocănire, motive geometrice incizate) sau podoabe, deși în cele mai multe cazuri astfel de obiecte erau procurate din spațiile urbane locale sau dintr-o arie geografică mai largă¹³⁶, erau moștenite din familie sau erau destinate înzestrării fetelor. În cadrul cercetărilor efectuate nu am întâlnit astfel de meșteri.

Se realizau: crucile de mormânt; balamale, broaște, cruci de ferestre, cuie cu floare, porți, țâțâni, gratiile ferestrelor, jucării, instrumente muzicale, obiecte de uz casnic și gospodăresc (amnare, andrele, bricege, cociorve pentru vatră, castroane, căldări, cântare, cârlige de tăiat nutreț/fân, cârlige pentru împletit obiecte de lână, găleți și butoaie, buți, chei, clește pentru jar, colțari pentru gheață, cosoare, cuie, cuiere, cuțite, fărâșe, fiare de coș sau lanțuri pentru vetre de care se agățau căldări, ceaune, frigări mari, grătare, ibrice, zăvoare, lacăte și verigi/belciuge, lame de brici, lanțuri pentru agățarea vaselor de metal deasupra focului, lighene, darac de mână, fierăstrău, piepteni de scărmanat lână, cânepa, inul, piroane, pirostii, răzoare de aluat, satâre, scoabe pentru uși/ferestre, șuruburi, tigăi, război de țesut, tipsii de aramă și alamă, vâtraie), obiecte și instrumente pentru animale (tălângi, țesale, zăbale), harnașament pentru cai, boi, măgar, car, căruță, cotigă, unelte pentru agricultură (plug, coase, cosoare pentru vie, cuțite de plug, furci de fier, greble, hârlețe, oticuri, părțile metalice ale îmblăcielor, ale prășitoarelor și rarițelor, sape, săpăligi, seceri, târnăcoape), unelte pentru dulgherie (compasuri, cuțitoaie, dălți, fierăstraie, sfredele, topoare, unelte pentru pescuit (cârlige pentru undiță, furci, ostii, undițe). Aceste produse au încetat să mai fie realizate încă de la jumătatea secolului al XX-lea.

Prelucrarea stufului, a papurei și a răchitei (îndeosebi români, ruși-lipoveni, ucraineni). Un rol deosebit în viața tradițională din Dobrogea l-a avut prelucrarea stufului, papurei și a răchitei. Stuful și răchita ca materii prime, tipice zonei se folosesc la construcția de case (ridicarea pereților, „pusul podului”, acoperiș), construcția anexelor, realizarea împrejmuirilor, confecționarea împletiturilor de uz caznic (coșuri de diferite dimensiuni, rogojini).

Dintre acestea, pentru împletirea obiectelor de uz casnic se mai folosește și azi, în unele centre (ex. Mahmudia), papura. Aceasta crește spontan, fără îngrijiri special din partea noastră.

Zonele de vegetație a papurii sunt în special în Delta Dunării și pe lângă unele lacuri unde se creează posibilitatea inundării terenului cu ape ce răspândesc fitocenozele care favorizează vegetația de papură. Papura are partea aeriană bine dezvoltată, compusă din tulpină, teci, frunze și inflorescențe; este rezistentă la vânt și inundații.

Pentru industria prelucrătoare de împletituri se utilizează în mod deosebit speciile *Typha latifolia* L. și *Typha angustifolia* L., răspândite pe arii întinse din Delta și Lunca Dunării și în alte zone mlăștinoase, în bazine, canale și mlaștini.

Zonele cele mai bogate cu papură din Delta Dunării sunt: Canalul Sulina (Partizani - Crișan), Canalul Sf. Gheorghe (Mahmudia - Dunăvăt). Producția papurii uscate și recoltate din Delta este în medie de 8 t/ha – la 15% umiditate.

Recoltarea papurii se execută în general în perioada iunie-septembrie, în funcție de scăderea nivelului apei care să permită recoltarea și uscarea ei. Recoltarea se poate face mecanic cu combina de recoltat stuf sau manual.

¹³⁵ Ex: Păhurul (la aromâni, în contextul nunții): piesă de forma paralelipipedică, ușor îngustată spre vârf. Decorul este în general naturalist, cu reprezentări plastice stilizate a *arborelui vieții* sau cu scene religioase, zigzag-uri incizate, etc.

¹³⁶ Circulația pieselor de aramă de prestigiu, de la confecționarea până la utilizarea lor, face dificilă cunoașterea clară a centrului din spațiul balcanic în care au fost confecționate.

Recoltarea mecanică are dezavantajul recoltării „la rând”, fără a face o selecționare, dar și faptul că tăierea papurii se face la o distanță destul de mare de rădăcină, micșorând tulpina cu 20-40 cm.

De aceea recomandăm recoltarea manuală, cu unelte simple (*tarpan, cabălă* sau *iapă* pentru tăiat) și care are avantajul unor costuri mici.

După recoltare urmează uscarea prin întindere pe sol sau prin legarea în snopi (în picioare). Astfel, papura capătă culoarea brun-roșcată. Uscarea, depozitarea sunt etape importante deoarece există riscul infestării cu ciuperci (mucegaiuri) urmând pierderea flexibilității, pătarea și ruperea. Pentru împletire papura se despică sau desfoliază, fir cu fir, așezând separate foile în ordinea desfolierii, până la miez (care seamănă cu o nua de rachită). Se obțin astfel trei categorii de foi:

- foi mai aspre și groase;
- foi lungi și fine, cu un colorit brun-roșcat;
- miezul.

Din miezul obținut și din foile fine se răsuțește în general, urzeala, iar restul se folosește ca bățatură la împletit.

Umezirea papurii se face după despicare și selecționare. Această operație se realizează prin introducerea foilor sortate într-un vas (casa) cu apă rece (pe timpul iernii apa se încălzește), unde se țin 1-2 ore. Foile devin flexibile, fapt ce permite rasucirea și îndoirea lor, fără a se rupe.

Prepararea nuielelor de rachita ce urmează a fi împletite într-un mod artistic impune operațiuni complexe dintre care amintim: decojire, aschiere (pentru unele produse), fierbere în instalații speciale, finisaj prin bățuire, uscare în spații adecvate s.a., toate acestea necesită existența unor ateliere special amenajate pentru realizarea unei producții de împletituri manuale. În arealul studiat am întâlnit doar împletirea simplă pentru coșuri. Unul din impedimentele realizării obiectelor din răchită este lipsa materiei prime. Pentru a cultiva nuiele de rachita sunt necesare terenuri scoase din circuitul agricol sau silvic, eforturi financiare și pricepere deosebit în cultivare. De aceea, în timp, s-a redus utilizarea lor, iar în final mulți meșteri au renunțat la aceste împletituri.

Spre deosebire de nuiele, papura crește în mod spontan pe suprafețe întinse ceea ce facilitează utilizarea ei ca materie primă.

Pentru împletiturile din papură se folosesc următoarele modalități de execuție:

- împletirea cu ajutorul unui ac special (acest tip se utiliza și la împletiturile din pănuși de porumb);
- împletituri din papură realizate pe calapod, tipar, model sau șablon;
- împletituri cu ajutorul războiului de țesut papură.

Meșteșugul prelucrării papurei a fost bine reprezentat la nivelul județului Tulcea, produsele de tipul rogojinilor fiind cumpărate chiar de locuitori din județul Constanța.

Informatorul Bangăl Ilie din satul Grădina (jud. Constanța) afirma că „...făcutul rogojinilor era meseria celor care locuiau în bălți, noi cumpăram de la meșteșugarii din Tulcea”¹³⁷.

Stuful era și este utilizat la construcția locuinței și a anexelor, la împrejmuiri. Dintre acestea un rol estetic deosebit îl aveau învelitorile. Cele mai cunoscute tehnici de realizare a învelitorii de stuf sunt: bățut *rusește*, bățut *nemțește*.

1. Învelitul *rusește* constă în acoperirea casei cu stuf de lungime și grosime maximă dispus uniform pe toată suprafața acoperișului, în două sau mai multe ape, cu vârful către creastă în două straturi, unul ca *astereală* la bază și al doilea ca *grosime*, însumând 25-30 cm și sprijinit la streășină de un cofrag de scândură care asigură uniformizarea pe lungime, în

¹³⁷ Maria Magiru, *Dobrogea – Studiu etnografic*, vol. 1, *Românii autohtoni*, Muzeul de Artă Populară Constanța, Cluj-Napoca, Editura Nereamia Napocae, 2003, p. 227-228.

grosimea și densitatea stratului. Stuful aplicat astfel pe o șarpantă cu căpriori și lețuri transversali se coase cu sârmă de această structură. La partea de sus a acoperișului se leagă *creasta*.

Peste o *inimă* realizată dintru-un mănunchi de stuf gros, legat ca o funie, cât lungimea crestei, sau din lețuri de lemn fixate pe îmbinarea de sus a căpriorilor *se împletesc* mănunchiuri înnodeate de stuf înmuiat în apă, pentru a fi flexibil, cu capetele răsfrânte la un metru pe cele două pante. Creasta astfel împletită este fixată de șarpantă cu mănunchiuri de stuf rezistent sau cu lețuri *cusute* cu sârmă de o parte și de alta a crestei, pentru a nu fi luată de vânt.

2. Învelitul *nemțește* sau *în solzi de pește* (denumire întâlnită în satele cu lipoveni) este o tehnică mai elaborată care constă în așezarea a două straturi de stuf pe șarpantă: un strat de stuf lung ca *astereală* (stuf de *astar*), peste care se aplică un al doilea strat, cu stuf de mărime mijlocie (*colorică*), *stuf de bătaie*. Acesta se uniformizează prin lovire de la bază în sus cu o unealtă specială numită *pieptene* (*batcă*, *bătaci*) pentru că seamănă cu *țesala*, realizându-se un strat de 25 – 30 cm grosime prin adăugarea continuă de mănunchiuri în 4 – 5 rânduri succesive pe lungimea unei ape și se obține o suprafață cu aspectul solzilor de pește.

Un astfel de acoperiș poate fi realizat într-o apă (aplecătoare), în două ape pe lungime și cu frontoane laterale, în trei ape sau patru ape, cu crestele estompate (muchii rotunjite), încât la bază poate lua forma unui cerc sau a unei elipse. Întregul acoperiș are aspectul unei împletituri care se încheie sus la capetele crestei cu două mănunchiuri legate, *păpușile* care sporesc aspectul estetic.

Creasta, ca și la învelitul tip *rusește*, se leagă cu mănunchiuri de stuf. Peste o *inimă* realizată din stuf lung legat în mănunchi ca o funie groasă și uniformizată prin adăugare de material sau din lețuri de lemn, fixată pe îmbinarea de sus a căpriorilor se împletesc mănunchiurile de stuf înmuiate în apă (pentru a fi mai flexibile) și înnodeate, cu capetele răsfrânte pe cele două pante și retezate la aceeași lungime, uniform. Creasta astfel obținută se fixează de șarpanta din lemn cu un rând sau două de lețuri sau mănunchiuri de stuf rezistent și lung, cusute cu sârmă de o parte și de alta a crestei pentru a nu fi luat de vânt.

Un astfel de acoperiș poate rezista aproximativ 20 de ani, în funcție de zonă, de calitatea execuției, de grosimea stratului și de îngrijire. Crengile pomilor sau arborilor din apropiere trebuie înlăturate pentru a nu se distruge acoperișul când sunt bătute de vânt, pentru a nu favoriza depunerea de precipitații și menținerea umidității. La interval de câțiva ani trebuie curățat acoperișul de impurități, frunze, praf și mușchi, prin pieptănare. La nevoie se poate înnoi creasta sau se poate adăuga un strat nou peste cel vechi, după ce a fost curățat dacă stratul s-a subțiat datorită trecerii timpului sau a operațiunilor de întreținere.

Acoperișul de stuf, ca și zidul de pământ, s-a dovedit a fi un bun izolator împotriva umidității, a frigului sau a arșiței, în funcție de grosime și de calitatea execuției.

Prelucrarea lutului (români). Este unul dintre meșteșugurile ce s-a practicat în vederea construcțiilor de case (ridicarea pereților casei și a unor anexe) reducându-se la prelucrarea pământului sub formă de ceamur sau chirpici.

Meșteșugul prelucrării lutului a permis dezvoltarea unui alt meșteșug, cel al olăritului. În zonă olăritul a fost practicat, până în a doua jumătate a secolului al XX-lea, în localitățile Alba, Dorobanțu, Luncavița. Memoria colectivității și câteva vase ce își găsesc încă utilitatea prin casele localnicilor, amintesc de măiestria lui nea Costică Olaru, moș Dumanovschi din Luncavița sau Ion Dincă din Alba

Izvoarele bibliografice și arhivistice păstrează informații despre practicarea meșteșugului, etapele parcurse de lopata de pământ până când ajungea o farfurie, un castron, ulcior sau cană.

Materia primă, pământul, se procura din zonele/dealurile apropiate. Calitatea vaselor era strâns legată de calitatea pământului, de modalitatea în care era ales, scos, amestecat, mărunțit, udat, strecurat, amestecat, frământat, călcat. După ce era adus, cu căruțele, în bătătură, era stropit cu apă, tocat cu sapele sau călcat. Se lăsa o vreme la dospit, pentru ca mai apoi să poată fi tăiat în bucăți și bătut cu maiul pentru a scoate aerul din el, călcat și frământat. Pentru o curățire mai bună se tăia în felii subțiri cu cuțitoaia sau cu o coasă veche. Toate aceste operații de pregătire a lutului necesitau un efort fizic susținut și timp, însă modul în care erau realizate influența în mod direct calitatea vaselor.

Unelte utilizate de olarii dobrogeni erau simple și puține: cuțitoaia, maiul, roata olarului, râșnița pentru malț, cornul sau pensula.

Roata olarului era instrumentul esențial prin care bulgărele de pământ căpăta formă. Compusă din două discuri de lemn, prinse de o tijă metalică numită fus. Mișcarea de rotație imprimată roții de jos cu picioarele discului mai mic pe care se așază lutul. Cu mâinile înmuiate în "lapte de lut" (apă amestecată cu puțin lut), olarul începe modelarea. Apasă lutul, cu cele două degete mari din centru către margini formându-se mai întâi un turnuleț, iar apoi, prin îmbingerea ușoară a lutului spre exterior se obține forma dorită. Se fac mici retușuri, iar la sfârșit obiectul este desprins de pe roată cu o bucată de funie sau sârmă, urmează, zvântarea. Decorarea se realiza cu cornul sau cu pensula, în culori deschise (alb, galben), cu motive geometrice.

Cornul era o unealtă simplă, realizată dintr-un corn adevărat de vită, cu un cotor de pană de pasăre de curte sau fier, înfipt la extremitatea subțire a acestuia, prin care se scurgea încet culoarea din corn pe vas.

După ornare vasele se uscau și se coceau/ardeau pentru ca mai apoi să fie smălțuite. Smălțul se prepara din bucăți de plumb, oxidat prin încălzire, care după ardere devenea transparent și lucios. Pentru măcinarea oxidului de plumb se folosea râșnița pentru malț. Praful obținut era amestecat cu apă și patoșa extrasă din cenușă și nisip bogat în cuarț, sfărâmat mărunt.¹³⁸

Prelucrarea pietrei (români și italieni). Meșteșugul prelucrării pietrei cunoaște o perioadă de dezvoltare, la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, favorizată de puternicul avânt al economiei, construcția de noi clădiri edilitare, poduri, drumuri ș.a. Piatra luctară și fasonată era folosită din plin, așa că exploatarea din centrele specializate, aflate acolo unde materia primă se găsea în cantități mari, se intensifică. Venirea italienilor în Dobrogea a dat acestui meșteșug o nouă valență estetică pe care românii din localitățile unde s-au stabilit – Cataloi, Turcoaia, Greci – au apreciat-o. Lucrând în echipe mixte la carierele din Munții Măcin au învățat unii de la alții, iar cei mai iscusiți și-au pus numele pe multe monumente prezente și azi în județul Tulcea: Monumentul Eroilor din Greci, podul de la Cerna, monumente funerare din Turcoaia, Greci, Cataloi ș.a.

La extragerea pietrei din cariere se foloseau unelte de perforat (ținta), unelte de spart și despicat (șpițuri, icuri, pană, daltă) și unelte de lovit (ciocane, baroase).

Ca tehnici de lucru pentru extragerea pietrei sunt cunoscute spargerea, tăierea și explozia. Spargerea se realiza astfel: din 10 în 10 cm, de-a lungul unui șanț, se făceau găuri în care se băteau icuri cu barosul. Procedul este folosit când e nevoie de o bucată mare de piatră, fără fisuri, bună pentru a fi transformată într-o sculptură. Atelierele erau în imediata apropiere pentru ca blocul de piatră să fie transportat cât mai puțin.

Tăierea pietrei se făcea în carieră sau la atelier cu un fierăstrău sau la gater.

Pentru cel de-al treilea procedeu se folosea sfredelul pentru a găuri stânca și a putea fixa explozivul.

¹³⁸ Radu Octavian Maier, *Meșteșuguri țărănești tradiționale în spațiul românesc*, Ed. Etnologică, București, 2009, p. 63.

La Turcoaia, extragerea riolitului din exploatări de tip carieră (Dealul lui Manole, Iglicioara, Iglicioara II) continuă și azi, fiind folosit pentru pavele, borduri, calupuri. Diversele varietăți de granit extrase din carierele de la Iacobdeal, Fântâna lui Manole, Valea cu Plopi sunt utilizate pentru pavaje, ca piatră spartă, ca blocuri pentru fundații și lucrări ingineresti, pentru întreținerea drumurilor.

Pe teritoriul comunei Greci au fost deschise mai multe cariere încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea: Cariera Morsu, proprietatea locuitorilor unde se lucrează din 1894 și se extrage piatră pentru pavaje și construcții; Cariera Carabal, proprietatea locuitorilor unde se lucrează din 1894 și se extrage piatră de granit, piatră brută și pietriș; Cariera Peceneaga de unde se exploatează piatră brută din 1894.

Produsele pietrarilor au fost și sunt adaptate cerințelor. În trecut se realizau ghizduri de fântână, pietre de moară și râșniță, jgheaburi, țesuri, polobocuri, tocile pentru ascuțit, ș.a. Astăzi se mai fac stâlpi de poartă, coloane, trepte, ornamente, monumente funerare.

Industria casnică textilă. Meșteșug al femeilor (îndeosebi românce, bulgăroaice, grecoaice, ucrainene), practicarea prelucrării fibrelor animale – lână – cu toate fazele (spălat, dăruit, tras la vârtelniță, tors, țesut), a fibre vegetale – bumbacul și a borangicului (mătase) s-a realizat în toate localitățile până la jumătatea secolului al XX-lea, apoi din ce în ce mai restrâns. Astăzi întâlnim din ce în ce mai rar femei cunoscătoare a meșteșugului cu toată complexitatea de tehnici și motive.

S-a țesut la războiul de țesut orizontal, format dintr-o structură care susține sulul pentru urzeală și pe cel pe care se înfășoară țesătura în curs de execuție. La aceasta se adaugă un sistem simplu de fixare a spatei și a unor scripeți de care sunt legate pedalele – „tâlpicii”, în funcție de model, se deschide „rostul”, adică se despart firele de urzeală pentru introducerea bătăturii. În procesul țeserii sunt folosite ambele mâini pentru introducerea bătătelii, și picioarele pentru a călca pedalele la schimbarea *rostului*, adică mișcarea grupelor de urzeală în sus și în jos în scopul introducerii firelor de băteală.

Materialele din care au fost confecționate sunt: *de origine vegetală* (bumbacul); *de origine animală* (lâna, borangicul). Până spre mijlocul secolului al XIX-lea, aceste fire erau produse în gospodărie pentru ca apoi, odată cu dezvoltarea industriei textile, să se treacă la utilizarea bumbacului prelucrat de mașini. La aceste materii prime de bază s-au adăugat pentru realizarea motifelor decorative: bumbac, mătase, arnici, fir metalic. Către sfârșitul secolului al XIX-lea în ornamentica țesăturilor a pătruns și firul de lână, produs industrial care a permis lărgirea gamei cromatice a țesăturilor. Ornamentarea se făcea cu fire vopsite vegetale, pentru ca la începutul secolului al XX-lea să se treacă la utilizarea coloranților chimici și a firelor vopsite industrial. Firele metalice au pătruns în gospodăria țărănească prin intermediul atelierelor domeniiale sau mănăstirești și, mai târziu, pe calea negoțului.

Țesăturile din lână specifice artei populare românești se caracterizează, din punct de vedere al tehnicii de lucru, printr-o structură simplă, realizată în două sau patru ițe. În scopul realizării unor țesături mai complicate, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, numărul ițelor a crescut, ajungând la 24.

Bumbacul era procurat din comerț. El se cumpăra în topuri și se prezenta sub forma mai multor calități a căror denumire a fost ușor reținută dat fiind folosirea îndelungată (*felemen, castarlău, sacâz-pomâc, arnici*). Bumbacul dacă nu se cumpăra în culoarea dorită se vopsea cu: *calaican* (sulfat feros), *scumpie și piatră acră*, pentru a se obține nuanțe de galben și chiar negru. Se făcea o leșie tare. Se muia felemenul în leșie amestecându-l bine. Se pisa calaicanul amestecându-l cu apă caldă omogenizându-l bine, apoi se pune în amestecul cu felemenul și se lăsa câteva ore. Se repeta operația până se obținea nuanța de galben dorită. În locul leșiei se mai folosea zeama de var pentru a se vopsi mai repede, dar acest procedeu slăbea mult rezistența firelor. Pentru obținerea culorii galbene din scumpie se foloseau ramuri groase care se trăgeau la rindea obținându-se așchii. Acestea erau fierte.

Peste fiertură se punea piatră acră (alaun de potasiu – substanță incoloră, cristalină, solubilă în apă caldă, foarte astringentă) într-o cantitate *cât luai cu mâna*. Felemenul se lăsa în zeamă până se obținea nuanța dorită. Culoarea neagră se realiza folosindu-se rămurele de scumpie tânără (culeasă primăvara), cu frunze cu tot. În zeama rezultată, prin fierbere, se adăuga piatră acră și calaican. Pentru fixarea colorantului în gospodăria tradițională erau folosite ca întăritori (fixativi): zeama de varză, usucul de oaie, oțetul cu sare, borșul.

Mătasea sau borangicul, ca și lâna, era produsă în gospodărie, obținerea ei revenind prin excelență femeii. Creșterea viermilor de mătase a cunoscut o preocupare deosebită până în 1955-1960, aceasta reflectându-se în abundența țesăturilor cu/și din borangic (ștergare, perdele, cearceafuri, fețe de masă, batiste, etc.). Condițiile deosebite de creștere a acestora, au determinat renunțarea treptată la această categorie de fibră.

Tehnicile de lucru frecvent utilizate erau: *țesutul în două ițe*, *alesul peste fire*, *năvăditul*, *alesul în șabac*, *alesul cu tăieturi karamani*.

Tehnica țesutului în două ițe, cu urzeala și băteala ascunsă, se numește *chilim*. Majoritatea lăicercilor și a scoarțelor sunt țesute în această tehnică, ceea ce le conferă o structură simplă, caracterizată prin trecerea firului de băătură peste și pe sub firul de urzeală, alternativ, la fiecare rând.

Câmpul și extremitățile ștergarului erau țesute în două ițe, cu urzeală și bătaie din bumbac subțire și borangic.

Tehnica țesutului, aceeași în toată zona, prezintă întreaga evoluție a meșteșugului, începând de la țesătura simplă până la cele mai complicate forme de ornamentare.

Sistemele de țesut condiționate de numărul ițelor sunt foarte variate și în funcție de acestea rezultă aspectul texturii țesăturii. Cel mai vechi sistem de țesut este țesutul în două ițe, țesătura rezultată constituind elementul de bază pentru majoritatea categoriilor de piese textile și fondul pentru cusătura pe fire și a alesăturii cu mâna în război. Până în jurul anilor 1950 s-au folosit și sistemele de țesut în trei ițe, cu diferite rosturi și sistemul de țesut în patru ițe, acestea asigurând materialului mai mare rezistență, calitate ce a determinat utilizarea acestor tehnici pentru realizarea pieselor de port (*abalele*, *veste*, *rochii*, *brâie*, *bete*).

Cele mai vechi țesături depistate sunt cu elemente decorative executate în tehnica alesăturii.

Alesul (peste fire, ales cu fire întrepătrunse, în șabac, în karamani, năvăditul) este tehnica în care se ornamează scorțele sau extremitățile ștergarului cu diverse motive în timpul țesutului (*motive geometrice, vegetale, avimorfe, zoomorfe, antropomorfe, compoziții*).

Vechimea și permanența acestui meșteșug explică multitudinea de piese executate la războiul de țesut. Varietatea cromatică și compozițională nu pot fi explicate fără a nu se ține seama de practicarea îndelungată a meșteșugului de către femeile din zonă. Modelele țesăturilor tradiționale cât și dimensiunile determinate de funcția piesei explică existența unei concepții comune de viață, deci a unei tradiții respectate de toți membrii comunității.

Alesăturile, exceptând cazurile când se efectuează numai cu degetele, se execută fie cu o scândurică (spetează), folosită la ridicarea firelor, alese cu ajutorul mai multor vergele timp în care se întrerupe mișcarea ițelor, fie cu suveicile prevăzute cu țevi umplute cu fire.

Cel mai simplu ornament (și cel mai vechi) reprezentat în țesături, numit *vrâsta* se realizează prin introducerea unui sau mai multor fire colorate diferit de acela al fondului sau cu o altă grosime. Acest ornament se realizează odată cu țesătura, fondul fiind creat de culoarea fundamentală aleasă în prealabil. În mod obișnuit alesătura se execută cu mâna realizându-se motive distincte în colorit diferit de acela al fondului prin introducerea firului de băteală printr-un anumit număr de fire din urzeală cu rostul închis. Firul de efect (*de alesătură*) se introduce de la o margine a țesăturii sau pe o anumită porțiune din

urzeală care este ridicată cu mâna sau cu speteaza. Un prim sistem de alesătură utilizat pentru realizarea ornamentelor este alesătura *în păpuși*. Motivele se realizează prin trecerea firului pe deasupra țesăturii de fond (câmpul, podul) peste un anumit număr de fire ale urzelii crescând sau scăzând motivul ornamental.

Alesătura cu ponderea cea mai mare de utilizare în special pentru realizarea motivelor ornamentale de pe ștergare este cea numită în degete, *șabacul* sau *iarba-ntoarsă*. Tehnica cunoscută în toate satele din zonă și realizată prin introducerea firului de bătătură (*alesătură*) printre firele răsucite ale urzelii.

Cel de-al doilea sistem de ornamentare al țesăturilor utilizat în special după anul 1950 este *neveditura*. Aceasta necesită un număr mai mare de ițe de la trei la treizeci și două, rolul principal în realizarea motivelor revenindu-le acestora. Neveditura se realizează prin organizarea firelor de urzeală cu ajutorul urzitorului încă de la început. Motivele ornamentale se aleg fără a se mai interveni cu mâna prin călcarea cu piciorul pe tălpile care, la rândul lor, manevrează ițele. Această tehnică de ales realizează un ornament omogen repetat pe întreaga suprafață a țesăturii. Numeroasele procedee tehnice, ingeniozitatea lor, originalitatea și valoarea artistică a alesăturilor, denotă că alesul reprezintă un meșteșug deosebit de important pentru arta populară.

Cusutul. Procedeele de executare a operațiunilor cu acul este cusătura realizată prin asocierea aceluiași puncte sau a mai multor puncte diferite. În general, se cunosc două procedee distincte de executare a cusăturilor cu acul pe țesături: *cusătura pe firele de urzeală și bătătură* a pânzei și broderia cusută independent de structura materialului, modelul fiind executat conform unui anumit desen (preluat după alte piese sau procurat din comerț). Sistemul tehnic al cusăturii, același cunoscut din vechime și pe întreg cuprinsul țării, urmărește textura pânzei pe care o coase, reflectând firele drepte ale firelor de urzeală și de bătătură. Cusătura se compune, în final, dintr-o succesiune de linii drepte, verticale, oblice sau orizontale din a căror combinare ritmică rezultă ornamentele. Motivele de pe țesături se realizează prin: puncte cusute pe suprafața pânzei: tighelul, crucea sau musca, crucea îngrădită, peste fire și puncte cusute după tragerea firelor țesăturii de fond: găurele/ajur.

În cadrul acestor procedee se diferențiază o categorie de puncte utilizate pentru tivirea ștergarelor: în urma acului, înaintea acului, peste muchie, tighelul.

Categoria de țesături cea mai răspândită și mai variată o reprezintă *ștergarele*. Ele au o funcționalitate multiplă: piese pentru decorarea casei, piese utilizate în ceremonialurile legate de obiceiurile de familie (naștere, nuntă, înmormântare), piese de uz cotidian. „În arhitectura interiorului tradițional al populației românești din Dobrogea, *ștergarele* au avut ca în întreaga țară un rol deosebit prin nota dată de ornamentica și cromatica lor, reliefându-se pe albul pereților prin dispunerea fie în formă de *fluture*, fie cu capetele lăsate în jos și având ca centru de greutate *fonda* făcută sau prinsă la mijloc. Prin funcția lor decorativă, ștergarele românești din Dobrogea se încadrează în tipul de *ștergare de perete*, cu asemănări pregnante cu ștergarele din sudul țării”¹³⁹. În tindă sau în bucătărie ștergarele erau folosite mai rar și, în general, cele mai puțin ornamentate, iar în *camera curată* erau folosite cele mai bogat ornamentate. Decorul este amplasat pe câmp (*partea centrală*) și la capete (*extremități*). Din punct de vedere ornamental și cromatic, *câmpul* este partea secundară a ștergarului. El este de cele mai multe ori *limpede* (neornamentat), uneori *învrâstat* sau *în cadreluri* (ornament obținut din întretăierea pe orizontal și vertical a vrâstelor).

¹³⁹ Marina Marinescu, *Arta populară românească Țesături decorative*, Ed. Dacia Cluj-Napoca: 1975, p.58.

Scoarțele reprezintă o categorie de țesături tradiționale românești cu funcția de piesă decorativă în interiorul tradițional. Piese cu țesătură netedă, le întâlnim în arealul studiat cu denumirea de *lăicer* (*lăghicer*), *păretar*, *polog*, *covor*¹⁴⁰.

Lăicerul, scoarță îngustă și lungă, compusă dintr-o singură foaie de țesătură, era dispus, în interiorul tradițional, pe laviță sau pe peretele din dreptul laviței, uneori acoperea una sau două laturi ale încăperii. Alături de lăicerul în dungi transversale de lățimi și culori variabile dispuse vertical pe toată suprafața, fără chenar, s-a dezvoltat și tipul decorativ cu dungi și alesături dispuse în rânduri. Motivele geometrice alese sunt dinți de ferăstrău, romburi și S-uri ș.a. La lăicerul cu romburi compoziția se înfăptuiește prin repetarea uniformă a zig-zag-urilor din compunerea cărora rezultă formele romboidale. Din această compoziție se naște cunoscutul motiv al rombului crenelat, răspândit în toată țara. La unele scoarțe rombul constituie un motiv de sine stătător, repetat de două, trei ori pe un fond monocrom încadrat în chenar. Din informațiile de teren culese în sate cu populație predominant românească precum Agighiol, Iazurile, Valea Nucarilor, aflăm că atunci când femeia hotăra să pună lăicerul sau lăghicerul pe perete uneori îi schimba denumirea în *păretar*. *Păretarul* era dispus deasupra patului și acoperea o parte a peretelui. *Pologul*, format din trei foi, acoperea întreg peretele unde se afla patul.

Lăicerul cu câmp central delimitat printr-un chenar continuu are pe câmpul central două, trei motive geometrice de dimensiuni mari între care sunt intercalate, pentru crearea unui echilibru compozițional, romburi de mici dimensiuni sau alte motive. Întreaga compoziție este încadrată de un chenar decorat în același stil.

Compoziția ornamentală era realizată în funcție de priceperea țesătoarei, prin consultarea creatoarelor mai vârsnice, după diferite obiecte din realitatea înconjurătoare și mai rar după un desen „scris”.

Cel mai simplu și mai vechi sistem de ornamentare este *învrâstarea*. Valoarea artistică este dată, în primul rând, de respectarea celor trei principii de bază ale artei decorative: *simetria*, *alternanța* și *repetiția*. Principiul simetriei și al repetiției este reprezentat plastic în compozițiile decorative cu registre egale ca dimensiuni. Principiul alternanței este reprezentat plastic în compozițiile decorative cu registre diferite ca dimensiuni (registru lat central și registre mai înguste care îl delimitează pe acesta).

Decorul ștergarelor, cearșafurilor, fețelor de masă sau a pernelor este completat la capete cu dantele, ciucuri sau franjuri. Dantelele sunt fie lucrate cu iglița și croșeta, fie procurate din comerț.

Ciucurii, într-una sau mai multe culori, sunt realizați, în genere, din fire de urzeală scoase și legate. Uneori aceștia sunt procurați din comerț și atașați piesei.

În ceea ce privește ornamentica dantelelor, se întâlnesc frecvent compoziții cu motive geometrice, vegetal-florale, zoomorfe (*cerbul*; *cățelul*, *calul*), *avimorfe* (*cocoșul*).

Motivele geometrice sunt realizate prin îmbinarea de forme elementare, linii drepte, generate de tehnica țesutului. Motivele geometrice propriu-zise sunt: *linia dreaptă*, *frântă*, *curbă*, *triunghiul*, *pătratul*, *dreptunghiul*, *rombul*, *zig-zag-ul*, *meandrul*, *cercul*, *rozeta*. Geometria liniilor, conturul motivelor, asociațiile cromatice, toate colaborează în realizarea acestor *forme expresive* care sunt ștergarele.

Motivele vegetale (*fitomorfe* și *florale*). O foarte mare dezvoltare, mai ales în ultimul timp, o înregistrează ornamentul floral. Cel mai des apare floarea cu patru petale, dar sub foarte multe și diverse interpretări plastice. În cadrul decorului, pe suprafețele ornamentate, floarea, fie că alternează cu motive geometrice, fie că aceste suprafețe sunt delimitate prin elemente geometrice. Motivul vegetal predominant în compoziția țesăturilor este *pomul vieții* care apare în diferite reprezentări: sub forma unui arbore care

¹⁴⁰ Obiecte cercetate în colecțiile Muzeului de Etnografie și artă Populară Tulcea.

se înalță direct din pământ, ca o floare într-o glastră, ca un copac în coroana căreia stau păsări sau sub care sunt așezate două păsări aflate.

Reflex al mitului arborelui miraculos, purtător de fructe ale vieții fără moarte și având la rădăcini izvorul cu apa vieții, motivul pomul vieții cunoaște o mare arie de răspândire.

Frecvent apar pe ștergarele românești: *coronița, trandafirul, bobocul de trandafir, floarea pologului, leaia, buchetul de flori, vița de vie, ramura, dumata, merișoarele*, asociate și mai rar izolate.

Evident că multe din aceste flori sunt în viața cotidiană simboluri ale purității, nobleței, norocului și ca atare devin simboluri și în decorativismul țesăturilor respective, ele variind ca sens și semnificație în raport cu sentimentele și ideile fiecărei comunități, cu epoca în care au fost create.

Motivul figural antropomorf s-a dezvoltat mai mult în sudul țării. În arealul studiat sunt prezente în ornamentica ștergarelor din Nufăru, Ilgani de Jos, Malcoci, Victoria, Beștepe, Mahmudia, Plopu, Sarinasuf, Uzlina, Sabangia, Enisala, Zebil, Visterna, Vișina, Ceamurlia de Jos, Lunca, Agighiol, Iazurile, Valea Nucarilor. Ornamentele antropomorfe prezintă un interes deosebit, atât prin prisma expresiei plastice cât și a legăturilor cu viața omului și istoria sa. Pe ștergarele din Dobrogea apar deseori imagini de călăreți între păsări și flori și de cele mai multe ori călăreții sunt roșiori și călărași din epoca războiului de la 1877.

Motive animaliere (zoomorfe și avimorfe) sunt prezente pe ștergarele din toate localitățile cu români din arealul avut în vedere. Frecvent întâlnite în compozițiile ornamentale ale ștergarelor din Dobrogea, motivele animaliere relevă surse de inspirație diferite: realitatea înconjurătoare dar și calea livrescă. De aceea întâlnim motive autohtone (*calul, păsări de baltă, lebede*, etc.) și exotice (*mămuța, leul* etc.).

Motive heraldice. Dintre motivele heraldice, pe ștergarele dobrogene întâlnim *vulturul bicefal*. Acesta apare ca motiv decorativ central, stilizat. Vulturul bicefal este simbol al puterii supreme. Duplicarea capului exprimă autoritatea mai mult decât regală, suveranitate cu adevărat imperială, rege al regilor.

Motive mitice. Prezente în literatura populară ca personaje, în genere, malefice, balaurul, scorpiu, gheonoia se regăsesc în arta decorativă ca reprezentări plastice de o originalitate compozițională deosebită. Pe ștergarele din colecția Muzeului de Etnografie din Tulcea întâlnim ca motiv pe un ștergar achiziționat din Enisala: *balaurul*. În simbolismul arhaic, balaurul reprezintă o faptură mitică monstruoasă, o ipostază a terifiantului, a forței criptice, a tenebrelor care tulbură echilibrul firesc a evoluției lumii.

O altă categorie de produse o constituie *plăpumile* (iorganele) și *saltelele*. Ca materiale se foloseau: lână pentru umplutură, doar spălată și scărmanată, nedărcită; mătase (dublu lat – 250 cm sau simplu lat – 90 – 95 cm), ață, material din bumbac pentru saltele. La început se coseau cele două bucăți dreptunghiulare pe trei laturi, fața plăpumii fiind la început pe interior. Urma rularea de la baza cusută spre zona necusută și se desena modelul cu cretă sau săpun. Modelele erau în general florale sau geometrice, cu o cusătură simplă pe margine și cu două ace pentru realizarea modelului de pe întreaga suprafață a plăpumii. Fiecare plăpumăreasă avea modelele sale, existând credința că acestea nu trebuie arătate altor femei.

Împletiturile de plase pescărești (îndeosebi ruși-lipoveni, ucraineni, români) sunt realizate, în general, chiar de beneficiarii lor, folosind ca instrument de lucru iglița / *klecika* și având ca suport o scândurică. Pentru împletit, în trecut se folosea bumbacul răsucit în patru sau șase fire, apoi s-au utilizat pe scară largă firele sintetice de tipul nailonului. Această activitate se desfășura în general iarna iar vara se curățau și reparau plasele deteriorate în perioada pescuitului.

Produsele realizate, unele dintre ele acum interzise prin legislație, erau: vintirul, talianul, setca, prostovolul, năvodul sau vologul, lăptașul, plăticarnița, chipcelul, trananaua

etc. Fiecare dintre aceste plase de pescuit erau personalizate în funcție de condițiile fizico – geografice ale pescuitului. De exemplu, vintirul, deși avea cinci cercuri, putea fi croit mai mic sau mai mare, prin numărul de ochiuri dintre acestea (7 sau 8), care erau mai mari pentru vintirul pus la apă mare și mai mărunte pentru pescuitul la ape mici.

Toate aceste ocupații și meșteșuguri au cunoscut perioade de dezvoltate dar și de regres pe tot parcursul secolului al XX-lea. Unele dintre ele au încetat să mai fie practicate în perioada comunistă, dar după 1989 sunt și inițiative locale de reluare a tradițiilor.

Prin cedarea Basarabiei – ocuparea ei de către Uniunea Sovietică – și în urma mișcărilor de populații din timpul războiului s-a produs o reducere a diversității multietnice la nivelul întregii țări. Între 1947 și 1990, importante comunități ale germanilor (Atmagea, Malcoci, Ciucurova, Cataloi) și evreilor au părăsit în cea mai mare parte țara, alungați practic de regimul comunist.

2.4. Sistemul legislativ al drepturilor minorităților

În 1945 a fost adoptat Statutul Naționalităților Minoritare¹⁴¹. Acest decret codifica noua viziune internaționalistă a puterii instalate în România și asigura standarde formale înalte pentru drepturile minorităților naționale. Autoritățile comunale și județene din zonele cu peste 30% populație minoritară acceptau orice scripte și orice declarație în limba minorității fără traducere. Statul român asigura învățământul în limba maternă în școlile primare, secundare și superioare. La examene limba folosită era cea în care s-au predat disciplinele de studiu. Minoritățile au fost încurajate să revină la manifestările identitare. În toate localitățile unde trăiau ucrainenii au fost înființate școli elementare în care învățământul se desfășura în limba ucraineană (ex. Letea, Sf. Gheorge, Caraorman). Arhivele școlilor din respectivele localități păstrează cataloagele scrise în limba ucraineană din acele vremuri.

Sfârșitul celui de-al doilea război mondial a marcat restrângerea comunităților grecești prin confiscarea abuzivă a bunurilor și supunerea unui regim orientat spre asimilarea forțată.

Anii 1960 au adus trecerea de la principiile internaționalismului proletar la sistemul național caracteristic comunismului, ca proiect asimilaționist. Dirijismul politic a dus la schimbări în toate domeniile. La instaurarea comunismului Dobrogea rurală se afla într-o situație specială din punct de vedere al proprietății funciare. Datorită densității scăzute avea cea mai mare resursă funciară pe cap de locuitor, dar cu un nivel tehnologic și o productivitate scăzute. Structura de organizare a satului, peisajul rural a fost modificat.

În ciuda legislației privitoare la drepturile minorităților naționale, având standarde înalte practica național-comunismului a afectat sever statutul comunităților minoritare în deceniile opt și nouă.

Perioada postcomunistă aduce noi provocări la adresa satului tradițional și noi schimbări în structura etnică a satului dobrogean.

Pe fondul legislativ nou la nivel de drept internațional s-a creat un sistem internațional de protecție a drepturilor minorităților naționale: *Declarația privind Drepturile Persoanelor aparținând Minorităților Naționale sau Etnice, Religioase sau Lingvistice*, adoptată prin Rezoluția Adunării Generale a ONU 47/135 din 18 decembrie 1992 și *Documentul Reuniunii de la Copenhaga a Conferinței pentru dimensiunea umană a CSCE (Commission on Security and Cooperation in Europe)* sunt documente ce au generat o serie de modificări legislative și la nivelul României.

¹⁴¹ Legea nr. 86 din 6 februarie 1945, emisă de Regele Mihai, publicat în *Monitorul Oficial* nr. 30 din 7 februarie 1945.

Conținutul specific al tratatelor are, desigur, implicații asupra tipului de protecție pe care-l asigură. Astfel, ar fi posibil ca dispozițiile privind protecția minorităților naționale să fie direct aplicabile în ordinea juridică internă a statelor părți, chiar dacă aceasta nu rezultă direct din prevederile constituționale naționale referitoare la raportul dintre dreptul intern și dreptul internațional. Uneori tratatele pot crea organe interguvernamentale pentru monitorizarea puterii în practică a prevederilor, ceea ce constituie o garanție suplimentară. În funcția de aria de cuprindere, sistemul internațional al drepturilor minorităților naționale include: clauzele privind statutul minorităților naționale din tratatele bilaterale; instrumentele juridice care au fost adoptate la nivel continental prin repetarea lor în tratatele bilaterale ori în convențiile unor ansambluri statale mai restrânse (ex. subregiunea Europei Centrale și de Est; subregiunea țărilor dunărene, ș.a.); reglementările regionale stabilite în cadrul organismelor interguvernamentale; sistemul de drept dezvoltat în cadrul ONU.

*Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice (PIDCP)*¹⁴² este un tratat internațional multilateral conținând prevederi pentru protecția minorităților naționale care are caracter juridic obligatoriu și un mecanism supranațional de aplicare, cu posibilitatea unor plângeri individuale. Protocolul PIDCP, semnat și de România, permite oricărei persoane aparținând unei minorități naționale, etnice, lingvistice sau religioase să înainteze plângeri, singură sau împreună cu alți membri ai comunității, împotriva oricărui stat ce a semnat Protocolul Opțional, reclamând articolul 27 al pactului.

Dintre prevederile semnificative ale *Documentului de la Copenhaga* enumerăm: *protecția persoanelor aparținând minorităților naționale face parte din sistemul universal al drepturilor omului; apartenența la o minoritate națională este expresia alegerii individuale și nici un fel de consecințe negative nu pot rezulta de aici; se recunoaște dreptul persoanelor aparținând minorităților naționale de a-și folosi limba maternă, de a-și construi propriul sistem de instituții educaționale și religioase și de a-și crea organizații la nivel național ori să participe la cele cu caracter internațional; ca mijloc de protecție posibil de luat în considerație de către state, se propune înființarea de administrații locale și autonome.*

Redăm câteva articole cu privire la drepturile indivizilor aparținând la un grup minoritar: „(30) *The participating States recognize that the questions relating to national minorities can only be satisfactorily resolved in a democratic political framework based on the rule of law, with a functioning independent judiciary. This framework guarantees full respect for human rights and fundamental freedoms, equal rights and status for all citizens, the free expression of all their legitimate interests and aspirations, political pluralism, social tolerance and the implementation of legal rules that place effective restraints on the abuse of governmental power. They also recognize the important role of non-governmental organizations, including political parties, trade unions, human rights organizations and religious groups, in the promotion of tolerance, cultural diversity and the resolution of questions relating to national minorities. They further reaffirm that respect for the rights of persons belonging to national minorities as part of universally recognized human rights is an essential factor for peace, justice, stability and democracy in the participating States. (31) Persons belonging to national minorities have the right to exercise fully and effectively their human rights and fundamental freedoms without any discrimination and in full equality before the law. The participating States will adopt, where necessary, special measures for the purpose of ensuring to persons belonging to national minorities full equality with the other citizens in the exercise and enjoyment of human rights and fundamental freedoms. (32) To belong to a national minority is a matter of a person's individual choice and no disadvantage may arise from the exercise of such choice. Persons belonging to national minorities have the right freely to express, preserve and develop their ethnic, cultural, linguistic or religious*

¹⁴² ONU, *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice*,
URL: <http://fr.glosbe.com/fr/ro/pacte%20international%20ONU>

*identity and to maintain and develop their culture in all its aspects, free of any attempts at assimilation against their will. In particular, they have the right. (32.1) — to use freely their mother tongue in private as well as in public; (32.2) — to establish and maintain their own educational, cultural and religious institutions, organizations or associations, which can seek. (32.3) — to profess and practise their religion, including the acquisition, possession and use of religious materials, and to conduct religious educational activities in their mother tongue; (32.4) — to establish and maintain unimpeded contacts among themselves within their country as well as contacts across frontiers with citizens of other States with whom they share a common ethnic or national origin, cultural heritage or religious beliefs; (32.5) — to disseminate, have access to and exchange information in their mother tongue; (32.6) — to establish and maintain organizations or associations within their country and to participate in international non-governmental organizations. Persons belonging to national minorities can exercise and enjoy their rights individually as well as in community with other members of their group. No disadvantage may arise for a person belonging to a national minority on account of the exercise or non-exercise of any such rights.*¹⁴³

De asemenea este important de menționat faptul că România, prin Legea Nr. 33 din 29 aprilie 1995, a aderat la o serie de drepturi ale minorităților dintre care amintim doar câteva. Articolul 11, Paragraful 3, vizează să încurajeze posibilitatea utilizării și a limbii minoritare pentru denumirile locale, pentru denumirile străzilor și alte indicații topografice destinate publicului. Statele vor putea aplica această dispoziție ținând seama de condițiile lor specifice și de sistemul lor juridic, inclusiv, atunci când este cazul, de acordurile cu alte state. În domeniul acoperit de aceasta prevedere, se înțelege faptul că părțile nu sunt supuse nici unui fel de obligație de a încheia acorduri cu alte state. Pe de altă parte, posibilitatea încheierii unor astfel de acorduri nu este exclusă. Este, de asemenea, înțeles ca natură juridică obligatorie a acordurilor existente rămâne neschimbată. Această prevedere nu implică nicio recunoaștere oficială a denumirilor locale în limbile minoritare.¹⁴⁴ Această prevedere a făcut posibilă existența la intrarea/ieșirea din localitățile cu populație lipovenească din Dobrogea de Nord a panourilor bilingve româno-slave care transcriu denumirile. De asemenea, Articolul 15 al acei, solicită părților să creeze condițiile necesare efectivei participări a persoanelor aparținând minorităților naționale la viața culturală, socială și economică și la treburile publice, în special la acelea care le privesc direct. El are drept obiectiv primordial să încurajeze egalitatea reală între persoanele aparținând minorităților naționale și cele care fac parte din majoritate. În vederea creării condițiilor necesare unei astfel de participări persoanelor aparținând minorităților naționale, părțile ar putea promova în cadrul sistemului lor constituțional, între altele, următoarele măsuri: consultarea cu aceste persoane, prin intermediul unor proceduri corespunzătoare, și, în special, prin intermediul instituțiilor reprezentative ale acestora, atunci când părțile au în vedere adoptarea de măsuri legislative ori administrative care le-ar putea afecta direct; implicarea acestor persoane în pregătirea, aplicarea și evaluarea planurilor și a programelor de dezvoltare naționale și regionale, care le-ar putea afecta direct; elaborarea de studii, în cooperare cu aceste persoane, pentru evaluarea posibilului impact al activităților de dezvoltare proiectate asupra lor; participarea efectivă

¹⁴³ Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE., p.18-19 URL: <http://www.osce.org/node/14304>

¹⁴⁴ Legea Nr. 33 din 29 aprilie 1995 pentru ratificarea Convenției cadru pentru protecția minorităților naționale, încheiată la Strasbourg la 1 februarie 1995 emisă de Parlamentul României publicată în: Monitorul Oficial, Nr.82 din 4 mai 1995, p. 16. URL: <http://www.dri.gov.ro/documents/lg%2033-1995.pdf>

a persoanelor aparținând minorităților naționale la procesele de luare a deciziilor și la organele alese, la nivel național și local; forme descentralizate și locale de administrație.¹⁴⁵

Cadrul instituțional legat de protecția minorităților naționale este constituit astăzi, astfel:

- a) la nivel guvernamental – Departamentul pentru Relații Interetnice (DRI) și departamentele specializate pentru minorități din cadrul unor ministere precum Ministerul Educației și Cercetării, Ministerul Culturii și Cultelor, etc; DRI are ca atribuții elaborarea politicilor guvernamentale pentru minorități, propunerea unor acte normative în domeniul protecției minorităților și urmărirea punerii în practică a reglementărilor legale și a politicilor din acest domeniu;
- b) Consiliul Minorităților Naționale (CMN) – a rezultat din reorganizarea, în 1997, a fostului Consiliu pentru Minoritățile Naționale, creat la 6 aprilie 1993 ca organ consultativ al Guvernului având ca scop relaționarea Guvernului cu organizațiile legal constituite ale cetățenilor aparținând minorităților naționale; conform statutului face propuneri privind repartizarea fondurilor alocate în bugetul de stat pentru protecția minorităților, elaborează proiecte de îmbunătățire a cadrului legislativ din domeniul specific, înaintează către Guvern solicitări pentru măsuri cu caracter administrativ și financiar necesare îndeplinirii competențelor sale;
- c) Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării (CNCD) – propune instituirea, în condițiile legii, a unor acțiuni sau a unor măsuri speciale pentru protecția persoanelor și categoriilor de persoane, propune Guvernului proiecte de acte normative în domeniul său de activitate colaborează cu autoritățile publice competente în vederea armonizării legislației interne cu normele internaționale în materie de nediscriminare, colaborează cu alte autorități publice pentru asigurarea eliminării tuturor formelor de discriminare, urmărește punerea în practică a dispozițiilor normative ce privesc nediscriminarea, primește petiții și sesizări referitoare la încălcarea dispozițiilor normative referitoare la principiul egalității și nediscriminării, le analizează, adoptă măsurile corespunzătoare și comunică răspunsul reclamanților (pot fi persoane fizice și juridice) elaborează studii privind respectarea principiului egalității și nediscriminării, publică materiale în domeniu, colaborează cu organizațiile nonguvernamentale care au ca scop protecția drepturilor omului, constată și sancționează contravențiile prevăzute de Ordonanța Guvernului nr.37/2000
- d) Avocatul Poporului – a fost înființat în 1997 prin Legea nr. 35/1997 pentru a proteja drepturile și libertățile cetățenilor împotriva abuzului sau ingerințelor autorităților publice.

Toate aceste tratate, norme, legi pe care Guvernul le-a emis după '90 au permis organizarea administrativă a grupurilor etnice. De exemplu Comunitatea Rușilor Lipoveni din România capătă statutul juridic încă de la 1990. Are printre fondatori pe Andrei Ivanov (n. 1937-2005, jud. Tulcea) din 2001 profesor universitar dr. la Universitatea din București - Catedra de Limba și Literatura Rusă, autor a numeroase volume¹⁴⁶, articole, studii referitoare la cultura rusă. Un alt președinte al organizației (1995-1996) este Feodor Chirilă născut în 1938, în com. Carcaliu, jud. Tulcea, profesor universitar la Universitatea București, obține titlul de doctor în filologie cu teza „Sinonimia în graiul rus din Carcaliu”

¹⁴⁵ *Ibidem*, p. 18.

¹⁴⁶ A. Ivanov, *Dicționar religios rus-român*, București, Ed. Bizantină, 2003; A. Ivanov, *Limba rusă cu și fără profesor*, București, Ed. Kriterion, 2002; A. Ivanov, *Ghid de conversație român- rus*, București, Ed. Niculescu, 2007.

(1977) are o amplă activitate publicistică. S-au format partide politice care să reprezinte interesele unor minorități. S-au putut manifesta liber elitele culturale, politice, economice, administrative ale minorităților naționale.

Aceste organizații s-au extins prin organizarea de filiale județene, municipale și comunele.

2.5. Identitatea religioasă a etniilor

În ceea ce privește relația interetnică, în arealul nord-dobrogean, pe parcursul sfârșitului de secol al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, începe formarea unui climat de toleranță etnică și religioasă care se va păstra până în zilele noastre, datorat existenței mai multor etnii și confesiuni religioase.

Un aspect important pentru viața spirituală din Dobrogea a fost reprezentat de apariția și proliferarea sectelor religioase neortodoxe. Acest fenomen a apărut la sfârșitul primei jumătăți a secolului al XX-lea ca o consecință a deschiderii Dobrogei spre lumea occidentală prin Marea Neagră. În această perioadă, relațiile economice, politice și culturale dintre România și statele civilizate au cunoscut o amploare deosebită.

Astfel, cetățenii străini găseau în Dobrogea un mediu de afaceri propice, motiv pentru care mulți dintre aceștia s-au stabilit mai ales la Constanța, Tulcea și Isaccea. Dar, parte din ei erau membri ai unor secte religioase neo-protestante și și-au păstrat credința chiar și într-o zonă majoritar ortodoxă. Seriozitatea acestora și modul de viață au stârnit admirația multor români care vedeau în ei un model.

Cu toate acestea, proliferarea sectelor în rândul populației românești a fost fără o prea mare importanță numărul celor care au trecut la acestea a fost foarte mic.¹⁴⁷ De exemplu, baptilismul a ajuns în zonă în primul deceniu al secolului al XX-lea odată cu venirea primilor coloniști germani. Aceștia s-au stabilit în comuna Cataloi din jud. Tulcea unde au pus bazele unei colonii cu un număr de 200 de membri.

Populațiile minoritare existente pe teritoriul Dobrogei în perioada interbelică aveau propria lor organizare religioasă care se supunea, însă, legilor Statului Român. În afara bisericilor ortodoxe române se mai aflau și un număr de biserici străine omodoxe. Slujbele se oficiau nu numai în limba română ci și în limba minorităților respective (greci, bulgari, ucraineni, ș.a). Un loc aparte l-a avut populația ruso-lipoveană despre care vom vorbi pe larg într-un capitol viitor.

În afară de confesiunea ortodoxă și de sectele neo-protestante, în Dobrogea interbelică se aflau și purtători ai confesiunilor catolică și luterană, în special germani care s-au stabilit în Dobrogea în prima parte a secolului al XX-lea. În județul Tulcea, primele parohii catolice au fost înființate în anul 1830 și erau la Tulcea, Cataloi, Colilia (astăzi face parte din jud. Constanța), Malcoci și Sulina.

Cultul mozaic practicat de evrei, nu a avut o organizare legală până în anul 1928. Deși statisticile începutului de secol al XX-lea le semnalează prezența în: Constanța, Cernavodă, Hârșova, Mangalia, Medgidia, Babadag, Chilia-Veche, Isaccea, Mahmudia, Măcin și Sulina, numărul redus nu ne permite să-i analizăm ca pe o comunitate etnică minoritară rurală.

Legea pentru regimul general al Cultelor, publicată în Monitorul Oficial nr. 89 din 22 aprilie 1928¹⁴⁸ încă de la primul capitol garantează tuturor cultelor o deopotrivă libertate și protecție din partea statului. Se recunoaște existența alături de biserica ortodoxă a următoarelor culte:

¹⁴⁷ G. Ilinoiu, *Culte în Dobrogea în: Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească. 1878-1928*, București, Ed. Cultura Națională, 1928, p.585-640.

¹⁴⁸ I. Scurtu, T. Stănescu-Stanciu, G. M. Scurtu, *România între anii 1918-1940 documente și materiale*, București, Ed. Universității București, 2001, p. 267-273.

- a) Cultul român greco-catolic (unit);
- b) Cultul catolic (de rit latin, grec-rutean și armean);
- c) Cultul reformat (calvin);
- d) Cultul evanghelic-luteran;
- e) Cultul unitarian;
- f) Cultul armeano-gregorian;
- g) Cultul mozaic (cu diferitele sale rituri);
- h) Cultul mahomedan.

Cultul creștin ortodox. Rolul Bisericii Ortodoxe Române în Dobrogea cât și posibilitățile de manifestare ale cultului creștin privit diferențiat în diverse perioade, tocmai datorită situației istorice și sociale din această parte a țării. În această parte a țării au existat cele mai bune condiții de pătrundere a creștinismului, iar întinderea în timp a civilizației romane (anii 28-29 a. Chr. până la sfârșitul veacului al VII-lea p. Chr.) a creat climatul favorabil răspândirii noii doctrine. Se consideră că pentru provinciile romane apropiate Schythiei Minor (Dobrogea de azi) iradierea acestei credințe s-a făcut din această provincie și cu o intensitate maximă.

Timp de șapte secole de aici au pornit cele mai puternice influențe etnice, spirituale, cultural-lingvistice, determinând și individualizând etnogeneza românească în spațiul carpato-danubiano pontic, fenomene care, până către a doua jumătate a secolului al III-lea p. Chr. se conjugă cu unul venit din Dacia.

Schythia Minor rămâne în perioada romano-bizantină un areal important din partea Dunării de Jos de unde pătrunde pe teritoriul românesc actual, timp de încă aproape patru veacuri, creștinismul cu toate implicațiile sale pe plan cultural¹⁴⁹.

O serie de mărturii arheologice, de tradiții folclorice și de acte martirice amintesc de acțiunea de creștinare a populației din această zonă.

Iar pentru arealul pe care îl avem în atenție menționăm prezența la Niculițel a unei bazilici paleocreștine, descoperită în 1971. Valoarea monumentului se datorează criptei ce a adăpostit patru martiri creștini a căror nume sunt înscrise în tencuiala crudă a pereților: Zotikos, Attalos, Camasis și Philippos. Ei sunt cunoscuți în Actele martirice ca fiind martirizați (în a doua jumătate a secolului al IV-lea p. Chr.) la Noviodunum (Isaccea)¹⁵⁰. Bazilica, ridicată în scopul cinstirii martirilor, este un monument unic în Europa și prezintă o importanță deosebită pentru istoria Bisericii Ortodoxe Române.

De altfel în vechile centre romane și grecești din Dobrogea în care s-au făcut cercetări, au fost identificate un număr mare de bazilici paleocreștine din sec. IV-VI p. Chr.

Știrile inserate în diferite documente printre care actele martirice sau „documentele” sinodurilor ecumenice relevă că Episcopia Tomisului, cea mai veche instituție bisericească pe teritoriul țării noastre, a îndeplinit un rol în istoria Bisericii Creștine. Năvălirea și așezarea popoarelor migratoare determină o serie de prefaceri în viața politică, socială încât în secolele VII-XIV viața bisericească stă sub semnul acestor aspecte. Pentru secolele XII-XIV vestigiile arheologice și izvoarele literar-istorice evidențiază desfășurarea și organizarea vieții bisericești în ciuda trecerii pe aceste locuri a popoarelor migratoare. În acest sens amintim pentru arealul care ne stă în atenție: descoperirea la Niculițel a temeliei unei biserice, din sec. XII, pe dealul „Cetățuia” și existența Bisericii „Sf. Atanasie” (sec. XIII).

Aceste mărturii la care se adaugă și vestigiile unei biserici la Dinogetia (Garvăn) (din sec. XI-XII), cu obiectele ei de cult, duc la presupunerea că în această zonă din nordul

¹⁴⁹ A. Rădulescu, *Bazilici și monumente creștine în contextul etnogenezei românești din secolele III-VII în Dobrogea*, în: *Monumente istorice și izvoare creștine*, Galați, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, 1987, p. 7-77.

¹⁵⁰ Victor Baumann, *Niculițel – Monumentul paleocreștin*, Tulcea, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale, 1977.

Dobrogei, ar fi putut exista un scaun episcopal după desființarea celui de la Tomis.¹⁵¹ Abia în 1923, se reînființează Episcopia Tomisului.

Cucerirea Dobrogei de către turci în 1417 și trecerea sub stăpânirea otomană până la 1878, au determinat o serie de schimbări și în viața bisericească.

Vechimea creștinismului este evidențiată și de cuvintele cu sens religios și care s-au păstrat în română din limba latină: Dumnezeu, Biserică, sărbătoare, cruce, duminică, Florii, Rusalii, a se ruga, a se închina, ș.a.

Cucerirea otomană a fost urmată de o colonizare puternică, mai ales în zona din centrul Dobrogei, cu populație musulmană (turci și tătari). Populația românească s-a retras astfel spre Dunăre și spre țărmul mării, fără a dispărea însă cu totul din centru. Dovadă a acestui fapt este că documentele turcești („deftere”) din a doua jumătate a secolului al XVI-lea menționează că multe din localitățile din Dobrogea erau exclusiv creștine.

În timpul celor 460 de ani de stăpânire otomană, pe teritoriul Dobrogei s-au creat câteva eparhii ortodoxe. Biserica ortodoxă română, deși a avut foarte mult de suferit după cucerirea otomană, și-a continuat fără întrerupere existența în cadrul Patriarhiei de la Constantinopol, căreia îi erau subordonate Bisericile creștine din Imperiul otoman. Biserica ortodoxă română, a avut – în toată această perioadă – un rol deosebit în păstrarea ființei naționale și a credinței creștine a populației românești băștinașe apărând-o de tendințele de impunere a altor credințe.

La începutul stăpânirii turcești, se pare că întreaga Dobrogea a depins bisericește de vechea Mitropolie a Dîrstorului sau Silistrei. Apoi, pe la mijlocul secolului al XVI-lea, când ia ființă Mitropolia Proilaviei sau a Brăilei, părțile nordice ale Dobrogei trec la această eparhie. După desființarea Mitropoliei Proilaviei se creează în jurul anului 1829 pentru partea de nord a Dobrogei o nouă eparhie ortodoxă, care avea rang de episcopie, la Tulcea.

În Imperiul otoman nu erau recunoscute comunitățile naționale ci numai cele religioase și de aceea în perioada stăpânirii otomane, în Dobrogea, românii făceau parte din aceeași comunitate religioasă cu grecii și bulgarii.

Așa cum am menționat și într-un subcapitol anterior, Ion Ionescu dela Brad, în timpul descinderii sale în Dobrogea la 1850, găsind o populație românească majoritară, arăta necesitatea recunoașterii de către guvernul otoman, a comunităților naționale.

Știri despre viața religioasă din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane cât și despre majoritatea populației creștine aflăm din mărturiile călătorilor străini, în general monarhi sau diplomați, care au trecut pe aici. Episcopul catolic Pietro Dlodato, trecând prin Dobrogea la 1641, face referire la populația ortodoxă a orașului Babadag care avea o biserică din lemn¹⁵².

Este de menționat faptul că în timpul stăpânirii otomane, locașurile erau lipsite de turlă, unele erau adâncite în pământ, până la mai mult de un metru, încât la intrare se cobora pe scări la interior.

Interdicția construirii unei biserici mai înalte decât geamiile sau casele musulmanilor era formulată de autoritățile otomane. De asemenea nu se îngăduia folosirea clopotelor se utiliza doar o toacă de lemn. Autorizația pentru construcția unei biserici se obținea destul de greu.

Un rol important în întărirea vieții religioase creștine îl au cărțile bisericești în limba română aduse în Dobrogea din țările române. Numărul acestora crește după 1800. Existența acestor cărți arată că slujba la bisericile din localitățile românești din Dobrogea se făcea în limba română, încă de la începutul secolului al XVIII-lea.

¹⁵¹ Mircea Păcurariu, *Viața creștină și organizarea bisericească în ținuturile Tomisului și Dunării de Jos de la începuturi până în anul 1864*, în volumul *Arhiepiscopia Tomisului și Dunării de Jos în trecut și astăzi*, Galați, 1981, p. 22.

¹⁵² G. Ilinoiu, *Culte în Dobrogea...*, p.604.

Războaiele ruso-turce au avut urmări nefaste pentru viața religioasă și starea locașurilor de cult din Dobrogea. În urma războiului din 1828-1829 au fost pustiite un număr mare de localități și au fost distruse multe din biserici. Au rămas cele care se găseau în locuri retrase, mai ales în păduri. Așa se explică salvarea vechii biserici de la Niculițel sau din alte localități care nu aparțin însă arealului pe care îl avem în atenție.

Din cauza sărăciei, bisericile aveau pereții din nuiiele împletite cu lut, iar acoperișul din șindrilă sau stuf. În multe sate se aflau numai case de rugăciuni sau – mai mult decât atât – slujba religioasă se făcea în casa unuia din locuitori (ex. la Zebil).

Important pentru aspectele de viață religioasă sunt evenimentele ce au dus la mutarea diferitelor populații la un moment dat. De exemplu în 1821, când rușii obțin prin negociere, Delta Dunării, în întregime, românii din Chilia Veche sunt evacuați forțat de turci și duși la Beștepe Moldovenească (Mahmudia de azi) la sud de brațul Sf. Gheorghe. Aici construiesc o bisericuță cu hramul Sf. Nicolae, patronul celor care locuiesc pe lângă ape și al navigatorilor. Ei așează în noul lăcaș multe obiecte de cult aduse de la biserica din Chilia Veche. În 1830, după pacea de la Adrianopol (1829) în urma delimitării noii frontiere ruso-turce sunt evacuate toate satele de pe malul drept al brațului Sf. Gheorghe. Locuitorii din Beștepe Moldovenească sunt nevoiți să se strămute și ca urmare, ei se stabilesc la Tulcea, la fel ca și cei din satul vecin, Prislav. La Tulcea se așează în două părți ale orașului și formează două mahalale. La Tulcea, în anii 1846-1847 vor înălța o bisericuță din scânduri, cu hramul Sf. Nicolae, unde au depus obiectele de cult aduse de la Beștepe Moldovenească, originare de la Chilia Veche. Aceasta a fost se pare, prima biserică românească din Tulcea.

După înfrângerea turcilor și integrarea Dobrogei la teritoriile românești, Biserica ortodoxă are o perioadă de adevărată renaștere.

Din 1878 Episcopia Dunării de Jos a avut sediul la Galați și cuprindea județele Covurlui, Brăila, Tulcea, Constanța. După 1878 precuparea oficialităților a fost propășirea Dobrogei prin libertatea cultului tuturor etniilor, stabilirea unor bune relații între credincioșii de diferite religii.

Astfel la 1906, populația județului Tulcea – în întregul său areal – pe religii era: ortodocși: 109.170; romano-catolici: 2.343; protestanți: 2.880; gregorienii: 944; lipoveni popovți: 11.298; lipoveni bezpopovți: 2.668; molocani: 289; mozaici: 2.993; mahomedani: 5.848; diferite confesiuni: 412¹⁵³; După 1878, populația românească crește și totodată și numărul creștinilor ortodocși.

Referitor la satele din arealul ce ne stă în atenție, aflăm că în construcție erau următoarele biserici românești: din Mahmudia, Babadag și Chilia Veche și că la Sulina se construia o catedrală. De asemenea, statistica face referiri la anul construcției bisericilor, fapt la care ne-am referit anterior, și de către cine, la situația locuitorilor din localitatea respectivă.

După războiul din 1916-1918 prin împrăștierea veteranilor în Dobrogea s-a întărit elementul ortodox.

În perioadele la care ne-am referit alături de cultul creștin ortodox s-au întâlnit și alte culte religioase: în perioada stăpânirii otomane – cultul musulman.

În sec. al XVIII-lea prin venirea lipovenilor, iar în sec. al XIX-lea prin venirea italienilor și al germanilor vorbim și de existența altor culte religioase.

În ciuda aparițiilor altor culte, cel creștin ortodox a continuat să fie manifestarea religioasă cu cei mai mulți credincioși, așa cum o impunea, de altfel, tradiția.

Perioada 1948-1989 a fost o perioadă în care viața religioasă s-a desfășurat sub anumite tendințe. Dincolo de acea toleranță formală, de altfel, perioada s-a impus în viața

¹⁵³ *Ibidem*, p. 625.

credincioșilor, ca o etapă de îngrădire a manifestărilor religioase și mai ales printr-un control al acestora.

După o statistică a *Departamentului Cultelor, Inspectoratul Tulcea* (1982), cultul creștin ortodox număra la acea dată 17.600 de credincioși, deținea 134 de biserici, 84 de parohii, 2 protopopiate. Respectarea sărbătorilor religioase ca de altfel întreaga viață religioasă a acestui cult se caracterizează printr-o manifestare liniștită. În perioada respectivă se manifestă ca tendință, trecerea la alte culte și un anumit dezinteres față de biserică.

Pentru perioada de după 1990, menționăm câteva aspecte – fără a considera că facem o analiză exhaustivă a fenomenului. Libertatea cultului se manifestă prin faptul că se observă o orientare către biserică și a populației tinere. Aceasta pe de o parte ca urmare a unei educații primite în familie, dar alteori din curiozitatea de a surprinde și a înțelege de ce a existat acea îngrădire, acel control de care aminteam. De asemenea se observă un interes deosebit și o acțiune amplă în ce privește construirea de noi locașuri de cult. Înființarea la Tulcea a seminarului Sfântul Ioan Casian și a secției de teologie în cadrul Facultății de Istorie la Constanța se înscriu în aceeași acțiune de revigorare a cultului creștin ortodox. Dar apare și o tendință contrară, aceea de a trece la alte culte.

Cultul romano-catolic. La statistica din 1982 a *Departamentului Cultelor, Inspectoratul Tulcea*, acest cult număra 654 de credincioși, deținea 3 biserici, 4 case parohiale și 4 parohii.

Reprezentanții cultului catolic au fost germanii care au venit în Dobrogea în trei perioade, din Rusia unde fuseseră colonizați. Motive de natură economică i-a determinat să migreze spre Dobrogea. Prima emigrare a germanilor s-a produs pe la 1840 și a ținut până la războiul Crimeii; a doua de la 1873 până la 1883; a treia de la 1890 până la 1891. Trebuie să avem în vedere că germanii se diferențiau în raport de confesiuni: evanghelică – luterană și catolică. Tot după confesiuni au înființat coloniile, formând așezări bine organizate. Pentru zona la care ne referim amintim ca localități cu populație romano-catolică, Malcoci și Tulcea.

Statistica Prefecturii județului Tulcea de la 1910, menționează existența la Malcoci și Tulcea a bisericilor catolice, și la Sulina a unei biserici protestante.

Existența comunității romano-catolice din localitatea Greci, se explică prin sosirea, pe la 1885, a unei colonii de italieni, meșteri în prelucrarea granitului, veniți în această zonă la deschiderea carierelor din Iacobdeal, Turcoaia și Greci. La început erau doar sezonieri, locuind în casele puse la dispoziție de către administrația carierelor. Iarna se întorceau în Italia. În timp s-au stabilit în localitate împreună cu familiile, formând o comunitate. Biserica romano-catolică din comuna Greci a fost construită în anul 1912, primul paroh fiind pr. Gustav Müller. Hramul bisericii este Sfânta Lucia, pe data de 13 decembrie. Biserica are temelia din piatră, peretii din chirpici și este acoperită cu tablă, turnul bisericii a fost construit mai târziu, în anul 1923, fiind paroh pr. Carlo Riva. În mod deosebit, biserica a fost renovată total după 1989. Biserica nu are cimitir propriu, înmormântările care au avut loc în această parohie, se fac în cimitirul ortodox, într-un sector aparte. Parohia are o filială în orașul Măcin, care se află situat la o distanță de 13 km. Comunitatea din Măcin a luat o oarecare amploare după anul 1989, deoarece înainte de revoluție nu a existat un lăcas de cult în care să se țină slujbele religioase. Abia în anul 1992, s-a cumpărat un imobil care, după ce a fost renovat, avea să devină actuala capelă romano-catolică din Măcin, în care se celebrează Sfânta Liturghie în fiecare duminică și marți. Noua parohie este administrată în prezent de către Parohia romano-catolică din Greci. Parohia Greci avea în 2002 un număr de 65 de familii și 115 suflete, dintre care cea mai mare parte pensionari; iar în filiala Măcin, sunt 13 familii și 30 de credincioși. Recesământul din 2011 numără 30 de italieni în comuna Greci.

În cadrul cultului romano-catolic credincioșii își păstrează tradiția și nu se constată treceri la alte culte. Intensificarea vieții religioase se face numai prin căsătoriile mixte.

Cultul creștin de rit vechi. Reprezentanții acestui cult sunt *lipovenii*. Ruși de origine, lipovenii – din cauza eretismului față de biserica ortodoxă a Rusiei – au fost persecutați și au fost nevoiți să emigreze.

Venirea lipovenilor în Dobrogea datează de pe vremea lui Petru I, după intensificarea persecuțiilor și prigoanei împotriva lor, continuate și de Ecaterina a II-a. Ei primesc drept de ședere în Dobrogea. În schimbul unor obligații li se asigură libertatea cultului¹⁵⁴.

Autori precum Melchisedek, Alexandr Varona, Filip Ipatiov, Victor Vascenco iau în discuție, între altele, problema staroverilor din România. Sunt tratate următoarele trei aspecte:

1. schisma din sânul Bisericii Ruse de la mijlocul secolului al XVII-lea și urmările ei;
2. staroverii („schismaticii”, în terminologia lui Melchisedek¹⁵⁵) din Bucovina, Moldova, Dobrogea și Muntenia;
3. sectele ruse (și ramificațiile lor în România): epoca prenikoniană, începând cu secolul al XI-lea, și epoca postnikoniană, începând cu secolul al XVII-lea.

Alexandr Varona consideră problema valabilității hirotoniei săvârșite în biserica oficială ca fiind principalul punct de divergență în cadrul mișcării și a dus de altfel la divizarea ei spre sfârșitul secolului al XVII-lea în două mari orientări:

- *popovții* – staroverii care acceptau preoții veniți în biserica nikoniană;
- *bezpopovții* – cei care considerau că tainele săvârșite din această biserică nu sunt valabile și că preoții aceștia nu sunt adevărații preoți ai lui Hristos, de aceea nu pot fi primiți în biserica staroveră. De aici și ideea că nu mai există preoția adevărată a lui Hristos, care în opinia *bezpopovților* a urcat la cer.

Termenul de „lipovean” „reflectă apartenența la un grup etnic descendent al staroverilor (creștini ortodocși ruși de rit vechi). Datorită faptului că pe lângă aspectul etnic este implicat și cel confesional, sensul său trebuie considerat ca fiind unul confesionalo-etnic. Dacă semnificația actuală a termenului de lipovean este clară, etimologia și conotația sa inițială este destul de controversată. Istoria orală a creștinilor de rit vechi din România pledează pentru ideea că numele de lipoveni le-a fost impus de alții cu care au intrat în contact (posibili români sau ucraineni), iar cu timpul să-l fi acceptat ei înșiși pentru a se „masca” sub acest nume și a scăpa astfel de sub „umbra” autorităților țariste și a bisericii oficiale ruse. Lipoveni sunt numiți doar rușii de rit vechi din România, și eventual, cei din fostele provincii românești, iar descendenții rușilor care n-au acceptat reformele nikoniene din Rusia secolului XVII, din celelalte țări, se numesc doar staroveri sau staroobreadți.¹⁵⁶

Numele de „lipoveni” este explicat de specialiști plecând de la trei ipoteze, care nu acoperă în întregime fenomenul, dar care converg. O asociere între cuvântul slav „lipa”, care înseamnă „tei”, cu modul de viață preferat de mulți lipoveni, în mijlocul pădurilor de foioase, a fost posibilă datorită apropierei fonetice în special. La aceasta s-a adăugat faptul că albinăritul le furniza un aliment natural, frecvent folosit în locul zahărului, pentru că este „neprihănit”. Ceara albinelor era folosită la lumânările utilizate în practicarea cultului creștin.

Din lemnul de tei se confecționau, cu unelte simple, manual, obiecte de uz casnic și gospodăresc și se realizau construcțiile, tâmplăria și mobilierul casei. De asemenea,

¹⁵⁴ F. Ipatiov, *Rușii-lipoveni din România*, Cluj-Napoca, Ed. Presa Universitară Clujană, 2001, p. 194.

¹⁵⁵ Melchisedek, Episcopulu Dunărei de Josu, *Lipovenismulu adică schismaticii seu rascolnicii și eretecii rusesci. Dupre autori ruși și izvore naționali române*, București, Imprimeria Națională Antreprenor C. N. Rădulescu, 1871.

¹⁵⁶ F. Ipatiov, *Rușii-lipoveni din România. ..., passim*.

considerau teiul „lemn sfânt” pentru că era folosit în sculptura icoanelor, a crucilor de lemn și ca suport pentru pictura lor.

Această explicație și cea toponimică sunt ipoteze ce țin de domeniul imaginației și etimologiei populare, deci entonimice.

Ipoteza antroponimică concentrează și ea argumente din trei direcții. Numele de „lipoveni” ar fi o prescurtare, prin afereză, a cuvântului inițial „filipoveni”, care, prin uz, a trecut la faza intermediară „flipoveni” și l-a pierdut și pe „f” apoi.

a) Numele Filip a fost pus în legătură cu cultul sfântului apostol Filip, practicat după moartea Mântuitorului în Asia Mică și Sciția, fiind unul din cei 12 discipoli.

Respectarea cu sfințenie a acestui apostol era consemnată în secolul al XVIII-lea de unii cercetători.

Fiind născut în Galilea, la localitatea Betsaida, care înseamnă „casa pescuitului”, s-ar explica și atașamentul unei mari părți din populația lipovenescă față de pescuit. Figura biblică a lui Filip este reprezentată și în tradiția creștină populară românească privind prăznuirea, între 11 și 17 noiembrie, a Filipilor, ziua de 14 noiembrie marcând ziua sfântului Filip și începutul postului Crăciunului.

b) Trecem astfel la latura sacrală, privind ipoteza antroponimică. Etnonimul de „filipovani”, (lipovani) s-ar deduce din cuvântul rusesc „filippovki” care este denumirea postului Crăciunului.

c) Al treilea punct de vedere pleacă de la o realitate istorică și anume existența căpeteniei staroverilor fără preot pe nume Filip, de la începutul secolului al XVIII-lea, care după ce a fost administrator la un schit de lângă Marea Albă, în jurul anului 1700, își conduce adepții spre Lituania și Prusia, apoi în Polonia și Bucovina.

Plecând de la curentul religios al theodosienilor, el a formulat o orientare religioasă independentă, cu norme severe de viață cumpătată, duse până la fanatism și culminând cu un autodafé.

Acest puritan convins era supranumit și „Pustoviat” cu sensul „sfântul din pustiu” sau „lumină în deșert”, plecând de la componentele „pustynia” = „deșert” și „sviatu” = „sfânt”, sau „svet” = lumină.

În concluzie, fără a limpezi toate problemele legate de originea termenului „lipoveni” și de răspândirea lui prin generalizare, ca și de adoptarea lui chiar de ramura nesacerdotală a rascolnicilor (lipovenii fără preot = bezpopovți), ipotezele analizate mai sus converg în acoperirea unei realități.

Este posibil ca viitoare cercetări asupra acestei problematice să aducă în atenție noi ipoteze.

Diferențele față de dogma reformată a bisericii oficiale ruse sunt:

1. Semnul crucii făcut cu două degete, nu cu trei, chiar și înainte de a bea apă;
2. Cuvântul „alleluia” („Slavă ție Doamne”) se repetă doar de două ori nu de trei ori;
3. Păstrează în formula – simbol a credinței cuvântul „adevărat” suprimat de biserica oficială rusă: „Și întru Duhul Sfânt adevărat Domn”;
4. Înconjurarea bisericii, la marile sărbători, se face în sensul mișcării soarelui pe bolta cerească, în timp ce Nikon a impus-o în sens invers.
5. Numele de Isus se scrie cu un singur i inițial nu cu doi cum a fost împrumutat de Nikon din limba greacă;
6. Liturgia tradițională se face cu șapte bobite de prescură; Nikon le-a redus la cinci;
7. Pictura, sculptura și arhitectura bisericească trebuie să fie realizată în stil bizantin și nu se acceptă influența artei occidentale;
8. Păstrarea cântării religioase vechi cu interpretarea la unison nu pe mai multe voci.

Acestea și multe alte elemente ale dogmei creștine au fost conservate de către schismatici (rascolnici) după Soborul din 1654-1655 ținut din inițiativa patriarhului Nikon.

Divizarea mișcării ritului vechi s-a datorat, în opinia lui Alexandr Varona¹⁵⁷ argumentând cu note bibliografice aparținând altor cercetători preocupați de istoria rușilor-lipoveni, lipsei unei autorități canonice superioare și persecuțiilor bisericii ortodoxe oficiale și statului rus, extrem de dure, mai ales după încercarea nereușită de restaurare a *ritului vechi* din 1682.¹⁵⁸

În cadrul lipovenilor fără popă s-au diferențiat secte cum este și cea întâlnită, și azi, la Mahmudia – cea a lipovenilor *nemoliaci*. Sunt cunoscuți în localitate drept cei care „beau dintr-un singur pahar”. Ca practici întâlnite și astăzi consemnăm: resfințesc icoanele atinse de altcineva, se roagă cu ușile închise, nu beau apă și nu mănâncă după altă persoană din același vas, nu mănâncă zahăr, nu primesc pomană.

În cadrul acestui cult există diferențieri în *popovți* (lipoveni care admit popă) și *bezpopovți* (lipoveni care nu admit preoția și cele 7 taine ale Bisericii).

Cultul baptist. Ca biserică baptismul a apărut în secolul al XVII-lea. În România prima biserică a fost înființată în anul 1856. În Dobrogea, pătrunderea acestui cult are loc în timpul emigrației germanilor.

La 1928, credincioșii acestui cult erau împrăștiați în șase comune în număr de 629 de membri¹⁵⁹.

Abia pe la 1900, s-au cristalizat câteva principii: autoritatea Bibliei, necesitatea unei experiențe personale cu Dumnezeu, administrarea botezului numai adulților care pot înțelege semnificația acestuia, mai bine decât copiii.

După *Statistica Departamentului Cultelor, Inspectoratul Tulcea* (1982) acest cult număra la acea dată 132 credincioși și deținea două case de rugăciuni. Se constata o creștere a acestui cult, urmărindu-se evoluția: 1977 = 114 membri; 1978 = 123 membri; 1979 = 130 membri; 1980 = 132 membri; 1981 = 131 membri; 1982 = 132 membri.

Nu se constată o trecere de la cultul baptist la alte culte, ci invers, în special, de la cel ortodox la cel baptist. Cultul baptist se impune printr-o intensificare a vieții religioase, cu adunări ținute cu mare regularitate și cu o mare frecvență. Acțiunea de atragere spre acest cult se face îndeosebi prin acțiuni umanitare, prin spectacolul religios.

Cultul adventist. Cultul numit „Advențiști de ziua a șaptea” a apărut în prima jumătate a secolului trecut. Doctrina sa are ca punct central apropiata venire a lui Hristos, care va întemeia o împărăție de o mie de ani pe pământ. De aici, și numele sectei (în latină *adventus* = venire).

În 1864 a venit în Europa primul predicator al sectei advente, fostul preot catolic Mihail Czechowski. El a predicat în mai multe țări din Europa, printre care și Rusia.

În anul 1870 acest predicator ajunge în România și se stabilește la Pitești. *Adventismul de ziua a șaptea* a fost adus și de alți străini. *Un grup de advențiști germani s-a stabilit în Dobrogea, în anul 1881 și a format un nucleu în satul Sarighiol*. Tot în Dobrogea se refugiază din Rusia un alt adventist, Babienko, care va organiza o altă grupare.

Pe la 1900 apare o grupare adventă și la București. Sunt de menționat câteva caracteristici ale culturii: credința în Biblie, în mântuire prin credința în Hristos, sărbătoarea sâmbetei, a doua venire a lui Hristos.

După *Statistica Departamentului Cultelor, Inspectoratul Tulcea* (1982), cultul număra 160 de credincioși, avea 2 parohii, 2 biserici, 1 casă parohială.

Creștinii după Evanghelie. Dacă celelalte curente neoprotestante, baptiste și adventiste, își au originea în Europa, dar s-au organizat în S.U.A., creștinii după Evanghelie s-au format în Europa (Elveția) în sec. al XIX-lea. Creștinii după Evanghelie nu au avut un

¹⁵⁷ Alexandr Varona, *op.cit.*, p. 153-154.

¹⁵⁸ *Ibidem*.

¹⁵⁹ G. Ilinoiu, *Culte în Dobrogea...*, p.620.

întemeietor și un sistematizator. Ei consideră azi că: inițiatorul mișcării din care fac parte este însuși Isus Hristos, a cărui învățătură este cuprinsă în Sfânta Scriptură.

Aceasta constituie „doctrina” cultului Creștin după Evanghelie. După ce s-a răspândit în alte țări din centrul și vestul Europei, mișcarea apare și se dezvoltă prin anii 1901-1903 și în România.

Cultul creștin după Evanghelie are evidente accente evanghelic-luterane, nelipsind mijloacele de propagandă baptisto-advente.

După *Statistica Departamentului Cultelor, Inspectoratul județului Tulcea* (1982) acest cult număra 25 de credincioși și deținea 1 parohie, 1 biserică (de fapt o casă de rugăciune).

Cultului Musulman. Este practicat în Dobrogea de turci, tătari și unii țigani.

Turcii au venit în Dobrogea, după cucerirea acestei provincii, fiind aduși de guvernul lor pentru a apăra hotarele imperiului otoman. În secolele al XVI-lea și al XVII-lea au venit în grupuri compacte.

S-au așezat mai mult la marginile provinciei, centrul fiind ocupat de tătari veniți în 1812, când după ocuparea Basarabiei de către ruși, o colonie plecată din Bugeag, se așează în Dobrogea.

Prin articolul 17 al Legii organice din 1880 statul și-a asumat obligația salarizării clerului musulman și întreținerea principalelor moschei din Tulcea, Constanța, Babadag, Măcin, Medgidia, Hârșova, Isaccea, Sulina și Mangalia¹⁶⁰. Pentru pregătirea clerului musulman s-a înființat în 1889 potrivit articolului 21 al aceleiași legi, seminarul din Babadag mutat apoi la Medgidia în 1901. În 1911 în Dobrogea funcționau 163 de geamii și moschei.

În perioada 1928-1937, în urma propagandei desfășurate de guvernul turc naționalist al lui Atatürk, un număr însemnat de etnici musulmani au emigrat în Anatolia, astfel că în 1940 numărul musulmanilor era mult redus. În perioada 1877-1921, au existat două muftiate, la Constanța și Tulcea, muftiții din România fiind propuși de statul român și confirmați de șeicul islam din Istanbul. După revoluția lui Atatürk, muftiatele din România încep să se conducă independent de Turcia. În 1920 a fost înființat bas muftiatul, cu reședința la București, primul bas muftiu fiind Etem C. Mola. Mai târziu, muftiatul de Tulcea a fost desființat, iar în 1943, în condițiile reducerii drastice a numărului de credincioși musulmani, a fost desființat și bas muftiatul, centrul cultului musulman din România devenind muftiatul din Constanța¹⁶¹.

În grupuri compacte se așează în arealul dobrogean în jurul anilor 1856-1859, în urma războiului din Crimeea, când guvernul rusesc i-a obligat să emigreze. Guvernul turc profită de această situație și colonizează în Dobrogea un număr destul de mare de familii. La început au format o comunitate separată de cea a turcilor și avea un șef numit *Kihan* și asupra căruia Turcia n-a exercitat decât un gen de vasalitate.

Religia este întemeiată pe Coran.

Musulmanii din Dobrogea și-au păstrat credința și tradiția religioasă. Statul român, în dorința de a le da preoți și învățători, a înființat la 1889, în orașul Babadag, un seminar.

De la 1889 până la 1901, seminarul a funcționat la Babadag cu patru clase și trei profesori dintre care doi de studii religioase musulmane și unul pentru studiile românești. În anul 1901, din cauza unei mari migrațiuni a musulmanilor din regiunea Babadagului, seminarul s-a mutat la Medgidia.

¹⁶⁰ *Legea pentru organizarea Dobrogei din martie 1880*, în: M. Vladescu-Olt, *Constituția Dobrogei...*, p.9

¹⁶¹ G. Enache, *Cultul musulman din România în perioada interbelică și la începutul epocii comuniste legăturile cu musulmanii din Crimeea* în: ПІВДЕНЬ УКРАЇНИ: ЕТНОІСТОРИЧНИЙ, МОВНИЙ, КУЛЬТУРНИЙ ТА РЕЛІГІЙНИЙ ВИМІРИ, “ВМВ” Одеса, 2013, p. 97 URL: http://histans.com/News/20130601001611/20130601001611_1.pdf#page=97

În stadintica din 1910 locașurile de cult pe care le deținea Cultul musulman erau: Tulcea – 1 geamie; Isaccea – 1 geamie; Murighiol – 1 geamie; Mahmudia – 1 geamie; Sulina – 1 geamie; Babadag – 1 geamie.

Emigrarea populației turcești și tătarăști în diferite perioade, fie spre Turcia (în jurul anilor 1930), fie spre orașele mari, a determinat o scădere a numărului credincioșilor acestui cult, în zona la care ne referim. Pe de altă parte, numărul lor descrește datorită căsătoriilor mixte ce se fac în ultima perioadă. Cultul nu manifestă o intensificare a vieții religioase, ci a păstrării tradiției. În *Statistica Departamentului Cultelor, Inspectoratul județului Tulcea* (1982) cultul a fost înregistrat cu 2.157 de credincioși, 8 biserici (geamii), 7 parohii, 1 protopropiat.

Cultul mozaic. Evreii s-au răspândit în totă lumea, așezându-se în Dobrogea, unde au găsit orașe comerciale bine dezvoltate. La 1850 se găseau în județul Tulcea 119 familii, așezate în orașele: Isaccea, Tulcea, Babadag. Prin Legea pentru regimul general al Cultelor, publicată în „Monitorul oficial” nr. 89 din 22 aprilie 1928, ei au fost recunoscuți drept confesiune istorică, urmând să aibă un statut de organizare. Statistica din 1982, menționează un număr de 80 de credincioși ai acestui cult și având 1 comunitate și 1 sinagogă. Cultul este în descreștere și numără din ce în ce mai puțini credincioși prin plecarea în Israel.

Alte manifestări religioase disidente. O serie de tendințe, de manifestări ale vieții religioase – în arealul care ne stă în atenție – au pătruns în urma acțiunii de răspândire și de atragere de către alte secte, a unui număr cât mai mare de credincioși. Dintre acestea amintim răspândirea în această zonă a *Cultului penticostal*, a *Mișcării anticalendaristice (Stilismul)*, a *Iehoviștilor*. Acțiunea de prozelitism a acestor secte se manifestă puternic după 1990. Perioada foarte tulbură la nivel social și economic permite predicatorilor acestor culte să-ți atragă noi membri.

La nivelul întregului județ, *Recensământul populației și locuințelor*, din 1992, situația cultelor și credincioșilor prezenta următoarea componență:

Populația stabilă:	139.429
Ortodoxă:	121.792
Romano-catolică:	320
Reformată:	15
Greco-catolică:	9
Penticostală:	131
Baptistă:	27
Adventistă:	392
Unitariană:	13
Musulmană:	280
Creștină după Evanghelie:	198
Evanghelică de Confesiune:	279
Creștină de rit vechi:	44
Biserica ortodoxă de stil vechi:	983
Evanghelică sinodo-presbiteriană:	220
Mozaică:	8
Altă religie:	640
Atei:	44
Fără religie:	168
Religie nedeclarată:	90

Considerăm că datele colectate în urma recensămintelor pot avea erori, ele fiind influențate de dreptul la *privatitate comunitară* și obligația celorlalți de a o respecta, de corectitudinea relațiilor interetnice, sau a funcționarului care completează chestionarul, etc. Cu toate acestea sunt informații ce nu pot fi ignorate într-un studiu asupra populației.

Zona Dobrogei de nord se definește, în toată complexitatea faptelor de cultură materială și imaterială ca o zonă de conlocuire și conviețuire etnică. Menționăm că particularitățile arealului sunt datorate pe de o parte habitatului, pe de altă parte unui alt mod de viață a etniilor care conviețuiesc aici, ceea ce impune o abordare a acestuia ca o zonă aparte.

Datele statistice oferite de Institutul Național de Statistică după recensământul din 2002 arată în județul Tulcea o majoritate a populației românești, urmată de etnia rușilor-lipoveni.

Structura etnică a populației

		%
Români:	230.843	90,000
Maghiari:	135	0,053
Romi (Țigani):	2.272	0,886
Ucraineni:	1.279	0,499
Germani:	83	0,032
Ruși-lipoveni:	16.350	6,374
Turci:	3.334	1,300
Tătari:	179	0,070
Sârbi:	8	0,003
Slovaci:	10	0,004
Bulgari:	61	0,024
Croați:	14	0,005
Greci:	1.680	0,655
Evrei:	21	0,008
Cehi:	2	0,001
Polonezi:	18	0,007
Italieni:	134	0,052
Armeni:	10	0,004
Alta etnie:	51	0,020
Etnie nedeclarată:	8	0,003
Total:	256.492	

Chiar dacă în cadrul românilor sunt incluși aromânii și meglenoromânii procentele nu se schimbă deoarece respectivi membri sunt tratați în lucrarea de față ca grup subetnic al românilor.

Structura populației după limba maternă

		%
Română:	236.498	92,205
Maghiară:	88	0,034
Romanes (Țigănească):	755	0,294
Ucraineană:	764	0,298
Germană:	43	0,017
Rusă-Lipoveană:	14.121	5,505
Turcă:	2.818	1,099
Tătară:	128	0,050
Sârbă:	6	0,002
Slovacă:	5	0,002
Bulgară:	27	0,011
Croată:	5	0,002
Greacă:	1.096	0,427
Cehă:	4	0,002
Poloneză:	3	0,001
Italiană:	92	0,036
Alta limbă maternă:	38	0,015
Limbă maternă nedeclarată:	1	0,000
Total:	256.492	

Structura populației după religie

		%
Ortodoxă:	237.022	92,373
Romano-catolică:	675	0,263
Reformată:	40	0,016
Penticostală:	221	0,086
Greco-catolică:	92	0,036
Baptistă:	281	0,110
Adventistă de ziua a Șaptea:	544	0,212
Musulmană:	3.704	1,444
Unitariană:	3	0,001
Creștină după Evanghelie:	72	0,028
Creștină de rit vechi:	13.326	5,193
Evanghelică lutherană sinodo-presbiteriană:	4	0,002
Evanghelică:	29	0,011
Evanghelică de confesiune augustană:	3	0,001
Mozaică:	20	0,008
Altă religie:	384	0,150
Fără religie:	19	0,007
Atei:	35	0,014
Religie nedeclarată:	18	0,007
Total:	256.492	

Datele statistice oferite în urma Recesământului din 2011 cu privire la etnie pentru județul Tulcea se prezintă astfel:

		%
Români:	180.496	84,707
Maghiari:	70	0,033
Romi (Țigani):	3.423	1,606
Ucraineni:	1.083	0,508
Germani:	23	0,011
Ruși-lipoveni:	10.342	4,854
Turci:	1.674	0,786
Tătari:	119	0,056
Sârbi:	4	0,002
Slovaci:	4	0,002
Bulgari:	23	0,011
Croați:	1	0,000
Greci:	1.181	0,554
Evrei:	7	0,003
Cehi:	1	0,000
Polonezi:	4	0,002
Italiani:	57	0,027
Armeni:	58	0,027
Geangăi	17	0,008
Macedoneni	59	0,028
Alta etnie:	132	0,062
Etnie nedeclarată:	14.305	6,713
Total:	213.083	100

Se observă o scădere a numărului de locuitori de la 256.492 în 2002 la 213.083 în 2011.

2.6. Clasificarea așezărilor rurale din Dobrogea de N. după 1878 pe criteriul etnic

Considerăm această clasificare importantă pentru acest areal, străbătut și populat pe perioade mai mici sau mai mari de diverse etnii, pentru a facilita analize viitoare.

Referindu-ne la acest criteriu menționăm câteva perioade distincte, determinate atât de prezența unor etnii în urma diverselor fenomene istorico-sociale, cât și de migrațiile acestora spre alte localități decât cele în care s-au așezat inițial. Între aceste perioade din punct de vedere etnografic ne oprim la perioada 1878 – 1940, 1940-1989, 1989– prezent.

Față de cele menționate mai sus privim compoziția etnică a satelor tulcene având ca punct de referință anul 1940. Până la această dată observăm următoarele tipuri de sate:

A. Sate monoetnice:

a) Sate românești, situate în partea de vest și nord-vest a județului, cu un foarte vechi nucleu de populație românească, despre care există mărturii scrise încă din secolul al XVI-lea. Astfel, Aloisio Radibrat¹⁶² menționează localitatea *Dăeni*, ca fiind un sat mare, cu mii de familii comparabil cu un oraș. În harta lui Dimitrie Cantemir, este înfățișat ca sat, iar în cea a Stolnicului Constantin Cantacuzino, ca oraș. Un raport italian de la începutul

¹⁶² M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu, *Călători străini despre țările române*, vol. IV, București, Ed. Științifică, 1972, p. 274.

secolului al XVII-lea descrie localitatea ca fiind locuită de mii de români cu familiile lor, fugiți din Principate din cauza tiraniei Domnilor.¹⁶³ Constantin Giurescu lansează două ipoteze referitoare la numele localității: „urmașii lui Daea” sau „locuitorii veniți din satul Daia” (primii refugiați munteni stabiliți aici putând să fie din satul Daia din Vlașca). Așezarea *Văcăreni* figurează într-un Defter din anul 1573 cu numele românesc de Văcăreni, iar *Turcoaia* este trecut ca sat exclusiv românesc în harta lui C. C. Giurescu. Despre *Luncavița*, Ion Ionescu dela Brad vorbește ca despre un sat „curat românesc”, fapt atestat și de o serie de documente de arhivă, în care se consemnează pentru anul 1878 o biserică și școală românească, precum și o populație românească de 1500 locuitori. „Vechea biserică, documentată din 1827, avea 3 cărți cu însemnări interesante”¹⁶⁴.

O altă așezare românească veche, menționată în Defteru din 1573, este *Garvăn*, despre care C. G. Giurescu și M. D. Ionescu subliniază că este o localitate exclusiv românească. Localitatea *Niculitel* este considerată, în chestionarele lui Hașdeu, tezaur de lăcașe de cult creștine¹⁶⁵. Nucleul de băștinași al acestor așezări se întărește prin stabilirea în mai multe etape a unor grupuri de populație românească, venite din celelalte provincii – Moldova și Muntenia – ca o consecință a diferitelor fenomene social-istorice.

Printre satele care au rezistat războaielor ruso-turce din a doua jumătate a secolului al VIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea se numără și Agighiolul marcat pe harta rusească a Marelui Stat Major din 1830 și 1835. În 1850 Ion Ionescu dela Brad menționează Agighiolul printre satele locuite în exclusivitate de români.

Dintre românii veniți în Dobrogea, un loc aparte îl ocupă mocanii transilvăneni, care au format un nou tip de sat, **satul mocănesc**, adaptat păstoritului – ocupația lor de bază. Aceste sate, situate mai ales în locuri prielnice păstoritului, sunt atestate documentar încă din secolul al XVIII-lea. Se caracterizau prin gospodării bine organizate, împrejmuite de garduri cu porți înalte, specifice zonei de baștină a mocanilor. Cele mai cunoscute așezări mocănești erau: Făgărașu Nou, C.A. Rosetti, Casimcea, Rahmanu, Topolog.

Astăzi cu greu se mai pot observa aceste trăsături, deoarece în evoluția teritorială a vetrei satului au intervenit o serie amplă de schimbări. De exemplu, la C.A. Rosetti se observă un regres economic și o scădere a numărului de locuitori puțini dintre aceștia având ca ocupație de bază păstoritul.

b) Sate lipovenesti, situate fie în arealul continental – Slava Rusă, Carcaliu, fie în microzona Lacului Razelm și-n Delta Dunării – Sarichioi, Sfiștofca, Periprava. Deși în localități mai apăreau izolat și familii de români, numărul lor era atât de restrâns încât din punct de vedere al analizei majoritari-minoritari nu se manifesta și ca urmare așezările se prezintă ca nuclee monoetnice.

B. Sate multietnice, în care, pe lângă populația băștinașă românească, s-au succedat în timp diverse etnii cu influențe diferite asupra comunității respective. Dintre acestea detaliem:

a) Sate cu populație eterogenă în sensul prezenței mai multor etnii, în acest sens amintim satele: Murighiol – români, turci, ucraineni; Chilia Veche – români, lipoveni, ucraineni; Sf. Gheorghe – români și ucraineni; Ciucurova – români, ucraineni, germani, țigani, turci; Cataloi – români, bulgari, italieni, germani, Izvoarele – români, greci, bulgari; Greci. În cadrul acestor localități se disting, într-o oarecare măsură, aspecte tipice fiecărei etnii, având în vedere că în astfel de organizări teritoriale etniile erau așezate „pe mahalale”/”cartiere”. Menționăm în acest sens: textura neregulată pentru „mahalaua românească”, textura

¹⁶³ C-tin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III, *De la moartea lui Mihai Viteazul până la sfârșitul epocii fanariote (1601-1821)*, București, Ediția a patra, revăzută și Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1946, p. 502.

¹⁶⁴ Gh. Dumitrașcu, L. Lazia, *Dobrogea 1884-1885 în 31 de răspunsuri ale comunelor la „Chestionarul Hașdeu”*, Constanța, Ed. ExPonto, 2010, p. 56.

¹⁶⁵ *Ibidem*, p. 58.

ordonată „cartierele” populațiilor colonizate.

b) **Sate cu populație predominant turcească și tătarască** în timpul stăpânirii turcești, ce sunt situate mai ales în partea centrală a județului, de-a lungul drumurilor folosite de oștile otomane spre imperiul țarist, cunoscut fiind că Dobrogea a constituit teritoriul preferat pentru războaiele ruso-turce, războaie ce au provocat mari distrugerii așezărilor și au decimat populația. Aceste așezări (Alba – Accadân, Turda – Armutli, Lunca – Canlibugeac, Caugagia, Mineri – Câșla, Fântâna Oilor – Coium Punar, Cloșca – Dautcea, Horia – Ortachioi, Trestenic, Colina – Caraibil) se caracterizează printr-o textură neregulată, cu străzi dispuse în neorânduială, trăsătură ce va rămâne în continuare și după retragerea turcilor (perioada 1878-1930). Vechea structură etnică se modifică prin sosirea moldovenilor, muntenilor și bulgarilor în locul turcilor.

c) **Sate cu bulgari** – se află pe țărmul lacului Razelm (Zebil, Ceamurlia de Jos, Sălcioara, Vișina), dar și în partea centrală și sudică a județului (N. Bălcescu, Lăstuni, Panduru, Baia, Iulia, Beidaud).

Acest grup etnic, care se ocupa cu agricultura și mai ales cu grădinăritul, s-a stabilit în județul Tulcea în perioade diferite, prin migrări repetate. Un astfel de moment istoric, cu mișcări de populație, a fost războiului Crimeei (1853-1856). Geologul Peters estima numărul bulgarilor în Dobrogea, după această perioadă, la 25.000. În perioada de mijloc a secolului al XIX-lea comunitățile de bulgari au avut posibilitatea să înființeze școli în limba maternă. Astfel Gimnaziul bulgar din Tulcea și-a început cursurile în anul 1859, urmat de alte astfel de școli construite în sate cu populație bulgărească¹⁶⁶.

După războiul ruso-româno-turc din 1877-1878 a avut loc o altă colonizare a Dobrogei cu bulgari veniți din Basarabia. În 1878 Guvernatorul rus Bieloserovici estima pentru Dobrogea 4.750 familii de bulgari. În 1913 existau 51.149 de bulgari, dar după această dată numărul lor stagnează și apoi scade¹⁶⁷.

În anul 1940, în urma schimbului de populație efectuat între țara noastră și Bulgaria, acest grup etnic a părăsit zona, gospodăriile abandonate fiind populate ulterior, în cea mai mare parte, cu populație aromânească.

Stabilirea populației bulgărești într-o serie de așezări ale județului Tulcea a avut drept consecință procesul de aculturație cu populația aborigenă. Astfel, structura gospodăriei, cu caracteristicile casei, a anexelor și amplasarea acestora în perimetrul curții erau identice la cele două populații, fără a se face diferențierea *bulgăresc, românesc*. Aspectul este relevant pentru localitățile din microzona Lacului Razelm (Zebil, Beștepe, Enisala). În partea centrală însă (Panduru, Nicolae Bălcescu, Baia, Cerna) sunt relevante elementele de arhitectură balcanică, evident cu adaptări la habitatul existent în zonă.

d) **Sate cu lipoveni** întâlnim la Slava Cercheză, Jurilovca. În general lipovenii s-au așezat în locuri unde o perioadă de timp au putut fi izolați pentru a putea păstra normele religioase neatinse, au o textură regulată de tip geometric, de obicei dreptunghiulare, iar casele sunt orientate cu latura mică spre stradă.

e) **Sate cu germani**, situate în câteva zone din nordul Dobrogei, se caracterizează prin case puse la linie, de-a lungul străzilor largi, adesea umbrite de arbori și acoperite cu stuf, dar curate și bine îngrijite (Malcoci) sau prin străzi cu pomi mulți și case frumos aliniate, una lângă alta (Ciucurova, Cataloi, Atmagea). Astăzi „mahalaua nemțească” rămâne în memoria colectivității, în satele menționate nemaî locuind nici un etnic neamț.

f) **Sate cu ucraineni**: Dunavățu de Sus și Dunavățu de Jos, Sf. Gheorghe, Murighiol, Prislav (Nufărul), Pârlita (Victoria), Caraorman, Ciucurova, Telița, Iglița, Tulcea Veche, Azaclău (I. C. Brătianu), Crișan.

După anul 1940 transformările sociale, economice determină mutații și în cadrul

¹⁶⁶ A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea...*, p. 261-266.

¹⁶⁷ Al. P. Arbore, *O încercare de reconstituire a trecutului românilor din Dobrogea ...*, p. 237-291.

compoziției etnice a satelor, astfel încât pentru această perioadă stabilim:

1) **Sate monoetnice** – (a) **Sate românești** (*români dicieni* - Dăeni, Văcăreni, Turcoaia, Luncavița, Garvăn, ș.a; *români mocani* - Făgărașu Nou, C.A.Rosetti, Casimcea, Rahmanu, Topolog, ș.a; *sate aromânești* - Beidaud, Sarighiol de Deal, Ceamurlia de Sus, Vasile Alexandri, Stejaru, Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu, Lăstuni) și (b) **Sate lipovenești** (Slava Rusă, Carcaliu, Sarichioi, Sfiștofca, Periprava)

2) **Sate multietnice** - raportând la perioada anterioară observăm că în aceste sate structura etnică a populației este mult modificată, menținându-se însă unele caracteristici tradiționale (arhitectură, organizarea gospodăriilor, unele monumente) în fizionomia așezărilor ce amintesc trecerea/locuirea mai multor seminții.

a) **Sate cu populație mixtă** (în sensul prezenței mai multor etnii): români, lipoveni, ucraineni, turci (Mahmudia); români, turci, ucraineni (Murighiol); români, lipoveni, ucraineni (Chilia Veche); români și ucraineni (Sf.Gheorghe, Crișan, Caraorman,); români, ucraineni, germani, țigani, turci (Ciucurova); români, greci (Izvoarele); români, italieni (Greci), ș.a.

b) **Sate cu populație majoritar lipovenească** întâlnim la Slava Cercheză, Jurilovca, ș.a.

Localitățile cu etnici ruși-lipoveni, de pe teritoriul județului Tulcea, sunt aproximativ aceleași localități unde sunt construite biserici ale rușilor-lipoveni.

În anul 2012 acestea erau:

A. Localități cu biserici ale rușilor-lipoveni popovți (cu popă - sunt staroverii de Fantâna Albă/„Belaia Krinița” – azi localitate în Ucraina, la 3 km nord-vest de localitatea Climăuți din România):

- Carcaliu: biserica cu hramul *Sfânta Treime* (în cea de a 50-a zi a Paștelui) și *Sf. Nicolae de iarnă* (19 decembrie); preoți parohi Simion Lavrente și Pavel Vasile;

- Chilia Veche: biserica cu hramul *Maica Domnului din Kazan* (4 noiembrie); nu există preot paroh; de atribuțiile duhovnicești răspunde preotul Leontin Stanilov din Mila 23;

- Jurilovca: *Acoperământul Maicii Domnului* (14 octombrie) și *Nașterea Domnului* (7 ianuarie); preoți parohi Simion Xenofont și Alexe Evtei;

- Mahmudia: biserica cu hramul *Sf. Gheorghe* (6 mai); nu exista preot paroh; de atribuțiile duhovnicești răspunde preotul Mihail Gherasim din Tulcea;

- Mila 23: biserica cu hramul *Sf. Ioan Gura de Aur* (26 noiembrie); preot paroh Ioan Leontin Stanilov;

- Patlageanca: biserica cu hramul *Acoperământul Maicii Domnului* (14 octombrie); nu există preot paroh; de atribuțiile duhovnicești raspunde preotul Mihail Gherasim din Tulcea;

- Periprava: biserica cu hramul *Sf. Dumitru* (8 noiembrie); preot paroh Serghei Simionov;

- Sarichioi: biserica cu hramul *Nașterea Maicii Domnului* (21 septembrie) și *Sf. Nicolae de iarna* (19 decembrie), preoți parohi Ioan Maroz și Nicolae Trifanov;

- Sfiștofca: biserica cu hramul *Acoperământul Maicii Domnului* (14 octombrie); nu exista preot paroh; de atribuțiile duhovnicești răspunde preotul Savin Danilov din Sulina;

- Slava Cercheză: biserica cu hramul *Sf. Dumitru* (8 noiembrie) și *Întâmpinarea Domnului* (15 februarie); preot paroh Tănase Ivanov;

- Slava Rusă: ● biserica cu hramul *Sf. Nicolae de vară* (22 mai) și *Sf. Vasile cel Mare* (14 ianuarie), preot paroh Luchian Abramov; ● Mănăstirea de maici Vvedenie cu Hramul Intrarea Maicii Domnului în Biserică (4 decembrie) și Maica Domnului din Kazan (4 noiembrie) – stareță Anatolia (Ana Ivanov); ● Mănăstirea de călugări Uspenia cu Hramul Adormirea Maicii Domnului (28 august) și Sf. Arhanghel Mihail (21 noiembrie) – preot Petru Spiridon;

- Sulina: biserica cu hramul *Sf. Petru și Pavel* (12 iulie); preot paroh Savin Danilov;

- Orașul Tulcea: ● biserica cu hramul Înălțarea Domnului (în a 40-a zi a Paștelui) aflată în cartierul Monumentului, preot paroh Ilie Oprea, ● biserica Sf. Ioan Teologul (9 octombrie) aflată în cartierul Comorovca, preot paroh Mihail Gherasim.

B. Localități cu biserici ale rușilor-lipoveni bespopovți (fără popă - sunt numiți astăzi creștini ortodocși de rit străvechi, confesiunea de Novozabkov):

- Mahmudia – biserica cu hramul *Sf. Nicolae de vară* (22 mai); preot paroh Simion Erofei;

- Sarichioi: biserica cu hramul *Sf. Vasile cel Mare* (14 ianuarie) și Acoperământul Maicii Domnului (14 octombrie); preot paroh Feodor Cazamon;

- Slava Cercheză: biserica cu hramul *Sf. Gheorghe* (6 mai); preot paroh Trofim Chirilă;

- Slava Rusă: biserica cu hramul *Acoperământul Maicii Domnului* (14 octombrie); nu exista preot;

- Tulcea: biserica cu hramul *Sf. Parascovia* (11 noiembrie); preot paroh Adrian Doriment aflată în cartierul Monumentului.¹⁶⁸

În manifestarea actuală a cultului nu au intervenit schimbări; credincioșii sunt foarte apropiați de biserică, participarea la slujbă și sărbători fiind mult mai mare comparativ cu cultul ortodox. Mai mult decât atât se urmărește o intensificare a vieții religioase.

¹⁶⁸ Informații obținute din anchetele de teren în 2012, I. Titov.

Capitolul III

Sate eșantion

3.1. Metoda cercetării

Analiza structurii și dinamicii unui areal din perspectiva relației majoritari-minoritari se poate realiza în două moduri: fie plecând de la cea mai mică unitate cu identitar cultural (individul) și ajungând la grup, mulțime de grupuri și în final întregul teritoriu cercetat¹⁶⁹, fie descompunând grupul văzut ca întreg într-un complex de etnii de diverse niveluri, interconectate în mod sistemic.

Schematic ele pot fi reprezentate astfel:

I: Etnia individului → Etnia familiei → Etnia grupului (ex: mahala/stradă, sat, județ, regiune etc.) → Areal cercetat

II: Areal cercetat → Etnia grupului (ex: mahala/stradă, sat, județ, regiune etc.) → Etnia familiei → Etnia individului.

Instrumentele de cercetare aplicate în satele nord-dobrogene unde s-a studiat manifestarea relației majoritari-minoritari au fost: *chestionarul*, *interviul*, *observație participativă* și *neparticipativă*.

Eșantionarea itemilor s-a realizat cantitativ și calitativ. Principalele probleme în procesul de eșantionare a subiecților au apărut în momentul în care am încercat includerea de itemi din toate straturile sociale, dar am constatat pe teren disponibilitate doar din partea anumitor indivizi. Cercetarea minorităților a fost influențată de următorii indici de accesibilitate: educația, situația socială, abilitățile lingvistice. Este, de asemenea, de luat în calcul faptul că s-a dorit obținerea maximului de informație despre comunitate în minimum de timp alocat convorbirii. Este posibil ca dorind să placă, să fascineze, uneori subiecții filtrează informația despre sine și despre comunitatea căreia îi aparțin, construiesc cu orice preț o identitate socială pozitivă care poate deforma și deturna conținutul autentic al prezentării de sine. Este posibil ca nedeținând codurile de comunicare proprii unei intimități culturale (*cultural intimacy*¹⁷⁰) la nivelul analizei să apară neadevăruri datorate în mare parte exaltării informatorului la momentul respectiv. De aceea s-a revenit la itemi/informatori cu diferite privilegii.

Referitor la cercetarea etnologică, Narcisa Știucă sublinia printre altele, imposibilitatea cercetării fenomenului folcloric fără cercetare directă, de teren, cu *caracter instituționalizat*. „S-au stabilit strategii ample, multianuale, cu finalitate bine precizată ce au beneficiat de alocări de resurse umane, financiare și logistice menite să le asigure buna desfășurare, rezultatele acestora concretizându-se în acumularea unui enorm material

¹⁶⁹ Prin transferul etniei de la singular la plural la întreaga societate se produce teritorializarea etniei.

¹⁷⁰ M. Herzfeld, *Cultural intimacy. Social poetics in the nation state*, Londra, Routledge, 1997/2005, p. 3-5.

arhivistic de valoare universală¹⁷¹, întemeierea de muzee-tezaur¹⁷² ale civilizației tradiționale și publicarea unor lucrări de înaltă ținută științifică¹⁷³ și de covârșitoare importanță pentru cunoașterea și promovarea patrimoniului imaterial.”¹⁷⁴

Aceeași autoare consideră succesul unei anchete de teren influențat de angajarea relațiilor interpersonale și de comunicare: sociabilitatea și flexibilitatea, respectul și aprecierea valorilor *Celuilalt*, tactul și răbdarea.¹⁷⁵

Din rațiuni economice în completarea chestionarelor s-au folosit și informații dobândite în campanii de cercetare realizate în cadrul următoarelor proiecte:

a) *Promovarea participativă a multietnicității dobrogene*; finanțat de Fundațiile Charles Stewart Mott și King Boudoin prin Centrul de Resurse pentru Diversitate Culturală, Cluj – Napoca, (aug. – nov. 2003) – consultant muzeograf.

b) *Dobrogea – zonă de locuire interetnică*, finanțat de AFCN (aprilie-octombrie 2007).

c) *DOBROCULT. Protejarea, dezvoltarea și promovarea produselor culturale cu relevanta la nivel european, în scopul dezvoltării durabile a spațiului rural din zona Dobrogei*, finanțat de Ministerul Educației și Cercetării; ROR – Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”; ROR – ICEM Tulcea; ROR – Institutul National de Cercetare-Dezvoltare Marină “Grigore Antipa” Constanța (INCD); UOC – Universitatea Ovidius Constanța (2006-2008), cercetător ICEM.

d) *PUZZLE*, finanțat cu sprijinul Comisiei Europene prin Programul Anul European al Dialogului Intercultural 2008 și al Ministerului Culturii și Cultelor, derulat de RNMR (mai-august 2008), cercetător/muzeograf.

e) *Mozaic etnic*, finanțat AFCN (aprilie - octombrie 2008), cercetător/muzeograf.

f) *MEMOCULT. Memoria culturală a colectivității*, finanțat AFCN (aprilie-octombrie 2010), cercetător/muzeograf.

g) *REGIOCULT/ Identități culturale în România și Republica Moldova*, finanțat prin Programul Operațional Comun România-Ucraina-Republica Moldova 2007-2013, finanțat de Uniunea Europeană prin intermediul Instrumentului European de Vecinătate și Parteneriat; co-finanțat de statele participante în program (30 martie 2011 – 29 martie 2012), derulat de ICEM Tulcea și partenerii săi; consultant local/cercetător România.

h) *Armonia conviețuirii în formare profesională*, co-finanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013 (ianuarie-mai 2012; iulie, septembrie - 2013), expert pe termen scurt –muzeograf.

¹⁷¹ Arhiva Institutului de Etnografie și Folclor „Cobstantin Brăiloiu”, Institutul Arhiva de Folclor din Cluj, Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei din Iași (toate aflate sub patronajul Academiei Române) apud: N. A. Știucă, *Cercetarea etnologică de teren astăzi*, București, Ed. Universității, 2007, p. 16.

¹⁷² Muzeul de Etnografie, Artă Națională, Artă Decorativă și Industrială, actualul Muzeu al Țăranului Român (1906), Muzeul Etnografic al Ardealului, astăzi, Muzeul Etnografic al Transilvaniei din Cluj-Napoca (1922), Muzeul Satului, astăzi, Muzeul Național al Satului “Dimitrie Gusti” (1936), Muzeul Civilizației Tradiționale Astra din Sibiu (1962) apud: N. A. Știucă, *Cercetarea etnologică...*, p. 16.

¹⁷³ Studiile și monografiile publicate de reprezentanții Școlii sociologice condusă de prof. Dim. Gusti în urma campaniilor de cercetare desfășurate în satele românești apud: N. A. Știucă, *Cercetarea etnologică...*, p.17.

¹⁷⁴ N. A. Știucă, *Cercetarea etnologică...*, p. 17.

¹⁷⁵ *Ibidem*, p. 91.

3.1.2. Chestionar. Fișă de comună/sat

Unul din chestionarele aplicate a avut următoarea structură:

FIȘĂ DE COMUNĂ/SAT	
DENUMIREA	
	<ul style="list-style-type: none"> - veche - actuală
LOCALIZARE ȘI CADRU NATURAL:	
	<ul style="list-style-type: none"> - vecinătăți - drumuri naționale - sate componente - delimitări (hotarul satului, cartiere) - Scurtă prezentare geografică, toponime importante - Rețeaua hidrografică (râuri, lacuri, bălți), rezervații naturale
ISTORICUL AȘEZĂRII ȘI POPULAȚIA:	
	<ul style="list-style-type: none"> - Date referitoare la întemeierea comunei - Număr de locuitori, naționalitate: <ul style="list-style-type: none"> o în trecut: o în prezent: persoane, familii, gospodării - Documente istorice în care este menționată comuna - Nume de familii frecvente
STRUCTURA AȘEZĂRII ȘI GOSPODĂRIA	
	<ul style="list-style-type: none"> - Suprafața așezării (din care intravilan, extravilan) <ul style="list-style-type: none"> - tipurile de străzi și relația lor în sistem (străzi principale, străzi secundare, ulițe) - Tipologia spațiilor neconstruite și amenajărilor diverse (ex: zone împădurite, zone cultivate s.a.) <ul style="list-style-type: none"> - etape și modalități de dezvoltare a așezării, etape parcurse
Tipuri de gospodărie:	
	<ul style="list-style-type: none"> - elemente componente care se remarcă (locuința, anexele gospodărești) - dacă ansamblul se constituie după o schemă - poziția construcției în ansamblul gospodăriei și în raport de stradă
Gospodărie	
	<ul style="list-style-type: none"> - Casa – materiale și tehnici de construcție (învelitoare, șarpantă, pereți, temelie, pivniță) <ul style="list-style-type: none"> - Plan (denumirea camerelor și funcțiile încăperilor) - Decorul locuinței - Interiorul locuinței (scurtă descriere) - Anexe gospodărești (bucătăria de vară, bucătăria de iarnă, grajd etc) - Obiceiuri la construcție - Alimentarea cu apă
OCUPAȚII ȘI MEȘTEȘUGURI	
	<ul style="list-style-type: none"> - Ocupații tradiționale principale (ex. agricultura, minerit, creșterea animalelor etc.) <ul style="list-style-type: none"> o Cine le practică o Descriere (unelte, etape de lucru) - Meșteșuguri tradiționale (ex. prelucrarea fibrelor textile, prelucrarea lemnului, a metalelor, nuielilor etc.) <ul style="list-style-type: none"> o Cine le practică o Descriere
PORTUL POPULAR	
	Port femeiesc: elemente componente
	Port bărbătesc: elemente componente
ALIMENTAȚIA	
	Comportament alimentar <i>cotidian</i>
	Comportament alimentar <i>de sărbătoare</i>
OBICEIURI. SĂRBĂTORI. VIAȚA SOCIALĂ.	
	<ul style="list-style-type: none"> - Monumente de cult (biserici, mănăstiri, moschee etc.) - data întemeierii, confesiunea, limba în care se slujește ș.a. - Obiceiuri legate de naștere, nuntă, înmormântare - Obiceiuri calendaristice deosebite practicate (obiceiuri de primăvara, vară, toamnă, iarnă) - Alte monumente arhitecturale importante: primăria, școala, căminul cultural, biblioteca ș.a. - Ansambluri folclorice, fii ai satului (personalități culturale)
ALTE ASPECTE CONSIDERATE RELEVANTE	

3.1.3. Fișă de interviu

Nume de familie:

Prenume:

Poreclă:

Adresa:

Vârsta:

Etnia:

Nume părinți:

Etnia părinților:

Starea civilă:

Etnia partenerului:

Meseria:

Subiectul discutat: (relația cu membri familiei, relația cu rudele înainte și după căsătorie, relația cu socrii, cu familia partenerului, relația cu alți membri ai comunității).

Întrebări frecvente: Credeți că sunt oameni cărora le e rușine că sunt de etnie? De ce? Dvs ați simțit lucrul acesta? Când? Unde? (școala, armată, la lucru, pe stradă) Puteți să povestiți mai pe larg un astfel de episod? Cum reacționați la astfel de situații?

Ce părere aveți despre etnia....?

Din câte cunoașteți, etnicii din altă regiune sunt etnici adevărați sau venetici? Cine păstrează cel mai bine tradiția?

Pornind de la clasificarea satelor în funcție de componenta etnică, am selectat opt comune din județul Tulcea, pe care le-am considerat reprezentative pentru studiul nostru deoarece:

- **Beidaud** aflată în zona Podișului Casimcei este una din localitățile din care, după 1940, au plecat bulgarii și s-au așezat aromânii;
- **Cerna** – așezare situată în zona de contact dintre Munții Măcinului și aria depresionară, una din cele mai mari comune ale zonei, după 1940 au plecat bulgarii și s-au așezat meglenoromânii;
- **Greci** – localitate situată la poalele Munților Măcin, singura localitate rurală din Dobrogea de Nord unde mai trăiesc etnici italieni;
- **Izvoarele** – se află în depresiunea Izvoarele – Alba, componentă a Podișul Niculițel-Trestenic, este singura localitate rurală din Dobrogea de Nord cu etnici greci;
- **Jurilovca** – localitate de pe malul vestic al Lacului Razelm cu etnici ruși-lipoveni;
- **Mahmudia** – se situează pe malul drept al Dunării, în zona de racord dintre Dealurile Tulcei (Dealurile Beștepe) și îngusta luncă a Dunării ce se dezvoltă pe malul brațului Sfântu Gheorghe, reprezentând o poartă de intrare în Delta Dunării, aici s-au așezat în timp diferite grupuri etnice astăzi formează comunități etnice alături de români, ruși-lipoveni, ucrainenii și turcii (ultimele două aproape de dizolvare);
- **Murighiol** – are un relief variat (întinderi de apă și zone mlăștinoase – în sud; câmpie și trepte litorale cu relief de dune; dealurile Tulcei desfășurate de-a lungul Dunării), fiind situată pe malul brațului Sfântu Gheorghe, aici s-au așezat în timp ucrainenii, turcii și tătari.
- **Slava Cercheză** și Slava Rusă (localitate componentă a comunei Slava Cercheză) sunt singurele așezări ruso-lipovenesti din Dobrogea care nu sunt situate în proximitatea unor unități hidrografice majore, ci sunt situate în partea central-estică a Podișului Babadag, în subunitatea Podișului Slavelor, pe cursul văii râului Slava, într-o zonă pitorească, înconjurată de dealuri cu păduri de foioase.

3.2. Beidaud

3.2.1. Localizare și cadru natural

Localitatea Beidaud este situată în partea sud-estică a județului Tulcea, la intersecția dintre paralela de $44^{\circ} 42'$ latitudine nordică cu meridianul de $28^{\circ} 34'$ longitudine estică.

Distanța față de cel mai apropiat oraș (Babadag) este de 28 km, iar față de reședința de județ (Tulcea) de 64 km.

Această localitate, împreună cu Neatârnairea (8 km spre nord-vest) și Sarighiol de Deal (7 km spre sud-vest), alcătuiesc comuna Beidaud, învecinată astfel:

- la nord – teritoriul administrativ al comunei Stejaru
- la nord-est – teritoriul administrativ al comunei Baia
- la vest – teritoriul administrativ al comunei Casimcea
- la sud – teritoriul administrativ al comunelor Cogealac și Fântânele (județul Constanța)

Satul Beidaud este străbătut de DJ 222 Cogealac – Sarighiol – Ceamurlia de Sus – Topolog, care îl împarte în jumătate, pe direcția SV-NE. Drumurile comunale care asigură legătura între satele componente ale comunei, dar și alte sate din județ sunt: DC 19 Baia – Beidaud, DC 24 Sarighiol de Deal – Neatârnairea, DC 25 Neatârnairea – Stejaru.

Teritoriul administrativ al comunei Beidaud aparține din punct de vedere geomorfologic *Podișului Casimcei* (format în orogeneza caledoniană – Silurian), la contactul cu subunitatea mai joasă numită *Prispa Hamangia* (Fig. 2).

Relieful este dispus în trepte, observându-se o scădere altitudinală de la nord spre sud, spre nivelul de bază reprezentat de Lacul Razelm. El este alcătuit în principal din sisturi verzi (Fig. 1, 3) la care se alătură cuvertura depozitelor loessoide (Fig. 5, 6).

Rețeaua hidrografică este relativ slab reprezentată, cel mai important râu din zonă fiind Hamangia (numit în trecut Beidaut). Acesta este format prin confluența a trei pâraie ce izvorăsc din culmea păduroasă a dealului Sabie: *Cavaclac – Cairac* de la NE, lung de 3 km, *Testemel* de la N, lung de $2 \frac{1}{2}$ km și *Durasă – Cairac* de la NV. După ce colectează o serie de mici afluenți (Valea Dulghiea sau Dulgea, Valea Adâncă, Valea Stolejenu, Valea Lupului, izvorul lui Gudă, izvorul lui Burecu), râul Hamangia se varsă în Lacul Ceamurlia.

Climatul arealului Beidaud este caracteristic regiunii de stepă semiuscată, existând două variante de microclimat, unul de silvo-stepă în apropierea pădurii și cel de stepă uscată.

Rezervația naturală Beidaud ocupă o suprafață de 1121 ha. Pe teritoriul acesteia au fost identificate 4 tipuri de habitate naturale a căror conservare necesită declararea ariilor speciale de conservare: pante stâncoase silicioase cu vegetație chasmofitică; pajiști uscate (stepa de loess Pontic-balcanică și stepa petrofilă endemică); pășuni (pajiști) împădurite; situri importante pentru orhidee (habitat prioritar).

3.1.2. Istoricul așezării și populația

În Defterele din 1573 și 1584 localitatea este menționată cu numele de Bey-Dacoud. Pe Harta austriacă din 1790 localitatea este localizată sub numele Beudaude¹⁷⁶, iar în 1849 adentul polon Korsak menționează localitatea Beidaud în notele sale de călătorie.¹⁷⁷

Surse bibliografice indică înființarea Comunei Beidaud, cu primărie, în anul 1879 (făcând parte din plasa Istrul), având în componență satele Beidaud, Sarighiol de Deal și

¹⁷⁶ G. Vâlsan, *Românii în Dobrogea*, în: *Analele Dobrogei*, Anul I, Nr. 4, Constanța, Institutul de Arte grafice „Victoria”, 1920, p.534.

¹⁷⁷ *** *Călători străini despre țările române*, vol. I, București, Ed. Științifică, 1968, p.77-78.

Caildere (Neatârhnarea). Se pare că numele satului provine de la beiful Daud care, potrivit legendei a fost o mare căpetenie turcească în cetatea Calabair (2 km spre est)¹⁷⁸.

Conform inventarului obiectivelor arheologice realizat de cercetători arheologi de la Institutul de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea, pe teritoriul comunei Beidaud există la nivelul actual al informațiilor un număr de 17 situri arheologice. Acestea se înregistrează unei perioade de timp ce cuprinde neoliticul, epoca bronzului, prima și a doua epocă a fierului, perioadele romană și romano-bizantină.

În jurul satului s-au descoperit urme de case și cuptoare provenite din mici așezări (grupări de locuințe) turcești. De exemplu, la Carabalîc (Valea Plângerilor) spre vest și Hagi-Avat (localitatea a făcut parte din comună până la sfârșitul secolului al XIX-lea, ulterior a fost desființată) spre sud-vest s-au găsit vestigii de locuire.

În actuala vatră a satului, primii locuitori au venit de la Carabalîc, fugind de ciumă și s-au așezat în 20 – 30 de bordeie, în mijlocul pădurii. A fost inițial o așezare de păstori, dar prin defrișarea treptată a pădurii, suprafața agricolă a crescut.

Situată în partea centrală a fostei plăși Istrul (până la 1900), apoi în plasa Babadag, comuna avea în anul 1859 aproximativ 2000 de suflete, iar la sfârșitul secolului al XIX-lea a devenit un centru de comună foarte puternic în ansamblul așezărilor din regiune¹⁷⁹.

Toponimia, nu numai a satului, dar și a zonei, demonstrează existența la un moment dat a elementului etnic turcesc, însă în harta lui I. Ionescu de la Brad, satul apare ca locuit numai de bulgari.

În secolul al XIX-lea bulgarii încep să apară în localitățile dobrogene. Perioada în care se instalează masiv în Dobrogea această populație este cea a războaielor ruso-turce (1828-1877). În plus, Dobrogea meridională (Cadrilaterul) intră sub stăpânirea noului stat bulgar, eliberat de sub turci și atunci unii dintre păstori din Cotel-ul Balcanilor care după unii autori bulgari sunt vlahi bulgarizați, se stabilesc în Dobrogea.

La începutul secolului al XX-lea în localitate continuă să vină populație bulgărească, ale cărei influențe în arhitectură sunt pregnante. De altfel, statisticile oferă date în legătură cu numărul etnicilor bulgari.

În 1896, Grigore Dănescu scria despre Beidaud că are 214 familii cu 1107 membri, din care 33 români, 896 bulgari, 161 turci, 8 tătari, 4 evrei, 5 țigani.¹⁸⁰

În aceeași perioadă M.D. Ionescu consemna pentru satul Beidaud 1118 locuitori, din care 1095 găgăuți, 13 români, 6 greci și 5 ruși. Așadar, elementul etnic turco-tătărăsc nu mai apare, rămânând totuși pregnant în toponimie (ex: Beidaud, Caildere, Ceșme etc.).¹⁸¹

Al. P. Arbore spune că acești găgăuți sunt bulgari care se trag din satul Kakaagaci.¹⁸²

În recensământul efectuat la sfârșitul anului 1912, apar înscrși 2205 locuitori bulgari și 113 români. În 1915 sunt precizați 850 de locuitori bulgari, iar în anul 1919 sunt 1925 locuitori bulgari. În anul 1918 localitatea Beidaud număra 1396 de locuitori bulgari, fapt consemnat în două statistici germane întocmite în Dobrogea.¹⁸³

După informația obținută de la Răducanu Traian, născut în 1928 în Beidaud, în anul 1921 a plecat și ultima familie de turci (Iani Demir), iar în anul 1924 notarul Gănciulescu era printre puținii români din sat (tatăl lui Răducanu, venit din Umbrărești, Tecuci, ca

¹⁷⁸ Ion Ionescu dela Brad, *Excursie agricolă în câmpia Dobrogei* (trad. de F. Mihăilescu), în: *Analele Dobrogei*, III, Nr. 1, Constanța, Tipografia Albania, 1922, p. 152.

¹⁷⁹ M. D. Ionescu, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, ... p. 366.

¹⁸⁰ G. Dănescu, *Dicționar geografic, statistic și istoric al județului Tulcea*, București, Ed. I.V. Socescu, 1896, p. 56

¹⁸¹ *Ibidem*, p. 359.

¹⁸² Al. P. Arbore, *Caracterul etnografic al Dobrogei sudice din epoca turcească până la 1913*, în *Analele Dobrogei*, An IX, vol. II, 1938, Cernăuți, Tiparul „Glasul Bucovinei”, p. 97.

¹⁸³ C-tin Brătescu, *Două statistici etnografice germane în Dobrogea* în: *Arhiva Dobrogei*, vol. II, nr. 1, București, Tipografia Curții Regale, F. Gobl Fii, 1912, p. 69.

oficiant sanitar și împrorietărit la Beidaud cu 5 ha, s-a căsătorit cu o cojancă din Corugea).¹⁸⁴

În anul 1879 se înființează școala de la Beidaud, primul învățător numindu-se Vas Fluture, absolvent al Școlii Normale din Galați, iar în 1883, cea de la Sarighiol de Deal, având ca învățător pe D. Dimofte, absolvent al unei școlii normale, venit de la Bârlad. În cele două școli învățau 92 de elevi. Învățătorii erau plătiți de stat. La acea dată, Neatârnairea era un sat părăsit de turci.¹⁸⁵

Anul 1940 reprezintă venirea, într-un număr semnificativ, a aromânilor în județul Tulcea. Problema emigrării acestora s-a pus cu mai multă vreme în urmă, respectiv după războiul greco-turc care se sfârșise în anul 1922 și care îngreunează situația economică a acestor crescători de oi.

Prima etapă în rezolvarea problemelor acestei populații, se înscrie perioadei 1925 – 1932, când, printr-o acțiune guvernamentală, sunt colonizați în Cadrilater și numai sporadic în județul Tulcea și chiar la Beidaud. În Cadrilater aromânii se adaptează la noile condiții devenind din păstori agricultori, ca urmare a ajutorului primit de la stat și a existenței unor cantități de nutrețuri suficiente. Acest caracter ocupațional îl vor purta cu ei în satele din Dobrogea veche, în care sunt colonizați, după cedarea Cadrilaterului.

Înainte de stabilirea definitivă în localitățile din județul Tulcea, populația aromână, refugiată din Cadrilater, rămâne o scurtă vreme în județul Ialomița. Din noiembrie 1940 până în aprilie 1941, coloniștii aromâni sosesc cu transporturi feroviare organizate, la Beidaud. Aceștia vor locui în casele bulgărești dintre care unele s-au păstrat până astăzi. La fel se întâmplă și în satele învecinate Ceamurlia de Sus, Sarighiol de Deal, Baia.

În afară de aceștia, la Beidaud se stabilesc români originari din Oltenia și Moldova, care locuiesc de asemenea în Cadrilater. În plus se așază aici ciobani originari din Moldova.

Cele două ocupații de bază - creșterea oilor (un om avea de la 50 la 200 de oi, ajungându-se ca în anul 1956 satul să aibă 36000 oi) și agricultura, au consolidat baza economică a așezării, care se distruge însă treptat, după colectivizarea agriculturii. Așezarea regresează chiar și demografic: proiectul de sistematizare a localității din 1974 prevedea ca din vatra satului să rămână numai 5 % suprafață construibilă. Ca urmare multe case au fost părăsite și demolate de către primărie.

Deși reședință de comună, satul Beidaud n-a avut, din punctul de vedere al regimului de construire, o situație privilegiată. După o perioadă de maximă activitate de construcție, cuprinsă între anii 1962 – 1970, localitatea suportă efectele propunerilor de sistematizare; acest lucru a însemnat stagnarea construitului de case, prevăzându-se gruparea locuitorilor pe anumite zone, în clădiri mai mari.

Institutul Național de Statistică a publicat în 2002, în urma recensământului, următoarele date privind Comuna Beidaud: 1821 locuitori, din care: 1747 români, 72 țigani, 1 turc. Trebuie menționat că populația aromână se regăsește în majoritarul românesc. Recensământului din anul 2011 consemnează: 1608 locuitori, din care: 1469 români și 139 informație nedisponibilă (cercetările de teren ne îndreptățesc să credem că cei 139 sunt țigani).

Referitor la istoria, evoluția civilizației și culturii populare a aromânilor, (macedoromânilor) s-au exprimat specialiști¹⁸⁶ aparținând mai multor discipline umaniste. Astfel s-au construit în timp mai multe ipoteze: pe de o parte se consideră că aromânii își au originea în vechea populație balcanică romanizată de la sud de Haemus, fapt consemnat și de majoritatea cronicarilor bizantini, iar pe de altă parte se situează susținătorii ipotezei

¹⁸⁴ Subiect anchetat Traian Răducanu, n. 1928, Beidaud, consemnat, I. Titov, iunie 2007.

¹⁸⁵ Subiect anchetat Dumitru Caimacan, n. 1954, Directorul Școlii din Sarighiol de Deal, consemnat I. T., septembrie 2012.

¹⁸⁶ Th Capidan, T. Papahagi, St. Diamandi, A. Caragiu-Marioțeanu, M. Magiru, E. Țîrcomnicu.

potrivit căreia aromânii au venit din nord, dintr-o regiune vecină cu dacoromânii. Majoritatea cercetătorilor sunt de acord că romanitatea a putut să apară în mai multe zone ale vastului teritoriu romanizat, din sudul și din nordul Dunării, și că aromânii sunt continuatorii romanității sudice.

Ceea ce se desprinde din studiile publicate cu privire la originea aromânilor este faptul că a fost și rămâne o istorie controversată. Abundă varietatea opiniilor care în majoritatea cazurilor rămân simple păreri, fără suport științific. Încep cu părerile care caută începutul în istoria antichității sau în preistorie, unde cunoașterea se pierde în negură. Legende devin certitudini, miturile devin documente, speculațiile trec drept dovezi. Astfel aromânii sunt traci sau precursori ai tracilor sau urmași ai pelasgilor.¹⁸⁷ Alte teorii fixează nașterea și originea aromânilor în sudul Peninsulei Balcanice, care ar precede ocupația romană. Ori nu se poate vorbi de aromâni fără aportul latin. O altă părere susține apariția aromânilor, a românilor în ansamblu, în spațiul Carpato-Danubian și că aromâna ar fi o fosilă vie a limbii române, așa cum s-ar fi vorbit în trecutul insondabil. O parte a populației daco-romane, sub apărarea migrației slavilor și a altor popoare estice, migrează treptat începând din secolul VI în sudul Peninsulei Balcanice. Separați de masa slavă interpusă de românii din nord, aromânii încep o existență proprie. Cronicarii bizantini amintesc de *vlahii călători* care se deplasau în căutare de spații vitale, sigure. Astfel aromânii ocupă munții. Ca o certitudine, bizantinii îi numeau vlahi și pe românii din vechea Dacie și îi considerau de același neam cu cei din sud. Criticii acestei păreri susțin că nu este posibil ca limba română să fi apărut în scurtul interval de aproximativ 170 de ani ai ocupației romane (107-271).¹⁸⁸ Se face abstracție de masiva colonizare din Peninsula Italică în Dacia Felix a vorbitorilor de latină vulgară. Proces pe care romanii îl aplicaseră și în galia. Astfel influența limbii latine este mult mai profundă și nu se rezumă la administrația romană și la prezența legiunilor cantonate. În mentalitatea popoarelor autohtone, cum ar fi grecii și albanezii, Aromânii sunt priviți ca peregrini, venetici.

Depășind perioada formării aromânilor, ne situăm în secolul XVI când caracteristicile lor sunt bine conturate, așa cum le percepem în prezent. În mod paradoxal, Imperiul Otoman creează condiții optime pentru dezvoltarea aromânilor. Marile spații fără frontiere, sau cu granițe permeabile, favorizează comerțul și transhumanța uriașelor turme pe vaste întinderi.

Prăbușirea Imperiului Otoman este începutul sfârșitului pentru aromânii din peninsula Balcanică. Fragmentarea spațiului cu frontiere apărate de greci, sârbi și bulgari, reduc etnia aromână la o minoritate incomodă, care urma să dispară prin asimilare, pierderea identității și chiar eliminarea fizică. În perioada războaielor balcanice și a primului război mondial, familiile de elită își găsesc refugiul în România. Totodată o parte din ciobanii din munții Greciei sunt colonizați în Dobrogea. Se remarcă o anume simetrie a scurgerii timpului istoric: migrarea spre sud a celor care urmau să devină aromâni, după secole, se inversează prin revenirea lor în spațiul de origine.¹⁸⁹

Comunismul a reprezentat o perioadă grea și pentru aromâni. Caractere independente, au suportat greu disciplina rigidă și absurdă a administrației comuniste. Cu toate acestea salvarea identității aromâne s-a realizat în special prin limba vorbită (dialect al limbii române) în familie, prin păstrarea ocupației de bază – păstoritul chiar dacă la o scară mai mică, păstrarea țesăturilor, a elementelor de port. După 1990 aromânii și-au reluat începutul unei noi ere. Din toate încercările de salvare a acestui grai – prin literatură, școală, congrese – singura modalitate eficientă este vorbirea în familie.

¹⁸⁷ M. Magiru, *Dobrogea - Studiu Etnografic vol. II - Românii balcanici (Aromânii)*, Constanța, Ed. T.C. SEN Sibiu - Constanța, 2001, p. 7.

¹⁸⁸ *Ibidem*, p. 14.

¹⁸⁹ N. Messailă, *Ascendență*, București, Ed. Biblioteca Bucureștilor, 2010, p. 93-94.

Fire conservatoare, aromânul și-a păstrat limba și obiceiurile de familie, manifestând un profund atașament față de rudele vărsnice și de trecutul familiei sale.

3.1.3. Structura așezării și gospodăria

Satul are o structură adunată, cu o densitate de gospodării care descrește de la centru spre margini. Rețeaua de drumuri intersectate în T și U, este de asemenea foarte densă în centrul actualei localități, suprapunându-se în fapt peste perimetrul părții celei mai vechi de vatră. Lungimea tramei stradale a satului Beidaud este de 11,6 km.

Dealurile din hotarul satului au constituit limite de dezvoltare a așezării, iar dereaua a concentrat un număr mare de gospodării. După anul 1976, când s-au produs mari inundații în această parte a satului, circa 160 de gospodării au fost mutate.¹⁹⁰

Se pot remarca și alte elemente în afară de gospodăriile propriu – zise. De exemplu, au fost amenajate de către turci, câteva cișmele în drumul spre Stejaru (spre Nord), spre Hagivat (Sud-Vest) și Carabalîc (Vest), iar la răspântii erau construite câteva prăvălii și cârciumi, dintre care unele au rămas în picioare până astăzi, completând arhitectura specifică a locului.

În anul 1896, din întinderea comunei de 5380 ha, 270 ha reprezentau vetrele celor trei sate (din care 120 ha pentru Beidaud), iar 3920 ha erau ale locuitorilor, restul de 1190 ha aparținând statului¹⁹¹.

În anul 1992, suprafața intravilanului satului Beidaud era de 53 ha, iar extravilanul era de 2217 ha.

Arhitectura. Gospodăria tradițională este de tip mixt ca profil ocupațional și anume agro – pastoral. Forma parcelelor este de regulă dreptunghiulară, orientată cu latura îngustă spre drum. Construcțiile care formau gospodăria veche din Beidaud corespundeau funcției ocupaționale și celei globale de locuit: casa, grajdul, porumbarul, *păieria* (samalâcul), cuptorul de vară, curnicele și mai târziu fântâna. Curtea casei era despărțită de curtea animalelor.

Casa era amplasată de regulă, cu o fațadă secundară spre drum, fațada principală având accesul spre curte și spre sud. Structura gospodăriei înscrie două variante în amplasarea construcțiilor anexă:

- Organizate linear cu casa, lipită zid de zid, dar de înălțimi diferite;
- Organizate pe două alinamente paralele.

Se mai constată și amplasarea acestora la colțurile casei, în unghi drept față de acesta, dar mai depărtate.

Împrejmuirile gospodăriei erau făcute din piatră (șisturi verzi) cu liant de ceamur. (Fig. 4, 8, 9, 10)

Cele mai multe case care reprezintă tradiția constructivă a satului sunt bulgărești și au fost ridicate la începutul secolului al XX-lea. (Fig. 4)

În ordinea frecvenței privind materialul și tehnologiile de construcție a pereților, primul loc îl ocupă chirpicii, al doilea – „paiantele” (lemne cu împletitură de nuiel și lut), iar al treilea loc – cărămida arsă. Ceamurul s-a întrebuințat foarte puțin pentru ridicarea zidurilor casei.

Învelitorile din olane (Fig. 4, 8, 11, 12) au fost cel mai mult folosite. Se știe că bulgarii erau foarte pricepuți în fabricarea olanelor, în sat existând materie primă suficientă. Astfel locuitorii bulgari din Beidaud ajunseseră să aprovizioneze cu olane, toate satele învecinate.

Din informațiile de teren se pare că în Beidaud au existat trei cărămidării. Cărămidăria grecului Niculei a fost înființată înainte de 1916. Cea din exteriorul vetrei

¹⁹⁰ Subiect anchetat Gica Florica, n. 1920, Beidaud, consemnat S. Pârâu, Arhiva Muzeului de Etnografie și Artă populară din cadrul Institutului de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea, 1992.

¹⁹¹ M. D. Ionescu, *op.cit.*, p. 366.

satului, amplasată pe direcția satului Panduru, a funcționat până în 1972. La cărămidărie făceau mai ales olane.

În tipologia planimetrică a locuinței din Beidaud se înscriu câteva forme principale care au dovedit însă disponibilitatea dezvoltării variantelor:

1. Primul tip de plan înseamnă sală și odaie, cu prispă numai la fațada principală și beci.

2. Al doilea tip important, care a conviețuit cu primul, dar care a căpătat treptat o răspândire considerabilă este cel cu sală și două încăperi. De regulă, beciul este plasat sub balconul axat în fațadă, iar la casa fără balcon, beciul este amenajat la un capăt al casei, sub una dintre încăperi.

Drept variante la acest plan de bază se consideră cele în care apar adăugiri laterale, dar care sunt realizate concomitent cu trasarea nucleului de locuit propriu-zis și anume: grajd sau bucătăria de vară; grajd și bucătărie; o încăpere pentru prăvălie. Astfel locuința capătă până la cinci încăperi.

3. Al treilea tip de plan care este posibil să fi fost destul de răspândit, dar în prezent s-a păstrat extrem de puțin este casa dublă cu o simetrie în plan: două săli, două odăi, prispă, balcon central, beci sub balcon la care se adăuga un adăpost pentru animale și o bucătărie de vară în unghi drept față de linia casei.

Casa tradițională din Beidaud cumula funcțiile de locuire cu tot ce însemna ea în acele timpuri: adăpost, pregătirea hranei, desfășurarea unor activități diurne; stocarea și prezervarea hranei; adăpostul animalelor și chiar supravegherea lor (pe ferestruica uneia dintre odăi) și în unele cazuri – ascunzătoare (intrare secretă din sală în beci).

Spații tampon între exterior și interior, prispa și balconul, însemnau și locuri ale unor activități sezoniere. Sala (tinda) era nu numai încăperea care facilita accese, dar adăpostea vetrele și deci bucătăria în timpul iernii.

Odăile aveau funcția de locuire propriu – zisă, pentru odihnă și sărbători, fiindu-le asigurată încălzirea prin sobe oarbe. Pregnanța volumelor construite își are un corespondent în calitățile formale și dimensionale ale desfășurării spațiilor în plan.

Elemente decorative simple, geometrice, tăiate cu fierăstrăul, după șablon sunt individualizate totuși pentru pragul de sus al ferestrelor, scândurile parapetului de la balcon și pentru capitellurile stâlpilor.

Anexe gospodărești: Având în vedere cuprinderea în planul casei a unor spații care sunt destinate depozitării sau adăpostirii animalelor, puține sunt anexele separate. Astfel, mai există unele grajduri în curtea gospodăriei, construite pe temelii scunde din piatră, din chirpici și acoperite în două ape - cu stuf sau olane. Tot pentru adăpostul animalelor s-a mai practicat amenajarea târlor în grădina de lângă casă (Fig. 13, 14).

Hambarele pentru cereale, construite din nuiele împletite sau scândură, materiale susținute de un cadru de grinzi de lemn de stejar, se cuplau și câte două sub un acoperiș cu învelitoare din olane.

Bucătăriile de vară – mici construcții din chirpici, acoperite cu olane, în două ape, aveau în interior o vatră cu ogeac și *pizuiu* (platforma de pământ).

Cuptorul de vară se construiește din piatră și chirpici și uneori se adăpostește sub un șopron. Distileria pentru țuică este o amenajare mai recentă în incinta gospodăriei individuale. (Fig. 10)

Obiceiuri la construcție: Pe locul destinat casei se bătea primul țaruș și se tăia o pasăre sau un animal, pe partea de răsărit a casei. La începerea temeliei, soacra familiei tămăia locul și îl stropea cu apă sfințită. După montarea șarpantei se așeza la coamă, o cruce, un prosop și cămăși pentru fiecare meșter. Se țineau aceste lucruri acolo până când începea acoperirea casei. La terminarea definitivă a casei, se invitau rudele la feștanie, aceasta fiind programată pentru o zi de post. Atunci se miruia casa pe toți pereții, făcându-

se cruci cu ulei de mir. Invitații puteau aduce daruri care însemnau: găină sau cloșcă cu pui, o găleată cu apă. Toate aceste practici erau îndeplinite pentru bunăstarea casei.

3.1.4. Ocupații și meșteșuguri

Cronicarul bizantin Kedrenos, în secolul X, amintește de români ca „vlahi călători”. Transhumanța oierilor, cărăvănăritul și comerțul secundat de manufacturi erau activitățile cotidiene ale aromânilor. Coborâți treptat din nord, din spațiul carpato-danubian, împinși de marea migrațiune slavă, creștini de la bun început, vorbeau un idiom romanice, așa cum s-ar fi vorbit limba română în trecutul insondabil. În prezent aromâna apare ca o fosilă vie. Datorită mobilității care le asigura independența, aromânii erau priviți de celelalte etnii, mai stabile, ca străini „peregrini”. Simeon Mehedinți mărturisea : „Aromânii erau cei mai ridicați dintre toți păstorii dimprejurul mării mediterane. Ei erau nu numai *păstori*, ci și mari – foarte mari *negustori*”.¹⁹² Trăind într-un ținut greu de străbătut (peninsula balcanică e plină de munți și de adâncituri) cine se mișca cu turmele, ducea și aducea pe cai și pe catări tot felul de mărfuri, adică făcea „cărăvănărit”. Pe când celelalte neamuri balcanice stau locului, *Aromânii erau pe toate drumurile*¹⁹³. Tot ei lucrau lâna turmelor. Cu postavurile lor puteau îmbrăca armate întregi... Iar alături de industria rurală, mai aveau și o industrie orășenească foarte variată. În toate meseriile, neamul românesc din peninsula balcanică sta în frunte – până și argintăria, adică o muncă de mare migală (filigrane, etc.) tot în mâna lor era.¹⁹⁴ În succesiunea generațiilor întâlnim la familiile de aromâni meșteri în prelucrarea lemnului, aramei, bijutieri, ceasornicari, chirurghi, arhitecți, graficieni, etc.

Crescători de oi și de capre, aromânii mai creșteau numeroase herghelii de cai și de catări ce-i ajutau la transportul „avutului” de la munte la câmp și înapoi. Cărăvănăritul a fost un produs firesc al pășoritului, un prețios ajutor al lui. Astfel aromânul a putut străbate în lung și-n lat peninsula, să treacă Dunărea, să facă legătura între Balcani, să cunoască Europa orientală, centrală și apuseană, a putut să vină în contact direct sau indirect cu civilizația de peste mări și fluvii.

Principalele ocupații ale locuitorilor din Beidaud, rămân și astăzi pășoritul și agricultura.

În ceea ce privește pășoritul, aromânii mai păstrează din tradițiile tipului de transumanță practicat în locurile de baștină (modul de organizare al turmei, plata ciobanului, asocierea proprietarilor de turme). Aceasta se observă și în structura gospodăriei unde nu se detașează, în mod deosebit, construcții – anexe pentru adăpostul animalelor.

Se cresc îndeosebi oi dar și capre, fie în sistem de îngrijire liber, fără păzitor, în perimetrul satului pentru cei cu un număr redus de animale, fie în sistem de creștere în turmă vara și, aparte, acasă iarna. Îngrijirea în turmă a oilor, de către ciobanii tocmiți la începutul fiecărui an, se practică și astăzi.

Agricultura, ocupație practică de aromâni în Cadrilater, după colonizarea lor în acest ținut, este continuată astăzi la Beidaud prin cultivarea în grădini și mai rar pe suprafețe mari în extravilan, a diferitelor cereale și plante (legume, culturi de porumb, grâu, floarea soarelui, lucerna, mazăre, orz și ovăz, rapiță). După cel de-al doilea război mondial mecanizarea agriculturii și-a arătat efectele și în această localitate, treptat uneltele simple (plugul, prășitoarea, boroana, ș.a.) au fost înlocuite cu cele care asigurau o productivitate sporită a muncii (Fig. 15).

¹⁹² S. Mehedinți, *Dobrogea pontică și Dacia carpatică în Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească. 1878-1928...*, 1928, p. 191.

¹⁹³ *Ibidem*.

¹⁹⁴ *Ibidem*, p. 192.

Ocupație casnică ce revenea îndeosebi femeilor, industria casnică textilă a satisfăcut o serie de cerințe ale familiei.

În casa aromânească tradițională, ponderea decorativă o dețineau țesăturile groase, policrome, de lână și păr de capră.

Acestea constituiau aproape în exclusivitate “mobilierul” adăpostului de vară sau al locuinței permanente, concentrând astfel toate valențele estetice.

Ansamblul decorativ al țesăturilor se distinge prin alăturarea unor suprafețe cromatice de o mare sobrietate (grena, negru), cu pete de culoare ce imprimă o anume “căldură” (roșu aprins, galben deschis, violet, verde deschis).

Dintre țesăturile specifice populației aromânești (Fig. 16) amintim:

- *iambula* – din lână și fir de capră, formată din 3 sau 4 foi țesute la război și îmbinate cu acul, învârstate în două culori (alb cu maro sau alb cu gri), era utilizată îndeosebi la decorarea pereților;
- *iambula cu cutar* – din lână și fir de capră, formată din 2 foi țesute la război și îmbinate cu acul, decorat cu chenare (minim 4) – de diferite culori – care înscriu un dreptunghi;
- *tenda* – din lână țesută la război, prezintă grupuri de vârste și suprafețe de benzi late, în mijlocul vârstelor înguste se găsesc pătrate numite „ochi” (roșii, albe, grenă sau gri);
- *căpătâiele* (fețe de pernă) – din lână, decorată cu vârste late alternând cu benzi decorate alcătuite din alesături peste fire, sunt îmbinate culori precum negru, maro, vișiniu, albastru, portocaliu, verde;
- *doaga anflocată* – țesută din lână, bătute la puiă, alcătuită din 3,4 sau 5 foi simple sau decorate cu chenare înscrise și având diferite culori (portocaliu, roșu, verde, albastru, grenă etc), realizată în tehnica firelor scoase;
- *disaga* (sac pentru haine și alimente) – țesută din bumbac și lână, năvădită, decorată pe toată suprafața în dreptunghiuri.¹⁹⁵

Multe din aceste țesături nu mai sunt în uz dar, sunt încă păstrate în mediul rural.

Dintre meșteșugurile tradiționale practicate în comună amintim prelucrarea lemnului, a metalelor. Fierăria lui Cărauși Ioan deservește, și astăzi, comunitatea reparând uneltele stricate, realizând potcoave și alte produse din metal sau lemn (Fig.18).

3.1.5. Port popular

Portul tradițional al aromânilor face parte din marea și diversificata categorie a costumului balcanic puternic influențat de ocupația lor străveche de păstori. Astfel constatăm asemănări cu portul aromânilor din Albania, Bulgaria, Macedonia, Grecia, Serbia.

Atât varianta masculină cât și cea feminină se compune din piese numeroase și diverse. Formele tind spre rigoarea geometrică, iar cromatica sobră contribuie la efectul estetic de ansamblu. Predomină compoziția cromatică pe negru, bleumarin, grenă.

Ca piese componente în portul bărbaților amintim: *cămigeală* (flanelă din lână), *gimădane*, *scurtacî*, *ilek'e*, *cundușea* (veste de diferite tipuri), *pârpodzi* (ciorapi).

La femei se evidențiază: *căcûla*, *čupare* sau *guglă* (căciula) cu *tas'lu de asime* (disc metalic cu monede), *lăcura*, *fustanea*, *cândușe*, *poala di lână* (șorț din lână), *chiptaru*, *pârpoț*.

Tehnicile de realizare erau cele specifice industriei casnice textile: pregătirea firelor (scărmănat, dărăcit, tors), țesut sau împletit. Se realizau mai multe tipuri de țesături: pânză, *șiac* – un postav utilizat pentru hainele groase.

¹⁹⁵ Aceste tipuri de piese împreună cu piese de port popular, podoabe, se află conservate în colecția Muzeului de Etnografie și Artă Populară Tulcea.

Pentru unele piese mai deosebite ce necesitau îndemânare de meșteșugar (*fustanea, cândușea, tâmbare, tas*), se apela la meșteri specializați. Femeile țeseau pânza, împleteau *pârpoți*. *Pârpoți* erau ciorapi lungi care îmbrăcau piciorul până la genunchi și uneori, la femei, depășeau genunchiul. Erau piese de vestimentație cu o cromatică multicoloră la femei (galben, bleumarin, verde, grenă, roșu, negru, fir metalic auriu) și monocolori sau bicolori la bărbați (culorile utilizate erau alb, negru, bleumarin, grenă).

Pentru a orna unele piese de vestimentație *cundusea* se utilizau găitanele împletite din lână monocolor sau bicolor. Acestea se aplicau cu acul la extremități, guler, mâneci, poale.

Costumul se întregea cu podoabe din aur, argint, aramă și alamă argintată sau aurită. Podoabele sunt folosite cu precădere în costumul femeiesc (*tasul*- un fel de disc prins pe caciula de postav; *mardzeale*-margele, cingătoare cu paftale – *ploci*, cercei – *minghiosi*). În portul bărbătesc întâlnim mai puține podoabe și anume lanțul de prins briceagul „chiusteca di custura”, ceasul de buzunar. La nuntă, la dans, în momente de relaxare, ca amuletă sau ca marcă a puterii și prestigiului social, bărbații purtau *câmbârloghi / cambaloghi* (șirag de mărgelă).

În execuția pieselor de podoabă se foloseau tehnici stravechi (filigranul, ciocanirea, *au repoussé*, gravarea, intarsia).

Astăzi, portul tradițional este îmbrăcat doar de membru ansamblurilor artistice, în spectacole.

3.1.6 Alimentația

Bucate ce se așezau în mod curent pe masă erau din legume (*moare* – varză, *curcubete* – dovlecel, *fisulju* – fasole, *țeape* – ceapă, *alju* – usturoi, *patate* – cartofi, *tumate* – roșii, *carote* – morcovi, *prași* – praz, *cunughidă* – conopidă, *mazăre*, *linte*).¹⁹⁶

Dintre preparatele culinare pe care aromâncele din Beidaud le pregătesc se remarcă multitudinea de cocături preparate: *pităroanea* (foarte multe foi din făină de grâu, așezate în straturi, printre care se presară brânză telemea amestecată cu unt); *pita de veardză* (plăcinta de urzici); *pita di praș* (plăcinta cu praz); *pita di știr* (plăcinta cu lobodă), *pita di spanac*, *pita di curcubetă* (dovleac).

Pita se face din foi de aluat nedospit. Făina se amestecă cu apă și sare după gust. Se întind cinci foi cu vergea. Se pregătește umplutura astfel: se spală și se toacă prazul, se călește în ulei încins până se înmoaie; se bat ouăle, se rade brânza și se amestecă toate cu prazul călit. Se unge tava cu ulei, se așază prima foaie (încrețită), apoi o parte din compoziția de praz se împrășteie pe toată suprafața, se acoperă cu următoarea foaie, iar se așază umplutură. Se alternează astfel până la ultima foaie care va fi și ea stropită cu ulei.

Fiind crescători de oi și capre este firesc să abunde preparatele din lapte și carne. Dintre preparate pe bază de lapte amintim: *culastra* (se fierbe laptele obținut de la oi sau capre, imediat după făt, sau cel mult trei zile de la făt, când este destul de gros); *mârcatu* (iaurtul); *cucurudu* (bucățele de ficat, splină, momițe amestecate cu seu, fripte, înfășurate în mațe de miel); *piperchi tzgîrsite* (ardei prăjiți amestecați cu brânză)¹⁹⁷.

La toate evenimentele familiei de aromâni se sacrifică miei, iezi, etc. Se prepară simplu prin fierbere, frigere sau coacere, cu diverse mirodenii. Pentru sezonul rece carnea se făcea *pâstârmă*. Se face toamna când temperatura de afară este mai scăzută, pentru ca pastrama să se poată prepara. Se taie în special oile sterpe, neproductive de lapte pentru că sunt mai grase. Se jupoaie, se deosează, se spală, se lasă la scurs de sânge, se usucă la vânt.

¹⁹⁶ Subiecți anchețați Dima Hristu (zis Gherzu) n. 13 sept 1930, Durostor, Bulgaria și soția Maria Hristu, n. 24 febr. 1934, consemnat I. Titov, Beidaud, 3.08.2011.

¹⁹⁷ Subiecți anchețați Zdoca Ionel n. 1928, cipan din Gramaticova, Grecia și soția Zdoca Maria, n. 1933 în Caliacra, Bulgaria, consemnat I. Titov, Sarighiol de Deal, Beidaud, 20.10.2011.

Pita se face din foi de aluat nedospit. Făina se amestecă cu apă și sare după gust. Se întind cinci foi cu vergeaua.

Se pregătește umplutura astfel: se spală și se toacă prazul, se călește în ulei încins până se înmoaie; se bat ouăle, se rade brânza și se amestecă toate cu prazul călit.

Se unge tava cu ulei, se așază prima foaie (încrățită), apoi o parte din compoziția de praz se împrăștie pe toată suprafața, se acoperă cu următoarea foaie, iar se așază umplutura. Se alternează astfel până la ultima foaie care va fi și ea stropită cu ulei. Peste carnea zvântată se toarnă un baiț din ulei, sare, boia. Se aplică pe carne într-un strat gros și uniform, după care carnea se rulează pentru a putea fi pătrunsă mai bine de baiț și se așează într-un vas. Se lasă astfel mai multe zile. După aceea se scoate carnea, se scutură de sare și se ține la zvântat. Există și varianta afumată. Se păstrează în aer liber.

Peștele este un aliment mai rar întâlnit la aromâni. În situații cu totul speciale (dezlegări religioase de Buna Vestire și Florii) se serveau icre de știucă sau scrumbie la grătar.

Fructele accesibile erau: peare, meare, prune, hearhite – caise, peapine – pepene verde, hiumunicu, nuți - nuci.

3.1.7. Obiceiuri. Sărbători. Viața socială

Conservatorismul aromânului a facilitat păstrarea limbii și a obiceiurilor de familie, există un profund respect al bătrânilor și îndeosebi al bărbaților.

Pe parcursul lecturării bibliografiei existente cu privire la obiceiurile aromânilor se absoarbe lesne asemănarea cu obiceiurile românilor.

Emil Țîrcomnicu sublinia: *Macedoromânii (aromânii și meglenoromânii s.n.), ca și dacoromânii, au păstrat și în tradiția populară un fond comun, extrem de unitar, indiferent de spațiul mare care i-a despărțit peste 1300 de ani, de la marea dislocare produsă prin invazia slavă. Cultura populară românească (nord și sud-dunăreană) ține de o civilizație a lemnului în care s-au exprimat artistic și în care și-au reprezentat divinitățile. De asemenea, o civilizație a aluatului, din care și-au modelat zeii, sfâșiați și mâncați ritual la marile sărbători din calendarul popular sau din ciclul vieții. Populație eminamente pastorală, aromânii nu au dezvoltat o civilizație a ceramicii, dar au avut o abilitate deosebită în domeniul construcțiilor din piatră și a prelucrării artistice a metalelor.*¹⁹⁸

Obiceiuri din viața omului (legate de naștere, căsătorie, înmormântare)

Un eveniment deosebit în familie, o bucurie împărtășită de la cel mai mic la cel mai mare, era nașterea unui băiat, un viitor *picurar*. Astăzi o asemenea mentalitate s-a perpetuat. Se consideră, în continuare, că băiatul este cel care duce numele familiei mai departe. Există la aromâni obiceiul ca cel care aduce vestea (*sîhîrichea*) să fie cinstit (*miscut*) de rude. Când *sîhîrichea* anunță nașterea unui băiat este, evident, răsplătit mai bine. Astăzi vestea o aduc de regulă copiii care se întrec pentru a fi recompensați¹⁹⁹.

După câteva zile de la naștere, rudele (doar femeile) vin să felicite mama, copilul, dar și pe cei din casă, aducându-le diferite daruri (se spune că merg „cu tigănila”). În trecut Tigănila erau preparate făcute simplu: într-un vas se amesteca făina cu apă obținându-se o compoziție moale. Se pune pe plită, în ceaun, ulei la încins. Cu lingura se dădea drumul în uleiul încins unei cantități mici de compoziție. După prăjire se trecea prin zahăr.

Pentru protecția mamei și a copilului patul se înconjura cu un fir roșu.

Botezul la biserică putea avea loc și la 3 ani în funcție de posibilitățile materiale ale familiei, nașilor.

¹⁹⁸ E. Țîrcomnicu, *Obiceiuri și credințe macedoromâne – Dicționar*, București, Ed. Biblioteca București, 2009, p.9-10.

¹⁹⁹ Subiect anchetat Vriscu Ioana n. 1967 în Beidaud, consemnat I. T., 3.08.2011.

Obiceiul de nuntă. Logodna tinerilor, în trecut, se stabilea numai de către părinți (această practică fiind întâlnită și la alte populații). De foarte multe ori, tinerii nu se cunoșteau înainte de a fi logodiți. Ei țineau foarte mult ca băiatul și fata să fie dintr-o familie distinsă și cu bună reputație. Existau cazuri când părinții unei familii de tineri căsătoriți, buni prieteni cu părinții altei familii de tineri să hotărască încuscrirea anticipată, pentru viitorii nepoți (încă nenăscuți) sau pentru nepoți aflați la vârsta copilăriei. Deși, nu mai pot intra în discuție asemenea practici, totuși o logodnă nu se poate încheia fără consimțământul părinților și al bunicilor. Logodna se încheie cu două evenimente: „*semu ațel nicu*” (rudele cele mai apropiate ale băiatului merg cu cadouri la fată) și „*semu ațel mari*” (este logodna oficială, când se duc la fată mai toate rudele apropiate cât și mirele).

La aromâni, nunta dura o săptămână, începea miercuri și se termina următoarea miercuri la prânz. Prima zi femeile curățau orezul la casa miresei, joi se frământa aluatul (atât la casa mirelui cât și la mireasă), vineri se continua coacerea pâinii și pregătirea bucatelor pentru nuntă; sâmbătă avea loc nunta la fată, la socru mic (exista obiceiul ca din partea mirelui să vină mai mulți tineri care să scoată mireasa la cișmea să aducă apă). Tot sâmbătă la mire se făcea hlambura (hlamura – un băț lung de 1,5 m din corn împodobit la vârf cu o pânză roșie, mere, lână; astăzi formă de steag cu cruce și măr în vârf). Duminică are loc nunta propriu-zisă: îmbrăcatul miresei, bărbieritul mirelui, cununia religioasă, petrecerea de la casa mirelui.

În *obiceiurile de nuntă* un rol important în a marca desfășurarea acestora ca rit de trecere îl constituie gestul ritualic numit „legatul”/„legătoarea” miresei. Era marcată astfel trecerea la o nouă stare civilă (de la statutul de fată la cel de nevestă). Gestul consta în acoperirea părului miresei cu „căciula” cu „tas” de argint deasupra și care se susținea cu un baer. Această legătură de cap era purtată permanent, ca semn al femeii măritate, ele acoperindu-se cu „lăhură”. Apoi mireasa era scoasă la horă („înveasta în cor”). Obiceiul avea loc în ziua de luni. Marți mirii primesc în vizită părinții miresei și rudele acestora.

În ceremonialul de înmormântare la aromâni, bocetul are semnificații deosebite. Tot timpul celor trei zile, cât durează despărțirea de cei vii, rudele plâng mortul, cu melodii de bocet caracteristică, amintind momente din viața acestuia.

Păstrarea obiceiurilor se reduce, astăzi, la practicarea doar a unor gesturi și alimente cu valoare ceremonială și ritualică (dusul darurilor, legătoarea miresei; se păstrează semnificația, dar obiectele utilizate sunt altele).

Interesante sunt formulele de politețe folosite între rude: *papu* și *maie* – pentru bunici și oameni bătrâni; *lale* și *tetă* – pentru unchi și mătuși; *cusurinu* și *cusurină* pentru verișori, *feată* și *gione* pentru tineri.

Lăsata Secului se petrecea în familie, *bătaia halviței* fiind un obicei ce aducea multă bucurie copiilor din casă.

Un rol important în păstrarea ritualurilor și ceremonialurilor legate de momentele importante din viața aromânilor din comuna Beidaud (naștere, nuntă, înmormântare) și de sărbătorile creștine de peste an îl au bisericile din Beidaud (Fig. 21) și Sarighiol de Deal (Fig.19,20):

- Beidaud – Sf. Nicolae, fondată în 1872 (după M.D. Ionescu) renovată în perioada 1993 – 1996;
- Sarighiol – Sf. Haralambie – 1863;
- Sarighiol – Sf. Theodor – 1868.

Manifestări contemporane. Dintre manifestările organizate de aromânii din comuna Beidaud și în cadrul cărora sunt valorificate tradițiile amintim Festivalul Internațional al Păstoritului de la Sarighiol de Deal, ajuns în 2011 la ediția a IX-a. (Fig. 24,25)

Pe 21 mai 1978 s-a înființat la Sarighiol de Deal Ansamblul Folcloric Aromân de cântece și dansuri, sub coordonarea lui Dumitru Caimacan. Începând cu 21 mai 2003, când și-a serbat aniversarea a 25 de ani de activitate, ansamblul a fost botezat *Dor* (Fig. 26).

Repertoriul muzical cuprinde cântece pastorale, bucolice, de dragoste, de dor, de nuntă, de jale, de despărțire, înstrăinare, vitejie și război.

Ansamblul din Sarighiol de Deal este singurul ansamblu de aromâni din Dobrogea de Nord, reprezentând această populație la diverse festivaluri din țară și străinătate.

În anul 2010 ansamblul a obținut Marele Premiu la Festivalul Internațional de folclor Serbările Deltei de la Sulina.

3.3. Cerna

3.3.1. Localizare și cadru natural

Aflat la 55 km de orașul Tulcea și 26 km de orașul Măcin, satul Cerna este cunoscut în zonă ca fiind unul dintre cele mai mari. Localitatea este traversată de drumul național care leagă Măcinul de Constanța (DN 22D). Din centrul localității pornește drumul județean (DJ222B) ce leagă localitatea de satul Traian și drumul comunal DC39. Așezarea este situată în partea de nord-vest a județului Tulcea, în zona de contact dintre Munții Măcinului și aria depresionară.

Satele componente ale comunei sunt : Cerna - reședința de comună; Traian - situat la 8 km față de reședința de comună; Mircea Voda - situat la 10 km față de reședința de comună; General Praporgescu - situat la 16 km față de reședința de comună (ultimele două sunt traversate de asemenea de DN 22D). Din localitatea General Praporgescu pornește drumul comunal (DC 39) care face legătura cu rezervația Iaila și loc. Cârjelari.

Hotarul satului pleacă din vârful Almanlia al dealului Negoiu, îndreptându-se către sud-est pe muchia dealurilor Amzalii, până în apropiere de Balabancea, iar de aici trece spre sud-vest pe la poalele dealului Cerna, taie valea Iaila și valea Cernei, se îndreaptă spre nord pe la poalele dealului Piatra Roșie, tăind valea Ulmului, de aici trece prin dealurile Priopcea, Cara-Cicula și Bujorul; apoi merge spre sat pe muchiile dealurilor Megina și Daiaman-Bair până la vârful Almanlia. Din punct de vedere administrativ Comuna Cerna este delimitată de următoarele unități: la nord de Comuna Greci; la est de Comuna Hamcearca și Comuna Horia; la sud de Comuna Dorobanțu și la vest de Comuna Peceneaga și Comuna Turcoaia.

Din punct de vedere geografic satul este așezat în Depresiunea Cerna încadrată de culmile Mangina, Priopcea, Iacobdeal, Piatra Roșie și Piatra Cernei. Aceste dealuri, cu înălțimi cuprinse între 200 și 400 m, sunt rămășițele munților hercinici, cei mai vechi din Europa.

Rețeaua hidrografică este reprezentată de pârâul Cerna. Cursul pârâului are caracter temporar, fiind influențat și de insuficienta alimentare subterană a văii. Clima este temperat continentală, temperatura medie anuală are o valoare de 10-11 grade C. Cantitatea anuală de precipitații care cad în această zonă este de 400-600 mm, mai mare decât în restul Dobrogei, iar vânturile care bat de la NE sau de la NV sunt predominante.

Rezervațiile naturale din zonă sunt: Parcul Național Munții Măcinului și Rezervația naturală Muchiile Cernei – Iaila pe teritoriul căreia au fost identificate două tipuri de habitate de interes comunitar (Fig. 27, 28). Acestea sunt reprezentate prin două tipuri de păduri dobrogene, rare la nivel național, fiind răspândite predominant în Dobrogea, ce corespund etajelor de vegetație ale pădurilor din nordul Dobrogei, păduri de silvostepă și păduri submediteraneene. Câteva dintre speciile de păsări rare identificate în această

rezervație sunt: acvila țipătoare mică (*Aquila pomorina*), șorecarul mare (*Buteo rufinus*), șoimul călător (*Falco peregrinus*), pietrarul răsăritean (*Oenanthe isabellina*)²⁰⁰.

3.3.2. Istoricul așezării și populația

Memoria locuitorilor reține, referitor la denumirea localității, mai multe legende, toate atribuind cuvântului Cerna o origine slavă, și anume *ciornâi* (черный) – *negru*²⁰¹.

În antichitatea romană hotarele aparțineau territorium-ului orașului Troesmis, marile proprietăți agrare fiind atribuite aici veteranilor romani. Resturi de construcții de zid, vase mari pentru cereale, un apeduct, dedicații către diverse divinități din panteonul greco-roman, sunt doar câteva elemente ce ilustrează viața complexă a unei așezări rurale din secolul II-III p. Chr. ce se întindea în preajma actualei comune²⁰².

Potrivit unor date locale și bibliografice, așezarea a fost întemeiată de turci și de români fiecare grupați separat, partea de SE a satului fiind denumită *mahala* turcească. Cu timpul, din cauza războaielor ruso-turce, populația românească a fugit grupându-se în sate din împrejurimi: Pecineaga, Tucoaia etc.²⁰³.

Turcii și românii au înființat la început mai mult niște târle, ocupându-se mult cu creșterea oilor și a vitelor de tot felul. Pământul fiind însă foarte productiv a atras cu timpul mulți locuitori. Cerna era numită grânarul Tulcei. Veneau adesea negustori de prin București, Craiova, Buzău pentru semințe, dughie (mei pentru păsări) și grâu²⁰⁴.

Alături de turci s-au așezat pe actualul teritoriu al Cernei și cerchezi formând un cartier aparte *mahala* cerchezească care avea și cimitir propriu. Acesta a fost distrus cu acordul autorităților în 1901-1902, iar terenul a fost împărțit la „însurăței”. În timpul războiului din 1877 atât cerchezii cât și turcii au plecat. După retragerea rușilor, turcii s-au întors la casele lor. Pentru o perioadă îndelungată bulgarii au constituit populația majoritară în comuna Cerna²⁰⁵.

Localitatea Cerna este menționată printre așezările locuite în sec. XVI-XVII de creștini în lucrarea *Contribuții noi privind unele aspecte ale societății românești din Dobrogea în sec. XV-XIX* (1975-1976). Autoarea Anca Gheață nu menționează, însă, naționalitatea locuitorilor²⁰⁶.

Harta austriacă de la 1790 confirmă existența localității Cerna (transcrisă Czerna) fără să specifice originea etnică a populației. Nici harta lui Ion Ionescu dela Brad, întocmită în 1850 nu menționează Cerna ca sat locuit integral sau parțial de români. În schimb, în arhivele comunale constatăm că în anul 1878, Cerna era locuită de 37 români și 250 de bulgari²⁰⁷.

Nicolae Iorga consideră numele, de obârșie slavă, autorul subliniind faptul că este o denumire ce se întâlnește de la un capăt la altul al teritoriului românesc, din Banat până în Dobrogea²⁰⁸.

În 1896 Grigore Dănescu notează pentru localitatea Cerna 341 familii cu 1707 locuitori, din care: 1536 bulgari, 9 români, 2 greci, 160 turci²⁰⁹.

La 1904, M. D. Ionescu în *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, consemnează 1969 de locuitori din care 239 români, 1444 găgăuzi, 33 turci, 171 bulgari, 36 ruși, 17 greci.²¹⁰

²⁰⁰ Date aparținând dr. Mihai Petrescu – cercetător științific II, ICEM Tulcea.

²⁰¹ Subiect anchetat Dumitra Petrică, n. în Cerna, bibliotecara comunei, consemnat I. Titov, august 2011.

²⁰² D. Petrică, *Cerna. Pagini de monografie locală*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2010, p.87.

²⁰³ *Ibidem*.

²⁰⁴ G. Coatu, *Valea Cernei*, în *Analele Dobrogei*, Anul II, Nr. 4, Tipografia „Albania”, 1921, p. 563.

²⁰⁵ *Idem*, p. 564-565.

²⁰⁶ A. Gheață, *Contribuții noi privind unele aspecte ale societății românești din Dobrogea în secolele XV-XIX*, în *Memoriile Secției de Științe Istorice*, Seria IV, Tom I, București, 1978, p.71-106.

²⁰⁷ Arhivele Naționale ale României, Fond MAI, comunal, dosar 224/1878, f. 5.

²⁰⁸ N. Iorga, *Cele trei Dobrogi pe care le-am găsit: Sate și oameni din Dobrogea românească la 1859, ..., 1922*, p. 31.

²⁰⁹ G. Dănescu, *Dicționar geografic ...*, p.132-133.

Ca urmare a încetării războaielor ruso-turce, între anii 1880 și 1912, se constată un aflux de populație românească spre Dobrogea din alte județe ale țării. În schimb, între anii 1912 și 1940 intensitatea a scăzut simțitor. Cu ocazia jubileului de 40 de ani de domnie a Regelui Carol I, într-o dare de seamă sunt înregistrați la Cerna 2511 locuitori. După anul 1940 se observa o redistribuire a populației în cadrul căreia mulți locuitori se stabilesc în orașele din apropiere: Babadag, Tulcea.

Referitor la învățământul din localitate consemnă că la 1 aprilie 1879 a fost fondată școala românească de băieți, având ca învățător pe Eftimie Vâlcu. Al doilea post de învățător, pentru elevii bulgari, era deținut de Panait Stanciof, venit și căsătorit la Cerna încă de pe vremea turcilor. Învățământ românesc la Cerna s-a făcut pe lângă biserică, înainte de 1878. Cu ani în urmă, localnicii își mai aduceau aminte că, sub ocupația otomană, avuseseră un învățător Dumitru, căruia i-au urmat dascălii Petru Popa și apoi Drăgan Nicolae. Am menționat deja că învățătorul Panait Stanciof nu dorea dezvoltarea școlii românești și lămură părinții să-și înscrie copii la școala bulgărească. În această situație au avut loc certuri între el și învățătorul român Eftimie Vâlcu. Pentru aplanarea conflictului, Eftimie Vâlcu se transferă la școala Peceneaga. La Cerna, îi succede învățătorul Vasile Popescu, care absolvise 4 clase de școala normală și 4 clase de seminar. Popescu era un om dinamic, „destoinic”, cum îl apreciază profesorul Mihail Brudiu, autorul „Monografiei Școlii din Cerna”, monografie apărută în anul 1979. Din inițiativa acestuia a fost edificat și primul local de școală, iar apoi dotat cu mobilier și atelier didactic școlar. Scriitorul Panait Cerna, fiul lui Panait Stanciof, a fost elevul învățătorului Vasile Popescu. În anul 1884, la Cerna a fost organizată și o școală de fete, învățător fiind Casandra Constantinescu, absolventă a unei școlii secundare din Galați. În urma apariției legii lui Take Ionescu din anul 1893, în 1894 cele două școli din Cerna se unifică, formând școala mixtă. Din inițiativa învățătorului Vasile Cuatu, în anul 1900, se construiește al doilea local de școală în Cerna. După Primul Război Mondial (anii 1916-1918, pentru România), abia în 1922 școala din Cerna își va relua activitatea în condiții normale. În 1924, din cei 176 de elevi înscriși au promovat 153. Din acea perioadă, au rămas în memoria locuitorilor învățătorii: Mihail Bonjug, Gavril Cuatu, Mircea Vlad. De la început, Școala Cerna a fost împroprietărită cu 10 ha de pământ²¹¹.

Pe scurt putem spune că, până în 1940, populația localității era alcătuită preponderent din bulgari care conviețuiau cu românii, iar după această dată, în locul bulgarilor, prin schimb de populații, au venit din Cadrilater meglenoromâni.

Meglenoromânii sunt un grup etnocultural și dialectal românesc format la sud de Dunăre. Primele teorii privind etnogeneza meglenoromânilor aparțin unor cercetători germani. Ei au scos la iveală asemănarea dintre limba vorbită de locuitorii vlași ai ținutului Meglen (situat la nordul Golfului Salonic) și cea a dacoromânilor carpatici. Gustav Weigand în lucrarea *Vlacho-Meglen. Eine ethnographisch-philologische Untersuchung* publicată în 1892, la Leipzig, îi consideră urmași ai bulgaro-valahilor refugiați în ținutul Meglen după lupta de la Câmpia Mierlei (Kosovopolije)²¹².

Ovidiu Densușianu și Constantin Jiireček, plecând de la fizionomiile asiatice (pomeții obrazilor mai accentuați) ale acestora, considerau că meglenoromânii provin din amestecul românilor cu pecenegii (așezați în această zonă după înfrângerea lor de către împăratul bizantin Alexios Comnenos la anul 1091)²¹³.

²¹⁰ M. D. Ionescu, *op.cit.*, p. 318.

²¹¹ Arhiva Școlii din Cerna.

²¹² G. Weigand, *Vlacho-Meglen. Eine ethnographisch-philologische Untersuchung*, Leipzig, 1892, p. XIII, URL: <http://archive.org/stream/vlachomeglenein00weiggoog#page/n18/mode/2up>

²¹³ O. Densușianu, *Păstoritul la popoarele romanice*, București, Ed. Vieața nouă, 1913, p. 20-24.

De asemenea, George Murnu²¹⁴ în 1913 scria că românii Balcani sunt întemeietorii Imperiului româno-bulgar sub dinastia vlahilor Petru și Asan. Căderea Imperiului și venirea tătarilor (anul 1241) a dus la migrarea românilor din Balcani și întărirea celor din Pind și Carpați. În Pind ei sunt ascendenții meglenoromânilor.

Theodor Capidan compară dialectul meglenoromân cu limba română vorbită în nordul Dunării și aduce completări teoriilor anterioare susținând faptul că meglenoromânii au stat o lungă perioadă în munții Rodopi înainte de a se muta în ținutul Meglen și că putem vorbi de o unitate etnică românească, situată atât în nordul cât și în sudul Dunării²¹⁵.

În 1926 meglenii sunt strămutați în mai multe localități din județul Durostor, iar în 1940, în urma schimbului de populație, meglenoromânii sunt repartizați în localitatea Cerna.

În 1921 G. Coatu consemna în scrierile sale nume de familii românești, vechi în sat, și anume: Onda, Tudorachi, Pârpală, Anghel, Andrei, Macsim, Matei, Durbacă, Ghizdelea, Săcuiu, Manea Isclu.²¹⁶

În 1988 populația totală a comunei era de 4630 locuitori.

Dintre numele de familie bulgărești, locuitorii își amintesc de Stoiciu, Costea, Seciu, Nenciu, Chiciuc, Covaci. După plecare, unele familii de bulgari și meglenoromâni au ținut legătura și s-au revăzut după 1989.

Nume de familie frecvente, după 1940, sunt: Papamance, Tanur, Menca, Ciupileac, Misir (macedoromâne), Bosneag, Matei, Buzdugan, Medeleanu, Bădescu, Petrică, Vintilescu, Marinică, Zaharia (românești).

La stabilirea în Cerna, coloniștii au primit câte 10 ha teren arabil și 2000 mp în intravilan, ca loc de casă.

Preponderența populației de origine etnică bulgară în comuna Cerna pe o perioadă de aproximativ 100 de ani se reflectă corespunzător și în arhitectura tradițională.

Institutul Național de Statistică a publicat, în urma recensământului din 2002, despre structura etnică a populației din comuna Cerna (4.227 locuitori) un procent de 99,78 % români (incluzându-i și pe meglenoromâni), iar în 2011 din totalul de 3529 locuitori, 3395 sunt români, 3 sunt turci, iar 131 constituie informație nedisponibilă.

3.3.3. Structura așezării și gospodăria

În 1884 în Cerna erau 366 case, 15 bordeie, 3 hanuri, 6 prăvălii, 6 mori și 11 fântâni. Totul indică o stare economică înfloritoare a localității și o locuire îndelungată.

Încă din 1896, Grigore Dănescu²¹⁷, în lucrarea *Dicționar geografic, statistic și istoric al județului Tulcea*, consemna la Cerna 3 meseriași (1 dulgher, 2 fierari), 2 mori de apă, 8 mori de vânt și o moară cu aburi, 2 biserici dintre care una înființată în 1841, o școală fondată de obștea locuitorilor în 1860-1881 și o primărie construită în 1886.

Până în 1940 când a avut loc schimbul de populație, cu prilejul căderii Cadrilaterului, cea mai mare parte din case au fost ridicate de bulgari. În casele bulgărești s-au așezat meglenoromâni și români veniți din județele Durostor și Caliacra. Din lucrarea lui M. D. Ionescu, aflăm că perimetrul așezării cuprindea la 1904, 7476 ha, din care, 65 ha formau vatra satului, 5127 ha aparțineau locuitorilor și 2274 ha reprezentau drumuri, ape și terenuri în proprietatea statului.²¹⁸

În statistica primăriei din anul 1988, comuna figurează cu 214 km² suprafața totală (21.400 ha) aflate în întregime în proprietatea statului.

²¹⁴ G. Murnu, *Istoria românilor din Pind, Vlahia Mare 980-1259*, București, Ed. Minerva, 1913, p. 221.

²¹⁵ T. Capidan, *Romanitatea Balcanică*, discurs rostit la 26 mai 1936 în ședința solemnă a Academiei Române, în: *Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului*, Imprimeria Națională, București, 1936, Extras, p. 6.

²¹⁶ G. Coatu, *Valea Cernei (Tulcea)*,... p. 567.

²¹⁷ G. Dănescu, *Dicționar geografic...*, p. 335.

²¹⁸ M. D. Ionescu, *op.cit.*, p. 318.

Arhitectura din Cerna se înscrie în ansamblul arhitecturii dobrogene prin materialele și tehnicile utilizate, prin planimetrie și elevație.

Curțile gospodăriilor din Cerna, ca și cele din alte localități din Dobrogea, se remarcă prin mărime, minim 2000 mp, prin forma dreptunghiulară și orientarea cu una din laturile înguste spre stradă.

Construcția în raport cu care se organizează gospodăria este casa, orientată perpendicular față de stradă, la oarecare distanță de ea.

Gospodăria tradițională din Cerna cuprinde pe lângă locuință și o serie de construcții cu caracter economic precum: hambarul – ilustrează cel mai bine caracterul agricol al gospodăriei; „damul” – adăpost pentru animale; „păierul” – pentru păstrarea nutrețurilor; „ascanaua” – bucătăria de vară; cuptorul pentru pâine; „curnicul,” – cotețul pentru găini; „saiaua” – pentru oi.

Casele vechi, bulgărești, păstrează elemente tipice de arhitectură balcanică: streșini largi, acoperite în pante line, învelitori din oală, prispe late (Fig. 29).

Planul cel mai răspândit la casele construite între anii 1900-1950, cuprinde tindă cu două încăperi situate de-o parte și de alta. La cele mai vechi case, pe toată fațada se desfășoară o prispă joasă cu stâlpi simpli, fără balustradă. Altele, au prispa înălțată pe un postament de piatră, închisă cu balustradă. Lateral, sub una din încăperi se află beciul cu intrare la fațadă. Intrarea în casă se face de pe prispă printr-o singură ușă. O deschidere în plafonul tindei s-au într-un perete permite urcarea în podul casei. Ferestrele sunt dispuse de asemenea pe fațada principală, spre prispă, la fiecare cameră câte una sau grupate adesea câte două într-o ramă comună (Fig. 35).

Casa cu două nivele a fost foarte puțin răspândită la Cerna, fiind apanajul unor oameni înstăriți sau al unor negustori. În centrul Cernei se conservă o construcție cu două nivele, datând de la începutul secolului al XX-lea, care a avut la parter prăvălii, iar la etaj locuințe (Fig. 30).

Decorul caselor este minim și se compune din stâlpi cu capiteluri profilate, din ancadrame de fereastră cu forme diferite și uneori din pazii traforate la streșini (Fig. 32, 36). După 1960, în cea mai mare parte, casele sunt construite din chirpici cu învelitoare din țiglă, au foarte rar legătură cu tradiția, fiind realizate după proiecte tip.

Ca urmare a apariției Legii sistematizării teritoriului (1974), nu s-a mai construit aproape nimic la Cerna până în jurul anului 2000. În prezent arhitectura nouă din Cerna relevă mutațiile la nivel socio-economic și anume: utilizarea materialelor de construcții moderne, planimetrie și elevație supradimensionată.

3.3.4. Ocupații și meșteșuguri

Principalele ocupații tradiționale ale locuitorilor, români și megleni, sunt agricultura („plugăria”) și creșterea animalelor.

Cercetarea de teren privind practicarea agriculturii, în acest areal, evidențiază sisteme caracteristice agriculturii tradiționale. Dintre cerealele cultivate în areal menționăm: grâu, secară, porumb, floarea soarelui. De asemenea se cultivau și cereale necesare creșterii animalelor: orz, orzoaică, ovăz.

Alături de cultivarea cerealelor se practica legumicultura și grădinăritul. Cultivarea legumelor pentru uzul casnic, pentru alimentația zilnică se face pe teritoriul țării noastre din timpuri străvechi și ca urmare și în această zonă.

În Cerna s-a cultivat și se cultivă vița de vie. Alături de agricultură, creșterea animalelor a fost una din ocupațiile tradiționale care s-a dezvoltat de-a lungul timpului în strânsă legătură cu dezvoltarea agriculturii.

La Cerna au crescut și cresc, în principal, cornute mici (în special oi și într-o mai mică măsură și capre), vite cornute mari (vacii, boii), cai și porci.

Industria casnică textilă a satisfăcut cerințele zilnice traiului, ele constând în prelucrarea produselor animaliere (obținerea borangicului, a lânii), textile (bumbac), confecționarea îmbrăcăminte, a ștergarelor, lăicerelor, păretarelor și a altor țesături.

Mărturii despre practicarea *torsului*, *țesutului*, *prelucrarea lemnului* ș.a. cu caracter casnic există și astăzi în localitate.

Dintre meșteșugurile practicate amintim: *prelucrarea lemnului*, *prelucrarea metalelor*, *prelucrarea nuielor*.

În ce privește prelucrarea lemnului, menționăm faptul că datorită trăsăturilor generale ale zonei, nu întâlnim manifestări ale prelucrării artistice ci practicarea unor meșteșuguri ca: dulgheritul, tâmplăria. Aceste meșteșuguri se practicau pentru a răspunde nevoilor cotidiene ale oamenilor.

Uneori, obiectele de tâmplărie: ferestre, uși, anumite obiecte de mobilier țăranesc, erau aduse de la oraș (Măcin, Brăila, Tulcea) sau din localitățile unde se confecționau.

Prelucrarea metalelor se reduce la practicarea fierăriei (Fig. 42). Meșteșugul era practicat pentru a satisface cerințele imediate a locuitorilor și era legat de creșterea animalelor, de practicarea agriculturii și de reparația mijloacelor de transport, alături de reparația uneltelor agricole. În ce privește însă prelucrarea uneltelor agricole (pluguri, grape) acestea erau procurate din prăvăliile deschise în sat sau de la oraș.

Prelucrarea lutului este unul dintre meșteșugurile ce s-a practicat în vederea construcțiilor de case (ridicarea pereților casei și a unor anexe) reducându-se la prelucrarea pământului sub formă de ceamur sau chirpici.

Memoria colectivității reține magazinele lui Ciulei, Nicola Petcu (avea prăvălie, covrigărie și popicărie), Nenciu Nediu, Tudor Costea, Mitu Chiru. „Burghilea avea prăvălie, crâșmă și sifonărie, iar Tumurug avea piuă de apă unde scămoșa stofa, o vopsea, o băga-n cuptoare speciale și făcea stofa numită *aba*. Fierari vestiți erau Tudor Ganea și Tănase Hristu. Tudor Costea era curelar, Constantin Costache era cizmar, Gh. Bașchianu dogar și tâmplar, Petru Brânză și Stancu Tudorache fântânari.”²¹⁹

3.3.5. Port popular

G. Coatu scria despre româncele din Cerna că umblă în „portul național românesc”²²⁰.

Femeile meglene purtau pe cap un disc de argint (*tas* sau *tipiloc*) peste care se puneau un *chiluvet* (un tip de podoabă realizată din fire/ațe și păr). De acesta se prindeau mai multe podoabe de argint care atârnau pe frunte (în general bănuți). Peste *chiluvet* se purta un fel de perucă (*trapnă*) pe care se pare că au împrumutat-o de la bulgarii din Meglen²²¹. Alte variante de legături de cap erau: cel cu *șămie cu flori* (un fel de basma brodată) și cel cu *bul'că* (specific bătrânelor, avea formă de broboadă sau ștergar). Nelipsite de la gâtul femeilor meglene erau *gerdane*-le sau *baier*-ul (aveau formă de mărgelă). În urechi purtau cercei (*minghiș*) de argint legați unul de altul cu o ață sau fir de argint (numită *minghișarnic*), petrecută după cap²²². Cămașa femeiască prezenta motive geometrice (zigzag-ul, puncte, cercuri) sau florale dispuse la poale și mâneci, broderia era din lână colorată în galben sau roșu. Peste cămașă se purta *fusan* sau *șaiac* (cu formă de rochie din catifea). Peste *fusan* se așeza *prigaciul* (șorț care acoperea partea inferioară a rochiei până la genunchi). Antiria mică (un gen de ilic) acoperea partea superioară a *fusan*-ului. Costumul era întregit de *zăbun* (din lână neagră). La mijloc se încingeau cu *chimer* (chimir) sau *bron* (brâu de mătase). Iarna când era frig purtau cojoace sau *șcurta* (scurteică), *sigia*. Picioarele erau acoperite cu *ciuopi* (ciorapi din lână, până la genunchi cu șnur) cu *tufchii*

²¹⁹ D. Petrică, *op.cit.*, p. 170.

²²⁰ G. Coatu, *op. cit.*, p. 567.

²²¹ E. Țîrcomnicu, E., *Meglenoromânii. Destin istoric și cultural*, Ed. Etnologică, București, 2004, p. 94.

²²² *Ibidem*.

(fundite) sau *zanafi* (cănăfei) și opinci sau *cioului* (pantofi). Când ieșea la horă, fata tânără ținea la brâu o batistă brodată pentru ca odată prinsă-n horă lângă un băiat să se țină amândoi de câte un colț al batistei fără să se atingă²²³.

Vestimentația bărbaților era la fel de complexă. Pe cap purtau căciuli din blană de miel sau oaie. Corpul era acoperit cu o cămașă lungă până la genunchi, urma un pieptar, o flanelă (*abă*), un *gibădan* (haină groasă din lână) sau un *pănghioc* (manta de păr de capră). *Bârnăvecii* erau precum nădragii românești, iar *difri* (cioarecii) erau cu sau fără *călcioac*. *Betile* (un fel de jartiere) prindeau *difri*²²⁴.

3.3.6. Alimentația

Alimentația cernenilor s-a dezvoltat în strânsă legătură cu ocupațiile principale ale locuitorilor: agricultura și creșterea animalelor. „Nu ne-a lipsit pâinea niciodată, am avut întotdeauna ce pune pe masă” rostesc cu nostalgie bătrânii satului. Memoria colectivității meglene reține: diferite tipuri de plăcinte (ex. *pita di ghiesp* – Fig. 48), diferite aluaturi *azim* sau *lutsol nistăfsit*; *băcădarnie*, *turta cu para* (pâinica cu bănuț) din Ajunul Crăciunului, *gârnața* (pâine din grâu nou ce se făcea de Sfântul Ilie când se făcea și *Curban* din miel), *tsorbă* (ciorbă), *pugace* (plăcinte făcute de sărbători dar mai ales la tăiatul moșului când copilul împlinea un an) ș.a.²²⁵. Gătite la cuptorul de pâine din curtea gospodăriei sau pe plita din bucătăria de vară. Mâncarea de zi cu zi prezenta unele diferențe în funcție de anotimp. Vara erau fructe și legume din belșug, iarna se folosea untură mai multă.

3.3.7. Obiceiuri. Sărbători. Viața socială

Referindu-ne la tradiții și obiceiuri subliniem păstrarea unor ritualuri și ceremonialuri legate de momentele importante din viața omului (naștere, nuntă, înmormântare) și cele legate de sărbătorile creștine de peste an (ex. Crăciunul, Paștele) în practicarea cărora *Biserica cu Hramul Sfinții Mihail și Gavril* (construită după Războiul de Independență cu meșteri italieni) are un rol deosebit (Fig. 43).

Un obicei legat de naștere întâlnit doar la megleni și derivat din dorința familiei de a avea urmași băieți era acela numit *arucă featili*. La 40 de zile când lăuza putea ieși din casă lua în brațe fetița nou născută și căuta să se întâlnească cu o altă lăuză cu fecior. Când o întâlnea rostea: *Feciorli a tăi la mine, Featele mele la tine*.

Obiceiurile de iarnă întâlnite atât la populația românească cât și la cea megleneă. Sărbătorile de iarnă sunt legate de schimbarea anului. Ele se desfășoară între 24 decembrie și 7 ianuarie. Repertoriul lor bogat – colindele, plugușorul, urarea cu sorcova, jocurile cu măști, cântecele de stea – se întâlnește și în Dobrogea.

Tradiția obiceiurilor de Crăciun și Anul Nou impune ca flăcăii care colindă și urează cu plugușorul și cu buhaiul să fie organizați în cete. Se colindă și se urează în tot satul. Se colindă la ușă sau la fereastră; apoi ceata de colindători primește darurile convenite. Deși rostul colindelor este urarea, studiile de specialitate diferențiază, datorită desfășurării și conținutului, colindele propriu-zise și colindele de copii.

Având în vedere specificul colindelor de copii, semnificația și rolul acestora în contextul desfășurării ceremonialului, în genere, vom prezenta, pentru început, gesturile ritualice practicate de copii în ajunul Crăciunului.

²²³ Subiect anchetat Aneta Covaciu, n. 1936 în Meglen, Grecia, venită în Cerna după 1940, consemnat T. I., 14.10.2010.

²²⁴ Subiect anchetat Maria Camuș, n. 1935 în Meglen, Grecia, venită în Cerna după 1940, consemnat T. I., Cerna, 14.10.2010.

²²⁵ Subiect anchetat Nicoleta Țopan, n. 1961 în Cerna, părinți meglenoromâni, consemnat T.I., Cerna, 14.10.2010.

Colindele copiilor sunt scurte, vestesc sărbătoarea, urează belșugul de miei, viței, porci și cer darurile cuvenite: nuci, mere, colaci, bani. În dimineața din Ajunul Crăciunului, copiii merg cu *Bună dimineața*.

Urarea din colindele de copii este directă și are un caracter general, ea adresându-se tuturor gospodarilor, în genere, în aceeași structură. Exemplificăm în acest sens cu o urare a copiilor: „La mulți ani / Cu sănătate / Oi, miei, cai / Cai / Să trăiască”.

Spre deosebire de colindele de copii, care au caracter general, colindele propriu-zise sunt individualizate. Ele se adresează gospodarului, gospodinei, flăcăului, fetei, tinerilor căsătoriți, plugarului, pescarului. Individualizarea duce la o mare varietate de tipuri și teme în folclorul literar dobrogean, la fel ca în întreg spațiul românesc.

Un obicei întâlnit la populația meglenă este *Boadnicul/Botnicul*. Acesta trebuie să „fie un lemn, o buturugă din stejar adusă de stăpânul casei din pădure care se pune în spuza vetrei după ce s-au pregătit de către gospodină toate bucatele specifice de Crăciun. Buturuga aceasta trebuie să ardă mocnit în fiecare zi până la Bobotează. Se adună zilnic din spuză rămășițe de lemn ars (tăciuni care se leagă într-un ștergar țesut în casă) care vor fi folosite tot anul pentru leac. De exemplu, îl doare pe stăpânul casei stomacul, *niveasta* (soția) pune niște cărbuni de la Boadnic într-o cană cu apă și-i dă omului să bea. Leacul este sigur: mai sigur decât cărbunele medicinal de care cred că știți. Sau: plânge copilul fără nici un motiv, înseamnă ca baba Altona care a venit astăzi pe la voi să-ți ceară puțină drojdie și s-a uitat la el cât este de frumos, sigur l-a deochiat. Mama stinge un cărbune de la Boadnic în apă, face de trei ori semnul crucii peste cană și-i dă copilului să bea. Minune; pruncul s-a liniștit și acum doarme. Și calul din grajd este stropit cu apa de la boadnic și grădina și fântâna până la Bobotează când se repetă sfințirea tuturor cu agheazmă. Când boadnicul se pune pentru prima dată în vatră în Ajun, mama așază masa tot cu mâncare de post, sarlie, nuci, și neapărat usturoi pe masă pentru a alunga spiritele rele. Iată, a copt și *turta cu para*. Tata o va rupe după ce ne spunem împreună rugăciunea: „*Doamni, doamni doana la noi sanatati si puteari di izmet, s-na ia crestim maxsoamii cu bun, si im ghii toata taifa si si rudească agrili si vitili si ie sănătoasi. Amin!*” / -*Ună parti la Domnu, una la Pimintu* / -*Ună la agri, lanta la viti* / -*Ună la mumta, la tini si la tini!* / -*Hai ubidiț-la banu.* / -*Io u flai para, la mini-i para*²²⁶! Cel care gasește bănuțul din pâinică va fi norocos tot anul, va fi sănătos și va avea doar împliniri. Apoi mărunțește bucățile de pâinică pentru fiecare membru al familiei.²²⁷

Uratul (*plugușorul*) se desfășura în seara Ajunului de An Nou, practica acestui obicei având de asemenea caracter de bun augur. Uratul flăcăilor este precedat de *plugușorul copiilor*.

Obiceiul uratului se desfășura în nordul Dobrogei după același ceremonial ca în întreg spațiul din sudul țării, dar fără a avea amploarea manifestării din alte zone, dacă ne raportăm la practicarea lui în ultimii 20-30 de ani.

Cercetările privind acest obicei ne permite să menționăm că regăsim, și în acest segment de civilizație tradițională, similitudini între practicile performate în comunitățile dobrogene și cele din întreg spațiul românesc.

Din această perspectivă, considerăm că nu se mai impune a prezenta, din abordare descriptivă, instrumentarul utilizat în practicarea acestor obiceiuri și, respectiv, momentele ceremonialului.

²²⁶ Traducerea textului din meglenă: Doamne, Doamne, să ne dai nouă sănătate și putere de muncă, să ne creștem copiii bine, să fie toată familia mulțumită, să rodească pământul pe care îl avem, iar vitele să fie sănătoase deasemenea. Amin! Când tatăl rupe pâinică în care se află banuțul norocos spune: – O parte lui Dumnezeu, o parte pentru Pamant/ O parte pentru ogoarele semanate, o parte pentru vitele din grajd, o parte pentru casa., Nicoleta Țopan n. 1961 în Cerna, părinți meglenoromâni, consemnat T. I., 14.10.2010.

²²⁷ *Ibidem*.

Dintre jocurile cu măști, care adesea se atașează plugușorului, în acest areal se joacă – în ziua de Anul Nou – **capra**. Jocul se concentrează în jurul animalului cu bot de lemn. Flăcăul stă ascuns sub un covor, un lăicer, o cuvertură nevedită, mișcă botul caprei obținând zgomote sacadate. Capul caprei poate fi împodobit cu panglici colorate, cu clopoței. Altădată în cortegiul caprei puteau fi personaje travestite, astăzi însă *Jocul cu Capra* are în centrul atenției doar animalul ce dă numele dansului. Este evidentă legătura cu jocurile cu măști din celelalte zone etnografice.

Accentul în aceste jocuri cade pe ludic, pe latura de spectacol.

Un alt obicei care se desfășoară în ziua de Anul Nou și pe care îl practică cei mici este uratul cu *Sorcova* la care se adaugă și *Semănatul*. Uratul cu *Sorcova* se făcea prin urarea de belșug pentru gazde, iar ca gest magic (considerat inițial) este lovirea gazdei cu mlădițe înmugurite.

Astăzi mlădițele (de unde se pare și apariția formulei *Flori dalbe de măr*) au fost înlocuite cu cele confecționate din flori artificiale.

Semănatul (cu grâu, orz, secară, iar azi și cu orez, fasole) se face prin aruncarea boabelor în vatră sau în diferite părți ale casei, gestul influențând bunul mers al recoltei viitoare. Interesant este faptul că urarea cu *Sorcova* și cu *Semănatul* se face de către primii copii intrați în casă, la vatra sobei. Vatra a constituit elementul – cheie al vieții de zi cu zi, și de aici desfășurarea *la vatră* a acestor gesturi ritualice pentru fertilitatea și bogăția casei.

Un obicei ce se desfășoară între Crăciun și Bobotează, prezent doar la megleni, este cel numit *Rusali*. Cete de colindători îmbrăcați în costume populare purtând paloșe, cântând din gaide (cimpoaie) alergau din casă în casă. Unul avea clopoței și purta piele de urs. Toți dansau sprijinindu-se pe paloșe. Erau recompensați cu alimente și bani.

Ciclul sărbătorilor de iarnă se încheie cu cele de *Bobotează* (6 ianuarie), sărbătoare creștină a botezului Domnului Isus Hristos în apele Iordanului. Referindu-se la denumirea sărbătorii, Ivan Evseev subliniază: „Denumirea românească a sărbătorii ce se ține la 6 ianuarie ar veni, după unii lingviști, din *apa botezată*, deși e mai verosimilă ipoteza unei compuneri din două elemente *izoglotice: bog+botează*.²²⁸

Obiceiuri de primăvară. În sistemul obiceiurilor de peste an, cele de primăvară constituie un segment al „riturilor de etapă”.

Trecerea de la un anotimp la altul era considerată în societățile arhaice și tradiționale o „situație limită” ce trebuia depășită printr-o serie de credințe, gesturi și acte comportamentale cu valoare magică, obiceiuri. Îndeplinirea acestora, conform tradiției, restabilirea echilibrului și totul intra în cursul normal al desfășurării activităților cotidiene.

Indiferent de manifestarea în timp, de ceea ce numim astăzi variante locale, obiceiurile de primăvară sunt manifestarea ritualurilor de fertilitate a ogoarelor sau a celor de invocare a ploii.

Arealul pe care îl avem în vedere se impune atenției, atât prin practicarea unor acte ceremoniale, pe care le regăsim și în alte zone românești, îndeosebi în sudul țării, cât și prin unele gesturi rituale sau obiceiuri, care impun varianta în cadrul structurii generale. Aceasta relevă unitatea sistemului obiceiurilor, datorată viziunii asupra fenomenelor, într-o etapă sau alta de dezvoltare a mentalității, dar și manifestarea contextuală a credinței, a ritului. Întâlnim, în nordul Dobrogei, atât practicarea unor „rituri mărunte” pentru fertilitatea ogoarelor, cât și a unor obiceiuri, în desfășurarea cărora descifrăm o succesiune de secvențe ceremoniale, cu valențe magice, dar și ludice²²⁹.

Din seria „riturilor mărunte”, care au ca scop fertilitatea ogoarelor, a turmelor de animale, amintim: aruncarea unui brâu roșu (a unei cârpe roșii) în slava cerului; împărțirea, în ziua ieșirii la arat, a colăceilor din făină veche de un an; legatul pomilor cu ață

²²⁸ I. Evseev, *Dicționar de magie, demologie și mitologie românească*, Timișoara, Ed. Amarcord, 1997, p. 52.

²²⁹ D. Pop, *Obiceiuri agrare în tradiția populară românească*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1989, p. 135.

roșie; valoarea de premoniție a micilor vietăți (furnici, în general) găsite, după trei / nouă zile, sub piatra unde a fost ascunsă ața de marțișor); realizarea împletiturii din spice de grâu, numită *barba popii*.

Zilele Dochiei (*babele*) ar putea fi o amintire a începerii Anului Nou la 1 martie (prima zi a anului la romani, ea coincidând cu intrarea în funcție a noilor consuli). Probabil că și la strămoșii noștri, ca și la alte popoare, începutul anului era la 1 martie și coincidea cu începutul perioadei de vegetație. Felul cum au evoluat datele sărbătorii ne arată că în forma ei cea veche, legătura cu învierea naturii, cu începerea noii perioade de vegetație a fost hotărâtoare. Schimbările de mai târziu au făcut ca obiceiurile, care de cele mai multe ori nu se explică decât prin această legătură, să treacă la 25 decembrie sau la 1 ianuarie sau să se desfășoare pe întreaga perioadă a celor 12 zile care constituie la noi ciclul sărbătorilor de Anul Nou.

Calendarul sărbătorilor Pascale. În cadrul obiceiurilor de primăvară se detașază cele legate de Paști (sărbători cu dată mobilă). Dintre acestea amintim atât tradiții creștine cât și cele laice suprapuse în timp:

- *Săptămâna Clisei* (înainte de Săptămâna Brânzei) reprezintă ultima săptămână din Câșlegile de Iarnă. În sâmbăta Lăsatului Secului de Carne: *Moșii de Iarnă*, se dau de pomană alimente, băuturi, vase de băut apă, piftii, copturi, fruct alb (brânză, lapte).

- *Săptămâna Brânzei*. Începe *Săptămâna Nebunilor*, când *numai nebunii pornesc a se însura, numai proștii și urâții satelor abia acum dau zor ca să se căsătorească*. Obiceiul constă în mascarea bărbaților cu haine femeiești pentru a merge prin șezători unde făceau nebunii și glume.

- Prima dintre *Joile Oprite* (încep în Săptămâna Brânzei, se continuă de-a lungul celor șapte săptămâni de post și se prelungesc apoi până la Înălțare). Sunt prohibite anumite munci femeiești (torsul, țesutul, cusutul, spălatul rufelor, măturatul).

- *Lăsatul Secului* a asimilat practici specifice renovării timpului, alcătuind un ciclu de sărbători de două săptămâni: *Săptămâna Nebunilor* și *Săptămâna Caii lui Sântoader*. Ritualul de înnoire a timpului cuprinde o perioadă de îmbătrânire și degradare a timpului (când apar mascați și elemente orgiastice) și o perioadă cu practici de purificare a spațiului, de recâștigare a armoniei și echilibrului. Obiceiul larg răspândit, conform căruia în încheierea mesei bogate ce se organizează la *lăsatul secului* trebuie să mănânci un ou fiert *ca să pară postul ușor, ca să treacă degrabă postul*, trimite la credința în virtuțile regeneratoare ale oului. Strigatul peste sat. Se efectuau vrăji și farmece, mai ales pentru aflarea ursitei și grăbirea căsătoriei.

Au loc petreceri cu mâncare, băutură, cântec și joc, fără a se impune prin anumite caracteristici.

- *Lunea Curată* – practici menite să preîntâmpine încălcarea interdicțiilor alimentare ale postului: consumarea anumitor alimente de post, înăcrirea borșului, spălarea vaselor cu leșie, schimbarea vaselor de dulce cu cele de post. *Înăcritul borșului*: În prima zi după Lăsata Secului se pun tărâțele de grâu la fermentat. În jurul putinei se fac vrăji, descântece, gesturi magice, se rostesc formule fermecate care garantează puritatea și forța vindecătoare a borșului la ieșirea trupului omenesc din iarnă.

- *Moșii de vară, Sâmbăta Morților*. Alimente rituale preparate în *Sâmbăta Sântoaderului*: colăcei (*cuci, brăduleți*), colivă

- *Buna Vestire (Blagoveștenia)*. Tradițiile creștine s-au suprapus peste obiceiurile și practicile ancestrale ale celebrării echinocțiului de primăvară (21 martie). Dezlegarea la pește atestă preluarea în creștinism a unui străvechi simbol al renovării (se crede că mâncând pește la acest praznic, vei fi întregul an sănătos ca peștele). *Se dezleagă* limba păsărilor cântătoare. În ziua de **Bunavestire** sau **Blagoveștenie**, numită și Ziua Cucului se efectuau acte purificatoare ale spațiului: afumarea cu tămâie și cărpe arse a clădirilor,

curților, oamenilor, vitelor, aprinderea focurilor în grădini și livezi, scoaterea din lăzi a straielor și țesăturilor la aerisit. Auzul primului cântat de cuc prilejuiește o seamă de practici divinatorii: *Fetele și feciorii, când aud întâiași dată cântând, îl întreabă: Cucule, puiucule, câți ani îmi dai până mă voi însura (mărita)?* Perioada este favorabilă pentru aflarea norocului și rodului pomilor fructiferi, pentru previziuni meteorologice. *Se zice că precum va fi timpul de Bunavestire, așa va fi el și în ziua de Paști.* Nu se pun cloștile, deoarece se credea că din ouăle ouate astăzi nu ies pui.

- *Sâmbăta lui Lazăr* - Pomenirea morților.

- *Duminica Floriilor* – etimologia este consacrată Floraliei sau Floriliei romane, celebrată în cinstea zeiței Flora și a florilor. Obiceiul ducerii de ramuri de loză sau răchită, la sfințit, în dimineața zilei de Florii este probabil o relicvă a unui rit specific Floraliei. Funcții magice de stimulare și exorcizare atribuite salciei sfințite (după liturghie), prin atingerea vitelor, copiilor (*ca să crească și să înflorească ca și mâțișoarele*). Reminiscente ale unui arhaic totemism fitomorf prin sacralizarea salciei. Dacă fetele dau cu salcie pe păr în ziua de Florii, le crește părul.

- *Joia Mare, Joimari, Joia Patimilor, Joia Neagră* – se spune că morții vin în fiecare an în această zi la vechile lor locuințe, unde așteaptă până la Moși sau Săbătoarea Moșilor, adică până înainte de Rusalii sau Duminica Mare. Se tămâiază mormintele, la ieșirea din cimitir morții sunt strigați: *Sculați, sculați/Și acas haideți*. Ofrande rituale destinate sufletelor de dincolo: *pâinea uitaților* (colac în formă de lopată, care se dă celui ce se scoală de dimineață și face focul sau unui băiat). *Joimari* este și un important reper calendaristic pentru industria casnică (era termenul limită până când femeile și fetele să-și toarcă lănețele și cânepa). Cele care nu și-au cusut cămașa nouă pentru Paște sunt pedepsite de *Joimăriță* (acest personaj justițiar care descoperă și pedepsește fetele și femeile leneșe a fost inițial Zeiță a morții care supraveghea *Focurile de Joimari*). Aprinderea focurilor rituale (cu funcție funerară), pentru fiecare mort plecat din gospodărie pe podeaua locuinței, în curte, în grădină, în cimitir lângă mormânt, în curtea bisericii, peste care se dă pomană. *Roșirea ouălor* – practică cu substrat mitologic și magic.

- În *Vinerea Seacă* sau a *Patimilor* se postește toată ziua pentru iertarea păcatelor și nu se lucrează de teama bubelor și a altor boli. În zilele considerate de grea încercare pentru martirul creștinătății, *Vinerea Mare* și *Sâmbăta*, copiii bat toaca, un ritual care pare să aibă aceeași semnificație magică precum focurile echinocțiale: de ajutor magic acordat inițiatorului unui cult, într-un moment – limită. Oul ca apotropeu împotriva urgiilor cerului: *Cine ia un ou din Vinerea Paștelui și-l îngroapă în vie, nu-i bate piatra via în acel an*. *Sâmbăta* este destinată frământării și coacerii pâștii.

- *Duminica Sf. Învieri* (*Sf. Paști*). Paștele se ține după un calendar lunar, în a paisprezecea zi a lunii pline, după echinocțiul de primăvară. Cuvântul Paști este de origine ebraică, însă termenul românesc derivă din latinescul *dies pascharum*, ca și francezul *pâques*, dovada originii etimologice cuvântului fiind cristalizarea formei de plural în ambele limbi neolatine. Paștele este un scenariu ritual de înnoire anuală a Lumii deschis de Duminica Floriilor, închis de Duminica Tomii și intersectat de noaptea Învierii Mântuitorului Iisus. Se încadrează în modelul preistoric de renaștere simbolică a timpului și spațiului prin jertfa divinității. După trei zile de haos și întuneric în care omenirea a rămas fără protecție divină, urmează miracolul Învierii Domnului din noaptea Paștelui și actele de purificare din Săptămâna Luminată care readuc echilibrul și armonia.

Asemănător celorlalte scenarii de înnoire sezonieră sau anuală a timpului calendaristic (Anul Nou Civil, Anul Nou Agrar, Anul Nou Pastoral, Anul Nou Dacic și altele) la Paști se fac sacrificii violente (tăiatul mielului și, în unele zone, a purcelului, ciocnitul și spartul ouălor), se prepară alimente rituale (pasca, colacii), se aprinde ritual lumina, se crede că se deschid mormintele și cerurile, că vorbesc animalele, ard comorile.

Deoarece de la Înviere și până la Rusalii *porțile raiului sunt deschise*, întreg ciclu pascal este consacrat pomenirii morților și comunicării cu spiritele lumii de dincolo.

- *Săptămâna Luminată* – sărbătorile acestei săptămâni au încorporat și tradiții precreștine, datini agropastorale străvechi legate de celebrarea cultului strămoșilor, a unor divinități ale naturii, incluzând o seamă de practici magice menite să stimuleze creșterea plantelor și fecunditatea oamenilor.

- *Izvorul Tămăduirii* (prima vinere după Paști). Se fac slujbe la locuri de pelerinaj, lângă izvoare. Această zi este ținută, prin nelucrare, pentru prevenirea căderii grindinei.

- *Paștele Blajinilor, Paștele Morților* – fie în prima sâmbătă după Înviere, fie în a doua luni după Paști, când li se trimit pe Apa Sâmbetei ofrande rituale, mai ales cojile ouălor de Paște. Femeile bocesc la morminte, dau de pomană ouă roșii și alte alimente, se fac libațiuni, au loc ospețe rituale în cimitire sau în câmp, la *iarbă verde* etc.

- A treia joie de după Paști se practica *Caloianul și Paparuda*. S-au practicat în întreaga Dobrogea iar cercetările noastre o atestă ca practicându-se până în jurul anilor 1940-1945. Spre deosebire de alte zone în care obiceiul se practica legat numai de perioada de secetă, aici era practicat în a treia joie și, mai rar, a treia miercuri după Paște. Cu o duminică înainte, era aleasă, între fete, *Paparuda* (întâlnim și varianta *Paparuvă*). În ziua fixată pentru desfășurarea obiceiului, se forma un alai de 6-7 fete între 10-15 ani. Erau împodobite cu ștevie iar cea aleasă *Paparuda* era legată cu trei rânduri de ștevie și o coroniță din aceeași plantă. Alaiul mergea în întreg satul, intra în curți iar gazdele stropeau cu apă fetele din alai. Cântecul Paparudelor era o incantație pentru ploaie: *Paparuvă, ruvă, le/ Sari în sus la nurași/ Să dau drumul ploilor/ Ca să-mi ploaie grâiele/ Grâiele cât brâiele/ Păpușoaiile cât casele/ Și mălaiele în toate gunoaiile*.²³⁰

Fetele din alaiul *Paparudei* primeau daruri: o lingură de untură, un ciur de mălai sau făină din care apoi se pregăteau diferite plăcinte pentru petrecerea de după trecerea prin sat.

Stropitul cu apă este o acțiune obișnuită obiceiurilor legate de agricultură, în general, menită să aducă rodirea iar în acest caz să ajute la rodire prin provocarea ploii. Pe lângă invocarea ploii, incantația Paparudelor este totodată și o urare de fertilitate. Faptul că *Paparuda* se practica la o dată fixă ne-ar putea îndreptăți să credem că obiceiul a avut în trecut o mai mare răspândire în sistemul general de rituri agrare de peste an și că a dispărut treptat, păstrându-se numai acolo unde avea, în viața colectivității, un rost justificat pe planul concepțiilor superstițioase, de atitudine pe care credințele tradiționale o sugerau față de realitate.

Practicat în Dobrogea la dată fixă (a treia joie după Paști), *Paparuda*, în aparență, o invocație către ploaie este un obicei străvechi și complex.²³¹ Scopul practicării obiceiului era cel pentru fertilitatea ogoarelor.

Caloianul, legat de obiceiul *Paparudei*, era tot un obicei de invocare a ploii care s-a practicat până prin jurul anilor 1940-1950, în vreme de secetă. Cercetările noastre evidențiază practicarea acestui obicei în etape. Păpușa de pământ căreia i s-au făcut toate părțile trupului uman era îngropată în ziua în care se făcea *Paparuda* și dezgropată a doua săptămână. I se pregătea o înmormântare după tot ritualul funebru, era dusă la fântână, udată, cu același scop al invocării ploii. Obiceiul este atestat în Dobrogea în anul 1879 de T. T. Burada²³² care și-a adus o contribuție însemnată la cercetarea acestui obicei, originea, fazele lui de evoluție, ariile de răspândire.

²³⁰ Text cules de la Palanfugi Catrina n. 1913, Luncavița, consemnat de S. Pârâu, Arhiva Muzeul de Etnografie și Artă populară al ICEM Tulcea, 1984.

²³¹ Pentru problematica în detaliu, a desfășurării obiceiului și îndeosebi a originii, influențelor și semnificațiilor sale, vezi D. Pop, *Obiceiuri agrare în tradiția populară românească*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1989, p. 132-145.

²³² T. Burada, *O călătorie în Dobrogea*, Iași, Tipografia Națională str. Alecsandri, 1880, p. 27.

- **Înălțarea Domnului (Ispasul).** Înălțarea Domnului cade într-o joi, la a patruzecia zi după Înviere. Pentru că intervalul de timp de la Paști și până la Înălțare este egal cu cele patruzeci de zile cât se credea că zăbovește sufletul mortului înainte de plecarea pe lumea de dincolo, tradiția populară a legat Ispasul de pomenirea morților. A șasea joi de după Paști - ținută, prin nelucrare, pentru prevenirea grindinei. Această zi mai este consacrată și Ielelor. Cine încalcă interdicția de a lucra este aspru pedepsit. Sunt ridicați de vârtejuri, chinuiți și smintiți, paralizați, schilodiți, le mor vitele, sunt bătuți de grindină. *Paștele Cailor* (a șasea joi de după Paști), când se crede că pentru un ceas s-ar sătura caii de păscut iarbă. Această sărbătoare are și alte elemente ale unor arhaice sărbători calendaristice marcând hotarul dintre primăvară și vară, precum și momentul urcării și instalării ciobanilor pe pășunile de munte și al punerii oilor pe brânză. De aceea, în această zi li se dăruiește ciobanilor un caș.

- *Moșii de Ispas* sunt pomeni pentru sufletul morților date în ajunul sau în dimineața zilei de Ispas. Se crede că merindele de drum, de obicei caș dulce, azimă, ceapă verde și rachiu, sunt primite de spiritele morților în ziua de Înălțarea Domnului, în timp ce urcă spre cer.

- Ciclul sărbătorilor grupate în jurul *Duminicii Mari*, marcând încheierea sărbătorilor cu dată mobilă formează *Săptămâna Rusaliilor*. De obicei se celebrează 6 zile: *Sâmbăta Rusaliilor*, *Duminica Mare*, *Rusaliile* (luni, marți, miercuri), *Joia Nepomenită*. Sub influența creștinismului au devenit sărbătorile de vară cu cele mai evidente practici dedicate spiritelor morților. De asemenea, au asimilat numeroase elemente specifice renovării timpului.

- *Rusaliile*. Duminica, la 50 de zile după Paști; ținută, prin nelucrare, pentru prevenirea grindinei. Această zi mai este consacrată și Ielelor. Cine încalcă interdicția de a lucra este aspru pedepsit. Sunt ridicați de vârtejuri, chinuiți și smintiți, paralizați, schilodiți, le mor vitele, sunt bătuți de grindină.

Obiceiuri de vară. Terminarea secerișului impunea desfășurarea unui alt obicei. Din primele / ultimele spice secerate se împletea o formă care datorită plasticității sale era numită sugestiv: *barba de grâu*; *barba lui Dumnezeu*; *barbi*, *barba popii* și care era păstrată până la începutul muncilor agricole din anul următor sau până chiar la următorul seceriș. Păstrarea aceste „împletituri” cu totul deosebită trimite spre riturile de fertilitate. Există credința că boabele spicelor de grâu din *barba lui Dumnezeu*, aruncate în pământ în prima brazdă vor „atrage” bogăția recoltelor viitoare.

Sfârșitul secerișului constituia prilej de bucurie pentru întreaga colectivitate. Obiceiul, pe care îl putem corela cu cel al *Buzduganului* sau al *Cununii* practicat în Transilvania, în această parte a țării nu a avut o amploare deosebită.

În ceea ce privește practicarea obiceiului *Drăgaica* la Luncavița, ca de altfel și în alte localități din Dobrogea, memoria colectivității nu reține, ca manifestări comportamentale, decât culesul florilor de drăgaică, păstrarea lor „la oglindă” sau în alte „locuri curate”, interdicția desfășurării unor lucrări gospodărești, cotidiene.

Păstrarea limbii a constituit întotdeauna element esențial în conservarea patrimoniului cultural imaterial al fiecărei populații. În timp din rândul comunității s-au detașat personalități artistice ale căror versuri sunt închinare limbii, poporului și țării. Dumitru Ciatt, poet meglenit²³³ din Cerna scria: *Cari limba lui su lasă/ Blestem mare s-aibă-n casă! / Cari-ș' lasă limba lui / S-l-ardă plaminu focului! / Să si trăculească ghiu pri loc! / Să li să frigă limba-n foc!*. Poetul Panait Cerna – pseudonim literar luat de la numele localității – a trăit între anii 1881-1913, fiind fiul învățătorului bulgar Panait Stanciof și al aromâncei

²³³ D. Petrică, *op. cit.*, 2010, p. 295.

Maria Tașcu. După absolvirea școlii din Cerna a urmat Liceul la Brăila, Facultatea de filozofie la București și doctoratul în Germania, la Leipzig. Una din poeziile scrise în anii de liceu a fost *Poporul* din care cităm: *...Cine trece pe poteca dintre moarte și viață? / E un neam, ce-avu pe vremuri o slăvită dimineață. / Neam al meu! A morții cruce tu o duci de voie bună: / Printre veacurile mândre ai avut și tu cunună, / Dar ai risipit-o singur, împărțind-o tuturor, / Cum împarte raza cerul, când s-arată aurora... / Mândre-s plaiurile tale, țară mândră între toate! Și frumos se-ndoaie cerul peste văi și peste sate; / Dar, oricât sclipesc pe tine plaiuri, cer, întreaga fire, / Tristă ești și neferice, căci la noi nu e iubire... / Și flăcări tăi sînt harnici, holdele îți sînt bogate, / Și copilele-ți duioase parcă sînt domnițe toate — / Dar zadarnic strângi la sânu-ți mii comori de fericire! / Doina ta e numai lacrimi — căci la noi nu e iubire...*²³⁴. În localitate poate fi vizitată Casa Memorială Panait Cerna, locul unde s-a născut și și-a petrecut primii ani de viață poetul dobrogean. Locuința de meșteșugar de la sfârșitul secolului al XIX-lea, este poziționată cu o parte laterală, intrarea cu obloane și o fântână la stradă, astfel clienții din trecut aveau acces în prima cameră. Aceasta adună astăzi amintiri despre opera și activitatea științifică desfășurată în puținii ani de viață (Fig. 33, 35, 46).

Datele biografice, reproducerile după fotografii, documentele, actele de studii, manuscrisele, revistele la care a colaborat, exemplarele din diferite ediții ale operei, referințe critice ale istoricilor literaturii române, monografiile privind viața și opera creatorului, studiile sale despre estetica literară, corespondența purtată cu familia, prietenii și personalități literare ale vremii, relatări ale simpozioanelor și exemplare ale volumelor comemorative demonstrează rolul pe care poetul l-a avut pentru cultura națională. Casa Memorială Panait Cerna cuprinde, pe lângă această expoziție documentară, o expoziție etnografică care redă diferite aspecte etnografice de viață cotidiană. Se remarcă piesele de mobilier din acea vreme, patul cu tăblii, masa înaltă, dar și masa joasă de la bucătărie, obiecte de industrie casnică textilă sau alimentară, dar și instrumentar agricol expus într-un spațiu din afara casei ș.a.

Multă vreme a existat în Cerna o formație de instrumentiști cu repertoriu meglan.

Dintre animatorii culturali ce-au cultivat dansurile și cântecele meglene amintim pe Dumitru Petre, Ceaca Ioana, Cociu Hristu, Secui Aneta, Chita Hristu, Petrică Dumitra.

În anul 1997 s-a înființat formația de cântece și dansuri meglene Altona care își desfășoară activitatea pe lângă Biblioteca comunei Cerna. (Fig. 46).

De la înființare și până în prezent formația a participat la numeroase manifestări culturale unde a obținut tot atâtea premii. Dintre aceste participări le amintim pe cele de la: Festivalul Internațional „Peștișorul de aur” – Tulcea, Simpozionul „Euroart”, „Ziua Adolescentului”, Festivalul „Suntem fii ai acestui pământ”, Festivalul Internațional pentru copii „Albinuța de aur” de la Climovici – Belarus; Premiile Radio Constanța, Întâlnirea internațională a aromânilor și meglenoromânilor din Jimbolia. În manifestările culturale ale județului, prezentarea creației poetului dobrogean Panait Cerna. Acest ansamblu din Cerna include în programul său și recitări din creația poetului care s-a născut și a copilărit în acest sat. De altfel, localitatea Cerna îi cinstește numele și prin existența Casei Memoriale amplasată în centrul localității și care oferă posibilitatea cunoașterii unor aspecte din viața și activitatea poetului. Expoziția memorială este alcătuită din două săli cu panouri și vitrine prezentând date biografice, reproduceri după fotografii, documente, acte de stare civilă și de studii, după manuscrise și publicații, după diferite ediții ale operei poetice etc. O altă sală reconstituie un interior cu obiecte și imagini foto amintind atmosfera de epocă din casa în care și-a petrecut prima parte a vieții poetul care a lăsat o operă restrânsă, pe măsura vieții, dar cu un profil aparte în literatura de la începutul secolului nostru. Tot aici se pot observa și aspecte de civilizație tradițională din microzona respectivă (organizarea

²³⁴ Panait Cerna, *Poezii*, București, Ed. Minerva, 1981, p. 68.

interiorului locuinței, țesături decorative și de uz, instrumentar pentru practicarea unor ocupații tradiționale).

În ultimii ani a devenit o tradiție ca locuitorii să serbeze „Ziua satului” între 8-10 septembrie. Au loc spectacole folclorice, întâlniri cu fii satului, expoziții, lansări de carte, întreceri sportive ș.a. (Fig. 47, 48).

Alte mărturii ale istoriei, vieții spirituale, tradițiilor din Cerna care pot fi văzute și azi sunt:

- *Școala veche* în care a învățat și poetul Panait Cerna are pe fațadă o placă cu următoarea inscripție: „România. Școala Primară Dr. C. Angelescu. Reconstructă în anul 1922 sub domnia Regelui Ferdinand I sub administrația d-lui Prefect C. Țicău, inspector școlar T. Gheorghiu și revizor Gh. Cristescu. Sub conducerea comitetului de construcție compus din: Nicolae Fulga, D. Ivancea, C. Antoche, N. Stoiciu, T. Ghincu, N. Costea, C. Fucigiu, C. Chiru, T. Garca, P. gaciola, M. Varmez, T. Bonciu, C. Petrea, C. Topală, C. Calam, I. Cencu, M. Comănescu, Ghe. Agapie, D. Cireașă, P. Burghilea, S. Staicu, Ghe. Panait, P. Stoiciu, C. Rădulescu, An. Tudorache și cu ajutorul sătenilor din comună. Constructori: H. Costante și Ghe Cristescu” (Fig. 44).
- *Podul de pe șoseaua principală* are o placă pe care găsim următoarele informații: „Acest pod s-a construit în 1892. Sub administrațiunea Prefectului V. A. Foreescu și Ingineru Saochetti, constructor Giovanni Plos” (Fig. 45).

3.4. Greci

3.4.1. Localizare și cadru natural

Comuna Greci este situată la poalele celor mai înalți munți din Dobrogea, în partea de vest a județului Tulcea, la 72 de km distanță rutieră de orașul Tulcea. Comuna este compusă dintr-o singură localitate cu un teritoriu administrativ de aproximativ 8.700 de ha din care aproape 500 ha intravilan și o populație de aprox. 5.500 de locuitori.

Accesul în comună se face de pe drumul național DN 22D, între localitățile Cerna și Măcin, pe DJ 222K. Legăturile cu alte localități se face prin șoseaua județeană Măcin-Babadag și pe drumurile comunale: Luncavița, Cerna, Turcoaia, Balabancea și Iglia.

Relieful zonei are aspect vălurit cu dealuri împădurite și cu pășuni, de un pitoresc remarcabil. Hotarul satului de la nord, spre est și sud, este stabilit de Munții Măcinului. În apropiere se află: Vârful Cavalu (430 m), Șaua Țuțuiatului (368 m), Vârful Țuțuiatul (cel mai înalt – 467 m), Vârful Ghiunaltu Dealul Coșlug, prelungire sudică a Piscului Înalt și Țuțuiat atinge înălțimea maximă de 467 m la vârful Greci, domină satul apoi în partea de vest coboară în pante repezi și escarpate. La sud Dealul Roșlug este despărțit de Dealul Secaru printr-o vale îngustă. Culmea Măcinului se continuă până deasupra satului. În apropiere se întind platourile Slatina și Derment (Fig. 50).

Cele mai vechi roci ale comunei se găsesc în partea sudică a comunei, în apropierea limitei cu comuna Cerna. Aici, în extremitatea nord-vestică a Dealului Megina se găsesc șisturi cristaline mezometamorfice (seria de Megina), de vârstă proterozoic-superioară. În continuarea acestora, spre sud-vest, în versantul estic al Culmei Priopcea există alte sisturi cristaline, epimetamorfice. În prelungirea sud-estică a Culmei Pricopan, până în localitatea Greci se întinde formațiunea de Carapelit, formată în Carboniferul inferior, înaintea granitului pe care îl înconjoară.

Rețeaua hidrografică de suprafață are o densitate redusă, se remarcă pârâul Greci, cu un traseu NV-SE și care se varsă în brațul Măcin.

Parcul Național Munții Măcinului are o suprafață totală de 11140,2 ha; cu următoarele tipuri de habitate:

- **Habitat de stâncărie, cu următoarele specii caracteristice:** garofița pitică, urechelnița, feriguța dulce, strașnic, feriga de piatră, clopoțelul dobrogean;
- **Habitat stepice** cu specii ierboase (majoritar instalate pe un substrat pietros): aiul sălbatic, pelinița, volbura cantabrică, păiușul stepic, firuța cu bulbi;
- **Habitat** forestiere încadrate în etajul pădurilor mezofile balcanice. Asociațiile sunt edificate de speciile de stejar, în amestec cu specii de tei, frasin, carpen și cărpiniță;
- **Habitat de silvostepă** reprezentate de păduri xeroterme submediteraneene;
- **Zone umede** localizate în arealul izvoarelor și de-a lungul cursurilor de apă (majoritatea acestora fiind temporare). Speciile caracteristice zonelor umede sunt trestia, zârna, cinci degete, țipirigul, răchitan.

Unul dintre traseele turistice omologate recent este traseul turistic „Cozluk”. El pornește din centru localității și revine în localitate după un drum de 16 km ce trece prin Cozluk-Valea lui Jug-Groapa de Arama-Valea Plopilor. Traseul este disponibil pe tot parculul anului.

3.4.2. Istoricul așezării și populația

Atestată documentar pentru prima dată în 1790, comuna Greci este așezată pe o veche vatră de locuire, în apropiere aflându-se ruinele cetății Troesmis. Denumirea veche a satului este Soanlâc, nume turcesc care s-ar putea traduce „la Cepării” sau „Cepario”. Atât Gr. Dănescu, cât și M. D. Ionescu, consideră că numele de Greci, primit ulterior, nu are legătură cu un fapt etnografic. Totuși, în apropierea satului, la punctul numit Cuzluc, au locuit câteva familii de greci și 30-40 de familii de cerchezi. Despre acest fapt Nicolae Iorga, într-un articol despre Dobrogea și denumirea unor sate dobrogene, spune despre localitatea Greci ca fiind „vechiul cuib de Greci pescari pe Dunăre”²³⁵.

Localitatea este menționată din anul 1790 sub denumirea de Greczj. În 1864 erau aici 300-400 de români și mulți turci. În 1896, Dănescu notează 327 familii cu 1411 suflete din care români 260 familii cu 1169 suflete, turci 50 familii cu 186 suflete și italieni 17 familii cu 56 suflete²³⁶.

La recensământul din anul 1904 localitatea Greci avea un număr de 1806 locuitori repartizați pe etnii astfel: 1356 români, 168 turci, 111 italieni, 82 bulgari, 19 ruși, 14 țigani creștini 11 tătari, 10 greci, 6 armeni, 1 evreu²³⁷. Avea, de asemenea, 339 de case, o școală – construită în 1893 și un număr de 68 de elevi. Mai găsim menționate: o geamie cu un imam și primăria localității, construită la 1883. Recensământul de la 1939 menționează 4574 de locuitori astfel: 4157 români, 340 italieni, restul de 77 fiind trecuți la alte naționalități. Ca noutăți, deși nu au fost menționate în 1904, apar moara cu darac și uleiănița aparținând lui Anghel Boro, construite la 1894, sifonăria lui Giuseppe Rosa și Căminul Cultural „Sfânta Treime”.

Recensământul din 2002 ne furnizează, pentru comuna Greci, următoarele date: 5635 locuitori din care 5510 români, 94 italieni, 22 romi, 3 macedoneni, 2 ucraineni, 2 lipoveni, 1 sârb, 1 macedoromân. Recensământul din 2011 înregistrează 5117 locuitori din care 4882 români, 30 italieni, 13 romi, 1 macedonean, 1 lipovean, 188 informație nedisponibilă.

Comuna Greci, situată în imediata apropiere a carierelor din Munții Măcinului, se definește ca un spațiu de conviețuire mixtă între români și italieni.

²³⁵ N. Iorga, *Cele trei Dobrogi pe care le-am găsit ...* p.31.

²³⁶ G. Dănescu, *Dicționar geografic...*, p. 232.

²³⁷ M.D. Ionescu, *op.cit.*, p. 381.

Parte dintre italieni sunt urmașii „pașaportarilor” (pietrari angajați la sfârșitul secolului al XIX-lea la carierele din apropiere), alții descind din familii de agricultori care, după „popasuri” în alte zone din țară, au întemeiat aici gospodării pe la începutul secolului trecut.

Majoritatea familiilor italiene din Comuna Greci sunt originare din nordul Italiei (Friuli), dar și din Lombardia și Bellunno. Ei vorbesc și astăzi dialectul friulan, însă cu toții cunosc perfect limba română, fapt datorat conviețuirii îndelungate cu românii și căsătoriilor mixte încheiate de-a lungul timpului.

Primii italieni au venit în localitatea Greci după 1880, când România avea nevoie de forță de muncă calificată în noi meserii. Astfel, cioplirea pietrei, activitate nouă în viața comunității, a fost adoptată și de locuitorii autohtoni, fiind o sursă alternativă de venit, comuna fiind totuși predominant agrară.

Fiecare din cele două populații și-au păstrat obiceiurile și limba, anumite aspecte de viață tradițională.

Desigur că, în timp, cele două populații și-au împrumutat unele ocupații și obiceiuri. Dovadă a acestei bune înțelegeri sunt familiile mixte.

Datorită unor condiții favorabile, comuna Greci a devenit în primele decenii ale secolului al XX-lea una din cele mai prospere așezări din zonă. Între anii 1930-1940 funcționau aici 3 cârciumi, 2 fierării, 7 *cășapii* (abatoare-măcelării) și două brutării.

Se pare că primele clase de elevi din localitate au fost înființată prin 1812 de mocanii ardeleni stabiliți în zonă, învățători au fost Ion Moroianu, Dumitru Urzescu din Brăila (venit în localitate în 1861), în 1883 a fost înființată prima școală de băieți, având învățător pe I. Constantinescu, absolvent al Școlii Normale din Galați. În anul 1884, la Greci a luat ființă și școala pentru fete, având învățător pe Ecaterina Constantinescu, absolventă a Școlii Reuniunea din Iași. În anul 1900, la Greci învățau 68 de elevi, cărora le predau disciplinele vremii 2 învățători. Localul școlii fusese construit de locuitori în 1893. Școala poseda 10 ha de pământ. Se pare că școala numită „Stejarul” (datorită stejarului din incintă) ar fi ridicată încă din 1879, cu 2 săli de clasă și locuințe pentru 2 familii (construcție terminată în 1885). În anul 1935, s-a construit și școala din partea satului numită „Frumușica”. Alte școli din localitate sunt: cea din mahalaua „Jandarm” (1957) sau școala italiană, cu școala cu 8 săli și un laborator (1965) și cea mai recent construită în 1990 pe terenul CAP-ului.²³⁸

După 1990 comuna cunoaște o nouă etapă de dezvoltare. Se remarcă în localitate reamenajarea unor construcții economice tradiționale, acestea fiind adecvate cerințelor vieții moderne (brutăriile și așa numitul complex comercial „la terasă”); construirea unor edificii moderne (ex. clădirea Primăriei); constituirea unor societăți comerciale în a căror activitate sunt preluate tradițiile comunității și adaptate cerințelor pieței actuale, ș.a.

3.4.3. Structura așezării și gospodăria

Așezare de mari dimensiuni Comuna Greci, compusă dintr-un singur sat, are formă de patruleter, cu o structură a vetrei adunată și gospodării grupate compact în partea de vest și cu tendințe de răsfireare către nord-est.

Un drum principal străbate partea veche a satului din care se desfac altele secundare cu denumiri locale: drumul lui Cojocea, spre Carabalu, drumul lui Jandaru, spre cariera Morsu, ulița bisericii, ulița cimitirului.

Partea estică a satului are o textură oarecum neregulată datorată topografiei suprafeței mai accidentale.

Satul se împarte în câteva cartiere care poartă denumiri diferite: Centru, Morsu, Jandarmu, Frumușica, Carabalu, Recea, S.M.A.

²³⁸ Subiect anchetat : Tudorița Caraua, bibliortecar în Greci din 1994, consemnat I. Titov, 8 august 2011.

În cadrul habitatului, identitarul cultural se conturează atât din structura gospodăriei cât și din cea a locuinței, între formele arhitecturii, casa fiind cea care dăinuie, care demonstrează o anumită viziune asupra organizării spațiului.

Din această perspectivă, gospodăria și locuința tradițională din Greci relevă, pe de o parte specificul celor două populații, români și italieni, iar pe de altă parte, elementele comune determinate de cadrul natural care oferea anumite materiale de construcții: pământ, stuf, piatră.

Gospodăria, ca unitate economică de bază în viața localității Greci a suportat, în timp, o serie de modificări determinate de conjunctura istorică, de situația economică a proprietarului, de evoluția tehnologiei în practicarea agriculturii, de mutațiile la nivelul mentalității locuitorilor privind organizarea spațiului, gradul de confort.

În majoritatea lor, gospodăriile din Greci, casa și anexele (hambar, grajd, samalâc, magazie) au fost construite în perioade diferite reflectând condiții de viață deosebite.

Locuința din Greci diferă, prin plan și elevație, prin materialele și tehnicile de construcție, în raport de perioada construirii, de posibilitățile economice ale proprietarului iar, în viața tradițională, și în raport de originea etnică a proprietarului.

- Planul cel mai răspândit la ***casa românească*** era cel bazat pe structura: tindă centrală, două încăperi, prispă la fațada principală și aplecătoare. Anumite variante ce țin de planimetria locuinței, ca și coexistența, în viața tradițională, a acestui plan cu cel al planului simplu, tindă și cameră, demonstrează două stadii de dezvoltare, dar și situația economică a proprietarilor. (Fig. 58, 59)

Casele construite în ultima perioadă de timp au planuri complexe, cu spații specializate (bucătărie, dormitor, sufragerie), legătura cu tradiția fiind dificil de sesizat.

- Planul ***căsei italiene*** avea formă aproape pătrată cuprinzând o sală centrală și patru încăperi, cu prispă și balcon străjuit de stâlpi cu capiteli din piatră, la intrare. Locuințe cu un astfel de plan și aspect, asemănătoare cu cele construite de burghezia mijlocie de la orașe, au fost puține în Greci. Evident ele sunt relevante pentru posibilitățile economice superioare ale proprietarilor, pentru un alt standard de viață decât cel comun (Fig. 53).

Italianii care s-au ocupat de comerț și-au adaptat casele acestei ocupații, adăugând planului obișnuit o încăpere mare pentru cârciumă și magazin, în cazul în care nu au ridicat o construcție specială în acest sens.

O mare parte, însă, dintre casele locuitorilor de origine italiană aveau planul și aspectul caselor românești, dovadă, de asemenea, a preocupărilor proprietarului și a situației sale economice. Acest aspect ilustrează faptul că împrumutul de către italieni a modelului casei românești a fost generat de conjunctură, de anumite condiții economice și sociale și nu a fost impus de populația majoritară. Faptul este rezultanta unei conviețuirii și conlocuiri ce a avut un curs firesc de-a lungul timpului.

3.4.4. Ocupații și meșteșuguri

Ocupațiile locuitorilor au fost agricultura și creșterea animalelor determinate de condițiile oferite de mediu dar și de tradiție. Se cultivau: orz, grâu, porumb, mei, ovăz, secară, fasole, tutun și viță de vie (Fig. 69).

După colectivizarea agriculturii au fost cultivate și plante noi: anason, floarea soarelui, sfeclă de zahăr, câțva timp și bumbacul sau sorgul.

Ocupație tradițională a românilor, agricultura a fost practică și de acei italieni care optând pentru cetățenia română au fost împroprietăriți cu teren arabil.

La Greci se creșteau animale mari pentru tracțiune – cai și boi; vaci – pentru lapte; multe oi și un număr mai redus de capre. Nelipsite din curtea gospodarului erau păsările: găini, rațe, găște, curci.

Una din etapele istorice care a adus modificări în practicarea celor două ocupații tradiționale a fost perioada comunistă când s-au înființat Cooperativa Agricolă Populară (CAP, înființată în 1950) și Întreprinderea Agricolă de Stat (I.A.S.). Terenurile agricole și animalele aflate până atunci în proprietate privată au trecut în proprietatea statului.

O importanță deosebită a avut lucrul în carierele de piatră. Exploatarea regulată a pietrei în Dobrogea a început în 1863 de către Comisia Europeană Dunăreană.

Meșteșugul prelucrării pietrei practicat inițial numai de italieni a fost preluat ulterior și de alți locuitori.

Încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea pe teritoriul comunei Greci au fost deschise mai multe cariere: Cariera Morsu, proprietatea locuitorilor unde se lucrează din 1894 și se extrage piatră pentru pavaje și construcții; Cariera Carabal, proprietatea locuitorilor unde se lucrează din 1894 și se extrage piatră de granit, piatră brută și pietriș; Cariera Peceneaga de unde se exploatează piatră brută din 1894 (Fig. 65, 66).

Produsele pietrarilor au fost și sunt adaptate cerințelor. În trecut se realizau ghizduri de fântână, pietre de moară și râșniță, jgheaburi, țesturi, polobocuri, tocile pentru ascuțit, ș.a. Astăzi se mai fac stâlpi de poartă, coloane, trepte, ornamente, monumente funerare (Fig. 61, 62, 67).

Lucrul în comun la carierele de piatră, unde românii au învățat din experiența meșterilor italieni, ca și lucrul pământului preluat de italienii care „au început aici să învețe agricultura” de la români au generat, în mod firesc, modele de viață comună.

În localitate s-a mai practicat prelucrarea lemnului, a metalelor (Fig. 68)

3.4.5. Port popular

Portul popular românesc de sărbătoare nu a putut fi reconstituit în totalitate. Se pare că în localitate până la începutul sec. al XX-lea s-au mai purtat sporadic, câte o piesă cum ar fi gearul (legătură de cap), cămașa dreaptă sau pestelca fiind purtate în mod cotidian.

Pentru populația etnică italiană putem vorbi de *un costum tradițional* realizat din materiale industriale, dovadă a unei civilizații care, în locurile de origine ale unor grupului etnic, a evoluat mult mai repede decât în zona în care acestea s-au stabilit (Fig. 54, 55, 56, 57, 73). Distingem însă, în vestimentația italienilor, vesta (la bărbați), fustele lungi, negre, basmalele (la femei).

Diferențele vestimentare apar în funcție de posibilitățile materiale și poziția socială a familiei. „Cei dintâi [italieni] așezați în Dobrogea se distingeau printr-o vestimentație ce aducea în satele românești – încă marcate de rusticitate și conservatorism – moda orașelor europene de la sfârșitul secolului XIX. Bărbații erau eleganți și stilați: nu ieșeau pe stradă fără pălărie, iar la petreceri nu le lipseau gulerele tari și papioanele. Femeile purtau *balcana* (rochii lungi și înfoiate cu mâneci încrețite pe umeri) sau *gonere* (fuste de stofă de culoare închisă, croite în mulți clini, lungi și ample, tivite cu alice de oțel ca să stea drepte și înzestrate cu buzunare adânci), bluzele erau albe, întotdeauna cu mâneci largi și închise sobru până sub bărbie, împodobite doar cu pliuri și dantelă cât se poate de discretă. Se pieptăneau cu un coc strâns pe ceafă și o dată căsătorite, își acopereau capul cu șaluri sau baticuri ale căror colțuri le petreceau în creștet, însă lăsau să li se vadă cu cochetărie cârlionții din frunte. Puține erau cele care, în afară de inelul de logodnă și de verighetă, își puteau permite să aibe podoabe, iar acestea nu puteau fi decât cruciulițe sau alte relicve religioase. Sobrietate, eleganță, bun gust, mi-am spus, încercând să aflu dacă cei ce au venit ulterior au adus cu ei măcar amintirea unei ținute tradiționale: *Nu aveau italiencele un port al lor. Erau sărace și purtau haine obișnuite, de pânză, tutto făcute de ele. De gala, da, mai*

*mult în negru umblau dacă se măritau, nu mai umblau înflorate. Șorțu', da, șorțu' era nelipsit! Mai purtau un fel de costume: tiroleze le spunea, da' asta a fost așa, o modă. Bărbații aveau haine de frustan, o catifea așa, cu dungi [reiată – n.n.], șapca...[și care aveau, pălăria]. M-am gândit cât de lesne poate fi infirmat, în anumite contexte, proverbul 'Nu haina îl face pe om', atunci când, pentru a mă convinge, interlocutorii mei mi-au dat să răsfoiesc albume de familie din care priveau cumiști domni distinși și bine îmbrăcați, țănoși în hainele lor de gala, cu gambete și mustăți răsucite: *italienii de jos*, în haine modeste, sărăcăcioase chiar, împresurați de mulți copii îmbrăcați și ei la fel: «pașaportarii»²³⁹.*

Pentru perioada anilor 1930-1940, se remarcă, în vestimentația italiencelor, moda vremii (rochii din stofă cu croială tipică acelor ani, pălăria), influență a orașului. documentele fotografice ale vremii demonstrează că soțiile românilor înstăriți purtau și ele același tip de vestimentație. Moda, viața socială de același rang, au generat modele comune. După 1990, comunitatea italiană a încercat să reconstituie, într-un anume procent, elemente ale costumului tradițional din țara de origine. Evident, ca și în alte situații, este un costum de spectacol, care „mărturisește” mai mult de dorința de regăsire a identității, ce pare, la un moment dat, pierdută, și mai puțin de o marcă identitară a vestimentației italiene din Dobrogea.

3.4.6 Alimentația

Pentru populația românească alimentația este aceeași ca în întreg arealul. Se prepară bucate alese pentru mesele de sărbători, de Ignat se sacrifică porci, iar de Paști miei. În trecut românii îi numeau broscari pe italieni pentru că prindeau broaștele de pe mamul bălții și le mâncau, dar azi le consumă și ei cu plăcere apreciindu-le ca delicatese.

Tradițiile culinare ale italienilor, îndeosebi pregătirea porcului, sunt foarte apreciate de toți cei care au prilejul să le savureze. Multe dintre ele au fost preluate și de români. Dintre acerste amintim: „*Luganigho*”, „*Muset*” (Muzet), „*Osacol*”, salam italianesc se fac și azi de Crăciun. Se prepară doar din carne de porc în amestec cu mirodenii.

Aflăm de la Meragiu Otilia (n. 1947), Palan Silvia (n.1940) Cellia Onteluș Borro (n. 1941), Margherita Armanaschi (n. 1924) modul de preparare a următoarelor delicii gastronomice:

- *pastașciuta* – paste uscate făcute din ouă, făină și sare, la care se adaugă un sos și cașcaval sau brânză; sorul se face din ulei, basilico (busuioc), ceapă, sare, piper, dafin, nucușoare, cuișoare; carnea se toacă și se folosește la alegere.
- *gnochi* – din cartofi fierți și pisați, ouă, făină, sare; se fac rulouri, se taie și se fierb; se consumă tot cu sos, brânză sau cașcaval.
- *crostoli* – la fel ca fundițele românești, secretul lor stă în modul în care se împletesc. Se face o cocă din care se întinde o foaie subțire de tăiței, se taie cu rozeta romburi, se face o tăietură pe mijloc, se trece un capăt prin tăietura, după care se prăjesc în ulei. Se pudrează cu zahăr pudră.
- *fritelle di riso* – pentru preparare se pune într-un vas laptele, apa, jumătate din cantitatea de unt și zahăr, sarea, orezul, coaja de lămâie și de portocală. Se fierbe până se absoarbe apa, se adaugă restul de zahăr și unt. Se pune la răcit (se poate face de pe o zi pe alta), astfel ca această compoziție să fie tare. Se adaugă: ouăle, gălbenușurile (bătute), albușurile (bătute separat spumă), esență de rom. Cu două linguri se formează gogoșile care se coc în ulei încins. Se trec prin zahăr pudră.

²³⁹ N. Știucă, *Istoria trăită și povestită*, în: *Terra Promessa - Scurt istoric al comunității italiene din Dobrogea de nord*, Constanța, Ed. ExPonto, 2006, p. 58.

- *pann de fritze* – un fel de biscuiți din jumeri. Se pregătește pentru preparare o farfurie de supă cu jumeri, 4 oua, o cană de zahăr, făina cit cuprinde coaja de lămie, coaja de portocală, esență de rom, sare. Jumerile nesarate se dau prin mașina de tocat, se adaugă ouale, zahărul și făina cit cuprinde pentru o coca care poate fi trecută prin mașina de tocat (forma de biscuiți). Se fac forme rotunde mici care se așază pe hîrtia de copt. Coca poate fi trecută și prin forma de rozete. Se poate orna cu bucatele de rahat.

Astăzi italienii plecați fie în Italia fie la oraș în Tulcea, București sau Constanța, se întorc în localitate la sărbători cu panettone, fac *lasagne ai funghi* (lazane cu ciuperci), *penne al ragu di verdure* (paste numite penne cu legume). La mesele organizate sunt invitați și prietenii români care la rîndul lor participă cu plăcinte sau alte preparate.

3.4.7. Obiceiuri. Sărbători. Viața socială

Viața spirituală a localității Greci înseamnă, pe de o parte practicarea cultului religios ortodox și respectiv, catolic, iar pe de altă parte un sistem al obiceiurilor de peste an și a celor de familie. Din toate aceste practici precristine și religioase se conturează identitatea culturală a fiecărei etnii.

Bisericele ortodoxe:

- cea construită în jurul anului 1883, pe o temelie mai veche cu Hramul Sfântul Haralambie, renovată după cutremurul din 1977 și refăcută în 1988 (aflată în cartierul Jandarmu) (Fig. 71);
- cea construită în 1994-1995, sfințită în 14 noiembrie 2000, resfințită în 6 septembrie 2009 de P. S. Episcop dr. Visarion al Tulcii, cu Hramul Adormirii Maicii Domnului, Sf. Nicolae și Sf. Gheorghe (aflată în cartierul Frumușica);
- Biserica cu Hramul Sfânta Treime aflată în cartierul Jandarmu (Fig. 70);
- cât și biserica din cartierul Carabalu construită recent ce urmează a fi sfințită;

sunt lăcașurile de cult unde comunitatea românească își îndeplinește îndatoririle creștinești.

Biserica catolică (Fig. 72) ridicată de italieni în 1912, cu Hramul *Sfânta Lucia* (Fig. 74, 75), reprezintă și astăzi locul unde enoriașii își regăsesc liniștea de care au nevoie în zilele de sărbătoare, în momente de cumpănă. Și unde comunitatea de italieni își performează riturile (Fig. 73, 74). Italienii își amintesc de faptul că până la construirea bisericii catolice, străbunii lor mergeau la biserica ortodoxă pentru oficierea diferitelor evenimente religioase din viața lor. O altă dovadă a bunei înțelegeri între cele două etnii chiar înainte de 1912. De asemenea de la prăznuire lipseau familiile îndoliate.

La români întâlnim în obiceiurile de iarnă jocurile cu măști: „capra”, „ursul”, „steaua”, „plugușorul”, „colindul”, iar Lăsatul secului (ca și în alte localități românești) se păstrează ca un ritual de trecere și de purificare a așezării.

Sărbătorile marcante ale comunității italiene sunt: 13 Decembrie – Santa Lucia (protecția ochilor, hramul bisericii catolice), „Il ultimo del carnevale” (Fig. 78, 79) etc. Sărbătoarea de hram se desfășoară la fel ca și hramul de la români. Ziua începe cu slujba de la biserică apoi se petrece în grupuri mari până la asfințit. Bărbații se retrăgeau la un moment dat de lângă femei și, fie jucau „bocce” (Fig. 80), fie jocuri de cărți, cântau acompaniați la acordeon.

Frumusețea colindelor, a cântecelor dobrogene, a obiceiurilor de iarnă românești au fost reînviate de copiii din ansamblul „Bujoreii Dobrogei”, iar dansurile italiene ca și sărbătoarea „Ultimul Carnaval” au fost reintroduse în viața culturală a localității de către ansamblul comunității italiene, „Allegria” (Fig. 77). Pentru membri ansamblului *Allegria*, comunitatea italiană a încercat să reconstituie, elemente ale costumului tradițional din țara de

origine. Biserica este liantul în păstrarea tradițiilor care se respectă de-a lungul timpului chiar și în familiile mixte aici se învață de cei care doresc – italieni sau români – limba italiană.

Comunitatea italiană participă la întâlnirile cu celelalte comunități italiene din România cât și la proiectele intercomunitare organizate în județ.

După 2000 în localitate s-au organizat diferite manifestări culturale ce-i adună în primul rând pe tinerii din localitate dintre acestea amintim manifestările organizate de Asociația Italienilor din România RO.AS.IT. cu ocazia Zilei Republicii Italia celebrată pe data de 2 iunie și manifestările organizate de Biserica Romano-Catolică (ex: *150 de ani de prezență a italienilor în comunitatea catolică din Greci*, organizată în 2009).

3.5. Izvoarele

3.5.1. Localizare și cadru natural

Localitatea Izvoarele este situată în partea central-vestică a județului Tulcea, la 32 km de municipiul Tulcea.

Comuna Izvoarele este alcătuită din trei sate: Izvoarele – reședință de comună, Alba (5 km NV) și Iulia (5 km SE).

Teritoriul administrativ al comunei Izvoarele se învecinează astfel:

- la Nord - teritoriul administrativ al comunei Valea Teilor
- la Vest - teritoriul administrativ al comunei Horia
- la Sud - teritoriul administrativ al comunei Ciucurova
- la Est și Sud – Est - teritoriul administrativ al comunei Nalbant

Localitatea este străbătută pe direcția NE-SV de drumul național 22F care face legătura între centrele administrative ale comunelor Nalbant și Horia. Teritoriul administrativ al comunei mai este străbătut pe direcția N-S de DJ 229 (lungimea de 10,8 km).

Arealul se află în depresiunea Izvoarele – Alba, componentă a Podișul Niculițel – Trestenic. Geologic, acesta este alcătuit, în cea mai mare parte, din formațiuni mezozoice (triasice), dar diferențiate genetic.

Din Podișul Niculițel-Trestenic se ramifică spre sud două culmi paralele, mai înguste, cu altitudini de 200-250 m, alcătuite dintr-o succesiune de „gâlme”, separate de înșeuări. Culmea de pe dreapta văii Alba se prelungește la sud de valea Taița cu Dealul Consul, corespunzător unei succesiuni de diabaze și roci sedimentare triasice, redresate la verticală între două linii de falie. Pe stânga văii Alba se remarcă în peisaj dealurile Stupăriei, Caracuş (240 m), Bujorului (228 m) și Tătarului (218 m), formate pe calcare triasice și care au aspectul unor inselberguri ce domină depresiunile Nalbant și Alba-Izvoarele-Iulia. În lungul văii Alba și în continuare, pe valea Taiței, se conturează depresiunea tectono-erozivă Alba-Izvoarele-Iulia, ce se extinde către dealurile înconjurătoare prin pedimente laterale de vale acoperite cu loess (Fig. 83, 84, 85, 86).

Rețeaua hidrografică este dominată de râul Taița, care izvorăște în partea nordică a Culmii Niculițel (de la cca. 240 m altitudine). În cursul său superior, Taița separă culmile Pricopanului și Niculițelului, iar în cel inferior, traversează, pe direcția NV-SE, Depresiunea Nalbant, curgând pe la poalele nordice ale Podișului Babadag. Bazinul hidrografic al Taiței, cu o suprafață de 591 km², are un caracter asimetric, cu o dezvoltare mai mare pe partea stângă, de unde Taița primește ca afluenți mai importanți pâraiele Pârlita, Islam, Lodzova, Alba, Taița. Pe partea dreaptă, principalii afluenți sunt Valea Curăturii și Valea Carierei. După un traseu de 57 km, Taița se varsă în Lacul Babadag.

Rezervația naturală Muntele Consul are o suprafață de 28 ha, fiind amplasată pe teritoriul administrativ al comunelor Izvoarele și Horia. Muntele Consul constituie, alături de poiana „Regele Ferdinand” de la Niculițel, primele rezervații naturale din România, încă

din 1927. Muntelui Consul prezintă un aspect peisagistic unic în țară, datorită reliefului vulcanic și carstic.

Rezervația naturală *Edirlen* are o suprafață de 25,50 ha. Aceasta este singura arie protejată din județul Tulcea în care a fost identificată asociația *Astragalo ponticae* – *Stipetum ucranicae*. Totodată rezervația constituie una din puținele arii protejate, cel puțin în ceea ce privește nordul Dobrogei, în care se conservă populații de *Achillea ochroleuca* și *Pyrus bulgarica*.

Rezervația naturală *Carasan-Teke* are o suprafață de 6 ha, prezentând un aspect peisagistic remarcabil (relief vulcanic, platouri calcaroase). Este singura arie protejată din județul Tulcea în care se protejează bujorul de stepă.

3.5.2. Istoricul așezării și populația

Satul face parte din așezările rurale de tip adunat, care păstrează caracteristicile satului de tip arhaic – îngrămădit; și anume forme și texturi neregulate mai ales în perimetrul central, zonele relativ nou construite având o textură ordonată cu aspect geometric (Fig. 81, 82).

Într-un defter turcesc din 1543, satul Izvoarele apare sub numele de Ali-Beg. Aceeași denumire apare și în defterul din 1584. Dimitrie Cantemir amintește de existența localității cu același nume, pe care o întâlnește în drumurile sale spre Constantinopol la sfârșitul secolului al XVII-lea. Acesta relatează că pe moșia beifului creștinilor li se admitea să respecte ziua Sfântului Foca, deoarece într-alt an se întâmplase o nenorocire în această zi în care au fost obligați să muncească. Într-o hartă austriacă din 1790, localitatea apare sub numele de Alibekion.

N. Iorga vorbind de o serie de sate dobrogene nota: *Alibechioiul satul lui „Alibeg” fostul proprietar turc al pământului „boierul” locuitorilor. Harta lui Ioan Ionescu pare a-1 atribui Grecilor*²⁴⁰.

C. Brătescu²⁴¹ în lucrarea menționează că denumirea veche a localității era Alibeikioi, cuvânt de origine turcă (*Ali* – nume propriu; *bey* sau *bei* – boier; *kioi* - sat) și traducându-se „Satul boierului Ali”.

Puținele documente și istoria orală atestă stabilirea prin 1830 în această zonă a unor familii de greci originari din Aspru (Acdera) și a unor familii de bulgari din Curichioi (Varna).

După unele informații, satul a fost populat numai de familii de greci, originari din jurul Salonicului. În sursele livrești ca și în cele orale, numărul de familii stabilite aici, variază.

Famiile de greci și bulgari au fost dislocate, în timpul războiului ruso-turc din 1828-1829, din locurile de baștină și s-au așezat o vreme în sudul Basarabiei, în localitățile Frecăței, Cișmechioi, Traianu Vechi, Pelini, Curciu.

După terminarea războiului o parte din refugiați a părăsit Basarabia cu gândul de a se întoarce în locurile natale. Trecând prin Dobrogea s-au stabilit aici și au întemeiat actuala localitate, în apropierea vetrei părăsite de turci în 1828. Memoria colectivității păstrează legenda întemeierii ca un popas de 40 de zile datorat nașterii unui copil (după unele informații nașterea a doi gemeni). Împrejurările, îndeosebi o iarnă grea, au făcut ca popasul de 40 de zile să se prelungească, iar familiile, stabilite vremelnic, au rămas pentru totdeauna aici.

În 1923, după ce se renunță la propunerea de a i se schimba denumirea în Strachina, datorită formelor de relief înconjurătoare, satul va fi denumit Regele Ferdinand I.

²⁴⁰ N. Iorga, *Cele trei Dobrogi pe care le-am găsit ...*, p. 30.

²⁴¹ C. Brătescu, *Câteva notițe despre Grecii din satul Regele Ferdinand I, Tulcea; Răspuns unui critic (În atenția geologilor și geografilor)*, în: *Analele Dobrogei*, Anul X, fasc. 1-12, Cernăuți, Institutul de arte grafice și Ed. „Glasul Bucovinei”, 1929, p. 269-270.

De la 1 ianuarie 1948 până la 14 iulie 1948 va purta numele de General Marcos, iar după această dată se va numi Filimon Sârbu.

După 1 ianuarie 1965 satul își schimbă denumirea în Izvoarele.

Privind componența etnică a comunei Izvoarele, menționăm că populația este considerată ca fiind grecească. Limba vorbită (considerată un dialect al limbii grecești) relevă însă, și prezența elementelor lexicale bulgărești, uneori, și aromânești, încât i se pot stabili caracteristicile numai în urma unor cercetări lingvistice de anvergură.

În 1896 în localitate erau 245 de familii cu 922 de suflete, români, greci și turci.²⁴²

N. Bonjug vorbind despre grecii din Alibeichioi consemna faptul că românii îi numeau găgăuți și completa: *„Convingerea mea este că sub denumirea de Găgăuți trebuie să înțelegem o populație foarte amestecată, la origine Cumani (de limbă turcă) creștinați, la cari apoi s-au adăugat și alte neamuri precum: greci, bulgari, români (...). D-nul N. Iorga îi crede Greci; Jirecek îi socoate resturi de Cumani. Cred că sunt și una și alta; sunt un popor amestecat, ca multe alte popoare de pe glob. De altfel și tipul lor antropologic o trădează: pe lângă figuri care s-ar putea numi mediterane, deosebești și figuri românești, dar și tipuri cu impresionante caractere turanice. (...) Ori cum ar fi, locuitorii din satul regele Ferdinand se socot astăzi Greci și vorbesc o limbă mai mult grecească; și aceasta e hotărâtor pentru determinarea naționalității lor”*²⁴³.

M. D. Ionescu consemna la 1904 în satul Alibichioi 154 de case cu 618 găgăuți, 21 români, 10 greci, 4 tătari, 8 țigani creștini și 7 bulgari. Autorul specifică: *„se vorbește limba greacă fiind un sat locuit de găgăuți. Românii au venit mai târziu”*²⁴⁴. Aceste concluzii au fost contestate în mai multe intervenții de istoricii vremii dintre care amintim pe Alexandru P. Arbore²⁴⁵, Nicolae Iorga, Constantin Brătescu.

Conforma statisticii realizate în urma recensământului din 2002, la nivelul comunei Izvoarele erau 3880 de locuitori din care: 2707 români, 1166 greci, 3 maghiari, 2 polonezi, 1 rus – lipovean²⁴⁶. Recensământului din 2011 înregistra 2049 de locuitori din care: 1079 români, 898 greci, 1 maghiar, 4 romi, 1 ucrainean și 66 nedisponibili.

3.5.3. Structura așezării și gospodăria

Farmecul localității este dat și de frumusețea arhitecturii tradiționale românești dar mai ales ale grecilor din Dobrogea, putând fi admirate gospodării tradiționale cu locuințe care se înscriu în sistemul constructiv cu pereții din pământ („ceamur” sau „chirpici”), construită fie pe o temelie de piatră îngropată la o adâncime de 20-30 cm, fie pe temelie tot din ceamur.

De asemenea, întâlnim și locuința cu specific mediteranean, cu pereți din pământ construiți pe o temelie înaltă de piatră, cu prispă lată înălțată pe un postament de piatră, închisă sau nu cu balustradă, cu sau fără balcon; streșini largi, acoperite în pante line, învelitori din olană. Lateral, sub una din încăperi, sau central, sub balcon, se află beciul cu intrare la fațadă. Ceamurul se făcea din lut udat bine cu apă și amestecat cu paie tocate de grâu sau de orz, se frământa cu picioarele sau cu caii până când se obținea o pastă bine omogenizată. Se făceau bulgării („boț”-uri sau „boțe”) și se plasau pe rând, pe conturul casei. Pereții se ridicau vara din 4-5 rânduri de ceamur, fiecare rând așezat se lăsa la uscat timp de 2-3 săptămâni.

²⁴² G. Dănescu, *Dicționar geografic...*, p. 12.

²⁴³ N. Bonjug, *Note asupra Grecilor din satul Regele Ferdinand I (Alibeichioi)*, în *Analele Dobrogei*, Anul X, fasc. 1-12, Cernăuți, Institutul de arte grafice și Ed. „Glasul Bucovinei”, 1929, p. 269-270.

²⁴⁴ M.D. Ionescu, *op. cit.*, p. 460.

²⁴⁵ Al. P. Arbore, *Câteva însemnări asupra Cerchezilor, Grecilor și Arabilor din Dobrogea*, în *Analele Dobrogei*, An III, Nr.4, 1922, p.18-22; *Din istoria Dobrogei*, în: *Analele Dobrogei*, An IV, Nr.3, 1923, p.330-334.

²⁴⁶ URL: <http://recensamant.referinte.transindex.ro/?pg=3&id=2601> (c) Fundația Jakabffy Elemér, Asociația Media Index 1999-2006.

Gospodăria tradițională frecventă până la colectivizare, astăzi aproape de neregăsit în localitate, cuprindea: locuința și construcții anexe dispuse în spatele locuinței, despărțite de curtea casei printr-un gard.

Fiind în general crescători de animale și agricultori, gospodăria reflectă în primul rând acest lucru. Gospodăria cuprinde pe lângă locuință o serie de construcții cu caracter economic precum: „dam”-ul – grajdul; „samalâc”-ul – păier (pentru păstrarea nutrețului); curnicul pentru păsări, cuptorul de pâine, coteț pentru porci, șopron pentru atelaje, hambar, porumbar, magazie pentru enelte și harnașament. În curtea casei se afla de obicei fântâna cu val. Pentru intrarea cu carul se utiliza o poartă mai mare, construcție permanentă sau temporară dispusă în raport cu ulița (în celălalt capăt al gospodăriei, lateral sau în fundul grădinii).

Locuința era dispusă cu fațada principală la stradă sau perpendiculară cu aceasta, preferându-se poziționarea cu ferestrele spre răsărit. Predomina locuința cu două și trei încăperi, cu prispă și balcon înalt, beci sub tindă, streășină largă și învelitoare joasă de olană în patru ape (Fig. 98, 102, 103).

Decorul casei este destul de bogat, individualizându-se prin forma lui în arealul județului. Toți stâlpii prispei sunt modelați prin tăiere și dăltuire obținându-se astfel niște capiteli profilate. Ramele ferestrelor și ale ușilor prezintă în partea de sus ancadrame de forme diferite, detașându-se însă ca element decorativ specific localității Izvoarele profilurile de păsări stilizate dispuse în partea superioară a ferestrelor și ușilor.

3.5.4. Ocupații și meșteșuguri

Oameni harnici, grecii, bulgarii și românii au reușit să-și organizeze astfel viața și munca, încât așezarea a căpătat o dezvoltare deosebită.

Ocupațiile principale ale locuitorilor sunt agricultura („plugăria”) și creșterea animalelor (Fig. 104, 105, 106, 107, 108). Acestea au fost practicate după aceleași principii și cu aceleași unelte folosite în agricultură pe întreg teritoriul județului.

Sat mare și bine dezvoltat, este cunoscut în zonă și pentru meșteșugurile practicate. În trecut în localitate erau numeroși croitori, fierari, cărămidari, tâmplari, hămurari. Pe măsură ce produsele confecționate au fost înlocuite cu unele procurate din comerț, numărul atelierelor meșteșugărești s-a redus.

Până la cooperativizare în comună erau 30 fierari, 14 tâmplari, 27 croitori, 23 cojocari, 40-50 cărămidari. Meșteri din localitate de care comunitatea își amintește au fost Mile Petre (n. 1922) și Miliu Dumitru – meșteri de case, cărămidar – Hristu Anastase, rotar – Neculai Pelivan, Vasile Dumitru – fierar și tâmplar; Iofciu Ștefan – fierar și rotar (Fig. 113, 115).

Astăzi, depășind parcă barierele timpului și ale progresului economic, atelierul fierarului Iofciu Ștefan este locul unde proprietarii de căruțe de-aici și din împrejurimi, vin să-și potcovească caii, să-și repare căruțele, multe dintre ele confecționate chiar de el.

De asemenea, în Izvoarele funcționează daracul familiei Cârnat ce acoperă necesitățile comunei și a așezărilor învecinate în ce privește prelucrarea lânii (Fig. 110, 111, 112).

De asemenea industria carnică textilă a fost renumită, războaiele de țesut din fiecare gospodărie fiind păstrate până-n anii '50. Astăzi ștergarele/prosoapele ce orna ferestrele sau erau oferite la diferite momente de sărbătoare sunt amintire. Au fost treptat înlocuite cu obiecte industriale.

3.5.5. Port popular

Costumul tradițional al populației grecești din satul Izvoarele (populație de agricultori) prezintă aceleași caracteristici cu ale costumului bulgăresc și probabil de aceea interlocutoarele noastre, în cercetările de teren, dau răspunsuri directe: „...ne purtăm, ca bulgăroaicele” (Fig. 91, 97).

Identificăm aceleași elemente care amintesc de influența balcano – orientală: brâul cu paftale, zale, salbele din monede turcești: „...[la nuntă] fata primește de la mire: brâu, zale, „*costum bulgăresc*, iar mai de mult când se purtau salbele „cu două-trei rânduri”, primea de la socri bani de aur sau de argint (...). Costumul îl purta cât era logodită (2-3 luni) și apoi încă 40 de zile după nuntă: „Așa umbla: cu costum, cu ciucuman, cu gear alb, cu șorț”²⁴⁷.

Este de menționat prezența în costumul tradițional, ca piesă cu valoare ritualică a unei legături de cap numită „bulul”: „Tot din vestimentația tradițională ceremonială mai făcea parte și un alt accesoriu: „bulul” (un acoperământ de cap mic, din mătase roșie, purtat peste șalul mare, alb, cu franjuri numit „*gear*”, ce simboliza virginitatea miresei) (...) la o săptămână după cununie în locul bulului i se pune un batic alb peste gear încă 40 de zile și abia după aia purta gearu’ neacoperit”²⁴⁸.

Costumul cu fustă din lână țesută în două sau patru ițe, cu pestelcă „cusută” a fost înlocuit, încă din jurul anului 1920 cu costumul din mătase, unele dintre piese conservând croiala celor vechi, din lână (fusta, bluza), altele înlocuindu-le pe cele vechi (în locul pestelcii „cusute” se poartă șorțul cu marginile rotunjite în partea de jos, cu dantelă și panglici aplicate, uneori sub formă de fundă). Nu se renunță în costumul de acest tip, la *gear* (basma albă din cașmir, cu franjuri pe margine) procurat din comerț.

Pentru vestimentația bărbătească reconstituirea a fost dificilă. Întâlnim aceleași componente ale costumului ca și la români: cămașă sau flaneu, ilic, pantalon drept, obiele sau ciorapi din lână, opinci sau cisme, pe cap se purta căciulă de astrahan. (Fig. 91, 96) Se remarcă abaua, haină lungă din lână dată la piva, purtată de ciobani în general și întâlnită și-n alte localități (Fig. 94).

3.5.6 Alimentația

Câteva din alimentele tradiționale păstrate în memoria colectivității de români sunt: pâine și colaci de grâu, mămligă de mei sau porumb, ciorbe de legume, unele preparate din porc (carne în untură, jumări, tochitură, răcitură), ș.a. Diferențele culinare dintre greci și români se manifestă în alimentația de sărbătoare. Grecii păstrează unele preparate din carne de miel și oaie (ex. *curban*), plăcinte (*karido pitam*, *spanaco pita*), aluaturi ritualice (*kori* – prăjitura fetei). Pe lista de mâncăruri tradiționale prezentată la diferite emisiuni televizate, festivaluri sunt trecute astăzi de către liderii culturali ai minorității din sat și preparate noi de tipul *tzatziki*, *souflaki*, ș.a. Nu am găsit informații despre consumarea acestor preparate și înainte de aceste provocări televizate ceea ce ne permite să le considerăm inovații pentru comunitatea tradițională.

3.5.7. Obiceiuri. Sărbători. Viața socială

Obiceiurile care marchează momente importante din viața omului se derulează și astăzi în localitate atât la etnicii români cât și la etnia greacă.

Obiceiurile legate de naștere existente la populația grecească nu se deosebesc de cele practicate de populația românească.

La naștere, până când în sat a existat un dispensar, transport la oraș, femeia era asistată de „babă”, una din femeile bătrâne ale satului, pricepută la aceasta. Moașei, („babe”) i se dădeau daruri (o rochie, un săpun, un prosop). Dovadă a rolului pe care „baba” îl avea în comunitatea tradițională este sărbătoarea „ziua Babei”, care la Izvoarele are loc pe 8 ianuarie (a doua zi după Crăciunul pe vechi, 7 ianuarie, la Izvoarele populația păstrând și acum sărbătorile pe stil vechi, chiar dacă „se ține și pe nou”).

²⁴⁷ N. Al. Știucă, *Comunitatea elenă din Izvoarele*, în vol. *Repere dobrogene – Note și comentarii de teren*, București, Centrul Național pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale – București, 2004, p. 90

²⁴⁸ *Ibidem*, p. 93

Interdicția ca timp de patruzeci de zile femeia să nu iasă din curte, se păstra și la Izvoarele și se păstrează și acum.

În apa de „scăldătoare” (prima baie a nou-născutului după botez) se pune: ou („ca să fie ușor”); bani („ca să fie bogat”); flori („să fie frumos”). Banul pus „în apa de scăldătoare” era folosit inițial pentru a se face cruce asupra copilului. La sfârșit, apa este aruncată de o fată cu părinți („să nu fie orfană”), care ia banul.

La scăldătoare participau numai femeile; la masa de botez participau și bărbații. Nașa dăruia copilului lucruri de îmbrăcăminte și bani, și la rândul său primea și ea daruri. Toți participanții la botez „puneau” bani copilului. „Luatul din moț” la vârsta de un an nu se practica altădată. Astăzi, dacă se practică, pe alocuri, se datorează acelor influențe din afară, având în vedere că multe schimbări au loc în urma căsătoriilor, cei care intră într-o familie de greci, aducând și ei anumite practici la care țin.

În obiceiurile legate de naștere se realiza legătura de cumetrie care devenea foarte importantă în comunitatea tradițională la Izvoarele, lucru la care se ține de altfel și astăzi.

Și la Izvoarele, **obiceiurile în legătură cu nunta**, privită ca ceremonial de trecere, cuprind trei etape principale: logodna, nunta și obiceiurile după nuntă (Fig. 90, 118, 120).

Secvențele propriu-zise ale nunții sunt precedate de pețit. Ca în majoritatea localităților, nunta începea de joi prin pregătirea mâncării, a cozonacului, a colacilor, a pâinii.

Chemarea la nuntă se făcea, vineri și sâmbătă de către cavalerul de onoare, care avea grijă să cinstească pe cei care îi invita.

Tot sâmbătă seara avea loc la mireasa, petrecerea pentru tineret, „mirii” despărțindu-se de prieteni. În cadrul secvențelor din ceremonial, care aveau loc duminica, remarcăm „bărbieritul mirelui” de către prieteni, pregătirea celor doi miri pentru secvența importantă: cununia religioasă, prin care se consfințește întemeierea noii familii. În aceste momente, se cântă atât miresei cât și mirelui, melodii a căror conținut se referea la despărțirea de părinți, de fete, și plecarea între străini (pentru mireasă).

Secvența „luării miresei de acasă” urmează ritualul obișnuit. Mireasa este scoasă din casă de frați și își cerea iertăciune de la părinți.

Urma cununia religioasă. După cununie, la ieșirea din biserică același gest ritualic al „udatului cu apă”, nașul aruncând bani în găleată. Alaiul se îndreaptă spre casa mirelui unde are loc „masa mare”. La casa mirelui, soacra mare îi primește în casă, „trăgându-i” pe cei doi tineri în interior, cu o pânză albă cu care inițial îi leagă, ca semn al unității viitoarei familii.

La petrecerea care are loc până dimineață, o atenție deosebită se acordă nașului, în fața căruia se joacă aproape permanent. Secvența dăruirii mirilor de către nași și neamuri, este iarăși moment de joc („se joacă găina nașului”, „colacul nașului și al nașei”; „se joacă în fața soacrei mari”; apoi a celorlalți invitați). La sfârșitul petrecerii, nașul este dus acasă. Alaiul care îl duce pe naș acasă este format din nuntași (atât din partea miresei cât și ai mirelui) și în mod deosebit fac parte din el și socrii.

Este de remarcat că la Izvoarele în desfășurarea anumitor secvențe pentru (aducerea nașei să îmbrace mireasa, ducerea nașilor acasă), toate femeile din alai (inclusiv cele tinere) se îmbracă și acum în costumul tradițional. Cele mai în vârstă îl poartă tot timpul, cele tinere numai în secvențele care capătă o anumită semnificație și importanță în ceremonial.

A doua zi (luni) avea loc „legătura miresei”. Ca și în alte localități și aici, mireasa era trecută în rândul nevestelor, părul fiindu-i legat cu un batic, mai nou o eșarfă, dăruite de nașă. La acest moment al nunții participau numai femeile; acum gestul ritualic a căpătat o altă formă, petrecerea luând amploare și repetând-o pe cea de duminică, dar cu secvențele ei proprii.

Mărți, ca peste tot, este „petrecerea în familie”, cei apropiați ajutând la aranjatul casei, strânsul vaselor.

În **obiceiurile în legătură cu moartea** nu remarcăm aspecte diferite și deosebite față de ceea ce întâlnim, în genere, în desfășurarea ceremonialurilor legate de acest moment din ciclul vieții. Sunt performate aceleași etape ale ceremonialului de trecere „în lumea de dincolo”: despărțirea de cei vii, pregătirea trecerii în lumea cealaltă și integrarea în lumea morților, restabilirea echilibrului social rupt prin plecarea celui mort; respectarea practicilor legate de scăldatul mortului, a datului diverselor obiecte „spre pomenire”, atât la înmormântare cât și la parastasul de 40 de zile (pernă, cuvertură, covor, masă, veselă, etc.); respectarea cultului morților, atât prin „pomenirile” de 3 zile, 9 zile, 20 de zile, 40 de zile, 3 luni, 6 luni, 1 an, cât și prin respectarea cu strictețe a obiceiurilor de peste an, din cultul morților („moșii de vară”; „moșii de iarnă”, ș.a.) (Fig. 117, 119, 121).

Obiceiurile calendaristice. Centrul vieții religioase și a evenimentelor esențiale din ciclul vieții (botez, nuntă, înmormântare) este reprezentat de cele două biserici: biserica ortodoxă de stil nou, cu hramul de Sf. Dumitru (26 octombrie) (Fig. 87, 89) și biserica ortodoxă de stil vechi, cu hramul de Sfânta Treime (Fig. 88).

Populația din Izvoarele a practicat permanent o serie de obiceiuri reușind să-și păstreze credința și să îmbine ambele serii de sărbători, cele pe stil vechi și pe stil nou. Sunt conservate obiceiuri arhaice precreștine în continuitate cu cele creștine: sacrificiul berbecilor de Sf. Gheorghe (Curbanul), scăldatul mirilor din ultimul an, îmbrăcatul mireselor din ultimul an, Ziua Babei, Drăgumanu, Lăzărelul etc. Fiecare din aceste obiceiuri trimite spre riturile de fertilitate, spre credința în rodnicia anului care vine sau în bogăția ogoarelor.

Interesant este că în momentul practicării obiceiurilor, participanții se îmbracă și astăzi în costumul considerat tradițional.

În comuna Izvoarele există un „Ansamblu folcloric grecesc” care are mai multe formații artistice: Grupul de cavalerii, Lăzărelul, Grupul vocal-folcloric, Formația de dansuri populare locale grecești, Soliști vocali, Grupul de colindători.

Obiceiurile și tradițiile care au loc, pe parcursul unui an sunt: 6 ianuarie când au loc „Botezul Cailor” (Fig. 116), „Udatul mirilor”, „Dragumanu” (Fig. 125); în ziua de 7 ianuarie are loc obiceiul numit „Udatul mireselor”; 8 ianuarie – „Ziua babei” (ziua moașei). De Sf. Lazăr are loc „Lăzărelul” (Fig. 122, 123), iar pe 6 mai se desfășoară „Curbanul” (Fig. 126) și „Furatul copilului” (Fig. 97).

Menționăm faptul că la Izvoarele, aceste obiceiuri se păstrează, aproape în totalitate, în formele lor tradiționale. Pentru locuitorii din Izvoarele respectarea tradiției constituie încă, o normă etică.

Tradiția obiceiurilor de Crăciun și de Anul Nou cere ca flăcăii care colindă și urează cu plugușorul să fie organizați în cete. Flăcăii se împărțeau în două cete, „împărțind satul în două”. Cei care formau o ceată aveau grijă să ia acea parte a satului în care stătea fata cu care „era în vorbă”. Se colinda la fereastră și în casă. Flăcăii primeau colacii, iar fata dădea băiatului o batistă cusută de ea (ca simbol al hărniciei).

Colindele de la Izvoarele sunt cântate în grecește și vestesc și ele sărbătoarea. Prin versuri, îndeosebi prin refrene, se urează belșug pentru toată casa. Interesant este, că ceata colinda și pe drum („între case”) pentru „a-i ține treji pe oameni” și nimeni să nu se culce în acea seară. Și astăzi flăcăii din ceata de colindători se îmbracă în *abale* (*aba* = haină bărbătească, lungă, cu sau fără glugă, din postav), ceea ce dă o notă de unitate cetei, dar și de autentic a obiceiului în sine. Se colinda până dimineața („trebuie să fie colindat tot satul”) și cu ceea ce primesc de la gazde, flăcăii fac o „petrecere”. Și în cazul cetei de colindători de la Izvoarele era un conducător, „dragomanul”, care organiza ceata, repetiția colindelor (în perioada anterioară zilei de ajun de Crăciun). Cu uratul „se merge de Sf. Vasile” (de fapt în ajun de Anul Nou). La fel se cânta în tot satul. Iar în ziua de Anul Nou

copiii merg cu „semănatul” și cu „sorcova”. În cadrul obiceiurilor de iarnă, la Izvoarele remarcăm practicarea în ziua de 8 ianuarie (a doua zi după Crăciunul pe stil vechi) „ziua Babei” („Tis babus mera”). La această obicei participă numai femeile.

Cele mai tinere mergeau, câte trei-patru, la „baba” care le-a moșit, iar acum merg la femeile mai în vârstă. Grupul de femei cinstesc pe „baba” (cu țuica, bomboane, nuci); dar interesant, și mai ales cu semnificații pierdute în timp, este gestul ritualic al „spălatului babei pe mâini” (o femeie din grupul format toarnă apă). Probabil se reia, repetarea actului primordial, gestul imediat de după nașterea copilului. După ce se merge prin tot satul, femeile fac o mica petrecere, o horă. Menționăm faptul că și azi femeile care participă la „ziua Babei” sunt îmbrăcate în costum tradițional.

Tot între obiceiurile de iarnă, considerăm a fi caracteristic, „ascunsul și udatul mireseilor” la Sf. Ion (pe stil vechi). În această zi, toate fetele căsătorite în răstimp de un an (ca atare cele care au fost mirese) participă la obicei. „Mireasa” este ascunsă de soacra mare, iar grupul de femei al soacrei mici o caută. Când este găsită, este dusă la nașă și udată cu apă. E un prilej de bucurie și cântec, mai ales că apare schimbul de replici vioi, plin de umor. Între cele două grupe de femei (al soacrei mari și al soacrei mici). În același timp cu „udatul miresei”, mirele este dus și udat și el de bărbați, la derea (pârâu) sau la fântână. Mireasa, după ce a fost găsită și „udată”, pune în pieptul participanților buchetele de busuioc prinse cu ață roșie, „tel” (fir de beteală) și cu un ban în ele.

În cadrul **riturilor de primăvară** practicate în județul Tulcea, menționăm ca unicat practicarea la Izvoarele, în sâmbăta Floriilor, a obiceiului numit „Lăzărelul”. Puțin cunoscut în toată țara, din cauza rarității lui (atestat numai în Țesul Munteniei și sporadic în Dobrogea) și este înrudit tematic cu Caloianul. Funcția propițiatorie a Lăzărelului, semnificație pierdută și necunoscută azi, rezidă nu în provocarea ploii, ci în transformarea lui însuși în vegetație abundentă în urma morții violente.

Practicarea obiceiului constă în desfășurarea câtorva secvențe care sunt păstrate întocmai (așa cum le surprindem astăzi). Cu o săptămână înainte de ziua respectivă (sâmbăta Floriilor) ceata de fete repetă cântecele. Menționăm că ceata de fete este alcătuită din 10-15 fete până la vârsta de 14-15 ani, și se formează mai multe cete. Între fetele dintr-o ceata una care are mai mult spirit de inițiativă este aleasă „prima fată” („buianciu”). În sâmbăta de Florii, fetele se adună la prima fată și încep să cânte trei cântece (se cântă în românește, în grecește în bulgărește).

Altădată se cântau de „Lăzărel” câte cinci, șase cântece, astăzi numai trei²⁴⁹. Dintre cele trei cântece, unul („M-am sculat de dimineață” – în românește) se cântă până în jurul orelor 9-10. Apoi până seara se cântă altele două, în grecește („Marluianis chiianakis” și „Imalai”). În contextul celui din urmă se poate introduce, la cererea gazdei, numele flăcăului din casa respectivă. Se merge din casă în casă (fiecare ceată de fete cu partea ei de sat), se cântă și se dansează o horă spartă condusă de „buianciu”. Cântecele spun despre moartea eroului, iar plângerea lui rituală îi va asigura învierea prin formele vegetale ale câmpului. Fetele de la „Lăzărel” primesc ouă, făină și bani. La sfârșit se adună „la prima fată” și își împart în mod egal ceea ce au adunat.

Menționăm că și în ziua de „Lăzărel”, toate fetele din ceată se îmbracă în costumul tradițional de sărbătoare. Nicio fată nu e primită dacă la costum nu are „brăul” (de fapt cordonul metalic din paftale, din argint sau aliaj de argint) și „zale” (podoabe tot din metal care erau prinse pe cap, peste basma, altădată ca semn al fetei logodite).

De asemenea se mai practică azi, (numai dacă spun bătrânele) și cele două obiceiuri întâlnite frecvent, altădată, în tot arealul județului, „Paparuda” și „Caloianul”. Cele două

²⁴⁹ cercetare de teren 2008, Titov I și S. Pârâu Subiecți anchetați: Dascălu Ecaterina (n. 1947 în Izvoarele); Lefter Anastasia (1933); Gh. Vasile (n. 29 oct 1921); Costea Iordana (n. 1922)

obiceiuri se practicaau când era secetă cu participarea membrilor comunității indiferent de etnie. Ritualul „Paparudei” și a „Caloianului” nu se deosebea de practicare lui în satele românești. Întâlnim aceleași practici și gesturi ritualice: formarea cetii cu „Paparuda” în prim-plan; înfășurarea cu ștevie, flori, „orice verdeață”; uratul din casă în casă, udatul „Paparudei”, făcutul păpușii de lut; plângerea și înmormântarea lui ritualică; datul pe „derea” (pe apă) pentru a aduce ploaia.

Narcisa Știucă își înceie unul din articolele dedicate comunității elene din Izvoarele astfel: *„În acest fel, comunitatea din Izvoarele ce se declară astăzi cu tărie „greacă” se dezvăluie ca una purtătoare a unor reminiscențe rustice arhaice perfect armonizate în modelul cultural dobrogean care, la rândul lui, nu este altceva decât o copie la scară redusă a celui balcanic în care diversitatea etnică, religioasă și cutumiară au făcut posibile împrumuturi mutuale și amalgamuri culturale pe cât de fascinante, pe atât de greu de decriptat”*²⁵⁰.

3.6. Jurilovca

3.6.1. Localizare și cadru natural

Localitatea Jurilovca este situată în partea de sud-est a județului Tulcea, pe malul vestic al Lacului Razelm; la 54 km de Tulcea, 26 km – Sarichioi, la 20 km de Babadag, la 5 km de localitatea Sălcioara și 15 km până la Gura Portiței.

Alături de aceasta, în componența comunei cu același nume intră satele: Vișina, situată la 1 km distanță și Sălcioara (fost 6 Martie), la 6 km.

Accesul în aceasta localitate se face de la șoseaua națională DN 22, Tulcea - Constanța, la nodul rutier numit local „Două cantoane”, apoi spre stânga pe drumul județean, DJ 222.

Comuna Jurilovca este delimitată de următoarele teritorii administrative comunale:

- la nord – teritoriul administrativ al comunei Sarichioi
- la vest – teritoriul administrativ al comunei Ceamurlia de Jos
- la sud – Complexul lagunar Razelm (Lacul Golovița)
- la est – Complexul lagunar Razelm.

Localitatea Jurilovca este așezată în zona de racord a podișului Babadag cu câmpia litorală Razelm, prezentând un relief alcătuit din dealuri ce descresc altitudinal spre nivelul de bază reprezentat de sistemul lagunar. Cele mai mari altitudini se regăsesc în extremitatea nord-vestică a comunei (Dealul Drăgaica – 140 m).

Depresiunea Jurilovca este dominată la sud de dealurile Ceardac-Bair, Drăgaica, iar în vest de dealurile de la capul Doloșman.

Depresiunea Vișina este situată în sectorul de vărsare a văii Batalului în lacul Golovița, la V de localitatea Jurilovca. În partea de nord a localității Jurilovca, între promontoriile Iancila și Doloșman, apare depresiunea de tip golf 6 Martie.

Rețeaua hidrografică este alcătuită din văi cu caracter temporar și regim torențial, pe de o parte, și mari suprafețe lacustre (complexul lagunar Razelm - Sinoe), pe de altă parte. (Fig. 128, 129, 130, 131)

Rezervații naturale din zonă sunt:

➤ **Capul Doloșman (125 ha)** (Fig. 133) este importantă pentru conservarea vegetației xerofite, și a faunei protejate. Zona are și importanță arheologică, existând aici vestigii ale vechilor civilizații. În acest sens menționăm *Cetatea Orgame / Argamum* – ridicată pe malul apusean al vechiului golf Halmyris de grecii milesieni, Orgame este primul

²⁵⁰ N. Știucă, *Studiu etnologic dedicat comunității elene din Izvoarele*,
http://www.unibuc.ro/prof/stiucan_a/docs/res/2011noiGrecii_izvoarele.pdf

oraș de pe teritoriul României menționat într-un izvor scris în sec. VI a.Chr., de către Hekataios din Milet. Așezarea a avut o evoluție milenară, istoria sa desfășurându-se între sfârșitul sec. VII a.Chr. și începutul sec. VII p.Chr., în timpul stăpânirii romane aceasta fiind denumită Argamum. În fața cetății Orgame/Argamum, la aproximativ 2,5 km est, pe insula Bisericuța, se păstrează ruinele unei alte fortificații romano-bizantine și urme de locuire din epoca medievală timpurie²⁵¹.

➤ **Periteasca - Leahova (4.125 ha)** - reprezintă un mozaic de grinduri ușor halofile și lacuri puțin adânci (Periteasca, Cosna, Pahome, Ranec, Leahova), aflate într-un proces de continuă îndulcire după închiderea Gurii Portița și consolidarea plajei litorale. Insula Bisericuța (insulă stâncoasă, avanpost al reliefului predeltaic) domină, alături de capul Doloșman, peisajul dintre lacurile Razelm și Golovița.

3.6.2. Istoricul așezării și populația

Denumirea localității se datorează fondatorului ei, lipoveanul Jurilca²⁵².

Imigrațiunile lipovenilor în Dobrogea încep din timpul lui Petru cel Mare și s-au continuat sub Ecaterina a II-a. Această mișcare s-a datorat unei schisme religioase, deoarece populația se opunea modificărilor introduse în biserică de patriarhul Nikon în 1654.

Reforma a generat rezistența clericală și țărănească și a justificat persecuția religioasă, ajunsă la forme extreme care a dus la o reacție pe măsură; refugii în zone izolate, emigrări, în afara imperiului, autodafeuri.

S-au constituit astfel comunități ale staroverilor în Țările Baltice, Polonia, Finlanda, Bucovina, Bosnia, Imperiul Otoman (Dobrogea), Egipt, Siria, China și mai târziu, în America.

După războiul ruso-turc din 1735-1739, nekrasoviții părăsesc Kubanul, iar o parte a lor se așează la Gurile Dunării, la Dunavăț și Sarichioi, iar ulterior, apar și în alte localități: Slava, Jurilovca, Carcaliu ș.a.. Cazacii așezați aici, ca și strămoșii lor de pe Don, nu i-au respins pe refugiații staroveri din alte regiuni ale Rusii și aparținând altor categorii sociale, în special țărani, astfel că în secolul al XIX-lea în regiune se petrece un proces foarte complex și interesant de integrare reciprocă între comunitățile de cazaci și cele ale altor staroveri așezați în zonă, ce a dus la crearea comunităților de ruși lipoveni din regiune pe care le cunoaștem și astăzi²⁵³.

Localitățile cu majoritate lipovenescă în Dobrogea sunt: Carcaliu, Sarichioi, **Jurilovca**, Slava Cercheză, Slava Rusă, Ghindărești, Mila 23, Sfiștofca, Periprava.

Lipovenii au imigrat în aceste locuri în straturi succesive. Cert este faptul că încă din 1783 „se găseau o mulțime de lipoveni aici”²⁵⁴. Constantin C. Giurescu în lucrarea *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărțile medievale și moderne*, referindu-se la localitățile din arealul Complexului Razelm-Sinoe și Țărmul Mării Negre, specifică faptul că unele „numiri rusești sunt date de lipovenii și cazacii veniți târziu, spre finele secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea”, cât și despre „așezări românești alternând cu așezări neromânești”²⁵⁵. În harta care însoțește studiul lui Giurescu, Jurilovca este marcată cu alt semn grafic decât cel folosit pentru așezările cu populație românească.

Referindu-se la problema controversată în ceea ce privește perioada imigrațiilor lipovenilor în România Filip Ipatiov apreciază că popularea actualelor areale geografice locuite de lipoveni s-a produs în decursul secolului XVIII. Zonele care au fost populate în acel secol corespund în mare parte cu cele în care lipovenii trăiesc și astăzi, și anume: Bucovina, Moldova și Dobrogea. În care din aceste regiuni s-au așezat prima dată, din nou

²⁵¹ Cristian Micu și colab., *ARHETUR – acces la arheologie*, Tulcea, 2008, p. 28.

²⁵² G. Dănescu, *Dicționar geografic ...*, p. 275.

²⁵³ A. Varona, *op. cit.*, p. 82.

²⁵⁴ M. D. Ionescu, *op.cit.*, p. 374.

²⁵⁵ C. Giurescu, *Știri despre populația românească a Dobrogei ...*, p. 37.

este greu de dat un răspuns precis. De exemplu, pentru Jurilovca este avansată atât ideea înființării sale înainte de 1700 cât și după 1800²⁵⁶.

Componența etnică a localității apare, în datele statistice publicate de Grigore Dănescu în 1896, astfel: 470 familii de lipoveni cu 2354 suflete și 6 familii de evrei cu 18 suflete²⁵⁷. M. D. Ionescu notează pentru Jurilovca 1941 de locuitori: 1828 lipoveni popoviți, 61 români, 28 de evrei, 17 bulgari, 5 turci, 2 greci²⁵⁸. La 1900 exista o școală lipovenească, elevii învățau în slavona veche să citească Ceaslovul și Psaltirea²⁵⁹.

Localitatea se menține din punct de vedere al structurii etnice predominant lipovenească. Acest fapt poate fi explicat și prin conservatorismul din punct de vedere religios, al mentalităților – în trecut căsătoriile mixte nefiind acceptate, iar astăzi fenomenul fiind întâlnit foarte rar.

Institutul Național de Statistică a publicat în 2002, despre structura populației din comună: din 5184 de locuitori, 54,72% români și 44,94% lipoveni. Recensământului din 2011 consemnează 3935 de locuitori din care: 2354 români, 1467 ruși-lipoveni, 6 romi, 5 ucraineni, 5 turci, 1 bulgar și 97 nedispunibili.

3.6.3. Structura așezării și gospodăria

Gospodăria tradițională era compusă din locuință și anexele (construcțiile economice) care erau dispuse fie în aliniament cu casa, fie în spatele casei. Informațiile de teren relevă ca fiind mai veche dispunerea tuturor anexelor în unghi drept (formă de „L”) în raport cu casa. Armanul (locul pentru treierat) era la câmp, sau în locuri largi (străzi, spatele curților).

Casa în formă de „L” sau de „U” este dispusă aproape de drum, perpendicular față de aceasta, cu latura scurtă spre stradă. Prisma acestei fațade laterale este amplasată direct în stradă. Împrejmuirea casei începe pornind de la prisma „ieșită” în stradă. Apare și varianta în care latura scurtă cu prispă, spre drum se află imediat în spatele gardului. Considerăm că aceasta este o dispunere recentă, caracteristică fiind prisma în stradă.

Casa veche nu avea temelie sau uneori zidurile erau ridicate pe o temelie mică de ceamur. În general se făceau gropi pentru îngropat stâlpilor și un șanț de mică adâncime pentru stuf, avându-se în vedere „să nu se lărgescă”. Pământul pentru îmboldit stuful (sau mai vechi nuielele) folosit la ziduri, era făcut după tehnica ceamurului, groapa pentru ceamur fiind săpată în curte. Apoi, zidurile caselor s-au făcut din chirpici. Pământul pentru chirpici, preparat ca și cel pentru ceamur (lut udat amestecat cu paie sau pleavă și frământat cu picioarele sau cu caii), se toarnă în niște tipare de lemn, de formă dreptunghiulară iar calupurile astfel obținute se usucă la soare. Pereții erau apoi lipiți cu mai multe straturi de lut pentru a se uniformiza și, în final, erau văruiți.

Șarpantele acoperișurilor, cu învelitori din stuf bătut „în solzi de pește”, erau confecționate în două ape, iar capetele se închid prin timpane triunghiulare („lisinî”) din stuf sau din scândură („căptușeală” – „abășiucă”) ²⁶⁰ (Fig. 144).

Se întâlnește, la unele case lipovenești, și prisma dispusă la fațada lungă, principală și pe latura scurtă a casei, aceasta din urmă fiind amplasată la stradă. Străjuită de stâlpi simpli fixați direct în prispă sau într-o grindă de lemn care formează marginea exterioară a prispei, această componentă a planimetriei locuinței imprimă acesteia marca identitară.

Decorul casei este dispus îndeosebi la timpanul prevăzut la margini cu scânduri traforate, cu modele simple (Fig. 143). Decorativismul arhitectural este tipic slav: razele soarelui, sirena (o reprezentare plastică a duhurilor apelor întâlnite în mitologia slavă).

²⁵⁶ F. Ipatiov, *Rușii-lipoveni din România*, Cluj-Napoca, Ed. Presa Universitară Clujană, 2001, p. 194.

²⁵⁷ G. Dănescu, *Dicționar geografic ...*, p.275.

²⁵⁸ M. D. Ionescu, *op.cit.*, p. 628.

²⁵⁹ Subiecți anchețați: Ivan Lazarov, membru CLRL Jurilovca, născut în localitate; Alexe Eftei și Xenofon Simion preoți, Paul Condrat - centru de informare; consemnat I. T., iunie 2011.

²⁶⁰ Subiect anchetat: Buslă Chirilă, n. 1944 în Jurilovca; consemnat I. Titov, oct. 2010.

Deseori valențele estetice se conturează din elementele decorative realizate la strung și amplasate la uși.

Natalia Dușacova, într-un studiu ce a vizat arhitectura tradițională lipovenească, identifică în Jurilovca dar și în Slava Cercheză o serie de practici legate de construcție și reprezentările populare despre locuință, pe care le consideră împrumuturi etno-culturale de la populația învecinată est-romanică. Dintre acestea amintim claca pentru construirea caselor, unele reprezentări pe frontonul casei cât și superstiția despre șarpele casei.²⁶¹

Dintre construcțiile anexe se impun în structura gospodăriei lipovenești magazia pentru unelte de pescuit „camorca”, grajdul pentru animale „serai” și bucătăria de vară „pecica”.

O anexă nelipsită oricărei gospodării lipovenești este baia lipovenească – „bania”, construită de obicei la distanță de casă (pentru a elimina riscul de incendiu); are dimensiuni reduse; două încăperi: un antreu de unde se face și focul, și baia propriu-zisă. Baia are o vatră cu pietre pe care este așezat un cazan pentru încălzit apa; vatra nu avea horn, astfel fumul ieșea pe geam înnegind dar, în același timp, încălzind pereții băii. Efectul de saună era obținut prin stropirea cu apă a pietrelor de pe vatră.

Extrem de interesante sunt tradițiile legate de ritualul de îmbăiere, tradiții păstrate și astăzi în familiile lipovenești. Familia pregătește baia sâmbăta în jurul orei 15, iarna sau 17, vara, astfel încât să încheie îmbăierea până la 17, 19 seara. Baia se face „pe lumină”, de regulă întâi intră copiii, apoi femeile și la sfârșit bărbații. Decodificarea acestor elemente ritualice o face mitologia slavă unde-l întâlnim pe Bannik (Baennik, Baeșnik, Bainnik, Bannyi, Laznik) o zeităte precreștină, el este spiritul băii. Este considerat un spirit necurat după cum și spațiul peste care este stăpân absolut era privit din totdeauna de slavi ca un loc în care ei se debarasau de murdăria fizică spre a fi pregătiți pentru purificarea morală căreia i se supuneau în temple, în timpul diferitelor ceremonialuri precreștine. *„Această concepție străveche a fost perpetuată și după creștinare dovadă fiind faptul că în încăperea destinată băii nu se puneau niciodată icoane (la rușii ortodocși o încăpere fără icoane era privită ca fiind dominată de forțele oculte) și nimeni nu intra în baie cu cruciulița la gât. În fiecare baie cu aburi există câte un spirit al acesteia, care își are sălașul sub bancheta de lemn destinată masajului cu măturica de mesteacăn sau de stejar. Se crede că Bannik face baie ultimul și de aceea există superstiția că la baie, nu trebuie să intre mai mult de trei schimburi (serii). Este o regulă pe care, dacă cineva nu o respectă spiritul băii începe să azvârle în el cu pietre și să-l împrăște cu apă clocotită. Cel care încalcă această regulă trebuie să iasă din baie imediat ce-și dă seama de greșeala comisă, iar ieșirea din încăpere trebuie să fie făcută cu spatele. Știind obiceiurile spiritului băii, oamenii fac tot posibilul să termine cu îmbăiatul cel mai târziu pe la 5-7 seara când baia rămâne în exclusivitate la dispoziția spiritului acesteia. Oamenii cu experiență nu uită să-i lase la îndemână lui Bannik o găleată cu apă curată și o măturică nouă făcută din ramuri de mesteacăn, pentru a nu-i stârni mânia. (...) Deși invizibil, unii afirmă că l-au văzut și că are înfățișare de bătrân ca mai toate spiritele casei și ale gospodăriei”* ²⁶². Baia cu aburi a fost preluată și de unii români, dar doar pentru efectele sale terapeutice.

Satul păstrează într-o oarecare proporție o arhitectură tradițională (cercetările de teren evidențiază construcții de început de secol XX, dar care reiau tipologia construcțiilor mai vechi). Ca în toate localitățile și la Jurilovca s-au produs modificări asupra structurii gospodăriei: magazia și grajdul s-au transformat, în general, în bucătării sau în camere de

²⁶¹ N. Dușacova, *Locuința tradițională lipovenească din spațiul pruto-nistean și stânga nistrului (sec. XIX-încep. sec. XXI)*, Chișinău, 2012, p. 27, URL:

http://www.cnaa.md/files/theses/2012/21836/natalia_dusacova_abstract.pdf

²⁶² Ilie Danilov, *Dicționarul de mitologie slavă*, Iași, Ed. Polirom, 2007, p. 51, 52.

locuit pentru bătrâni; s-a modificat dimensiunea ferestrelor – la casele noi fiind mai mari; apar materiale noi pentru învelitori (tablă, azbociment), pereți (cărămidă, bolțari, mai rar B.C.A.), prisperle și pereții sunt tencuite. Se întâlnesc și construcții cu o structură diferită de cea tradițională, supradimensionate.

3.6.4. Ocupații și meșteșuguri

Mult timp la Jurilovca ocupația principală a constituit-o pescuitul. S-a practicat și agricultura, creșterea animalelor.

La 1904, M. D. Ionescu subliniază dezvoltarea pisciculturii, existența unui număr însemnat de cherhanale, exportul de icre negre și a unor sortimente de pește.

În domeniul pescuitului s-au menținut multe unelte și procedee străvechi de prindere a peștelui. Ca unelte se foloseau:

- a) undițe, cârlige de diferite tipuri, ostii de fier;
- b) unelte împletite din nuiete (coșuri, lese), din stuf (cotețe, garduri);
- c) unelte împletite din ață (plasa, volocul, năvodul).

Cu ostia se pescuia tot anul. Vara se pescuia noaptea, iar iarna, sub ghiață prin copci.

Astăzi, după cum ne-au povestit pescarii Martinov Adrian, Lazăr Ivan, Pestriță Adrian pe care i-am întâlnit pe malul bălții confecționându-și astfel de unelte, se pescuiește fie la undiță sau cu plase, garduri, obor ș.a. Pentru confecționare folosesc ață pe care o cumpără de la Galați, nuietele de corn, plută, plumbi (Fig. 148, 149).

Ca mijloace de transport s-au folosit bărcile. Constructorii de bărci (denumiți „marangozi”) au existat și în Jurilovca. Astăzi mai există un atelier în cadrul unității „Piscicola”. Dar de cele mai multe ori se comandă bărci în atelierele de la Tulcea, Brăila sau Galați.

În meșteșugul confecționării bărcilor de pescuit se are în vedere în primul rând faptul că barca este compusă din două părți: structura de rezistență și căptușala.

Structura de rezistență este confecționată numai din esență de lemn tare (în general fag sau stejar), durabilitatea bărcii fiind legată în primul rând de modul în care este confecționată această structură.

Structura este alcătuită din mai multe elemente dintre care cele mai importante sunt *chila* și *crevacele*.

Chila reprezintă elementul central al bărcii, pe ea fixându-se celelalte elemente care o compun. Părțile rotunjite ale chilei poartă denumiri specifice: *etrava* – prova și *etamboul* – pupa. Este confecționată din lemn de fag sau de stejar. Partea inițială a bărcii, special întărită pentru a tăia mai ușor apa, poartă numele de *vadarez* (lb. rusă: vada = apă; rez = taie). După alinierea scândurilor în jurul crevacelor, urmează operația de „conservare” a bărcii. Eventualele găuri se astupă cu câlți, barca este unsă cu mai multe straturi de smoală, apoi cu catran, o soluție specială alcătuită din petrol, motorină, gudron și diferite vopsele. Smolitul și cătrănitul sunt operațiuni pe care pescarii încă le practică, an de an, pentru menținerea bărcilor și a sculelor folosite la pescuit (Fig. 147, 150 151).

În Jurilovca încă din jurul anilor 1928 a funcționat Administrația Pescăriilor, construcție care patronează peisajul arhitectural de pe malul Razelmului (Fig. 141).

O legendă culeasă de M.D. Ionescu, povestește despre o corabie eșuată în apropierea localității. Marinarii corabiei au dat la schimb salvatorilor viță de vie de Bordeaux, viță ce s-a cultivat de atunci în Jurilovca și în satele vecine²⁶³.

Agricultura s-a practicat cu aceleași unelte ca în întreg arealul. Creșterea animalelor s-a făcut pentru a asigura necesitățile familiei. În prezent se fac investiții pentru dezvoltarea legumiculturii prin amenajarea de sere.

²⁶³ M. D. Ionescu, *op.cit.*, p. 360

3.6.5. Port popular

Portul popular al românilor nu s-a mai purtat în zonă de la începutul secolului al XX-lea. Costum femeiesc cu cămașă dreaptă și două pestelci (față, spate) s-a purtat până la sfârșitul secolului al XIX-lea; urmat de costumul femeiesc cu fustă și pestelcă în partea din față (1900-1920), între 1920~1940 a fost purtat un costum femeiesc cu fustă (așezată peste cămașa lungă) (Fig. 136, 137).

La bărbați costumul tradițional cu cămașă dreaptă și lungă reconstituit de Steluța Pârâu și Elena Secoșan se pare că s-a purtat până la sfârșitul secolului al XIX-lea, a fost urmat pentru o perioadă foarte scurtă de costumul cu cămașă scurtă și pantaloni largi („dulvari”), dulvarii fiind înlocuiți cu pantalonut drept.

Portul tradițional al rușilor-lipoveni s-a păstrat datorită vieții religioase, ca necesitate a respectării unor norme vestimentare impuse de biserică. Se remarcă la bărbați cămașa rusească fără guler – „rubașca”, purtată peste pantaloni și încinsă la mijloc cu un brâu – „pois”. Peste cămașă era purtată o haină lungă până aproape de gleznă, de culoare neagră („padiovca”) asemănătoare caftanului rusesc. „Padiovca” este o piesă tipică pentru ținuta bisericească. Astăzi întâlnești foarte rar, la persoane vârsnice.

Costumul feminin este compus dintr-o fustă largă cu multe pliuri („iubca”), o bluză de asemenea largă („cohta”) purtată peste fustă și nelipsitul „pois”. Femeile măritate își poartă părul prins într-un coc sub „kicika” (o bonetă mică primită în cadrul ceremonialului de nuntă) peste care se punea baticul. Fetele își împleteau părul într-o coadă prinsă cu o panglică lată.

Vestimentația tradițională purtată la sărbători sau „pe ultimul drum” se diferențiază prin alegerea materialelor. Se preferă materialele în tonuri și nuanțe tari (roșu, albastru, verde, roz), satinat la bărbați, înflorate la femei.

Unele piese de port s-au modificat, altele și-au păstrat forma: rubașca, cămașa bărbătească, *pois-ul* (brăul purtat atât de bărbați cât și de femei).

3.6.6 Alimentația

În viața tradițională a comunității alimentația se caracterizează printr-o clară deosebire a conținutului și calității ei în *cotidian* față de *sărbătorească*. Concepțiile religio-spirituale ale comunității impun anumite reguli culinare în funcție de perioadele *de post* și zilele *de sărbătoare*. Diferențele care apar în codul alimentar al comunității sunt legate de aspectele materiale (procurarea, consumarea, conservarea), dar și de cele imateriale (normele, obiceiurile, credințele legate de hrană).

Și pentru locuitorii din Jurilovca respectarea zilelor de post constituie normă culturală tradițională. Mâncarea este simplă și redusă cantitativ, felurile de mâncare cele mai frecvente sunt: ciorbe, ciorba rusească (cu sfeclă roșie și/sau de varză) este gătită și de românce și de lipovence, preparate foarte simple pe bază de cartofi. Pe lângă interdicțiile alimentare întâlnite la români în zilele de post (carne, lactate, ouă, pește), la ruși-lipoveni este interzis și consumul de ulei sau zahăr.

De asemenea, la sărbători predominau preparatele pe bază de pește (aliment procurat cu ușurință, gătit în diferite feluri – borș, plachie, copt, prăjit, marinat), diverse cocături (plăcinte, *kașnik* sau *pšovnik*). În preajma Crăciunului se sacrifică porcul. Se preparau: *holodeț* (un preparat asemănător răciturilor făcute de români, doar că acestea nu conțin usturoi sau alte legume la fierbere), *halupți* (carne tocată în amestec cu orez, ceapă, roșii conservate, compoziție ce se fierbe învelită în foi de varză murată).

De Paști, la lipoveni, nu exista obiceiul de a se sacrifica miel. Obiceiul este întâlnit mai rar și la românii din localitate. Se pregăteau ouă vopsite în roșu și pasca (o cocă dulce, crescută) pentru a fi sfințite, bucatele pregătite pentru masa de după slujbă erau *halupți*, proțap din crap, plachie de pește, se sacrifică o pasăre pentru friptură.

3.6.7. Obiceiuri. Sărbători. Viața socială

Credința rușilor lipoveni din România este creștin-ortodoxă de rit vechi. Și în prezent, la biserica cu *Hramul Acoperământul Maicii Domnului* (14 octombrie) slujbele religioase se țin în limba slavonă, iar calendarul folosit este cel Iulian (Fig. 152, 153, 155). Este vorba de biserica popovită clădită în 1871 cu Hramul Sfintei Cruci²⁶⁴.

Principalele sărbători din calendarul creștin-ortodox de rit vechi sunt pe:

- **7 ianuarie** - Crăciunul - Nașterea Domnului;
- **14 ianuarie** - Sf. Vasile cel Mare. Ca început de an nou.
- **19 ianuarie** - Boboteaza;
- **7 aprilie** - Bunavestirea;
- **Paștele, Înălțarea Domnului și Sfânta Treime** coincid cu aceleași zile în care respectivele sărbători sunt prăznuite și după calendarul Gregorian;
- **6 mai** - Sf. Gheorghe;
- **12 iulie** - Sf. Petru și Pavel;
- **2 august** - Sf. Ilie;
- **19 august** - Schimbarea la față;
- **28 august** - Sf. Maria. Adormirea Maicii Domnului;
- **21 septembrie** - Nașterea Maicii Domnului;
- **4 decembrie** - Intrarea Maicii Domnului în Biserică;
- **19 decembrie** - Sf. Nicolae.

O serie de obiceiuri care marchează momente importante din viața omului și care s-au practicat și se practică, la Jurilovca, sunt: obiceiuri în legătură cu nașterea, nunta, moartea.

La naștere femeia era asistată de una din babele „babca” satului, care îndeplinea rolul de moașă. Chiar și-n momentul în care venirea pe lume a unui copil se făcea deja la spital, femeile mai în vârstă nașteau, însă, în sat, asistate de babă.

A doua zi se făcea o baie femeii lăuze și i se citea molifta de preot ca să poată ieși în curte. Timp de 40 de zile femeia nu are voie să iasă pe stradă, iar această interdicție este ridicată în momentul în care se citește molifta de 40 de zile. Tot după 40 de zile este și copilul împărțășit. Botezul are loc la 8 zile după naștere. La botez veneau, înainte numai femeile; ele aduceau câte un obiect copilului, dulciuri.

Ceremonialul de căsătorie începea cu logodna tinerilor care avea loc la biserică, tinerii fiind însoțiți de părinți și nași.

Nunta începea vineri seară cu sărbătoarea numită „divișnic” – la casa miresei. Se puneau batiste sau baticuri la fete și batiste la băieți. Alaiul mergea apoi la casa mirelui pentru a „cinsti casa”, petrecerea continua apoi la casa miresei (Fig. 139).

Duminică, rudele mirelui vin să „cumpere” mireasa. Mireasa este pregătită pentru nuntă în timp ce invitații servesc masa pregătită de socrii mici, se cântă cântece bisericesti.

În timpul slujbei religioase, când preotul pune „cununiile”, miresei i se prinde pe cap (de către nașă) *kicika* – semn că fata a intrat în rândul nevestelor. Acest gest ritualic este circumscris ritualului de trecere de la o stare civilă la alta. Prezența acestui gest ritualic și la alte populații (chiar dacă diferă obiectul cu valențe ritualice) demonstrează păstrarea, până în contemporaneitate, a unor mentalități arhaice, a unor arhetipuri.

Când se întorc de la biserică există obiceiul „aruncării cu apă” în poarta casei mirilor. Petrecerea de duminică avea loc la casa mirelui și se numea *sviadba*. Nunta se încheia luni cu o altă petrecere numită *pirasva*.

În cadrul ceremonialului de *înmormântare* întâlnim, ca și la celelalte populații, cele trei etape proprii oricărui rit de trecere: despărțirea de *lumea celor vii*; pregătirea trecerii în lumea cealaltă și integrarea în lumea morților; restabilirea echilibrului social rupt prin

²⁶⁴ *Ibidem*, p. 653

plecarea celui mort. Răposatul este ținut în camera din față a locuinței până în 3 zile. În tot acest răstimp la căpătâiul său este citită Psaltirea și stă aprinsă o candelă (aceasta trebuie să ardă continuu până la 40 de zile). Răposatul va fi purtat până la biserică și apoi la cimitir, pe o năsalie, de către 6 oameni-rude (rudelor de gradul I le este interzis); aceștia sunt și cei care au săpat mormântul și-l vor îngropa. Se spune că fiecare trebuie să participe la săparea unui mormânt și la „ducerea” unui răposat cel puțin odată în viață - pentru a-și pregăti ultimul drum (informație oferită de Paul Condrat).

Pe fruntea răposatului se pune o bentiță - „venecic” care are inscripționat în slavonă „Sfinte puternice și nemuritorule Dumnezeu îndurate de noi” (vezi imaginea de mai jos) și este învelit într-o pânză - „savîn” după cum a fost înmormântat Isus.

De asemenea, nelipsit este „pois”-ul și mătăniile („lestovca”). „Pois”-ul (brâul), nelipsit în costumul rușilor-lipoveni, dincolo de faptul că este marcă identitară, are și o funcție ritualică mărturisind despre mentalitatea și spiritualitatea acestei etnii (se consideră că „pois”-ul face legătura între trup și suflet, având în același timp și valențe apotropaice).

La slujba de la biserică preotul pune în mâna decedatului o scrisoare către Sf. Petru - „zapis”.

Este înmormântat cu picioarele spre est, spre locul unde stă crucea de pe mormânt deoarece există credința că la Înviere, primul lucru pe care-l va vedea este crucea.

Din cortegiu face parte și persoana care duce „cukia”-ua (grâu fiert cu miere) ce va fi împărțită la masa de pomenire.

O contribuție importantă la dezvoltarea activității culturale din localitate a avut-o Naum Pocorschi (1896-1983), care, pe lângă activitatea desfășurată în cadrul bibliotecii din Jurilovca este cunoscut pentru întemeierea – sprijinit de autoritățile locale, dar mai ales prin resurse proprii – Muzeului etnografic „Razelm” din Jurilovca, ce va fi vizitat de majoritatea localnicilor dar și de numeroși turiști; muzeul a încetat să existe odată cu stingerea din viață a omului de cultura Naum Pocorschi în 1983 ²⁶⁵.

În Jurilovca este deschis un Punct de Informare Turistică. În incintă este amenajată Expoziția „Orgame/Argamum” privind istoria și tradițiile localității.

Tradițiile și îndeosebi cântecele și dansurile sunt păstrate și valorificate de Ansamblul folcloric lipovenesc *Reabinușca* (înființat în 1988) ce-și desfășoară activitatea la Comunitatea Rușilor Lipoveni și la Căminul Cultural și care s-au remarcat la numeroasele concursuri și spectacole la care au participat. În localitate s-a constituit și Ansamblul *Juraveli (Cocor)* de asemenea cu un repertoriu de cântece specifice lipovenilor proiect în care s-au implicat mai multe cadre didactice. (Fig. 156) De câțiva ani în localitate se organizează „Festivalul borșului de pește” unde sunt promovate tradiții ale rușilor-lipoveni din județul Tulcea (Fig. 157).

3.7. Mahmudia

3.7.1. Localizare și cadru natural

Localitatea Mahmudia este situată în partea nord – estică a județului Tulcea, la intersecția dintre paralela de 45° 04' latitudine nordică și meridianul de 29° 05' longitudine estică.

Din punct de vedere administrativ, comuna Mahmudia este delimitată de următoarele teritorii:

- la nord – teritoriul administrativ al comunei Maliuc
- la est și sud – teritoriul administrativ al comunei Murighiol
- la vest – teritoriile administrative ale comunelor Beștepe și Valea Nucarilor.

²⁶⁵ Informație oferită de Paul Condrat, manager al rețelei electronice a comunității locale.

Accesul în localitate este asigurat de DJ 222C, care leagă această localitate de reședința de județ (Tulcea), situată la o distanță de 32 km.

După tipologia străzilor și relația lor în sistem, structura tramei stradale din Mahmudia cuprinde două mari străzi paralele cu șoseaua, iar celelalte sunt perpendiculare și neregulate.

Localitatea Mahmudia se situează pe malul drept al Dunării, în zona de racord dintre Dealurile Tulcei (Dealurile Beștepe) și îngusta luncă a Dunării ce se dezvoltă pe malul brațului Sfântu Gheorghe, reprezentând o poartă de intrare în Delta Dunării (Fig. 158, 159, 160, 162).

Dealurile Tulcei aparțin din punct de vedere geologic Dobrogei vechi, kimerice, transformate de acțiunea puternică a agenților externi într-o alternanță de dealuri insulare și de câmpii joase.

Fundamentul zonei studiate, este format din roci paleozoice, care ies la zi în câteva puncte (aflorimente), urmând depozite triasice și cuaternare, reprezentate prin loess.

Relieful pe care se dezvoltă localitatea descrește altitudinal înspre nivelul de bază local reprezentat de Dunăre (Fig. 161).

Rețeaua hidrografică din arealul Mahmudia este dominată de brațul Sfântu Gheorghe. În afara acestui mare emisar, versanții nordici ai Dealurilor Beștepe prezintă o serie de văi torențiale, fără apa permanentă, care determină în peisaj un aspect tipic deluvial.

Regimul hidrologic natural al Dunării a fost modificat antropic, prin îndiguiri, desecări. Astfel o serie de terenuri reprezentate de gârle, japșe, ghioluri au devenit incinte agricole. Această intervenție brutală asupra peisajului a determinat mutații pe de o parte în practicarea ocupațiilor (pescuitul a necesitat modalități noi pentru a supraviețui, agricultura a devenit extensivă), pe de altă parte în structura populației pe domenii de activitate.

Teritoriul localității Mahmudia se încadrează în climatul continental temperat, dar prezintă o serie de caracteristici datorită factorilor locali precum: apropierea față de Dunăre, morfologia reliefului, expoziția pantelor.

Principali parametri climatici sunt: radiația solară globală medie anuală de 125 Kcal/cm², precipitații medii anuale relativ reduse (sub 400 mm), temperatura medie anuală de 11° C.

Vânturile din nord ating o frecvență mare iarna, vara adăugându-se cele de vest și nord-vest, iar primăvara cele din sud-est.

Vegetația naturală este adaptată condițiilor morfo-pedo-climatice, în acest areal realizându-se tranziția de la stepă (păiușul, pirul crestat, lucerna mică) și silvostepă (pâlcuri de arbori și arbuști termofili) la vegetația de luncă și baltă (vegetație higro și hidrofilă).

Elementele faunistice care populează zona silvostepii sunt adaptate agrobiocenozelor: popândăul, hârciogul, avifauna specifică.

Fauna care populează luncile și bălțile se compune din: rata, gâsca, pescărușul, sitarul, lișița, în general specii migratoare (oaspeți de vară, de iarnă, specii de pasaj, specii accidentale sau de invazie).

Ihtiofauna prezintă un interes special, cele mai frecvente fiind speciile dulcicole autohtone – crap, babușcă, plătică, avat, știucă, biban, șalău, somn și alohtone, provenite din Extremul Orient – caras argintiu, novac, cosaș. Unele specii de pești constituie obiectivul pescuitului sportiv în apele dulci, larg răspândit în zonă (caras argintiu, babușcă, roșioară, oblete, crap, avat, biban, șalău, știucă, somn).

Având o suprafață de 415 ha, *Rezervația naturală Dealurile Beștepe* este amplasată pe teritoriul administrativ al comunelor Mahmudia și Beștepe.

Originalitatea acesteia constă în coexistența pajiștilor stepice pe substrat calcaros cât și silicios, rezultând o mare biodiversitate a vegetației.

În cadrul faunei au fost identificate 11 specii amenințate cu dispariția, a căror conservare necesită constituirea ariilor speciale de protecție faunistică.

Constituirea în anul 1990 a *Rezervației Biosferei Delta Dunării*, cu autonomie proprie și prin sprijinul financiar al multor organizații internaționale, a făcut ca turismul să aibă alt statut și să fie încurajat cel în sistem organizat, care valorifică mai bine infrastructura turistică existentă și reduce cel mai mult formele de poluare ce pot apare în cazul individual, mai greu de controlat.

Rezervația Biosferei reprezintă un teritoriu ocrotit care conservă integralitatea, funcționalitatea și alte însușiri naturale ale ecosistemelor naturale, care prin prezența lor contribuie la regenerarea continuă a resurselor fundamentale ale biosferei și în care populația reprezintă o componentă integrantă.

Conform zonării funcționale a RBDD, în arealul Mahmudia este zonă tampon, pentru a asigura atenuarea impactului antropic asupra zonelor protejate și zone economice reprezintă terenuri în regim liber de inundații, terenuri îndiguite pentru folosință agricolă, piscicolă, silvică, terenuri pe care sunt amplasate așezări umane, fonduri de vânătoare. În arealul Mahmudia și în împrejurimi avem: amenajarea agricolă Mahmudia – Murighiol, fondul de vânătoare nr. 59 Bălteni (12741 ha), amenajarea piscicolă Independența (2260 ha), zona de pescuit de pe brațul Sfântu Gheorghe, între Canalul Litcov și Gura Dranov.

3.7.2. Istoricul așezării și populația

Primele date istorice referitoare la locuirea spațiului pe care se află astăzi așezarea sunt din perioada romană. G. Dănescu descrie Mahmudia ca o așezare foarte veche, din epoca romană, când se numea „Cetatea Crucii”²⁶⁶.

M. D. Ionescu menționează așezarea localității pe ruinele vechii cetăți romane Salsovia:

„Pare-se că orașul de azi este zidit lângă ruinele vechiului Salsovia, din care n-au mai rămas decât temelile cetății. Ea avea 125 m lungime și tot atâta lățime. Are forma unui hexagon cu 6 laturi; așezată pe un platou de pe brațul Sf. Gheorghe, pe care-l domină cu 50-70 m. În 1872, zidurile de piatră ale cetății aveau în partea bine conservată, o înălțime de 3 m și o lățime de 2. În afara zidurilor, de jur-împrejurul cetății, se afla un șanț de pământ ce o înconjura ca o cingătoare; acest șanț avea pe la 1872 o adâncime – nu în toate părțile păstrată – de 5-6 m. În multe locuri, șanțul astupându-se, s-a transformat în val. E posibil, ca acest șanț să fi fost opera genovezilor, care au stăpânit în veacul de mijloc pe aici. Cercetătorii de comori au găsit în aceste ruine niște vase de pământ colosal de mari, făcute din pământ ars și îngropate la un stat de om. Ele erau pe dinăuntru căptușite cu pânză și erau pline cu mălai ars, ceea ce înseamnă că au fost arse, de aici se deduce, că cetatea a fost distrusă printr-un groaznic incendiu, probabil în timpul năvălirilor barbare. În războiul din 1828-1829, o luptă, ale cărei detalii sunt necunoscute, a avut loc în propiere de Mahmudia. Din timpi necunoscuți, orașul a fost fondat de o colonie de români care îi dădeau denumirea de Beștepe Românesc, spre deosebire de cel turc. Sultanul Mahmud al II-lea, pe la 1832, declară localitatea oraș și o numi Mahmudieh; aici fondă și o giamie, care s-a reconstruit de Abdul-Hazis. Tot cam în acest timp, o familie românească, numită Gâscă, a zidit biserica creștină. Mobilierul acestei biserici a trecut în urmă la Biserica Sfântul Nicolae, din Tulcea, clădită în 1846 de aceeași familie. În ajunul războiului din 1877-1878, orașul a fost fortificat în partea sa apuseană prin două uvrage mari semi-permanente, dar care n-au folosit la nimic. Astăzi, orașul are forma unui dreptunghi, cu baza cea mică rezemată pe Brațul Sfântul Gheorghe. Terenul este în pantă dulce spre braț. Are o stradă principală pe mijloc și câte două laterale paralele, în dreapta și stânga acesteia; cele transversală sunt

²⁶⁶ G. Dănescu, *Dicționar geografic...*, p. 317

scurte, strâmte și neregulate. Pe strada principală sunt așezate prăvăliile cu streșini prelungite și sprijinite pe stâlpi, au un aspect cu totul oriental. Orașul este nepavat, murdar; iluminatul este iluzoriu, paza și serviciul municipal, de asemenea(...) Case sunt 436, bordeie 3, prăvălii 4, mori 10, fântâni 1. Bugetul comunei se compune din 15.520 lei la venituri și 14.731 lei la cheltuieli, dând un excedent în timp de 5 ani de 3944 lei. Sunt în comună 299 contribuabili. Instrucția publică se predă într-o școală mixtă, cu doi învățători, fondată de locuitori în 1883, costă 4.000 lei, are 10 ha pământ ca venit, e frecventată de 142 copii. Primăria n-are încă un local. Biserici sunt: o biserică creștină, despre care am mai vorbit, ea a fost reedificată în 1864, s-a reconstruit în 1899 și a costat 35000 lei; are filiale în Gorgova și Cara-suhut; are un preot și-un cântăreț; mai e o biserică a lipovenilor bespopoviți, una a lipovenilor nămolici și una a lipovenilor popovi; se mai află și o gîmie despre care s-a vorbit, deservită de 3 hagi, cum și o sinagogă cu hahamul ei.”²⁶⁷.

După cum menționează prof. Ciocan Ion, cetatea Salsovia era amintită pe la anul 200 d.H. ca cetate romană. Pe timpul împăratului Valens goții au ars-o din temelii, a fost părăsită, nemaifiind menționată până în secolul al XV-lea, când au reconstruit-o negustorii genovezi.

Firul istoriei se întrerupe pentru mai bine de trei veacuri. Între anii 1828-1829, localitatea este menționată în două hărți militare, una rusească și alta austriacă. În harta rusească este menționată sub numele de „Mold. Beștepe” cu 72 gospodării existente la acea dată. Ion Ionescu dela Brad menționează Mahmudia printre localitățile pustiite în urma războiului ruso-turc. Fiind apoi populat cu familii venite din Moldova. Familii de moldoveni care s-au perpetuat în timp sunt: Dogaru, Bălan, Istrate, Roșu.

Din 1832 Sultanul Mahmud II declară localitatea oraș și o numește Mahmudieh, având 20.000 locuitori. Așezarea a căpătat o importanță strategică în perioada ocupației turcești²⁶⁸. Constantin C. Giurescu în lucrarea *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne*, consemnează că, abia în anul 1854 Sultanul Mahomed V a zidit în sat o biserică (gîmie), i-a dat numele său și la ridicat la rangul de târg.

Tradiția orală leagă toponimul Mahmudia de următoarea baladă: „Dealuri, cinci dealuri²⁶⁹ / Multe amaruri voi ați mai văzut, / Dar ați tăcut... / Dunăre, Dunăre, drum fără pulbere, / Multe ai simțit și-ai inghițit! / Ruini trecătoare și nepăsătoare, / Salsovie, sub pământ tu taci de secole mormânt. / Voi lună și soare, mereu călătoare, / Ați privit de sus și-ați ținut ascuns / Că aici pe pământ multe rele au fost și multe rele sunt. / Nici v-ați întrebat cu ce-i presărat Drumul Robilor²⁷⁰ / Brâu întins pe cer, stele ce nu pier? / Îs lacrimile lor, ale robilor / Îs lacrimi de jale și lacrimi de dor! / Apă, cer, pământ n-ați scos un cuvânt / Că pe vremea turcului, vremea musulmanului, / S-a petrecut o întâmplare, / O întâmplare adevărată cu un sultan și o mândră fată... / Întâmplarea nu-i curând, dar noi o păstrăm în gând / La bătrâni povestea vie-i că-i povestea Mahmudiei! / O pescăreasă bătrână pofta apă din fântână. / Ilinca când auzea de la oglindă pleca, unde se tot dichisea, / Trandafir în păr prindea, coafele și le lua și la fântână pleca. / Acolo când ajungea, cu surate se-ntâlnea / Pân' să-și umple coafele, începură vorbele, / Glume, spuse cu mult haz, să mai uite de necaz. / Mult taifasul n-a ținut, ca un trăznet a căzut: / Nu râdeți, nu suguiți, vin turcii... Fugiți, fugiți! / Vin călare chiuind pe caii lor nechezând / Și cu steagul lor fluturând / Cu Mahmud în fruntea lor, turcilor agalelor²⁷¹ / Îs cu verde îmbrăcați și cu roșu garnisați. / Cu coafele jumătate, cu cobilițele-n spate, / Fug care încotro... ca turcii să nu ne le ajungă... / Ilinca pasul grăbea și-napoi se tot uita, / Apa din cofă-i curgea, / Fuga la maică-sa da, / Maică,

²⁶⁷ M.D. Ionescu, *op.cit.*, p. 400-401.

²⁶⁸ I. Ciocan, *Monografia Comunei Mahmudia, manuscris, Arhiva Primăriei Mahmudia*, manuscris, p. 47-51

²⁶⁹ Cinci dealuri – *Beștepe* (toponim de origini turcești).

²⁷⁰ Calea Lactee.

²⁷¹ *Aga*, plural *agale* = ofițer sau comandant turc.

măiculița mea / Vin turcii ca să mă ia / Cu Mahmud în fruntea lor, turcilor agalelor / Mahmud, sultan de temut, / Care ce-a vrut a făcut. / Cu verde sunt îmbrăcați și cu roșu garnisați. / Of... bătui-ar Dumnezeu / Pică iar pe capul meu... / Fata mamei, fată bună, / Vestea asta nu-i a bună! / Du-te fuga-n grădiniță, / Și te-ascunde-n romaniță. / Unde romanița-i deasă / Să nu te vezi de frumoasă! / Bine vorba nu sfârșea, / Turcii îndată că sosea, / După dâră se lua. / Erau cu verde-mbrăcați și cu roșu garnisați. / Cioc selim bre pescăreasă! / Unde-ți e fata frumoasă? / Ce-ați luat nu vi-i destul... / Vreți să-mi luați și sufletul? / De când mi-ați răpit feciorii, / Mândri, frumoși ca bujorii, / Am ajuns ca o năucă / Și-s mereu cu gând de ducă! / Merg și-ntreb ca om nebun, / Încotro e Istanbul, / Să trimit pe vânt oftare / Că de dor mama lor moare / Și-i vrea într-o îmbrățișare! / O gheară în piept mă strânge / Și inima mi se frânge... / Nu-n-țelegeți cum bag seamă / Ce-i o inimă de mamă... / Tot îmi dați târcoale aici, / Și mă sfârtecați în cinci / Mi-ați turcit patru băieți / Acum și fata mi-o vreți? / N-am fată de împețit! / A mea fată a murit! / Dacă nu-mi credeți cuvântul, Mergeți și-i cătați mormântul. / Turcii cazmale lua, / Și la cimitir pleca. / Începea și tot săpa, / Pe Ilenca n-o găsea. / Un turc iute, mărunțel, / Parcă avea o streche-n el, / Tot săpa și tot spunea / Că doar bolovani scotea, / Pe Ilenca n-o găsea. / Pescăreasă, pescăreasă, / Unde ți-i fata frumoasă?! / Tu fata de nu ni-i da, / Țățele ți le-om tăia, / Foc la casa ta om da, / Pe tine te-om spânzura, / Când se lasă zorile, / Să te mănânce ciorile! / Mamă-sa când auzea, / Se văita și tot plângea, / De frică se îngrozea. / Mahmud se mai înmuia / Și așa îi cuvânta: / Pescăreasă, vrem nu vrem, / Băgam Ilinca-n harem! / De la el nu cer nimic, / Doar să joace din buric, / Când Mahmud stai pe saltea / Și tragi fum din narghilea. / La tine dam sarsanale, / Cu mătăsure și parale. / Pe mama a cuprins-o mila: / - Mahmud, eu nu-mi vând copila... / - Asta vorbă nu-i plăcut! / Sultan s-a uitat urât, / I-a pus iatagan la gât, / Semn că-i taie beregata / De nu vrea să-i deie fata. / Chiar că inima-i plângea, / Strânsă cu ușa spunea: / Duce-vă-ți în grădiniță, / Și-o cătați în romaniță, / Unde-i romanița deasă / Să n-o vedeți de frumoasă! / Ienicerul mărunțel, / Cel ce-avea strechea în el, / Așteptând o grasă plată, / O descoperi pe fată. / Alah dat mie chilipir / Sultan! ...Parale! / -Sictir! / De la voi știm un cuvânt: / Nu dam pasărea din mână, / Pe-ăla care zboară-n vânt! / La tine nu dam nimica, / Până nu-i aici Ilinca! / Turci acolo se ducea, / Pe Ilinca o găsea. / Cu cosițe pieptănată, / Cu ie de ea lucrată, / Le ca un câmp de flori, / Purtată în sărbători. / Mâinile i le lega, / Pe cal ei o arunca, / Și la Dunăre pleca, / Să o urce-n barca lui, / A Mahmud, sultanului. / Barcă mare, poleiată, / Cu roș verde garnisată, / Cu semiluna-n catarg, / Ce-i poartă pe turci în larg. / Dunărea se tulbura, / Valuri mari arunca, / Și la mal spumă făcea, / De credeai că clocotea. / N-a văzut, curgând în jos, / Chip de fată mai frumos. / Când la Dunăre-ajungea, / Mamă-sa o-mbrățișa, / Și pe frunte o săruta, / Și cu lacrimi o scălda, / Ca pe-o moartă o bocea! / Ilinca mamei spunea: / - Stai măicuță liniștită, / Pentru asta-s pregătită! / Iar turcilor cuvânta: / - Turcilor, agalelor, / - Dezlegați-mi mâinile, / Să-mi despletesc coadele, / Să-mi jelesc nepoatele! / Mahmud un semn le făcea, / Și turcii înțelegea, / Mâinile le dezlega. / Când slobodă se vedea, / Ilinca le cuvânta: / Decât roabă turcilor, / Bună hrană peștilor! / Ea ia și-o dezbrăca, / Și-n Dunăre o arunca, / Și Ilinca după ea, / Și-amândouă se înneca! / Cei de față au înlemnit, / Și parcă s-au zăpăcit. / Mahmud, speriat, plângea, / De pământ turbanu-și da, / Și zicea și repeta: / Ghiaur afurisit, / Pe sultan a păcălit! / Ghiaur afurisit, / Pe sultan a păcălit! / Lacrimile mult curgea, / Mahmudele²⁷² se făcea, / Iar Mahmud le aduna, / Și-n Dunăre le arunca. / - Sictir! Nu mai vrei nimica, / - Dacă nu-i a meu Ilenca! / Mahmudele luceau, / Unii pești le înghițeau, / Ca de-atâtea mahmudii / Păreau, frate, aurii. / Când Dunărea a scăzut, / Pescăreasa a văzut / În nisipul de la mal / Că luceau fețe de ban, / Cu obrazul lui Mahmud, / Mahmud, sultan de temut! / Iar pe pietrele spălate / Ia fetei ruptă-n spate! / Maică-sa tare plângea, / La sân ia o strângea, / Inima i se sfârșea. / Fata mamei, fată

²⁷² Mahmudea = monedă turcească de aur

bună, / Fata mamei a creștină, / Nu mai ești în grădiniță, / Nici ascunsă-n romaniță, / Unde-i romanița deasă / Să nu te vezi de frumoasă! / Ești în ceruri, fată bună, / Că nu te-ai lăsat păgână, / Fata mamei, fată bună! / Iar Mahmud, sultanul turc, / I-a luat ia, pe ciubuc. / Și-n mulțime-o flutura, / Ca pe o izbândă a sa. / Văzându-l lumea striga: / Trece Mahmud cu ia! / Trece Mahmud cu ia! / Copilași, bătând din palme, / Strigau și ei, după mame: / Mahmud ia! Mahmud ia! / Mad-mu-dia! Mahmudia! / Se crede, se presupune, / Că-ntâmplarea de demult, / A dat satului un nume / Ce e bine cunoscut. / Prin puterea minții lor / Și prin forța brațelor, / Localnicii, dintr-un nume, / L-au schimbat în bun renume.”²⁷³.

Ion Ionescu dela Brad în lucrarea *Excursion agricole dans la plaine de la Dobroudja*, apărută la Constantinopol în 1850 menționează pentru localitatea Mahmudia prezența majoritară a românilor „de trei ori și ceva mai numeroși decât bulgarii (...), și depășeau cu mult pe tătari și pe turci”.

La sfârșitul secolului al XIX-lea în structura populației predomina elementul etnic rusesc (ruși-lipoveni 112 familii cu 553 persoane) urmat de români – 71 familii (378 persoane), turci-tătari – 34 familii cu 140 persoane, evrei 18 familii cu 89 persoane, bulgari 7 familii cu 47 persoane și 2 locuitori armeni.²⁷⁴

În Mahmudia, școala s-a înființat în anul 1879, primul învățător fiind Radu Topor, absolvent al Școlii Normale din Galați. În 1900, școala era mixtă, avea doi învățători și 142 de elevi. Dispunea de 10 ha de pământ. În cele două sate componente, cu populație de pescari care locuiau în corturi, nu existau la acea dată școli.

M. D. Ionescu menționează la 1904 un total de 1437 locuitori din care: 516 români, 328 lipoveni fără popă, 120 tătari, 213 ruși, 93 lipoveni cu popă, 80 bulgari, 71 evrei, 12 greci, 2 germani, 1 găgăuz, 1 albanez²⁷⁵.

Anuarele statistice publicate furnizează următoarele date cu privire la populația localității: în anul 1930 erau 2150 locuitori cu 432 gospodării, două clădiri cu destinație publică (probabil școala și primăria); în 1970 erau 5255 locuitori; în 1975 – 5618 locuitori; în 1980 – 5740 locuitori; în 1985 – 5588; în 1990 – 5286 locuitori.

La recensământul din 2002 s-au monitorizat 2905 persoane din care: 2343 români, 506 lipoveni, 28 turci, 26 ucraineni, 1 polonez, 1 rrom. La recensământul din 2011 s-au înregistrat 2341 locuitori din care: 1883 români, 347 ruși-lipoveni, 10 turci, 23 ucraineni, 7 tătari, 1 rrom și 69 nedisponibili.

Numărul redus de locuitori de etnie turcă se datorează fenomenului, de altfel general în Dobrogea, de migrare a acestei etnii dinspre localitățile rurale spre cele urbane (Tulcea, Constanța). Menționăm în acest sens și informația orală conform căreia multe familii de turci din Mahmudia s-au mutat la Tulcea pe strada Mahmudiei²⁷⁶.

Acest fapt explică și dificultatea reconstituirii, în demersul nostru, a modului de viață a etniei turce de la gospodărie și locuință până la mentalități, obiceiuri și viață religioasă.

3.7.3. Structura așezării și gospodăria

Vatra satului Mahmudia s-a dezvoltat în jurul bisericii și a școlii, doi poli cu însemnătate deosebită în viața comunității. Dezvoltarea acesteia s-a realizat în toate direcțiile. Ca o consecință a situării localității la contactul dintre două forme de relief cu altitudini diferite, satul are o structură adunată a satului în zona de luncă și răsfirată pe versanții dealurilor (Fig. 163).

Gospodăria tradițională se integrează arealului nord-estic-dobrogean mai exact sectorului deltaic, datorat poziționării pe malul drept al brațului Sf. Gheorghe. La data

²⁷³ subiect anchetat : Maria Lascu, n. 1926, consemnat I. Titov și N. Al. Știucă, Mahmudia, martie 2010

²⁷⁴ G. Dănescu, *Dicționar geografic ...*, p.316

²⁷⁵ M. D. Ionescu, *op.cit.*, p. 400-401

²⁷⁶ inf. Geambai Nedin, consemnat Titov I., februarie 2009

cercetării putem spune că peisajul arhitectural se înscrie procesului de modificare/schimbare accentuată, determinat de evoluția socio-economică, de modificările mentalitare sub atracția civilizației urbane, observabile începând cu 1990. Capacitatea de păstrare a elementelor tradiționale diferă de la o gospodărie la alta, dacă unele păstrează, încă, elemente aparținând civilizației tradiționale de la începutul secolului al XX-lea, altele și-au dezvoltat valoarea tradițională doar prin reconstituire bazată pe chestionare detaliate și pe interviuri ample luate celor mai vârstnici membri. Cu toate acestea, putem spune că gospodăriile care conservă elemente de tradiție rurală sunt încă multe.

Construcții componente ale gospodăriei din Mahmudia sunt: casa, bucătăria de vară, adăpostul pentru animale, cuptorul, baia, cumicul pentru păsări.

Prin întregul ei, **casa** este, poate, expresia definitorie a modului de viață, a viziunii uneia sau alteia dintre comunități asupra spațiului de locuit, și nu în cele din urmă, expresia definitorie a spiritualității unui neam: „o casă oriunde ar fi ea, durează și depune neîncetat mărturie cu privire la mișcarea lentă a civilizațiilor, a culturilor încăpățănate să păstreze, să mențină, să repete”²⁷⁷.

Casa este amplasată, în general, cu fațada secundară spre uliță (Fig. 164, 165) Frecvent, apar și construcții în structura cărora casa este orientată cu fațada principală spre uliță. Casele amplasate cu spatele spre drum sunt relativ puține.

În ce privește tehnicile de construcție se întâlnesc case construite pe furci cu stâlpi de stejar sau salcâm; case construite din ceamur; case din chirpici.

Acoperișul caselor este în două sau patru ape. Unele case sunt învelite în tehnica numită „nemțește” cu stuful mărunț, rețezat și bătut pe toată suprafața acoperișului (Fig. 169). Casele învelite „rusește” au stuf cu tulpina groasă și lungă cât panta acoperișului. Cele două tehnici se întâlnesc în realizarea învelitorii caselor aparținând deopotrivă celor trei etnii din localitate. Alături de acest material tipic și tradițional, totodată, se întâlnesc și materiale noi pentru învelitoare: tablă, țiglă, azbociment.

Din punct de vedere planimetric, casa este dezvoltată pe direcția longitudinală, evidențiindu-se următoarele tipuri de case:

- a) o cameră și tindă, fără prispă și fără stâlpi - cel mai vechi tip de plan (extrem de rară);
- b) două camere și prispă parțială; ca variantă se relevă planul în care cea de a doua cameră înaintază aproape de limita din față a prispei, unde se află amplasați stâlpii. Din punctul nostru de vedere, varianta se constituie ca o modificare în structura planimetrică a unora dintre locuințe, dar nu poate fi considerată variantă în tipologia planimetriei tradiționale;
- c) două camere și tindă centrală – tipul predominant de locuință- cu unele variante generate de extinderea în plan a uneia din camere :
 - două camere, tindă și prispă parțială,
 - două camere și tindă retrasă,

Alte variante (de altfel rar întâlnite) au fost generate de amplificarea prin dezvoltarea în longitudine a nucleului de bază cu încăperi ce au diverse funcționalități:

- „bucătărie de iarnă” (și pentru dormit) - „casă de curat” - „tindă” - „casă de curat”,
- „casă curată” - „tindă” - „casă” - „bucătărie” - „marchiză”
- „sală - bucătărie de iarnă” - „casa mică” - „tindă și odaie” - „casă mare”.

Decorul caselor din Mahmudia se înscrie în stilul celui caracteristic arhitecturii dobrogene. Locul de amplasare a decorului la casă îl constituie frontonul de la stradă,

²⁷⁷ F. Braudel, *Structurile cotidianului*, București, Ed. Meridiane, 1984, p.7

stâlpii și capitelurile acestora precum și pazia. Frontoanele din scânduri au trafor pe cele trei laturi, iar în vârful triunghiului o țepușă. Uneori din modul în care este bătută scândura rezultă un decor « în verif », în romburi concentrice.

Stâlpii au sculptate, la jumătatea înălțimii, forme ce sugerează mici romburi, iar capitelurile sunt decorate cu tăieturi executate după modele trasate cu tiparul.

Ponderea decorului este redusă, gama motivelor ornamentale este alcătuită doar din câteva elemente: stilizarea motivelor florale dispuse la pazia simplă (mai rar dublă), decor realizat din X-uri sau romburi decupate, în lemn, și aplicate. Întâlnim ca decor decupat și aplicat pe suprafața frontonului imaginea stilizată a *pomului vieții* (Fig. 166) sau a *glăstrei cu floarea*, uneori asociate cu peștele. Rar întâlnim la îmbinarea celor două pante ale frontonului, stilizarea motivului *sirenei* sau *razele soarelui* pe partea centrală a frontonului, motive care trimit spre mitologia slavilor și care este frecvent în alte microareale ale Deltei, ca specific al populației slave.

Se remarcă în localitate la casele lipovenești crucea cu opt extremități, așezată la intrare.

Principalele **anexe**, construcții componente ale gospodăriei sunt : grajdul, bucătăria de iarnă, bucătăria de vară, magazia, curnicul, samalâcul, cuptorul cu plită, cotețul pentru păsări. Dispunerea construcțiilor anexe / economice în cadrul curții se face în mod diferit de la o gospodărie la alta, în raport de criterii determinate de funcționalitate și de căile de acces.

În structura construcțiilor cu caracter economic întâlnim, în general, aceleași materiale ca și la casă: pământ, stuf, lemn, piatră (în cantitate redusă). Surprindem mici diferențe între materialele folosite în realizarea unora sau altora dintre construcții. Astfel grajdul avea pereții din ceamur, samalâcul și saiaua din stuf, iar hambarul din nuiele lipite, în interior, cu pământ. Grajdul nu avea temelie, dar hambarul avea tălpile groase, din lemn de stejar, și se sprijinea pe piatră.

Bucătăria de iarnă are plan dreptunghiular și este compusă din două camere, din care una este tinda cu rol de spațiu pentru depozitarea alimentelor, uneori și a uneltelor, și o cameră pentru pregătirea hranei și pentru locuit.

Bucătăria de vară este întâlnită sub forma unei polate în gospodărie, fără perete la fațadă și cu acoperișul sub forma unei platforme sprijinită pe patru stâlpi. În realizarea acestei construcții pe lângă materialele tradiționale se foloseau și cele de proveniență industrială.

Samalâcul, folosit la depozitarea furajelor pentru animale, este situat de obicei în preajma grajdului. *Porumbarul* apare ca o anexă independentă, dar și sub același acoperiș cu o altă construcție, în genere, magazia. În situația în care *grajdul* se construia în același timp cu casa, acesta închidea una din laturile curții, având axa longitudinală perpendiculară pe cea a casei.

O construcție anexă specifică populației lipovenești este baia cu aburi (*bania*) amplasată în «curte din spate» fie, paralel cu casa, fie lateral de aceasta.

Este alcătuită din două încăperi, o tindă – *predbaunic* și baia propriu-zisă. Construită din lemn sau chirpici, baia este lipită în exterior și în interior cu lut. Într-un colț se află cuptorul acoperit cu pietre de râu – **camenca**.

Tot pe cuptor, într-un vas mare se încălzește apa și odată cu ea se înfierbântă și pietrele. Alături de cuptor există un vas mare cu apă rece, din care se ia cu o cătrună (**caret**) și se aruncă peste pietrele înfierbântate provocându-se astfel aburul. Tot în această încăpere se află un pat de scânduri (**poloc**), folosit în momentul îmbăierii. În timpul băii se folosesc mănunchi din ramuri de stejar, cu care cei ce se îmbăiază se lovesc ușor peste corpul.

3.7.4. Ocupații și meșteșuguri

Ocupațiile principale practicate în localitatea Mahmudia sunt agricultura, creșterea animalelor și pescuitul. Cu o pondere mai redusă s-au practicat și se mai practică viticultura, pomicultura și albinăritul.

La Mahmudia se evidențiază sisteme caracteristice **agriculturii** tradiționale. Dintre cerealele cultivate în areal menționăm: grâu, secară, porumb, floarea soarelui. De asemenea se cultivau și cereale necesare creșterii animalelor: orz, orzoaică, ovăz.

O caracteristică în practicarea agriculturii este treieratul cu cai, într-un loc special amenajat fie în gospodărie, fie la câmp (numit „arman”), cât și folosirea anumitor unelte de treierat: tăvălugul și dicania.

Alături de cultivarea cerealelor se practica legumicultura și grădinăritul.

De remarcat faptul că legumele erau cultivate în grădina casei. Legumele cultivate (dovleci, roșii, ceapă, ardei, varză, cartofi) erau destinate, în general, consumului propriei familii și foarte rar destinate vânzării.

Alături de agricultură, **creșterea animalelor** a fost una din ocupațiile tradiționale și s-a dezvoltat de-a lungul timpului în strânsă legătură cu dezvoltarea agriculturii.

S-au crescut și se cresc, în principal, vite cornute mari (vacă, boi) și numai în anumite zone, vite cornute mici (în special oi și într-o mai mică măsură și capre), apoi cai și porci.

Se impune a fi incluse în zonele cu bogată tradiție în creșterea animalelor, datorită practicării intense a păstoritului. Ca argument menționăm statisticile din 1974 privind creșterea animalelor: 325 bovine, 2323 ovine, 43 cabaline, 69 porcine etc.

S-a practicat și se practică *sistemul de creștere liberă a animalelor*, fără păzitori. Este de menționat că în cadrul acestui sistem de creștere se interpune și *sistemul de creștere în turmă vara și aparte, acasă, iarna*, animalele fiind adăpostite, iarna în construcțiile anexe special construite (grajd, saia etc.). În satele din zona avută în vedere, vitele se întorceau seara în gospodărie sau erau lăsate în baltă (își amintește despre serile de vară petrecute „în baltă – la păzit vacile” – Albineț Ecaterina, n. 1930).

S-a practicat și se practică *sistemul de creștere în turmă vara și aparte, acasă, iarna*, animalele fiind aduse pe înașul satului.

Pescuitul este de asemenea o ocupație străveche, practicat atât în apele curgătoare cât și în bălți, lacuri, heleșteie, iazuri. În mod deosebit pescuitul s-a dezvoltat în zona de luncă și bălțile Dunării. În alimentație peștele a avut și are un rol deosebit de important, în special la populația din satele situate în lungul apelor curgătoare și al bălților. Practicarea ca ocupație principală avea ca scop atât satisfacerea necesităților de hrană, peștele fiind unul din alimentele de bază în zonă, cât și comercializarea, peștele fiind dus pentru vânzare la Tulcea sau era valorificat prin intermediul negustorilor. Mijloacele tradiționale de transport folosite la pescuit erau bărcile din lemn.

Cu anumite unelte cum este năvodul pescuiau câte doi pescari și numai din barcă.

Cercetarea de teren privind practicarea acestei ocupații la Mahmudia relevă ponderea acesteia în viața tradițională a comunei. Memoria colectivității reține că pescuitul avea aceeași importanță, în ocupațiile oamenilor de aici ca și agricultura. Aflăm că aprox. 50% din economia locală era reprezentată, altădată, de pescuit, iar cei care se ocupau cu pescuitul nu-l practicau doar pentru hrana familiei, ci și comercializau peștele.

În perioada interbelică un rol în comercializarea produselor și instituționalizarea – într-un anume fel – a ocupației au avut-o cherhanalele. Peștele predat la cherhanale era plătit de proprietarii de cherhanale pescarilor „la kilogram” (Fig. 186). Astăzi în localitate funcționează două cherhanale avându-i proprietari pe localnicii Cristea Paul și Erofei Vasile.

Cultivarea viței de vie (viticultura) este ocupație secundară. Se pot surprinde două aspecte în ce privește cultivarea viței de vie în viața tradițională a așezărilor și în perioada actuală.

La începutul secolului al XX-lea și până în 1940 vița de vie era cultivată numai la câmp (în afara gospodăriei) asigurându-se astfel strictul necesar nevoilor personale. La începutul secolului al XX-lea s-au cultivat soiuri de viță veche indigenă, soiuri hibride de tirează, zaibăr, nohan.

Vița de vie se cultiva altă dată foarte puțin, iar după 1950 se cultivă – de asemenea în spațiul din jurul casei. Instrumentarul folosit în viticultură este cel tipic: cosor, puțină, coșul de cărat strugurii, butia, linul, zdrobitorul, teascul. În cadrul instrumentarului viticol, tipul de lin cu formă dreptunghiulară și cu partea superioară tot din scânduri, întâlnit în toată Dobrogea și în Câmpia Dunării, este de dată recentă.

Pomicultura avea aceeași pondere ca și cultura viței de vie. Se cultiva și se cultivă: cireși, caiși, zarzări, nuci, pruni, meri, vișini. Producția era folosită pentru satisfacerea nevoilor din gospodărie.

O altă ocupație secundară a locuitorilor din Mahmudia este **vânătoarea**. Se puneau curse și capcane în câmp, „la baltă”. Se vâna mistreți, iepuri, fazani ș.a.

„Tatăl meu, Poltorac Filip era vânător și pescar. Îi plăcea foarte mult vânătoarea (...) Mergeau mai mulți, avea și prieteni din Plopu cu care mergea la mistreț. Îl lua și pe fratele meu și-a fost și soțul meu la mistreț. Nu era greu pentru că mistreții fac cărări în stuf. Și azi își amintește soțul de nopțile petrecute-n baltă la vânătoare. Mâncam multă carne: mistreț, iepuri, prepelițe, fazani. Iarna împușcau des iepuri...”²⁷⁸.

Albinăritul constituie o ocupație secundară la Mahmudia, fiind practicat de un număr redus de apicultori care nu au în proprietate mai mult de 10-15 stupi fiecare.

Din anul 1970, în comuna Mahmudia s-a deschis o unitate de exploatare a **calcarului** care a asigurat locuri de muncă populației locale. Calcarul având ca destinație Combinatul Siderurgic Galați.

Dintre meșteșugurile tradiționale practicate în Mahmudia amintim împletiturile din papură și stuf, prelucrarea lemnului și a metalelor, împletitul plaselor și relizarea bărcilor. Ele se practicau cu unelte specifice întregului areal.

3.7.5. Port popular

Vestimentația tradițională s-a păstrat până-n zilele noastre la rușii-lipoveni datorită vieții religioase, ca necesitate a respectării unor norme vestimentare impuse de biserică. Se remarcă la bărbați cămașa rusească fără guler – „rubășca”, purtată peste pantaloni și încinsă la mijloc cu un brâu – „pois”. Peste cămașă era purtată o haină lungă până aproape de gleznă, de culoare neagră („padiovca”) asemănătoare caftanului rusec. „Padiovca” este o piesă tipică pentru ținuta bisericească.

Costumul feminin este compus dintr-o fustă largă cu multe pliuri („iubca”), o bluză de asemenea largă („cohta”) purtată peste fustă și nelipsitul „pois”. În loc de *iubcă* femeile poartă și sarafan. Femeile măritate își poartă părul prins într-un coc sub „kicika” (o bonetă mică primită în cadrul ceremonialului de nuntă) peste care se punea baticul. În timp femeia își comandă la croitoreasă mai multe Kicika: cele croite simplu ca o bonetă sunt pentru uz cotidian, iar cele cusute în tehnica numită popular „*laba găștei*” și împodobită cu paiete și/sau mărgelile sunt de uz sărbătoresc. Fetele își împleteau părul într-o coadă prinsă cu o panglică lată.

Prezența, astăzi, în costumul femeiesc a hainei numită „cațaveică” (haină groasă, croită fără guler, încrețită în talie sub formă de pliuri) ne-a explicat-o d-na Erofei Ecaterina născută în Sarichioi, venită în Mahmudia în urma căsătoriei: „când am venit aici nu mai avea nimeni cațaveică, dar eu le-am comandat la o croitoreasă din Sarichioi care știe să facă

²⁷⁸ Învățător pensionar Mitrache Paraschiva, n. 1937, înregistrare martie 2009, consemnat Titov Iuliana.

și când au văzut femeile la mine și la fata mea au vrut și ele”. Asistăm la un fenomen de revitalizare a tradiției prin preluări/copieri de la o comunitate la celelalte (Fig. 176, 177).

De asemenea, nelipsit este „pois”-ul și mătăniile („lestovca”). „Pois”-ul (brâul), nelipsit în costumele rușilor-lipoveni, are o funcție ritualică mărturisind despre mentalitatea și spiritualitatea acestei etnii (se consideră că „pois”-ul face legătura între trup și suflet, având în același timp și valențe apotropaice).

Relevant pentru vestimentația românilor și a ucrainenilor care locuiesc în Mahmudia, este faptul că aici, la fel ca în întreg arealul Deltei Dunării, încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, memoria colectivității reține îmbrăcămintea confecționată din materiale industriale și cu o anumită influență a modei orășenești. Nu se reține să se fi purtat un port popular confecționat în gospodăria țărănească. Acest fapt etnografic considerăm că s-a datorat unei dezvoltări socio-istorice și economice care a început foarte devreme (Fig. 170, 171, 172, 173, 174).

Observăm - din cercetările de teren - că diferă doar terminologia, în sensul că avem un termen românesc și altul slav; în acest sens exemplificăm: cămașă („rubașcă”), fusta („iubca”), rochia („platia”).

Din perspectiva influenței orășenești, subliniem faptul că după 1930 în vestimentația populației din acest microareal ca și al întregii delte (mai ales în ce privește populația românească și ucraineană) apar anumite elemente noi: rochia confecționată din lână țesută în casă este înlocuită cu cea din materiale industriale și era cusută, în general, la Izmail, Chilia (de fapt Chilia Nouă), Tulcea; rochia începe să fie înlocuită de fusta cu volan creț și de bluza cu croială simplă. În ce privește vestimentația bărbătească, croiul pantalonilor era cel „nemțesc” cu linia obișnuită a celui de azi, dar mai largi în partea de jos; haina groasă de iarnă avea de asemenea croiala apropiată celei de astăzi. Aceste aspecte relevă faptul că deja la începutul secolului al XX-lea, costumele acestei populații purta însemnele unei vestimentații cu influențe orășenești, fenomenul accentuându-se în jurul anilor 1925-1930.

3.7.6 Alimentația

Tradițiile alimentare nu au rămas neschimbate, ele au fost modelate în timp și mai ales prin contactul între culturi. În istoria omenirii, alimentația a fost determinată de mediul natural, de structura socio-economică a comunităților, de concepțiile religio-spirituale, de paradigmele mentalului colectiv. Actul alimentar axat pe dimensiunea fiziologică, metabolică, în calitate de suport bioenergetic, a evoluat în funcție de cadrele geografice, de cadrele culturale, dimensionându-și semnificații și conotații specifice. Comunitățile oferă indivizilor coduri și modele culturale care sunt variabile în funcție de factori economici și sociali, în funcție de perioadele istorice.

Din punct de vedere al ocupațiilor putem vorbi de un sistem alimentar bazat pe cultivarea cerealelor (îndeosebi grâu, secară, mei, și mai târziu porumb), a viței de vie, consumul de lactate și carne (pește, vânat, porci, oi, capre, vite, păsări de curte ș.a.), completându-și resursele alimentare cu legume și miere de albine.

Mămăliga din mei a fost înlocuită treptat de mămăliga din porumb începând cu secolul al XVIII-lea. Alte plante aduse de pe continentul american sunt tutunul, cartoful și fasolea²⁷⁹.

Ponderea vânatului în alimentația tradițională s-a diminuat în raport cu creșterea consumului animalelor domestice astăzi, vânatul fiind o raritate mai ales după crearea spațiilor protejate.

Creșterea animalelor cornute în turme asigură carne pe tot parcursul anului și aduce alimente secundare noi precum lactatele.

²⁷⁹ Ibidem, p.6

Alimentația mahmudenilor nu este diferită de a celor din alte localități de pe Dunăre, se consumă des pește preparat simplu fript, copt sau fiert. Peștele mic se pregătește și „pe tablă” (se așează pe o bucată dreptunghiulară de tablă peste care se presară sare și se frige). Sau mai complex împreună cu legume în ciorbe sau borș, se prepară: *picană*, *scordolea* (în amestec cu cartofi fierți și maioneză), plachie, saramură, chiftele, ș.a. Sunt preparate întâlnite la toate populațiile cercetate: români, ruși-lipoveni, ucraineni.

Mâncarea gătită este variată datorită multitudinii de produse existente. Acest fapt derivă din varietatea ocupațională. Sunt întâlnite aceleași alimente și bucate ca pe întreg spațiul dobrogean la care se adaugă unele diferențele etnice. De exemplu, la români și ucraineni se face colivă pentru mort (grâu fiert cu zahăr, nuci, biscuiți sau pesmet fărâmat, se folosesc arome de rom, vanilie coajă de lămâie, se ornează cu bomboane), iar la rușii-lipoveni „cukia”-ua (grâu fiert cu miere) Întâlnim și la ucraineni termenul de *cuchia* care definește un aliment consumat în Ajunul Crăciunului (6 ianuarie), făcut din grâu fiert cu miere și nucă ce se consuma alături de alte 11 feluri de mâncare de post. La **rușii-lipoveni** în zilele de post se consumă ciorbe simple din legume (*sci*, *pahliobka*, ciorba rusească este gătită de toate gospodinele), diverse cocături (*vareniki*, *pirajki*, *ladâciki*, *cnâș*, *pișka* ș.a.) care în post se fac nedospite, umplute cu varză, dovleac sau fructe pisate, iar „de dulce” se fac dospite, umplute cu brânză în amestec cu ouă și smântână. Sunt fierte, prăjite sau coapte. Pentru că în Postul Paștelui consumul de ulei este interzis, în cele șapte săptămâni nu se consumă nimic prăjit.

Sunt multe similitudini în preparare. De exemplu, întâlnim răcitura din pește la toate populațiile, dar sub denumiri diferite: *holodeț* la ucraineni și *haladeț* la rușii-lipoveni. La fel se numește și cea preparată cu carne de porc.

3.7.7. Obiceiuri. Sărbători. Viața socială

Credințe și obiceiuri legate de construirea casei. Întâlnim aceste credințe care au o vechime ce trimite spre perioade arhaice și în satele studiate, evident cu anumite manifestări care țin de perioada modernă. Păstrarea însă a credinței că locul pentru casă trebuie „să fie curat” cât și a credinței că noua casă trebuie să fie purificată pentru a fi ferită de rele, relevă că lumea modernă nu se detașează în totalitate de ceea ce tradiția a creat, mai ales când este vorba de un început, de o nouă existență. Cu unele mici particularități, credințele legate de construirea casei sunt aceleași în toate satele studiate. În momentul în care începea construcția casei, se pune un ban în groapa pentru prima furcă, numită și „stâlpul casei”. Apoi locul se stropea cu aghiasmă „ca să fie curat”. De asemenea când începea lipitul pereților din stuf cu ceamur, se făcea o cruce mică din lemn la care se puneau flori, „un șervet” (ștergar) și un ban. La terminarea construcției banul și șervetul erau luate de către meșter, iar crucea rămânea în pod. La terminarea casei se chema preotul și se sfințea. Erau invitați vecinii, rudele, meșterii și nu erau uitați cei care ajutaseră la făcutul ceamurului. Se obișnuia ca invitații să nu vină cu mâna goală. Ei aduceau ca daruri de casă nouă, în genere, vase de bucătărie și alte obiecte de uz²⁸⁰.

Probabil că cercetările ulterioare vor aduce lămuriri asupra acestui aspect al mentalității populației lipovenești.

Cercetările de teren efectuate în întreg arealul Deltei Dunării relevă și practicarea altor tradiții decât cele referitoare la construirea unei case. O serie de credințe și tradiții trimit la normele etice ale comportamentului uman în diferite momente de viață sau sunt legate de anumite îndeletniciri (agricultura, pescuitul). Referitor la aceste credințe, gesturi ritualice,

²⁸⁰ Mitache Paraschiva, n. 1937, consemnat Titov I., 25 martie 2010.

obiceiuri, pentru satele ce ne stau în atenție, ne vom referi doar la cele care s-au evidențiat ca practici în acest areal și pe care ni le-au menționat subiecții interviurilor noastre.

Tradiții legate de agricultură. În vreme de secetă se făceau slujbe religioase pentru ploaie. Pentru a aduce ploaia, dincolo de slujbele oficiate de preot, în aceeași zi oamenii se udau cu apă. Gestul trimite spre ritualurile ce țin de magia imitativă. O altă normă ce ținea de credință era interdicția de a se lucra în grădină în ziua de joi în perioada dintre sărbătoarea Paștelui și Înălțare.

Tradiții legate de pescuit. În acest sens amintim că în aceste sate ne-a fost menționat ca gest ritualic doar sfințirea sculelor pentru pescuit prin slujba religioasă oficiată de preot când se ieșea pentru prima dată la pescuit în anul sau în sezonul respectiv.²⁸¹

Obiceiurile de peste an erau și sunt patronate de Biserică, grupurile constituite aflându-se sub autoritatea unui slujitor al fiecărui așezământ iar banii adunați fiind destinați fondurilor parohiale. Așa se face că, pe lângă cetele de copii care vesteau în Ajunul Crăciunului Nașterea Mântuitorului și colindau în zilele de Crăciun cu steaua, se constituiau grupuri de gospodari repartizați pe părți ale satului, repertoriul – distinct pentru fiecare grup etnic. Momentan nu l-am putut reconstitui decât fragmentar atât din cauza trecerii într-un fond pasiv, cât și pentru că între timp colindatul maturilor pe grupuri etnice și confesionale a lăsat locul celui al copiilor – mult simplificat și uniformizat (mai ales sub influența surselor scrise și a școlii)²⁸².

Zilele de sărbătoare erau marcate de organizarea horelor (numite ulterior *chermeze* și transformate în anii comunismului în „Joia tineretului”). Și acestea purtau amprenta segregării etnice: fiecare grup își avea locul, muzicanții și organizatorii lui. Cu toate acestea, anumite trăsături comune ale acestei tradiții o caracterizează înainte de toate ca pe o instituție de inițiere a tinerilor și de armonizare a relațiilor de gen: flăcăii, grupați pe criterii de vârstă și afinități, „scoteau hora” (tocmeau muzicanții și se ocupau de organizarea jocului) făcând cunoscut acest fapt în întreaga comunitate. Fetele erau invitate fără a li se solicita vreo contribuție, singura constrângere fiind aceea de a nu refuza să joace cu oricine le-ar fi solicitat acest lucru. (Ca în majoritatea așezărilor rurale din România, pedeapsa era drastică: muzica se oprea, flăcăul refuzat anunța întregii adunări și, în ritmul unui marș comandat de acesta, fata era obligată să părăsească pe loc hora, de la caz la caz, impunându-i-se și un număr de duminici în care era prelungită excluderea)²⁸³.

Fiecare dintre populațiile din Mahmudia și-a conservat aspecte identitare legate precum limba, obiceiurile, unele obiecte tradiționale. Amintim astfel colindele de Crăciun la români și ucrainenii, obiceiurile din ciclul vieții și portul tradițional la rușii-lipoveni (sunt aceleași ca și cele descrise în cadrul comunei Jurilovca). (Fig. 184, 185).

Hramurile bisericilor din Mahmudia reprezintă momente deosebite, în ceea ce privește atât pregătirea pentru sărbătoare, cât și ca participare la ceremoniile religioase.

Rușii – lipoveni *popovți* (cu popă) sărbătoresc hramul bisericii de Sf. Gheorghe (6 mai, pe stil vechi) (Fig. 181), iar cei *bespopovți* (fără popă) de Sf. Nicolae de vară (22 mai, stil vechi) (Fig. 180, 182, 193). Credința rușilor lipoveni din România este creștin-ortodoxă de rit vechi. Și în prezent, slujbele religioase se țin în limba slavonă, iar calendarul folosit este cel Iulian.

Românii și ucrainenii din Mahmudia merg la biserica ortodoxă cu hramul de Sf. Nicolae de vară (9 mai, stil nou) (Fig. 181).

²⁸¹ Poltorac Ioan, n. 1935, pescar (a învățat meserie de la tatăl său Poltorac Filip), consemnat Titov I., 25 martie 2010.

²⁸² Știucă, N., *Componentele vieții spirituale*, în *Monografie Mahmudia*, București, Ed. Asociația Salvați Dunărea și Delta, 2009, p. 51.

²⁸³ *Ibidem*.

După 1995 – 2000, când în Mahmudia a început dezvoltarea turistică a luat ființă și *Ansamblul vocal al Comunității rușilor-lipoveni* din Mahmudia care utilizează un costum cu sarafan din mătase și o cămașă cu mâneci lungi. Ansamblul feminin este acompaniat la armoșcă de bărbați (Fig. 187).

3.8. Murighiol

3.7.1. Localizare și cadru natural

Localitatea Murighiol este situată în partea de răsărit a județului Tulcea, la 45 km de municipiul Tulcea, pe șosea și 53 km pe apă.

Comuna Murighiol este alcătuită din 7 sate: Murighiol – reședință de comună, Plopul (6 km S-V), Sarinasuf (la 10 km S-V), Colina (la 13 km S-V), Dunavățul de Sus (la 5 km S-E), Dunavățul de Jos (la 8 km S-E) și Uzlina (la 6 km N-E), având cel mai ridicat indice de dispersare a populației din județul Tulcea (3,73). Acest indice arată o fragmentare mare a populației, cu consecințe negative în ceea ce privește posibilitățile de comunicație.

Teritoriul administrativ al comunei Murighiol se învecinează astfel:

- la Nord: teritoriile administrative ale comunelor Mahmudia și Beștepe,
- la Nord – Est: teritoriul administrativ al comunei Crișan
- la Nord – Vest: teritoriul administrativ al comunei Valea Nucarilor
- la Vest: teritoriul administrativ al comunei Sarichioi,
- la Sud– Vest: teritoriul administrativ al comunei Jurilovca,
- la Sud– Est: teritoriul administrativ al comunei Sf. Gheorghe
- la Sud: Marea Neagră

Din municipiul Tulcea se poate ajunge în Murighiol fie pe drumul județean Tulcea-Murighiol (DJ 222C), fie pe Dunăre (brațul Tulcea-brațul Sfântu Gheorghe – gârla Franțuzului).

Legătura dintre Murighiol și celelalte sate sau obiective se realizează prin DJ 229 L: Murighiol – Dunavățu de Jos; DJ 229M: Murighiol – Debarcader Murighiol; DJ 222 C: tronsonul Murighiol – Valea Nucarilor.

Teritoriul comunei are un relief destul de variat: întinderi de apă și zone mlăștinoase – în sud; câmpie și trepte litorale cu relief de dune; dealurile Tulcei (culmile Cairacele și Pietriș) – în partea de nord. Dealurile sunt desfășurate de-a lungul Dunării, până la Dunavățuri și au înălțimi ce depășesc în unele locuri 120 metri.

Localitatea Murighiol este situată în Câmpia Dunavățului, câmpie aluvială uniformă și slab fragmentată. În peisaj apar și înălțimi sub formă de martori de eroziune, dezvoltăți pe calcare, șișturi cuarțitice sau gresii cuarțitice.

Clima zonei este influențată de vecinătatea Dunării, astfel că iernile sunt blânde, iar verile destul de călduroase. Temperatura medie pe anotimpuri indică o valoare de aproximativ -0,4 °C iarna și 21,6 °C vara, iar temperatura medie anuală este de 11 °C. Precipitațiile atmosferice medii anuale ajung la 444,5 mm.

Vânturile predominante sunt: crivățul (numit local *Ivan*), care bate dinspre nord și aduce zăpadă și vântul din sud (*Mreana*), care bate primăvara sau vara și aduce secetă.

Aflat într-o zonă bogată în lacuri, satul Murighiol este înconjurat de acestea aproape din toate părțile: lacul Murighiol (în partea nord-estică), Murighiol II (în partea de est), ambele cu ape dulci alimentate din brațul Sf. Gheorghe, lacurile Sărat și Beibugeac (în partea de sud și sud-vest) formând împreună Sărăturile Murighiol. Unele dintre aceste lacuri sunt folosite în prezent ca puncte de agrement, pescuit și vânătoare pentru turiștii ce poposesc la campingul din localitate.

Sărăturile – Murighiol, având o lungime de aproximativ 2 km și o lățime de 500 m, cu marginile foarte sinuoase, sunt înconjurate de vegetație palustră (stuf, rogoz etc.) care asigură condiții bune de cuibărit pentru păsări. Ele constituie una din cele mai cunoscute zone ecologice pentru protejarea și conservarea speciilor de păsări acvatice ce preferă, ca habitate, zonele mlăștinoase, cum ar fi: ciocîntorsul, sitarul de mal, piciorongul, gâsca de zăpadă, gâsca cu cioc scurt, gâsca de semănătură, specii de păsări protejate pe plan internațional.

3.7.2. Istoricul așezării și populația

Numele localității derivă din cuvintele de origine turcă *moru* sau *mori* (albastru) și *ghiol* (lac).

Urmele arheologice descoperite în acest areal datează din prima și a doua epocă a fierului, epoca romană și perioada medievală. Cel mai important obiectiv istoric este cetatea *Halmyris* situată pe un promontoriu stâncos, la 2,5 km est de Murighiol, pe malul drept al brațului Sfântu Gheorghe. Cercetările arheologice au scos la iveală pe acest promontoriu urme arheologice din secolele VI-I a.Chr. Cetatea propriu-zisă a cunoscut mai multe etape evolutive: fortificație romană de pământ (ultimul sfert al sec. I p.Chr.), castru de piatră (începutul sec. II - al treilea sfert al sec. III p.Chr.), fortificație romană târzie (al treilea sfert al sec. III - primul sfert al sec. VII p.Chr.); lângă cetate, spre vest se află o întinsă așezare civilă din aceeași perioadă.

Principalele monumente descoperite și parțial restaurate, sunt: poarta de nord, poarta de vest, termele, clădirea comandamentului și marea bazilică martirică. Încă din secolul al III-lea p. Chr., Halmyris devine un important centru al creștinismului, cunoscut din timpul împăratului Diocletian, când sunt martirizați Epictet și Astion, în anul 290 p. Chr. Osemintele celor doi martiri au fost descoperite în anul 2001 în cripta bazilicii, devenită episcopală probabil în timpul lui Justinian (sec. VI p. Chr.). În zona porții de nord a cetății au fost descoperite mai multe inscripții ce amintesc de un Vicus classicorum („satul corăbierilor”), ceea ce demonstrează existența unei stații a flotei în acest punct.

Prima atestare documentară a localității, cu numele de *Mor-Kasim*, apare în registrele turcești din 1543; documentele turcești din 1864-1877 menționează numele așezării sub forma *Mori-gol*.

Întemeierea actualei vetre este datată ca fiind de la jumătatea secolului al XIX-lea; ea a fost locuită de tătarii veniți din Crimeea; ei au aici găsit pământ bun de cultură și de pășunat, fără a plăti dări către statul otoman. Mahalaua turcească (*la turci*) ocupa partea de nord a așezării.

Vatra satului s-a constituit inițial, în jurul ghiolului (*la vale*) și într-o etapă ulterioară s-a dezvoltat spre nord, spre Mahmudia (în sus, *pe piatră*), deoarece apa ghiolului creștea și inunda grădinile. Această parte a satului, considerată mai nouă, era deja populată cu gospodării în a doua decată a secolului al XX-lea (anul 1916).

Dezvoltarea așezării a fost condiționată de anumite limite: naturale (ghiolul) sau amenajate (amenajarea piscicolă).

În urma războiului ruso-turc, după 1877, satele comunei sunt ocupate de ucraineni, veniți din localitățile Caraorman și Uzlina. Până în prezent se menține, fiind frecvent numele de familie Cernomoriț (Marea Neagră).

Grigore Dănescu precizează că în anul 1896 erau înregistrate 290 de familii cu 1477 suflete din care: 132 familii de ruși (cu 692 locuitori) și 30 familii de tătari (cu 102 locuitori). În structura populației din Murighiol se înscrie și cea românească, formată în mare parte din ardeleni, stabiliți aici încă din anii 1800. În legătură cu acești mocani „bătrânul cazac Colomieț își amintește că pe la 1811 – 1828, o mare parte din acest ținut al

deltei, se dădea în arendă mocanilor, care ocupau pământul mai multor sate printre care și cel al Morughiolului”²⁸⁴.

M.D. Ionescu precizează că la sfârșitul secolului XIX – începutul secolului XX localitatea Murighiol era locuită de 762 persoane, din care: 559 ruși, 112 români, 78 tătari, 11 greci și 2 bulgari²⁸⁵.

În urma recensământului din 2002, populația totală a comunei Murighiol era de 3778 locuitori, din care: 3449 români, 253 ucraineni, 28 romi, 18 ruși – lipoveni, 12 tătari, 8 turci, 6 bulgari, 1 german și 3 de altă etnie²⁸⁶.

La recensământul din 2011 s-au monitorizat 3217 persoane din care: 2985 români, 91 ucraineni, 8 turci, 1 rus-lipovean, 1 maghiar, 1 rrom, 1 bulgar, altă etnie 3 și 127 nedisponibili. Toponimia satului înregistrează puncte de orientare și de amplasare în zonă sau denumiri de canale: *La ghiol*, *La deal*, *spre Sarinasuf*, *La Franțuz (cuțoc* – în ucraineană), *Voucea* (drumul lupului – în ucraineană).

În perioada 1980- 1990 denumirea localității și comunei se schimbă în Independența, apoi revine la vechiul toponim.

3.7.3. Structura așezării și gospodăria

Dezvoltarea așezării s-a realizat, la început, în toate direcțiile, atât cât au permis formele de relief. Are o structură adunată, cu tramă neregulată (Fig. 192). Se observă tendința de dezvoltare de-a lungul apei.

Arhitectura actuală a gospodăriei, dar și a locuinței nu mai permite identificarea unor deosebiri între tipurile de case ce aparțin diferitelor etnii.

Din această perspectivă, gospodăria tradițională din Murighiol este alcătuită din: casă, grajd (sarai sau dam), samalâc (adăpost pentru nutreț), curnice (cotețe pentru păsări), așcana (bucătărie de vară), magazie, porumbar. Teritoriul gospodăriei este împărțit în curți: *partea din față*, cultivată cu viță de vie și flori, *la păsări* (sau curtea animalelor), *în grădină*.

Între construcțiile din gospodărie, casa era prima care se ridica, amplasată de regulă, cu fațada secundară la drum.

La Murighiol se observă coexistența a câtorva tipuri planimetrice.

1. Tipul de plan cel mai vechi, dar și cel mai rar întâlnit este cel cu două odăi, sală mediană și prispă la fațada principală.

2. Tipul frecvent este alcătuit din nucleul mai sus amintit, la care se adaugă o magazie sau/și o bucătărie, poziționate în linie dreaptă sau în unghi drept față de fațada longitudinală. Prisma este păstrată de regulă, de-a lungul fațadei principale, având uneori și un balcon de mică deschidere. Variantele acestui tip cuprind planuri caracterizate de simetrie și de unități spațiale cuplate pe funcțiuni: două săli, două bucătării – de vară și de iarnă.

Funcțiile încăperilor erau următoarele: sala (*sine*) era destinată bucătăriei, fiind dotată cu sistemul principal de încălzire și pregătire a hranei; din sală se realiza accesul în cele două încăperi (*hata*), dintre care una avea o sobă oarbă (*de paie*) și *lejanca* (platformă de pământ, cu încălzire prin legătura cu soba oarbă și indirect, cu sistemul de încălzire din sală). Cealaltă odaie nu avea sobă, fiind păstrată pentru zile festive.

În planul care include mai multe încăperi, funcțiile acestora se diversifică și apar spații – anexă de depozitare (magazii = *kladonka*) sau de locuire temporară (bucătării = *cuhnea*).

Studiul locuinței din această microzonă stabilește caracteristici ale decorului, care privesc amplasarea preferențială, tehnica de realizare, dominanța unora dintre motive, modul de structurare a elementelor. Stâlpii prispei oferă mici volume de profil geometric,

²⁸⁴ G. Dănescu, *Dicționar geografic ...*, p. 331-335.

²⁸⁵ M.D. Ionescu, *op.cit.*, p. 318.

²⁸⁶ Centrul de Resurse pentru Diversitate Etno-Culturală, URL: www.edrc.ro.

dăltuite în grosimea lemnului. Streașina casei, ca și frontoanele triunghiulare ale acoperișului de la fațada orientată spre drum și al balconului, poartă florării traforate din scândură. De asemenea, pe aceste timpene sunt aplicate motive zoomorfe, florale și avimorfe, decupate în scândură: pești, miei, cocoși, șerpi. La cele două capete ale coamei acoperișului sunt fixate elemente decorative formate din motive cuplate (Fig. 198, 199).

Anexele gospodărești sunt: bucătăria, magazia și beciul.

Bucătăria, cuplată uneori cu magazia, are două încăperi. Construcția este ridicată din chirpici sau ceamur, pe o mică temelie din piatră sau ceamur. Un alt tip de bucătărie are în plan o tindă retrasă și o prispă de pământ, pe lângă cele două odăi. Aceasta este folosită cel mai mult ca bucătărie de iarnă. Construcția este acoperită cu stuf așezat în tehnica *rusește* (cel mai des) sau *nemțește*. Acoperișul în două ape, lasă podul deschis la cele două capete.

Bucătăria de vară este amenajată în general, în spații semideschise, *sub polăți*, întreaga amenajare fiind independentă. Există și varianta în care bucătăria de vară este adosată bucătăriei de iarnă, care la rândul ei poate fi adosată casei sau este o construcție de sine stătătoare.

O altă construcție, care se amenaja aproape de casă era beciul. O groapă puțin adâncă este acoperită de un schelet lemnos superficial prelucrat, peste care se așează stuf și pământ. Beciul însă, putea fi adăpostit și într-una din încăperile magaziei, construcția fiind amplasată în spatele casei.

Tipul de grajd mai vechi însemna o construcție din ceamur sau chirpici, cu o temelie tot din ceamur, acoperită cu stuf în tehnica *rusește* și cu un perete portant din stuf. De dimensiuni reduse, grajdul se încadrează între alte amenajări gospodărești, existând într-o strânsă relație, cu altă construcție anexă – samalâcul.

În cadrul amenajărilor unei gospodării, de dată mai recentă, samalâcul reprezintă o parte din construcția care adăpostește și animalele, iar tot ansamblul se amplasează cu spatele la drum.

3.7.4. Ocupații și meșteșuguri

La Murighiol s-au practicat în mod tradițional pescuitul, agricultura și creșterea animalelor.

Există o diversificare a populației în ceea ce privea practicarea ocupațiilor. Populația slavă care trăia în Murighiol, pe lângă pescuit și creșterea animalelor, se ocupa cu recoltarea și prelucrarea stufului pentru acoperișurile construcțiilor. În schimb, locuitorii turci practicau în special agricultura, având cel mai mult pământ (între 10 și 40 ha). Ei aveau mai puține animale, de acestea ocupându-se mai mult mocanii.

Pescuitul s-a dezvoltat ca ocupație principală datorită proximității zonelor acvatice (lacuri, brațul Sfântu Gheorghe, canale) cât și datorită rolului deosebit de important al peștelui în alimentație.

Această ocupație avea ca scop atât satisfacerea necesităților de hrană, cât și predarea acestuia la cherhana și apoi comercializarea lui.

În acest sens este importantă mărturia lui M.D. Ionescu, care precizează că „de comuna Morughiol mai aparțin și Cherhanalele de pe brațul Sf. Gheorghe, de la Caciata și alte două fără nume, apoi una pe țărmul lacului Dranov, două pe țărmul lacului Razelm, la gura Dranovului și gura Dunăvățului”.²⁸⁷ Cherhanalele și prăvăliile care se ocupau cu comercializarea peștelui nu mai există în prezent, dar în memoria comunității se mai păstrează numele vechilor proprietari precum: Dumitriu, Simionov, Luca, Filip.

În domeniul pescuitului văzut ca o modalitate de asigurare a traiului zilnic, se foloseau în special uneltele împletite din ață (plasa, vologul, talianul).

²⁸⁷ M.D. Ionescu, *op.cit.*, p. 603

Mijloacele tradiționale de transport folosite la pescuit erau bărcile din lemn, denumite *lotci*. Dimensiunea acestora putea ajunge până la 22 *crivace*.

Practicarea *agriculturii* evidențiază sisteme caracteristice agriculturii tradiționale. Dintre cerealele cultivate menționăm: grâu, secară, porumb, floarea soarelui. De asemenea se cultivau și cereale necesare creșterii animalelor: orz, orzoaică, ovăz.

Uneltele folosite sunt cele tradiționale și întâlnite pe întreg spațiul din Câmpia Dunării și anume: unelte mănuite cu mâna (hârlețul, lopata, sapa, săpăliga, iabaua, furca, iebălușa) și unelte puse în acțiune prin tracțiune animală (plugul, rarița, grapa, boroana, dicania – *dosca*, vălătucul).

În regiunea au existat trei mori de vânt pe malul lacului și moara cu motor a lui Moș Panait.

Alături de cultivarea cerealelor se practica legumicultura și grădinăritul. De remarcat faptul că legumele erau cultivate în grădina casei. Legumele cultivate (dovleci, roșii, ceapă, ardei, varză, cartofi) erau destinate, în general, consumului propriei familii.

În ce privește grădinăritul ca ocupație cu scop de producere pentru vânzare – remarcăm în ultimele decenii un fenomen caracteristic pentru această perioadă. Și anume dacă altă dată *cultivarea pepenilor* se reducea numai pentru consumul propriei familii, astăzi se practică pentru vânzare. De asemenea este de menționat că se ocupă cu cultivarea pepenilor nu numai localnicii ci și cei din oraș care își cumpără pământ în baltă.

Alături de agricultură, *creșterea animalelor* a fost una din ocupațiile tradiționale ale poporului nostru și s-a dezvoltat de-a lungul timpului în strânsă legătură cu dezvoltarea agriculturii.

Au crescut și cresc, în principal, vite, cornute mici (în special oi și într-o mai mică măsură și capre), apoi cai și porci.

S-a practicat și se practică *sistemul de creștere liberă a animalelor*, fără păzitori. Este de menționat că în cadrul acestui sistem de creștere se interpune și *sistemul de creștere în turmă vara și aparte, acasă, iarna*, animalele fiind adăpostite, iarna în construcțiile anexe special construite (grajd, saia, etc.). A fost răspândită și este și astăzi în bălțile din Delta Dunării și creșterea liberă a porcilor.

Tot ca o caracteristică a zonei menționăm în cadrul creșterii animalelor, creșterea măgarului – răspândită în toată Dobrogea – ca animal de tracțiune și pe care localnicii îl folosesc pentru rezolvarea tuturor problemelor legate de gospodărie.

Dintre meșteșuguri, un rol deosebit ca importanță îl are **prelucrarea stufului** și a răchitei. Stuful și răchita ca materii prime, tipice zonei se folosesc la construcția de case (ridicarea pereților, „pusul podului”, acoperiș), construcția anexelor, realizarea împreșmuirilor, confecționarea împletiturilor de uz caznic (coșuri de diferite dimensiuni, rogojini).

În ce privește **construcțiile de case**, menționăm faptul că activitatea se conturează ca un meșteșug. Meșterii constructori de case lucrează în echipă și ridică de la temelie până la acoperiș casa.

Un rol deosebit revine în această acțiune meșterilor care învelesc, aceasta implicând cunoașterea deosebită a tehnicilor de prelucrare a stufului.

O caracteristică a zonei este – în construcția de case – multitudinea de materii prime și materiale folosite, chiar îmbinarea aceluiași materiale în ridicarea unei case, și de aici și o diversitate a tehnicilor de prelucrare. În acest sens prezentăm materialele și tehnicile de construcție. Astfel erau utilizate următoarele materiale:

Piatra este utilizată într-un procent mai mic decât pământul – pentru construirea pereților – este folosită la construirea temelii și a soclurilor, a prispei.

Piatra este folosită și la fundația construcției, aceasta atingând în anumite cazuri 50 cm. Subliniem faptul că deseori construcția nu are temelie, sau temelia se reduce la un strat

– două de pietriș (piatră mărunță).

Pământul ca material principal de construcție are diferite întrebuințări:

- la construirea pereților casei și a unor anexe gospodărești;
- la îmbolditul pereților din stuf sau din nuiiele a caselor;
- la tencuielile pereților;
- la lipitul (îmbolditul) pereților din stuf a unora din anexele gospodărești;
- la realizarea planșeului (a podului) în combinație cu stuful;
- la lipitul podinei (prispei);
- la lipitul (fățuitul) podelelor locuinței;
- ca liant pentru piatra temeliilor, a prispei;
- la realizarea stratului superior a gardurilor din piatră.

Lemnul ca material de construcție se folosește la construirea pereților și a șarpantei.

Stuful –are o largă întrebuințare, utilizându-se atât la construirea pereților și a învelitorii cât și a împrejmuirilor. Casele se înveleau în două moduri: fie în *stil rusesc* (durabilitate de maxim 10 – 15 ani), fie în *stil nemțesc* (durabilitate de 50 ani, chiar mai mulți).

Nuiiele se folosesc la construirea pereților, la realizarea planșeului locuinței, a plafonului prispei, la împrejmuiri.

Paiele în zonă paiele se folosesc tocate și în general sunt amestecate cu pământ înmuiat, apoi amestecate (frământate) cu caii sau în anumite locuri cu măgarul obținându-se ceamurul care are diferite întrebuințări și la care ne-am referit.

3.7.5. Port popular

O descriere succintă a portului populației din localitate la 1896 o face Grigore Dănescu care îi descrie pe tătari purtând șalvari („pantaloni largi în fund, strâmți la gambe și îmbumbiați cu spongi jos la picioare”²⁸⁸), fes fixat pe cap cu o năframă răsucită de jur-împrejur, ilic scurt, brâu lat roșu, papuci din piele cu talpă groasă. Tătăroaicele umblau în șalvari din cit (țesătură subțire din bumbac), haină lungă, pe cap tulpene albe. Despre ucrainenii (rușii) din localitate aflăm că se îmbrăcau aproape ca românii²⁸⁹ (Fig. 194, 195, 196).

După 1920 asistăm la dispariția pieselor de port țesute și cusute în casă (costumul femeiesc), frecvența hainelor cu croială „nemțească” (orășenească de altfel) deși cusute din dimie țesută în casă (costumul bărbătesc).

Mutațiile socio-economice din viața satelor din zona RBDD au determinat schimbări și în aspectul vestimentației.

În locul pieselor de port țesute din lână, a pestelcii ornamentate, a maramei care se mai păstra în unele sate întâlnim, după 1920, o vestimentație care scoate în evidență renunțarea la preocupări tradiționale legate de țesut și realizarea vestimentației în casă, toate sub influența orașului.

Astfel în costumul femeiesc în locul maramei sau al bazmalei cunoscută în tot arealul sub denumirea de *gear* se poartă basmaua înflorată sau neagră procurată de la prăvălii. Fusta și bluza de lână țesută și cusută în casă sunt înlocuite cu același tip de piese, respectându-se croiala inițială, dar realizate din material industrial. Influența orașului apare chiar și în denumirea materialelor din care se confecționau piesele sau în denumirea pieselor (*camizon* pentru bluză, *marchizet* material industrial subțire din care se confecționau cămășile și uneori și bazmale pentru anotimpul cald).

Femeile continuă însă să poarte ciorapi din lână, împlețiți în casă și pantofi procurați din prăvălii. În anotimpul rece îmbrăcau ilice împletite în casă, cojocelul făcute de meșteri.

Este relevantă astfel eterogenitatea vestimentației din mediul rural în această perioadă.

²⁸⁸ G. Dănescu, *Dicționar geografic...*, p. 334.

²⁸⁹ *Ibidem*, p. 335.

În costumul bărbătesc menționăm apariția pantalonului și a hainelor cu croială orășenească, chiar dacă piesele sunt confecționate din dimie țesută în casă, sunt cusute de croitorii din sat și sunt denumite atât cu termenul piesei tradiționale (abălușă) cât și cu cel neologic pentru perioada respectivă (haină nemțească, pantaloni nemțești).

3.7.6. Alimentația

Alimentația românilor, ucrainenilor și turcilor din Murighiol prezintă o serie de similitudini în cotidian datorat conviețuirii în același spațiu, folosirea acelorași materii prime. Întâlnim însă o serie de alimente specifice fiecărui grup comunitar, alimente pregătite, în general, la anumite evenimente sau sărbători.

De exemplu ucrainenii sărbătoresc Ajunul Crăciunului pe 6 ianuarie (pe stil vechi). Pentru această seară se pregătesc diferite feluri de mâncare tradițională. În trecut pentru această cină rituală se pregăteau doisprezece feluri de mâncare de post, dintre care trei erau principale: *osvar* (compot din fructe uscate), *cuchea* (fiertură de grâu în amestec cu miere și nuci) și *piroghi* (un fel de plăcințele). Mamele pregăteau colaci pentru copiii care mergeau cu *vecera*. Pentru *holodeț* se folosește de regulă pește gras și cu oase puține, se fierbe bine peștele, se așează în vase întinse, se lăsa la rece până ce zeama se întărește. Se consumă rece.

Pregătirea bucatelor pentru **Paste** („Paska”) începeau de joi, când se tăiau porcii, vițeei și se coceau cozonacii („*paski*”). Se vopseau ouă, culoarea predominantă, conform tradiției, era roșie. La slujba din noaptea de Înviere se duceau diferite alimente, printre care: cozonac, ouă, pască, pește; pentru a fi sfințite. În mod obligatoriu dintre aceste alimente se gusta la masa din ziua de Paști.

Peștele era și este un aliment la îndemână. Este pregătit în diverse feluri atât de români, ucraineni cât și de musulmani (turci și tătari): copt, fript, sărat, marinat, în ciorbe, borșuri pescărești, mâncăruri scăzute, piftele, sau la cuptor. Se gătește pentru sărbători sau în zilele cu dezlegare la pește. Primăvara, când „se bate” crapul la mal, se face *proțap*. De asemenea, nu e Paști fără pește. Tot atunci este vremea scrumbiei. Se gătește pe plită, cu sare sau se marinează.

În noaptea Învierii atât românii cât și ucrainenii duc la biserică pentru a fi sfințite: pește, carne, brânză, cozonac, ouă, pască. Alimentele sfințite se mănâncă cu grijă (fără a se da pe jos) de toți membri familiei.

Bătrânele ucrainence își amintesc, că pe vremea când medicina nu ajunsese la țară, oasele de pește, cojile de ou și firmiturile se puneau într-o pânză curată și se țineau la icoană. Dacă un membru al familiei sau un animal din curte se îmbolnăvea aceste resturi se ardeau pentru ca bolnavul să respire fumul rezultat.

La botezul copilului se făceau colaci (*calaci*: *za cuma* pentru nana, *za cumiu* pentru nanu, *i za baba* pentru moașă) mari împlețiți în trei, câte „doi să aibă copilul pereche) pentru moașă, pentru nuni.

Pentru nuntă se pregăteau multe feluri de copturi, dintre care amintim: *șișche* (pâinici pentru meseni ce se dădeau împreună cu un prosop înainte de a se striga darul; erau jucate de *vornic*), ***șeșca molodoi*** (colacul miresei mâncat de cei doi miri după nuntă), *corovoi* sau *lejăi* (colac lung care era servit înmuiat în vin roșu și dulce, a doua zi de nuntă, ca *proscură*, când mesenii ajungeau la petrecere). Se mai făceau colaci mari câte doi pentru: nanașca (nașa), nanașu (nașul), mama hrescena (nana), tatu hreșcenâi (nanul).

Există două variante ale colacului miresei: *calac molodoi* - cu gaură pe mijloc (se pune un borcan pe mijloc în timpul coacerii pentru ca apoi mireasa să-l poată purta pe mână); ***șeșca molodoi*** fără gaură, de fapt o *șișcă* mai mare și bogat împodobită. ***Șeșca molodoi*** trebuia împletit din tot aluatul pregătit, fără a avea resturi, se considera că altfel căsnicia va fi trainică. Se cocea primul, fiind urmat de *lejăi* sau *corovoi*. Toți colacii erau

împodobiți, înfloriți, decorați cu păsărele. Joi se făceau toate aceste copturi. Se începea cu colacul miresei și cu *lejăi*.²⁹⁰

Renumite la evenimentele din viața comunității turcilor și tătarilor erau ciorbele (*culac ciurbasi, bureki ciurbasi*), *cuș-cuș, pilaf, șuberek, ghiudem, kurban, kazi*, sarmale din foi de viță de vie, plăcinte cu brânză sau carne, lapte cu griș sau orez, *baclavale, saraili*.

Este știut faptul că religia musulmană interzice consumul de carne de porc motiv pentru care comunitatea preferă carnea de oaie, batal (berbec castrat) și vită. Pentru anumite preparate foloseau carne de cal (*ghiuden/cârnați uscați*). Pe lângă condimentele obișnuite în zonă (piper, ardei, usturoi, cimbru) folosesc deosebite precum izma, orzișorul.

Bazaracai Sitai²⁹¹ este una dintre reprezentatele etniei turco-tătare, păstrătoare a unor elemente de cultură tradițională. Ori de câte ori are ocazia își omențește musafirii, fie ei turci, tătari, români sau ucraineni, cu *șuberek, cobete* (o plăcintă din carne făcută la cuptor), *iufca* (foi mai groase coapte pe tablă), *imambaild* împreună cu o cafea cu caimac pregătită în *tizic*/ibric o etc.

3.7.7. Obiceiuri. Sărbători. Viața socială

Biserica localității Murighiol (Fig. 205, 206) devine nucleu al vieții spirituale: biserica cu hramul Sf. Gheorghe din Murighiol (construită în perioada 1878-1883; hramul se serbează pe stil vechi pe 6 mai). În localitate a existat o geamie fondată în 1849²⁹². Astăzi comunitatea musulmană este deservită de hoga din Tulcea. Din informațiile de teren, aflăm că geamia era fără minaret, construită din chirpici.²⁹³

Întreaga comunitate se pregătește pentru sărbătoarea hramului prin curățenia care se făcea în gospodărie, în locuință în sensul purificării. Se așteptă oaspeți din diferite localități (rude, prieteni). În acest sens se pregătesc tot felul de bucate predominând preparatele din pește. După slujba religioasă enoriașii participă la o masă comună în curtea bisericii iar pe de altă parte, fiecare familie își organizează masa festivă pentru oaspeții săi.

Fiecare dintre populațiile din Murighiol și-a păstrat într-o oarecare măsură limba, obiceiurile, unele obiecte tradiționale. Amintim astfel piesele de aramă (unele dintre ele au ajuns astăzi în colecția Muzeului de Etnografie și Artă Populară Tulcea) și obiceiurile de înmormântare la turco-tătari, obiceiurile de nuntă și colindele la ucraineni.

Menționăm câteva dintre obiceiurile populației ucrainene și turcești.

Principalele sărbători de peste an ale populației ucrainene au fost și sunt Crăciunul și Paștele.

Ajunul Crăciunului, numit la ucraineni *Svatâi Vecer* (Seară Sfântă), constituie un moment de întâlnire al familiei, de pomenire a moșilor și strămoșilor și de asigurare a belșugului gospodăriei. (Fig. 207, 208)

În trecut pentru această cină rituală se pregăteau doisprezece feluri de mâncare de post, dintre care trei erau principale: *osvar* (compot din fructe uscate), *cucnea* (fiertură de grâu în amestec cu miere și nuci) și *piroghi* (un fel de plăcințele).

Un obicei al acestei zile era mersul cu *vecera*. Copii treceau pe la rude cu câte doi colaci, rostind următoarea formulă: *Dobrâi vecer, svatâi vecer/Mama i tato poslale do vas veceru* (Bună seara, sfântă seară/ Mama și tata v-au trimis de mâncare – referindu-se în acest context la cei doi colaci). Următoarele secvențe erau ospătarea copiilor și schimbul colacilor cu *duchide* (daruri oferite de gazde).

²⁹⁰ Subiecți anchetati: Gavrilă Parasca, n. 1956, Dunăvățu de Jos; Condrat Verginica, n. 1951, Dunăvățu de Jos; Cacencu Maria, n. 1958, Dunăvățu de Jos, consemnat I. Titov, 2011

²⁹¹ Bazaracai Sitai, n. 1939, informație de teren Titov I., mai 2011

²⁹² M.D. Ionescu, op. cit., p. 655

²⁹³ subiect anchetat Bazaracai Sitai, consemnat I. Titov, Murighiol, septembrie 2011

Crăciunul este sărbătorit pe 7 ianuarie (pe stil vechi). Pentru această seară se pregătesc diferite feluri de mâncare tradițională.

Până înspre Anul Nou (14 ianuarie) se cântau colinde pentru cinstirea gospodarilor. În Ajunul Anului Nou, flăcăii *conduceau Melanca*. Se aduna o ceată de flăcăi travestiți în haine femeiești, uneori se travesteau și fete întruchipând personaje precum: *cozaci* sau *țigani*. Când Melanca intra în casă, începea să *facă curat*, măturând și, în același timp, semănând cu grăunțe pe gazde.

Pregătirile pentru **Paște** („Paska”) începea de joi, când se tăiau porcii, vițelii și se coceau cozonacii („*paski*”). Se vopseau ouă, culoarea predominantă, conform tradiției, era roșie. La slujba din noaptea de Înviere se duceau diferite alimente, printre care: cozonac, ouă, pască, pește; pentru a fi sfințite. În mod obligatoriu dintre aceste alimente se gusta la masa din ziua de Paști.

Calendarul sărbătorilor musulmane începe cu data **1 muharrem, anul 1 A. H.** (*anno hegirae*), dată care corespunde în calendarul solar gregorian cu data de 16 iulie 622 d. H., și reprezintă începutul erei islamice marcată de strămutarea (ar. *hijra*: *hijra*) profetului Mohamed de la Mecca la Yathrib (viitoare Medina). Anul islamic este un an selenar, format din douăsprezece luni, iar fiecare lună are un număr de zile egal cu un ciclu lunar complet. Ca atare, anul islamic numără 354 de zile, adică cu 11 zile mai puțin decât anul solar, folosit de exemplu de populațiile creștin ortodoxe sau catolice. Acest lucru face ca sărbătorile islamice în raport cu zilele din calendarul solar să fie în fiecare an cu 11 zile mai devreme față de anul anterior. Calendarul conține și sărbători cu dată fixă (ex. Hâdârlez).

Lunile calendarului islamic sunt: I(**Muharrem**), II(**Safer**), III(**Rebiyülevvel**), IV(**Rebiyülâhir**), V(**Cemaziyülevvel**), VI(**Cemaziyülâhir**), VII(**Receb**), VIII(**Şaban**), IX(**Ramazan**), X(**Şevval**), XI(**Zilkade**), XII(**Zilhicce**).

Aşure (pe 10 Muharrem) are etimologia din arabă : aşara, *عشرة*, *zece*, de unde *ăşūrā*, *عاشوراء*, *a zecea* (din luna muharrem). În cea de-a zecea zi a primei luni se ține post și se pregătește ciorba de *aşure*. Aşurele erau preparate din cel puțin nouă feluri de cereale, fructe, arpacaș și zahăr. Cei care au sacrificat un animal de *Kurban Bairam* e bine să împartă și aşure. Trebuie mai întâi împărțit la cel puțin șapte familii (prieteni, rude, vecini dar mai ales oameni sărmani) și apoi servit de cei „din casă”. Se consideră că, după potop, toți cei care se aflau în arca lui Noe, când au ajuns pe uscat, s-au dus în căutarea hranei. Până s-au întors, Noe le-a pregătit o gustare din rămășițele ce se mai găseau pe arcă, adică *aşure*. În istoria religiei islamice, ziua Aşure reprezintă și zi de doliu, deoarece în această zi Husein a căzut erou la Kerbala. De *Aşura* credincioșii musulmani țin post, fac rugăciuni și prepară desertul pe care îl împart prietenilor, rudelor, vecinilor și celor nevoiași.

Nașterea Profetului (Mevlid Kandili). Etimologie: din araba colocvială *mawlid*, *múlid*, *mulud*, *milad* = naștere.

Sărbătoarea nașterii Profetului Mahomed e prima din cele 5 nopți importante pentru musulmani. Această noapte este marcată prin slujbe religioase la toate lăcașele de cult și este a 12-a noapte din luna a treia a calendarului islamic (Rabi I).

Ca și Nașterea Domnului, nici Nașterea Profetului nu a fost sărbătorită în acea epocă, după istoricii Ibn Kathîr și Ibn Khallikan această sărbătoare fiind introdusă mai târziu, în jurul anului 1207 de regele Erbilului Moudhaffar ad-Din Gökburî.

21 martie – Nevruz. Denumirea derivă din doi termeni persani antici: *nava* (nou) și *rəzaŋh* (zi), desemnând sărbătoarea sacră zoroastriană. Sărbătoare tradițională asimilată *Învierii* din spațiul creștin, ce marchează renașterea naturii și spiritului, după un ciclu hibernal, *Nevruz*-ul se subsumează echinocțiului de primăvară, conform calendarului solar persan (de aceea este o sărbătoare cu dată fixă). Sărbătoarea Nevruz semnifică unul din

evenimentele majore din calendarul astral al umanității, care relevă originea comună a popoarelor indo-europene.

Conform tradiției, ziua de Nevruz este inaugurată de cei mai tineri reprezentanți ai comunității care pornesc cu alai, pe la casele rudelor și prietenilor, colindând și vestind: *Ziua nouă, ce anunță un nou ciclu de viață al unui nou an*. În cea de-a doua parte a zilei sunt organizate procesiuni, de către matroanele fiecărei familii, la monumentele funerare din cimitire, pentru a aduce omagii strămoșilor. Se împarte pomană, pentru pomenirea numelor morților și se oferă cadouri pentru atragerea bunăvoinței rudelor sau prietenilor. Apoi se obișnuiește organizarea unui banchet tradițional, celebrat în cinstea noului ciclu anual, petreceri la iarbă verde cu sacrificarea de berbeci și miei, nelipsind însă ciocnirea ouălor vopsite în foi de ceapă, a căror coajă se aruncă în foc, simbol al renașterii, revelării unei noi vieți și purificare prin ardere. Spre seară, cetele de tineri, care au petrecut la iarbă verde, aprind focuri pe dealuri, în care ard de regulă hainele vechi, gest ce semnifică, de asemenea, purificarea prin ardere și începutul unui nou ciclu.

6 mai – Hâdârlez, Hîdîrlez, Kâdârlez, Tepreș. Sărbătoare preislamică, Hîdîrlezul se celebrează din timpuri străvechi din Anatolia și până în Macedonia. Denumirea sărbătorii vine de la Hizir - zeu al vegetației și al apei. Numele turcesc *Hizir* este transliterat din arabul *Al-Kidr*, un epitet ce semnifică, literar, *Cel Verde* sau *Omul Verde*. Evreii îl numesc *Hudr*, persanii *Kisir*, iar turcii *Hizir*. Ziua de 6 mai semnifică începutul verii, conform vechiului Calendar Turc (care împărțea anul în două anotimpuri). În toate comunitățile de turci și tătari din Dobrogea, cu prilejul acestei sărbători se sacrifică miei, se prepară bucate tradiționale, se spun legende, proverbe, zicători, se cântă și se dansează pe muzică tradițională. Se merge la pădure sau la marginea satului, se fac plimbări cu barca. Cu această ocazie femeile pregătesc mese cu ciorbă de miel, plăcinte cu brânză sau cu carne, turte din aluat nedospit, etc. Se face curățenie la morminte, se răsădesc flori, se citesc rugăciuni și se dă de pomană la săraci. Un obicei spune că de Hîdîrlez fetele nemăritate trebuie să umple o căldare cu apă sfințită, în care sunt aruncate podoabe din aur iar fetei respective i se interpretează viitorul.²⁹⁴

Începerea celor 3 luni. Conform Calendarului Musulman, cele 3 luni sfinte încep în 1 Receb. În mod tradițional, prima lună este cea a adâncirii înțelegerii spirituale. Cele două luni care preced luna Ramazan, adică Receb și Șaban sunt pregătitoare pentru post. Astfel se încearcă o acomodare, prin postire în zilele de luni și joi.

Aniversarea Concepției Profetului (Regaib Kandili). Prima noapte de vineri din luna Receb este cea de Regaib – care are sensul de dorință, cerere, ardoare. Mulți dintre cei care serbează această noapte – de aniversare a concepției Profetului Mahomed, vin cu acte de adorare speciale și fac rugăciuni speciale, deoarece noaptea e vestitoarea începerii celor 3 luni sfinte pentru musulmani.

Este cea de-a doua din cele cinci nopți sfinte din an pentru musulmani. (Conform Calendarului Musulman, noaptea denumită Regaib Kandili începe joi 29 Ahir spre vineri 1 Receb).

Înălțarea profetului (Mirac Kandili). Este cea de-a treia din cele 5 sfinte nopți din an pentru musulmani – când prin rugăciuni e cerută mila și iertarea lui Allah / Dumnezeu. Mirac Kandili celebrează călătoria Profetului Mahomed de la Mecca la Ierusalim, ascensiunea sa în ceruri și reîntoarcerea la Mecca în aceeași noapte. Conform Calendarului Musulman sărbătoarea este marcată în 26/27 Receb.

Noaptea Emancipării (Berat Kandili). Conform tradiției islamice, este a patra noapte sfântă din cele cinci: noaptea în care sufletele credincioșilor musulmani se purifică de păcate și se apropie de Allah. Această noapte a emancipării este, de asemenea, vestitorul

²⁹⁴ G. Andreescu, E. Oberländer-Târnavăanu, V. Adam, *Tătarii din România - teme identitare*, Asociația pentru Apărarea Drepturilor Omului în România - Comitetul Helsinki, București, 2005, p. 78

apropierii lunii sfinte Ramazan. În geamii se oficiază slujbe religioase. Conform Calendarului Musulman, Berat Kandili este în noaptea dintre 14 spre 15 Şaban. În această noapte Alah iartă greşelile întregii sale creaţii, cu excepţia idolatriilor şi ucigaşilor.

Luna Ramazan (din arabă رَمَازَان, *Ramazān*). Pentru credincioşii musulmani, luna 9 a Calendarului reprezintă perioada postului - ei se abţin, de la răsăritul soarelui şi până la apus, de la mâncare, băutură, fumat şi relaţii conjugale. Respectarea postului este una dintre cele 5 îndatoriri de bază pe care orice credincios trebuie să le respecte, cunoscute ca *stâlpii credinţei islamice* (recitarea – „Nu există Dumnezeu afară de Allah; Mahomed este mesagerul lui Allah”, rugăciunea de 5 ori pe zi cu faţa întoarsă spre Mecca, dijma pe care fiecare musulman trebuie s-o doneze ca o contribuţie a sa pentru răspândirea credinţei şi sprijinirea săracilor, Ramazanul – în amintirea primelor revelaţii ale Coranului şi pelerinajul pe care trebuie să-l facă cel puţin o dată în viaţă la Mecca orice musulman).

Dis de dimineaţă, familiile musulmane se trezesc şi iau masa înainte de răsăritul soarelui. Până seara, cei ce țin post nu vor mai mânca şi nu vor mai bea absolut nimic, nici măcar apă. Seara, după apusul soarelui, va fi servită cina. La mese, hrana este foarte concentrată şi săţioasă. În cinstea Ramazanului, denumit şi *împărăteasa celor douăsprezece luni*, se sacrifică animale (oi, capre, curcani etc.) şi se gătesc specialităţi. După masă se aduc mulţumiri lui Allah / Dumnezeu şi se spun rugăciuni în cinstea morţilor. Postul este obligatoriu.

Sunt scutiţi de orele lungi de post persoanele vârstnice, bolnavii, gravidele şi lehuzele, precum şi copiii. În timpul postului nu se admite nici utilizarea parfumurilor cu alcool.

Zilnic, credinciosul trebuie să meargă la geamie, pentru slujba specială.

Noaptea Puterii (Kadir Gecesi). Conform credinţei islamice, este cea de-a cincea noapte sfântă din an: atunci s-a revelat Coranul Profetului Mahomed. Tot tradiţia spune că este bine ca această noapte să fie petrecută în rugăciune, motiv pentru care toate geamiile sunt deschise până în zorii zilei. De asemenea, se mai spune că Noaptea Puterii face cât 1000 de luni, rugăciunile din această noapte având o importanţă aparte. Special pentru Kadir Gecesi, la geamii se spun rugăciuni, predici şi au loc discuţii: este noaptea de 26 / 27 din luna Ramazan, conform Calendarului Musulman.

Ajunul Baiaramului Ramazan. Ultima noapte din luna Ramazan este şi cea dinaintea începerii Bairamului. Ajunul Bairamului, numit *Arefe*, conform Calendarului Musulman e în 29 Ramazan.

În ultima săptămână din Ramazan, tinerii în fiecare seară merg pe la casele membrilor comunităţii pentru a recita texte sacre din Coran precum: *Luna Ramazanului Sfânt, Slujba de Seară* sau *Slujba de Rămas Bun*. Toate textele din colindele acestui Post se încheie cu urarea *Să ne dea Allah sănătate, ca la anul să ne vedem iarăşi sănătoşi şi fericiţi*.

Conform tradiţiei, de aceste sărbători credincioşii când se întâlnesc îşi urează unii altora: *Noua sărbătoare să vă aducă numai împliniri !*. Cu această ocazie, întotdeauna, dimineaţa, după un post negru de o lună, toţi bărbaţii de cult islamic se adună la cea mai apropiată geamie, unde se oficiază o scurtă slujbă religioasă. La această ceremonie nu participă decât bărbaţii din respectiva comunitate locală.

După slujbă, tradiţia cere ca toţi bărbaţii şi toate femeile să meargă la cimitirul musulman, unde se vor pomenii toţi morţii, în primul rând persoanele decedate în ultimul an. De asemenea, aceleaşi tradiţii cer ca toţi credincioşii să meargă mai întâi la oamenii în vârstă şi la cei bolnavi, să le sărute mâna şi să ureze ca la sărbătoarea de anul viitor să îi găsească sănătoşi. Tot în aceste momente la copii se împart dulciuri şi bani.

Seker Bayrami =Ramazan Bayrami (Bairamul Dulce). La sfârşitul Postului din luna Ramazan este *Bairamul Dulce (Seker Bayrami)*, deoarece pe masa fiecărui musulman se găsesc baclavale însirocate cu miere, umplute cu nucă, cozonaci, sucuri de fructe, fistic, modele de rahat, halviţe, fursecuri făcute cu iaurt (*kurabie*), plăcinte cu brânză dulce

(*katlama*), fructe în compot sau glasate, gogoși umplute, etc. Sărbătoarea – numită *Ramazan Bayrami* – durează primele 3 zile ale lunii Șevval și este cea mai importantă a Islamului. Turcii și tătarii se salută astfel: *Bayramınız Kutlu Olsun* (Să vă fie Bayram-ul sărbătorit), *Mutlu Bayramlar* (Bayram Fericit) sau *Bayramınız Mübarek Olsun* (Să vă fie Bayram-ul sfânt). Este un moment de împăcare între membri comunității, există credința că zilele de post nu vor fi considerate realizate dacă musulmanii nu se împacă între ei. Dimineața bărbații merg la geamii, unde îi mulțumesc lui Allah că le-a dat puterea să țină Postul și să învingă tentațiile din timpul Ramazanului. După ceremonia de dimineață, musulmanii merg la cimitir pentru a-și pomeni morții.

Prima zi din Bairam este una de familie. Tradiția cere ca tinerii să meargă pe la rudele mai în vârstă, cărora le sărută mâna dreaptă și le urează sănătate și belșug. Bairamul de după Ramazan este și un prilej de oferit daruri între rude și prieteni se fac milostenii pentru cei săraci. În trecut, copiii musulmani din Dobrogea obișnuiau să meargă cu colindul în această perioadă. Timpul colindelor începea cam cu o săptămână înainte de Bairamul Dulce. Micuții purtau din casă în casă crengi de copaci împodobite. Cânteculele tradiționale (*Eşkişik* – Căprița, *Sehru-remezem* – Luna Ramazan, *Şuval-çuval* – Sacul și *Siyildama* – Cântecul) aduceau în casele musulmanilor urări de belșug, pentru care cei mici primeau dulciuri și fructe. Mesele din casele musulmanilor sunt pline și așteaptă oaspeți pe tot timpul celor 3 zile ale sărbătorii.

Ziua pelerinajului, Ajunul Baiaramului Kurban – Arefe în ziua de 9 Zilhicce (următoarele 4 zile va fi Bairamul Kurban). Se fac pregătiri pentru marea sărbătoare.

Kurban Bayaram. Sărbătoarea sacrificiului – denumită *Kurban Bayrami* - este celebrarea tradiției de la Ibrahim/Avraam. Atunci când Allah/Dumnezeu a dorit să-l încerce și i-a cerut să-și sacrifice unicul fiu, Ibrahim/Avraam s-a arătat dispus s-o facă, ca semn al devotamentului său față de Creator. Impresionat de credința lui Ibrahim/Avraam, Allah/Dumnezeu l-a oprit în ultimul moment de la sacrificiul fiului său, în cea de-a 12-a lună a Calendarului Musulman și s-a mulțumit doar cu sacrificarea unui berbec.

Kurban Bayramul urmează la 70 de zile de la *Ramazan Bayram*, sărbătorindu-se în perioada 10 – 13 Zilhicce. Se taie un batal (berbec castrat pentru a avea carnea și lâna de mai bună calitate), o oaie sau o vită. Dacă sacrifică o ovină, aceasta trebuie să aibă cel puțin 6 luni și să fie sănătoasă, în vreme ce bovinele nu trebuie să depășească 2 ani. E foarte important ca sângele animalului să se scurgă în pământ, în gropi anume făcute și nu să se împrăstie sau să fie călcat în picioare de cei care participă la sacrificare. Carnea se împarte în 3 părți egale, o parte se dă vecinilor și rudelor, o parte se dă săracilor și o treime se mănâncă în familie. Kurbanul se prepară simplu prin fierbere sau coacere cu grijă, fără ca vreun os să fie sfărâmat. Este de asemenea un moment de împăcare cu cei din jur, de întâlnire cu cei dragi și de milostenie. După slujba de la geamie, se mai ține o slujbă la cimitir. Slujba se încheie urându-și un *Bayram fericit!* Tot în prima zi, copiii merg din casă în casă, urând gazdelor *Kurban Bayramınız Kayırlı Bolsin!* la tătarii și *Kurban Bayramınız Mubarek Olsun!* la etnicii turci și sărutând mâna celor mai în vârstă. În același timp, femeile prepară bucatele tradiționale, în vreme ce copiii merg cu colindul (*Căprița, Cântecul, Sacul* etc. – care apar și în preajma *Şeker Bayramului*). În această perioadă se pornește și în pelerinaj (*hacilik*) la Mecca și Medina – pe care fiecare musulman este dator să-l facă cel puțin o dată în viață.

Anul Nou islamic (Hicri Yılbaşı) – pe 1 Muharrem. Evenimentul rememorează începuturile Islamului – când Profetul Mahomed a pornit în călătoria de la Mecca la Yathrib (viitoare Medina), așa numita *Hegira* (din arabă *hijra* – rupere a relațiilor, abandonarea tribului sau migrație). Acest eveniment este considerat de musulmani data de începere a

unei noi ere în istoria civilizației și implicit marchează începutul Calendarului Musulman. (Prof. dr. Ibram Nuredin)²⁹⁵

Deși și-au păstrat identitatea religioasă musulmanii din Murighiol au și împrumutat anumite practici, aspecte de viață (unelte, ocupații, vestimentație). Participarea comună la evenimentele culturale și sociale.

Grupul folcloric ce aparține Căminului Cultural din localitate are un repertoriu bogat atât în limba română cât și în limba ucraineană. Acesta participă cu programe folclorice la numeroase manifestări culturale locale, județene și naționale.

Din anul 2000, la inițiativa Primăriei și a Consiliului Local s-a inițiat festivalul anual Sărbătoarea apelor și pescuitului, în cadrul căruia grupul folcloric își aduce un aport deosebit.

La începutul anului 2003 la Murighiol s-a înființat Asociația de Dezvoltare Locală „Mozaic” al cărui scop este promovarea valorilor culturale specifice comunității și derularea de acțiuni care să contribuie la îmbunătățirea condițiilor de viață ale locuitorilor din Murighiol și din satele aferente comunei.

3.9. Slava Cercheză

3.9.1. Localizare și cadru natural

Situată în partea de sud a județului, la o distanță de 45 km de municipiul Tulcea și la 15 km de orașul Babadag, comuna Slava Cercheză ocupă o suprafață de 107 km². În componența comunei intră satele: Slava Cercheză – satul de reședință și satul **Slava Rusă**, situat la o distanță de 7 km. Din punct de vedere administrativ comuna se învecinează la nord cu comuna Mihai Bravu, la vest cu Ciucurova, la est și nord-est cu orașul Babadag, iar la sud cu comunele Stejaru și Baia.

Slava Cercheză și Slava Rusă sunt singurele așezări ruso-lipovenești din Dobrogea care nu sunt situate în proximitatea unor unități hidrografice majore, ci sunt situate în partea central-estică a Podișului Babadag, în subunitatea Podișului Slavelor, pe cursul văii cu același nume (Slava), într-o zonă pitorească, înconjurată de dealuri cu păduri de foioase: Dealul Lung, Dealul Peșterii, Cordon, Balca, Valoc, Dealul Iepurilor, Gâtul lui Nica, Dumbrava, Dealul lui Mitea, Nurtbair (Dealul Lupilor), Dealul Chel, Kut, Dealul Nisipurilor. (Fig. 211, 212, 214)

Teritoriul comunei are în cea mai mare parte un relief deluros, fiind așezată într-o depresiune interioară a podișului Babadag, la poalele a trei dealuri, dealurile Slavelor. Diferențierile de relief întâlnite în acest sector al Podișului Babadag se datorează în principal compoziției petrografice variate (calcare, gresii, șisturi, granite alcaline, conglomerate etc.) asupra căreia eroziunea a acționat selectiv.

Din punct de vedere climatic, se constată existența unui topoclimat de dealuri și podișuri cu următoarele caracteristici: temperatura medie anuală de 10,7°C, precipitații atmosferice medii scăzute (417,9 mm/an) – fapt care se reflectă printr-o ariditate accentuată; caracterul torențial al majorității ploilor, cu urmări importante în modelarea actuală a reliefului ca și în dinamica unor procese fizico-geografice, veri calde și ierni blânde. Specific culoarului Văii Slavei este topoclimatul caracterizat prin canalizări ale maselor de aer îndeosebi pe direcțiile NV-SE, dar și E-V și cu acumulări de zăpadă.

Comuna este străbătută de cei doi afluenți principali ai râului Slava, respectiv Slava Rusă și Slava Cercheză. Izvoarele râului provin din hidrostructurile calcaroase ale Podișului Atmagea, drenează Podișul Babadag și se varsă în lacul Golovița (complexul lacustru Razelm), parcurgând o vale cu aspect de culoar. Are o albie majoră cu dezvoltare asimetrică,

²⁹⁵ I. Nuredin, *Comunitatea musulmană din Dobrogea: repere de viață spirituală : viața religioasă și învățământ în limba maternă*, Constanța, Ed. ExPonto, 1998, p. 90.

iar albia minoră abia se schițează în unele sectoare. Datorită îndepărtării covorului vegetal arborescent de pe versanți, pe acest culoar de vale sunt semnalate procese de eroziune puternică și totodată frecvente ieșiri din matcă ale râului, producând inundații.

Pe teritoriul comunei Slava Cercheză există **Rezervația Uspenia** (22 ha), în cadrul căreia au fost identificate mai multe tipuri de habitate de interes comunitar între care se remarcă pajiștile de *ai de pădure* (*Asphodeline lutea*) și două tipuri de păduri dobrogene, rare la nivel național: silvostepă cu păduri submediteraneene și păduri de foioase xeroterme.

3.9.2. Istoricul așezării și populația

Referitor la istoricul celor două așezări lipovenești – Slava Cercheză și Slava Rusă - facem precizarea că, mult timp cea de a doua a fost satul de reședință, fiind și prima așezare atestată documentar la 1584. În registrele turcești din acea vreme, localitatea apare sub numele *Kizil-insarlic*. În paralel s-au utilizat și numele *Islawa*, *Slawa*, *Slava*. În 1819, pe o hartă rusească, apar menționate pentru prima dată două localități: *Noia Slava* (astăzi Slava Cercheză) și *Star Slava* (astăzi Slava Rusă)²⁹⁶.

M. D. Ionescu notează despre Slava Rusă că s-a numit, până în jurul anilor 1850, Kazîl-Sar și că ar fi fost fondată, pe la 1800 de o fată (Kâz) numită Eșara. De asemenea, autorul afirmă că la 1754 au venit aici lipovenii bespopovi, iar în 1804 cei popovi²⁹⁷.

Pentru Slava Cercheză Filip Ipatiov consemnează: „În Slava Cercheză rușii lipoveni au luat locul cerchezilor, colonizați de turci în perioada 1862-1864 și plecați chiar înaintea războiului din 1877”²⁹⁸.

Istoria orală reține sub formă de legendă că localitatea Slava Cercheză a fost înființată în 1863 de un anume Epsih Epsihov și a fost locuită până în 1877 de populație de origine cercheză care a emigrat în Rusia după ce Dobrogea a intrat sub administrație românească.

În localitate existau, la acele vremuri, două biserici lipovenești, una construită în 1883 cu hramul Sfântul Dumitru, cealaltă, Sfântul Gheorghe, construită în 1888 în care slujba se făcea și se face în limba slavonă, respectând toate canoanele bisericești de rit vechi, iar credincioșii se numesc staroveri²⁹⁹.

În Slava Rusă existau 3 școli. Școala românească - înființată în anul 1898 unde învățau 40 de elevi și un învățător; avea în proprietate 10 ha de pământ. Cele două școli lipovenești aveau câte un învățător, care împreună cu elevii, în biserică, citeau doar Psaltirea și Ceaslovul. La Slava Cercheză funcționau două școli înființate în preajma anului 1894 una pentru lipovenii popovți și alta pentru bespopovți³⁰⁰.

Localitățile au fost populate de rușii emigrați în urma schismei bisericii rusești din 1658.

Cel mai impresionant martor al trecutului se află la marginea localității Slava Rusă și este cetatea și orașul antic (L)Ibida. Caracterul excepțional al cetății constă în:

- suprafața intramurală de peste 27 ha, cuprinzând cetatea propriu-zisă și fortificația anexă, centura de fortificații desfășurată pe o lungime de cca. 2.500 m, o impun ca cea mai întinsă dintre cetățile din Dobrogea și printre cele mai mari ale regiunii;
- este singura cetate care include în aceeași structură defensivă două elemente geo-morfologice, total deosebite, valea Slavei și formațiunea foarte înaltă situată la SE, pe dealul Harada, unde se află fortificația anexă și fortul;

²⁹⁶ Mihaela Iacob, (L)Ibida. Slava Rusă, 2005, p. 25

²⁹⁷ M. D. Ionescu, *op.cit.*, p. 377

²⁹⁸ F. Ipatiov, *op.cit.*, p. 54

²⁹⁹ M. D. Ionescu, *op.cit.*, p. 377-378

³⁰⁰ *Ibidem*, p.378

- constituie singura cetate al cărei spațiu fortificat este străbătut de un curs de apă, ceea ce presupune lucrări speciale de securizare a punctelor de intrare și ieșire a râului din cetate, îndiguiri, canalizări, construcții de poduri;
- cetatea ocupă întreaga lărgime a albiei majore a Slavei barând acest important coridor de circulație; sistemul de fortificații al cetății de epocă tetrarhică comportă o formă aproape rectangulară, cu 24 de turnuri și multe porți acestea i se adaugă fortificația anexă construcția de dimensiuni reduse, înconjurată de șanț;
- marea bazilică descoperită la (L)Ibida, una dintre cele mai mari din întreaga provincie – cu trei nave, cu mozaic policrom, cu coloane și capiteli din marmură de dată târzie (după anul 580) este singulară deocamdată în peisajul arhitectural religios al provinciei;
- teritoriul cetății prezintă cea mai intensă densitate de locuire din perioada romană: pe o rază de 10 km în jurul cetății fiind identificate nu mai puțin de 11 așezări rurale, între care două de tip *vicus*.³⁰¹

Referitor la structura populației, M. D. Ionescu, în lucrarea *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea* (1904), menționează pentru Slava Cercheză existența a: 404 lipoveni popovi, 293 lipoveni bespopovi, 20 români, 4 țigani creștini, 4 bulgari, 4 evrei, 2 albanezi și 1 armean; iar pentru Slava Rusă: 899 lipoveni popovi, 222 lipoveni bespopovi, 12 români, 10 țigani creștini, 2 bulgari, 20 evrei³⁰².

În timp, structura etnică s-a modificat, astfel încât conform datelor statistice furnizate de Institutul Național de Statistică, la Recensământul populației și al locuințelor din 2002, în comuna Slava Cercheză locuiau 2829 de pers din care: 81,61% (2309 persoane) ruși-lipoveni și 18,20% români.

Datorită sporului negativ din ultimii ani și a migrației în special a tinerilor spre alte centre demografice în căutarea de locuri de muncă, numărul de locuitori în anul 2006 se aprecia la cca. 1421 (Slava Cercheză) și 1291 (Slava Rusă). Și în anul 2010, după o informație oferită de Ivan Ignat (primarul comunei), emigrarea tinerilor și chiar a unor familii întregi spre Spania, Italia, Anglia, continuă. Cei plecați au format, în orașele în care s-au stabilit, mici comunități. Acestea păstrează tradiții legate de credințe, tradiții culinare, obiceiuri. Revin în „Slavele” în luna august, în concediu; își construiesc case și își propun să se întoarcă. Cu toate acestea, criza economică din ultimul an, resimțită și în țările Uniunii Europene nu a întors pe nimeni.

Recensământul populației din 2011 înregistrează 1666 de persoane din care: 1253 ruși-lipoveni, 349 români, 1 maghiar, 63 nedisponibili.

3.9.3. Structura așezării și gospodăria

Din punct de vedere al formei așezării configurația vetrei satului Slava Cercheză se definește printr-o formă geometrizarată, iar din punct de vedere al texturii vetrelor localitatea se poate identifica printr-o textură liniar-rectangulară și spre partea sa nord-vestică printr-o ușoară tendință de dezvoltare tentaculară.

Linia tradițională a unei gospodării lipovenești este determinată de modul ordonat de aranjare a acesteia, cu dezvoltare în profunzime, având latura scurtă plasată la stradă. Perimetrul în cadrul căruia se dezvoltă gospodăria are formă dreptunghiulară. Modul de organizare al gospodăriei evidențiază locuința (casa propriu-zisă) amplasată la stradă, iar anexele se dezvoltă în planul secund al perimetrului (Fig. 215, 216, 217, 218, 222).

Arhitectura tradițională a locuinței din comuna Slava Cercheză se armonizează cu mediul arhitectural înconjurător prin materialele și tehnicile utilizate în construcție (temelie de piatră, pereți din chirpici, astereală din scânduri, acoperiș din oală ș.a.) prin planimetrie

³⁰¹ Mihaela Iacob, *op.cit.*, p. 22

³⁰² M. D. Ionescu, *op.cit.*, p. 378

și elevație. Sunt, însă, prezente și anumite caracteristici specifice casei lipovenești. Fațada secundară, orientată spre stradă, este „liberă”, în sensul că împrejmuirea pornește de la latura de îmbinare a celor două fațade (longitudinală și laterală). La casele vechi, peretele lateral din stradă prezintă și prispă cu stâlpi. În planul tradițional al caselor din Slava Cercheză întâlnim și pridvorul, delimitat uneori de un balcon. O altă particularitate de construcție a casei și care derivă din normele tradiționale ale credincioșilor lipoveni, este faptul că peretele unde era așezat iconostasul (cel dinspre răsărit) se construia mai îngust, iar cel opus (dinspre vest) mai lat, căci acolo era așezat patul³⁰³.

Frontonul, element important în structura casei, este decorat cu motive realizate în tehnica traforului. (Fig. 2019, 220, 221) Forma stilizată, dar sugestivă a motivelor trimite spre mitologia slavă. De asemenea era decorat geamul de la stradă, era decorată tâmplăria stâlpilor și a balustradei de la prispă. Astăzi intervin o serie de inovații în arhitectura care altădată urma anumite norme nescrise ci doar transmise. Gardurile din stuf sunt înlocuite cu cele din lemn sau fier, iar elementele decorative ale frontonului sunt și ele executate fie din tablă, fie din placaj.

În interiorul locuinței lipovenești atrage atenția, prin semnificația și somptuozitatea structurii și compoziției sale *iconostasul* sau *altarul de familie*. Este amplasat întotdeauna într-unul din colțurile opuse față de ușa de la intrarea în cameră. Cele mai multe dintre iconostasele văzute de noi la localnici sunt adevărate obiecte de patrimoniu cultural, cărțile de rugăciune, icoanele sunt moștenite din generație în generație fiind – în general – de la sfârșitul secolului al XIX-lea (Fig. 230, 231).

Memoria colectivității reține *claca la chirpici* și ajutorul primit pentru ridicarea unei case. Erofei Efdochia într-un interviu realizat în septembrie 2011, spunea: „Altădată ne ajutam mai mult. Noi am avut 80 de oameni cu care am ridicat casa. Chirpicii, pereții, podul casei, toate le-am făcut cu oamenii din sat, fără bani. Apoi mergeam și noi la ei sau părinții noștri i-au ajutat la rândul lor. La lipit femeile lucrau și bărbații făceau materialul și-l cărau. Doar pentru acoperiși am avut doi meseriași.”³⁰⁴

În prelungirea locuinței se află anexele. Gospodăria lipovenilor din Dobrogea, este alcătuită din câteva anexe mai simple care se aliniază în continuarea locuinței. Acestea sunt constituite din una sau două magazii, un grajd, o bucătărie de vară unde se află soba (plita) și eventual, cuptorul de pâine, iar în planul secund, uneori la o anumită distanță față de locuință, este *baia*. Construită, din lemn sau chirpici, lipită în exterior și în interior cu lut baia lipovenească este renumită pentru beneficiile sale terapeutice.

În fiecare sâmbătă orice om din sat se bucură de beneficiile băii cu aburi. În Slava sunt gospodării cu *baie neagră* (чёрная баня sau *топить по чёрному*) sau *baie albă* (белая баня sau *топить по белому*)³⁰⁵ (Fig. 232, 233).

Diferența între cele două băi este că la baia neagră pereții sunt înnegriți de fumul care este lăsat să treacă prin camera propriu-zisă când aceasta este încălzită, ieșind apoi afară pe fereastră și pe ușa. Astfel baia se încălzește repede și păstrează căldura mai mult timp. Fumului are și rolul de a dezinfecta spațiul. După utilizare baia se aerisește, iar pereții sunt curățați periodic de funingine. O grijă în plus a celor ce utilizează baia neagră este aceea de a nu atinge pereții.

La *baia albă* fumul este condus pe horn, pereții rămân albi, dar încălzirea ei asta înseamnă mai mult combustibil pentru, căci odată cu fumul, iese și multă căldură.

³⁰³ Subiect anchetat Irina Mihailov, n. 1946, Slava Cercheză, consemnat septembrie 2011, I. Titov.

³⁰⁴ Subiect anchetat Erofei Efdochia, n. 1934, Slava Cercheză, consemnat septembrie 2011, Titov Iuliana.

³⁰⁵ Alexandra Danilov, *Baia – oglindă a sufletului rus*, în: *Romanoslavica XLIV*, Ed.Universității din București, 2009, p. 211-219.

În baie – fie ea albă sau neagră – se intră prin *predbannik*, o sală/antreu cu dimensiuni reduse folosită pentru a-și lasă hainele și prosopul. În *predbannik* se află și gura sobei, la baia neagră gura sobei poate fi și în încăperea băii.

Soba, *kamenka*, este clădită sau acoperită cu pietre de râu, având fixate între ele unul sau două cazane pentru apă fierbinte. (Fig. 235). Alături de cuptor se pune un vas cu apă rece, din care se ia cu cătruna (*caret*) și se aruncă peste pietrele înfierbântate provocându-se astfel aburul. Tot în această încăpere se află *poloc*-ul care poate fi un pat de scânduri, niște trepte din lemn, sau un fel de bancă ceva mai lungă, din scânduri, eventual cu încă o laviță superioară. Corpul trebuie obișnuit treptat cu nivelele de căldură din baie, începătorii putând rămâne pe prima treaptă a *polok*-ului sau pe lavița de jos unde aerul e mai rece.

În timpul îmbăierii, pentru creșterea temperaturii corpului se lovește ușor și ritmic pe spate cu niște mănunchiuri făcute, cel mai des, din crenguțe de stejar sau mesteacăn (*veniki*).

Întâlnim și aici aceleași ritualuri de îmbăiere ca cele descrise la Jurilovca și Mahmudia, familia pregătește baia sâmbăta în jurul orei 15, iarna sau 17, vara, astfel încât să încheie îmbăierea până la 17, 19 seara. Baia se face „pe lumină”, de regulă întâi intră copiii, apoi femeile și la sfârșit bărbații. Nici în această localitate nu am întâlnit subiecți care să ne explice de ce aceste reguli de îmbăiere. Răspunsul frecvent fiind acela: „așa trebuie”, sau „așa se face la noi”. Câteva bătrâne din sat își amintesc de Bannik așa cum apare în mitologia slavă - zeitate precreștină - spiritul necurat al băii, stăpân absolut al locului în care slavii se debarasau de murdăria fizică spre a fi pregătiți pentru purificarea morală căreia i se supuneau în temple, în timpul diferitelor ceremonii precreștine. Se pare că de aceea în baie nu se pun niciodată icoane chiar dacă la rușii ortodocși o încăpere fără icoane este privită ca fiind dominată de forțele răului și nimeni nu intra în baie cu cruciulița la gât. Se crede că în fiecare baie cu aburi există câte un spirit, care stă sub *poloc*. Bannik³⁰⁶ face baie ultimul și de aceea există superstiția că la baie trebuie să se intre în maxim trei serii pentru ca spiritul băii să nu înceapă să azvârle în oameni cu pietre și să-i stropească cu apă clocotită. Dacă regula este încălcată se iese din baie cu spatele, imediat ce-și dă seama de greșală. La sfârșit, lui Bannik i se lasă la îndemână o găleată cu apă curată și o măturică din ramuri de mesteacăn.

De asemenea, în gospodărie se mai poate întâlni o anexă unde agricultorul își depozitează fie plugul sau căruța, fie tractorul sau mașina.

La stradă curtea este închisă cu un gard, iar accesul se face printr-o poartă, (uneori apare și o poartă mare pentru mașini și atelaje).

Un element care apare în afara gospodăriei propriu-zise este banca de la poartă, este locul unde se-ntâlnesc vecinii, unde se află noutățile din sat.

3.9.4. Ocupații și meșteșuguri

Ocupațiile de bază ale locuitorilor din Slava Cercheză au fost și sunt agricultura și creșterea animalelor. Datorită amplasării comunei într-o zonă bogată în păduri, localnicii mai practică și apicultura, silvicultura și pomicultura, care însă nu ocupă un loc important în economia așezării. Până la jumătatea secolului al XX-lea au practicat și cărăușia. Transportau îndeosebi lemne.

În privința practicării agriculturii se remarcă utilizarea acelorași unelte, acelorași tehnici de prelucrare a pământului, cât și cultivarea cerealelor necesare traiului și pe care le regăsim în întreaga zonă. În trecut s-au folosit unelte simple (hârlețul, lopata, sapa, săpăliga, furca, iabaua, râșnița de mână) și unelte puse în acțiune prin tracțiune animală (plugul, rarița, grapa, boroana, vălătucul).

³⁰⁶ Ilie Danilov, *Dicționarul de mitologie slavă*, Iași, Ed. Polirom, 2007, p. 51, 52.

Dintre meșteșuguri menționăm prelucrarea lemnului, rușii-lipoveni fiind renumiți pentru aceasta și îndeosebi pentru tâmplărie și construcția de case. Motivele decorative realizate în tehnica traforului, amplasate la frontonul caselor, constituie dovada priceperii, a ingeniozității meșterilor lemnari.

O parte a bărbaților lucrau la cariera de piatră din proximitatea localității. M. D. Ionescu precizează deschiderea exploatărilor de piatră în anul 1895, numele carierelor fiind: Mănăstirea Uspenia, Slava Cercheză și Bujor³⁰⁷.

În prezent populația este ocupată în următoarele ramuri economice: agricultură, zootehnie, silvicultură și pomicultură, apicultură (Fig. 212, 234). Se observă modificări în structura gospodăriei și a locuinței (mici terase, foișor ș.a.) determinate de apariția agroturismului.

3.9.5. Port popular

Portul tradițional s-a păstrat datorită vieții religioase, ca necesitate a respectării unor norme vestimentare impuse de biserică. Se remarcă la bărbați cămașa rusească fără guler – „rubașca”, purtată peste pantaloni și încinsă la mijloc cu un brâu – „pois” (Fig. 226, 230). Peste cămașă era purtată o haină lungă până aproape de gleznă, de culoare neagră („padiovca”) asemănătoare caftanului rusec. „Padiovca” este o piesă tipică pentru ținuta bisericească. În activitățile de zi cu zi vestimentația a fost și este în funcție de moda vremii, sunt utilizate materiale industriale și haine „de-a gata”. (Fig. 224, 228)

Costumul feminin este compus dintr-o fustă largă cu multe pliuri („iubca”), o bluză de asemenea largă („cohta”) purtată peste fustă și nelipsitul „pois”. Femeile măritate își poartă părul prins într-un coc sub „kicika” (o bonetă mică primită în cadrul ceremonialului de nuntă) peste care se pune baticul. Fetele își împleteau părul într-o coadă prinsă cu o panglică lată.

Vestimentația tradițională se remarcă prin cromatică în tonuri și nuanțe tari (roșu, albastru, verde, roz) și se poartă în mod deosebit la sărbători. Unele piese de port s-au modificat (de exemplu sarafanul purtat de femei peste cămașă – Fig. 225, astăzi este purtat ca piesă de bază având o croială cambrată – Fig. 246, 250), altele și-au păstrat forma: rubașca, cămașa bărbătească, *pois-ul* (brâul purtat atât de bărbați cât și de femei), kicika, ș.a.

3.9.6 Alimentația

Bucătăria lipovenească a fost săracă, se limita mai mult la ciorbe, se mânca multă pâine, pesmeți (*suhari*), în comparație cu cea a lipovenilor așezați pe malul apei care au avut din belșug pește. Astăzi, lipovenii gătesc, aromat și plăcut, bucătăria fiind apreciată și de turiștii străini care ajung în „Slavele”. Oamenii sunt comunicativi și interesați să gătească și să mănânce bine, preluând și de la alte etnii feluri de mâncare, cum ar fi: sarmale, friptură, măcăliuța, mujdei, caltaboși, conserve de legume.

Dintre bucatele tradiționale preparate și azi d-na Irina Mihailov din Slava Cercheză ne-a recomandat următoarele:

- **Pirajki – brânzoaice**, care se fac din cocă dospită și umplute, fie cu brânză, fie cu varză, orez sau dovleac.
- **Ladâciki – analgâte** – în compoziție se folosesc: brânza proaspătă, caisele, merele, strugurii, ouăle, făina, sarea.
- **Cnâși** – se utilizează: cocă de pâine, brânză – la fel ca brânzoaicele moldovenești.
- **Sasuliki** – batoane în a căror compoziție în loc de apă se pune suc de fructe, mai concentrat, și se coc ca și pâinea în tavă.

³⁰⁷ M. D. Ionescu, *op.cit.*, p. 842

- **Plicinda – plăcinta** se face cu brânză dulce sau dovleac crud. Se face o foaie de plăcintă mare, se presară cu brânză sau dovleac, „se trage în covrig”, se așează în tavă și se coace.
- **Listavaia pâșca – lipia**, se face din cocă nedosită și se prăjește doar cu untură, se presară zahăr sau se mănâncă simplă.
- **Simitki** – provine din limba turcă – *simit*, făcute din cocă dospită în forme de inimioară, se prăjesc în ulei, se servesc calde cu miere de albină.
- **Pişka** – lipia din cocă de pâine, prăjite în ulei, se fac rotunde mai mari, se presară cu zahăr, se mănâncă simplu sau cu magiun.
- **Pampuşki** – un fel de brânzoaice din cocă dospită; se întinde aluatul cu o vergea mai groasă, se presară cu brânză sau mere rase; foaia de cocă se lipeşte, se taie bucăţi şi se aşază în tava unsă. După ce s-a umplut tava, se acoperă cu ouă, zahăr, lapte. Se ține la cuptor 30-40 minute.
- **Blinî – clătite**. Se fac din făină, apă, ouă. Se bate bine totul, se adaugă sarea și se abține o compoziție subțire. Se încinge tigaia sau tuciul și se toarnă cu polonicul, pe toată suprafața. După ce se prăjesc, se presară brânză sărată dată la răzătoare sau brânză proaspătă și se rulează. Se servesc cu miere de albină sau smântână.
- **Caşnik – budincă**. Se face din orez sau fidea, ouă, zahăr, sare. Se fierbe orezul, sau fidea, se răcește, se adaugă ouăle bătute, sare, o lingură de untură rece, 2 linguri de zahăr. Se amestecă totul, se pune într-o tavă unsă cu untură și se presară zahăr deasupra. Se ține la cuptor 25-30 minute. Se taie, după ce s-a răcit, în pătrate mici, se servește rece cu zahăr granulat.
- **Vareniki – colțunași**; se fac cu struguri sau brânză dulce. Se servesc calde cu miere, smântână, zahăr topit sau lapte dulce fiert la cuptor.
- **Abvaruşki – covrigi**. Se fac din cocă dospită, se fierb în apă sărată și se coc pe vatra cuptorului.
- **Gutuli – gutui prăjite**. Se aleg gutui sănătoase, se spală, se taie felii, se așează în cratiță, se presară zahăr mai mult, se toarnă un pahar de apă, se pun la cuptor; sunt gata când au o culoare galben-marونیu. Se servesc reci, presărate cu zahăr, ca desert.
- **Kisilita – chiseliță** – se face din corcodușe, zahăr și un pahar de apă. Se fierb până se omogenizează. Se servește rece.
- **Nardek – magiun** – se face doar din struguri zemoși, nu de masă. Se fierb strugurii, se lasă la răcit, se trece prin sită pentru a elimina pielea. Pentru obținerea unei compoziții mai groasă, când este aproape gata, se adaugă zahărul și bucățele de dovleac alb. Se păstrează în borcane. Magiunul se mai face din pepeni verzi. Dulcețurile și compoturile „la borcan” au intrat în bucătăria lipovenească mai târziu.³⁰⁸

Lipovenii făceau, în timpul iernii, compot din fructe uscate în cuptor și care se păstrau în saci. Fructele se fierbeau fără zahăr. Tot din fructe uscate, fierte și trecute prin sită făceau **pastila** – un magiun uscat, foarte gustos.

Sunt câteva „mâncăruri de post” specifice lipovenilor, cum ar fi:

- ❖ **Pahliobka** – o ciorbă din legume, iar în postul mare făcută doar din cartofi și ceapă „de te poți vedea în ea ca în oglindă”.
- ❖ **Şci** – ciorbă cu varză – este o delicatose; se face fără carne. La o cratiță de 4-5 litri se pune 5-6 cartofi potriviți, o ceapă, un ardei, un morcov, o varză proaspătă (sau acră), o gogonea. Se taie legumele mărunt (fără varză) și se pun la fiert în apă rece în care s-a mai adăugat puțină sare (recent, Delikat) și o lingură de ulei. Se

³⁰⁸ Subiecți anchețați: Irina Mihailov, n. 1946, Maroz Fedosia, n. 1961, Feodorov Maricela, n. 1953, din Slava Cercheză, consemnat I. Titov, Slava Cercheză, martie 2012.

ia varza și se trece prin răzătoare; în tava de tuci se prăjește o ceapă în ulei; când ceapa s-a rumenit se adaugă roșii proaspete, coapte, tăiate mărunt. Se prăjesc până scade sosul, se adaugă varza, se prăjește până scade zeama verzei. Dacă legumele s-au fiert, se adaugă varza călită, se adaugă apa, se pune Delikat, după gust, se dă în clocot de 3-4 ori. După ce ciorba se ia de pe foc, se adaugă verdețurile, în special mărar sau țelină, tăiate mărunt. Nu se pune pătrunjel.³⁰⁹

Simplitatea acestor ciorbe se datorează restricțiilor alimentare impuse de canoanele ortodoxismului creștin de rit vechi care nu permite consumul (mai ales în postul Paștelui) de carne, ulei.

La lipoveni se bea foarte mult ceai din diferite ierburi. Iarna se beau câte 5-6 căni de ceai, altădată era un adevărat ritual, nelipsit din casa lipoveanului fiind *samovarul*.

3.9.7. Obiceiuri. Sărbători. Viața socială

Orientările religioase ale rușilor staroveri din comună sunt grupate în jurul a două centre spirituale după cum urmează: locuitorii numiți în scrierile vechi bespopovți (fără popă) sunt numiți astăzi creștini ortodocși de rit străvechi (Confesiunea de Novozabkov) și se reunesc la sărbători în biserica cu hramul *Sf. Gheorghe* (6 mai) unde slujește preotul paroh Trofim Chirilă (cei din Slava Cercheză) sau la biserica din Slava Rusă cu hramul *Acoperământul Maicii Domnului* (14 octombrie). Lipovenii numiți în trecut popovți (cu popă) sunt numiți astăzi creștini ortodocși de rit vechi sau Staroverii de Fantâna Albă („Belaia Krinița” – azi localitate în Ucraina, la 3 km nord-vest de localitatea Climăuți din România) cu următoarele lăcașe de cult:

- La Slava Cercheză: biserica de rit vechi cu hramul *Sf. Mare Mucenic Dimitrie, Izvorătorul de Mir* (8 noiembrie) (Fig. 237, 238, 239, 240, 242) și *Întâmpinarea Domnului* (15 februarie); în 2012 slujea preot paroh Tănase Ivanov; ● biserica cu hramul *Sf. Gheorghe* (6 mai) de rit străvechi (Fig. 236, 241)
- La Slava Rusă: ● biserica cu hramul *Sf. Nicolae de vară* (22 mai) și *Sf. Vasile cel Mare* (14 ianuarie), preot paroh Luchian Abramov; ● **Mănăstirea de maici Vvedenia** cu Hramul Intrarea Maicii Domnului în Biserică (4 decembrie) și Maica Domnului din Kazan (4 noiembrie) – stareță Anatolia (Ana Ivanov); ● **Mănăstirea de călugări Uspenia** cu Hramul Adormirea Maicii Domnului (28 august) și Sf. Arhanghel Mihail (21 noiembrie) – în 2012 slujea preot Petru Spiridon.

În ziua de hram a bisericilor dar mai ales în ziua hramului de la Mănăstirea Uspenia (28 august) lipovenii din toate colțurile țării vin în comună pentru a se ruga. Măicuțele de la Mănăstirea Vvedenia sunt renumite printre lipoveni pentru confecționarea de **Lestovka**. Lestovka este un șirag de mătăni, care în limba română se traduce prin „scară” este alcătuită din șiraguri de pânză sau piele pe care sunt prinse bețișoare scurte și înguste, grupate după cum urmează: 12 (pentru numărul Apostolilor); 39 (pentru numărul săptămânilor în care Maica Domnului L-a purtat în pânțe pe Domnul Iisus Hristos); 33 (pentru numărul anilor trăiți pe pământ de Hristos) și 17 (pentru numărul Proorocilor). La aceste 101 de bețișoare se adaugă alte 9 (numărul cetelor îngerești) de dimensiuni mai mari poziționate astfel: 3 separă cele patru secțiuni, fiecare capăt se încheie cu câte trei bețișoare mari. Capetele șiragului se unesc fiind cusute de patru foi de formă triunghiulară (pentru numărul celor patru Evanghelii, care la rândul lor sunt cusute două câte două, perechea de sus fiind deasupra celei de jos sub forma unui brăduț. *Lestovka* este folosită la *Rugăciunea lui Iisus* și pentru a număra răspunsurile la ectenii. Ecteniile sunt secvențe de rugăciuni rostite de diacon sau de preot în numele tuturor celor prezenți și la care

³⁰⁹ *Ibidem*

credincioșii aflați la slujbă răspund cu expresia „*Gospodi pomilui*” – „Господи, помилуй”; tradus „Doamne, miluiește”. Acestea sunt frecvent în număr de 12 sau de 33 ³¹⁰.

Obiceiuri. În general, *obiceiurile* rușilor-lipoveni sunt legate sau derivă din aspectele de natură religioasă. Calendarul după care își țin și astăzi sărbătorile este neschimbat, rămânând decalat cu 13 zile, conform calendarului Iulian. Participarea la slujbele religioase de duminică sau din timpul sărbătorilor de peste an constituie o lege nescrisă a membrilor comunității.

Și astăzi, bătrânii păstrează obiceiul efectuării crucii înainte de a duce ceva la gură, indiferent dacă e mâncare sau băutură.

Un element care ne-a surprins în localitate (derivat din puternica lor credință) a fost acela de a vedea, și în anul 2012, la intrarea în casă, la fronton și la o casă în construcții, crucea creștină ortodoxă de rit vechi (lipovenească, cu opt extremități).

Manifestări contemporane. În 1980 la Slava Cercheză, ia ființă formația artistică a rușilor lipoveni „Slaveanka” (Fig. 227), care, din acel an și până în prezent, s-a bucurat de o largă apreciere din partea specialiștilor obținând multe premii naționale și internaționale la diverse manifestări culturale. Ansamblul „Slaveanka” rămâne unul din principalii mesageri ai cântecului rușilor-lipoveni din Dobrogea (Fig. 246, 247, 248, 250). Grupul a fost format la început din 10 femei, astăzi fiind cincisprezece membre, cadre didactice, bibliotecara, doamne de la primărie, lider de grup fiind Irina Mihailov (Fig. 244, 245). Recent s-a format și un grup de dansuri de copii (Fig. 249).

³¹⁰ Subiect anchetat Luchian Abramov, preot paroh la Biserica Sf. Nicolae din Slava Rusă, consemnat I. Titov, aprilie 2012.

Capitolul IV

Relația minoritate-majoritate din perspectiva științelor comunicării

4.1 Perspective și abordări conceptuale

Etnie - Etnicitate. Termenul *etnie* este derivat din grecescul *ethnos* (rasă, popor, națiune, trib), latinizat, reinventat la sfârșitul secolului al XIX-lea de George Vacher de Lapouge (1896) și apoi adaptat la sistemul fonetic al limbilor moderne. În uzul științific general, desemnează un grup uman care se reclamă de la o origine comună, posedă un nume (etnonim) și o tradiție culturală comună; membri săi au conștiința faptului că împărtășesc aceeași limbă, același teritoriu și aceeași istorie³¹¹.

Eponim al etnografiei și etnologiei, termenul *etnie* a fost considerat multă vreme ca fiind de la sine înțeles, fără a pretinde vreun comentariu. Totuși, în spatele falselor evidențe întreținute de primii cercetători, el apare astăzi puternic conotat, chiar datat, și pune problema frontierelor ce separă cele două domenii conexe ale științei, etnologia și sociologia.

Concepuți pe baza unor *a priori*-mi etnocentrice și evoluționiste, termenii *trib* sau *etnie* nu erau deloc apti să susțină cauza unei științe globale a societăților umane. Dimpotrivă, ei au servit drept pretext pentru instituirea unor separări nete ale disciplinelor, constituind bastioane instituționale și „locuri interzise” care au reprezentat un obstacol în calea dezvoltării dorite a unei sinergii comune. Astfel, etnologilor le-a revenit studierea celor din ținuturile îndepărtate; folcloriștilor le-a revenit culegerea datinilor și obiceiurilor comunităților țărănești sau ale popoarelor „arhaice” din zonele de la marginea bătrânei Europe; în sfârșit, sociologii și-au fixat drept sarcină analiza fenomenelor sociale și a instituțiilor, așa cum se dezvoltă ele în cadrul societăților moderne, industrializate: societăți considerate a fi prea vaste, eterogene, complexe și evolutive pentru a permite înțelegerea totalizantă și reificantă pe care o favoriza folosirea termenului *etnie*³¹².

Lapouge utiliza termenul pentru a desemna populațiile omogene rasial, care nu se schimbă în ciuda modificărilor lingvistice, culturale și demografice, încât confuziile cu sfera conceptuală a unor termeni precum „rasă”, „națiune”, „naționalitate”, „popor” persistau. În perioada interbelică, s-a încercat delimitarea conceptelor de „etnie” și „rasă”. Astfel, Felix Regnault înțelegea prin „*ethnies*” sau „*glossethnies*” comunitățile lingvistice. Rusul Șirokogorov separa net începând din anul 1920, când se constituia ca adevărată disciplină științifică etnologia se delimitează treptat de rasialism și de evoluționismul unilateral în care se complăcuse până atunci, unii dintre reprezentanții săi cei maieminenți revoltându-se chiar împotriva acestor moduri sumare de a înțelege alteritatea. Cei doi pionieri ai etnologiei anglo-saxone, F. Boas și B. Malinowski, au arătat calea de urmat: primul, deconstruind, pe baza unor argumente solide, noțiunea de *lip rasial*; cel de al doilea,

³¹¹ P. Bonte, M. Izard, *Dicționar de etnologie și antropologie*, Iași, Ed. Polirom, 2007, p. 215.

³¹² M. Segalen, *Etnologie – Concepte și arii culturale*, Timișoara, Ed. Amarcord, 2002, p. 13-14.

denunțând câteva dintre prejudecățile din care e plămădită gândirea colonială, și unul și celălalt contestând validitatea construcțiilor evoluționiste. În același timp, în Franța, sub impulsul lui M. Mauss, preluat de C. Levi-Strauss, a prins viață un dublu proiect științific: acela de a descoperi legile generale care asigură unitatea Omului.

Această viziune substantivistă care face din fiecare etnie o entitate discretă înzestrată cu o cultură, o limbă, o psihologie specifice – și cu un specialist pentru a o prezenta – va domina îndelung antropologia și continuă până în prezent să modeleze organizarea instituțională și profesională a acesteia. Totuși lucrările lui F. Barth (1969) și ecoul pe care l-au avut îndată după apariție în rândul comunității sunt expresia reconsiderării critice din anii '60. Alăturându-se demersului dinamist și interacțional dezvoltat de mai multă vreme de savanții sovietici și germani (Müklmann, 1964), inspirați și de lucrările lui E. Goffmann, Barth și discipoli săi încearcă să demonstreze că etnia este înainte de orice o categorie ascriptivă, a cărei continuitate depinde de menținerea unei frontiere și deci a unei codificări reînnoite în mod constant, a diferențelor culturale între grupuri învecinate.

În definitiv, termenul *etnie* nu ar desemna nimic altceva decât un anumit nivel de organizare socială, al cărui exorbitant privilegiu epistemologic nu este deloc justificat – și cu atât mai puțin procesul de reificare la care a fost supus. Aceste *etnii* deconstruite cu răbdare de antropologi au devenit totuși subiecte în sine, asumându-și în multe situații – fie printr-un efect dialectic, fie pentru că nu aveau o altă modalitate de a-și exprima revendicările economice și politice – discursul etnicist folosit în legătură cu ele de către clasele dominante. Astfel, din rațiuni multiple (accelerarea emigrației urbane, eșecul luptelor de clasă, eșuarea procesului de formare a unui proletariat sau a unei țărâni înșuflețite de speranțe revoluționare, incriminarea unor aspecte ale ideologiei naționale sau naționaliste), etnicitatea a ajuns să fie considerată o valoare pozitivă de identitate.

Există două mari categorii de teorii asupra identității: substanțialistă și interacționistă. *Teoriile substanțialiste* propun o viziune statică asupra identității, accentuând trăsăturile de ordin biologic, social sau istoric. Astfel, identitatea națională devine un dat istoric care stabilește anticipativ apartenența persoanei la o anumită comunitate națională. Afinitățile de sânge, de limbă, de obiceiuri se dovedesc a fi coercitive prin ele însele, individul fiind legat, independent de voința lui, de familia sa, de rudele sale, de vecini, de colegii de serviciu etc.

Conceptiile interacționiste pun accentul pe semnificația subiectivă a identității, privind-o în contextul unor relații vii, dinamice cu alte identități, în care dintr-un *dat*, identitatea devine un *proces*. Individul își construiește reprezentarea de sine în raport cu alți actori sociali într-o societate anume, identitatea națională devenind nu atât o moștenire organică, cât o permanentă cristalizare și negociere culturală, socială. Pentru a menține o anumită coerență existențială, individul apelează la diverse strategii identitare cu scopul de a asigura un sens integrator experiențelor cotidiene. *Identitatea se află într-o permanentă schimbare, este dinamică, pluralistă și interactivă*³¹³. Sistemul cultural oferă persoanei o structură prestabilită de valori și sensuri, fapt care creează o unitate internă, coerență și continuitate. Explorarea reprezentărilor și memoriei sociale, privite ca resurse ale identităților individuale și colective a fost exersată într-un ansamblu consistent de abordări ale școlii românești de etnologie, sociologie, antropologie, psihologie socială.

Analiza acestor fenomene dă naștere unor vii dezbateri în rândul etnologilor. Având întotdeauna ca motiv denunțarea nedreptăților sociale și economice, mișcările etniciste au adoptat totuși, uneori până la exagerare viziunea substantivistă a faptului etnic pe care știința încearcă acum să o respingă. Întreaga problemă este de a ști dacă etnicitatea revendicată are o natură cu adevărat distinctă de cea care îi este impusă. Astfel, **conștiința**

³¹³ A. Gavriluc, *Psihologie interculturală*, București, Ed. Polirom, 2011, p. 51.

etnică ar fi urmarea unei conștiințe de clasă, a cărei naștere nu a fost permisă de istorie continuând, prin mobilizarea și solidaritatea pe care le încurajează, să joace același rol în lupta nedreptăților³¹⁴.

Canet Raphaël analizând termenul *etnie* apreciază că este fals să considerăm că toate etniile sunt vestigii ale unei epoci ancestrale pe cât este de eronat să le identificăm cu triburi sau cu națiuni, pentru că le lipsesc caracterele politice, instituționale și sociale ale acestora din urmă. Conform ideologiei germane și teoriei etnice a naționalităților, națiunea ar fi o comunitate naturală; din perspectiva franceză ea este o construcție politică ce posedă un stat de drept susținut de ficțiunea monoetnică. Dacă vom vorbi de formațiuni sociale nu vom afla nimic despre frontierele geografice sau culturale ale etniilor, nici despre criteriile de auto-valorizare. Știm totuși în ce măsură sunt obligate societățile moderne să țină cont de etnicitate în relațiile interculturale. Când vine vorba însă despre tensiuni etnice, jurnaliști moderni preferă să folosească pentru Europa termenii nepeiorativi (deși la fel de inadecvați) de popor și națiune, iar populațiile dominante aflate în situații dificile acuză uneori discursurile etniciste îndreptate împotriva lor³¹⁵.

Se conturează noi perspective de analiză în jurul termenului *grup etnic* pornind de la *sentimentul identității și apartenenței culturale*. Termenul de *apartenență* este folosit în mod sistematic ca substitut sinonim pentru *identitate*, conștient sau nu, atunci când este vorba de o identitate colectivă (de exemplu, Camilleri³¹⁶ definește identitatea drept un sentiment de unitate pe care-l poate resimți un individ sau un grup).

Pentru mulți autori *etnicitatea* nu se confundă deloc cu *apartenența*, ea face trimitere la procesul de identificare cu un grup la conștiința apartenenței. *Etnicitatea* devine o formă de identificare alternativă a conștiinței de clasă care pentru unii constituie un atribut universal și nu doar o dimensiune relativă la lupta pentru grupurile, în genere, definite ca *etnice*. S-a văzut în etnicitate o nouă paradigmă pentru științele sociale care permite să se insiste pe supraviețuirea fidelităților comunitare în cadrul societăților moderne, și, în același timp pe eterogenitatea societăților tradiționale.

Unul din factorii care duc la formarea grupurilor etnice este credința subiectivă a oamenilor că formează o comunitate. Prin urmare, aceasta este o construcție a cărei existență nu ține decât de voința de a ne diferenția „de străini”. Etnie, cultură, rasă sunt deci termeni cu un conținut obiectiv incert. Însă această incertitudine nu numai că este de natură să antreneze o rapidă dispariție a entităților pe care le desemnează ci, dimpotrivă, explică în mare parte capacitatea lor de supraviețuire. Bineînțeles, tocmai din cauza perenității identității etnice, oricât ar fi ea de ambiguă, dezbaterea teoretică cu privire la natura *etnicității* continuă și în ziua de astăzi.

Este totuși dificil să ne oprim în acest punct. Definirea legăturilor etnice ca legături primordiale riscă să conducă la subestimarea caracterului lor istoric. Este așadar preferabil să conciliem aspectul istorico-politic și specificitatea legăturilor etnice. Trăsăturile culturale distinctive formându-se în cursul unei istorii comune pe care memoria colectivă a grupului nu a încetat să o transmită în mod selectiv și să o interpreteze, făcând din anumite evenimente și din anumite personaje legendare, printr-un efort al imaginarului social, simbolurile semnificative ale identității etnice³¹⁷. A studia etnicitatea ar însemna în acest caz să ne interesăm de procesele variabile și niciodată încheiate prin care actorii se

³¹⁴ P. Bonte, M. Izard, *op.cit.*, p. 216.

³¹⁵ G. Ferréol, G. Jucquois, *Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale*, Iași, Ed. Polirom, 2005, p. 284.

³¹⁶ Carmel Camilleri, *Cultures et stratégies, ou les mille et une manières de s'adapter*, 1998, apud: C. Halpern, Jean-Claude Ruanu-Borbalan, *L'Identité(s): L'individu, le groupe, la société*, Auxerre, Ed. Sciences humaines, 2004, p.57-62.

³¹⁷ Jean-William Lapierre, *Préface*, 1995, p. 13 apud: G. Ferréol, G. Jucquois, *Dicționarul alterității și al relațiilor ...*, p. 279.

identifică și sunt identificați de către ceilalți pe baza dihotomizărilor NOI/EI, realizate pornind de la trăsături culturale presupuse a fi derivate dintr-o origine comună și puse în evidență în cadrul interacțiunilor sociale³¹⁸.

Se disting patru elemente definitorii ale etnicității:

- atribuirea categorială³¹⁹ – identitatea etnică nu este niciodată strict endogenă, ea se construiește în relația dintre categorisirea de către *ceilalți* (aceasta nu este însă suficientă, cum credea Sartre, care considera că identitatea evreiască este produsă doar de antisemitism) și identificarea cu un grup anume.

- noțiunea de frontieră sau de limită: pe de o parte nu poate să existe o identitate etnică fără o separare față de non-membri, fără de referința la o alteritate, iar pe de altă parte, perenitatea grupurilor ține de existența acestor frontiere, independent de schimbările apărute în cadrul culturii grupului.

- originea comună sau presupus comună: limba, teritoriul, religia, culoarea toate aceste elemente sunt naturalizate prin ideea unei origini comune. Identitatea apare astfel ca o fidelitate față de evenimente istorice sau ficționale fondatoare. Acest lucru explică în mare parte dimensiunea tragică a conflictelor pentru posesia asupra pământului în care se confruntă două legitimități.

- Reliefarea: această noțiune se referă a procesele prin care Etnicitatea este pusă în evidență în cadrul interacțiunii. Un individ va pune în evidență un mod sau altul de identificare, în funcție de situația în care se găsește. Dacă alege să-și mobilizeze identitatea etnică va putea utiliza caracteristicile distinctive ale acesteia, reflectările ei în exterior (barba, un anumit tip de îmbrăcăminte, ș.a.) care au avantajul de a fi în același timp ușor de descifrat și de manipulat. El își va exprima solidaritatea sau distanța socială ori va căuta să obțină niște avantaje. Esențial este faptul că etnicitatea nu trimite în acest caz la o esență, ci la un repertoriu pe care putem sau nu să-l mobilizăm (chiar dacă această capacitate de alegere poate fi total anihilată în condiții istorice de opresiune). Dacă, în schimb, identitatea etnică devine singurul mod de apartenență, dacă este suprainvestită, avem motive să ne temem de o anihilare a identității reale a individului. Această temere a fost exprimată și de Devereux. Analizele sale au meritul de a arăta distanța dintre o utilizare legitimă a identității etnice și o utilizare devastatoare a acesteia. Utilizarea legitimă intră în rezonanță cu principiile fundamentale ale teoriei interacționiste: „Atunci când un individ posedă un număr suficient de identități de clasă suficient de diversificate, fiecare dintre ele devine o «unealtă», iar totalitatea lor un fel de «trusă de unelte» care actualizează și, în același timp, pune-n aplicare din punct de vedere social modelul ei unic de personalitate”³²⁰.

Minoritate. În lucrarea de față fiind preocupați de un anumit tip de relații de comunicare stabilite în cadrul comunității deși nu ne propunem delimitări terminologice menționăm că folosim termenul de minoritate cu sensul dat de *Dicționarul de Sociologie Larousse* unde termenul este definit astfel: grup de persoane care diferă prin rasă, religie, limbă sau naționalitate de grupul majoritar (mai numeros) în mijlocul căruia trăiește, cu precizarea că un grup constituie o minoritate doar dacă este conștient de sine în calitate de grup diferit de ceilalți, dacă are sentimentul unei inferiorități sociale și mai ales dacă e considerat ca atare³²¹.

³¹⁸ Philippe Poutignat, Jocelyne Streiff-Fenart, *Théories de l'ethnicité*, 1995, p. 154 apud: Ferréol, G., Jucquois, G., *Dicționarul alterității ...*, p. 280.

³¹⁹ Termen dat de Gilles Ferréol și Guy Jucquois.

³²⁰ Georges Devereux, *L'identité ethnique: ses bases logiques et ses dysfonctions*, 1972, p. 162 apud: G. Ferréol, G. Jucquois, *Dicționarul ...*, p.281.

³²¹ R. Boudon (coord.), *Dicționarul de sociologie Larousse*, București, Ed. Univers Enciclopedic, 1996, p.169.

Antropologii americani Ch. Wagley și M. Harris (1958) consideră că pentru a fi membru al unei minorități nu e suficient să aparții unui grup social, ci că acesta trebuie să îndeplinească mai multe criterii:

- să fie reprezentat politic;
- atitudinea membrilor majorității să se caracterizeze printr-un set de norme care valorizează negativ anumite trăsături fizice sau culturale specifice;
- minoritatea să aibă conștiința identității sale;
- a fi membru al respectivei minorități nu presupune alegere, ci este un dat; se caracterizează prin endogamie.³²²

În evoluția și semantica interacțiunii între grupuri se evidențiază *stilurile de comportament*, ele fiind considerate limbajul interacțiunii sociale. Acestea constituie acțiuni ale fiecărui grup (majoritar sau minoritar), realizate pentru a-și păstra sau nu propria sa identitate, pentru a valoriza sau nu alte identități sau, pur și simplu, pentru a influența sau a fi influențat de alte grupuri. Prin intermediul stilului de comportament, un grup minoritar poate forța sau influența reprezentarea pe care un alt grup și-o face despre acesta.

Există grupuri care se manifestă foarte activ în apărarea propriilor lor puncte de vedere, în timp ce altele se pot arăta mai pasive și, pur și simplu, dezaprobă punctele de vedere ale altor grupuri, dar fără să-și manifeste într-un mod activ propriile lor puncte de vedere.

Moscovici a numit prima categorie de grupuri – *nomice*, iar a doua categorie – *anomice*. Grupurile nomice deviază de la normele altor grupuri și propun contra-norme sau norme alternative. Apărând o normă alternativă, aceste grupuri apar în câmpul social drept *grupuri sociale independente*. Fiecare grup își va elabora o reprezentare despre alte grupuri în funcție de relația pe care o menține cu fiecare dintre acestea, relație de cooperare, de conflict, de complementaritate, de coaliție³²³.

Doise a demonstrat că reprezentările sociale pe care un grup și le elaborează despre sine și despre alte grupuri îndeplinesc funcții de explicare, anticipare și raționalizare a relațiilor sociale pe care acel grup le menține cu un alt grup. Spre exemplu, valorizarea negativă a unui grup poate fi antecedentul unui comportament de discriminare împotriva lui și invers³²⁴. Dar minoritățile nomice care se revarsă în câmpul social provoacă, de asemenea, și o conștientizare a normelor. Astfel, o minoritate nomică poate elabora tot felul de argumente fie pentru a justifica apărarea propriilor sale poziții normative, fie pentru a nu da crezare pozițiilor unei alte minorități, fie, dimpotrivă, pentru a le adopta³²⁵. S-ar putea spune că relația cu minoritățile nomice lasă locul elaborării unor noi reprezentări atât despre propriul grup, cât și despre minoritate, în general, reprezentări care pot induce o reflecție asupra normelor și contra-normelor.

Pe de altă parte, grupurile anomice nu fac decât să devieze de la normele majoritare, fără a propune norme alternative proprii. Astfel, despre aceste grupuri se creează reprezentarea că sînt mai curînd *categorii sociale* decât grupuri sociale independente.

³²² Ch. Wagley, M. Harris, *Minorities in the New World: Six Case Studies*, Columbia Universities Press, New York, 1958, p. 52 apud: P. Dobrescu, A. Bargaoanu, N. Corbu, *Istoria comunicării*, București, Ed. Comunicare.ro, 2007, p. 30.

³²³ S. Moscovici, *Social Influence and Social Change*, London, Academic Press, 1976 apud: Juan Antonio Pérez, Francisco Dasi, *Reprezentările sociale ale grupurilor minoritare*, în: *Psihologie socială. Aspecte contemporane*, Polirom, Iași, 1996, p. 64.

³²⁴ W. Doise, *L'articulation psychosociologique et les relations entre groupes*, Bruxelles, De Boeck., 1976, apud: Juan Antonio Pérez, Francisco Dasi, *op.cit.*, p. 64.

³²⁵ M. Billig, 1985, *Prejudice, Categorization and Particularization: from a Perceptual to a Rethorical Approach*, European Journal of Social Psychology, 15, p. 75-103, apud: Juan Antonio Pérez, Francisco Dasi, *op.cit.*, p. 65.

Fiind considerate categorii sociale, reprezentarea acestor grupuri nu este consecința unei relații sociale definite de minoritate, ci este un efect al etnocentrismului majorității, adică al tendinței de a-l vedea pe celălalt doar prin prisma propriilor puncte de vedere. Se vorbește astfel de un colectiv fără alternative explicite, care, în loc să creeze un conflict, pune o problemă socială și, de cele mai multe ori, suscită atitudini de uitare și de marginalizare.

Plecînd de la acțiunea socială, se consideră că există două tipuri de minorități: cele care nu fac decît să devieze de la normele majorității și cele care, pe lîngă faptul că deviază de la norma majorității, propun și o normă alternativă. Aceste două tipuri de minorități fie pot să coexiste la un moment dat într-o societate dată, fie se pot domina unele pe altele. Astfel, apare posibilitatea de a diferenția patru tipuri de societăți:

a) *puține minorități anomice și puține minorități nomice*: este cazul unei societăți statice, cu un mare grad de uniformitate socială și un grad redus de conflictualitate socială.

b) *puține minorități anomice și multe minorități nomice*: este cazul unei societăți aflate în schimbare socială. Această situație ar putea fi răspunsul la nevoile obiective pe care fiecare minoritate încearcă să le rezolve, propunînd alternativele sale contra celor ale statului;

c) *multe minorități anomice și puține minorități nomice*: este cazul unei societăți în stare de anomie, de dezordine, cu multă marginalizare socială, puțin activă și fără posibilitatea de a elabora alternative pentru această situație;

d) *multe minorități anomice și multe minorități nomice*, în același timp: este vorba de o societate aflată în pragul dezintegrării și al schimbării radicale, caracterizată și prin delegitimizarea majorității.

Din perspectiva analizei interacțiunii și a rezolvării conflictului dintre majoritatea și minoritatea aflate în interacțiune și urmînd modelul lui Berry³²⁶ (1994), se pot depista patru forme simplificate ale evoluției socioculturale:

a) *Asimilarea* este cazul în care un grup, în general minoritar, se comportă într-un mod prin care dovedește că a abandonat valorizarea propriei sale identități culturale în favoarea identității grupului majoritar sau dominant, aceasta devenind pentru grupul minoritar respectiv singurul model cultural.

b) *Integrarea* se produce atunci când o minoritate încearcă să-și mențină propria identitate culturală și în același timp dorește și face eforturi pentru a se integra în majoritate sau în grupul dominant.

c) *Discriminarea* corespunde cazului în care minoritatea își menține propria sa identitate culturală, dar se află într-o relație de conflict cu majoritatea.

d) *Anomia* sau *marginalizarea* apare atunci când minoritatea își abandonează propria identitate, dar nici nu se poate integra normelor grupului majoritar sau dominant.

Minoritățile pluralizează, de asemenea, contextul intergrupual, în care se și văd, de altfel, afectate reprezentările sociale. Chiar dacă pînă în prezent s-a simplificat contextul social, vorbindu-se doar de o majoritate și o minoritate, este evident că astăzi se pot realiza analize intergrupale foarte complexe, în funcție de numărul majorităților și al minorităților vizibile într-o societate dată, dar și în funcție de numărul criteriilor categorizării sociale. Reprezentările și tratamentul pe care-l primesc grupurile minoritare pot fi, de asemenea, examinate în funcție de contextul intergrupual în care trăiesc ele. Se pot diferenția trei tipuri de contexte intergrupale:

1. Societăți/comunități care au o majoritate absolută, în care există o omogenitate totală și, în general, un singur mod de a vedea și de a gândi lucrurile (ex. Slava Rusă);

2. Societăți/comunități constituite numai din minorități, în care fiecare grup este văzut ca independent și ca partener de cohabitație;

³²⁶ J.W. Berry, *Cross-Cultural Psychology: Research and Applications*, Cambridge, Cambridge University Press, 1994, apud: Juan Antonio Pérez, Francisco Dasi, *op.cit.*, p. 73.

3. Societăți/comunități cu majorități și minorități: există mai multe moduri de a vedea lucrurile, dar maniera majorității este preferată. Apar următoarele diferențieri: există un context în care avem o minoritate și o majoritate (Slava Cercheză, Jurilovca) și un context în care avem o majoritate și mai multe minorități (Mahmudia, Murighiol).

Termenul de **aculturație** provine din vocabularul antropologilor nord – americani de la sfârșitul secolului al XIX-lea, John Powell fiind printre primii care l-au utilizat. Popularizat de școala culturalistă, el desemnează în același timp, în grade sau modalități specifice (de natură formală sau materială), mecanismele de învățare și de socializare, integrarea unui individ într-un mediu care îi este străin și, în linii generale, procesele și schimbările provocate de interacțiunile sau de contactele directe și prelungite între grupuri etnice diferite cu ocazia invaziilor, colonizărilor sau migrărilor, indiferent dacă este vorba despre schimburi sau împrumuturi, înfruntări sau respingeri, asimilare sau adaptare, sincretism sau reinterpretare³²⁷.

Prin aculturație, fenomen specific contextelor multiculturale, individul preia valori, norme, convenții, comportamente de la un individ/grup cu o altă identitate culturală decât a lui, preluare care nu este însă supusă reflexiei, interpretării, din varii motive care pot fi vârsta, nivelul de educație, ocupația, dar și timpul disponibil pentru interpretare și comprehensiune. În concepția lui Kymlicka „lumea modernă are drept caracteristică fundamentală faptul că indivizii revendică dreptul și responsabilitatea de a determina ei înșiși dacă rolurile pe care le-au moștenit merită să fie respectate”.³²⁸ Revendicarea acestor drepturi individuale se reflectă în Dobrogea prin faptul că unii etnici aleg să se declare ca aparținând altei etnii decât cea în care s-au născut sau, indivizii născuți în familii mixte aleg, când ajung la maturitate, una din etniile părinților.

Alteritatea pare a desemna o calitate sau o esență și anume, esența „celuilalt”. Alteritatea este antonimul identității. Scriem Celălat cu majusculă pentru a desemna o poziție, un loc în cadrul unei structuri. În filozofie și antropologie, acest concept este utilizată mai mult pentru a desemna un sentiment, o influență, un regim: există ceilalți, care sunt diferiți; sunt eu oare semenul lor? Toată literatura modernă despre călătoriile ce duc la mari descoperiri (Las Casas, Isaac de Péreyre, Montaigne) atestă această emoție: „Asemănarea nu asemuiește pe cât deosebește diferența. Natura s-a silit să nu facă nimic care să nu fie diferit de ce-a făcut anterior”³²⁹.

Se intersectează trei perspective, trei problematici: perceperea alterității ontologice, recunoașterea semenului prin experimentarea acestei alterități, întâlnirea cu celălalt ca realitate etică.

Globalizarea/Mondializarea. Primul termen este utilizat în spațiul lingvistic anglo-saxon și în țările unde limba engleză are influență majoră prin orice canal media, cel de-al doilea termen este caracteristic spațiului de limbă franceză. În cele mai multe situații ei sunt folosiți în relație de sinonimie, dar există și păreri care consideră că între cei doi termeni se pot face anumite distincții, mondializare nesuprimând, de exemplu, inegalitatea și nepacificând scena internațională³³⁰.

C. Leggewie teoretizează pentru faza actuală a globalizării următoarele caracteristici: deteritorializarea instituțiilor, a firmelor și a comunităților; hibridizarea culturilor prin interacțiune și influență reciprocă; globalizarea, adică asimilarea locală a fenomenelor

³²⁷ G. Ferréol, G. Jucquois, *Dicționarul alterității ...*, p.11.

³²⁸ Will Kymlicka, *Multicultural Citizenship. A Liberal Theory of Minority Rights*, Oxford, Ed. Clarendon Press, 1995, p. 266 apud: G. Ferréol, G. Jucquois, *Dicționarul alterității ...*, p. 456.

³²⁹ Montaigne, *Eseuri*, III, 13 apud: G. Ferréol, G. Jucquois, *Dicționarul alterității ...*, p. 14.

³³⁰ G. Ferréol, G. Jucquois, *Dicționarul alterității...* p. 433-446.

economice și culturale globalizate, de la imitație, trecând prin refacere creativă și terminând cu reacții de separare sau de refuz radical³³¹.

Dialogul intercultural. C. Geertz descria cultura ca „pattern-ul transmis istoric al înțeleșurilor întrupate în simboluri”³³², oferind răspunsuri la problemele vieții, precum și mijloace sau modele de interacțiune cu mediul, de interrelaționare, orientând individul printr-un sistem de tradiții religioase și folclorice.

Un ansamblu cultural furnizează *înțeleșurile decisive* integrării eficiente și „naturale” în societate, prin crearea categoriilor semnificative.

Conform lui Bozian, caracteristicile culturale ies în evidență prin compararea cu alte tipare culturale. Diferența dintre culturi nu este de natură axiologică, deci nu putem vorbi de culturi „superioare” sau „inferioare”, ci numai de culturi *diferite*.

În prezent, societățile monoculturale sunt deja un fenomen istoric datat, căci este imposibil de menținut din pricina liberei circulații a oamenilor pe întregul cuprins al lumii. Astfel, apar „societățile mozaic, în care elemente ale culturii autohtone se îmbină (uneori insesizabil) cu aspecte ale culturii altor grupuri”³³³.

Societățile multiculturale sunt realități sociale plurale, în care diferitele straturi etnice, confesionale, generaționale se alătură în cadrul unui context istoric determinat. Disponibilitatea reciprocă a grupurilor implicate este una pasivă, rutinieră, angajată fără prea multe relații consistente de schimb și cooperare. Această aglutinare a reperelor axiologice nu exclude existența unui set comun de valori și principii legate de identitatea civică, dincolo de identitatea etnică sau religioasă.

Comunitățile interculturale includ grupuri etnice, religioase, culturale care nu numai că partajează același spațiu, dar au învățat să și cultive relații deschise de interacțiune, reciproc recompensatoare, respectând valorile, tradițiile și modurile de viață ale fiecăruia.

Multilingvismul este definit, în sens restrâns, ca folosire alternativă a mai multor limbi; în sens larg, folosire alternativă a mai multor sisteme lingvistice, indiferent de statutul acestora: limbi distincte, dialecte ale aceleiași limbi sau chiar varietăți ale aceluiași idiom³³⁴. Multilingvismul este o consecință a contactului lingvistic. Există diverse tipologii ale multilingvismului, care au în vedere criterii de natură sociologică, psihologică și lingvistică. Sunt frecvente următoarele distincții:

a) în funcție de gradul de cuprindere socială al fenomenului: *multilingvism social (colectiv)* - al unei întregi comunități; *multilingvism de grup*; *multilingvism individual*;

b) în funcție de geneză: *multilingvism succesiv (secvențial)* - limba a doua este învățată după fixarea primei limbi (după 3-4 ani) sau *multilingvism tardiv* - distincție similară cu precedenta, dar care permite identificarea unor subtipuri în funcție de vârsta la care este învățată limba a doua, a treia etc. Vorbitorul multilingv a achiziționat cel puțin o limbă în timpul copilăriei, așa numita *prima limbă*, dobândită fără o educație formală. Copiii care achiziționează două limbi de la naștere sunt *numiți bilingvi simultani*. Chiar și în cazul bilingvismului simultan, de obicei, una dintre limbi domină. Acest tip de bilingvism apare în mod obișnuit la copiii crescuți de părinți bilingvi într-un mediu predominant monolingv sau la copiii crescuți de părinți monolingvi în țări în care se vorbesc limbi diferite.

³³¹ C. Leggewie, *Nach dem Fall: Globalisierung und ihre Kritik*, 2001, în: Das Parlament B 52-53/2001, 18-22 apud: Florentina Alexandru, *Comunicarea în medii pluriculturale și plurilingve*, în: *Euromentor. Studii despre educație*, vol. I, Nr. 4, București, Ed. Universitatea Creștină Dimitrie Cantemir, decembrie 2010, p. 99.

³³² C. Geertz, *The interpretations of cultures*, Basic Books, New York, 1973/2001, p. 89 apud: A. Gavreliuc, *Psihologie interculturală. Repere teoretice și diagnoze românești*, Iași, Ed. Polirom, 2011, p. 36

³³³ T. Cozma, *Ghid de educație interculturală*, Iași, Ed. Erola, 2001, p. 104

³³⁴ N. Saramandu, M. Nevaci, *Multilingvism și limbi minoritare în România*, București, Ed. Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan - Alexandru Rosetti”, 2009, p. 8-9

c) în funcție de relația dintre limbi reflectată de uz: *multilingvism compus* – limbile sunt privite ca similare funcțional, unitățile lor aflându-se într-o relație de corespondență (cazul limbilor învățate la școală). Vorbitorii sunt, de obicei, fluenți în două sau trei sisteme lingvistice; *multilingvism coordonat* – limbile sunt separate funcțional, considerându-se că unitățile lor exprimă semnificații parțial sau total distincte (o limbă este folosită în situații oficiale: administrație, școală etc. cealaltă – în familie, între prieteni etc.). Vorbitorii utilizează pentru fiecare limbă o intonație și o pronunțare diferită, asociate unui comportament social diferit;

d) în funcție de gradul de cunoaștere: *multilingvism simetric* – toate limbile sunt cunoscute în egală măsură; *multilingvism asimetric* – există diferențe de cunoaștere; *multilingvism receptor (pasiv)* – una dintre limbi este înțeleasă, dar nu este vorbită; *multilingvism scris* – una dintre limbi este înțeleasă la lectură, dar nu și la audiere; *multilingvism tehnic* – una dintre limbi este cunoscută numai atât cât o cer necesități strict profesionale;

e) în funcție de situația politică dintr-un stat sau o comunitate supra-statală: *multilingvism impersonal* (cetățeni monolingvi); *multilingvism personal* (sistem de guvernare monolingv, dar cu cetățeni plurilingvi) care poate fi: natural (ex. căsătorii mixte), voluntar, decretat.³³⁵

4.2. Conviețuirea și schimbul între culturi

„**Om**ul este prin natura sa o ființă socială” (Aristotel). Viața lui este puternic socializată, culturalizată, impregnată de simboluri, valori, coduri, norme, moduri de „se cade...”, moduri de „nu se cade...”, pattern-uri atitudinale și comportamentale. Existența omului nu poate fi gândită și realizată în afara grupurilor sau interacțiunilor sociale.

Clifford Geertz definește cultura ca patternul transmis istoric al înțelesurilor întrupate în simboluri, oferind răspunsuri la problemele vieții, precum și mijloace sau modele de interacțiune cu mediul, de interrelaționare, orientând individul printr-un sistem de tradiții religioase și folclorice. „*In any case, the culture concept to which I adhere has neither multiple referents nor, so far as I can see, any unusual ambiguity: it denotes an historically transmitted pattern of meanings embodied in symbols, a system of inherited conceptions expressed in symbolic forms by means of which men communicate, perpetuate, and develop their knowledge about and attitudes toward life.*”³³⁶

Fiecare membru al unei societăți este modelat și format după structurile societății în care trăiește și, uneori, după criterii ce scapă voinței și controlului conștient al individului. Din prima clipă a existenței sale copilul este introdus într-o realitate modelată social ce există în mod obiectiv, independent de voința și existența nou-născutului. Ființă umană pornește la drum condusă de familia sa, intră într-un labirint al relațiilor sociale prin intermediul cărora își însușește și interiorizează valori fundamentale comune, simboluri, reprezentări colective, așteptări, modele comportamentale, scheme de relaționale considerate bune în câmpul social al ființării sale, în relațiile pe care le stabilește cu membrii comunității/societății în care.

În viața tradițională, etapele ciclului vieții sunt marcate prin diverse ritualuri care evidențiază momentele importante, momente ce presupun transformări în viața individului. Modul de desfășurare al acestor ritualuri este stabilit de familie, grup sau

³³⁵ *Ibidem*.

³³⁶ C. Geertz, *The interpretation of cultures*, New York, Ed. Basic Books, 2001, p.89, URL:

http://books.google.ro/books?id=BZ1BmKEHti0C&pg=PA87&hl=ro&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false

societate ca întreg. Acest sistem controlează modul în care se face tranziția și asigură pregătirea adecvată a individului în trecerea de la o etapă la alta.

În modernitate procesul nu este la fel de simplu și clar. Sursele de informare sunt multiple și adesea contradictorii încercând să capteze atenția individului sugerându-i ce comportament să imite, ce căi de acțiune sunt importante și ce semnificație să atribuie evenimentelor.

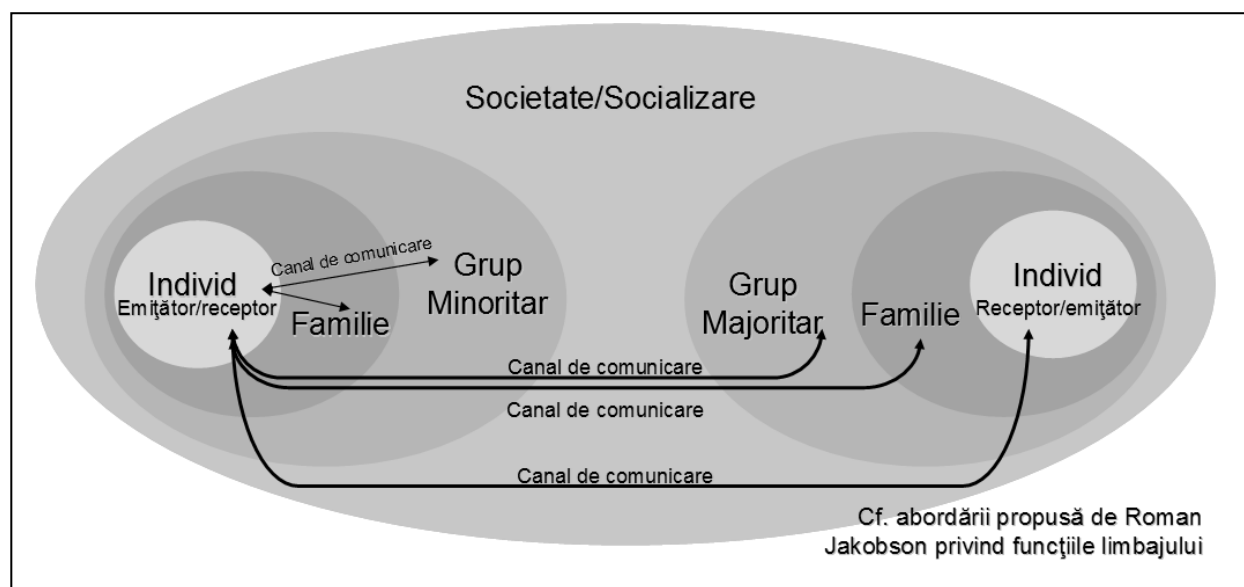
Cercetările acestor fenomene de formare a omului în funcție de mediul în care se dezvoltă (familie, societate) au determinat dezvoltarea unor adevărate teorii care în știința comunicării sunt grupate sub denumirea de *teoriile influenței directe și indirecte*.

Raportul minoritate-majoritate a trezit interesul mai multor specialiști sociologi, psihologi, istorici, antropologi ș.a. Modul cum au apărut grupurile minoritare, cum s-au dezvoltat, care sunt condițiile când un asemenea grup poate fi considerat minoritate națională și etnică, care sunt șansele membrilor acestuia să-și prezerve caracteristicile identitare specifice sunt subiecte tratate în diverse studii de specialitate.

4.2.1. Socializarea și influențele indirecte

Din perspectiva populației minoritare, prin socializare se dobândesc calitățile necesare pentru a putea comunica, gândi, rezolva probleme folosind tehnici acceptate de întreaga comunitate și în general pentru a realiza modalitățile unice de adaptare la mediul personal. Din punct de vedere al populației majoritare, socializarea își aduce membri la un anumit nivel de conformare, astfel încât ordinea socială, caracterul ei previzibil și continuitatea societății să poată fi menținută.

Pornind de la funcțiile limbajului, așa cum au fost abordate de Roman Jakobson, prezentăm în schema de mai jos relațiile stabilite între individ-membru al grupului minoritar și individ-membru al grupului majoritar.

Procesul de dobândire prin care noii membri ai unei societăți interiorizează toate aspectele culturii lor este denumit de către antropologi cu ajutorul termenului *enculturare*³³⁷.

De asemenea, prin intermediul procesului de enculturație, se împrumută inferențe de bază, cele mai multe implicite, referitoare la toate aspectele interacțiunii cu mediul

³³⁷ L. M. DeFleur, S. Ball-Rokeach, *Teorii ale comunicării de masă*, București, Ed. Polirom, 1999, p. 210-211.

sociocultural înconjurător, interpretăm tot ceea ce ne înconjoară și interacționăm în funcție de experiențele noastre fundamentale. Una dintre cele mai importante funcții ale culturii este aceea de a genera sens experienței, de a atribui un rost traseului nostru biografic, pe baza reperelor valorice ale societății, și cuprinde destinul social al individului.

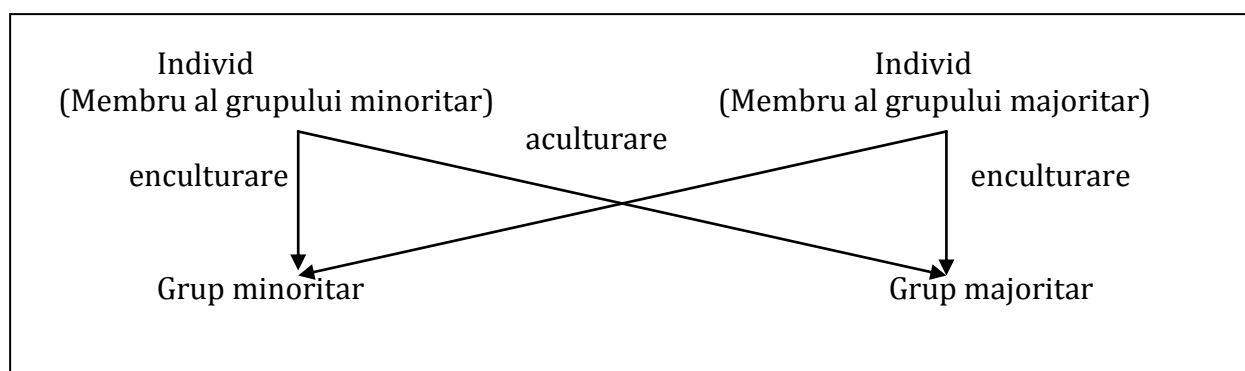
În prezent, societățile monoculturale sunt deja un fenomen istoric datat, căci sunt imposibil de menținut din pricina liberei circulații a oamenilor pe întregul cuprins al lumii. Astfel, „apar societățile mozaic în care elemente ale culturii autohtone se îmbină (uneori insesizabil) cu aspecte ale culturii altor grupuri”³³⁸. *Societățile multiculturale* sunt societăți sociale plurale, în care diferitele straturi etnice, confesionale, generaționale se alătură în cadrul unui context istoric determinat. Disponibilitatea reciprocă a grupurilor implicate este una pasivă, rutinieră, angajată fără prea multe relații consistente de schimb și cooperare. Această aglutinare a reperelor axiologice nu exclude existența unui set comun de valori și principii legate de identitatea civică, dincolo de identitatea etnică sau religioasă³³⁹.

Comunitățile interculturale includ grupuri etnice, religioase, culturale care nu numai că conviețuiesc în același spațiu dar au învățat și să cultive relații deschise de interacțiune, reciproc reconpensatoare, respectând valorile, tradițiile și modurile de viață ale fiecăruia.

Urmând o discriminare semantică clarificatoare sugerată de Charles Taylor³⁴⁰ *multiculturalul* descrie specificul interacțiunii dintre actanți sociali (indivizi singulari sau grupuri) care trăiesc unii alături de ceilalți (registrul dominant este caracterul mixat, adiționat al legăturii identitare), spre deosebire de *intercultural*, care circumscrie interacțiunile în care actanți ce relaționează trăiesc unii împreună cu ceilalți (registrul dominant fiind cel al partajării, schimbului și negocierii identitare).

Propunem folosirea termenului *enculturare* pentru a defini procesul prin care individul din grupul etnic minoritar își dobândește tradițiile, limba, utilizarea artefactului material și întreaga colecție de legende mituri, folclor și crezuri populare. Dacă oamenii trec de la un grup la altul, are loc procesul numit *aculturare* prin care individul dobândește credințele *Celuilalt* printr-o resocializare a sa.

Aceste procese sunt explicate de următoarea schemă:

³³⁸ T. Cozma, *Ghid de educație interculturală*, Iași, Ed. Erola, 2001, p. 104.

³³⁹ *Ibidem*, p.106.

³⁴⁰ C. Taylor, *Sources of the Self. The Making of the Modern Identity*, Cambridge, Ed. Cambridge University Press, 1998, p. 80; URL: <http://books.google.ro/books?id=OYN88ArbxUAC&printsec=frontcover&dq=Taylor+Sources+of+the+Self.+The+Making+of+the+Modern+Identity&hl=ro&sa=X&ei=v6V0UrvKK8K0tQavooDYBA&ved=0CDIQ6AEwAA#v=onepage&q=Taylor%20Sources%20of%20the%20Self.%20The%20Making%20of%20the%20Modern%20Identity&f=false>

În ambele cazuri individul este supus unui proces de învățare/dobândire de noi forme de comportament care în studiile de specialitate sunt explicate de *teoria modelării*³⁴¹. Pe scurt, acest proces constă în mai multe etape, care pot fi rezumate în următorii termeni:

- individul (membru al grupului minoritar sau majoritar; *observatorul*) observă un individ aparținând celui alt grup (*modelul*);
- *observatorul* se identifică cu *modelul*, adică începe să creadă că este la fel ca și modelul, dorește să fie ca modelul sau consideră modelul atractiv și demn de a fi imitat;
- Observatorul conștientizează că acel comportament observat sau descris va fi funcțional. Adică, persoana ajunge să creadă că acel comportament va aduce rezultatul dorit, dacă este imitat într-o anumită situație.
- Individul își amintește acțiunile modelului, atunci când se confruntă cu împrejurări relevante și reproduce comportamentul ca reacție la acea situație.
- Urmează executarea acțiunii reprodusă în situația relevantă de stimuli, îi aduce individului satisfacție, consolidând legătura dintre el și noul grup

Apar două situații: una în care individul reproduce întocmai comportamentul dobândit și atunci rezultă fenomene de *aculturație* și alta în care individul reproduce parțial comportamentul și atunci intervine *alterarea*.

Asimilarea se referă la fuziunea culturală în care două grupuri se amestecă astfel încât devin o singură entitate. În acest caz, granițele grupului devin mai permeabile.

Sociologul american Milton G. Gordon (1964) distinge șapte dimensiuni ale asimilării: culturală, structurală, maritală, de identificare, atitudine receptivă (absența prejudecății), comportament receptiv (absența discriminării) și atitudine civică (absența conflictului de valori și de putere).³⁴²

Asimilarea este naturală atunci când are loc în relațiile directe dintre grupurile etnice eterogene. Ea apare din nevoia de consolidare a vieții sociale, economice și culturale comune. Căsătoriile mixte sunt calea principală de realizare a asimilării naturale.

Există și asimilarea forțată, un sistem de măsuri guvernamentale sau politice privind învățământul, cultura și alte sectoare ale vieții sociale ce au ca scop accelerarea artificială a proceselor de asimilare prin reprimarea sau limitarea în utilizarea limbii și în exprimarea valorilor culturii minorităților. În acest sens menționăm un aspect surprins în localitatea Mahmudia începând cu anii 1950 când după cum declară învățătoarea Albineț Ecaterina: „am început alfabetizarea și cu cei mici și cu cei mari. Mi-a fost greu căci cei mai mulți lipoveni nu știau deloc românește, dar au învățat repede că au vrut și erau deștepți”³⁴³.

4.3. Argumente din teoriile lui Gabriel Tarde

Gabriel Tarde³⁴⁴, elaborează o teorie de cercetare a influențelor sociale manifestate între indivizii membrii unui grup pornind de la trei categorii principale: **invenția/ inovația, imitația și opoziția**. Autorul consideră *imitația* procesul fundamental de difuzare a

³⁴¹ L. M. DeFleur, S. Ball-Rokeach, *op.cit.*, p. 214-220.

³⁴² C. Rus, *Relațiile culturale din România – o perspectivă psiho-sociologică* în vol. *Interculturalitatea. Cercetări și perspective Românești*, Presa Cluj-Napoca, Ed. Universitară Clujană, 2002, p. 48-56

³⁴³ Subiect anchetat Albineț Ecaterina, n. 1930, învățătoare în Mahmudia din 1953, consemnat I. Titov, 25 martie 2010.

³⁴⁴ Gabriel Tarde – sociolog francez, autorul unor studii de referință pentru cercetătorii științelor comunicării. Amintim volumele: “Les lois de l’imitation sociale” (Legile imitației sociale) (1890), “*La logique sociale*” (Logica socială) (1894), “L’opposition universelle” (Opoziția universală) (1895), “Le public et la foule” (Publicul și mulțimea), “L’opinion et la conversation” (Opinia și conversația)-1901. Terry N. Clark îl numea în 1969 “Unul dintre primii trei sociologi ai Franței din secolul al XIX-lea”.

inovației, în opinia sa, *imitația* presupune **acceptarea**, chiar dacă nu se reduce la ea, imitația însemnând și un efort suplimentar de „a fi la fel” sau de „a face la fel”.

Evident, aceste etape ale dezvoltării sunt strâns legate între ele și, în fond, alcătuiesc un tot, un model explicativ circular. Invențiile – creațiile indivizilor talentați (de cele mai multe ori aparținând elitelor) – sunt diseminate în sistemul social prin intermediul procesului de imitație, asemenea valurilor concentrice pe suprafața unui lac; valul se propagă până spre limitele lacului, în cazul nostru ale sistemului, dacă între timp nu întâlnește alte valuri, care sunt rezultatul altei invenții. Din întâlnirea lor poate rezulta o nouă invenție, care, la rândul ei, este supusă unui proces de imitație, până când „valul” pe care îl generează întâlnește alt obstacol ș.a.m.d.

Examinarea acestor trei procese, cu deosebire a modului în care operează ele în cadrul grupurilor, fie ele majoritare sau minoritare, prezintă pentru demersul nostru o importanță specială, ajutându-ne să demonstrăm legătura existentă între membrii grupului și modul în care are loc difuzarea unei inovații/invenție (materială sau imaterială). Astăzi specialiștii în comunicare o numesc **teoria difuzării**³⁴⁵.

4.3.1. Inovația

Invenția/inovația este punctul de plecare al acestui pattern circular al dezvoltării. Termenul de invenție este utilizat în sensul său cel mai larg. „*Am folosit acest cuvânt pentru toate inițiativele individuale*” afirmă Tarde în 1895³⁴⁶. Pe măsură ce societatea este mai avansată și se desprinde de constrângerile naturale, inovația devine un factor esențial al dezvoltării. Sunt două principii care guvernează activitatea de creație – principiul *acumulării* și al *substituirii*. O descoperire apare pe fondul acumulărilor anterioare. Chiar și cele mai importante descoperiri sunt strâns condiționate de altele, de mai mică importanță, dar care o întemeiază și o fac posibilă. Cele mai frecvente creații sunt cele care combină într-o sinteză nouă elementele deja acumulate. În același timp, sunt invenții care substituie ceea ce a fost până atunci, care inaugurează o nouă direcție, un nou tip de evoluție. „*Rezultă că progresul social, ca și progresul individual, are loc prin două procedee: substituirea și acumularea. Sunt descoperiri și invenții care nu sunt decât substituibile și altele acumulabile*”³⁴⁷. Sunt mai multe condiții favorizante ale inovației la nivel social, consideră autorul, din care amintim *stratificarea socială*, pentru că asigură timp liber pentru elitele sociale și permite o comunicare strânsă între ele. Elitele fiind de multe ori cele care acumulează și difuzează inovațiile. De asemenea, elitele sunt sursă de modele pentru restul societății.

Divizarea invențiilor/inovațiilor în cele care substituie și cele care cumulează îl conduce pe Tarde la două tipuri de logici: invențiile care se substituie întră în concurență cu cele anterioare și instituie o „logică a duelului”; cele care sunt rezultatul unor acumulări pot funcționa fără a le înlocui pe cele anterioare, au o natură complementară și conduc la o „logică a conviețuirii”. Istoria societăților, precizează sociologul, este o suită de „dueluri logice”. Un exemplu, la nivelul celor două etnii avute în vedere, ar fi “disputa” între pâanza de casă și cea industrială. Românii au renunțat mai greu la pâanza țesută pe când rușii-lipoveni nu au avut asemenea nostalgii, aceasta și pentru că veneau în Dobrogea dintr-o zonă unde pâanza industrială era utilizată deja.

În perioada contemporană, pare să prevaleze invențiile de tip cumulativ. De pildă, limbile au apărut prin acumulări succesive de-a lungul secolelor. Există însă o deosebire esențială între acumularea care precede substituirea și cea care îi urmează. „*Acumularea care precede substituirea prin duel logic nu trebuie confundată cu acumularea care îi*

³⁴⁵ L. M. DeFleur, S. Ball-Rokeach, *op.cit.*, p. 205-229.

³⁴⁶ G. Tarde, *Les Lois de l'imitation*, Paris Felix Alcan, Second edition, 1895, apud: P. Dobrescu, A. Bargaoanu, N. Corbu., *Istoria comunicării*, Ed.: Comunicare.ro, 2007, p. 20.

³⁴⁷ *Ibidem*, p. 21.

urmează. Prima constă într-o agregare de elemente a căror principală legătură constă în faptul că nu se contrazic, în timp ce a doua este o acumulare viguroasă de elemente care nu numai că nu se contrazic, dar confirmă”³⁴⁸ acest lucru. Nu numai „criticii” joacă un rol important, ci și „interacțiunea” minților, care favorizează o mai iute circulație a ideilor, o mai mare consecvență a abordărilor noastre, ceea ce, în final, conduce la un climat favorabil expansiunii cunoașterii.

Tarde este preocupat de relația dintre invenții și numărul acestora, pe de o parte, și impactul lor social, pe de alta. Chiar dacă nu vorbește exact în acești termeni, Tarde subliniază că societatea are nevoie de o perioadă de asimilare, de un răgaz pentru a se obișnui cu noutatea presupusă de o invenție. Existența prea multor invenții, difuzarea lor rapidă pot duce la tensiuni, la dificultăți de acomodare, la respingerea nu numai a inovației, ci chiar a ideii de inovație. Foarte important este că sesizând complexitatea acestei relații, sociologul francez vorbește pe perioade de timp mari de un gen de alternanță: perioade de mare frecvență și intensitate a inovației sunt urmate de altele menite să „raționalizeze” folosirea lor, demers foarte important și pentru stabilitatea și, am spune noi, pentru confortul social. Un exemplu verosimil la nivelul societății contemporane românești constă în deschiderea finanțărilor externe nerambursabile care a generat un număr mare de invenții (proiecte). Societatea românească este încă în perioada de asimilare a acestor invenții și la nivelul unor anumite statusuri sociale³⁴⁹, sunt neînțelese și chiar respinse.

De cele mai multe ori aceste inovații au apărut ca o formă obligatorie de adaptare a purtătorilor vechii culturi la noile condiții de existență socială și economică (elemente lingvistice, materiale industriale utilizate la confecționarea costumului tradițional, materiale de construcție a casei etc.).

Un moment crucial, aş spune, în dezvoltarea identității etnice în Dobrogea postdecembristă a fost crearea cadrului legislativ și conturarea unui sistem de protecție a minorităților naționale. Constituția României stabilește la articolul 6, numit *Dreptul la identitate*, următoarele: „(1) Statul recunoaște și garantează persoanelor aparținând minorităților naționale dreptul la păstrarea, la dezvoltarea și la exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase. (2) Măsurile de protecție luate de stat pentru păstrarea, dezvoltarea și exprimarea identității persoanelor aparținând minorităților naționale trebuie să fie conforme cu principiile de egalitate și de nediscriminare în raport cu ceilalți cetățeni români”³⁵⁰.

Pe acest fond legislativ s-au constituit organizațiile non-guvernamentale: Comunitatea Rușilor-Lipoveni din România (1990), Uniunea Democrată Turcă Musulmană din România (29 decembrie 1989) scindată apoi în o sciziune în cadrul comunității turco-tătare din țara noastră, ca urmare a creării Uniunii Minoritare Etnice Turce din România (U.M.E.T.R.) și a Uniunii Democrată Turcă din România (UDTR), Uniunea Grecilor din România astăzi cu numele de Uniunea Elenă din România (1990), Uniunea Ucrainenilor din România, Asociația Italienilor din România, ș.a.

Aceste asociații au ca obiective principale păstrarea limbii, păstrarea și dezvoltarea identității etnice.

De exemplu de pe situl asociației Comunitatea Rușilor Lipoveni din România (CRLR) aflăm că asociația capătă statut juridic de funcționare în 1990 fiind o asociație cu caracter etnic, social, cultural și umanitar, care reunește cetățeni români, cunoscuți sub denumirile de ruși, ruși-lipoveni sau lipoveni. Tot din statut aflăm că limba uzuală în C.R.L.R. este limba rusă; durata de funcționare este nedeterminată, iar Sediul central al Comunității este în municipiul București. C.R.L.R. are ca scop unirea eforturilor membrilor săi în apărarea și exercitarea

³⁴⁸ G. Tarde, *op.cit.*, 1895, p. 189 apud: P. Dobrescu, A. Bargaoanu, N. Corbu, *op. cit.*, p. 23.

³⁴⁹ Vorbim în acest caz de statusuri cum ar fi: *profesiunea, educația, vârsta, poziția într-un grup*, etc.

³⁵⁰ Constituția României nr. 429/2003 URL: <http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=339&idl=1>

drepturilor la păstrarea, dezvoltarea și exprimarea identității etnice, lingvistice și culturale a etnicilor ruși lipoveni (s.n.). În vederea realizării scopului, C.R.L.R. își propunea să acționeze pe baza unor programe fundamentate pentru: (1) reunirea în cadrul C.R.L.R. a tuturor etnicilor ruși lipoveni, cetățeni ai României, pentru a deveni un factor social activ în dezvoltarea României; (2) a contribui la afirmarea etniei și promovarea valorilor sale (sn); (3) apărarea drepturilor și promovarea intereselor specifice membrilor săi, drepturi rezultate din apartenența lor la minoritatea etnică rusă lipoveană din România și anume:

A. Componenta etnică și culturală: (a) folosirea nestingherită a limbii materne ruse în toate domeniile de activitate cu respectarea normelor europene în materie și a tratatelor, pactelor, acordurilor, protoalelelor și altor acte internaționale cu privire la minorități; (b) posibilitatea de a învăța limba maternă rusă și de a avea școli cu predare în această limbă, precum și alte instituții de educație și cultură în limba maternă; (c) promovarea istoriei, culturii, obiceiurilor și tradițiilor etniei; (d) editarea de publicații în limba maternă rusă și dreptul de a avea edituri și tipografii proprii și acces la mass-media locală și centrală; (e) cultivarea unor relații frățesti cu națiunea rusă, precum și cu diaspora rusă, de care rușii lipoveni din România sunt legați prin comunitatea de limbă, prin tradiții culturale, istorice și spirituale, fără a leza loialitatea față de patria lor, România; (f) efectuarea de studii și cercetări științifice privind istoria, folclorul, viața socială, religia, tradițiile și obiceiurile rușilor din România.

B. Componenta religioasă: (g) păstrarea credinței ortodoxe, inclusiv a celei de rit vechi și străvechi; (h) posibilitatea de a împărtăși orice credință și de a practica orice cult religios, recunoscut de legea română și de normele europene în materie de libertate confesională, fără nici un fel de ingrădiri.

C. Componenta socială: (i) promovarea unor relații frățesti, de toleranță, încredere și respect reciproc cu națiunea română majoritară și cu celelalte minorități naționale din România; (j) recunoașterea, garantarea și respectarea drepturilor fundamentale ale omului și a drepturilor specifice minorităților naționale, astfel cum sunt ele reglementate în documentele juridice internaționale; (k) reprezentarea etniei în structurile autorităților legislative și executive ale statului; (l) sprijinirea acțiunilor și inițiativelor membrilor, precum și apărarea intereselor acestora în activitățile sociale, culturale, umanitare; (m) colaborarea cu toate forțele sociale ale țării în vederea promovării principiilor democratice în viața societății românești, prin asigurarea libertății și egalității în drepturi între toți cetățenii țării, fără deosebire de naționalitate, rasă, convingeri politice, credință, sex sau origine socială; (n) participarea în Parlament sau în afara sa, în conformitate cu legislația în vigoare, la elaborarea proiectelor de acte normative care privesc etniile și asumarea pe această bază a tuturor drepturilor și obligațiilor ce decurg din acestea.

D. Componenta economică: (o) sprijinirea acțiunilor și inițiativelor membrilor, precum și apărarea intereselor legitime ale acestora în activitățile economice; (p) inițierea și realizarea de către Comunitate a unor activități economice conforme cu legislația în vigoare, în vederea asigurării resurselor necesare pentru desfășurarea activității și realizarea programelor sale (cn)³⁵¹. În același an (1990) este publicat primul număr din revista *Zorile*³⁵², iar în 2004 ia ființă ca parte integrantă a CRLR – Asociația Tinerilor Ruși Lipoveni din România (ATRLR).

³⁵¹ Vezi Statutul complet al CRLR aflat la sediul CRLR filiala Tulcea URL:

<http://crltulcea.blogspot.com/2010/03/20-de-ani-de-la-infiintarea-comunitatii.html>

³⁵² *Publicație cu caracter informațional și cultural*, se adresează comunităților de ruși lipoveni din România, populației ruse din țara noastră, diasporei ruse a staroverilor din lumea întreagă, dar și românilor și vorbitorilor de limba română, tuturor celor care încearcă să afle cine sunt *rușii lipoveni* și care este istoria lor. În paginile periodicului se regăsesc tradițiile, modul de viață al rușilor lipoveni, problemele lor sociale și portrete ale personalităților care s-au desprins din rândul etniei.

Pentru a explica influența/rolul pe care a avut-o și o are această organizație asupra membrilor săi, citez un fragment din articolul publicat de ziarul Adevărul cu ocazia aniversării a 20 de ani de activitate: „Rușii lipoveni din țară se pot lăuda pe parcursul ultimului an cu atragerea de fonduri de 178.650 de lei din partea Departamentului pentru Relații Interetnice pentru implementarea unor proiecte culturale de importanță pentru această comunitate (Zilele Culturii, festivaluri de poezie, școli de vară, tabere multietnice, lansări de cărți). Alături de aceste acțiuni, C.R.L.R. a beneficiat și de sprijinul Ambasadei Federației Ruse din România, concretizat atât în sprijin material, logistic și moral. Sprijinul financiar al Federației Ruse a fost de 82.873 lei.”³⁵³

Referitor la organizarea instituțională a etnicilor turci și tătari menționăm faptul că Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani din România s-a constituit în temeiul Legii nr.21 din 06.02.1924, al Decretului nr.31 din 1954 și al Declarației Frontului Salvării Naționale din 06.01.1990. Uniunea a fost recunoscută ca persoană juridică în 1990, și-a luat noul nume Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani din România (ROMANYA MÜSLÜMAN TATAR TÜRKLERİNİN DEMOKRAT BİRLİĞİ), prin încheierea din 23 iulie 1990, Dosar nr.177/P.J./1990 al Judecătoriei Sectorului 1 București, apoi au fost aprobate amendamentele propuse la Congresul U.D.T.T.M.R. din 29 noiembrie 1997, prin încheierea din 25.10.1999, Dosar nr. 515/1996 al Judecătoriei Constanța, precum și a amendamentelor propuse la Congresul U.D.T.T.M.R. din 27.11.1999, prin încheierea din 18.08.2000 Dosar nr. 1380/2000 al Judecătoriei Constanța. Uniunea are drept obiective principale: A) Unirea cetățenilor români de naționalitate tătară turco-musulmană într-un cadru organizat, pentru a deveni un factor social activ în propășirea României democratice, pentru apărarea independenței, suveranității naționale și a integrității teritoriale a patriei comune. B) Afirmarea și apărarea drepturilor colective și individuale ale membrilor U.D.T.T.M.R., în păstrarea, dezvoltarea și exprimarea identității naționale prin: a) Ridicarea nivelului de cultură al minorității tătare turco-musulmane prin promovarea unui învățământ de stat sau privat în limba turcă literară. b) Studiul limbii materne tătare și a istoriei etniilor tătară și turcă, prin învățământ de stat sau privat, publicații și mass-media. c) Asigurarea reprezentării U.D.T.T.M.R. în Parlamentul României, în organele centrale și locale ale administrației de stat. d) Participarea, prin reprezentanți, la elaborarea și adoptarea actelor normative care privesc, direct sau indirect, minoritățile naționale din România și, în special, minoritățile tătară și turcă. e) Cooperarea cu autoritățile statului, cu organizațiile non guvernamentale, cu organizațiile culturale și științifice din România, pentru promovarea, apărarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, în special ale minorităților naționale, așa cum sunt prevăzute în Constituția României și în legislația în vigoare. f) Cooperarea cu organisme internaționale în probleme referitoare la respectarea și promovarea drepturilor minorităților naționale, așa cum sunt ele însușite de România, prin convențiile internaționale la care România este parte. g) Revigorarea credinței islamice, prin organizarea și sprijinirea învățământului religios în școli, prin susținerea editării de cărți și formarea cadrelor necesare practicării religiei islamice. În colaborare cu Muftiatul, să se numească un confesor militar de credință islamică. U.D.T.T.M.R. va solicita muftiatului asigurarea serviciilor religioase la: unități militare, spitale, azile de bătrâni și penitenciare. Muftiul și imamii vor fi invitați la toate ședințele și manifestările Uniunii. Formarea unui tineret sănatos, cu un grad ridicat de cultură, atașat valorilor naționale și promotor ale culturii și tradiției minorităților tătară și turcă. h) Sprijinirea tineretului de etnie tătară și turcă, în vederea obținerii unui înalt grad de pregătire profesională și științifică, în toate domeniile vieții sociale, prin acordarea de burse de studii în țară și străinătate. i) Promovarea unor relații de colaborare, încredere și

³⁵³ Ziarul Adevărul de Tulcea URL: http://www.adevarul.ro/locale/tulcea/Rusii_lipoveni_din_toata_tara_s-au_reunit_la_Tulcea_0_362964069.html

respect reciproc cu toate minoritățile naționale din România, în scopul realizării obiectivelor comune și a îmbunătățirii relațiilor interetnice. j) Susținerea inițiativelor și acțiunilor membrilor U.D.T.T.M.R., apărarea și promovarea intereselor lor legale, în toate domeniile de activitate. k) Stabilirea și promovarea legăturilor culturale, științifice, sportive și de altă natură, cu organizațiile similare din țară și din străinătate, cu comunitățile și populațiile de limbă turcică sau de religie islamică și în special din Turcia și Crimeea³⁵⁴.

Tot în 1990 a luat ființă organizat formând Uniunea Democrată Turcă din România (UDTR), al cărei principal obiectiv este să revigoreze și să transmită valorile culturale și tradiționale ale etnicilor turci. De pe site-ul acestei organizații aflăm că în județul Tulcea trăiește o importantă comunitate turcă. Astfel, în mun. Tulcea se găsesc, conform recensământului din anul 2002-1423 turci, în Babadag 1289, Isaccea 216, Măcin 337, Ciucurova 82, Casimcea 64, Mahmudia, Murighiol, Somova, Sulina. Turcii trăiesc în proporție de 70% în mediul urban. Au un nivel de instrucție școlară similar cu cel al altor etnii, dar sunt și mulți neștiutori de carte (10%) sau doar absolvenți ai claselor I-IV (20%). Uniunea Democrată Turcă din România are o revistă: Hakses – Vocea Autentică, fiind finanțată de Guvernul României prin Departamentul de Relații Interetnice. Revista vine să pună în valoare identitatea spirituală, culturală, lingvistică și religioasă a etnicilor turci din România.³⁵⁵

Uniunea Elenă din România a fost fondată tot la București în ziua de 28 Decembrie 1989 și a dobândit personalitate juridică la data de 26 februarie 1990 prin efectele sentinței nr. 458/1990 a Judecătoriei Sectorului 1, București. În localitatea Izvoarele întâlnim două sedii care se adresează aceleiași comunități grecești: o filială a Uniunii Elene din România dar și Comunitatea Grecilor din Izvoarele, județul Tulcea & ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΙΖΒΟΑΡΕΛΕ, ΝΟΜΟΣ ΤΟΥ ΑΤΤΕΑΣ, ΡΟΥΜΑΝΙΑ

Uniunea Ucrainenilor din România – Filiala Tulcea își propune să activeze pentru apărarea drepturilor privind păstrarea, exprimarea și promovarea identității etnice, lingvistice, culturale și religioase a persoanelor aparținând minorității ucrainene, cât și pentru renașterea și formarea unității și conștiinței naționale, apărarea drepturilor individuale și colective ale membrilor săi, dar și pentru a întări raporturile de colaborare româno-ucrainene.

Pe lângă aceste formațiuni un rol deosebit de important pentru formarea/păstrarea identitarului etnic l-a avut și îl are biserica. De exemplu Biserica Romano-Catolică organiza în 2009 evenimentul numit *150 de ani de prezență a italienilor în comunitatea catolică din Greci*. La manifestare au participat printre alte autorități locale: Ambasadorul Italiei la București, E.S. Mario Cospito, Episcopului ortodox de Tulcea - Visarion Rășinăreanu; din partea comunității catolice au luat parte la ceremonii parohul de Greci, pr. Vincențiu Pal, parohul de Tulcea, pr. Marcel Lungeanu și Vicarul Episcopal de Dobrogea, mons. Ștefan Ghența. Unul din momentele vestive l-a constituit depunerea la altar a pământului adus din Friuli (Italia) de membrii detașamentului de Vânători de munte italieni După o rugăciune de pomenire a ostașilor răposați s-a plecat în procesiune spre monumentul eroilor, unde au fost depuse coroane de flori. Sărbătoarea a continuat apoi la Căminul Cultural din Greci, unde elevii din localitate și corul Vânătorilor de Munte italieni au prezentat momente artistice. Ziua de sărbătoare s-a încheiat cu o „agapă frățască” (după cum consemna un ziarist local), oferită de Ambasada Italiei.

Considerăm în demersul nostru, liderii respectivelor asociații fiind *elita* generatoare de idei/ inovații acceptată de toți membri etniei și care a generat la nivelul comunicării cu membrii societății ***influențe directe și indirecte***.

³⁵⁴ Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani din România, URL: <http://uniuneatatara.ro/despre-noi>

³⁵⁵ Uniunea Democrată Turcă, URL: <http://www.udtr.ro/index.php?l=ro&m=1>

Existența unor programe cu finanțare externă nerambursabilă ce se adresează minorităților au condus în ultimii ani la organizarea de festivaluri multietnice, acțiuni culturale de tipul „Zilele multietnicității” etc. care au generat, la rândul lor, o efervescență în comunitățile sătești. Asistăm astfel la adevărate creații vestimentare, muzicale, de gastronomie a căror proveniență este greu de stabilit.

De asemenea, dezvoltarea turismului în zona Dobrogei reprezintă un motiv de conservare și chiar de reinventare a tradițiilor lipovenești prin implicarea localnicilor, în calitate de operatori turistici, în prezentarea unor programe artistice pentru turiști.

4.3.2. Imitația

Nu este ușor să faci distincția între invenția propriu zisă și primele stagii ale imitației, mai ales când este vorba despre invențiile nonștiințifice, cum ar fi modul de petrecere a timpului liber, alimentația ș.a. Elitele inovează dar și conservă. O elită este sursă de inovații, dar și de modele de comportament. De îndată ce o elită încetează să asigure conducerea în acest sens mai complex, declinul este inevitabil. Unitatea unei societăți – unitatea de convingeri, de atitudini fundamentale – provine și din capacitatea elitei de a fi cu adevărat o sursă de imitație.

O altă condiție favorizantă este însăși comunicarea ca „antecedent al creației”. Cu cât este mai mare izolarea, cu atât numărul de invenții scad, precizează Tarde. Într-o comunitate închisă canalele de penetrare a inovației fiind reduse (ex. Comunitatea rușilor-lipoveni din Slava Rusă raportat la comunitatea din Mahmudia sau Tulcea).

Una dintre cele mai importante „legi” prin care imitația duce la răspândirea unei inovații este formulată tot de Tarde: *cu cât o inovație este mai apropiată de alte lucruri deja imitate și, deci, instituționalizate, cu atât are șanse mai mari să fie la rândul ei imitată*³⁵⁶. Este ușor să accepți plugul de fier după ce l-ai utilizat pe cel de lemn; sau telefonul mobil după ce ai utilizat unul fix. Cu cât o invenție este mai aproape de dominantele unei culturi cu atât are mai multe șanse să fie imitată și invers: cu cât ea este mai depărtată de aceste dominate cu atât șansele de a fi preluată scad. De exemplu preluarea unor compoziții muzicale sau a unor elemente vestimentare.

În mod logic invenția se transmite dinspre locul creației spre cercurile mai apropiate, urmând ca, după aceea, să cuprindă cercuri tot mai depărtate. Din punct de vedere al individului, imitația este mai întâi filtrată mental și sufletește. Procesul de imitație se declanșează în interiorul său, prin examene intelectuale și afective complexe. După aceea, pune în mișcare resorturi materiale care să susțină preluarea, însușirea inovației respective. Nu copiază forma, ci mai întâi trebuie să fie pătruns de acea idee, de spiritul cuprins într-un proiect sau a unui mod de viață.

În mod normal, trebuia să se declanșeze un proces de imitație dinspre majoritate spre minoritate, sunt însă situații când imitația se produce invers, adică dinspre minoritate spre majoritate cum ar fi preluarea de către români a «băii lipovenești». Aceste aspecte vor fi tratate detaliat de noi într-un capitol viitor.

Un alt tip de lege „extralogică”³⁵⁷ este aceea potrivit căreia imitațiile se transmit prin intermediul statusurilor: ele coboară de la statusurile superioare (elite din punct de vedere profesional, educațional, elite într-un grup social) către cele inferioare. „Oricare ar fi organizarea societății – teocratică, aristocratică, democratică – mersul imitației urmează

³⁵⁶ Gabriel Tarde, *Les Lois de l'imitation*, Paris Felix Alcan, Second edition, 1895 apud: P. Dobrescu, A. Bargaeanu, N. Corbu, *op.cit.*, p. 24

³⁵⁷ *Legi extralogice – imitația se propagă de la păturile de sus spre păturile de mai jos ale societății sau are loc sub influența obiceiurilor, moravurilor, tradițiilor etc.* Maria Palicica, Francisc Albert, *Sociologie și educație*, Timișoara, Ed. Eurobit, 2002, p. 19

*mereu aceeași lege, va parcurge aceeași distanță de la superior la inferior și pe acest traseu ea se va manifesta din interior către exterior”*³⁵⁸. De exemplu activitatea desfășurată de asociația Comunității Rușilor Lipoveni din România a generat, considerăm noi, necesitatea înființării în teritoriu de noi ansambluri artistice lipovenești, dar stabilirea repertoriului a revenit membrilor comunității respective. Aceștia au înțeles uneori să interpreteze melodii cântate în spațiul românesc traducând versurile în limba rusă.

Prin imitație, societatea se omogenizează, cunoaște procese interferente care o ajută să progreseze. Este un punct sensibil acesta, pentru că, după apariția lucrării, i s-a reproșat lui Tarde că nu toată lumea este cuprinsă de procesele imitative; că sunt persoane, grupuri care nu numai că nu apelează la acest proces, dar chiar resping o inovație, o idee, o modă etc., ceea ce poate conduce la fracturi sociale, la falii, într-un cuvânt, la rezultate contrare omogenizării. În prefața la cea de-a doua ediție, din 1895, autorul răspunde acestor obiecții. *”Vom spune, deci, cu mai multă larghețe acum, că o societate este un grup de oameni care prezintă între ei multe similitudini, produse atât prin imitație, cât și prin contraimitație. Căci oamenii apelează mult la contraimitație, mai ales atunci când nu au nici modestia de a imita pur și simplu, nici forța de a inventa; și contraimitând, adică făcând și spunând exact opusul a ceea ce văd că se face și se spune, evoluează, de asemenea, către o omogenizare progresivă”*.³⁵⁹

Activismul local manifestat de liderii comunității cu scopul de a implica întreaga comunitate se manifestă prin:

- eforturi administrative de a atrage fonduri și de a mobiliza resursele autohtone;
- încercările de a prospera realizând pe lângă activitățile tradiționale proiecte economice, proiecte de dezvoltare locală profitabile;
- organizarea unor evenimente care să motiveze asocierea și participarea voluntară la acțiuni comune cu efecte benefice asupra întregii comunități.

Efectul acestor inițiative locale se observă mai mult în acțiunile cu caracter social instituționalizat. La nivelul manifestărilor sociale tradiționale din viața de familie (nuntă, botez, înmormântare, clacă ș.a.) se observă că ajutorul între oamenii din sat se manifestă mai mult în virtutea relațiilor de rudenie și de vecinătate. Principalul criteriu fiind: „vin eu la tine ca să vii și tu la mine”. Astfel, în comunitățile multietnice vom întâlni la nunta lipovenească și vecini sau prietenii români, turci, ucraineni. Așa se întâmplă în toate cele opt localități analizate, fără excepție.

Târgurile organizate săptămânal reunesc comercianți locali din satele vecine precum și din județele limitrofe. Pe lângă funcțiile sale comerciale și economice, târgul, are rolul de a aduna oamenii la un loc, de a prilejui apropierea și comunicarea.

Hramul bisericii este de asemenea prilej de întâlnire a tuturor membrilor comunității. Dacă la slujbă participă cei uniți prin credință, la ospețele de după, participă toți doritorii.

4.3.3. Opoziția

Conform teoriei disonanței: dacă o invenție este prea depărtată de obișnuințele anterioare și zdruncină confortul nostru, atunci ea are toate șansele să fie respinsă. Dacă, dimpotrivă, este aproape de ceea ce am făcut până atunci, dacă nu deranjează prea mult „obișnuința”, ea are mari șanse să fie acceptată. În acest context, un rol foarte important este acordat de autorul francez celor care urmează să „orienteze” (cum spunem noi astăzi) percepția socială: criticilor, comentatorilor. Dacă aceștia subliniază incompatibilitatea,

³⁵⁸ Gabriel Tarde, *op. cit.*, 1895, p. 251-252 apud: P. Dobrescu, A. Bargaoanu, N. Corbu, *op.cit.*, p. 26

³⁵⁹ *Ibidem*

atunci publicul va percepe cu deosebire acest lucru. Nu numai „criticii” joacă un rol important, ci și „interacțiunea” minților, care favorizează o mai iute circulație a ideilor, o mai mare consecvență a abordărilor noastre, ceea ce, în final, conduce la un climat favorabil expansiunii cunoașterii.

Am menționat la un moment dat preluarea de către români a construcției băii lipovenești fără a preciza atunci faptul că românii nu au preluat toate rigorile de construcție și nici una din denumirile rusești: *чёрная баня* (fonetic: *ciornîia bania*) sau *топить по чёрному*³⁶⁰ (*topiti pa ciornîmu*) (*baie neagră*); *predbannik* camera prin care se intră în baie); *kamenka* – soba; *polok* (trepte din lemn, până la cinci la număr, ajungând până aproape de tavan, sau un fel de masă ceva mai lungă, din scânduri, eventual cu încă o laviță superioară); *veniki* - crenguțe de stejar sau mestecăn strânse în mănunchi.

Opoziția este menționată în lucrarea sociologică fundamentală a lui Tarde, *Les lois de l'imitation*, dar ea este, de fapt, dezvoltată în *L'opposition universelle*, apărută în 1987. Tarde consideră că în cele mai multe din cazuri, conflictul (în afara situațiilor în care distruge elementele inferioare, mai puțin adaptate), ia forma unei adaptări la condițiile schimbătoare ale mediului³⁶¹.

Dacă revenim la exemplul valurilor concentrice am putea spune că atunci când un val, de fapt procesul de imitație simbolizat de el, este mult mai puternic decât valul pe care îl întâlnește, atunci se produce o înghițire a valului mic, costurile fiind minime. Problema mai interesantă este atunci când se întâlnesc două valuri de mărimi aproximativ egale. La prima vedere, suntem tentați să considerăm că respectiva ciocnire duce la o anihilare reciprocă a inovațiilor respective. Aici, sociologul francez întreprinde o analiză nuanțată și prezintă o tipologie complexă de opoziții. Esențial este că opoziția nu este neapărat negativă, că ea prilejuiește procese adaptative extrem de importante, examinări și reexaminări ale ideilor aflate în conflict, îmbogățiri care conduc la o consolidare de fond a pozițiilor ce se întâlnesc în cadrul raporturilor de opoziție. Am putea considera o astfel de situație la nivelul comunităților de turci și tătari care deși sunt uniți de aceleași credințe la nivel instituțional au preferat să se organizeze separat.

Populația activă din mediul rural se înscrie curentului de migrație circulatorie internațională. Migranții la lucru în străinătate, care se întorc acasă periodic, aduc în comunitatea de origine idei și moduri de acțiune împrumutate din țările în care lucrează, se căsătoresc cu etnici de acolo.

De asemenea, se observă și o migrație definitivă de la sat spre alte spații. Aceste deplasări definitive au drept consecință fie distrugerea unui mare număr de gospodării (care rămân părăsite și dispar în timp), fie ocuparea lor de țiganii săraci.

Pe fondul retrocedărilor de după '90 se observă și un flux de deplasare a populației urbane (îndeosebi pensionari) către zonele rurale. Fenomenul este cunoscut în toată Europa de Vest și este numit de sociologi contraurbanizare³⁶². Toate acestea aduc noi modificări în peisajul rural.

4.4. Relația români - rușii-lipoveni din perspectivă etnologică

În urma investigațiilor de teren desfășurate în satele eșantion considerăm că în prezent putem face o analiză a relației majoritari-minoritari din perspectiva etnologică la nivelul raportului români - rușii-lipoveni.

³⁶⁰ Alexandra Danilov, *Baia – oglindă a sufletului rus*, în *Romanoslavica XLIV*, București, Ed. Universității din București, 2009, p. 211-219

³⁶¹ Dobrescu, P, Bargaeanu, A, Corbu, N., *op.cit.*, p. 31

³⁶² M. Voicu, B.Voicu, *Satul românesc pe drumul către Europa*, Iași, Ed. Polirom, 2006, p. 19

4.4.1. Aspecte etnolingvistice

În limba vorbită de lipovenii dobrogeni se poate vorbi și despre o interferență lingvistică, de împrumuturi de elemente din cultura ucrainenilor, belarușilor, a românilor, cu care staroverii ruși-lipoveni au intrat în contact. Aceste fenomene au putut fi posibile ca urmare a unor realități social-istorice după cum urmează:

- reducerea canalelor de informare etnoculturală cu etnosul matern;
- pierderea unor părți a tradițiilor culturale strămoșești;
- rezistența la influența culturii străine;
- interacțiunea dintre tradiție și inovație.

Odată cu desprinderea lor de trunchiul etnolingvistic rus, coloniile de staroveri au fost nevoite să intre în contact sau să conviețuiască cu populația românească, ucrainiană, turcă, tătară, bulgară. Datorită faptului că aceste colonii au fost nevoite să traverseze vastul teritoriu al Ucrainei în graiurile rușilor-lipoveni apar o multitudine de elemente lexicale de origine ucraineană. Unele dintre acestea au suferit modificări fonetice de-a lungul anilor, altele și-au păstrat structura fonetică originală.³⁶³ Mitrache Paraschiva (etnic ucrainean) își amintește că în copilăria ei petrecută la Mahmudia a suferit pentru că nu-i înțelegea pe vecinii ei lipoveni: „vroiam să mă joc cu ei dar nu-nțelegeam decât câteva cuvinte.”

Elementele de origine turcă sunt și ele destul de numeroase în graiurile rușilor-lipoveni, fenomen explicat prin faptul că acestea au fost împrumutate atât ca urmare a conviețuirii cu populația de origine turco-tătară în perioada în care Dobrogea se afla sub ocupație otomană, dar și datorită faptului că turcismele au început să pătrundă în limba rusă comună încă din cele mai vechi timpuri, deci în perioada de dinaintea desprinderii de patria mamă. De asemenea, o serie de turcisme au pătruns în graiurile rusești-lipoveni indirect, prin intermediul limbii române unde prezența acestora poate fi pusă tot pe seama conviețuirii cu populația turco-tătară și pe seama ocupației otomane. Cuvintele de origine bulgară nu sunt foarte numeroase și marea lor majoritate au pătruns prin filieră românească, dar există și posibilitatea ca acestea să fi pătruns direct dacă avem în vedere faptul că în Bulgaria, foarte aproape de granița română, există o puternică comunitate de staroveri cu care rușii-lipoveni au menținut și încă mai mențin legătura. Întrucât rușii-lipoveni din Dobrogea nu au avut un contact direct cu populația germană, puținele cuvinte de origine germană nu au putut pătrunde decât prin intermediul limbii române. În categoria împrumuturilor indirecte includem și o serie de neologisme de origine engleză sau franceză.³⁶⁴

Influența limbii române asupra graiurilor rusești-lipovenești din Dobrogea a fost tratată pe larg de Nina Macarov în teza sa de doctorat, aceasta afirmând:

„Influența românească a fost simțită încă de la apariția pe teritoriul României a primelor colonii de lipoveni, însă nu a cunoscut o intensitate prea mare datorită faptului că din motive politice și religioase primii coloniști lipoveni au dus o viață extrem de izolată, fapt care a împiedicat contactul cu populația română și, implicit, cu limba vorbită de aceștia. Nici mai târziu, în ciuda depășirii barierelor de comunicare cu populația băștinașă, limba română nu a reușit să penetreze sistemul lexical al acestor comunități datorită dogmelor religioase extrem de rigide care le ghidau modul de viață, cum ar fi interdicția căsătoriilor mixte. În felul acesta ani de-a rândul graiurile rusești-lipovenești au rămas aproape intacte. Neînsemnate ca număr, cuvintele românești pătrunse în prima fază de existență pe teritoriul României sunt comune tuturor lipovenilor. De exemplu: *maya'p*

³⁶³ N. Macarov, *Structura lexicală a graiurilor rusești-lipovenești din Dobrogea*, Teză de doctorat, 2008, p. 18.

³⁶⁴ *Ibidem*, p. 19.

.măgar, *гумы'ля* .gutuie. Mult mai târziu, însă, factorii extralingvistici au determinat intensificarea influenței limbii române asupra graiurilor rusești de pe acest teritoriu.”³⁶⁵

Modernizarea tuturor sferelor vieții nu a putut să îi ocolească pe lipoveni, astfel că nevoia de a exprima noua realitate modernă, i-a obligat să preia din limba poporului adoptiv o serie întreagă de cuvinte adaptate apoi la structurile fonetice și gramaticale ale limbii ruse. Tot în perioada modernă au apărut și alți factori influenți demni de luat în seamă cum ar fi nevoia de educație prin școală dar și de educație permanentă prin intermediul presei, radioului, televiziunii. Noile cuvinte românești vizează dezvoltarea socială, economică și culturală la care a ajuns societatea română și, odată cu ea, comunitatea rusă lipovenească precum și nevoia tot mai acută de integrare în această societate. Ele desemnează fie realități noi, fie sunt sinonime ale unor cuvinte moștenite, dar incapabile de a acoperi întreaga sferă semantică.

4.4.2. Portul tradițional

Deoarece portul tradițional din cotidian nu a putut fi identificat în localitățile cercetate decât prin purtarea de către bătrâni a *pois*-ului (doar la bărbați) și a *kicika* sub batic (la femei). Putem analiza unele piese vestimentare din portul popular de sărbătoare.

Portul popular de sărbătoare a păstrat elemente vechi cu care lipovenii au venit din Rusia Centrală, oglindind stadiul avansat de disoluție al industriei casnice țărănești caracteristic pentru Rusia sec. al XIX-lea. Tendința aceasta s-a accentuat în Dobrogea, unde lipovenii alcătuiau grupa de populație cea mai puternic încadrată în economia de schimb, încă din prima jumătate a secolului al XX-lea, grație principalelor ocupații.

Costumul femeiesc a păstrat ceva mai multe elemente din vechiul port, deși curente de modă orășenești ale secolului al XIX-lea și al XX-lea se fac simțite și ele. Toate piesele de costul femeiesc, ca, de altfel, și cele ale costumului bărbătesc sunt croite din materiale produse de fabrici: *palotno* (pânză), *barhat* (catifea), *șolc* (mătase), *sucno* (postav), *șalon* (stofă subțire), colorate viu, monocrom sau cu flori mari.

Elemente ale portului tradițional s-au păstrat îndeosebi la lipovenii „fără popă” datorită vieții religioase, ca necesitate a respectării unor norme vestimentare impuse de biserică. Se remarcă la bărbați cămașa rusească fără guler – „rubașca”, purtată peste pantaloni și încinsă la mijloc cu un brâu – „pois”. Peste cămașă era purtată o haină lungă până aproape de gleznă, de culoare neagră („padiovca”) asemănătoare caftanului rusesc. „Padiovca” este o piesă tipică pentru ținuta bisericească. Această haină n-am mai găsit-o la bărbații lipoveni din Mahmudia, ea este încă purtată de etnici lipoveni vârsnici din alte localități dobrogene precum Sarichioi.

Costumul tradițional femeiesc este compus dintr-o cămașă de pânză albă (*rubașcă*), croită destul de larg, cu multe crețuri la gât și la umăr, având cusături decorative colorate la partea de jos a mânecilor și la gât; fustă largă cu multe pliuri (*iubca*) din pânză albă, lungă, cu dantelă la poate, care se purta sub o altă fustă numită *jubcă* croită din postav subțire, încrețită tare la mijloc și cu benzi altfel colorate la poale și nelipsitul *pois* (cordon cu ciucuri la capete) din lână sau mătase, țesut sau împletit. „Iubca” este uneori înlocuită de un sarafan (întâlnit și cu denumirea de *șubca* – rochie cu bretele –) cu o croială mult răscrăită în partea de sus și prinsă de *pois* (Fig. 175).

Femeile măritate își poartă părul prins într-un coc sub *kicika* (o bonetă mică primită în cadrul ceremonialului de nuntă) peste care se pune *șalic* (baticul/șalul de cașmir), *caseac* (basma în trei colțuri de mătase colorată cu ciucuri lungi) și *plotok* (batic). La slujba religioasă fetele tinere își împletesc părul și-l poartă sub batic (*plotok*) de mătase.

³⁶⁵ *Ibidem*, p. 20.

Iarna se purtau diverse haine mai groase. De exemplu *kofta/cohta* o bluză din stofă de lână subțire sau din bumbac, scurtă până peste talie (până peste fustă), încheiată în față, cu mâneci lungi, neavând guler, tivită pe margini cu dantelă, de obicei monocoloră; *cufaica* din mătase (monocolor închis), vătuită cu lână, cu talia foarte sus, cu mâneci lungi, de la talie în jos fiind matlasată și încrețită și având o croială evazată; peste *iubcă* sau *șubcă* se purta *zapan* (șorț de mătase sau stofă subțire, drept în până prin anii '60 - '70 apoi apare în varianta încrețit cu buzunar). Încălțăminte a fost compusă din *ciulchi* (ciorapi) împlețiți din lână și *ciupiki* (un fel de ghete cu șireturi și cataramă) de piele neagră, lucioasă sau *ciobote* (cizme).

Prezența în costumul femeiesc a hainei numită astăzi și *cațaveica* în trecut *cufaica* (haină groasă, croită fără guler, încrețită în talie sub formă de pliuri opținute prin coaserea pe bucăți de stuf) era din ce în ce mai rară în satele dobrogene. În cercetările de teren efectuate în 2003-2008 în sate cu populație lipovenească (Slava Rusă, Slava Cercheză, Jurilovca, Sarichioi) am găsit această haină doar în forma veche, de peste 50 de ani, tinerii nedorind să le poarte. În 2010, la slujba de *Lăsata Secului*, am fost surprinși să o vedem purtată la Mahmudia mai mult de generația tânără decât de cea vârsnică. (Fig. 176, 177) D-na Erofei Ecaterina (profesoară de limba rusă la școala din Mahmudia, una din liderii comunității de ruși-lipoveni, coordonatoarea ansamblului folcloric din localitate) născută în Sarichioi, venită în Mahmudia în urma căsătoriei ne explica în anul 2009: „când am venit aici nu mai avea nimeni *cațaveică* dar eu le-am comandat la o croitoreasă din Sarichioi care știe să facă, și când au văzut femeile la mine și la fata mea au vrut și ele.”³⁶⁶ Asistăm la un fenomen de *reinventare a tradiției* care se *difuzează* de la o comunitate la celelalte.

Costumul tradițional lipovenesc al bărbaților se compune din:

- cămașa rusească fără guler (*rubășca*) din pânză colorată în tomuri vii sau din mătase, încheiată în față sau în stânga având mânecile terminate cu manșete înguste, purtată peste pantaloni și încinsă la mijloc cu un brâu – „pois” (asemănător celui femeiesc);
- *Ștanî* sau *briuchi* (pantaloni) din stofă, croiți obișnuit cu crac larg, purtați în cizme asemănători celor de astăzi;
- Peste cămașă era purtată o haină lungă până aproape de gleznă, de culoare neagră („padiovca”) asemănătoare caftanului rusesc. „Padiovca” este o piesă tipică pentru ținuta bisericească. Această haină n-am mai găsit-o la bărbații lipoveni din Mahmudia, ea este încă purtată de etnici lipoveni vârsnici din alte localități dobrogene precum Sarichioi.
- Tot peste *rubășca* se putea purta și *pinjac* (haină scurtă) de stofă.
- *ciulchi* (ciorapi) din lână și *ciobote* cizme;
- capul era acoperit cu pălării sau căciuli de astrahan. În biserică bărbații intră cu capul descoperit.

Elemente ale portului tradițional s-au păstrat îndeosebi la lipovenii „fără popă” datorită vieții religioase, ca necesitate a respectării unor norme vestimentare impuse de biserică. Elementele de port descrise mai sus sunt astăzi întâlnite ca denumire dar sunt în general cumpărate din comerț sau croite după moda orașului. Pentru „biserică” sunt îmbrăcate haine special păstrate (nu sunt purtate în alte conjuncturi) având grijă să respecte normele religioasă: să acopere încheietura mâinii, glezna piciorului, să fie la baza gâtului, părul să se vadă la femeile căsătorite sau vârsnice cât mai puțin. De asemenea, la slujbă nu se participă decât „curat” (îmbăiat, cu haine curate, nemâncat, ș.a.)

³⁶⁶ Subiect anchetat Erofei Ecaterina din Mahmudia, n. 1963, a consemnat Titov I., martie 2009.

4.4.3. Arhitectura

Arhitectura constituie un mijloc de comunicare atât prin influențele exercitate de mediul construit asupra comunității cât și prin, influențele exercitate de arhitectură vizând toate modificările intervenite în comportamentul, gândirea și trăirile receptorilor în timpul și după actul percepției, în măsura în care aceste modificări rezultă din contactul mediatic respectiv.

Arhitectura este prezența simbolică cea mai puternică și cea mai durabilă în peisajul unei comunități. Pe lângă faptul că arhitectura reprezintă elementul de utilitate cotidiană elementară, asigurând funcțiuni precum locuirea, odihna, munca, etc., efectele arhitecturale sunt omniprezente, fără ca omul să poată în general opera o selecție în acest sens, respectiv el nu poate hotărâ căror influențe arhitecturale să se expună și căroră nu. Arhitectura este o prezență constantă din cel puțin două puncte de vedere. Ea influențează direct, facilitând prin masa ei construită anumite acțiuni ale oamenilor și împiedicându-le sau limitându-le pe altele; ea este factor moderator pentru mobilitatea persoanelor și contactul lor social în mod direct. Indirect arhitectura definește un spațiu social în cadrul căruia inter-relațiile umane și raportarea indivizilor la mediu dobândesc o semnificație.

Elementele comune rezultate din conviețuirea în același habitat, din practicarea acelorași ocupații, buna înțelegere dintre membri comunității se observă în:

- structura gospodăriei (adaptată satisfacerii necesităților cotidiene ale familiei, adăpostirii atelajelor, uneltelor, animalelor și produselor activității economice)
- planimetria casei
- materialele și tehnicile de construcție utilizate.

Din punct de vedere al formei așezărilor lipovenești putem considera o caracteristică forma geometrizară a vetrei satului cu o textură liniar-rectangulară și spre extremități, printr-o ușoară tendință de dezvoltare tentaculară. Aceasta, considerăm noi, și datorită modului ordonat de aranjare a gospodăriei, cu dezvoltare în profunzime, având latura scurtă a casei plasată la stradă, iar anexele dezvoltate în planul secund al perimetrului.

Caracteristici ale casei lipovenești sunt: fațada secundară, orientată spre stradă, este „liberă”, în sensul că împrejmuirea pornește de la latura de îmbinare a celor două fațade (longitudinală și laterală). La casele vechi, peretele lateral din stradă prezintă și prispă cu stâlpi. În planul tradițional al caselor din Jurilovca, Slava Cercheză întâlnim și pridvorul, delimitat uneori de un balcon.

Frontonul, element important în structura casei, este decorat cu motive realizate în tehnica traforului. Forma stilizată, dar sugestivă a motivelor trimite spre mitologia slavă. De asemenea era decorat geamul de la stradă, era decorată tâmplăria stâlpilor și a balustradei de la prispă. Astăzi intervin o serie de inovații în arhitectura care altădată urma anumite norme nescrise ci doar transmise. Gardurile din stuf sunt înlocuite cu cele din lemn sau fier, iar elementele decorative ale frontonului sunt și ele executate fie din tablă, fie din placaj.

Un element care apare în afara gospodăriei propriu-zise este banca de la poartă, este locul unde se-ntâlnesc vecinii, unde se află noutățile din sat.

Între aspectele analizate la nivelul gospodăriei și locuinței se evidențiază în acest areal, așa-numita „lijancă” care, deși se remarcă azi tot ca un element comun, este de fapt rezultatul unei *aculturații*. „Lijanca” este un gen de pat de pământ construit lângă sobă și care se încălzește în timpul iernii datorită unei instalații originale și construcții cu totul ingenioasă. Și anume căldura vetrei este dirijată printr-un circuit de „fumuri” creat în patul de pământ (de fapt o platformă înălțată); pentru construcția sistemului de încălzire sunt folosite ceamur, chirpici, piatră, cărămidă, bară de fier și lemn. Caracteristică populației slave (ucraineană și/sau lipovenească), „lijanca” se întâlnește acum și în casele românești,

fiind un element preluat și adoptat, corespunzând necesităților. Funcționalitatea de o valoare maximă a acestei „sobe-pat” a determinat preluarea de către populația românească respectivei instalații de încălzire.

De asemenea, în cadrul tipurilor de construcții anexe, nelipsită oricărei gospodării lipovenești este baia lipovenească – „*чёрная баня* sau *топуть по чёрному*³⁶⁷ (baie neagră)”, construită de obicei la distanță de casă (pentru a elimina riscul de incendiu); are dimensiuni reduse; două încăperi: un antreu de unde se face și focul (*predbaunic*), și baia propriu-zisă (*camenca*). Baia are o vatră cu pietre pe care este așezat un cazan pentru încălzit apa; vatra nu avea horn, astfel fumul ieșea pe fereastră înnegind dar, în același timp, încălzind pereții băii. Efectul de saună era obținut prin stropirea cu apă a pietrelor de pe vatră (Fig. 232, 233, 235).

Din Dicționarul de mitologie slavă aflăm că Bannik (Baennik, Baeșnik, Bainnik, Bannyi, Laznik) era o „zeitate precreștină, spiritul băii păstrată în conștiința rușilor până în zilele noastre. În tradiția rusă, este considerat un spirit necurat după cum și spațiul peste care este stăpân absolut era privit din totdeauna de slavi ca un loc în care ei se debarasau de murdăria fizică spre a fi pregătiți pentru purificarea morală căreia i se supuneau în temple, în timpul diferitelor ceremonii. Această concepție străveche a fost perpetuată și după creștinare dovadă fiind faptul că în încăperea destinată băii nu se puneau niciodată icoane (la rușii ortodocși o încăpere fără icoane era privită ca fiind dominată de forțele oculte) și nimeni nu intra în baie cu cruciulița la gât. În fiecare baie cu aburi există câte un spirit al acesteia, care își are sălașul sub bancheta de lemn destinată masajului cu măturica de mestecăn sau de stejar. Se crede că Bannik face baie ultimul și de aceea există superstiția că la baie, nu trebuie să intre mai mult de trei schimburi (serii). Este o regulă pe care, dacă cineva nu o respectă spiritul băii începe să azvârle în el cu pietre și să-l împrăsteie cu apă clocotită. Cel care încalcă această regulă trebuie să iasă din baie imediat ce-și dă seama de greșeala comisă, iar ieșirea din încăpere trebuie să fie făcută cu spatele. Știind obiceiurile spiritului băii, oamenii fac tot posibilul să termine cu îmbăiatul cel mai târziu pe la 5-7 seara când baia rămâne în exclusivitate la dispoziția spiritului acesteia. Oamenii cu experiență nu uită să-i lase la îndemână lui Bannik o găleată cu apă curată și o măturică nouă făcută din ramuri de mestecăn, pentru a nu-i stârni mânia. (...) Deși invizibil, unii afirmă că l-au văzut și că are înfățișare de bătrân ca mai toate spiritele casei și ale gospodăriei”³⁶⁸.

Așa cum am menționat și în capitolul anterior, baia cu aburi a fost preluată și de unii români, ceea ce relevă fenomenul aculturației. Asistăm în același timp la procesul de alterare, puțini din rușii-lipoveni cunoscând motivul pentru care respectă anumite ritualuri de îmbăiere (limita de oră, de serii ș.a.), iar la români baia este folosită fără restricții ritualice.

În interiorul locuinței lipovenești atrage atenția, prin semnificația și somptuozitatea structurii și compoziției sale *iconostasul*. Este amplasat întotdeauna într-unul din colțurile opuse față de ușa de la intrarea în cameră. Cele mai multe dintre iconostasele văzute de noi sunt adevărate obiecte de patrimoniu cultural (Fig. 230, 231).

4.4.4. Alimentația

Studiile asupra grupurilor etnice au subliniat faptul că individul rămâne, în genere, fidel identității sale, deși, aparent, o părăsește în contact cu o nouă cultură. El renunță cu greutate la unele valori tradiționale adânc imprimate în memorie și afectivitate, valori ce prin persistența lor îi influențează gândirea și comportamentul. Din această perspectivă, comportamentul alimentar se construiește tot pe baza cutumelor, normelor sociale, a

³⁶⁷ A. Danilov, *op.cit.*, p. 211-219

³⁶⁸ Ilie Danilov, *Dicționarul de mitologie slavă*, Iași, Ed. Polirom, 2007, p. 51,52.

valorilor morale, estetice având accentuate semnificații în cultura unui grup. Sistemul alimentar tradițional este rezultat al interdependenței dintre resursele locale cu ocupațiile locuitorilor. Studiarea hranei își dezvăluie dificultățile cu cât cobori mai adânc în timp. Ținând seamă că fiecare epocă a adus elemente noi, cercetarea procesului construcției identității alimentare devine dificilă. Tradițiile alimentare nu rămân neschimbate, ele sunt modelate prin trecerea timpului și mai ales prin contactul între culturi. În istoria omenirii, alimentația a fost determinată de mediul natural, de structura socio-economică a comunităților, de concepțiile religio-spirituale, de paradigmele mentalului colectiv. Actul alimentar axat pe dimensiunea fiziologică, metabolică, în calitate de suport bioenergetic, a evoluat în funcție de cadrele geografice, de cadrele culturale, dimensionându-și semnificații și conotații specifice. Comunitățile oferă indivizilor coduri și modele culturale care sunt variabile în funcție de factori economici și sociali, în funcție de perioadele istorice.

Codul alimentar a lăsat impresia unui dialect al culturii, cu reguli de identificare a grupurilor umane, din aceeași tipologie a diferențierilor între *eu-tu* de *celălalt*. Dincolo de aceasta codul alimentar a avut o puternică influență asupra diverselor segmente ale culturii și ale comportamentului uman.

Codul alimentar are capacitatea de a înfățișa imaginea identitară și globală a socio-umanului dintr-o secvență dată de timp. Totodată, are și perspectiva adâncimii, a selectării grupurilor participante și chiar a indivizilor ca lideri. Din această cauză studiul alimentației prezintă un interes deosebit pentru istoria mentalităților. Este de ajuns să surprinzi dobrogeanul la una din mesele de sărbătoare pentru a ști cărei culturi aparține (oraș, sat, etnie), la ce nivel de civilizație are acces, ce religie practică, ce grup social frecventează.

Spre deosebire de alte compartimente ale culturalului, alimentația și masa ca prilej îl pun pe om în situația de a se manifesta zilnic, precum și în cele mai caracteristice momente ale existenței sale: ca individ în familie sau în grupul căruia îi aparține.

Este dificil a vorbi despre *identitatea alimentară* ca despre un model cultural riguros conturat, însă putem vorbi, în mod firesc, despre *elemente identitare* în alimentația fiecărui popor. În timp, s-au cristalizat diferențe culinare între culturi, între țări și chiar între zonele aceleiași țări.

Actul alimentar, în întreaga lui complexitate devine o evidentă componentă identitară îndeosebi în definirea statutului socio-economic. În timp ce consumul de alimente simple (ciorba de legume, cartofi fierți sau copti ș.a) era marca unui nivel socio-economic inferior, mâncarea îndelung elaborată (sarmale, știucă umplută, dulceața de trandafir, ș.a.) era simbol de prestigiu, bogăție, elitism social. Hrana evidenția astfel diferențe între țăranii săraci care nu prelucrau prea mult resursele locale, preferau fierturile și alimentele îndelung conservate și restul populației pentru care hrana însemna o prelucrare variată a materiilor prime pentru obținerea a unor preparate cu gust rafinat, dar și o atenție deosebită pentru modul de prezentare a mesei.

Sistemul alimentar al Dobrogei, ca de altfel, întreg sistemul alimentar românesc, s-a conturat în timp prin relația dintre **resursele locale – ocupațiile locuitorilor – modul de viață caracteristic acestui spațiu multiethnic**. Nu se poate vorbi despre sistemul alimentar al unei zone fără a ține seamă de concilierea *permanenței* cu *schimbarea*, a *conservatorismului* cu *modernismul*, la faptul că o cultură își poate păstra identitatea asimilând de-a lungul timpului noi valori, practici sau simboluri, adaptându-le într-un proces de reinterpretare și sinteză la modelele specifice moștenite la tradiție. Se observă straturi succesive de influențe, de adaptări și schimbări ale materiilor prime utilizate, ale procedeelelor de prelucrare, obiceiurilor, gusturilor, ce au contribuit la lungul proces de structurare a sistemului alimentar actual.

Interferențele culturale ce au contribuit la schimbări în hrana locuitorilor se manifestă mai ales în cotidian aici diferența făcând-o statutul social al familiei.

Influențe, schimbări în alimentația locuitorilor s-au datorat pe de o parte contactelor culturale iar pe de altă parte influența urbană din ce în ce mai mare începând cu jumătatea secolului al XX-lea. S-au diversificat: elementele componente, modalitățile de preparare, condimentare, numărul felurilor de preparate la o masă dar și a comportamentului alimentar din timpul unei zile. Evoluția poate fi identificată în consistența mărită a hranei, în modul de preparare și de prezentare care tind să devină asemănătoare celei de sărbătoare – carnea capătă o pondere tot mai mare în mesele zilnice, dulciurile apar tot mai frecvent în masa cotidiană. Înzestrarea bucătăriei cu electro-casnice modifică calitatea meselor și reduc timpul de preparare.

Actul alimentar de sărbătoare se deosebește de cel cotidian prin conținut, semnificații și comportament adiacent la toate populațiile.

Apartenența culturală individuală sau de grup prin perpetuarea cu fidelitate a modelelor alimentare moștenite de-a lungul generațiilor și a semnificațiilor pe care ele le includ. Valențele lor identitare ies cu precădere în evidență în preparatele cu rol ritual, care în context special, prin setul de semne și simboluri pe care le manipulează, devin, în gândire tradițională, agenți magici ce intermediază comunicarea omului cu forțele supranaturale (divinitate sau strămoși).

Hrana cu rol ritual relevă existența unor valori tradiționale la care nu s-a renunțat în timp, valori perene, de spiritualitate proprie fiecărui grup etnic. Cu putere de acțiune asupra psihicului mai mare decât oricare alt agent ritual, prin contactul intim al alimentelor cu omul prin absorbția lor, hrana cu rol ritual a dăinuit în practici și obiceiuri proprii diferitelor etnii din Dobrogea, individualizând-o în peisajul cultural general.

Fiecare sărbătoare are un profil alimentar caracteristic (masa de Crăciun se deosebește de cea de Paști la creștini, precum și masa de *Şeker Bairam* de masa de *Cuban Bairam* – la musulmani). Fiecare grup de populație imprimă mesei de sărbătoare accente particulare aparținând propriilor norme și valori tradiționale: preferința pentru anumite alimente, tehnici de preparare, obiceiuri la masă, ș.a. Consemnăm pentru populația rușilor–lipoveni așezați pe malul apei (Jurilovca, Mahmudia, Sarichioi, etc.), la masa de Crăciun, preferința pentru pește sărat sau *haladeț* (răcitură fără usturoi) din pește.

În investigațiile de teren consemnăm pentru bucătăria lipovenească o mulțime de alimente care au corespondent și la români: *pirajki* – brânzoaice, *ladăciki* – analgâte; *cnâșî* la fel ca brânzoaicele moldovenești; *plicinda* – plăcinta, *listavaia pâșca* – lipia, *vareniki* – colțunași, *cașnik* – budincă, *abvaruški* – covrigi, *gutuli* – gutui prăjite, *nardek* – magiun.

Cu toate acestea, sunt câteva mâncăruri de post lipovenești care au fost preluate și de români cum este ciorba sau borșul lipovenesc, *pahliobka* – o ciorbă din legume, *şci* (ciorbă cu varză). Simplitatea acestor ciorbe se datorează restricțiilor alimentare impuse de canoanele ortodoxismului creștin de rit vechi care nu permite consumul (mai ales în postul Paștelui) de carne, ulei. Așa cum a fost folosit și *samovarul* în casele românilor care și l-au dorit.

4.4.5. Sistemul obiceiurilor tradiționale.

Cercetarea privind obiceiurile relevă similitudini între cele practicate în nordul Dobrogei și cele care se manifestă pe întreg spațiul românesc. Particularitățile decodificate în reprezentarea acestui segment de civilizație, constituie, considerăm, variante determinate de specificul demografic al Dobrogei.

În colectivitățile tradiționale din Dobrogea, ca de pe oriunde, obiceiurile dădeau un ritm propriu vieții. Respectarea lor, practicarea lor după rânduiala îndătinată imprima vieții colective, familiei, și în general, vieții sociale a satului o anumită cadență

După rolul și semnificația obiceiului, raportându-se la tradiție dar și la contextul prezentului, colectivitatea tradițională practica obiceiul în ansamblu ei, în grup sau individual. Obiceiul trebuia îndeplinit corect, potrivit bunei rânduieli îndătinată a colectivității („așa am apucat de când mă știu”; „știu asta de la bunicu”; „așa se face pe la noi”).

Remarcăm manifestarea aceluiași obiceiuri, gesturi ritualice în localitățile cu structură demografică omogenă (români autohtoni – unele localități de pe malul Dunării; sau mocani – microzona centrală a județului); în cele cu români autohtoni și moldoveni sau mocani (unele localități de pe malul Dunării, unele localități din microzona Lacului Razelm), cât și în cele cu o structură demografică eterogenă (moldoveni, mocani, români din Teleorman, Ialomița, Argeș care în mișcările demografice ale sfârșitului de secol al XIX-lea au urmat drumul: zonele menționate – Cadrilater – Dobrogea: unele localități din microzona centrală a județului).

Similitudinile privind practicarea obiceiurilor în diferitele microzone ale județului, cu toată diversitatea demografică, sunt generate de faptul că aceste manifestări ale civilizației populare sunt legate de mituri, de credințe arhetipale, iar reprezentările lor locale se constituie ca variante.

Obiceiurile de iarnă. Sărbătorile de iarnă sunt legate de schimbarea anului. Ele se desfășoară între 24 decembrie și 7 ianuarie. Repertoriul lor bogat – colindele, plugușorul, urarea cu sorcova, jocurile cu măști, cântecele de stea – se întâlnește și în Dobrogea.

Decodificarea semnificației urărilor din obiceiurile de Anul Nou permite stabilirea rostului lor: exprimarea dorinței individului și a întregii colectivități pentru rodnicie, bunăstare, aceasta într-un cumul de planuri contextuale în care se realiza un obicei (socio-economic, magic, psihologic, etic, artistic).

Desfășurându-se în cadrul zilelor care marcau trecerea de la anul vechi la anul nou, obiceiurile de iarnă fixau o etapă, o secvență de timp și răspundeau preocupărilor majore ale vieții satului din care individul făcea parte integrantă.

Această secvență de timp stă sub semnul sărbătorescului, al festivalului și se constituie într-o situație-limită, un prag, pe care omul primitiv și apoi omul modern a încercat să o depășească prin rituri, manifestări ale unui întreg sistem de mentalități și credințe, ale unui anumit stadiu cultural.

Ceea ce pare o discontinuitate în desfășurarea obișnuită a vieții, a devenit o atitudine, o noțiune ce marchează viața individuală și socială, în mod specific: „Dintotdeauna și la toate popoarele lumii sărbătorile au marcat o trecere, un prag în scurgerea implacabilă a cotidianului. Acest praguri, aceste ruperi ale continuității sunt fără îndoială printre faptele esențiale ale operei de creație culturală a omenirii”.³⁶⁹

Tradiția obiceiurilor de Crăciun și Anul Nou impune ca flăcăii care colindă și urează cu plugușorul și cu buhaiul să fie organizați în cete. Se colindă și se urează în tot satul. Se colindă la ușa sau la fereastră; apoi ceata de colindători primește darurile cuvenite. Deși rostul colindelor este urarea, studiile de specialitate diferențiază, datorită desfășurării și conținutului, colindele propriu-zise și colindele de copii.

Având în vedere specificul colindelor de copii, semnificația și rolul acestora în contextul desfășurării ceremonialului, în genere, vom prezenta, pentru început, gesturile ritualice practicate de copii în ajunul Crăciunului.

Colindele copiilor sunt scurte, vestesc sărbătoarea, urează belșugul de miei, viței, porci și cer darurile cuvenite: nuci, mere, colaci, bani. În dimineața din Ajunul Crăciunului, copiii merg cu *Bună dimineța*.

³⁶⁹ P. Drogeanu, *Practica fericirii – Fragment despre sărbătorească*, București, Ed. Eminescu, 1986, p. 36.

Urarea din colindele de copii este directă și are un caracter general, ea adresându-se tuturor gospodarilor, în genere, în aceeași structură. Exemplificăm în acest sens cu o urare a copiilor : „La mulți ani / Cu sănătate/ Oi, miei, cai / Cai / Să trăiască”.

Spre deosebire de colindele de copii, care au caracter general, colindele propriu-zise sunt individualizate. Ele se adresează gospodarului, gospodinei, flăcăului, fetei, tinerilor căsătoriți, plugarului, pescarului. Individualizarea duce la o mare varietate de tipuri și teme în folclorul literar dobrogean, la fel ca în întreg spațiul românesc.

În toate satele din Dobrogea, ciclul sărbătorilor de iarnă și-a păstrat viabilitatea până în zilele noastre (cu unele mutații firești) și au același caracter de urare pentru belșugul anului viitor.

Colindatul și uratul în satele dobrogene se desfășura după același ritual ca și în celelalte zone ale țării, evident cu anumite particularități, firești de altfel.

Flăcăii erau împărțiți în cete, numărul acestora variind în raport de mărimea localității, de neamurile și familiile ce constituiau comunitatea respectivă. Flăcăii din ceată colindau la fereastră și erau primiți de gazdă în casă, deoarece fiecare flăcău mergea la fata „cu care era în vorbă”. Gazda „îi omenea” cinstindu-i cu băutură și mâncare, dându-le în același timp darurile pregătite: colaci și bani.

Ceata de colindători își pregătea repertoriul adunându-se și repetând, începând cu aproximativ două-trei săptămâni înaintea Crăciunului (în genere, începând cu 6 decembrie – de Sf. Nicolae).

În seara de Ajunul Crăciunului, cetele de colindători se deplasau pe uliță cu cântece și strigături. După ce colindau tot satul, grupurile de flăcăi sărbătoreau printr-o petrecere venirea Crăciunului și o parte din banii adunați îi dădeau bisericii. Suprapunerea elementelor bisericesti peste cele laice se evidențiază în acest aspect al folosirii darurilor pentru uzanța întregii comunități. Colinda, obicei cu caracter colectiv, își amplifică, prin acest gest, caracterul său social.

Întâlnim în județul Tulcea și **colindatul cu măști** în reprezentări unice în spațiul din nordul Dobrogei: *Moșoiul* (practicat la Luncavița) și *Oleleul* (practicat la Măcin).

Cele două colinde cu măști se practică în Ajunul Crăciunului (24 decembrie) fiecare cu particularitățile sale, dincolo de similitudinile ce țin de mitologie, arhetipuri și mentalitatea lumii arhaice și a comunităților tradiționale.

Obiceiul numit „Moșoiul” („Moșoi”/„Moșoaiele”), practicat în seara Ajunului de Crăciun doar la Luncavița. Alaiul este format dintr-un mascat numit Moșoi, o ceată de colindători și uneori apare și „Moșeicuțe” (soția Moșoiului). Masca de Moșoi este realizată din cătrună (fața), blană de oaie (spatele), cu coarne de berbec sau căprior împodobită cu panglici multicolore și ciucuri (zona nasului și a coarnelor), uneori, tot ca decor, erau folosite și bucăți mici de oglindă. Costumul-mască este completat de un cojoc purtat pe dos (cu blana în exterior) și un șirag de tălângi prinse la brâu.

Obiceiul, care se păstrează și astăzi, chiar dacă cu unele modificări (ex. după anul 2000 în localitate se organizează o paradă a Moșoilor în centrul satului și abia apoi are loc formarea cetelor și colindatul pe la case), îmbină magicul și ludicul.

Ceata de colindători respectă ceremonialul colindatului. Având în frunte pe actantul ce poartă masca-costum, colindă în fiecare din gospodăriile localității sau numai în cele care îi revine (ținând seamă de tradiția împărțirii pe cete a satului, a comunității în raport de: familie, neam, „fata cu care era în vorbă”, vecini).

Surprindem că semnificația măștii și a purtării tălăngilor este aceeași ca în întreg spațiul românesc. Atât masca cât și sunetul tălăngilor, pocnetul bicelor au, prin tradiție, valențe magice și ludice (înlăturarea spiritelor rele – rol benefactiv, iar râsul, veselie – rol ludic).

Colindele cântate de ceată aparțin repertoriului dobrogean în care se regăsesc texte folclorice cu rezonanțe patriarhale.

Cercetările de teren privind originea acestui obicei relevă informații, date pe care nu le putem considera – la nivelul actual al investigațiilor – certe.

Într-o primă fază a analizei noastre am corelaționat obiceiul cu cele practicate în Moldova, fiind bine cunoscut că evenimentele istorice și sociale au determinat venirea în această localitate, ca în întreaga zonă, a „veteranilor”, cei împrăștiți în urma reformelor agrare.

Ulterior însă, datele din teren trimit spre alte interpretări, dar care nu sunt finalizate. Localnicii – inclusiv veteranii sau urmașii lor mărturisesc faptul că obiceiul nu a fost adus de „cei veniți”, ci dimpotrivă aceștia le-ar fi adoptat.

Întrebarea generată de aceste interpretări și date controversate suscită interesul cercetătorului, ceea ce implică o investigație ulterioară din perspective diferite: studiul populației, al grupurilor autohtone, dar și a celor venite, tradiții moștenite și respectiv receptate de fiecare grup, comparația cu alte zone.

Uratul (*plugușorul*) se desfășura în seara Ajunului de An Nou, practica acestui obicei având de asemenea caracter de bun augur. Uratul flăcăilor este precedat de *plugușorul copiilor*.

Obiceiul uratului se desfășura în nordul Dobrogei după același ceremonial ca în întreg spațiul din sudul țării, dar fără a avea amploarea manifestării din alte zone, dacă ne raportăm la practicarea lui în ultimii 20-30 de ani.

Cercetările privind acest obicei ne permite să menționăm că regăsim, și în acest segment de civilizație tradițională, similitudini între practicile performate în comunitățile dobrogene și cele din întreg spațiul românesc.

Din această perspectivă, considerăm că nu se mai impune a prezenta, din abordare descriptivă, instrumentarul utilizat în practicarea acestor obiceiuri și, respectiv, momentele ceremonialului.

Dintre jocurile cu măști, care adesea se atașează plugușorului, în acest areal se joacă – în ziua de Anul Nou – *capra*. Jocul se concentrează în jurul animalului cu bot de lemn. Flăcăul stă ascuns sub un covor, un lăicer, o cuvertură nevedită, mișcă botul caprei obținând zgomote sacadate. Capul caprei poate fi împodobit cu panglici colorate, cu clopoței. Altădată în cortegiul caprei puteau fi personaje travestite, astăzi însă *Jocul cu Capra* are în centrul atenției doar animalul ce dă numele dansului. Este evidentă legătura cu jocurile cu măști din celelalte zone etnografice.

Accentul în aceste jocuri cade pe ludic, pe latura de spectacol.

Cercetările mai noi de folclor comparat au ajuns la concluziile că jocurile cu măști din Europa (și deci și de la noi) se leagă de vechile rituri dionisiace sau de unele variante populare ale acestor rituri răspândite în zona noastră, deci ne duc spre origine tracică. Abordarea acestei problematice nu ne stă însă în atenție în prezentul demers.

Un alt obicei care se desfășoară în ziua de Anul Nou și pe care îl practică cei mici este uratul cu *Sorcova* la care se adaugă și *Semănatul*. Uratul cu Sorcova se făcea prin urarea de belșug pentru gazde, iar ca gest magic (considerat inițial) este lovirea gazdei cu mlădițe înmugurite.

Astăzi mlădițele (de unde se pare și apariția formulei *Flori dalbe de măr*) au fost înlocuite cu cele confecționate din flori artificiale.

Semănatul (cu grâu, orz, secară, iar azi și cu orez, fasole) se face prin aruncarea boabelor în vatră sau în diferite părți ale casei, gestul influențând bunul mers al recoltei viitoare. Interesant este faptul că urarea cu *Sorcova* și cu *Semănatul* se face de către primii copii intrați în casă, la vatra sobei. Vatra a constituit elementul – cheie al vieții de zi cu zi, și de aici desfășurarea *la vatră* a acestor gesturi ritualice pentru fertilitatea și bogăția casei.

Ciclul sărbătorilor de iarnă se încheie cu cele de *Bobotează* (6 ianuarie), sărbătoare creștină a botezului Domnului Isus Hristos în apele Iordanului. Referindu-se la denumirea sărbătorii, Ivan Evseev subliniază: „Denumirea românească a sărbătorii ce se ține la 6 ianuarie ar veni, după unii lingviști, din *apa botezată*, deși e mai verosimilă ipoteza unei compuneri din două elemente *izoglotice: bog+botează*.³⁷⁰

În tradiția practicării acestei sărbători decodificăm elemente laice și legătura cu vechi rituri (de fertilitate, de purificare, de inițiere, de cinstire a apei, a focului, a soarelui) peste care s-au suprapus caracteristici creștine. Datina cea mai însemnată este *Iordanul* – sfințirea cea mare a apei, care se face de către preoți. Tot în aceeași zi, tradiția impune îndeplinirea unor practici cu rol benefactiv: „alungarea spiritelor rele în lăcașurile lor subpământene, purificarea văzduhului prin zgomote, stropitul cu agheasmă a vitelor, caselor, construcțiilor anexe, încurarea cailor”³⁷¹. Dintre practicile specifice sărbătorii de Bobotează întâlnim „aruncatul crucii în apă” și „întrecerea cailor”, după ce aceștia au fost stropiți cu agheasmă. Distingem în desfășurarea celor două practici, reflexe ale riturilor de inițiere.

Subliniem că obiceiurile de Bobotează s-au manifestat și înainte de 1990, dar acum au luat o amploare deosebită sau – poate – s-a revenit la forma de desfășurare a lor dinainte de 1950, evident, cu unele transformări.

În acest sens redăm câteva date din ancheta etnografică:

C.: Dar la Bobotează făceați ceva, ieșeau tinerii?

N.A.: Cu caii, da....Dar și acum este.

C.: Ce fac la Bobotează?

N.A.: Iese....după ce părintele face slujba, vine caii în ușa clopotniței, îi botează părintele și pe urmă merge....mergea înainte pe șosea... acolo era întrecere.....acuma nu mai e acolo... pleacă de aicea din partea asta (ulița care vine spre primărie) și până la șosea.

C.: Trece chiar pe lângă mata.

N.A.: Se fac întreceri. Atunci nu se dădea premiu, dar acum de când e Domn primar acesta...le dă premiu

C.: Și spuneți cumva la sărbătoarea asta?

N.A.: Întrecerea cailor la Bobotează.³⁷²

Mutații în practicarea obiceiurilor de iarnă. Obiceiurile, ceremoniile și riturile reflectă ca orice fapt de folclor concepția despre lume a oamenilor, contextul socio-cultural în care ei trăiau. Este deci natural ca odată cu dezvoltarea societății, cu schimbarea contextului socio-cultural să se schimbe și rostul obiceiurilor. Schimbările de funcție au dus la schimbări de structură și la schimbarea desfășurării întregului sau numai a unor momente ale obiceiurilor.

Colindatul și uratul se fac acum mai mult de către copii iar în ce privește darurile pentru colindători accentul cade pe darul de bani. Frecvent se mai practică *Sorcova* și *Semănatul*, ele fiind practicate întotdeauna de copii. Colacii care se pregăteau intrând în recuzita obiceiurilor, se fac astăzi în raport de posibilitățile materiale, iar gazdele dau copiilor covrigi procurați din comerț, mere, biscuiți. Păstrarea cântecelor de colind și a plugușorului s-a datorat unora din bătrâni sau cei de vârstă matură care au făcut cândva parte din ceată. Colindatul de către cei maturi se face acum prin colindarea la casele celor apropiați și ține mai mult de o respectare a tradiției decât de acea participare colectivă a comunității la un moment al anului. Participarea la această trecere de la un an la altul, capătă tot mai mult un cadru familial sau mai restrâns decât altă dată în viața comunității rurale.

³⁷⁰ I. Evseev, *Dicționar de magie, demologie și mitologie românească*, Timișoara, Ed. Amarcord, 1997, p. 52.

³⁷¹ I. Ghinoiu, *Vîrstele timpului*, București, Ed. Meridiane, 1988, p.162.

³⁷² Interviu cu Anghelina Nedelcu, n. 1925, august 2008, au consemnat: I. Titov, S. Pârâu.

Practicarea obiceiului „Moșoiul” prezintă astăzi alte dimensiuni decât în viața tradițională. Maska este împodobită cu accesorii, care altădată nu intrau în atenția celor care-și confecționau măști (panglici, oglinzi, becuțe: „se exagerează acum cu ornamentele măștii; în trecut erau mai simple” – ne mărturisesc interlocutorii noștri în cercetarea noastră). De asemenea surpridem o schimbare în alcătuirea cetii. În cadrul practicii tradiționale, într-o ceată nu era decât un singur actant care purta masca de „Moșoi”, și doar întâlnirea cetelor în centrul satului crea posibilitatea prezenței mai multor „Moșoaie”; în reprezentarea actuală a obiceiului, a avut loc o „extrapolare” a utilizării măștii, astfel încât apare o ceată/ un grup format din mai multe măști de unde și denumirea- considerăm- mai nouă de „Moșoaie” / „Moșoaiele”. Această nouă manifestare a obiceiului este – evident – coroborată cu fenomenul actual al transformării unor ceremonialuri tradiționale în spectacol. Tot ceea ce trimitea spre sacru a devenit, în timp, sărbătoresc, iar ulterior, o manifestare care performează o relație între sărbătoresc (la nivelul comunității, al datelor tradiționale de sărbătoare) și spectacol (la nivelul festivalurilor, al participării la emisiuni organizate de mass-media).

Din această perspectivă, considerăm că cercetarea obiceiurilor populare implică pe de o parte cunoașterea unor structuri comportamentale tradiționale iar pe de altă parte, relevarea *mutațiilor funcționale* în schemele arhaice.

Privind astfel problematica abordată, ne permitem, în urma unei cercetări pe care n-o considerăm nici pe departe definitivă, să facem câteva considerații referitoare la mutațiile semantice ale sacrului și profanului pe care le implică relația cotidian-sărbătoresc.

Vom aborda, în această secvență a demersului nostru, o analiză din perspectivă globală având în vedere raportul particular – general manifestat în contextul practicării obiceiurilor și pe care de altfel am argumentat-o la începutul capitolului.

Pentru omul arhaic, odată cu fiecare An Nou, timpul reîncepea, deoarece, cu fiecare An Nou, lumea era creată din nou. Ca urmare, sărbătoarea legată de Anul Nou reactualiza un eveniment sacru, ce a avut loc într-un trecut mitic, iar timpul de manifestare al sărbătorii devenea sacru: „A participa religios la o sărbătoare înseamnă a ieși din durată temporală „obișnuită” pentru a te reintegra în Timpul mitic reactualizat, repetabil la nesfârșit [...]. Omul religios trăiește astfel în două feluri de timp, dintre care cel mai important, Timpul sacru, se prezintă sub aspectul paradoxal al unui Timp circular, reversibil și recuperabil, un fel de etern prezent mitic, în care integrezi periodic prin intermediul riturilor”³⁷³.

Astfel, pentru omul societății arhaice există o diferență esențială între cele două calități ale timpului (profan și sacru) chiar dacă între ele era o soluție de continuitate, și aceasta datorită importanței pe care o avea pentru el timpul sacru.

Pentru omul societății moderne însă, diferența dintre timpul profan și timpul sacru capătă alte dimensiuni. Anul Nou, trecerea la alt an, nu mai este privită ca o renaștere, ca o re-creație, ci ca o scurgere firească, este parte din timpul continuu, ireversibil.

Timpul profan nu mai poate fi oprit prin momentul de sacralitate, ca în societatea arhaică, ci doar interferat cu acest moment.

Ne permitem să facem aceste considerații, având în vedere cercetările noastre în care am încercat să observăm în ce măsură și cum privește omul modern al comunității rurale, miturile, semnificațiile gesturilor pe care le face. În procent de nouăzeci la sută, am putea spune, răspunsurile sunt: „așa o fi cum zic bătrânii, dar noi știm?”; „facem cum am moștenit, cine știe ce-o fi!”. Desigur, că ancheta de teren evidențiază și cunoașterea valențelor magice ale unor gesturi, comportamentale („dacă seamănă copiii, vom avea ce strânge”; „orice gospodar face ceva de Sf. Vasile, ca să-i meargă bine tot anul, să aibă ce lucra” ș.a.). Efectuarea acestor gesturi de către insul comunității rurale moderne se circumscrie însă, considerăm

³⁷³ Eliade, Mircea, *Sacrul și profanul*, București, Ed. Humanitas, 1992, p. 64-65.

noi, *funcției mnemotehnice* în ansamblul faptelor culturale actuale și nu mai este un „modus vivendi”, pentru o anumită secvență de timp, ca în existența omului societății arhaice.

Deși zilele Crăciunului, ale Sf. Vasile sau ale Bobotezei sunt considerate zile „sfinte”, elementele constituante ale întregului ceremonial (gestul, costumul, masca, sacrificiul animalelor, alimentele rituale) și-au pierdut sensurile inițiale, dominanta atmosferei evidențiind transferul de la esențial sacră, la esențial sărbătorească.

Sărbătoarea se definește și azi, ca altădată, prin dans, cântec, ingestia hranei, băutură, frenezie, exces, dar fiecare element din sistematica sărbătorii stă sub semnul mutațiilor.

a) Cântecul nu mai este invocarea zeităților benefice în vederea unei bunăstări; ci doar o simplă urare.

b) Dansul nu mai este un dans ritualic, valență magică, ci o simplă mișcare, un joc.

c) Alimentele – „bucatele” – nu mai au funcția ritualică ce ținea de fertilizarea ogoarelor; abundența lor se reduce la plăcerea și bucuria de „a avea de toate de sărbători”.

d) Colindatul și jocul cu măști nu mai are nici o legătură cu sacrificiul divinității cerealiere sau cu cultul strămoșilor – mitici – ci devine pur carnavalesc, amplificând hilarul sărbătorescului.

e) Vestimentația își pierde funcția ritualică și capătă o funcție strict estetică.

f) Excesul, frenezia, nu mai participă la o virtute sacră a ceremoniilor, vestind fertilitate, nu mai au valoarea descărcării de activitate ale vieții cotidiene, ci devine un simplu divertisment, cu note de exotic și excentric, chiar un divertisment diferit de cel din timpul din afara sărbătorii.

În acest sens surprindem o modificare de sens a jocului care însoțește și este implicat sărbătorescului din obiceiurile de iarnă, dacă avem în vedere definiția jocului ca o activitate, așa cum a prezentat-o Roger Caillois în „Teoria jocurilor”³⁷⁴

1) În societatea arhaică și tradițională jocul (după tipologia lui Caillois) se circumscrie unei *activități ordonate* „supusă unei convenții care suspendă legile ca să instaureze pentru o vreme o legislație nouă, singura care contează”¹⁹ cât și unei *activități fictive* „însoțită de o conștiință specifică de realitate secundă sau de irealitate pură în raport cu viața curentă”.

2) În societatea modernă jocul din ceremonialul sărbătorilor de iarnă devine o *activitate liberă* „la care jucătorul nu poate fi obligat să participe fără ca jocul să nu-și piardă imediat natura sa de divertisment atrăgător și vesel”.

Obiceiuri de primăvară. În sistemul obiceiurilor de peste an, cele de primăvară constituie un segment al „riturilor de etapă”.

Trecerea de la un anotimp la altul era considerată în societățile arhaice și tradiționale – o „situație limită” ce trebuia depășită printr-o serie de credințe, gesturi și acte comportamentale cu valoare magică, obiceiuri. Îndeplinirea acestora, conform tradiției, restabilește echilibrul și totul intra în cursul normal al desfășurării activităților cotidiene.

Indiferent de manifestarea în timp, de ceea ce numim astăzi variante locale, obiceiurile de primăvară sunt manifestarea ritualurilor de fertilitate a ogoarelor sau a celor de invocare a ploii.

Arealul pe care îl avem în vedere se impune atenției, atât prin practicarea unor acte ceremoniale, pe care le regăsim și în alte zone românești, îndeosebi în sudul țării, cât și prin unele gesturi rituale sau obiceiuri, care impun varianta în cadrul structurii generale. Aceasta relevă unitatea sistemului obiceiurilor, datorată viziunii asupra fenomenelor, într-o etapă sau alta de dezvoltare a mentalității, dar și manifestarea contextuală a credinței, a ritului. Întâlnim, în nordul Dobrogei, atât practicarea unor „rituri mărunte” pentru fertilitatea ogoarelor, cât și a unor obiceiuri, în desfășurarea cărora descifrăm o succesiune de secvențe ceremoniale, cu valențe magice, dar și ludice ³⁷⁵.

³⁷⁴ Roger Caillois, *Teoria sărbătorii*, în: *Eseuri despre imaginație*, București, Ed. Meridiane, 1975, p. 205.

³⁷⁵ Dumitru Pop, *Obiceiuri agrare în tradiția populară românească*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1989, p. 135.

Din seria „riturilor mărunte”, care au ca scop fertilitatea ogoarelor, a turmelor de animale, amintim: aruncarea unui brâu roșu (a unei cârpe roșii) în slava cerului; împărțirea, în ziua ieșirii la arat, a colăceilor din făină veche de un an; legatul pomilor cu ață roșie; valoarea de premoniție a micilor vietăți (furnici, în general) găsite - după trei / nouă zile – sub piatra unde a fost ascunsă ața de marțișor.); realizarea împletiturii din spice de grâu, numită *barba popii*.

Subliniem anumite gesturi ritualice legate de 1 Martie și zilele Dochiei, deoarece acestea trimit atât spre practicarea unor „rituri mărunte”, cât și spre sensurile profunde ale unor ceremonialuri legate de începutul de an.

Zilele Dochiei (*babele*) ar putea fi o amintire a începerii Anului Nou la 1 martie (prima zi a anului la romani, ea coincide cu intrarea în funcție a noilor consuli). Probabil că și la strămoșii noștri, ca și la alte popoare, începutul anului era la 1 martie și coincidea cu începutul perioadei de vegetație. Felul cum au evoluat datele sărbătorii ne arată că în forma ei cea veche, legătura cu învierea naturii, cu începerea noii perioade de vegetație a fost hotărâtoare. Schimbările de mai târziu au făcut ca obiceiurile, care de cele mai multe ori nu se explică decât prin această legătură, să treacă la 25 decembrie sau la 1 ianuarie sau să se desfășoare pe întreaga perioadă a celor 12 zile care constituie la noi ciclul sărbătorilor de Anul Nou.

Ziua de 1 martie nu se impune în atenția noastră prin obiceiuri deosebite; legatul pomilor cu ață roșie, considerăm, este de dată recentă.

Calendarul sărbătorilor Pascale. În cadrul obiceiurilor de primăvară se detașază cele legate de Paști (sărbători cu dată mobilă). Dintre acestea amintim atât tradiții creștine cât și cele laice suprapuse în timp:

- *Săptămâna Clisei* (înainte de Săptămâna Brânzei) reprezintă ultima săptămână din Câșlegile de Iarnă. În sâmbăta Lăsatului Secului de Carne: *Moșii de Iarnă*, se dau de pomană alimente, băuturi, vase de băut apă, piftii, copturi, fruct alb (brânză, lapte).

- *Săptămâna Brânzei*. Începe *Săptămâna Nebunilor*, când *numai nebunii pornesc a se însura, numai proștii și urâții satelor abia acum dau zor ca să se căsătorească*. Obiceiul constă în mascarea bărbaților cu haine femeiești pentru a merge prin șezători unde făceau nebunii și glume.

- Prima dintre *Joile Oprite* (încep în Săptămâna Brânzei, se continuă de-a lungul celor șapte săptămâni de post și se prelungesc apoi până la Înălțare). Sunt prohibite anumite munci femeiești (torsul, țesutul, cusutul, spălatul rufelor, măturatul)

- *Lăsatul Secului* a asimilat practici specifice renovării timpului, alcătuind un ciclu de sărbători de două săptămâni: *Săptămâna Nebunilor* și *Săptămâna Caii lui Sântoader*. Ritualul de înnoire a timpului cuprinde o perioadă de îmbătrânire și degradare a timpului (când apar mascați și elemente orgiastice) și o perioadă cu practici de purificare a spațiului, de recâștigare a armoniei și echilibrului. Obiceiul larg răspândit, conform căruia în încheierea mesei bogate ce se organizează la *lăsatul secului* trebuie să mănânci un ou fiert *ca să pară postul ușor, ca să treacă degrabă postul*, trimite la credința în virtuțile regeneratoare ale oului. Strigatul peste sat. Se efectuau vrăji și farmece, mai ales pentru aflarea ursitei și grăbirea căsătoriei.

Au loc petreceri cu mâncare, băutură, cântec și joc, fără a se impune prin anumite caracteristici. Studiile de specialitate relevă existența în Dobrogea obiceiului *cucii* care s-ar fi practicat la Lăsatul Secului, aceasta fiind un joc de carnaval cu măști. Cercetările noastre nu au dat la iveală în arealul cercetat acest joc care poate a existat dar s-a pierdut în timp. Lipsa informațiilor de teren nu ne permite să marcăm practicarea lui. Aceste obiceiuri care făceau parte din patrimoniul mai multor popoare europene, încheiau un important răstimp al anului, răstimpul legării noilor căsătorii și deschideau un nou răstimp, cel al muncilor de primăvară. Petrecerile marcau acest moment de trecere, cum se întâmplă frecvent în

folclorul obiceiurilor. Legătura cu postul mare s-a făcut mai târziu și este evident o suprapunere. În obiceiul „*Olăriilor*”, aprinderea focurilor pe dealuri și rostogolirea rugurilor - constituite altădată din roți de căruță învelite cu paie - evidențiază un ceremonial de înnoire prin focul ritual, purificator, ce trimite spre cultul vegetației și, în același timp, spre cultul focului sau al Soarelui, fără de care nimic nu putea regenera, exista.

- *Lunea Curată* – practici menite să preîntâmpine încălcarea interdicțiilor alimentare ale postului: consumarea anumitor alimente de post, înăcrirea borșului, spălarea vaselor cu leșie, schimbarea vaselor de dulce cu cele de post. *Înăcritul borșului*: În prima zi după Lăsata Secului se pun tărațele de grâu la fermentat. În jurul putinei se fac vrăji, descântece, gesturi magice, se rostesc formule fermecate care garantează puritatea și forța vindecătoare a borșului la ieșirea trupului omenesc din iarnă.

- *Marțea Vaselor* (prima marți din Postul Mare) – practici menite să preîntâmpine încălcarea interdicțiilor alimentare ale postului: consumarea anumitor alimente de post, înăcrirea borșului, spălarea vaselor cu leșie, schimbarea vaselor de dulce cu cele de post.

- *Săptămâna însemnată: Miercurea Milostivelor* – interdicție de a lucra. Totuși cine dorea a lucra, făcea prescurele Milostivelor (din făină și cenușă).

- *Miercurea Strâmbă*: nu se lucrează, nu se face leșie, nu se spală rufe, nu se toarce, nu se urzește pânza, nu se descântă decât de *buba neagră*.

- *Joia Iepelor* (în prima săptămână a Postului Mare) – o țin femeiele *ca să nu se împăreze* (să nu se înțepe de un pom) *caii*.

- *Săptămâna însemnată: Joia Verde* – e bine a se țese, că iese iarba.

- *Vinerea Sântoaderului*, dedicată culegerii rădăcinilor de *iarbă mare* sau *oman*, pentru a fi pus în scaldă fetelor.

- *Săptămâna însemnată: Vinerea Seacă* – nu se lucrează

- *Sâmbăta Sântoaderului* – (sâmbăta din prima săptămână a Postului Mare) zi dedicată cultului morților, când se împărțea colivă

- **Moșii de vară, Sâmbăta Morților**. Alimente rituale preparate în *Sâmbăta Sântoaderului*: colăcei (*cuci, brăduleți*), colivă

- *Buna Vestire (Blagoveștenia)*. Tradițiile creștine s-au suprapus peste obiceiurile și practicile ancestrale ale celebrării echinocțiului de primăvară (21 martie). Dezlegarea la pește atestă preluarea în creștinism a unui străvechi simbol al renovării (se crede că mâncând pește la acest praznic, vei fi întregul an sănătos ca peștele). *Se dezleagă* limba păsărilor cântătoare. În ziua de **Bunavestire** sau **Blagoveștenie**, numită și Ziua Cucului se efectuau acte purificatoare ale spațiului: afumarea cu tămâie și cârpe arse a clădirilor, curților, oamenilor, vitelor, aprinderea focurilor în grădini și livezi, scoaterea din lăzi a straielor și țesăturilor la aerisit. Auzul primului cântat de cuc prilejuiește o seamă de practici divinatorii: *Fetele și feciorii, când aud întâiași dată cântând, îl întreabă: Cucule, puiucule, câți ani îmi dai până mă voi însura (mărita)?* Perioada este favorabilă pentru aflarea norocului și rodului pomilor fructiferi, pentru previziuni meteorologice. *Se zice că precum va fi timpul de Bunavestire, așa va fi el și în ziua de Paști*. Nu se pun cloștile, deoarece se credea că din ouăle ouate astăzi nu ies pui.

- *Sâmbăta lui Lazăr* - Pomenirea morților.

- *Duminica Floriilor* – etimologia este consacrată Floraliei sau Floriliei romane, celebrată în cinstea zeiței Flora și a florilor. Obiceiul ducerii de ramuri de loză sau răchită, la sfințit, în dimineața zilei de Florii este probabil o relicvă a unui rit specific Floraliei. Funcții magice de stimulare și exorcizare atribuite salciei sfințite (după liturghie), prin atingerea vitelor, copiilor (*ca să crească și să înflorească ca și mâțișoarele*). Reminiscente ale unui arhaic totemism fitomorf prin sacralizarea salciei. Dacă fetele dau cu salcie pe păr în ziua de Florii, le crește părul.

- *Joia Mare, Joimari, Joia Patimilor, Joia Neagră* – se spune că morții vin în fiecare an în această zi la vechile lor locuințe, unde așteaptă până la Moși sau Săbătoarea Moșilor, adică

până înainte de Rusalii sau Duminica Mare. Se tămâiază mormintele, la ieșirea din cimitir morții sunt strigați: *Sculați, sculați/Și acas haideți*. Ofrande rituale destinate sufletelor de dincolo: *pâinea uitaților* (colac în formă de lopată, care se dă celui ce se scoală de dimineață și face focul sau unui băiat). *Joimari* este și un important reper calendaristic pentru industria casnică (era termenul limită până când femeile și fetele să-și toarcă lănețele și cânepa). Cele care nu și-au cusut cămașa nouă pentru Paște sunt pedepsite de *Joimăriță* (acest personaj justițiar care descoperă și pedepsește fetele și femeile leneșe a fost inițial Zeiță a morții care supraveghea *Focurile de Joimari*). Aprinderea focurilor rituale (cu funcție funerară), pentru fiecare mort plecat din gospodărie pe podeaua locuinței, în curte, în grădină, în cimitir lângă mormânt, în curtea bisericii, peste care se dă pomană. *Roșirea ouălor* – practică cu substrat mitologic și magic.

- În *Vinerea Seacă* sau a *Patimilor* se postește toată ziua pentru iertarea păcatelor și nu se lucrează de teama bubelor și a altor boli. În zilele considerate de grea încercare pentru martirul creștinătății, Vinerea Mare și Sâmbăta, copiii bat toaca, un ritual care pare să aibă aceeași semnificație magică precum focurile echinocțiale: de ajutor magic acordat inițiatorului unui cult, într-un moment – limită. Oul ca apotropeu împotriva urgiilor cerului: *Cine ia un ou din Vinerea Paștelui și-l îngroapă în vie, nu-i bate piatra via în acel an*. Sâmbăta este destinată frământării și coacerii pâștii.

- **Duminica Sf. Învieri (Sf. Paști).** Paștele se ține după un calendar lunar, în a paisprezecea zi a lunii pline, după echinocțiul de primăvară. Cuvântul Paști este de origine ebraică, însă termenul românesc derivă din latinescul *dies pascharum*, ca și francezul *pâques*, dovada originii etimologiei cuvântului fiind cristalizarea formei de plural în ambele limbi neolatine. Paștele este un scenariu ritual de înnoire anuală a Lumii deschis de Duminica Floriilor, închis de Duminica Tomii și intersectat de noaptea Învierii Mântuitorului Iisus. Se încadrează în modelul preistoric de renaștere simbolică a timpului și spațiului prin jertfa divinității. După trei zile de haos și întuneric în care omenirea a rămas fără protecție divină, urmează miracolul Învierii Domnului din noaptea Paștelui și actele de purificare din Săptămâna Luminată care readuc echilibrul și armonia.

Asemănător celorlalte scenarii de înnoire sezonieră sau anuală a timpului calendaristic (Anul Nou Civil, Anul Nou Agrar, Anul Nou Pastoral, Anul Nou Dacic și altele) la Paști se fac sacrificii violente (tăiatul mielului și, în unele zone, a purcelului, ciocnitul și spartul ouălor), se prepară alimente rituale (pasca, colacii), se aprinde ritual lumina, se crede că se deschid mormintele și cerurile, că vorbesc animalele, ard comorile. Participarea la marea sărbătoare presupune o purificare prealabilă, concretizată prin spălatul ritual pe față și pe mâini. Dimineața zilei de Paști era considerată un răstimp propice vrăjilor de tot felul. Când vin flăcăii și fetele mari de la biserică, să se uite în fântână, ca să fie ca apa de frumoși tot anul. *În dimineața zilei de Paști, când te speli, pune în cana cu apă un ou roșu, și atunci vei fi rumen la față și sănătos tot anul*. Efectul apotropaic al lumânării de Paști care e bună de aprins când sunt furtuni și grindină. Pentru a scăpa de pureci, taie în ziua de Paști cocoș negru, iar cuțitul mânjit de sânge înfinge-l după ușă, și purecii se vor strânge la el. Alimentele rituale erau sfințite în timpul slujbei Învierii. Resturile de la masa festivă se foloseau în scopuri magice în diverse rituri de fertilitate și fecunditate.³⁷⁶

Deoarece de la Înviere și până la Rusalii *porțile raiului sunt deschise*, întreg ciclul pascal este consacrat pomenirii morților și comunicării cu spiritele lumii de dincolo.

- **Săptămâna Luminată** – sărbătorile acestei săptămâni au încorporat și tradiții precreștine, datini agropastorale străvechi legate de celebrarea cultului strămoșilor, a unor divinități ale naturii, incluzând o seamă de practici magice menite să stimuleze creșterea plantelor și fecunditatea oamenilor.

³⁷⁶ I. Ghinoiu, *Comoara satelor – Calendar popular*, București, Ed. Academiei Române, 2005, p. 90-91.

- *Izvorul Tămăduirii* (prima vinere după Paști). Se fac slujbe la locuri de pelerinaj, lângă izvoare. Această zi este ținută, prin nelucrare, pentru prevenirea căderii grindinei.

- *Paștele Blajinilor, Paștele Morților* – fie în prima sâmbătă după Înviere, fie în a doua luni după Paști, când li se trimit pe Apa Sâmbetei ofrande rituale, mai ales cojile ouălor de Paște. Femeile bocesc la morminte, dau de pomană ouă roșii și alte alimente, se fac libațiuni, au loc ospețe rituale în cimitire sau în câmp, la *iarbă verde* etc.

- A treia marți de după Paști avea loc *Ropotinul țeștelor* (Oltenia, Muntenia, Dobrogea) era o sărbătoare a femeilor, dedicată confecționării țeștelor pentru coacerea pâinii. Prelucrarea și modelarea lutului se făcea numai de femeile căsătorite. Deoarece această activitate era interzisă în alte zile ale anului, iar țeștul se putea sparge sau crăpa, fiecare femeie își modela două sau mai multe cuptoare. Fazele de lucru sunt următoarele: tăiatul, fărâmițatul, frământatul și călcatul lutului; modelarea țeștelor; înfrumusețarea prin lipirea cu lut foarte fin și prin ornarea cu crenguțe verzi și flori de câmp; așezarea lui la soare pe frunze de nuc sau lipan. Urma ospățul comun al participantelor și stropirea țeștelor cu vin (act de sacralizare al acestuia). Ropotinul este o sărbătoare (petrecere) a femeilor, reminiscență a unui obicei arhaic înregistrat pe un areal european larg. Participarea la acest eveniment reprezintă o formă de coeziune a grupului, în care, pentru a fi acceptată trebuia să fii femeie măritată, să contribui cu alimente și să iei parte la activitățile respective. Ospățul colectiv excesiv, cinstirea cu vin, posibilitatea de pedepsire a bărbatului (acum femeile au dreptul să se poarte mai aspru cu bărbații) constituie elementele orgiastice (precreștine) ale petrecerii. Timpul sacru de desfășurare (a treia marți după Paști), semnul crucii scrijelit pe țește sunt câteva aspecte creștine suprapuse acestei sărbători.³⁷⁷

- A treia joie de după Paști se practica *Caloianul și Paparuda*. S-au practicat în întreaga Dobrogea iar cercetările noastre o atestă ca practicându-se până în jurul anilor 1940-1945. Spre deosebire de alte zone în care obiceiul se practica legat numai de perioada de secetă, aici era practicat în a treia joie și, mai rar, a treia miercuri după Paște. Cu o duminică înainte, era aleasă, între fete, *Paparuda* (întâlnim și varianta *Paparuvă*). În ziua fixată pentru desfășurarea obiceiului, se forma un alai de 6-7 fete între 10-15 ani. Erau împodobite cu ștevie iar cea aleasă *Paparuda* era legată cu trei rânduri de ștevie și o coroană din aceeași plantă. Alaiul mergea în întreg satul, intra în curți iar gazdele stropeau cu apă fetele din alai. Cântecele *Paparudelor* era o incantație pentru ploaie: *Paparuvă, ruvă, le/ Sari în sus la nurași/ Să dau drumul ploilor/ Ca să-mi ploaie grâiele/ Grâiele cât brâiele/ Păpușoaiile cât casele/ Și mălaiele în toate gunoaiele*.³⁷⁸

Fetele din alaiul *Paparudei* primeau daruri: o lingură de untură, un ciur de mălai sau făină din care apoi se pregăteau diferite plăcinte pentru petrecerea de după trecerea prin sat.

Stropitul cu apă este o acțiune obișnuită obiceiurilor legate de agricultură, în general, menită să aducă rodirea iar în acest caz să ajute la rodire prin provocarea ploii. Pe lângă invocarea ploii, incantația *Paparudelor* este totodată și o urare de fertilitate. Faptul că *Paparuda* se practica la o dată fixă ne-ar putea îndreptăți să credem că obiceiul a avut în trecut o mai mare răspândire în sistemul general de rituri agrare de peste an și că a dispărut treptat, păstrându-se numai acolo unde avea, în viața colectivității, un rost justificat pe planul concepțiilor superstițioase, de atitudine pe care credințele tradiționale o sugerau față de realitate.

Practicat în Dobrogea la dată fixă (a treia joie după Paști), *Paparuda* - în aparență - o invocație către ploaie este un obicei străvechi și complex.³⁷⁹ Scopul practicării obiceiului

³⁷⁷ *Ibidem*, p. 105-106.

³⁷⁸ Text cules de la Palanfugi Catrina n. 1913, Luncavița, data culegerii 1984, consemnat de S. Pârâu, Arhiva Muzeului de Etnografie și Artă Populară al ICEM Tulcea.

³⁷⁹ Pentru problematica în detaliu, a desfășurării obiceiului și îndeosebi a originii, influențelor și semnificațiilor sale, vezi D. Pop, *Obiceiuri agrare în tradiția populară românească...*, p. 132-145.

era cel pentru fertilitatea ogoarelor.

Caloianul, legat de obiceiul *Paparudei*, era tot un obicei de invocare a ploii care s-a practicat până prin jurul anilor 1940-1950, în vreme de secetă. Cercetările noastre evidențiază practicarea acestui obicei în etape. Păpușa de pământ căreia i s-au făcut toate părțile trupului uman era îngropată în ziua în care se făcea *Paparuda* și dezgropată a doua săptămână. I se pregătea o înmormântare după tot ritualul funebru, era dusă la fântână, udată, cu același scop al invocării ploii. Obiceiul este atestat în Dobrogea în anul 1879 de T. T. Burada care și-a adus o contribuție însemnată la cercetarea acestui obicei, originea, fazele lui de evoluție, ariile de răspândire.

În obiceiul *Caloianul*, „datul la apă” al păpușii de lut are aceleași valențe (funcții) rituale, în scopul fertilității culturilor, al regenerării vegetației.³⁸⁰

În 1879, T. Burada, consemnează practicarea obiceiului în Dobrogea, sub numele de *Scaloian*. Autorul alături de descrierea obiceiului și cântecul, acesta reprezentând o componentă a ceremonialului: *Scaloieni, Scaloian/ Trupușor de Dicean/ Scalviță, Scalviță/ Trupușor de cuconiță,/ Mă-ta te-a cătat,/ Te-a cătat, te-a întrebat,/ Prin pădurea rară/ Cu inim-amară,/ Prin pădurea deasă,/ Cu inima arsă*.³⁸¹

În variantele în care păpușa de lut este îngropată și lăsată în câmp, sau în cele în care după deshumare este ruptă în bucăți și aruncată în câmp, decodificăm ritul consacrat zeului vegetației și al naturii, iar gestul ține de magie, prin analogie. Îngropat în câmp, *Caloianul* influența belșugul culturilor și regenerarea vegetației.

În variantele în care apare secvența „datului la apă” al păpușii, *Caloianul* a devenit un rit pentru declanșarea ploilor. În acest caz, a avut loc o suprapunere a celor două rituri (al zeului vegetației și al provocării ploii).

Semnificația îngropării sau aruncării în apă a păpușii este legată de mitul Zeului vegetației care moare și învie. Totodată gestul este pus de cercetători în legătură probabil cu ritul întemeiat pe sacrificii umane, reale, corpul celui sacrificat fiind îngropat în scopuri fertilizatoare. Indiferent dacă e vorba de aruncarea păpușii în apă sau de îngroparea ei, ideea regenerării, a reînvierii zeului s-a păstrat – până în perioade de timp apropiate nouă – în satele românești.

Existența în practicarea obiceiului a celor două aspecte: îngroparea și aruncarea în apă relevă sincretismul unor credințe prin asimilarea în timp a diferite rituri care prin desacralizare ajung la simplu obicei.³⁸²

Perspectiva globală și analiza comparativă ne permit evidențiem în desfășurarea acestor obiceiuri un grup de elemente ce se pot defini drept coordonate ale ceremonialului: *elemente cu valență (funcție) magică; starea de fapt și de devenire a actanților; elemente cu valență (funcție) ludică*.

Desfășurarea obiceiurilor amintite impun atenției a două elemente cu valențe (funcții) magice sau care capătă aceste valențe: *apa, ramura verde*.

Apa are un rol important în desfășurarea a două obiceiuri de primăvară - *Paparuda* și *Caloianul* – ca de altfel în toate obiceiurile agrare.

Stropitul cu apă a fetelor din alaiul *Paparudei* reprezintă o manifestare de magie publică și colectivă, și anume o magie prin analogie. În mentalitatea arhaică și tradițională se considera că imitarea ploii era suficientă pentru producerea ei.

Datorită invocației din cântecul ce însoțește gestul, conținutului magic al scenariului i se adaugă și o coordonată mitico-religioasă. Ruga este adresată unei ființe mitice:

³⁸⁰ *Ibidem*, p. 145-171.

³⁸¹ T. T. Burada, *O călătorie în Dobrogea*, Iași, Ed. Tipografia Națională, 1880, p. 27.

³⁸² N. Al. Știucă, *În pragul lumii albe*, București, Centrul Național pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale, 2001, p. 56.

Paparuda: „Paparudă, ruvă,/Vino de ne udă/Cu galeata rasă/Ploile se varsă”.³⁸³

Decodificăm în practicarea acestor obiceiuri manifestarea riturilor de inițiere.

Inițierea este o altă „rupere de ritm”, moartea vieții infantile, o renaștere. Riturile de inițiere se practicau la pubertate, căci acest moment este „pragul”, trecerea spre o nouă stare – cea de adult. La nivelul obiceiurilor la care ne referim, inițiatul este deja băiat „bun de însurat” sau „fată de măritat”.

Puritatea – inițierea; copilăria – maturitatea apar, astfel, în desfășurarea acestor obiceiuri, ca *stări de fapt și de devenire a actanților*.

Obiceiurile de primăvară, având ca scop fertilitatea ogoarelor, reînvierea vegetației, aduc în prim-plan în desfășurarea lor un alt element cu funcție magică: *ramura verde*. În acest sens, amintim „masca verde”, care apare în obiceiul *Paparuda*. Aceasta este întruchipată de fata desemnată a fi „Paparuda”, și care este acoperită cu frunze verzi. Se consideră că masca verde reprezintă spiritul antropomorf al vegetației, ce va regenera odată cu căderea ploilor. Surprindem, și în această practică ritualică, manifestarea magiei prin analogie: purtarea măștii va influența regenerarea vegetației, bogăția culturilor. Această formă de magie are la bază principiul „similia similibus curantur”, adică „cele asemenea se vindecă prin cele asemenea”.

Funcțiile magice ale acestor elemente de recuzită și gesturi ritualice decodificate în obiceiurile amintite permit să subliniem – fapt de altfel întâlnit în exegezele pe această problematică – un fond arhaic, străvechi, o anume mentalitate a lumii care gândea în mituri pentru a-și explica anumite fenomene. În acest sens, amintim doar un singur exemplu privind funcția magică a ramurei verzi în riturile pentru ploaie, într-un areal din sudul Africii: „Când furtunile care izbucnesc în general în lunile septembrie și octombrie au fost așteptate în zadar, când amenință seceta și foametea, când întreaga natură, ofilită și pârjolită de un soare care și-a trimis văpaia timp de șase luni de pe un cer lipsit de nori, abia își trage sufletul în așteptarea ploilor primăverii sud-africane, femeile îndeplinesc ceremonia pentru a aduce mult dorita ploaie pe pământul uscat de arșiță. Dezbrăcându-se de toate veșmintele, ele își pun în locul acestora cingători și broboade de iarbă sau fuste scurte făcute din frunzele unui anumit fel de plantă cățărătoare. Astfel gătite, scoțând strigăte caracteristice și cântări (...) femeile merg de la o fântână la alta.”³⁸⁴

În desfășurarea acestor obiceiuri, se detașează și o coordonată ludică care s-a accentuat în timpurile moderne. În timp, funcția magică și-a pierdut din „putere” și chiar dacă este cunoscută de actanți, ea este conștientizată, însă fără a se mai crede în ea. Totul se petrece în virtutea tradiției. Accentul se deplasează de la magic la ludic. Funcția inițiativă, de mister, dispare. Desacralizarea, ca și folclorizarea mitului au amplificat spectacolul, sărbătoarea.

Obiceiul de la „Lăsatul Secului” este astăzi un prilej de bucurie, de întâlnire a tuturor celor din neam, din familie.

Petrecerea, dincolo de prilejul oferit pentru destindere, voie bună, constituie și un prilej de legare a unor prietenii în cadrul grupului (cetei) de fete. Nu întâmplător, în desfășurarea *Paparudei*, cea care a fost aleasă - în duminica Florilor drept protagonistă, invită în ziua de Paști fetele din grup la ea, petrec împreună; semn că grupul reprezintă un tot, care va practica în bune condiții un rit.

Râsul, buna dispoziție, marchează, de asemenea, momentul de trecere, situația limită și poate haosul inițial, iar „reluarea” obiceiului poate însemna, și din această perspectivă, repetarea unui gest primordial, creația.

Observațiile noastre, cât și perspectiva abordată în prezentarea obiceiurilor de primăvară, ne permit să concluzionăm asupra relației *sens-semnificație* în desfășurarea

³⁸³ S. Fl. Marian, *Sărbătorile la români II*, București, Ed. Fundației Culturale Române, 1994, p. 330.

³⁸⁴ J. G. Frazer, *Creanga de aur* (ed. rom.), București, Ed. Minerva, 1980, p. 143.

acestora. Obiceiurile de primăvară se practicau și se mai practică - chiar dacă numai din perspectiva actului imitativ al faptului tradițional - cu un scop: acela al fertilității ogoarelor.

Remarcăm astfel că *sensul* esențial și primordial al acestor obiceiuri era acela de rituri agrare, fiecare dintre ele având însă o semnificație contextuală - în raport cu momentul practicării și cu motivația specifică din ceremonialul său. În cazul celor două obiceiuri analizate de noi (*Paparuda, Caloianul*), *semnificația contextuală* este: *invocarea ploii*.

-A patra joi de după Paști - ținută, prin nelucrare, pentru prevenirea grindinei. Această zi mai este consacrată și lelelor. Cine încalcă interdicția de a lucra este aspru pedepsit. Sunt ridicați de vârtejuri, chinuiți și smintiți, paralizați, schilodiți, le mor vitele, sunt bătuți de grindină.

- **Înălțarea Domnului (Ispasul).** Înălțarea Domnului cade într-o joi, la a patruzecia zi după Înviere. Pentru că intervalul de timp de la Paști și până la Înălțare este egal cu cele patruzeci de zile cât se credea că zăbovește sufletul mortului înainte de plecarea pe lumea de dincolo, tradiția populară a legat Ispasul de pomenirea morților. A șasea joi de după Paști - ținută, prin nelucrare, pentru prevenirea grindinei. Această zi mai este consacrată și lelelor. Cine încalcă interdicția de a lucra este aspru pedepsit. Sunt ridicați de vârtejuri, chinuiți și smintiți, paralizați, schilodiți, le mor vitele, sunt bătuți de grindină. *Paștele Cailor* (a șasea joi de după Paști), când se crede că pentru un ceas s-ar sătura caii de păscut iarbă. Această sărbătoare are și alte elemente ale unor arhaice sărbători calendaristice marcând hotarul dintre primăvară și vară, precum și momentul urcării și instalării ciobanilor pe pășunile de munte și al punerii oilor pe brânză. De aceea, în această zi li se dăruiește ciobanilor un caș.

- *Moșii de Ispas* sunt pomeni pentru sufletul morților date în ajunul sau în dimineața zilei de Ispas. Se crede că merindele de drum, de obicei caș dulce, azimă, ceapă verde și rachiu, sunt primite de spiritele morților în ziua de Înălțarea Domnului, în timp ce urcă spre cer.

Ciclul sărbătorilor grupate în jurul *Duminicii Mari*, marcând încheierea sărbătorilor cu dată mobilă formează *Săptămâna Rusaliilor*. De obicei se celebrează 6 zile: *Sâmbăta Rusaliilor, Duminica Mare, Rusaliile* (luni, marți, miercuri), *Joia Nepomenită*. Sub influența creștinismului au devenit sărbătorile de vară cu cele mai evidente practici dedicate spiritelor morților. De asemenea, au asimilat numeroase elemente specifice renovării timpului.

- *Rusaliile*. Duminica, la 50 de zile după Paști - ținută, prin nelucrare, pentru prevenirea grindinei. Această zi mai este consacrată și lelelor. Cine încalcă interdicția de a lucra este aspru pedepsit. Sunt ridicați de vârtejuri, chinuiți și smintiți, paralizați, schilodiți, le mor vitele, sunt bătuți de grindină.

Obiceiuri de vară la români. Terminarea secerișului impunea desfășurarea unui alt obicei. Din primele / ultimele spice secerate se împletea o formă care datorită plasticității sale era numită sugestiv: *barba de grâu; barba lui Dumnezeu; barbi, barba popii* și care era păstrată până la începutul muncilor agricole din anul următor sau până chiar la următorul seceriș. Păstrarea aceste „împletituri” cu totul deosebită trimite spre riturile de fertilitate. Exista credința că boabele spicelor de grâu din *barba lui Dumnezeu*, aruncate în pământ în prima brazdă vor „atrage” bogăția recoltelor viitoare.

Sfârșitul secerișului constituia prilej de bucurie pentru întreaga colectivitate. Obiceiul, pe care îl putem corela cu cel al *Buzduganului* sau al *Cununii* practicat în Transilvania, în această parte a țării nu a avut o amploare deosebită.

În ceea ce privește practicarea obiceiului *Drăgaica* memoria colectivității de români nu reține, ca manifestări comportamentale, decât culesul florilor de drăgaică, păstrarea lor „la oglindă” sau în alte „locuri curate”, interdicția desfășurării unor lucrări gospodărești, cotidiene.

În general, **obiceiurile de peste an la rușii-lipoveni** sunt legate sau derivă din aspectele de natură religioasă. Calendarul după care își țin și astăzi sărbătorile este neschimbat, rămânând decalat cu 13 zile, conform calendarului Iulian. Participarea la slujbele religioase de duminică sau din timpul sărbătorilor de peste an constituie o lege nescrisă a membrilor comunității.

Principalele sărbători din calendarul creștin-ortodox de rit vechi sunt pe:

- **19 decembrie** – Sfântul Nicolae este considerat ocrotitorul celor de pe apă, al pescarilor. De Sf. Nicolae, nici un lipovean nu pleacă cu barca, această sărbătoare îi găsește acasă pe toți pescarii, care au datoria de a participa la slujba de la biserică.
- **7 ianuarie** – Crăciunul – Nașterea Domnului. Conform tradiției tuturor creștinilor, Nașterea lui Iisus Hristos este celebrată prin slujbe la biserică, care încep de sâmbătă seara. În seara de Ajun toți membrii familiei lipovenești se adună în jurul mesei, la o „cina sfântă”. Masa este acoperită cu o năframă albă, ce amintește de scutecele Pruncului Iisus, iar pe masă se așază o lumânare mare, albă, alături de care se pune o pâine nedospită. Felurile de mâncare sunt în număr de 12 (după numărul celor 12 apostoli). Apoi se cântă cânteec bisericești, „Hristos rajdaetsja” („Hristos se naște”) sau „Hristos Slavie”. Colindătorii, copii și adulții, primesc de la gazde fructe uscate și simit.
- **14 ianuarie** – Sf. Vasile cel Mare. Ca început de an nou.
- **19 ianuarie** – Boboteaza;
- **7 aprilie** – Bunavestirea;
- **Paștele, Înălțarea Domnului și Sfânta Treime** coincid cu aceleași zile în care respectivele sărbători sunt prăznuite și după calendarul Gregorian. Pregătirea pentru marea sărbătoare se face prin post și rugăciune. *Maslenița* (săptămâna Brânzei sau Lăsata Secului) „Maslenița” durează cinci zile, de luni până vineri, timp în care fetele și femeile îmbrăcate în costume tradiționale, ținând în mână câte o batistă (*kasinka*), merg pe străzi, într-un dans ritual, se plimbă în cerc și cântă cântece specifice acestui obicei. Este o săptămână în care este permis să petreci, să cânți, să dansezi dar și o perioadă a împăcării și armoniei. Copiii își cer iertare la părinți și bunici, finii la nași, de orice persoană cu care s-au certat pentru a putea intra în post și la sfârșitul lui să poată primi împătașania. Se pregătesc *vareniki* (colțunași cu brânză), *blinî* (clătite cu urdă sau brânză), *pirajeniki* (gogoși cu brânză), borș de pește, tocăniță de pește, pește prăjit, ș.a. Un obicei care se păstrează la rușii lipoveni din Carcaliu este *Maslina na Camenca*. Obiceiul se desfășoară anual în joia din săptămâna albă. Explicațiile lingvistice date de specialiști se referă la denumirea localității „Carcaliu” ce provine din turcește și înseamnă „piatra neagră” (inițial a denumit o stâncă cu rocă proeminentă în centrul așezării unde avea loc hora satului). Cuvântul „Camenca” vine din slavă și înseamnă „pietricică” denumind același loc. *Maslina* înrudit cu *maslița*, derivat din „maslo” care înseamnă „ulei”, „unt”, alimente care încă se mai consumă ca și brânzeturile și ouăle în săptămâna dintre Lăsatul Secului de carne și cel de brânză. **Paștele** este o sărbătoare la fel de importantă pentru lipoveni ca și pentru ceilalți creștini, pe care o întâmpină în familie, cu cozonac și ouă vopsite, ce se sfințesc în dimineața Învierii, după liturghie. Ouăle se sfințesc fără coajă pentru a nu păcătui prin aruncarea resturilor. Bucatele sfințite sunt în număr și volum restrâns pentru a fi consumate pe nemâncate de membri familiei;
- **6 mai** - Sf. Gheorghe;
- **12 iulie** - Sf. Petru și Pavel;
- **2 august** - Sf. Ilie;

- **19 august** - Schimbarea la față;
- **28 august** - Sf. Maria. Adormirea Maicii Domnului;
- **21 septembrie** - Nașterea Maicii Domnului;
- **14 octombrie** - Acoperământul Maicii Domnului;
- **4 decembrie** - Intrarea Maicii Domnului în Biserică;
- **19 decembrie** - Sf. Nicolae.

Diferențele față de dogma reformată a bisericii oficiale ruse sunt:

1. Semnul crucii făcut cu două degete, nu cu trei, chiar și înainte de a bea apă;
2. Cuvântul „alleluia” („Slavă ție Doamne”) se repetă doar de două ori nu de trei ori;
3. Păstrează în formula – simbol a credinței cuvântul „adevărat” suprimat de biserica oficială rusă: „Și întru Duhul Sfânt adevărat Domn”;
4. Înconjurarea bisericii, la marile sărbători, se face în sensul mișcării soarelui pe bolta cerească, în timp ce Nikon a impus-o în sens invers.
5. Numele de Isus se scrie cu un singur *i* inițial nu cu doi cum a fost împrumutat de Nikon din limba greacă;
6. Liturghia tradițională se face cu șapte bobite de prescură; Nikon le-a redus la cinci;
7. Pictura, sculptura și arhitectura bisericască trebuie să fie realizată în stil bizantin și nu se acceptă influența artei occidentale;
8. Păstrarea cântării religioase vechi cu interpretarea la unison nu pe mai multe voci.

Acestea și multe alte elemente ale dogmei creștine au fost conservate de rușii-lipoveni din arealul studiat.

Și astăzi, bătrânii păstrează obiceiul efectuării crucii înainte de a duce ceva la gură, indiferent dacă e mâncare sau băutură.

Obiceiurile legate de vârstele omului. Pe lângă sărbătorile de peste an, se păstrează numeroase obiceiuri în legătură cu momentele mai importante din viața omului: nașterea, căsătoria, moartea.

Orice schimbare în starea unui individ comportă, în societatea arhaică, acțiuni și reacțiuni între sacru și profan, acțiuni și reacțiuni care trebuie reglementate și supravegheate astfel încât societatea generală să nu sufere nici lezări, nici deteriorări. Înșuși faptul de a trăi necesită pasaje succesive ale unei societăți speciale la alta și de la o stare socială la alta: viața individuală constă astfel dintr-o succesiune de etape ale căror începuturi și finaluri formează ansambluri de același ordin: nașterea, pubertatea socială, căsătoria, paternitatea, propășirea clasei, specializarea ocupației, moartea.³⁸⁵

În viața tradițională a mediilor folclorice unele din aceste obiceiuri – cele de naștere, cele ce marcau intrarea în ceata de feciori sau prima horă, nunta și înmormântarea – aveau un caracter sărbătoresc, ceea ce denotă că oamenii le acordă o importanță tot atât de mare ca și sărbătorilor de peste an. Acest caracter sărbătoresc motivează existența și, uneori, atât de bogata prezență a creațiilor artistice populare în cadrul obiceiurilor tradiționale legate de momentele importante ale vieții omului.

Încercând să deosebească cele două mari categorii de obiceiuri, cele de peste an și cele legate de momente importante din viața omului, folcloriștii au accentuat caracterul colectiv și ciclic al celor dintâi și au remarcat că cele din urmă privesc mai mult viața individuală iar desfășurarea lor este legată de momente bine determinate care nu se repetă.

³⁸⁵ Arnold Van Gennep, *Rituri de trecere*, Iași, Ed. Polirom, 1996, p.16.

Diferențierea este văzută însă mai mult din perspectiva funcțională. Aceasta deoarece, așa cum se constată, la obiceiurile de peste an, ele implicau elemente și sensuri esențiale pentru viața familiei. De fapt cele două grupe formează două subsisteme funcționale în cadrul sistemului integral al obiceiurilor. Obiceiurile de peste an erau, în general, în directă legătură cu desfășurarea timpului, a calendarului dar și a muncilor în colectivitățile agricole sau de păstori, iar îndeplinirea conform datinei era în interesul întregii colectivități. Întreaga colectivitate era interesată de îndeplinirea lor, participa la desfășurarea obiceiului, chiar dacă numai un anumit grup avea rol activ.

La obiceiurile legate de momentele importante ale vieții omului, interesul îndeplinirii obiceiului cădea înainte de toate asupra individului și familiei lui. Evident că, pentru comunitățile tradiționale, familia nu trebuie privită în sensul restrâns al legăturii dintre părinți și copii, ci în sensul larg al tuturor înrudirilor familiale, atât pe linie de sânge cât și prin înscrisire, prin cumetrie și nașie. Apoi, la desfășurarea acestor obiceiuri participau, în general, pe lângă familie și vecinii și, uneori, întreg satul. Participarea colectivității extrafamiliale depindea de importanța obiceiului, de gradul de păstrare a bunei-cuviințe tradiționale și de rolul pe care, cel care făcea obiceiul, îl avea în colectivitate. Dar și aici funcționa principiul unuia pentru toți și a tuturor pentru unul, comunitatea fiind considerată o entitate care reprezenta întregul grup social interesat de viața fiecărei familii în parte.

Sistemul de obiceiuri (riturile de trecere) și-a păstrat partea care ține de oficierea religioasă în prezența preotului, dar și-au schimbat aproape integral forma. Observăm în actualitate o simplificare a ceremonialului manifestată la toate populațiile.

Aspectele ritologice ale etapelor de trecere (nașterea, nunta, înmormântarea) din societatea tradițională dovedesc existența unui arhetip și o transpunerea a acestuia în variante culturale, pe baza specificului local (etnic, socio – economic, religios, politic etc).

Obiceiuri practicate la naștere. În practicile îndeplinite la naștere, elementele folclorice nu erau spectaculoase. Pe lângă interdicții sau rânduieli care trebuiau urmate „cu sfințenie” și care începeau din timpul când femeia era însărcinată, apăreau o serie de rituri propițiatorice, care se sfârșeau prin daruri și urări. Din momentul nașterii se practicau acte de propițiere pentru noul născut. Prima urare o făcea moașa îndată după nașterea copilului și o repeta de fiecare dată când noul născut era în fața unui act care i se întâmplă pentru prima oară, de pildă prima îmbăiere. Moașa sau „baba” vestea nașei, nașterea copilului și primea, în dar, diverse obiecte (prosop, săpun, câțiva metri de material pentru o rochie etc.)

La trei zile de la naștere se așteptau ursitoarele pentru a afla norocul copilului. Se venea la lăuză și copil. Se aduceau obiecte de vestimentație pentru copil, dar aduceau și alimente (făină, zahăr, orez etc.) pentru ursitoare. Se puneau la geam sau pe masă diferite alimente și obiecte ce țin de viața cotidiană (ceapă, un pahar cu apă, făină, pâine, sare etc.). Credința era că norocul copilului este în legătură cu mișcarea de la locul lor a obiectelor („dacă obiectele erau mișcate ursitoarele erau bune, dacă nu se mișcau copilul nu avea noroc”).

În cercetarea de teren am primit date și despre practica așezării unei flori sub pernă, iar mama visa soarta copilului sau un moment important din viața acestuia („aducea făină, pâine, zahăr, orez,... ce aducea acolo... și o floare și mi-o pune sub cap ca să visez ursitorile. Dar eu mai țin minte ce visam”?- Nedelcu Anghelina).

„Baba” care asistase la nașterea copilului continua să fie actantul principal al practicilor. Astăzi, rolul babei în sat s-a modificat căci nașterea se face la spital iar „baba” copilului poate fi o bătrână din familie care face prima scaldă a copilului și o ajută pe mama să-i facă baie celui venit pe lume sau să ducă apa la biserică. Nu aflăm în cercetările noastre ca în prima scaldă a copilului să se pună diferite obiecte, ci acest gest se face abia în scaldă de după botez. La scaldătoare participă numai femeile. Moașa („baba”) prepara baia

punând în apă: zahăr (*să fie dulce la lume* sau *să aibă vorbe bune*), pană (*să zboare, să meargă ușor*), floare (*să fie frumos*), grâu, orez și bani (*să fie bogat*).

În trecut se dădea copilului, numele bunicilor sau al nașilor. Astăzi însă numele copilului este dat de părinți. Unii mai păstrează tradiția, dar, în genere, dau nume pe care și le doresc ei.

În obiceiurile legate de naștere se realiza legătura de cumetrie – la nivelul mentalității tradiționale – era considerată cea mai trainică și importantă din sat. Această legătură se păstrează permanent încât de sărbători finii își serbează nașii, ducându-le colaci, colindând și dorindu-le belșug, spor și rodnicie.

Obiceiurile în legătură cu nașterea se încheiau cu tăierea moțului, cu ruperea turtei, care se făcea la împlinirea unui an de la nașterea copilului. În acest cadru sărbătoresc accentul cădea pe obiceiul ca cel sărbătorit, copilul, să aleagă un obiect din cele puse pe o tavă sau pe o pernă (caiet, carte, creion, foarfecă, centimetru etc). În raport de obiectul ales de copil, se prezicea meseria ce va fi aleasă de acesta. Tăierea moțului era un nou prilej de urări și daruri.

Ca diferență în cadrul **obiceiului de naștere la rușii-lipoveni** subliniem graba de a-și boteza copilul. Botezul avea loc la 8 zile după naștere. La botez veneau, înainte, numai femeile; ele aduceau câte un obiect copilului, dulciuri. Obiectele necesare botezului erau: crucea, cămașa și *pois*-ul. Astăzi acest lucru numai este respectat cu atâta strictețe, copilul fiind botezat în primele 40 de zile de la naștere (ca și la români). Nu exista obiceiul tăierii moțului nici al îmbăierii ritualice a copilului după botez. Important era ca pruncul să doarmă cât mai mult în cămașa de botez care-l proteja. Și rușii-lipoveni respectau „baba” care ajuta mama la naștere și după prin organizarea zilei numită *babi-deni* care avea aceeași importanță și mod de desfășurare ca la toate populațiile.

Obiceiuri practicate la nuntă. Obiceiurile în legătura cu căsătoria depășeau prin amploarea lor, prin mulțimea și varietatea manifestărilor folclorice pe cele în legătură cu nașterea. Acest fapt arată că din cele mai vechi timpuri oamenii acordau căsătoriilor o mare importanță. Acest interes era direct legat de viața economică a colectivităților tradiționale. Noua unitate economică care se întemeia prin căsătorie, noua familie menită să contribuie la perpetuarea biologică și socială a neamului, reprezenta centrul interesului întregii familii, dar și al comunității. Pentru ca ea să-și poată îndeplini rolul care-i revenea în viața economică și socială a colectivității, se impunea crearea condițiilor necesare. Aceasta se realiza, înainte de toate, pe plan economic prin înzestrarea tinerilor, iar pe plan juridic prin convenția care intervenea între cele două neamuri care se încuscreau, prin noile legături familiale pe care căsătoria tinerilor le stabilea.

Pivotul în jurul căruia se desfășura și se desfășoară și astăzi întreaga acțiune era unirea celor două neamuri și trecerea tinerilor în noua stare, în rândul celor însurați, în rândul gospodarilor colectivității.

Ca *ceremonial de trecere*, întreaga desfășurare a obiceiurilor în legătura cu căsătoria cuprindea cele trei etape principale: logodna, nunta și obiceiurile de după nuntă în unele locuri și răstimpul până la nașterea primului copil.

Etnologii clasifică practicile din cadrul nunții în: *rituri premaritale* (pețitul, logodna), *rituri maritale* (nuntă) și *rituri postmaritale* (legătoarea).

Actorii ceremonialului erau: mirele, mireasa, socri mari – părinții mirelui, socri mici – părinții miresei, nașul, nașa, chemătorii, fetele din alaiul miresei.

Nunta începea de joi prin pregătirea mâncării și a pâinii necesare pentru acest moment. Chemarea la nuntă se făcea de către băiatul care era, tot timpul, prieten al mirelui. Din partea socrului mic umbla prin sat a vesti nunta cineva din familie („o rudenie”). Cei doi merg prin tot satul, cinstind pe toți cu vin sau țuică.

În aceeași zi, sâmbătă seara se jucau „*Măgelele*”.

Acest moment era de fapt o petrecere care se făcea la casa mirelui. Erau invitați puțini, iar dintre cei vârstnici participau doar nașii. În fapt era doar despărțirea mirelui și a miresei de tineri, o primă secvență în cadrul ritului de trecere. În această seară mireasa purta o coronită, numai pentru momentul măregelelor. Secvența corespunde obiceiului *Fedeleşul* din alte zone etnografice. Tot sâmbătă seara, fetele pregăteau batistele de nuntă și buchetele pentru flăcăi și ceilalți nuntași.

Duminica dimineața ceremonialul nunții se desfășura pe de o parte la casa mirelui și pe de alta a miresei, cei doi actanți fiind pregătiți pentru nuntă.

La casa mirelui, mirele era așezat pe un scaun în mijlocul odăii, înconjurat de flăcăii prieteni. Unul îl bărbiera în timp ce toți ceilalți cântau versuri pline de aluzii ironice și cu o notă veselă despre viața de flăcău. După ce era bărbierit, mirele se îmbrăca de nuntă, cu cămașa dată de mireasă, iar în piept avea buchetul mare de mire.

În acest timp, în casa miresei, prietenele ei o pregăteau și pe ea de nuntă. I se punea rochia de mireasă, pantofii, era pieptănată. Așezată în fața oglinzii, miresei i se aranja peste pieptănătură voalul, beteala și lămâița de către nașă. I se cântau melodii a căror conținut se referea la despărțirea de fete, de părinți și plecarea printre străini. La acest moment flăcăii nu asistau.

Un alt moment al ceremonialului de nuntă era sosirea alaiului mirelui la casa miresei pentru a o lua la casa sa. În cazul în care fata era luată din alt sat exista obiceiul *plătutul vedrei* pe care-l considerăm o variantă a orăției în cererea fetei de la băieții din satul ei.

Mireasa își ia iertăciune de la părinți. În drumul spre biserică, spre cununie, mireasa era însoțită de naș, iar mirele de nașă. În fruntea alaiului mergeau flăcăii și fetele din anturajul celor doi tineri ce aveau să intre în noua formă de viață socială.

După cununie, la ieșirea din biserică se arunca apă în fața nașului, pe care acesta o plătea aruncând bani în găleată. Semnificația gestului s-a pierdut în timp, rămânând acum doar ideea de joc. Dar cu siguranță că este legat de rolul benefactiv al apei ca element purificator și de magia prin analogie (credința că totul va trece ușor în viața tinerilor, „cum curge apa”). Tot la ieșirea de la cununie se face o horă în stradă. La intrarea în casa mirelui, mireasa era primită cu pâine și sare.

După sosirea alaiului, la casa mirelui se punea „masa mare” de nuntă. În fruntea mesei stăteau mirii și nașii. Nuntașii erau așezați după rang, oamenii nașului fiind la mare cinste. Petrecerea de la masa mare este însoțită de cântece de nuntă, cântece cu haz. După câteva ore de la începerea mesei mari are loc „darul” (momentul în care mirii oferă nașilor și nuntașilor, darurile convenite și primesc, în schimb, bani). Altădată, nașul și nașa erau dăruți cu colaci și „cămăși pentru nași” (țesute și cusute în mod special). Nuntașii primeau prosoape țesute și alese. Nuntașii aduceau mirilor daruri: o baniță de grâu sau porumb, un țol, o cuvertură. Dansurile care se desfășurau la petrecere erau *hora bătută*, *hora de mână*, *polca*, *valț*; înaintea nașului se juca *măringhele* (dansul miresei).

Alături de „masa mare” care se făcea la socrul mare, se făcea și masa socrului mic, cu oamenii acestuia, urmând același ceremonial.

A doua zi (luni) avea loc *legătoarea* miresei. Mireasa era trecută deja în rândul nevestelor, părul fiindu-i legat cu o basma. Tot în această zi, tânăra intrată în rândul nevestelor trebuia să treacă o probă prin care se dovedea a fi gospodină și anume să facă plăcintă. Obiceiul căpăta notă de joc, veselie, căci era mereu împiedicată să-și desfășoare încercarea la care era pusă iar ea trebuia să treacă proba („și făceau o masă, le cântau lăutarii, se juca ... și erau plăcintele”).

Ultima zi a nunții, marțea, era ziua în care cei din familie și cei mai apropiați, ajutau gazdele la aranjatul casei, strânsul cortului, acolo unde nunta nu se făcea în casă etc. Se zicea că marțea se făcea *borșul*.

Comunitatea tradițională modificându-și modul de viață, mentalitatea, viziunea asupra unor credințe dar și influențate de anumite aspecte ale vieții unei anumite categorii sociale urbane și-a schimbat modul de a privi și a recepta și a păstra aceste obiceiuri. Mutațiile intervenite în structura unora din obiceiuri denotă o nouă mentalitate a comunității sătești. Astfel dispare făcutul *ursitoarelor* dar se păstrează și ia amploare scăldătoarea și chiar moțul. Noutatea impusă de o nouă mentalitate este apariția petrecerii de botez la care darul pentru copil depășește conținutul și semnificația celui tradițional.

Astăzi, desfășurarea obiceiului începe sâmbătă, zi pentru *mărgele* și deci petrecerea pentru tineret, momentele ce se desfășurau în celelalte zile se fac (de cele mai multe ori) în cursul zilei de duminică. Locul în care se face cel mai des acum nunta este un spațiu special amenajat care capătă un rol important în ceremonial asemenea casei mirelui (în ceremonialul tradițional).

Secvențele zilei de luni au loc duminică seara la 2-3 ore după ce se dă darul. Mireasa este legată, acum, cu un batic sau o eșarfă de mătase. Noua mentalitate din viața satului implică desfășurarea nunților „cu dar”, acesta constând din suma de bani pe care o dă fiecare dintre nuntași, în raport cu rangul de rudenie pe care-l are față de miri sau nași. Darul de bani înlocuiește din ce în ce mai mult acel „dar”, mai mult simbolic, pe care altădată nuntașii îl făceau mirilor pentru a-i ajuta să-și înceapă noua viață. Datorită acestui fapt, și „darul” pe care mirii îl fac nașilor sau nuntașilor capătă alte sensuri, ajungându-se la valori costisitoare (rochii, costume, covoare) și obiecte de vestimentație (nuntașilor mai apropiați). În locul ștergarelor țesute se dau, unora dintre nuntași, prosoape de artizanat.

Nunta devine în aceste condiții nu numai un prilej de spectacol și un ceremonial de trecere a tinerelor de la o stare civilă la alta, ci un mijloc de a face avere chiar de la începutul căsniciei. Aceasta constituie totodată o posibilitate pentru cercetător de a urmări un moment din evoluția mentalității unei comunități, psihologia care ține de o anumită viziune asupra acestor aspecte de viață socială.

Ceremonialul de căsătorie s-a simplificat și în cazul lipovenilor, ca element de identitate amintim secvența din timpul slujbei religioase: când preotul pune „cununiile”, miresei i se prinde pe cap (de către nașă) „kicika” – semn că fata a intrat în rândul nevestelor.

Obiceiuri practice la înmormântare. În sistemul obiceiurilor de familie, cele în legătura cu moartea au păstrat, mai mult decât celelalte, credințe și practici străvechi anterioare creștinismului. În mentalitatea arhaică se considera că prin gesturi, cuvinte și melodii se putea acționa, și în acest moment, asupra forțelor benefice sau malefice și se putea pregăti *Marea trecere* în lumea de dincolo.

În ansamblul practicilor străvechi, biserica a introdus puține rituri și practici proprii, dar a căutat să dea celor populare sensuri potrivite dogmelor creștine.

Și în obiceiurile practice la moarte, întâlnim cele trei etape principale proprii oricărui *ceremonial de trecere*: despărțirea de categoria celor vii, pregătirea trecerii în lumea cealaltă și integrarea în lumea morților, restabilirea echilibrului social rupt prin plecarea celui mort atât la români cât și la lipoveni.

Cel decedat era scădat, apa de scaldă fiind aruncată la gard, undeva în grădină, la loc ferit, pentru a nu se călca pe acolo. Apoi era „pregătit pentru lumea de dincolo”: îmbrăcat, așezat pe laviță sau pe masă, în sicriul deschis, pentru ca lumea să poată veni să-și ia rămas bun de la el. Momentul despărțirii de lumea celor vii dura și durează și astăzi trei zile la ambele etnii.

La români următoarea secvență este înmormântarea propriu-zisă care implică respectarea unui număr de practici, amintim: *pomul, oprelile (podurile)*.

Celui decedat i se pregătește un pom în care se pun obiecte de vestimentație și de mâncare (covrigi, biscuiți, mere) ce sunt date drept pomenire, la mormânt, diferitelor persoane, iar pomul se îngroapă la mormânt („ca să-i ție umbră mortului”).

În drumul spre cimitir se fac cele 12 *oprel* (*poduri*). Fiecare pod era făcut din colac, batistă, prosop și un ban, *ca mortul să aibă cu ce să-și plătească vama*.

Toate celelalte obiecte care se dădeau de pomană: pernă, cuvertură etc. sunt dovada acelei credințe că „*lumea de dincolo*” are aceleași reguli ca și „*lumea celor vii*” și că cel trecut în „*lumea celor drepți*” are nevoie de aceleași lucruri. Astfel se restabilește un echilibru rupt la un moment dat, iar împărțirea lucrurilor necesare, ca în viață, este o dovadă a mentalității arhaice și tradiționale, conform căreia între lumea celor vii și celor morți există legături, comuniune. Ansamblul practicilor menite să restabilească echilibrul social rupt prin moarte, depășea cu mult cele trei zile ale ceremonialului de înmormântare propriu-zis. Acestea se îndeplineau, iar aceste cutume se mai păstrează, la: 9 zile, 20 de zile, 40 de zile (6 săptămâni), 3 luni, 6 luni, 9 luni, 1 an, iar apoi din an în an. Participanților la aceste pomeniri le erau oferiți colaci. La 6 săptămâni (40 de zile) se face pomenirea cea mai mare („*panaghia*”) având importanță deosebită în ansamblul practicilor legate de cultul morților. Obiectele care se dau de pomenire și despre care poporul crede că îi sunt necesare celui decedat, sunt completate prin „*împărțea*” mesei, a scaunelor și din nou a hainelor.

În cercetarea noastră pe această problematică, interlocutorii menționează despre pregătirea pomului „cu de toate ce-i trebuie omului și pe *lumea cealaltă*” și la pomenirea de 40 de zile (la „*panaghie*”), fapt pe care nu l-am mai întâlnit în altă localitate dintre cele cercetate. Ceea ce nu întâlnim în întreg arealul, sunt jocurile cu măști, la priveghi și bocetele. Mortul este plâns cu cuvinte de jale dar nu iau amploarea și nu se structurează ca acele cântece ale mortului din alte zone etnografice.

Integrându-se în sistemul riturilor de trecere, obiceiurile legate de moarte sunt, în fapt, performări ale mitul **Marii Trece**ri.

Decodificarea unor sensuri profunde, a unor concepții filozofice, a unor probleme existențiale ne-a permis o abordare, și din această perspectivă, a obiceiurilor legate de moarte.

Alegerea nu este întâmplătoare, ci s-a axat pe faptul bine știut, în discursul etnologic, că *obiceiurile de înmormântare conservă fapte de cultură arhaică* într-un procent mai mare decât celelalte obiceiuri legate de viața omului și ca atare reflexiile mitului sunt viabile și în acest început de secol al XXI-lea.

Reluarea, în demonstrație, a unor aspecte din prezentarea analitică, anterioară, are rolul de a sublinia afirmațiile teoretice și a argumenta acest tip de abordare.

În desfășurarea acestor obiceiuri întâlnim cele trei etape principale proprii oricărui ceremonial de trecere: *despărțirea de cei vii, pregătirea trecerii în lumea cealaltă și integrarea în lumea „celor drepți”,* restabilirea echilibrului distrus prin plecarea celui dispărut.

O serie de practici ce au loc: spălatul mortului; „oprelile” („podurile”) în drum spre cimitir; „datul de pomană” al diferitelor obiecte necesare „pe lumea cealaltă”, celui dispărut; pomenile care se fac la trei, nouă, douăzeci, patruzeci de zile și apoi la trei, șase, nouă luni, un an, sunt legate de stabilirea și păstrarea legăturii între „lumea celor vii” și „lumea celor morți”, între „lumea de aici” și „lumea de dincolo”. Regăsim în această credință mentalitatea arhaică și tradițională a aceluia *univers integrator*, ceea ce l-a determinat apoi pe om să considere că moartea este o altă ipostază a existenței.

Ne vom referi la câteva din practicile pe care le cunoaștem, la nivelul actual al cercetării noastre, și vom decodifica, pe cât posibil, semnificația acestora, a elementelor cu valențe magice.

Spălatul celui dispărut se face, în genere, de bărbați (dacă cel decedat este de sex bărbătesc) sau de femei (dacă cel decedat este de sex femeiesc). Firește că nu întotdeauna s-a putut îndeplini această practică („îl mai spălau și al casei” sau „Eei...”, nu erau acolo chiar numai bărbați, mai puneau mâna și câte o femeie ca să-l gătească mai repede” – spun deseori subiecții anchetați).

În acest moment de „limită”, de început al Marii Treceeri, rolul important revine „apei”, ca element cu valențe ritualice.

Apa, în contextul acestor obiceiuri, dincolo de faptul că se folosește „la spălatul” mortului, are rol purificator („să intre curat în rândul celor drepti”, „să fie spălat de păcate, pentru călătoria cea lungă”). Faptul că apa de la „scalda mortului” se aruncă undeva, la un loc ferit (lângă un copac, lângă un gard, „pe unde nu se calcă”), este un argument al funcției simbolice și ritualice pe care o are apa în aceste practici. Având rol de purificare, de trecere dintr-o lume a impurului în cea a purului, apa astfel folosită trebuia să fie ferită de tot ce este în legătură cu lumea „de aici”. Apa folosită la scaldarea mortului devine astfel un pol de echilibru în raport cu „apa ne’ncepută” folosită în alte gesturi ritualice. Și într-un caz și în celălalt, elementul este folosit „astfel încât, la început sau la sfârșit” să existe delimitare, o detașare de utilizarea cotidiană și intrarea în sfera sacralului.

Cele trei zile în care cel dispărut este privegheat constituie perioada de timp în care toți membrii comunității, cei care l-au cunoscut, să vină să-și ia rămas bun de la el. Cei care vin în aceste zile aduc flori, în genere, și în mod special, în lumea satului, se aduce busuioc. Observăm în aceste secvențe ale ceremonialului de înmormântare prezența mai multor elemente și anume cifra *trei*, *busuiocul*, *lumina/lumânarea*.

Numărul trei, ca structură unificatoare, dinamică și productivă, întruchipat în *triada simbolică*, traversează întreaga lume a imaginarului, se regăsește la toate nivelurile existenței (fizic, psihic, macrocosmic și microcosmic). Peste tot el exprimă o ordine perfectă, o totalitate organizată și ierarhizată în vederea creației. Sfânta treime reprezintă fundamentul religiei creștine și cea mai completă elaborare filozofico-etică a interacțiunilor celor trei centre ale celor trei poli ce alcătuiesc *Triada Divină*, în unitatea și desfășurarea lor dialectică: *Dumnezeu Tatăl – Sfântul Duh – Dumnezeu Fiul*. Numărul trei este cifra încercărilor de tot felul, a repetărilor menite să asigure reușita unei acțiuni, numărul magic și simbolic. Timpul se împarte în trei secvențe: trecutul – prezentul – viitorul. Există trei sfere principale ale lumii: *lumea naturii – lumea umană – lumea divină*.³⁸⁶

Din această perspectivă, cele trei zile în care cel dispărut își ia rămas bun de la „*lumea celor vii*” devine o etapă a definitivării, a împlinirii unei acțiuni căreia i se supune orice ființă. În tot acest timp, trupul este inert dar sufletul, spiritul își caută împlinirea într-o altă ipostază. Cu siguranță că această credință poate fi pusă (chiar dacă de pe alte nivele filozofice) cu filozofia pitagoreicilor: „*Pitagoreicii vorbeau de trei elemente ale omului, corp-suflet-spirit*”.³⁸⁷

Busuiocul „este cea mai iubită și căutată plantă a românilor”³⁸⁸. Deși este prin excelență plantă erotică, busuiocul se folosește și în riturile bisericesti datorită mirosului său pătrunzător. Credințele legate despre utilizarea acestei plante în obiceiurile de înmormântare țin – credem – de faptul că cel dispărut trebuie să ducă cu sine tot ceea ce este frumos mirositor, iar femeile îi aduc busuioc pentru a-l ajuta să treacă mai ușor în lumea de dincolo. Într-un anumit fel, busuiocul are virtuți purificatoare: „Deși creștinismul a adoptat practica folosirii busuiocului la sfeșanie, iar legende populare ne spun că această plantă a crescut din părul Mântuitorului, din lacrimile maicii Domnului sau că a

³⁸⁶ I. Evseev, *op.cit.*, p.463.

³⁸⁷ *Ibidem*.

³⁸⁸ *Ibidem*, p.62.

răsărit pe locul unde a fost găsită Sfânta Cruce, „sfințenia” acestei plante e întrețesută cu credințele și practicile păgâne datând din vremuri îndepărtate”³⁸⁹.

Sensul simbolic al **luminii** a luat naștere ca urmare a contemplării naturii. Toate mitologiile au atribuit divinității o natură luminoasă. În tradiția creștină *lumina* simbolizează neconținut *viața, mântuirea, fericirea* date de Dumnezeu, care este el însuși lumină. Legea lui Dumnezeu este o lumină în calea oamenilor. Mesia aduce și el lumină (*Isaia* 42, 6; *Luca* 2,32). Întunericul este, ca un corolar, simbolul răului, al nenorocirii, pedepsei, pierzaniei, morții (*Iov* 18, 6, 18; *Amos* 5, 18). Aceste realități nu vădesc o putere străină lui Dumnezeu: tot El este cel care a creat întunericul, care pedepsește etc. Mai mult, lumina lui Dumnezeu risipește întunericul (*Isaia* 60, 1-2) și cheamă oamenii spre lumină (*Isaia* 42,7). Simbolistica creștină prelungește aceste rânduri. Iisus este lumina lumii (*Ioan* 8, 12; 9, 5); credincioșii trebuie și ei să fie lumina lumii (*Matei* 5, 14), devenind reflexul luminii lui Hristos (*Epistola a II-a către Corinteni*, 4, 6) și acționând astfel în consecință (*Matei*, 5, 16).³⁹⁰

Lumânarea aprinsă în momentul morții are scopul de a asigura „un drum mai bun” până pe lumea cealaltă. În lumea ortodoxă nu există nenorocire mai mare decât „să mori fără lumânare”, pentru că acest lucru presupune riscul de a nu-ți găsi drumul spre lumea de dincolo și de a fi privat de lumină pe lumea cealaltă. Preotul le face o slujbă specială celor morți „fără lumânare”, în cadrul ritualurilor de pomenire. De asemenea la toate pomenile făcute pentru morți, parastasele individuale sau colective, care punctează calendarul comemorărilor există obligatoriu o lumânare. În afară de lumânarea aceasta sfințită, rânduită pentru momentul morții, ritualul românesc mai prevede și folosirea unei lumânări numită Lumină-stat sau „toiag”. Era o lumânare făcută dintr-un fir de in învelit în ceară curată de albine, măsurat ca să corespundă exact staturii mortului. Lumânarea era încolăcită într-un fel de turtă de ceară și pusă pe corpul mortului, spre a fi aprinsă în toată perioada priveghiului. Ea se consumă în timpul acestei perioade a doliului, așa cum i s-a consumat și răposatului viața. Flacăra acestei lumini-stat devine, în felul acesta, o metaforă a vieții care s-a stins și simbolizează „transsubstanțierea” în lumină.³⁹¹

Convingerea omului că „lumea de dincolo” este asemenea celei „de aici” se relevă și în faptul că cei veniți să-l privegheze discută despre treburile și grijile cotidiene, întrețin un dialog cu cel dispărut, amintind de momente petrecute împreună, îl povățuiesc cum să se comporte „acolo”. Mai mult decât atât, deseori, cei prezenți la priveghi râd, glumesc. Starea de ludic se datorează faptului că în credința populară cel decedat trebuie să nu fie trist, necăjit că se desparte de cei dragi. Nu trebuie să se simtă singur.

O serie de gesturi și practici ritualice care se desfășoară în ziua înmormântării amplifică acea credință arhaică privind rostul omului, credința că „lumea de dincolo” este asemenea „lumii de aici”.

În această zi se dau de pomană o serie de obiecte de care omul va avea nevoie pe lumea cealaltă: pătură, pernă. Obiectele se dau în momentul în care cel decedat este scos din casă, părăsește locul cel drag. În unele localități am întâlnit (sau am aflat din informațiile primite) că aceste obiecte se dau și la ieșirea cortegiului din biserică și chiar la groapă, în momentul în care coșciugul coboară. Dificil de aflat, la nivelul mentalității secolului al XXI-lea, de ce de mai multe ori se repetă acest gest și considerând că așa este tradiția (dacă ținem seama de răspunsurile primite în anchetele etnografice) încercăm să găsim și, de fapt, să clarificăm sensurile. Probabil, se credea că omul are nevoie de mai

³⁸⁹ *Ibidem*, p. 63.

³⁹⁰ J. Chevalier, A. Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, Volumul 2 E-O, București, Ed. Artemis, 1994, p. 240-241.

³⁹¹ M. Mesnil, A. Popova, *Dincolo de Dunăre. Studii de etnologie balcanică*, București, Ed. Paideia, 2007, p. 249-250.

multe obiecte de acest fel și pe „cea lume”. Pe de altă parte, se trece peste mai multe praguri (al casei, al bisericii) și se marca atât ieșirea dintr-un spațiu al lumii în care a trăit o anume existență cât și intrarea într-o altă lume. Se marca astfel *Trecerea*.

În drumul spre cimitir se dădeau / se dau și acum, de pomană câte o batistă / ștergar și un colăcel, diferitelor persoane care însoțesc pe ultimul drum pe cel dispărut. Lucrurile se numesc „poduri” sau „opreli” și se împart de sufletul mortului, în momentul în care cortegiul se oprește la răspântii și reprezintă simbolic, locurile, chiar obstacolele pe care trebuie să le treacă cel dispărut pentru a ajunge „la locul lui” în *lumea de dincolo*. Se fac 9, 12, 24 de poduri. Numărul este evident simbolic. La fel de simbolic este gestul prin care se sugerează existența unui obstacol. Și anume lucrurile care alcătuiesc „podul” se așează sub mijlocul de transport, pe pământ și apoi se dă unei persoane ce face parte din cortegiu. Mai rar apare în localitățile din nordul Dobrogei gestul întinderii unei pânze pe pământ, ca semn al podului: „*Punțile de pânză ca și ofrandele așezate acolo sau dăruite celor săraci reprezintă vămile văzduhului*” (*porți, poduri, bariere etc.*) *pe care trebuie să le treacă „dalbul de pribeag” în lunga călătorie spre lumea de dincolo*³⁹².

Evident că aceste „punți” / „poduri” din ceremonialul de înmormântare se înscriu ca semnificație în ceea ce – la nivel mitologic – reprezintă „podul”, în genere: „*Simbol al legăturii dintre două spații sacrale sau între două lumi contingente, dar valorificate în mod diferit*”³⁹³

La popasurile făcute la răscruce, în drumul spre cimitir, se aruncă bani, chiar dacă se pune un bănuț și în „podul” făcut din batistă și colac. Banii aveau să-l ajute pe cel dispărut să-și plătească vămile pentru a intra în „lumea de dincolo”. Ofrandele date în aceste momente ca și banii puteau simboliza și gestul prin care „cel dispărut”, în „călătoria” sa, trebuia să câștige bunăvoința duhurilor rele ce sălășluiau pe lângă obstacolele din calea sa, dacă avem în vedere și o altă simbolistică a podului: „*Podurile, punțile și vadurile sunt locuri preferate, unde se aciuesc duhurile rele, așteptându-și victimele*”.

Dacă avem în vedere și această ipostază de interpretare a lucrurilor ce constituie „podurile” mortului, putem menționa și un alt gest ritualic practicat pentru a-l feri de rele pe cel dispărut. Și anume, după ce mortul este scos din casă se sparge un obiect (de obicei o cană) pentru ca tot ce a fost rău și urât de-a lungul vieții să se disperseze, să se îndepărteze de cel care trebuie să plece senin și să ajungă liniștit „pe cea lume”.

Un alt gest ritualic care se impune să aducem în atenție este realizarea „pomului mortului”. Acest pom este plin cu ofrande care se împart celor care fac parte din cortegiu. Pomul este dus de cineva în drumul spre groapă, așa cum este dusă și crucea, iar apoi este așezat la mormânt, acolo unde este capul mortului. Evident că, „pomul mortului” trimite spre mitul *arborelui vieții*. El simbolizează în această situație, legătura dintre „lumea de aici” și „lumea de dincolo”, dar în același timp, relevă o altă credință arhaică potrivit căreia există o legătură puternică, un tot, între lumea vegetală, minerală și umană. Datorită acestei credințe, omul poate regenera într-un spirit vegetal (în acest sens putem aminti legenda cu motivul „arborilor îmbrățișați” sau transformarea într-o vegetație luxuriantă a flăcăului mort și plâns de fete din obiceiul „Lăzărelul”). Indiferent de interpretare i-am da „pomului” din ceremonialul înmormântării, totul este în corelație cu **mitul arborelui sfânt, al arborelui vieții**.

Mircea Eliade³⁹⁴ distinge șapte interpretări pe care nu le consideră eshaustive, dar care se articulează toate în jurul ideii de *Cosmos viu*, în veșnică regenerare, simbol al vieții în continuă evoluție, în ascensiune spre cer, arborele evocă întreg simbolismul verticalității. Pe de altă parte, el slujește drept simbol pentru caracterul ciclic al evoluției

³⁹² I. Evseev, *op.cit.*, p. 380.

³⁹³ *Ibidem*.

³⁹⁴ M. Eliade, *Tratat de istorie a religiilor*, București, Ed. Humanitas, 1992, p. 251-307.

cosmice: moarte și regenerare; de acest caracter ciclic amintesc mai cu seamă arborii foioși cărări în fiecare an le cad și le cresc din nou frunzele.

Arborele înlesnește comunicarea între cele trei niveluri ale cosmosului: cel subteran prin rădăcinile ce răscolesc adâncurile în care se împlântă; suprafața pământului prin trunchi și crengile de jos; înaltul prin ramurile dinspre vârf atrase de lumina cerului. Reptilele se târăsc printre rădăcinile sale; arborele leagă lumea htoniană și lumea uraniană. Adună laolaltă toate elementele: apa circulă cu seva lui, pământul i se încorporează printre rădăcini, frunzele i se nutresc cu aer, iar din frecarea lemnului țâșnește focul. [...] Avându-și rădăcinile înfipite în pământ și crengile înălțate spre cer, arborele este îndeobște socotit ca un simbol al raporturilor ce se stabilesc între pământ și cer. În acest sens el are caracterul unui centru ceea ce face ca *Arborele lumii* să fie sinonim cu *Axa Lumii*. Așa îl descrie liric Pseudo-Hrisostomul în cea de-a șasea omilie despre Paști: *Nestrămutat reazem al universului, legătură a toate, sprijin a tot pământul locuit, împletitură cosmică, purtând în sine toată pestrițătura firii omenesci. Țintuit cu nevăzutele cuie ale Spiritului, spre a nu se clinti din potrivirea cu cele dumnezeiești; cerul cu creștetu-i atingându-l, pământul cu picioarele-i întărindu-l și, la mijloc, văzduhul întreg îmbrățișându-l cu nemăsuratele-i mâini*.³⁹⁵ Figură axială, arborele reprezintă în mod firesc drumul ascensional pe care îl străbat cei ce trec din lumea vizibilului în cea a invizibilului; pe acesta îl evocă așadar și scara lui Iacov, și stâlpul șamanic din iurta siberiană, și stâlpul centru din sanctuarele *vaudu*, *Drum al duhurilor*³⁹⁶, sau cel al colibelor indienilor sioux, în jurul căreia are loc dansul soarelui. Este stâlpul central pe care se sprijină, în tradiția iudeo-creștină, templul sau casa, sau coloana vertebrală ce susține corpul omenesc, templu al sufletului. [...] Asocierea dintre Pomul Vieții și manifestarea divină se regăsește în tradițiile creștine. Căci există o analogie, ba chiar o reluare de simboluri între arborele primului legământ – pomul vieții de care vorbește *Facerea* și arborele crucii, sau arborele Noului Legământ care regenerează Omul. Pentru H. de Lubac, Crucea, înălțată pe un munte, în centrul lumii, reia în totalitate străvechea imagine a arborelui cosmic sau a lumii. De altfel, în iconografia creștină apare frecvent imaginea crucii ce frunze sau a Arborelui-Cruce, unde regăsim, în despărțirea primelor două ramuri, simbolistica furcii și a reprezentării ei grafice (litera Y), sau a unicului și dualului. La limită, însuși Hristos devine, prin metonimie, arbore al lumii, axă a lumii, scară³⁹⁷. [...] Crucea, instrument de supliciu și de izbăvire, reunește într-o singură imagine cei doi semnificați extremi ai semnificantului major care este Arborele: prin moarte spre viață; per crucea ad lucem, prin cruce spre lumină.

Ofrandele din „pomul mortului” se împart celor prezenți la înmormântare.

Este de menținut că la cimitir se dă de pomană o găină și care de obicei se dă „peste groapă”. Se crede, la nivelul mentalității arhaice, că această pasăre călăuzește sufletul celui decedat pentru a ajunge „acolo unde îi e locul pe cea lume”: „Pasăre htoniană, [...] e un animal psihopomp, călăuză a sufletului mortului pe lumea de dincolo. În riturile de înmormântare la români există obiceiul de a da de pomană peste mormânt o găină (neagră), căci se zice că ea merge înaintea sufletului tot scormonind și chemând, ca și când ar avea pui mici și-n chipul acesta conduce ea sufletul până la poarta raiului”³⁹⁸.

Pomenirea care se face după înmormântare, prin masa la care participă toți cei care au însoțit mortul pe ultimul drum, cât și pomenirile care se fac ulterior, fac parte din ceea ce în literatura de specialitate se numește „cultul morților”. Toate aceste „pomeniri” au scopul de a crea pentru cel dispărut toate „condițiile” pentru a se integra comunității „de

³⁹⁵ Citat de H. de Lubac, în *Catolicismul – aspecte sociale ale dogmei*, Paris, 1941, p. 336, apud: J. Chevalier, A. Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, Vol. I. A-D, București, Ed. Artemis, 1994, p. 124.

³⁹⁶ Alfred Métraux, *Le Vaudou Haïtien*, Paris, 1958, apud: J. Chevalier, A. Gheerbrant, *op.cit.*, p. 125.

³⁹⁷ J. Chevalier, A. Gheerbrant, *op.cit.*, p. 124-127.

³⁹⁸ I. Evseev, *op.cit.*, p.159.

peste șapte mări", „într-o altă lume", pentru a începe o nouă viață. Aceasta este semnificația alimentelor care capătă acum valențe ritualice și care sunt în genere mâncăruri preferate ale mortului („îi plăceau lui"), cum nelipsite sunt alimentele specific ritualice în cultul morților (coliva, colacul, colăceii etc.).

Importantă este pomenirea de 40 de zile și apoi cea de un an. Evident că cifra de 40 este legată de o valență simbolică pe care preoții o relaționează cu Înălțarea la cer a Domnului, care a avut loc la 40 de zile după Înviere, "pentru ca tot așa să se înalțe și sufletul răposatului la cer". Parastasul de 40 de zile, în tradiția ortodoxă înseamnă ziua în care sufletul se prezintă la judecata particulară, acest soroc, dacă nu este îndeplinit chiar în a 40-a zi, este bine să fie savârșit mai înainte, pentru ca sufletul să meargă înaintea lui Dumnezeu cu plusul nostru de rugăciune și de milostenie, care să fie și să atârne în favoarea lui³⁹⁹.

În ce privește obiceiul concret practicat la 40 de zile, remarcăm faptul că acum se dau de pomană obiecte care îi sunt de folosință celui dispărut. „Dalbul de pribeag" și-a găsit casa și acum are nevoie să și-o utilizeze cu tot ce este necesar pentru noua existență. De aceea se dă de pomană: masă, scaune, găleată, pat, vestimentație etc. Este pomenirea care îl ajută pe cel dispărut să se integreze în totalitate în „lumea de dincolo".

Un obicei ce ține de această integrare totală, credem că este și acea practică numită „*umplutul mesei*". Pentru a fi siguri că vor avea „pe cea lume" tot de ce au nevoie, bătrânii își dau de pomană din timpul vieții: masă, scăunele, haine, în genere, la doi tineri mai săraci. Apoi, în fiecare an, de Moși, umplu acea masă (tot celor care au dat-o de pomană) cu tot ceea ce se dă într-o astfel de zi. Așa fac în timpul vieții, iar după aceea moștenitorii repetă ritualul. Orice practică ritualică din cultul morților are ca scop modelarea aceluia raport de care am amintit permanent – între „lumea de aici" și „lumea de dincolo": „*Tuturor actelor și gesturilor cuprinse în ritul de înmormântare le sunt caracteristice două tendințe și două finalități contrare: de a expulza mortul pe lumea de dincolo și de a distruge toate semnele „morții", cuibărite în familie, iar pe de altă parte, de a-l menține aproape de cei vii, în calitate de „strămoș", de spirit ocrotitor al casei și al gospodăriei*"⁴⁰⁰.

Credința că cel dispărut este un spirit ocrotitor al casei și al gospodăriei, se regăsește de altfel, în practicile legate de cultul morților, performate în diferite momente ale anului (zilele de Moși, focurile pentru morți din Joia Mare, „împărțeala" de „sufletul mortului" în ajunul Crăciunului). Se consideră, în mentalitatea arhaică și tradițională, că în aceste zile „de limită" (starea de sacralitate a sărbătorilor) spiritele celor dispăruți vin să fie alături de cei dragi pe care i-au părăsit că „așa a fost scris", pentru că „o dată tot trebuia să fie", „tot trebuie să pleci acolo".

Indiferent în ce condiții se întâmplă plecarea „în lumea de dincolo", „legătura cu lumea de aici" se menține într-o formă sau alta a practicilor rituale.

Dificil de descifrat este credința arhaică și cu atât mai mult, misterul mitului Marii Trece, atât pentru un etnolog cât și pentru un om obișnuit. Totul „este rânduit" și „nimeni nu poate ști" ce și cum se face cu adevărat Marea Trecere. Permanent însă, se formează o credință, o tradiție, în fapt, o filozofie asupra vieții și morții.

*

În cadrul ceremonialului de *înmormântare* la rușii-lipoveni întâlnim, ca și la celelalte populații, cele trei etape proprii oricărui rit de trecere: despărțirea de *lumea celor vii*; pregătirea trecerii în lumea cealaltă și integrarea în lumea morților; restabilirea echilibrului social rupt prin plecarea celui mort. Răposatul este ținut în camera din față a locuinței până în 3 zile. În tot acest răstimp la căpătâiul său este citită Psaltirea și stă aprinsă o candelă

³⁹⁹ Subiect anchetat Cristian Dănuț Tănase, Preot al Bisericii cu Hramul Sf. Nicolae de Vară, a consemnat I. Titov Mahmudia, 9.05.2012.

⁴⁰⁰ I. Evseev, *op.cit.*, p. 201.

(aceasta trebuie să ardă continuu până la 40 de zile). Răposatul va fi purtat până la biserică și apoi la cimitir, pe o *năsălie*, de către 6 oameni-rude (rudelor de gradul I le este interzis); aceștia sunt și cei care au săpat mormântul și-l vor îngropa. Se spune că fiecare trebuie să participe la săparea unui mormânt și la „ducerea” unui răposat cel puțin odată în viață - pentru a-și pregăti ultimul drum.⁴⁰¹

Pe fruntea răposatului se pune o bentiță – „venecic” care are inscripționat în slavonă „Sfinte puternice și nemuritorule Dumnezeu îndurate de noi” (vezi imaginea de mai jos) și este învelit într-o pânză – „savîn” după cum a fost înmormântat Isus.

De asemenea, nelipsit este „pois”-ul și mătăniile („lestovka”). „Pois”-ul (brâul), nelipsit în costumul rușilor-lipoveni, dincolo de faptul că este marcă identitară, are și o funcție ritualică mărturisind despre mentalitatea și spiritualitatea acestei etnii (se consideră că „pois”-ul face legătura între trup și suflet, având în același timp și valențe apotropaice). *Lestovka* este un șirag de mătănii, care în limba română se traduce prin “scară” este alcătuită din șiraguri de pânză sau piele pe care sunt prinse bețișoare scurte și înguste, grupate după cum urmează: 12 (pentru numărul Apostolilor); 39 (pentru numărul săptămânilor în care Maica Domnului L-a purtat în pânțe pe Domnul Iisus Hristos; 33 (pentru numărul anilor trăiți pe pământ de Hristos) și 17 (pentru numărul Proorocilor). La aceste 101 de bețișoare se adaugă alte 9 (numărul cetelor îngerești) de dimensiuni mai mari poziționate astfel: 3 separă cele patru secțiuni, fiecare capăt se încheie cu câte trei bețișoare mari. Capetele șiragului se unesc fiind cusute de patru foi de formă triunghiulară (pentru numărul celor patru Evanghelii, care la rândul lor sunt cusute două câte două, perechea de sus fiind deasupra celei de jos sub forma unui brăduț. *Lestovka* este folosită la *Rugăciunea lui Iisus*, și pentru a număra răspunsurile la ectenii. Ecteniile sunt secvențe de rugăciuni rostite de diacon sau de preot în numele tuturor celor prezenți și la care credincioșii aflați la slujbă răspund cu expresia „*Gospodi pomilui*” – „Господи, помилуй”; tradus “Doamne, miluiește”. Acestea sunt frecvent în număr de 12 sau de 33⁴⁰².

La slujba de la biserică preotul pune în mână decedatului o scrisoare către Sf. Petru – „zapis”. O altă diferență constă în faptul că sicriul este așezat în mormânt astfel încât picioarele să fie spre est, spre locul unde stă crucea de pe mormânt deoarece există credința că la Înviere, primul lucru pe care-l va vedea este crucea cu opt extremități. Din cortegiu face parte și persoana care duce „cukia”-ua (grâu fiert cu miere) ce va fi împărțită la masa de pomenire.⁴⁰³ Această *cukia* are simbolul colivei de la români (Fig. 185).

⁴⁰¹ Subiect anchetat: Ivanov Călin, n. 1944, membru al comunității rușilor-lipoveni din Mahmudia, a consemnat Titov Iuliana, 12 martie 2009.

⁴⁰² Subiect anchetat Luchian Abramov, preot paroh la Biserica Sf. Nicolae din Slava Rusă, consemnat aprilie 2012, Iuliana Titov.

⁴⁰³ Subiect anchetat Erofei Ecaterina, n. 1963, Mahmudia, a consemnat Titov Iuliana, martie 2010.

Concluzii

Principalele evenimente istorice care au generat structura etnică a Dobrogei de astăzi sunt: războaiele balcanice, primul război mondial și revizuirea frontierelor României în anul 1940, al doilea război mondial urmat de instaurarea regimului comunist, revoluția din 1989, integrarea României în Uniunea Europeană la 1 ianuarie 2007.

Modernizarea economică și reîncadrarea Dobrogei în circuitele de dezvoltare ale României și Europei de după 1878 sunt elemente care au comportat mai întâi o reorganizare administrativă, apoi elaborarea legilor care să impulsioneze colonizarea populației românești prin împroprietărire și prin acordarea unor înlesniri cum ar fi: asistență gratuită pentru construirea locuinței, vânzarea de materiale de construcție mai ieftine, acordarea unor avantaje legate de practicarea agriculturii. S-au înregistrat astfel dezvoltarea zonei, înființarea de noi așezări (exemple pentru arealul studiat: Făgărașul Nou, Ardealu, Carmen Sylva, actual Crișan, anul înființării 1894 ș.a.) Colonizarea cu români impulsionată prin legi⁴⁰⁴ și ajutoare date celor care se stabileau aici pentru a-și construi case și a lucra pământul, va determina o creștere spectaculoasă a zonei și implicit modificarea peisajului arhitectural. Se dezvoltă rapid așezările rurale vechi și se înființează unele noi. Orașele devin adevărate centre economice, sociale, culturale ce oferă modele pentru mediul rural această influență s-a manifestat în vestimentație, arhitectură, mobilier, alimentație, etc.

Legea organică din 1880 proclama că toți locuitorii Dobrogei sunt egali înaintea legii, se bucură de toate drepturile cetățenești și pot fi numiți în funcții, fără deosebire de origine și religie. Există totuși o restricție referitoare la ordinea publică. Dreptul de a alege și a fi ales, restrâns la organele locale, se exercita în limitele votului censitar. Articolul 15 al prezentei legi garantează libertatea cultelor cu precizarea că religia dominantă este cea ortodoxă.⁴⁰⁵

Formațiunile teritorial-administrative de bază sunt județele și ca subunități sunt *plășile*. Județul era condus de un prefect, iar plasa de un pretor. Județul Tulcea era împărțit în patru plăși: Sulina, Măcin, Tulcea și Babadag. În urma legii din 1886 în fiecare plasă lua ființă o judecătorie de ocol, iar la Constanța o curte de apel. Tribunalele mahomedane create la Constanța și Tulcea vizau procesele între musulmani.

La 1880 se înregistrau, conform statisticii, 85.685 locuitori ai județului Tulcea din care 25.248 erau români, 21.402 bulgari, 2955 germani, 9730 turco-tătari, pentru restul de 26350 nu este menționată etnia, iar la 1900 124.429 din care 50.243 români, 26.617 bulgari, 5.532 turco-tătari (scăderea numărului de etcici turco-tătari s-a datorat repatrierilor), 4.233 germani.⁴⁰⁶

⁴⁰⁴ Legi și regulamente privitoare la populația rurală din Dobrogea, București, 1922 și Legea pentru organizarea Dobrogei din martie 1880 în M. Vladescu-Olt, *Constituția Dobrogei...*, 1908.

⁴⁰⁵ M. Vladescu-Olt, *Constituția Dobrogei...*, 1908, p. 3-6.

⁴⁰⁶ C-tin Brătescu, *Populația Dobrogei*, în *Dobrogea – 50 de ani de viață românească 1878-1928*, București, Ed. Cultura Națională, 1928, p. 201-259

Legea de împrumutire a luptătorilor din războiul de la 1877-1878 promulgată la 2 aprilie 1903 oferea celor în drept loc de casă (2000 m) și teren de cultură (8 ha), scutiri de impozite pe 5 ani, materiale de construcție pentru case, inventar agricol. Pământul astfel obținut nu putea fi înstrăinat timp de 30 de ani. În 1912 ofițerilor participanți la războiul de independență și urmașilor lor li se dădea posibilitatea de a cumpăra în Dobrogea locuri de pământ cultivabil până la 150 ha. Acest fapt explică creșterea demografică înregistrată în perioada imediată.

Cadrilaterul s-a dezvoltat ca parte a statului român în componența căruia a intrat după cel de-al doilea război balcanic (1913) și până în 1940, când revizuirea granițelor României, după dictatul de la Viena, a determinat anexarea acestuia de către Bulgaria. După 1940 s-a produs schimbul de populație prin strămutarea sau repatrierea bulgarilor și venirea aromânilor, românilor și meglenoromânilor colonizați în Cadrilater după 1925.

În urma colonizărilor libere sau oficiale densitatea populației a crescut de la 5-6 locuitori pe km² (1878) la cca 10-14 (1880-1900) respectiv 25 locuitori pe km² în 1913. Din punct de vedere etnic și mai ales al distribuției minorităților în satele nord dobrogene, erau în perioada 1878-1940:

1) Sate monoetnice:

- (a) *Sate românești (români dicieni* - Dăeni, Văcăreni, Turcoaia, Luncavița, Garvăn, ș.a; *români mocani* - Făgărașu Nou, C.A. Rosetti, Casimcea, Rahmanu, Topolog, ș.a) și
- (b) *Sate lipovenești* (Slava Rusă, Carcaliu, Sarichioi, Sfîștofca, Periprava).

2) Sate multietnice, în care, pe lângă populația băștinașă românească, s-au succedat în timp diverse etnii:

- (a) *Sate cu populație eterogenă* - Murighiol, Mahmudia, Izvoarele, Greci, Chilia Veche, Sf.Gheorghe.
- (b) *Sate cu populație predominant turcească și tătărăscă* până la retragerea lor: Alba – Accadân, Turda – Armutli, Lunca – Canlîbugeac, Caugagia, Minerii – Câșla, Fântâna Oilor - Coium Punar, Cloșca – Dautcea, Horia – Ortachioi. Vechea structură etnică se modifică prin sosirea moldovenilor, muntenilor și bulgarilor în locul turcilor.
- (c) *Sate cu bulgari* – Zebil, Ceamurlia de Jos, Sălcioara, Vișina, N. Bălcescu, Lăstuni, Panduru, Baia, Iulia, Beidaud.
- (d) *Sate cu lipoveni* – Slava Cercheză, Jurilovca, ș.a.
- (e) *Sate cu germani* (cu „mahala nemțească”) – Malcoci, Ciucurova, Cataloi, Atmagea.
- (f) *Sate cu ucraineni*: Dunavățu de Sus și Dunavățu de Jos, Sf. Gheorghe, Murighiol, Prislav (Nufărul), Pârlita (Victoria), Caraorman, Ciucurova, Telița, Iglița, Tulcea Veche, Azaclău (I. C. Brătianu), Crișan.

Ca urmare a aplicării tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940, populația bulgară a evacuat în județul Tulcea 55.854 ha teren agricol și 6.268 gospodării rurale. Au fost colonizați în județul Tulcea 8000 de familii (români, aromâni, meglenoromâni).⁴⁰⁷ Legea nr. 912 din noiembrie 1947 privind recolonizarea Dobrogei împrumutirea coloniștii cu loturi între 5 și 10 ha și o gospodărie (casă și curte) în raport cu mărimea proprietății deținute în Cadrilater înainte de septembrie 1940.

Astfel, s-a creat o situație aparte în satele cu populație bulgărească care au devenit după anul 1940 așezări cu populație predominant aromânească. Aceste sate și-au păstrat până la sfârșitul secolului al XX-lea structura, forma, tipul de gospodărie, aromânii intervenind asupra caracteristicilor inițiale pe măsură ce familiile lor au prosperat. Populație venită din sudul Peninsulei Balcanice, aromânii sunt de origine latină, ei formând împreună cu populația romanizată de la nordul Dunării un tot al latinității orientale.

⁴⁰⁷ Direcția Județeană Tulcea a Arhivelor Naționale, Fondul Prefecturii Județului Tulcea, Serv. Administrativ, dos. 1488/1948, f. 70-71.

Principalele ocupații din satele aromânești rămân și astăzi agricultura și păstoritul. În ceea ce privește păstoritul, aromânii mai păstrează din tradițiile tipului de transhumanță practicat în locurile de baștină: modul de organizare al turmei, plata ciobanului, asocierea proprietarilor de turme, iar în structura gospodăriei se observă că nu se detașează în mod deosebit construcții-anexe pentru adăpostul animalelor. Se cresc îndeosebi oi dar și capre, fie în sistem de îngrijire liber (fără păzitor), în perimetrul satului - pentru cei cu un număr redus de animale, fie în sistem de creștere în turmă vara și, aparte, acasă, iarna. Îngrijirea în turmă a oilor de către ciobanii tocmiți la începutul fiecărui an, se practică și astăzi.

După anul 1940 transformările sociale, economice determină mutații și în cadrul compoziției etnice a satelor, astfel încât pentru această perioadă stabilim:

1) *Sate monoetnice :*

(a) *Sate românești* (*români dicieni* – Dăeni, Garvăn, Luncavița, Turcoaia, Văcăreni, ș.a; *români mocani* – Făgărașu Nou, C.A.Rosetti, Casimcea, Rahmanu, Topolog, ș.a *sate aromânești* – Beidaud, Sarighiol de Deal, Ceamurlia de Sus, Vasile Alexandri, Stejaru, Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu, Lăstuni) și

(b) *Sate lipovenești* (Slava Rusă, Carcaliu, Sarichioi, Sfiștofca, Periprava);

2) *Sate multietnice:*

(a) *Sate cu populație eterogenă* (Mahmudia, Ciucurova, Murighiol, Chilia Veche, Sf.Gheorghe, Izvoarele, Greci, Crișan);

(b) *Sate cu populație majoritar lipovenească* întâlnim la Slava Cercheză, Jurilovca, ș.a.

Cadrul legislativ prominoritar creat prin adoptarea Statutul Naționalităților Minoritare în 1945 codifica noua viziune internaționalistă a puterii instalate în România și asigura standarde formale înalte pentru drepturile minorităților naționale. Minoritățile au fost încurajate să revină la manifestările identitare. În toate localitățile unde trăiau ucrainenii au fost înființate școli elementare în care învățământul se desfășura în limba ucraineană (ex. Letea, Sf. Gheorge, Caraorman).

Sfârșitul celui de-al doilea război mondial a marcat restrângerea comunităților grecești prin confiscarea abuzivă a bunurilor și supunerea unui regim orientat spre asimilarea forțată

Anii 1960 au adus trecerea de la principiile internaționalismului proletar la sistemul național caracteristic comunismului, ca proiect asimilaționist. Dirijismul politic a dus la schimbări în toate domeniile. La instaurarea comunismului Dobrogea rurală se afla într-o situație specială din punct de vedere al proprietății funciare. Datorită densității scăzute avea cea mai mare resursă funciară pe cap de locuitor, dar cu un nivel tehnologic și o productivitate scăzute. Structura de organizare a satului, peisajul rural a fost modificat.

În ciuda legislației privitoare la drepturile minorităților naționale, având standarde înalte practica național-comunismului a afectat sever statutul comunităților minoritare în deceniile opt și nouă. Perioada postcomunistă aduce noi provocări la adresa satului tradițional și noi schimbări în structura etnică a satului dobrogean.

Pe fondul legislativ nou la nivel de drept internațional s-a creat un sistem internațional de protecție a drepturilor minorităților naționale: *Declarația privind Drepturile Persoanelor aparținând Minorităților Naționale sau Etnice, Religioase sau Lingvistice*, adoptată prin Rezoluția Adunării Generale a ONU 47/135 din 18 decembrie 1992 și *Documentul Reuniunii de la Copenhaga a Conferinței pentru dimensiunea umană a CSCE (Commission on Security and Cooperation in Europe)* sunt documente ce au generat o serie de modificări legislative și la nivelul României. *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice (PIDCP)*⁴⁰⁸ este un tratat internațional multilateral, semnat și de România, permite oricărei persoane

⁴⁰⁸ Pacte International ONU, URL: <http://fr.glosbe.com/fr/ro/pacte%20international%20ONU>

aparținând unei minorități naționale, etnice, lingvistice sau religioase să înainteze plângeri, singură sau împreună cu alți membri ai comunității, împotriva oricărui stat ce a semnat Protocolul Opțional. De asemenea, România a aderat la o serie de drepturi ale minorităților dintre care amintim încurajarea utilizării și a limbii minoritare pentru denumirile locale, pentru denumirile străzilor și alte indicații topografice destinate publicului; încurajează participarea persoanelor aparținând minorităților naționale la viața culturală, socială și economică și la treburile publice, în special la acelea care le privesc direct, ș.a.

Cadrul instituțional legat de protecția minorităților naționale este constituit astăzi, la nivel guvernamental, prin Departamentul pentru Relații Interetnice (DRI) și departamentele specializate pentru minorități din cadrul unor ministere precum Ministerul Educației și Cercetării, Ministerul Culturii și Cultelor, etc; cu rol consultativ al Guvernului a fost creat Consiliul Minorităților Naționale (CMN); pentru propunerea de legi pentru protecția persoanelor și categoriilor de persoane a fost creat Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării (CNCD) și pentru a proteja drepturile și libertățile cetățenilor împotriva abuzului sau ingerințelor autorităților publice a fost înființat în 1997 Avocatul Poporului. Toate aceste tratate, norme, legi pe care Guvernul le-a emis după '90 au permis organizarea administrativă a grupurilor etnice. S-au format partide politice care să reprezinte interesele unor minorități. S-au putut manifesta liber elitele culturale, politice, economice, administrative ale minorităților naționale. S-au creat organizații la nivel național ce s-au extins prin organizarea de filiale județene, municipale și comunele.

Astăzi, pentru a fi grup minoritar nu e suficient să aparții unui grup social, el trebuie să îndeplinească mai multe criterii: să fie reprezentat politic; atitudinea membrilor majorității să se caracterizeze printr-un set de norme care valorizează negativ anumite trăsături fizice sau culturale specifice; minoritatea să aibă conștiința identității sale; a fi membru al respectivei minorități nu presupune alegere, ci este un dat; se caracterizează prin endogamie. *Naționalismul etnic* se identifică prin: rădăcini comune („sângele”), moștenire, atașament emoțional, unitate prin statut, regula majorității etnice, fraternitate, națiunea creează persoana. Fiind în strânsă legătură cu *naționalismul civic* care se identifică prin: lege, alegere, atașament rațional, unitate prin consimțământ, pluralism democratic, libertate, persoana creează națiunea.⁴⁰⁹

Evoluția societății, după 1989, a produs o schimbare de atitudine a liderilor minorităților, ce a condus la *invenții/ inovații, imitații și opoziții*, care s-au difuzat printre membri grupului. *Activismul local* manifestat de liderii minoritari cu scopul de a implica întreaga comunitate se manifestă prin: eforturi administrative de a atrage fonduri și de a mobiliza resursele autohtone; încercările de a prospera realizând pe lângă activitățile tradiționale proiecte economice, proiecte de dezvoltare locală profitabile; organizarea unor evenimente care să motiveze asocierea și participarea voluntară la acțiuni comune cu efecte benefice asupra întregii comunități.

Efectul acestor inițiative locale se observă mai mult în acțiunile cu caracter social instituționalizat. La nivelul manifestărilor sociale tradiționale din viața de familie (nuntă, botez, înmormântare, clacă ș.a.) se observă că ajutorul între oamenii din sat se manifestă mai mult în virtutea relațiilor de rudenie și de vecinătate. Principalul criteriu fiind: „vin eu la tine ca să vii și tu la mine” sau „am dat să fie primit”. În comunitățile multietnice vom întâlni, de exemplu la nunta lipovenească și vecini sau prieteni români, turci, ucraineni, precum la *Sünnet*, nunta de băiat/ nunta de botez a băiatului, din comunitatea turcească vor participa și copiii veciniilor români care vin cu daruri la sărbătorit; sau: vecina româncă va împărți ouă roșii și cozonac la vecina musulmană și va mânca baclavale și sarailie la *Bairamul dulce* de la turci; căci așa o cere tradiția universală a reciprocității darului.

⁴⁰⁹ G. Alexandrescu, *Națiuni și minorități*, Iași, Ed. Polirom, 2004, p. 54.

Lista abrevierierilor:

AFCN	– Administrația Fondului Cultural Național
ARBDD	– Administrația Rezervației Biosferei Delta Dunării
CSCE	– Commission on Security and Cooperation in Europe, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa
ICEM	– Institutul de Cercetări Eco-Muzeale
ICPA	– Institutul de Cercetări pentru Pedologie și Agrochimie
ICPDD	– Institutul de Cercetare și Proiectare Delta Dunării
INMH	– Institutul Național de Meteorologie și Hidrologie
ONU	– Organizația Națiunilor Unite
MEAP	– Muzeul de Etnografie și Artă populară
MIA	– Muzeul de Istorie și Arheologie
RIZA	– Rijksinstituut voor Integraal Zoetwaterbeheer en Afvalwaterbehandeling (Institute for Inland Water Management and Waste Water Treatment); Institutul pentru gospodărirea apelor interioare și tratarea apelor poluate
RNMR	– Rețeaua Națională a Muzeelor din România
SCG	– Studii și Cercetări de Geografie
URL	– Uniform Resource Locator, Adresă web

Bibliografie selectivă

Surse arhivistice:

Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond MAI, comunal, dosar 224/1878

Arhivele Naționale - Serviciul Județean Tulcea:

Fondul Prefecturii Județului Tulcea, Serv. Administrativ - Fond Pașapoarte - Străini - Coloniști

Primăria comunei Beidaud, Anii extremi: 1921 - 1970, Nr. 113

Primăria comunei Cerna, Anii extremi: 1888 - 1973, Nr. inv. 123

Primăria comunei Greci, Anii extremi: 1932 - 1970, Nr. inv. 139

Primăria comunei (Izvoarele) Regele Ferdinand, Anii extremi: 1937 - 1949, Nr. inv. 165

Primăria comunei Jurilovca, Anii extremi: 1911 - 1970, Nr. inv. 144

Primăria comunei Mahmudia, Anii extremi: 1918 - 1968, Nr. inv. 148

Pretura plășii Mahmudia, Anii extremi: 1946 - 1950, Nr. inv. 51

Primăria comunei Murighiol, Anii extremi: 1920 - 1968, Nr. inv. 373

Primăria comunei Slava Cercheză, Anii extremi: 1962 - 1970, Nr. inv. 316

Arhiva Institutului de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea

Arhiva Primăriei Mahmudia: CIOCAN Ion, *Monografia Comunei Mahmudia*, (manuscris)

Lucrări generale:

*** *Artă populară românească*, București, Ed. Republicii Socialiste România, 1969

*** *Călători străini despre țările române*, vol. I, București, Ed. Științifică, 1968

*** *România – o Europă în miniatură. Scurtă prezentare a minorităților naționale*, București, Departamentul pentru Relații Interetnice, Guvernul României, 2007

*** *Catalogul habitatelor, speciilor și siturilor – Natura 2000 în România*, București, Ed. Exclud Prod, 2013

*** *Soils of the Romanian Danube Delta Biosphere Reserve*, studiu elaborat de ICPDD, ARBDD, ICPA București (Din România) și RIZA (din Olanda), 1996

ALEXANDRESCU-DERSCA BULGARU M. M., CERNOVODEANU P., *Călători străini despre țările române*, vol. IV, București, Ed. Științifică, 1972

ALEXANDRESCU Gabriel, *Națiuni și minorități*, Iași, Ed. Polirom, 2004

ANTIPA Grigore, *Însemnătatea politică și economică a Dunării în viața poporului român*, București, Ed. Cartea Românească, 1940

BARNEA Alexandru, SUCEVEANU Alexandru, *La Dobroudja romaine*, București, Ed. Enciclopedică, 1991

BOIA Lucian, *România. Țară de frontieră a Europei*, București, Ed. Humanitas, 2002

BONTE Pierre, IZARD Michel (coord.), *Dicționar de etnologie și antropologie*, Iași, Ed. Polirom, 1999

BOUDON R. (coord.), *Dicționarul de sociologie Larousse*, București, Ed. Univers Enciclopedic, 1996

BOUGNOUX Daniel, *Introducere în științele comunicării*, Iași, Ed. Polirom, 2000

BRAUDEL Fernand, *Structurile cotidianului*, București, Ed. Meridiane, 1984

CAILLOIS Roger, *Teoria sărbătorii în Eseuri despre imaginație*, București, Ed. Meridiane, 1975

CHEVALIER Jean, ALAIN Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, Volumul I, II, III, București, Ed. Artemis, 1994

- COPANS Jean, *Introducere în etnologie și antropologie*, trad. de Elisabeta Stănciulescu și Ionela Ciobănașu, Iași, Ed. Polirom, 1999
- COTEȚ P., *Geomorfologia României*, București, Ed. Tehnică, 1973
- CUCU V., *România – Geografie Umană și Economică*, Târgoviște, Ed. Transversal, 2002
- APOSTOL CULEA D., *Cât trebuie să știe oricine despre Dobrogea Trecutul-Prezentul-Viitorul*, București, Ed. Casei Școalelor, 1928
- DANILOV Ilie, *Dicționarul de mitologie slavă*, Iași, Ed. Polirom, 2007
- DEFLEUR L. Melvin, BALL-ROKEACH Sandra, *Teorii ale comunicării de masă*, București, Ed. Polirom, 1999
- DELIÈGE Robert, *O istorie a antropologiei*, București, Ed. Cartier istoric, 2007
- DOBRESCU Paul, BARGAOANU Alina, CORBU Nicoleta, *Istoria comunicării*, București, Ed. Comunicare.ro, 2007
- DONIȚĂ N., IVAN D., COLDEA G., SANDA V., POPESCU A., CHIFU T., PAUCĂ-COMĂNESCU M., MITITELU D. & BOȘCAIU N., *Vegetația României*, București, Ed. Tehnică Agricolă, 1992
- DROGEANU P., *Practica fericirii – Fragment despre sărbătoresc*, București, Ed. Eminescu, 1986
- DUMITRAȘCU Gh., LAZIA L., *Dobrogea 1884-1885 în 31 de răspunsuri ale comunelor la „Chestionarul Hașdeu”*, Constanța, Ed. ExPonto, 2010
- ELIADE Mircea, *Sacrul și profanul*, București, Ed. Humanitas, 1992
- ELIADE Mircea, *Tratat de istorie a religiilor*, București, Ed. Humanitas, 1992
- EVSEEV Ivan, *Dicționar de magie, demologie și mitologie românească*, Timișoara, Ed. Amarcord, 1997
- FERRÉOL Gilles, JUCQUOIS Guy, *Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale*, Iași, Polirom, 2005
- FERRÉOL Gilles, CAUCHE Philippe, DUPLEZ Jean-Marie, GADREY Nicole, SIMON Michel, *Dicționar de sociologie*, Iași, Ed. Polirom-Collegium, 1995
- FISHMAN Joshua A., *Language and ethnicity in minority sociolinguistic perspective*, Philadelphia, Multilingual Matters, 1988
- FRAZER James George, *Creanga de aur* (ed. rom.), București, Ed. Minerva, 1980
- GAUSS Karl-Markus, *Europeni care se sting*, București, Ed. Humanitas, 2006
- GAVRILIUC Alin, *Psihologie interculturală*, București, Ed. Polirom, 2011
- GHINOIU Ion (coord.), *Atlasul Etnografic român*, Vol. 1, *Habitatul*, București, Ed. Academiei Române, 2003
- GHINOIU Ion, (coord.) *Atlasul Etnografic român*, Vol. 2, *Ocupațiile*, București, Ed. Academiei Române, 2005
- GHINOIU Ion, (coord.) *Atlasul Etnografic român*, Vol. 3, *Tehnica populară. Alimentația*, Ed. Academiei Române, 2008
- GHINOIU Ion, *Comoara satelor – Calendar popular*, București, Ed. Academiei Române, 2005
- GILES H., Saint-Jacques, B., *Language and Ethnic Relations*, Oxford, Pergamon Press, 1979
- GIURESCU C. Constantin, *Știri despre populația românească din Dobrogea în hărți medievale și moderne*, Muzeul de Arheologie, Constanța, f.a.
- GIURESCU C. Constantin, *Istoria Românilor*, vol. I, *Din cele mai vechi timpuri până la moartea lui Alexandru cel Bun (1432)*, București, Fundația Regală pentru literatură și artă, 1946
- GIURESCU C. Constantin, *Istoria Românilor*, vol. II, *Dela Mircea cel Bătrân și Alexandru cel Bun până la Mihai Viteazul*, București, Ediția a patra, revăzută și Fundația Regală pentru literatură și artă, 1943
- GIURESCU C. Constantin, *Istoria Românilor*, vol. III, *De la moartea lui Mihai Viteazul până la sfârșitul epocii fanariote (1601-1821)*, București, Ediția a patra, revăzută și Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1946

- HAMANGIU C., *Codul General al României (Codurile și legile uzuale în vigoare 1860-1903)*, Vol. I, *Codurile*, București, Ed. Librăriei Leon Alcalay, 1903
- HAMANGIU C., *Codul General al României*, Vol. II, *Legi Uzuale 1860-1900*, București, Ed. Librăriei Leon Alcalay, 1903
- HAMANGIU C., *Codul General al României*, Vol. III, *Legi Uzuale 1894-1903*, București, Ed. Librăriei Leon Alcalay, 1903
- HERZFELD M., *Cultural intimacy. Social poetics in the nation state*, Londra, Routledge, 1997/2005
- GODEA Ioan, *Etnologia română contemporană, Lexicon bibliografic ilustrat*, București, 2002
- GODEA Ioan, *Arhitectura la români*, Vol. I, *De la obârșii la Cozia*, Oradea, Ed. Primus, 2007
- GODEA Ioan, *Arhitectura la români*, Vol. II, *Arhitectura românească în epoca modernă 1700-1900*, Oradea, Ed. Primus, 2011
- GODEA Ioan, *Arhitectura la români*, Vol. III, *Arhitectura din România între anii 1700-1900*, Oradea, Ed. Primus, 2012
- GODEA Ioan, *Dicționar etnologic român*, București, Ed. Etnologică, 2007
- LE BON Gustave, *Psihologia mulțimilor*, București, Ed. Antet, 1995
- MARGER M., *Race and Ethnic Relations*, Wadsworth Publishing Company, Belmont, California, 1991
- MARIAN Simeon Fl., *Sărbătorile la români II*, București, Ed. Fundației Culturale Române, 1994
- MESNIL Marianne, POPOVA Assia, *Dincolo de Dunăre. Studii de etnologie balcanică*, București, Ed. Paideia, 2007
- MIHU Achim, *Antropologia culturală*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 2002
- NEACȘA O., CĂLINESCU N., DUMA A., RĂDULESCU R., SUSAN V., SOARE E., *Variația vitezei vântului deasupra platformei continentale a Mării Negre, în zona litoralului românesc*, Studii și Cercetări, Meteorologie, 3, IMH, 1989
- NECULAU Adrian, GILLES Ferréol, (coordonatori) *Minoritari, marginali, excluși*, Iași, Ed. Polirom, 2006
- PALICICA Maria, ALBERT Francisc, *Sociologie și educație*, Timișoara, Ed. Eurobit, 2002
- POP Dumitru, *Obiceiuri agrare în tradiția populară românească*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1989
- POSEA Grigore, *Geomorfologia României*, Ediția a II-a, București, Ed. Fundației România de Măine, 2005
- RĂDULESCU Adrian, BITOLEANU Ion, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1979
- SARAMANDU Nicolae, NEVACI Manuela, *Multilingvism și limbi minoritare în România*, București, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan - Alexandru Rosetti”, 2009
- SEGALEN Martine, *Etnologie – Concepte și arii culturale*, Timișoara, Ed. Amarcord, 2002
- VAN GENNEP Arnold, *Rituri de trecere*, Iași, Ed. Polirom, 1996
- VLĂDESCU-OLT M., *Constituția Dobrogei*, București, Tipografia Dor. P. Cucu, 1908
- VOICU Mălina, VOICU Bogdan, *Satul românesc pe drumul către Europa*, Iași, Ed. Polirom, 2006
- VULCĂNESCU Mircea, *Dimensiunea românească a existenței*, București, Ed. Fundației Naționale pentru Știință și Artă : Univers Enciclopedic, 2005
- VULCĂNESCU Romulus, *Introducere în etnologie*, București, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 1980

Studii și articole:

- ABLAİ Mehmet, *Din istoria tătarilor*, București, Ed. Kriterion, 2005
- ANDREESCU Gabriel, OBERLÄNDER-TĂRNĂVEANU Ernest, ADAM Volker, *Tătarii din România - teme identitare*, București, Ed. Asociația pentru Apărarea Drepturilor Omului în România - Comitetul Helsinki, 2005

- BERCIU Dumitru, *Hamangia. Noi contribuții*, vol. I, București, Ed. Academiei, 1966
- COZMA T. *Ghid de educație interculturală*, Iași, Ed. Erola, 2001
- CHIRIAC Aurel, ȘTIUCĂ Narcisa, HORVATH Sabina, (coordonatori vol.) *Caietele ASER, nr. 2 – Patrimoniul etnologic și integrarea europeană*, Oradea, Ed. Muzeul Țării Crișurilor, 2006
- CHIRIAC Aurel, ȘTIUCĂ Narcisa, HORVATH Sabina, (coordonatori vol.) *Caietele ASER, nr. 3 – Patrimoniul etnologic: concepte, atitudini, tendințe*, Oradea, Ed. Muzeul Țării Crișurilor, 2007
- GODEA Ioan, *Apa și arhitectura de odinioară*, Timișoara, Ed. de Vest, 2013
- IPATIOV Filip, *Rușii-lipoveni din România*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2001
- MATVEEV Sergiu, *Procese etno-culturale în spațiul carpato-nistean în secolele II-XIV p. Chr. în istoriografia sovietică*. Teză de doctor în științe istorice, Conducător științific: dr. hab., conf. univ. Eremia Ion, Chișinău, 2007
- MESSAILĂ Nicolae, *Ascendență*, București, Ed. Biblioteca Bucureștilor, 2010
- OLTEANU Antoaneta, *Civilizația rusă. Perioada veche și modernă*, București, Ed. Paideia, 1998
- RĂDULESCU Adrian, *Bazilici și monumente creștine în contextul etnogenezei românești din secolele III-VII în Dobrogea*, în vol. *Monumente istorice și izvoare creștine*, Galați, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, 1987
- HALPERN Catherine, RUANU-BORBALAN Jean-Claude, *L'Identité(s): L'individu, le groupe, la société*, Auxerre, Ed. Sciences humaines, 2004
- SCURTU Ioan, STĂNESCU-STANCIU Theodora, Scurtu, Georgiana Margareta, *România între anii 1918-1940 documente și materiale*, București, Ed. Universității București, 2001
- SMITH Anthony, *National identity*, Londra, Penguin, 1991
- SMITH Anthony, *Nation and Nationalism in a Global Era*, Cambridge, Polity Press, 1995
- ȚÎRCOMNICU Emil, WISOȘENSCHI Iulia, *Românii de la sud de Dunăre. Macedoromânii*, București, Ed. Ziua, 2003
- ȚÎRCOMNICU Emil, *Obiceiuri și credințe macedoromâne – Dicționar*, București, Ed. Biblioteca București, 2009
- VASCENCO Victor, *Romanoslavica, nr. XLII*, București, Ed. Universității din București, 2007
- VEDINAȘ Traian, *Introducere în sociologia rurală*, Iași, Ed. Polirom, 2001
- VARONA Alexandr, *Tragedia schismei ruse. Reforma patriarhului Nikon și începuturile staroverilor*, București, Ed. Kriterion, 2002

4. Lucrări speciale:

- *** *Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească. 1878-1928*, București, Ed. Cultura Națională, 1928
- *** *La Dobroudja*, Bucharest, 1928
- *** *Arta populară a aromânilor din Dobrogea*, București, Ed. Meridiane, 1979
- *** *Valori ale civilizației românești în Dobrogea*, Constanța, Asociația Cultural-Istorică Dobrogeană „România de la Mare”, Colegiul Pedagogic „Constantin Brătescu”, 1993
- BARONUL D'Hogguer, *Informațiuni asupra Dobrogei. Starea ei de astăzi. Resursele și viitorul ei*, București, Ed. Librăriei Socec & C-ie, 1879
- BURADA Teodor, *O călătorie în Dobrogea*, Iași, Tipografia Națională, 1880
- COLCER Iosif, MĂGUREANU Viorel, *File din istoria Dobrogei*, Inspectoratul pentru Cultură al județului Tulcea, 1998
- DĂNESCU Grigore, *Dicționar geografic, statistic și istoric al județului Tulcea*, București, Ed. I.V. Socecu, 1896

- DĂNESCU Grigore, *La Dobroudja*, Bucurest, Imprimerie de l'Indépendance Roumaine, 1903
- EKREM Mehmet Ali, *Din istoria turcilor dobrogeni*, București, Ed. Kriterion, 1994
- STINGHE Horia, Documentarist – Cornelia Toma, *Despre germanii din Dobrogea*, Constanța, 2003
- IBRAM Nuredin, *Comunitatea musulmană din Dobrogea. Repere de viață spirituală*, Constanța, Ed. Ex Ponto, 1998
- IONESCU M.D., *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, București, Ed. Atelierele Grafice I.V.Socecu, 1904
- KELLY Catriona, *Popular Culture în The Cambridge Companion to Modern Russian Culture*, Cambridge University Press, 1998
- MACAROV Nina, *Structura lexicală a graiurilor rusești-lipovenești din Dobrogea*, Teză de doctorat, conducător științific Mile Tomici, Constanța, Universitatea Ovidius, 2008
- MAGIRU Maria, *Dobrogea studiu etnografic. Românii balcanici (aromânii). Vol. II*, Constanța, Ed. T.C. SEN Sibiu - Constanța, 2001
- MELCHISEDEK Episcopulu Dunărei de Josu, *Lipovenismulu adică schismaticii seu rascolnicii și ereteciirusesci. Dupre autori ruși și izvore naționali române*, Imprimeria Națională Antreprenor C. N. Rădulescu, București, 1871
- MIRĂUȚĂ O, MUTIHAC V, BANDRABUR T, *Harta geologică a R. P. România, Tulcea*, București, Comitetul de Stat al Geologiei, Institutul de Geologie, 1968
- MURNU George, *Istoria românilor din Pind, Vlahia Mare 980-1259*, București, Ed. Minerva, 1913
- ÖNAL Naci Mehmet, *Din folclorul turcilor dobrogeni*, București, Ed. Kriterion, 1997
- PÂRÂU Steluța, *Multiculturalitatea în Dobrogea*, Constanța, Ed. EX PONTO, 2007
- PÂRÂU Steluța, (coord.) *Studiu Monografic. Localitatea Mahmudia*, București, Asociația Salvați Dunărea și Delta, 2009
- POPOIU Paula, *Antropologia habitatului în Dobrogea*, București, Ed. Oscar Print, 2001
- RUȘDEA Hedwig Ulrike, *Morile de vânt din Dobrogea: Hedwig Ulrike Rușdea în memoria etnomuzeologiei românești*, Sibiu, Ed. Astra Museum, 2012
- SEIȘANU Romulus, *Dobrogea - Gurile Dunării și Insula Șerpilor - Schiță monografică Studii și documente*, București, Tipografia Ziarului Universul, 1928
- SIMIONESCU Ion, *Dobrogea – o țară din povești*, București, Ed. Cartea Românească, 1928
- STANCIU Ștefan, *România și Comisia Europeană a Dunării. Diplomatie. Suveranitate. Cooperare internațională*, Galați, 2002
- STOICA Vasile, *The Dobrogea – The roumanians and their lands*, New York, 1919
- ȘTEFAN Gh. (coord.), *Izvoare privind istoria României*, Vol. I, București, Ed. Academiei Republicii Populare Române, 1964
- ȘTIUCĂ Narcisa Alexandra, *Nașterea și creșterea copiilor în obiceiurile și credințele tradiționale românești*, Teză de doctorat, Universitatea București, coordonator prof. univ. dr. docent Mihai Pop, 1996
- ȘTIUCĂ Narcisa Alexandra, *Sărbătoarea noastră cea de toate zilele*, Vol. I , *Sfârșit de an, început de an*, București, Ed. Cartea de Buzunar, f.a.
- ȘTIUCĂ Narcisa Alexandra, *Sărbătoarea noastră cea de toate zilele*, Vol. II , *Sărbători în cinstea primăverii*, București, Ed. Cartea de Buzunar, f.a.
- ȘTIUCĂ Narcisa Alexandra, *Transcrieri infidele. File din istoria orală a unui sat*, Bacău, Ed. Corgal, 2000
- ȘTIUCĂ Narcisa Alexandra, *În pragul lumii albe*, București, Centrul Național pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale, 2001
- ȘTIUCĂ Narcisa Alexandra, (coord.) *Repere dobrogene – Note și comentarii de teren*, București, Centrul Național pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale, 2004

- ȘTIUCĂ Narcisa Alexandra, PĂRĂU Steluța, MILIAN Mihai, LEONOV Valeriu, *Terra Promessa - Scurt istoric al comunității italiene din Dobrogea de nord*, Constanța, Ed. ExPonto, 2006
- ȘTIUCĂ Narcisa Alexandra, *Cercetarea etnologică de teren astăzi*, București, Ed. Universității, 2007
- ȘTIUCĂ Narcisa Alexandra, *Lecturi etnologice asupra ocupațiilor tradiționale*, Ed. Universității București, București, 2012
- ȚÎRCOMNICU Emil, *Meglenoromânii – Destin istoric cultural*, București, Ed. Etnologică, 2004
- VĂDUVA Ofelia, *Valori identitare în Dobrogea – Hrana care unește și desparte*, București, Ed. Enciclopedică, 2010

5. Volume și articole din periodice:

- ARBORE Al. P., *Din etnografia Dobrogei – Așezările bulgarilor*, extras din *Arhiva Dobrogei*, vol I, 1916
- ARBORE Al. P., *Din etnografia Dobrogei - Contribuțiuni la așezările tătarilor și turcilor în Dobrogea*, extras din *Arhiva Dobrogei*, vol II (1919), Tipografia Curții Regale F. GOBL FII, 1920
- ARBORE Al. P., *O încercare de reconstituire a trecutului românilor din Dobrogea*, în *Analele Dobrogei*, Anul III, Nr.2, Constanța, Tipografia „Victoria”, 1922, p. 237-291
- ARBORE Al. P., *Câteva însemnări asupra Cerchezilor, Grecilor și Arabilor din Dobrogea*, în *Analele Dobrogei*, An III, Nr. 4, Constanța, Tipografia „Victoria”, 1922, p.504-507
- ARBORE Al. P., *Din etnografia Dobrogei – Așezările lipovenilor și rușilor*, extras din *Arhiva Dobrogei*, vol. III, 1923
- ARBORE Al. P., *Din etnografia Dobrogei. Populațiunea Dobrogei după o hartă rusească*, în *Analele Dobrogei*, An IV, Nr. 3, Constanța, Tipografia Dacia, 1923
- ARBORE Al. P., *Noi informațiuni etnografice, istorice și statistice asupra Dobrogei și a regiunilor basarabene învecinate Dunărei*, *Analele Dobrogei*, An XI, Fasc. 1-12, Cernăuți, Institutul de Arte grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, 1930
- ARBORE Al. P., *Caracterul etnografie al Dobrogei sudice (din epoca turcească până la 1913)*, în *Analele Dobrogei*, An XIX, Vol.2, Cernăuți, Ed. „Glasul Bucovinei”, 1936, p. 77-120
- ARBORE Al. P., *Caracterul etnografic al Dobrogei sudice din epoca turcească până la 1913*, în *Analele Dobrogei*, An IX, vol. II, Cernăuți, Tiparul „Glasul Bucovinei”, 1938
- BRĂTESCU C-tin, *Două statistici etnografice germane în Dobrogea* în *Arhiva Dobrogei*, vol. II, nr. 1, 1912
- BRĂTESCU C-tin, *Dobrogea în sec. XII: Bergean, Paristrion (Pagini de geografie medievală)*, în *Analele Dobrogei*, Anul 1, Nr.1, Constanța, Tipografia Dacia, 1920
- BRĂTESCU C-tin, *Câteva notițe despre Grecii din satul Regele Ferdinand I, Tulcea; Răspuns unui critic (În atenția geologilor și geografilor)*, în *Analele Dobrogei*, Anul X, fasc. 1-12, Cernăuți, Institutul de arte grafice și Ed. „Glasul Bucovinei”, 1929
- BONJUG Nicolae, *Note asupra Grecilor din satul Regele Ferdinand I (Alibeichioi)*, în *Analele Dobrogei*, Anul X, fasc. 1-12, Cernăuți, Institutul de arte grafice și Ed. „Glasul Bucovinei”, 1929
- CAPIDAN Theodor., *Romanitatea Balcanică*, discurs rostit la 26 mai 1936 în ședința solemnă a Academiei Române, Extras, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1936,
- COATU Gavril, *Valea Cernei (Tulcea)*, în *Analele Dobrogei*, Anul II, Nr. 3, Constanța, Institutul de Arte Grafice „Victoria”, 1921, p. 562-571
- COTOV Brutus, *Cerchezii - un neam dispărut din Dobrogea*, în *Analele Dobrogei*, Anul II, Nr. 3, Constanța, Institutul de Arte Grafice „Victoria”, 1921, p.394-416

- DANILOV Alexandra, *Baia – oglindă a sufletului rus*, articol publicat în *Romanoslavica XLIV*, Ed.Universității din București, 2009 , p. 211-219
- DENSUȘIANU Ovidiu, *Păstoritul la popoarele romanice*, București, Ed. Vieața nouă, 1913, p. 20-24
- GEORGESCU I., *Coloniile germane din Dobrogea – O călătorie de Crăciun în Dobrogea la 1884 de dr. Carl Schuchhardt*, în *Analele Dobrogei*, Anul VII, Cernăuți, Institutul de Arte grafice și Ed. „Glasul Bucovinei”, 1926, p. 20-58
- GHEAȚĂ Anca, *Contribuții noi privind unele aspecte ale societății românești din Dobrogea în secolele XV-XIX*, în *Memoriile Secției de Științe Istorice*, Seria IV, Tom I, București, 1978
- IELENICZ M., BURCEA Nela, *Suprafețele de nivelare din Dobrogea de Nord*, în *Analele Universității București-Geografie*, vol. XLIX, București, Ed. University Publishing House, 2000
- IELENICZ M., N. Popescu, *Relieful Podișului Dobrogei – caracteristici și evoluție*, în *Analele Universității București - Geografie*, vol. XLXII, București, Ed. University Publishing House, 2003
- IORGA Nicolae, *Cele trei Dobrogi pe care le-am găsit; Sate și oameni din Dobrogea românească la 1859*, în *Analele Dobrogei*, Anul III, Nr.1, Constanța, Tipografiile „Albania”, 1922
- IORGA Nicolae, *Manuscris de la Azacław*, în *Analele Dobrogei*, Anul III. Nr. 3, Constanța, Tipografiile Victoria, 1922
- IONESCU delă BRAD Ion, *Excursie agricolă în câmpia Dobrogei*, trad. De F. Mihăilescu, în *Analele Dobrogei*, Anul III, Nr. 1, Constanța, Tipografia Albania, 1922
- MILETICI Lj., *Vechimea elementului bulgăresc în N-E Bulgariei și în Dobrogea*, în *Analele Dobrogei*, Anul III, Nr. 2, Constanța, Tipografia Albania, 1922, p. 189-199
- NEACȘA O., CĂLINESCU N., DUMA A., RĂDULESCU R., SUSAN V., SOARE E., *Variația vitezei vântului deasupra platformei continentale a Mării Negre, în zona litoralului românesc*, în: *Studii și Cercetări de Meteorologie*, vol. 3, INMH, București, 1989
- PĂCURARIU Mircea, *Viața creștină și organizarea bisericească în ținuturile Tomisului și Dunării de Jos de la începuturi până în anul 1864*, în: volumul *Arhiepiscopia Tomisului și Dunării de Jos în trecut și astăzi*, Galați, Ed. Arhiepiscopia Tomisului și Dunării de Jos, 1981
- PĂRÂU Steluța, ZAHARIA P., *Viața țăranimii din județul Tulcea la începutul secolului al XX-lea sub aspect istorico-etnografic*, în vol. *Peuce VIII*, Muzeul „Deltei Dunării”, 1980
- PETRICĂ Dumitra, *Cerna. Pagini de monografie locală*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2010
- POPESCU N., IELENICZ M., *Relieful Podișului Dobrogei – caracteristici și evoluție*, în: *Analele Universității București – Geografie*, București, Anul LII, 2003, p. 5-59
- RUS Călin, *Relațiile culturale din România – o perspectivă psiho-sociologică* în vol. *Interculturalitatea. Cercetări și perspective Românești*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujană, 2002
- ȘTIUCĂ Narcisa, *Istoria trăită și povestită*, în *Terra Promessa - Scurt istoric al comunității italiene din Dobrogea de nord*, Constanța, Ed. ExPonto, 2006
- VÂLSAN G., *Românii în Dobrogea* în: *Analele Dobrogei*, Anul I, Nr. 4, Constanța, Institutul de Arte grafice „Victoria”, 1920

Web-bibliografie:

*** Centrul de Resurse pentru diversitate etno-culturală, URL: www.edrc.ro

*** *Constituția României* nr. 429/2003, URL: <http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=339&idl=1>

*** *Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE.*, URL: <http://www.osce.org/node/14304>

- *** *Monitorul Oficial* Nr.82 din 4 mai 1995, URL: <http://www.dri.gov.ro/documents/lg%2033-1995.pdf>
- *** Pacte International ONU, URL: <http://fr.glosbe.com/fr/ro/pacte%20international%20ONU>
- BEAUMONT Frédéric, *Les Lipovènes du delta du Danube. Chronique d'une société théocratique russe des Balkans.*, *Balkanologie*, Vol. X, n° 1-2 | mai 2008, [En ligne], mis en ligne le 03 juin 2008. URL : <http://balkanologie.revues.org/394>.
- DUȘACOVA N., *Locuința tradițională lipovenească din spațiul pruto-nistrean și stânga nistrului (sec. XIX-încep. sec. XXI)*, Chișinău, 2012, URL: http://www.cnaa.md/files/theses/2012/21836/natalia_dusacova_abstract.pdf
- ENACHE George, *Cultul musulman din România în perioada interbelică și la începutul epocii comuniste legăturile cu musulmanii din Crimeea în ПІВДЕНЬ УКРАЇНИ: ЕТНОІСТОРИЧНИЙ, МОВНИЙ, КУЛЬТУРНИЙ ТА РЕЛІГІЙНИЙ ВИМІРИ*, "БМБ" Одеса, 2013, URL: http://histans.com/News/20130601001611/20130601001611_1.pdf#page=97
- GEERTZ C., *The interpretation of cultures*, Basic Books, New York, 2001, URL: http://books.google.ro/books?id=BZ1BmKEHti0C&pg=PA87&hl=ro&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false
- TAYLOR C., *Sources of the Self. The Making of the Modern Identity*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, URL: <http://books.google.ro/books?id=OYN88ArbxUAC&printsec=frontcover&q=Taylor+Sources+of+the+Self.+The+Making+of+the+Modern+Identity&hl=ro&sa=X&ei=v6V0UrvKK8K0tQavooDYBA&ved=0CDIQ6AEwAA#v=onepage&q=Taylor%20Sources%20of%20the%20Self.%20The%20Making%20of%20the%20Modern%20Identity&f=false>
- WEIGAND Gustav, *Vlacho-Meglen. Eine ethnographisch-philologische Untersuchung*, Leipzig, 1892, URL: <http://archive.org/stream/vlachomeglenein00weiggoog#page/n18/mode/2up>

Rezumat

Primele argumente privind necesitatea studierii relației majoritari-minoritari etnici în Dobrogea de Nord se conturează de la primele observații privind structura etnică a zonei. Având în vedere, pe de o parte circumstanțele istorice ce au modelat permanent peisajul uman din arealul studiat, prin mișcările de populație, prin colonizările spontane sau organizate de stat și pendulări de populație de o parte și de alta a Dunării, iar pe de altă parte poziția istorico-geografică privilegiată, cu drumuri (mai ales militare) trasate încă din perioada cuceririi romane de-a lungul fluviului și zonei litorale, coridor de trecere între două lumi diferite – Orient și Occident – nordul Dobrogei a fost în situația zonei de pasaj pentru majoritatea populațiilor care s-au perindat pe aici de-a lungul timpului.

Indiferent de specialitatea cercetătorului secolului XXI, care se apleacă asupra arealului Dobrogei de Nord, scrierile sale subliniază o civilizație rurală bazată pe fenomene de aculturație, caracterul multietnic, multiconfesional al zonei. Diversitatea etnografică din Dobrogea este un vast domeniu de cercetare și este rezultanta succesiunii de multe și mari civilizații: geto-dacică, celtică, romană, bizantină, otomană și europeană.

Având pe două laturi Dunărea și pe a treia Marea Neagră, Dobrogea putea fi folosită ca zonă strategică, fie pentru apărare, fie pentru consolidarea poziției după ce a fost luată în stăpânire. Drumul râurilor dinspre Carpați către Dunăre a alimentat, a menținut și a sporit elementul românesc în mod continuu în timp ce drumul mării a adus civilizația și colonizarea greacă, iar drumul stepelor din nord și al podișului din sud a fost utilizat de migratori, ocupanți vremelnici sau de durată, stăpânitori mai mult sau mai puțin civilizatori. Aceasta a dus și la o mare densitate istorică a pământului Dobrogei, studiată de arheologi. Constantin Brătescu în 1928 scotea în evidență o convergență a drumurilor către Dobrogea, provincie ocrotită sub aripa Dunării de Jos.

Confruntarea, trecerea atâtor seminții, succesiunea mai multor stăpâniri, conviețuirea îndelungată a mai multor neamuri au determinat pe de o parte păstrarea specificului unor etnii ca reacție de conservare, dar și interferențe firești realizate în timp fără voința comunităților, indivizilor de rând sau a liderilor.

Haotica dezvoltare a zonei înainte de 1877, multitudinea de populații care au locuit aici (unele sunt astăzi doar cifre în statistici sau nume pe crucile cimitirelor), fiecare având un mod de viață caracteristic și habitudini culturale variate, dispersarea localităților determinată de varietatea formelor de relief sunt doar câteva din dificultățile pe care cercetarea noastră a trebuit să le depășească.

În ce privește publicarea unor sinteze sau studii privind minoritățile naționale și respectiv problematica minorităților în România au fost încercate și în trecut. Cele asupra minorităților din Dobrogea sunt realizate sub forma unor studii sau articole cuprinse în seria *Analele Dobrogei*, în volumul de autor al lui M. D. Ionescu (1904) și în alte scrieri până în perioada comunistă. După 1990 se reiau cercetările privind minoritățile odată cu dezbaterile politice coroborate cu articolele din presa culturală și cotidiană. Se poate susține că dezvoltarea teoretică și apariția unei doctrine a minorităților naționale s-a produs într-o mare măsură ca reacție la evenimentele din spațiul politic. Primele articole în limba română care invocau principiile generale ale teoriei minorităților au apărut în revistele culturale post decembriste. Există o întreagă categorie de scrieri care combină analiza și militantismul prominoritar începând cu anii '90 până în prezent. Dintre acestea amintim

câteva cu referire la spațiul Dobrogei de Nord, contribuții care se vor regăsi citate și în capitolele ce urmează. Paula Popoiu a publicat încă din 2001 o lucrare complexă despre Dobrogea care cuprinde și un studiu asupra arhitecturii vernaculare. Autoarea a identificat și clasat formele arhetipale, cât și cunoașterea și relevarea a ceea ce se constituie ca identitate și specific dobrogean. De asemenea, în analiza monumentelor a ținut seama de opțiunea socială a comunității; *opțiunea etnică* a grupului stabilit într-un alt orizont cultural decât cel de origine și opțiunea condiționată de mediul fizic. Volumul *Repere dobrogene. Note și comentarii de teren* editat în urma proiectului „Coordonate ale conviețuirii multietnice în Dobrogea” coordonat de Narcisa Alexandra Știucă și derulat în 2001-2003 corobora cercetările specialiștilor de la Centrul Național pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale având ca tematică studiul obiceiurilor din ciclul familial (nașterea, nunta, înmormântare) și pe cel al sărbătorilor de peste an într-o abordare complexă de tip antropologic. În 2007, Steluța Pârâu, tratează în capitolul *Dobrogea – spațiu al locuirii interetnice și al multiculturalității* fenomene specifice locuirii interetnice identificând similitudini, diferențe, influențe și interferențe, aculturație, asupra spațiului de locuit și a portului popular, dar și aspecte ale interetnicității și interculturalității la familia etnic mixtă. Ofelia Văduva în 2010 a coordonat volumul *Valori identitare în Dobrogea – Hrana care unește și desparte*. Demersul științific pornește de la ideea că hrana locuitorilor Dobrogei reflectă comunicarea interculturală existentă în istoria acestui spațiu.

Aflată în permanentă schimbare socială, politică și economică, trecând de la proprietatea privată la etatizarea comunistă și iar la retrocedare, concesionare, dezvoltarea uneori forțată a turismului după ce, doar în câțiva ani aprox. 70% din suprafața județului Tulcea a fost declarată rezervație naturală de interes național; arealul dobrogean este în continuă transformare. Sunt noi reglementări frontaliere, apar instituții noi, fiecare cu reglementări și propriile corpuri de control. Perioada de preaderare și post-aderare UE a deschis noi oportunități de finanțare. În multe localități nord dobrogene, dincolo de caracteristicile etnice locale, în cercetările de teren de după 2003 am remarcat încercări de reanimare identitară, crearea, la inițiativa unor lideri comunitari, unor ansambluri folclorice, înființarea de asociații locale ale minorităților care au în statutul de organizare: posibilitatea de a învăța limba maternă și de a avea școli cu predare în această limbă, precum și alte instituții de educație și cultură în limba maternă; promovarea istoriei, culturii, obiceiurilor și tradițiilor etniei; editarea de publicații în limba maternă și dreptul de a avea edituri și tipografii proprii și acces la mass-media locală și centrală; cultivarea unor relații frățesti cu națiunea mamă, precum și cu diaspora, de care etnicii din România sunt legați prin comunitatea de limbă, prin tradiții culturale, istorice și spirituale, fără a leza loialitatea față de patria lor, România; efectuarea de studii și cercetări științifice privind istoria, folclorul, viața socială, religia, tradițiile și obiceiurile etnicilor din România. Toate aceste „inovații” se transmit prin intermediul statusurilor ajungând să aducă modificări în viața individului majoritar și/sau individului minoritar.

De asemenea, raportul minoritate-majoritate a trezit interesul mai multor specialiști sociologi, psihologi, istorici, antropologi ș.a. Modul cum au apărut grupurile minoritare, cum s-au dezvoltat, care sunt condițiile când un asemenea grup poate fi considerat minoritate națională și etnică, care sunt șansele membrilor acestuia să-și prezeve caracteristicile identitare specifice sunt subiecte tratate în diverse studii de specialitate. Ne propunem particularizarea acestor fenomene și prezentarea lor așa cum s-au manifestat și se manifestă ele în spațiul Dobrogei de Nord.

Simpla necunoaștere a „celuilalt” poate cauza, de foarte multe ori, neînțelegeri în relațiile din cadrul unei comunități. Materialul intitulat *Relația majoritari – minoritari în nordul Dobrogei*, dorește să contribuie la eliminarea acestui deficit de cunoaștere, prin oferirea de informații despre contribuția, în timp, a minorităților din zona mai sus menționată la formarea acestui ținut unic, dar și contextul realității complexe a societății de azi, reprezentată de coexistența diferitelor identități etnice și credințe. Este știut că pentru a supraviețui ca entitate culturală minoritățile naționale urmăresc permanent obținerea drepturilor egale cu cele ale majorității, dar totodată și dreptul de a avea libertatea de a-și păstra și dezvolta cultura specifică, la fel cum și majoritatea își păstrează și dezvoltă cultura proprie. Astfel, minoritățile naționale au nevoie nu doar de drepturi egale, ci și de acceptarea alterității lor, respectiv a dreptului de a fi diferite. Cunoașterea istoriei comune tuturor acelor care conviețuiesc de secole pe teritoriul actual al Dobrogei poate asigura acest aspect.

În ceea ce privește lucrarea de față putem afirma că rezultatele investigațiilor de teren, în cele opt localități ale Dobrogei de Nord care au constituit zona eșantion a cercetării noastre, aduc noi

informații asupra mutațiilor rapide din mediul rural. De asemenea, studierea arhivelor primăriilor combinată cu studierea arhivelor unor instituții și a izvoarelor arheologice a permis cunoașterea și înțelegerea circumstanțelor istorice de formare și evoluție a spațiului analizat. După o regionalizare a Dobrogei de Nord din punct de vedere geografic, sunt scoase în evidență raporturile etnice stabilite pe parcursul istoriei Dobrogei având drept ani de referință:

- 1878 – ca an ce a deschis perioada de accelerare și accentuare ireversibilă a elementului românesc;

- 1940 – ca an care a deschis o nouă perioadă de schimbări în structura etnică prin plecarea îndeosebi a bulgarilor și germanilor;

- 1989 – ca an ce a deschis posibilitatea afirmării/asumării identității etnice minoritare.

În acest context s-a simțit nevoia explicării sensului conceptual din perspectiva raportului majoritar-minoritar, teorii asupra construcției identității, conștiința etnică, sentimentul identității și apartenenței culturale, aculturație, alteritate, ș.a.

Comunitățile minorităților din mediul rural dobrogean și-au construit, pe parcursul secolului al XX-lea, propria identitate ca urmare a unor realități social-istorice după cum urmează: reducerea canalelor de informare etnoculturală cu etnosul matern, pierderea unor părți a tradițiilor culturale strămoșești, rezistența la influența culturii străine, interacțiunea dintre tradiție și inovație.

Primul capitol debutează cu delimitarea teritorială în funcție de diverse regionări. Astfel, (a) din punct de vedere geologic sintagma *Dobrogea de Nord* este utilizată ca sinonim pentru *Orogenul nord-dobrogean*, cu cele două unități tectonice: zona paleozoică a munților Măcin și zona triasică a Tulcei, ambele fiind acoperite în partea sudică a Dobrogei de Nord de către bazinul Babadag; (b) Din punct de vedere etnografic și în virtutea zonării și subzonării etnografice a României, Dobrogea de Nord se suprapune din punct de vedere teritorial județului Tulcea, având ca subzonă distinctă Delta Dunării. (c) Din punct de vedere istoriografic Dobrogea de Nord /*Severna Dobrogea* (în bulgară) desemnează teritoriul alcătuit din județele Tulcea și Constanța, fiind delimitată astfel de Dobrogea de Sud (numită generic Cadrilater și alcătuită din fostele județe Caliacra și Durostor). În literatura de specialitate a epocii de la începutul și mijlocul secolului al XX-lea apare și sub numele de Dobrogea Veche, în opoziție cu Dobrogea Nouă (Cadrilaterul), anexată României în 1913.

În acest studiu aria cercetată și prezentată sub denumirea de Dobrogea de Nord respectă perspectiva regionării etnografice, suprapunându-se unității administrative a județului Tulcea.

Privită în ansamblul său, Dobrogea de Nord este alcătuită din punct de vedere geografic din două mari unități morfostructurale, contrastante prin morfologia, altitudinea, geneza și vârsta lor – *Podișul Dobrogei* (Podișul Dobrogei de Nord și Podișul Dobrogei Centrale) pe de-o parte, *Lunca Dunării, Delta Dunării, Câmpia Dunării și Complexul lagunar Razelm* pe de altă parte. Fiecare unitate a fost prezentată în studiul nostru având în vedere elementele componente, aspecte geologice și geomorfologice, hidrografie, climatologie, pedologie, biodiversitate dar și rețeaua de așezări.

În capitolul al II-lea – Cadrul istoric. Succesiunea locuirii – pentru a putea face observații asupra populației din arealul studiat, am apelat, inițial, la o serie de surse documentare valoroase precum: Arhiva Muzeului de Istorie și Arheologie din cadrul Institutului de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea, reviste din seria *Analele Dobrogei*, volume colective precum *Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească. 1878-1928, Călători străini despre țările române și La Dobroudja*, precum și volume de autori dintre care amintim: C-tin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, Gh. Ștefan (coord.), ***Izvoare privind istoria României***, A. Rădulescu și I. Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea*, Al. Suceveanu și Al. Barnea, *La Dobroudja romaine*.

Astfel, a fost posibil, structurarea capitolului pe mai multe problematici. Unul din subcapitole a avut în vedere configurația populației din mediul rural ce se contura în Dobrogea de Nord înainte de 1877, refăcută după datele interne sau de proveniență străină publicate de: K.F. Peters – *Grundlinien zur Geographie und Geologie der Dobroudjscha*; C. Allard – *La Bulgarie orientale, Mission médicale*; Yohann Hinz, *Das wandernde Siebenbürgen*. Kronstadt în 1876, Eugène Pittard – Professeur d'Anthropologie à l'Université de Genève, *La Roumanie- Valachie-Moldavie-Dobroudja*, Paris în 1917; Vasile Stoica în lucrarea *The Dobrogea – The roumanians and their lands*, New York, 1919, Al. P. Arbore, N. Iorga, *La Dobrogea Roumaine* (1919), C. Brătescu, I. Ionescu, Lj. Miletici

(1922), I. Georgescu (1926), Luca Ionescu (1904), B. Cotov (1921), C. Kelly (1998), Alexandr Varona (2002), și care era formată din români, bulgari, germani, ruși, ucraineni, găgăuzi, cerchezi.

După 14 Noiembrie 1878, data semnării actului oficial prin care Dobrogea este integrată statului român, zona cunoaște o perioadă de dezvoltare și modernizare. În acest context elementul românesc crește, iar cel musulman prin plecări succesive se diminuează. Islamizarea Dobrogei nu a avut loc.

Principalele evenimente istorice cu implicații în modificarea structurii populației și transformarea habitatului Dobrogei sunt: războaiele balcanice, primul război mondial și revizuirea frontierelor României în anul 1940, al doilea război mondial urmat de instaurarea regimului comunist, revoluția din 1989, integrarea României în Uniunea Europeană la 1 ianuarie 2007.

Modernizarea economică și reîncadrarea Dobrogei în circuitele de dezvoltare ale României și Europei de după 1878 sunt elemente care au comportat mai întâi o reorganizare administrativă, apoi elaborarea legilor care să impulsioneze colonizarea populației românești prin împrumut și prin acordarea unor înlesniri cum ar fi: asistență gratuită pentru construirea locuinței, vânzarea de materiale de construcție mai ieftine, acordarea unor avantaje legate de practicarea agriculturii. S-au înregistrat astfel dezvoltarea zonei, înființarea de noi așezări (exemple pentru arealul studiat: Făgărașul Nou, Ardealu, Carmen Sylva actual Crișan anul înființării 1894 ș.a.) Colonizarea cu români impulsionată prin legi (ex. Legea organică din 1880, Legea pentru reglarea proprietăților imobiliare din Dobrogea din 3 aprilie 1882, *Legea pentru organizarea judecătorească din Dobrogea* din 30 martie 1886, Legea de împrumut și proprietate a luptătorilor din războiul de la 1877-1878 promulgată la 2 aprilie 1903, Regulamentul pentru organizarea serviciului domenal din Dobrogea din 22 aprilie 1903,) și ajutoare date celor care se stabileau aici pentru a-și construi case și a lucra pământul, va determina o creștere spectaculoasă a zonei și implicit modificarea peisajului etnografic. Se dezvoltă rapid așezările rurale vechi și se înființează unele noi. Orașele devin adevărate centre economice, sociale, culturale ce oferă modele pentru mediul rural această influență s-a manifestat în vestimentație, arhitectură, mobilier, etc.

Cadrilaterul s-a dezvoltat ca parte a statului român în componența căruia a intrat după cel de-al doilea război balcanic (1913) și până în 1940, când revizuirea granițelor României, după dictatul de la Viena, a determinat anexarea acestuia de către Bulgaria. După 1940 s-a produs schimbul de populație prin strămutarea sau repatrierea bulgarilor și venirea aromânilor, românilor și meglenoromânilor colonizați în Cadrilater după 1925.

În urma colonizărilor libere sau oficiale densitatea populației crește de la 5-6 locuitori pe km² (1878) la cca 10-14 (1880-1900) respectiv 25 locuitori pe km² în 1913.

Între anii 1878 și 1918 documentele vremii studiate în arhiva Serviciului Județean Tulcea reflectă eforturile de modernizare și colonizare ale Dobrogei, dorința autorităților statului român de a rezolva problemele întâmpinate de localnicii români, bulgari, turci, tătari, germani, italieni, greci. La 1880 se înregistrau, conform statisticii, 85.685 locuitori ai județului Tulcea din care 25.248 erau români, 21.402 bulgari, 2955 germani, 9730 turco-tătari, pentru restul de 26350 nu este menționată etnia, iar la 1900 124.429 din care 50.243 români, 26.617 bulgari, 5.532 turco-tătari (scăderea numărului de etnici turco-tătari s-a datorat repatrierilor), 4.233 germani.

Primul război mondial a adus cu sine noi distrugerii provocate de armatele germane, bulgare și turcești. Arealul studiat era sub administrația armatei a III-a bulgare, al cărei comportament asupra populației a fost deosebit de ostil. Au fost distruse arhive și școli românești, iar populația românească a fost supusă unui tratament deosebit de aspru, care a avut drept consecință firească diminuarea numărului de locuitori români, situație remediată după război prin reîntoarcerea țăranilor la vetrele părăsite.

După războiul din 1916-1918 mulți veterani au venit în Dobrogea pentru pământ și au întărit astfel elementul românesc. Important în dezvoltarea și amplificarea românismului a fost și legea împrumutului din 1921.

Am considerat important să studiem evoluția economică a zonei în secolul al XX-lea considerând-o un element ce aduce noi înțelesuri asupra relației majoritari-minoritari etnici.

Schimbările ce au avut loc ca urmare a aplicării tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940, în urma căruia populația bulgară a evacuat în județul Tulcea 55.854 ha teren agricol și 6.268 gospodării rurale. Au fost colonizați în județul Tulcea 8000 de familii de români (îndeosebi aromâni și meglenoromâni), așa cum aflăm din studierea Arhivelor Naționale, Serviciul

Județean Tulcea, Fondul Prefecturii Județului Tulcea, Serv. Administrativ. Legea nr. 912 din noiembrie 1947 privind recolonizarea Dobrogei împroprietărea coloniștii cu loturi între 5 și 10 ha și o gospodărie (casă și curte) în raport cu mărimea proprietății deținute în Cadrilater înainte de septembrie 1940.

S-a creat, astfel, o situație aparte în satele cu populație bulgărească care au devenit după anul 1945 așezări cu populație predominant aromânească. Aceste sate și-au păstrat până la sfârșitul secolului al XX-lea structura, forma, tipul de gospodărie, aromânii intervenind asupra caracteristicilor inițiale pe măsură ce familiile lor au prosperat. Populație venită din sudul Peninsulei Balcanice, aromânii sunt de origine latină, ei formând împreună cu populația romanizată de la nordul Dunării un tot al latinității orientale. Principalele ocupații din satele aromânești rămân și astăzi agricultura și păstoritul. În ceea ce privește păstoritul, aromânii mai păstrează din tradițiile tipului de transhumanță practicat în locurile de baștină: modul de organizare al turmei, plata ciobanului, asocierea proprietarilor de turme, iar în structura gospodăriei se observă că nu se detașează în mod deosebit construcții-anexe pentru adăpostul animalelor. Se cresc îndeosebi oi dar și capre, fie în sistem de îngrijire liber (fără păzitor), în perimetrul satului – pentru cei cu un număr redus de animale, fie în sistem de creștere în turmă vara și, aparte, acasă, iarna. Îngrijirea în turmă a oilor de către ciobanii tocmiți la începutul fiecărui an, se practică și astăzi.

Treptat, începând din 1965, aromânii, foarte receptivi la modificările ce au loc în societatea românească, părăsesc în număr mare majoritatea localităților rurale în care se stabiliseră inițial, preferându-le pe cele urbane din apropiere (Tulcea, Constanța). Aceste deplasări definitive au avut drept consecință fie distrugerea unui mare număr de gospodării părăsite sau chiar a unui cartier întreg (Caugagia, Lăstuni), fie popularea lor cu lucrători agricoli veniți din Moldova (N. Bălcescu).

În 1926 meglenii sunt strămutați în mai multe localități din județul Durostor, iar după 1940, în urma schimbului de populație, meglenoromânii sunt repartizați în localitatea Cerna.

Subcapitolul **Sistemul legislativ al drepturilor minorităților** aduce noi informații asupra temei abordate. Prin adoptarea Legii nr. 86 din 6 februarie 1945, emisă de Regele Mihai, publicat în *Monitorul Oficial* nr. 30 din 7 februarie 1945, autoritățile comunale și județene din zonele cu peste 30% populație minoritară acceptau orice scripte și orice declarație în limba minorității fără traducere. Statul român asigura învățământul în limba maternă în școlile primare, secundare și superioare. La examene limba folosită era cea în care s-au predat disciplinele de studiu. Minoritățile au fost încurajate să revină la manifestările identitare. În toate localitățile unde trăiau ucrainenii au fost înființate școli elementare în care învățământul se desfășura în limba ucraineană (ex. Letea, Sf. Gheorghe, Caraorman). Arhivele școlilor din respectivele localități păstrează cataloagele scrise în limba ucraineană din acele vremuri.

Sfârșitul celui de-al doilea război mondial a marcat restrângerea comunităților grecești prin confiscarea abuzivă a bunurilor și supunerea unui regim orientat spre asimilarea forțată.

Anii 1960 au adus trecerea de la principiile internaționalismului proletar la sistemul național caracteristic comunismului, ca proiect asimilaționist. Dirijismul politic a dus la schimbări în toate domeniile. La instaurarea comunismului Dobrogea rurală se afla într-o situație specială din punct de vedere al proprietății funciare. Datorită densității scăzute avea cea mai mare resursă funciară pe cap de locuitor, dar cu un nivel tehnologic și o productivitate scăzute. Structura de organizare a satului, peisajul rural a fost modificat.

În ciuda legislației privitoare la drepturile minorităților naționale, având standarde înalte practica național-comunismului a afectat sever statutul comunităților minoritare în deceniile opt și nouă.

Perioada postcomunistă aduce noi provocări la adresa satului tradițional și noi schimbări în structura etnică a satului dobrogean.

Pe fondul legislativ nou la nivel de drept internațional s-a creat un sistem internațional de protecție a drepturilor minorităților naționale: *Declarația privind Drepturile Persoanelor aparținând Minorităților Naționale sau Etnice, Religioase sau Lingvistice*, adoptată prin Rezoluția Adunării Generale a ONU 47/135 din 18 decembrie 1992 și *Documentul Reuniunii de la Copenhaga a Conferinței pentru dimensiunea umană a CSCE (Commission on Security and Cooperation in Europe)* sunt documente ce au generat o serie de modificări legislative și la nivelul României.

De asemenea este important de menționat faptul că România, prin Legea Nr. 33 din 29 aprilie 1995, a aderat la o serie de drepturi ale minorităților.

Cadrul instituțional legat de protecția minorităților naționale este constituit astăzi, astfel: (a) la nivel guvernamental – Departamentul pentru Relații Interetnice (DRI) și departamentele specializate pentru minorități din cadrul unor ministere precum Ministerul Educației și Cercetării, Ministerul Culturii și Cultelor, etc.; DRI are ca atribuții elaborarea politicilor guvernamentale pentru minorități, propunerea unor acte normative în domeniul protecției minorităților și urmărirea punerii în practică a reglementărilor legale și a politicilor din acest domeniu; (b) Consiliul Minorităților Naționale (CMN) – a rezultat din reorganizarea, în 1997, a fostului Consiliu pentru Minoritățile Naționale, creat la 6 aprilie 1993 ca organ consultativ al Guvernului având ca scop relaționarea Guvernului cu organizațiile legal constituite ale cetățenilor aparținând minorităților naționale; conform statutului face propuneri privind repartizarea fondurilor alocate în bugetul de stat pentru protecția minorităților, elaborează proiecte de îmbunătățire a cadrului legislativ din domeniul specific, înaintează către Guvern solicitări pentru măsuri cu caracter administrativ și financiar necesare îndeplinirii competențelor sale; (c) Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării (CNCD) – propune instituirea, în condițiile legii, a unor acțiuni sau a unor măsuri speciale pentru protecția persoanelor și categoriilor de persoane, propune Guvernului proiecte de acte normative în domeniul său de activitate colaborează cu autoritățile publice competente în vederea armonizării legislației interne cu normele internaționale în materie de nediscriminare, colaborează cu alte autorități publice pentru asigurarea eliminării tuturor formelor de discriminare, urmărește punerea în practică a dispozițiilor normative ce privesc nediscriminarea, primește petiții și sesizări referitoare la încălcarea dispozițiilor normative referitoare la principiul egalității și nediscriminării, le analizează, adoptă măsurile corespunzătoare și comunică răspunsul reclamanților (pot fi persoane fizice și juridice) elaborează studii privind respectarea principiului egalității și nediscriminării, publică materiale în domeniu, colaborează cu organizațiile nonguvernamentale care au ca scop protecția drepturilor omului, constată și sancționează contravențiile prevăzute de Ordonanța Guvernului nr.37/2000; (d) Avocatul Poporului – a fost înființat în 1997 prin Legea nr. 35/1997 pentru a proteja drepturile și libertățile cetățenilor împotriva abuzului sau ingerințelor autorităților publice.

Toate aceste tratate, norme, legi pe care Guvernul le-a emis după '90 au permis organizarea administrativă a grupurilor etnice. S-au format partide politice care să reprezinte interesele unor minorități. S-au putut manifesta liber elitele culturale, politice, economice, administrative ale minorităților naționale. Aceste organizații s-au extins prin organizarea de filiale județene, municipale și comunele.

Subcapitolul ***Identitatea religioasă a etniilor*** prezintă mărturii ale practicării: *cultului creștin ortodox* de majoritatea locuitorilor din cele mai vechi timpuri așa cum le-am găsit în studiile lui G. Ilinoiu, A. Rădulescu, Victor Baumann, Mircea Păcurariu; *Cultului romano-catolic* practicat în general de italieni și germani; *cultului creștin de rit vechi* avându-i ca reprezentanți pe lipoveni (pentru a detalia normele acestui cult am consultat autori precum Melchisedek, Alexandr Varona, Filip Ipatiov, Victor Vascenco), *cultului baptist*, *cultului adventist*, *creștinii după evanghelie*, ***cultului musulman*** practicat în Dobrogea de turci, tătari și unii țigani, *cultului mozaic*, dar și alte manifestări religioase disidente.

Considerăm că datele colectate în urma recensămintelor pot avea erori, ele fiind influențate de dreptul la *privatitate comunitară* și obligația celorlalți de a o respecta, de corectitudinea relațiilor interetnice, sau a funcționarului care completează chestionarul, etc. Cu toate acestea sunt informații ce nu pot fi ignorate într-un studiu asupra populației și de aceea le-am acordat o atenție deosebită.

De asemenea, am considerat ***clasificarea așezărilor rurale din Dobrogea de Nord după 1878 pe criteriul etnic*** importantă pentru acest areal, străbătut și populat pe perioade mai mici sau mai mari de diverse etnii, pentru a facilita analize viitoare.

Capitolul III: Sate eșantion, debutează cu prezentarea metodologiei utilizate în cercetare. Analiza structurii și dinamicii unui areal din perspectiva relației majoritari-minoritari se poate realiza în două moduri: fie plecând de la cea mai mică unitate cu identitar cultural (individul) și ajungând la grup, mulțime de grupuri și în final întregul teritoriu cercetat, fie descompunând grupul văzut ca întreg într-un complex de etnii de diverse niveluri, interconectate în mod sistemic.

Eșantionarea itemilor s-a realizat cantitativ și calitativ. Principalele probleme în procesul de eșantionare a subiecților au apărut în momentul în care am încercat includerea de itemi din toate straturile sociale, dar am constatat pe teren disponibilitate doar din partea anumitor indivizi. Cercetarea minorităților a fost influențată de următorii indici de accesibilitate: educația, situația socială, abilitățile lingvistice. Este, de asemenea, de luat în calcul faptul că s-a dorit obținerea maximului de informație despre comunitate în minimum de timp alocat convorbirii. Este posibil ca dorind să placă, să fascineze, uneori subiecții filtrează informația despre sine și despre comunitatea căreia îi aparțin, construiesc cu orice preț o identitate socială pozitivă care poate deforma și deturna conținutul autentic al prezentării de sine. Este posibil ca nedeținând codurile de comunicare proprii unei intimități culturale (*cultural intimacy* după M. Herzfeld) la nivelul analizei să apară neadevăruri datorate în mare parte exaltării informatorului la momentul respectiv. De aceea s-a revenit la itemi/informatori cu diferite prilejuri.

Referitor la cercetarea etnologică, Narcisa Știucă (2007) sublinia printre altele, imposibilitatea cercetării fenomenului folcloric fără cercetare directă, de teren, cu *caracter instituționalizat*. Autoare consideră succesul unei anchete de teren influențat de angajarea relațiilor interpersonale și de comunicare: sociabilitatea și flexibilitatea, respectul și aprecierea valorilor *Celuilalt*, tactul și răbdarea.

Pentru realizarea acestui capitol, din rațiuni economice în completarea chestionarelor s-au folosit informații dobândite în campanii de cercetare realizate în proiectele:

a) *Promovarea participativă a multiethnicității dobrogene*; finanțat de Fundațiile Charles Stewart Mott și King Boudoin prin Centrul de Resurse pentru Diversitate Culturală, Cluj – Napoca, (aug. – nov. 2003) – consultant muzeograf.

b) *Dobrogea zonă de locuire interetnică*, finanțat de AFCN (aprilie-octombrie 2007)

c) *DOBROCULT. Protejarea, dezvoltarea și promovarea produselor culturale cu relevanta la nivel european, în scopul dezvoltării durabile a spațiului rural din zona Dobrogei*, finanțat de Ministerul Educației și Cercetării; ROR – Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”; ROR – ICEM Tulcea; ROR – Institutul National de Cercetare-Dezvoltare Marină „Grigore Antipa” Constanța (INCD); UOC – Universitatea Ovidius Constanța (2006-2008), cercetător Institutul de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea.

d) *PUZZLE*, finanțat cu sprijinul Comisiei Europene prin Programul Anul European al Dialogului Intercultural 2008 și al Ministerului Culturii și Cultelor, derulat de RNMR (mai- august 2008), cercetător/muzeograf.

e) *Mozaic etnic*, finanțat AFCN (aprilie - octombrie 2008), cercetător/muzeograf.

f) *MEMOCULT. Memoria culturală a colectivității*, finanțat AFCN (aprilie-octombrie 2010), cercetător/muzeograf.

g) *REGIOCULT/ Identități culturale în România și Republica Moldova*, finanțat prin Programul Operațional Comun România-Ucraina-Republica Moldova 2007-2013, finanțat de Uniunea Europeană prin intermediul Instrumentului European de Vecinătate și Parteneriat; co-finanțat de statele participante în program (30 martie 2011 - 29 martie 2012), derulat de ICEM Tulcea și partenerii săi; consultant local/cercetător România.

h) *Armonia conviețuirii în formare profesională*, co-finanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013 (ianuarie-mai 2012; iulie-septembrie 2013), expert pe termen scurt –muzeograf.

În cercetarea desfășurată în județul Tulcea s-a avut în vedere clasificarea satelor în funcție de componenta etnică realizată în capitolul anterior. Astfel, s-au selectat următoarele comune:

- **Beidaud** aflată în zona Podișului Casimcei este una din localitățile din care după 1940 au plecat bulgarii și s-au așezat aromâni;

- **Cerna** – așezare situată în zona de contact dintre Munții Măcinului și aria depresionară, una din cele mai mari comune ale zonei, după 1940 au plecat bulgarii și s-au așezat meglenoromâni;

- **Greci** – localitate situată la poalele Munților Măcin, singura localitate rurală din Dobrogea de Nord cu etnici italieni;

- **Izvoarele** – se află în depresiunea Izvoarele – Alba, componentă a Podișul Niculițel-Trestenic, este singura localitate rurală din Dobrogea de Nord cu etnici greci;

- **Jurilovca** – localitate de pe malul vestic al Lacului Razelm cu etnici ruși-lipoveni;

- **Mahmudia** – se situează pe malul drept al Dunării, în zona de racord dintre Dealurile Tulcei (Dealurile Beștepe) și îngusta luncă a Dunării ce se dezvoltă pe malul brațului Sfântu Gheorghe, reprezentând *o poartă de intrare* în Delta Dunării, aici s-au așezat în timp diferite grupuri etnice astăzi formează comunități etnice alături de români, rușii-lipoveni, ucrainenii și turcii (ultimele două aproape de dizolvare);

- **Murighiol** – are un relief variat (întinderi de apă și zone mlăștinoase – în sud; câmpie și trepte litorale cu relief de dune; dealurile Tulcei desfășurate de-a lungul Dunării), fiind situată pe malul brațului Sfântu Gheorghe, aici s-au așezat în timp ucrainenii, turcii și tătari.

- **Slava Cercheză** și Slava Rusă (localitate componentă a comunei Slava Cercheză) sunt singurele așezări ruso-lipovenești din Dobrogea care nu sunt situate în proximitatea unor unități hidrografice majore, ci sunt situate în partea central-estică a Podișului Babadag, în subunitatea Podișului Slavelor, pe cursul văii râului Slava, într-o zonă pitorească, înconjurată de dealuri cu păduri de foioase.

Pentru fiecare comună s-au completat informații privind: *localizare și cadru natural, istoricul așezării și populația, structura așezării și gospodăria, ocupații și meșteșuguri, portul popular, alimentația, obiceiuri – sărbători – viața socială.*

Pentru realizarea analizei conceptuale am consultat volumele publicate de Carmel Camilleri (1998), T. Cozma (2001), M. Segalen (2002), Achim Mihu (2002), G. Ferréol, G. Jucquois (2005), P. Bonte, M. Izard, (2007), P. Dobrescu, A. Bargaoanu, N. Corbu (2007), N. Saramandu, M. Nevaci (2009), A. Gavriluic (2011), dar și articole coroborate în volumele *Psihologie socială – Aspecte contemporane* (1996), *Euromentor. Studii despre educație* (2010) termeni precum: **etnie-etnicitate, minoritate, aculturație, alteritatea, globalizarea/ mondializarea, dialogul intercultural, multilingvismul.**

Conviețuirea și schimbul între culturi s-a realizat urmând pattern-uri culturale, atitudinale și comportamentale. Existența omului nu poate fi gândită și realizată în afara grupurilor sau interacțiunilor sociale.

Clifford Geertz (2001) definea cultura ca pattern-ul transmis istoric al înțelesurilor întrupate în simboluri, oferind răspunsuri la problemele vieții, precum și mijloace sau modele de interacțiune cu mediul, de interrelaționare, orientând individul printr-un sistem de tradiții religioase și folclorice. „In any case, the culture concept to which I adhere has neither multiple referents nor, so far as I can see, any unusual ambiguity: it denotes an historically transmitted pattern of meanings embodied in symbols, a system of inherited conceptions expressed in symbolic forms by means of which men communicate, perpetuate, and develop their knowledge about and attitudes toward life.”

Fiecare membru al unei societăți este modelat și format după structurile societății în care trăiește și, uneori, după criterii ce scapă voinței și controlului conștient al individului. Din prima clipă a existenței sale copilul este introdus într-o realitate modelată social ce există în mod obiectiv, independent de voința și existența nou-născutului. Ființă umană pornește la drum condusă de familia sa, intră într-un labirint al relațiilor sociale prin intermediul cărora își însușește și interiorizează valori fundamentale comune, simboluri, reprezentări colective, așteptări, modele comportamentale, scheme de relaționare considerate bune în câmpul social al ființării sale, în relațiile pe care le stabilește cu membrii comunității/societății în care trăiește.

În viața tradițională, etapele ciclului vieții sunt marcate prin diverse ritualuri care evidențiază momentele importante, momente ce presupun transformări în viața individului. Modul de desfășurare al acestor ritualuri este stabilit de familie, grup sau societate ca întreg. Acest sistem controlează modul în care se face tranziția și asigură pregătirea adecvată a individului în trecerea de la o etapă la alta.

În modernitate procesul nu este la fel de simplu și clar. Sursele de informare sunt multiple și adesea contradictorii încercând să capteze atenția individului sugerându-i ce comportament să imite, ce căi de acțiune sunt importante și ce semnificație să atribuie evenimentelor.

Cercetările acestor fenomene de formare a omului în funcție de mediul în care se dezvoltă (familie, societate) au determinat dezvoltarea unor adevărate teorii care în știința comunicării sunt grupate sub denumirea de *teoriile influenței directe și indirecte.*

Din perspectiva populației minoritare, prin **socializare** se dobândesc calitățile necesare pentru a putea comunica, gândi, rezolva probleme folosind tehnici acceptate de întreaga comunitate și în general pentru a realiza modalitățile unice de adaptare la mediul personal. Din punct de vedere al populației majoritare, socializarea își aduce membri la un anumit nivel de conformare, astfel încât ordinea socială, caracterul ei previzibil și continuitatea societății să poată fi menținută.

Procesul de dobândire prin care noii membri ai unei societăți interiorizează toate aspectele culturii lor este denumit de către antropologi cu ajutorul termenului *enculturare*.

De asemenea, prin intermediul procesului de enculturație, se împrumută inferențe de bază, cele mai multe implicite, referitoare la toate aspectele interacțiunii cu mediul sociocultural înconjurător, interpretăm tot ceea ce ne înconjoară și interacționăm în funcție de experiențele noastre fundamentale. Una dintre cele mai importante funcții ale culturii este aceea de a genera sens experienței, de a atribui un rost traseului nostru biografic, pe baza reperelor valorice ale societății, și cuprinde destinul social al individului.

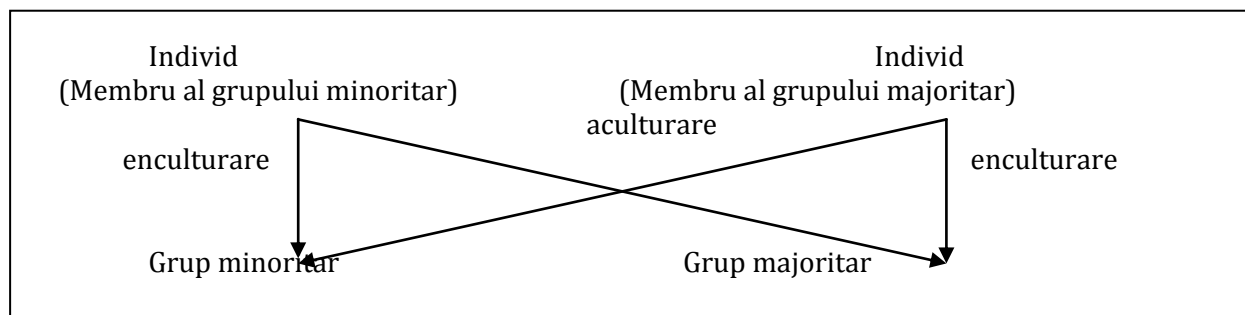
În prezent, după cum afirmă C. Geertz, societățile monoculturale sunt deja un fenomen istoric datat, căci sunt imposibil de menținut din pricina liberei circulații a oamenilor pe întregul cuprins al lumii. Astfel, „apar *societățile mozaic* în care elemente ale culturii autohtone se îmbină (uneori insesizabil) cu aspecte ale culturii altor grupuri”. *Societățile multiculturale* sunt societăți sociale plurale, în care diferitele straturi etnice, confesionale, generaționale se alătură în cadrul unui context istoric determinat. Disponibilitatea reciprocă a grupurilor implicate este una pasivă, rutinieră, angajată fără prea multe relații consistente de schimb și cooperare. Această aglutinare a reperelor axiologice nu exclude existența unui set comun de valori și principii legate de identitatea civică, dincolo de identitatea etnică sau religioasă.

Comunitățile interculturale includ grupuri etnice, religioase, culturale care nu numai conviețuiesc în același spațiu dar au învățat și să cultive relații deschise de interacțiune, reciproc recompensatoare, respectând valorile, tradițiile și modurile de viață ale fiecăruia.

Urmând o discriminare semantică clarificatoare sugerată de Charles Taylor (1998) *multiculturalul* descrie specificul interacțiunii dintre actanți sociali (indivizi singulari sau grupuri) care trăiesc unii alături de ceilalți (registru dominant este caracterul mixat, adiționat al legăturii identitare), spre deosebire de *intercultural*, care circumscrie interacțiunile în care actanți ce relaționează trăiesc unii împreună cu ceilalți (registru dominant fiind cel al partajării, schimbului și negocierii identitare).

Propunem folosirea termenului *enculturare* pentru a defini procesul prin care individul din grupul etnic minoritar își dobândește tradițiile, limba, utilizarea artefactului material și întreaga colecție de legende mituri, folclor și crezuri populare. Dacă oamenii trec de la un grup la altul, are loc procesul numit *aculturare* prin care individul dobândește credințele *Celuilalt* printr-o resocializare a sa.

Aceste procese sunt explicate de următoarea schemă:

În ambele cazuri individul este supus unui proces de învățare/dobândire de noi forme de comportament care în studiile de specialitate sunt explicate de *teoria modelării*. Pe scurt, acest proces constă în mai multe etape, care pot fi rezumate în următorii termeni:

- individul (membru al grupului minoritar sau majoritar; *observatorul*) observă un individ aparținând celui alt grup (*modelul*);

- *observatorul* se identifică cu *modelul*, adică începe să creadă că este la fel ca și modelul, dorește să fie ca modelul sau consideră modelul atractiv și demn de a fi imitat;
- observatorul conștientizează că acel comportament observat sau descris va fi funcțional. Adică, persoana ajunge să creadă că acel comportament va aduce rezultatul dorit, dacă este imitat într-o anumită situație.
- Individul își amintește acțiunile modelului, atunci când se confruntă cu împrejurări relevante și reproduce comportamentul ca reacție la acea situație.
- Urmează executarea acțiunii reprodusă în situația relevantă de stimuli, îi aduce individului satisfacție, consolidând legătura dintre el și noul grup.

Apar două situații: una în care individul reproduce întocmai comportamentul dobândit și atunci rezultă fenomene de *aculturație* și alta în care individul reproduce parțial comportamentul și atunci intervine *alterarea*.

Asimilarea se referă la fuziunea culturală în care două grupuri se amestecă astfel încât devin o singură entitate. În acest caz, granițele grupului devin mai permeabile.

Sociologul american Milton G. Gordon (1964) distinge șapte dimensiuni ale asimilării: culturală, structurală, maritală, de identificare, atitudine receptivă (absența prejudecății), comportament receptiv (absența discriminării) și atitudine civică (absența conflictului de valori și de putere).

Asimilarea este naturală atunci când are loc în relațiile directe dintre grupurile etnice eterogene. Ea apare din nevoia de consolidare a vieții sociale, economice și culturale comune. Căsătoriile mixte sunt calea principală de realizare a asimilării naturale.

Există și asimilarea forțată, un sistem de măsuri guvernamentale sau politice privind învățământul, cultura și alte sectoare ale vieții sociale ce au ca scop accelerarea artificială a proceselor de asimilare prin reprimarea sau limitarea în utilizarea limbii și în exprimarea valorilor culturii minorităților. În acest sens menționăm un aspect surprins în localitatea Mahmudia începând cu anii 1950 când după cum declară învățătoarea Albineț Ecaterina: „am început alfabetizarea și cu cei mici și cu cei mari. Mi-a fost greu căci cei mai mulți lipoveni nu știau deloc românește, dar au învățat repede că au vrut și erau deștepți.”

Gabriel Tarde (sociolog francez, autorul unor studii de referință pentru cercetătorii științelor comunicării. Amintim volumele: „Les lois de l'imitation sociale” (Legile imitației sociale) (1890), „*La logique sociale*” (Logica socială) (1894), „L'opposition universelle” (Opoziția universală) (1895), „Le public et la foule” (Publicul și mulțimea), „L'opinion et la conversation” (Opinia și conversația)-1901. Terry N. Clark îl numea în 1969 „*Unul dintre primii trei sociologi ai Franței din secolul al XIX-lea*”), elaborează o teorie de cercetare a influențelor sociale manifestate între indivizii membrii unui grup pornind de la trei categorii principale: **invenția/inovația, imitația și opoziția**. Autorul consideră *imitația* procesul fundamental de difuzare a inovației, în opinia sa, *imitația* presupune **acceptarea**, chiar dacă nu se reduce la ea, imitația însemnând și un efort suplimentar de „a fi la fel” sau de „a face la fel”.

Evident, aceste etape ale dezvoltării sunt strâns legate între ele și, în fond, alcătuiesc un tot, un model explicativ circular. Invențiile – creațiile indivizilor talentați (de cele mai multe ori aparținând elitelor) – sunt diseminate în sistemul social prin intermediul procesului de imitație, asemenea valurilor concentrice pe suprafața unui lac; valul se propagă până spre limitele lacului, în cazul nostru ale sistemului, dacă între timp nu întâlnește alte valuri, care sunt rezultatul altei invenții. Din întâlnirea lor poate rezulta o nouă invenție, care, la rândul ei, este supusă unui proces de imitație, până când „valul” pe care îl generează întâlnește alt obstacol ș.a.m.d.

Examinarea acestor trei procese, cu deosebire a modului în care operează ele în cadrul grupurilor, fie ele majoritare sau minoritare, prezintă pentru demersul nostru o importanță specială, ajutându-ne să demonstrăm legătura existentă între membri grupului și modul în care are loc difuzarea unei inovații/invenții (materială sau imaterială). Astăzi specialiștii în comunicare o numesc **teoria difuzării**.

Invenția/inovația este punctul de plecare al acestui pattern circular al dezvoltării. Termenul de invenție este utilizat în sensul său cel mai larg. Pe măsură ce societatea este mai avansată și se desprinde de constrângerile naturale, inovația devine un factor esențial al dezvoltării. Sunt două

principii care guvernează activitatea de creație – principiul *acumulării* și al *substituirii*. O descoperire apare pe fondul acumulărilor anterioare. Chiar și cele mai importante descoperiri sunt strâns condiționate de altele, de mai mică importanță, dar care o întemeiază și o fac posibilă. Cele mai frecvente creații sunt cele care combină într-o sinteză nouă elementele deja acumulate. În același timp, sunt invenții care substituie ceea ce a fost până atunci, care inaugurează o nouă direcție, un nou tip de evoluție. Sunt mai multe condiții favorizante ale inovației la nivel social, consideră Gabriel Tarde, din care amintim *stratificarea socială*, pentru că asigură timp liber pentru elitele sociale și permite o comunicare strânsă între ele. Elitele fiind de multe ori cele care acumulează și difuzează inovațiile. De asemenea, elitele sunt sursă de modele pentru restul societății.

Divizarea invențiilor/inovațiilor în cele care substituie și cele care cumulează îl conduce pe Tarde la două tipuri de logici: invențiile care se substituie întră în concurență cu cele anterioare și instituie o „logică a duelului”; cele care sunt rezultatul unor acumulări pot funcționa fără a le înlocui pe cele anterioare, au o natură complementară și conduc la o „logică a conviețuirii”. Istoria societăților, precizează sociologul, este o suită de „dueluri logice”. Un exemplu, la nivelul celor două etnii avute în vedere, ar fi „disputa” între pânda de casă și cea industrială. Românii au renunțat mai greu la pânda țesută pe când rușii-lipoveni nu au avut asemenea nostalgii, aceasta și pentru că veneau în Dobrogea dintr-o zonă unde pânda industrială era utilizată deja.

Tarde este preocupat de relația dintre invenții și numărul acestora, pe de o parte, și impactul lor social, pe de alta. El subliniază, folosind termenii vremii, că societatea are nevoie de o perioadă de asimilare, de un răgaz pentru a se obișnui cu noutatea presupusă de o invenție. Existența prea multor invenții, difuzarea lor rapidă pot duce la tensiuni, la dificultăți de acomodare, la respingerea nu numai a inovației, ci chiar a ideii de inovație. Foarte important este că sesizând complexitatea acestei relații, sociologul francez vorbește pe perioade de timp mari de un gen de alternanță: perioade de mare frecvență și intensitate a inovației sunt urmate de altele menite să „raționalizeze” folosirea lor, demers foarte important și pentru stabilitatea și, am spune noi, pentru confortul social. Un exemplu verosimil la nivelul societății contemporane românești constă în deschiderea finanțărilor externe nerambursabile care a generat un număr mare de invenții (proiecte). Societatea românească este încă în perioada de asimilare a acestor invenții și la nivelul unor anumite statusuri sociale (ex. *profesiunea, educația, vârsta, poziția într-un grup*), sunt neînțelese și chiar respinse.

De cele mai multe ori aceste inovații au apărut ca o formă obligatorie de adaptare a purtătorilor vechii culturi la noile condiții de existență socială și economică (elemente lingvistice, materiale industriale utilizate la confecționarea costumului tradițional, materiale de construcție a casei etc.).

Un moment crucial, aș spune, în dezvoltarea identității etnice în Dobrogea postdecembristă a fost crearea cadrului legislativ și conturarea unui sistem de protecție a minorităților naționale. Pe acest fond legislativ s-au constituit mai întâi organizațiile non-guvernamentale: Comunitatea Rușilor-Lipoveni din România(1990), Uniunea Democrată Turcă Musulmană din România (29 decembrie 1989) scindată apoi în o sciziune în cadrul comunității turco-tătare din țara noastră, ca urmare a creării Uniunii Minoritare Etnice Turce din România (U.M.E.T.R.) și a Uniunii Democrată Turcă din România (UDTR), Uniunea grecilor din România astăzi cu numele de Uniunea Elenă din România (1990), Uniunea Ucrainenilor din România, Asociația Italienilor din România, ș.a. Aceste asociații au ca obiective principale păstrarea limbii, păstrarea și dezvoltarea identității etnice.

Pe lângă aceste formațiuni un rol deosebit de important pentru formarea/păstrarea identitarului etnic l-a avut și îl are biserica.

Considerăm în demersul nostru, liderii respectivelor asociații aparținând minorităților fiind *elita* generatoare de idei/inovații acceptată de toți membri etniei și care a generat la nivelul comunicării cu membrii societății ***influențe directe și indirecte***.

Existența unor programe cu finanțare externă nerambursabilă ce se adresează minorităților au condus în ultimii ani la organizarea de festivaluri multietnice, acțiuni culturale de tipul „Zilele multietnicității” etc. care au generat, la rândul lor, o efervescență în comunitățile sătești. Asistăm astfel la adevărate creații vestimentare, muzicale, de gastronomie a căror proveniență este greu de stabilit.

De asemenea, dezvoltarea turismului în zona Dobrogei reprezintă un motiv de conser-vare și chiar de reinventare a tradițiilor lipovenești prin implicarea localnicilor, uneori organizați în *ansambluri artistice*, în prezentarea unor programe artistice pentru turiști.

Nu este ușor să faci distincția între invenția propriu zisă și primele stagii ale **imitației**, mai ales când este vorba despre invențiile nonștiințifice, cum ar fi modul de petrecere a timpului liber, alimentația ș.a. Elitele inovează dar și conservă. O elită este sursă de inovații, dar și de modele de comportament. De îndată ce o elită încetează să asigure conducerea în acest sens mai complex, declinul este inevitabil. Unitatea unei societăți – unitatea de convingeri, de atitudini fundamentale – provine și din capacitatea elitei de a fi cu adevărat o sursă de imitație. Aceasta pentru că în mediul rural încă funcționează „judecata satului” sau „gura satului”.

O altă condiție favorizantă este însăși comunicarea ca „antecedent al creației”. Cu cât este mai mare izolarea, cu atât numărul de invenții scade, precizează Tarde. Într-o comunitate închisă canalele de penetrare a inovației fiind reduse.

Una dintre cele mai importante „legi” prin care **imitația** duce la răspândirea unei **inovații** este formulată tot de Tarde: *cu cât o inovație este mai apropiată de alte lucruri deja imitate și, deci, instituționalizate, cu atât are șanse mai mari să fie la rândul ei imitată*. Este ușor să accepți plugul de fier după ce l-ai utilizat pe cel de lemn; sau telefonul mobil după ce ai utilizat unul fix. Cu cât o invenție este mai aproape de dominantele unei culturi cu atât are mai multe șanse să fie imitată și invers: cu cât ea este mai depărtată de aceste dominate cu atât șansele de a fi preluată scad. De exemplu preluarea unor compoziții muzicale sau a unor elemente vestimentare.

În mod logic invenția se transmite dinspre locul creației spre cercurile mai apropiate, urmând ca, după aceea, să cuprindă cercuri tot mai depărtate. Din punct de vedere al individului, imitația este mai întâi filtrată mental și sufletește. Procesul de imitație se declanșează în interiorul său, prin examene intelectuale și afective complexe. După aceea, pune în mișcare resorturi materiale care să susțină preluarea, însușirea inovației respective. Nu copiază forma, ci mai întâi trebuie să fie pătruns de acea idee, de spiritul cuprins într-un proiect sau a unui mod de viață.

În mod normal, trebuia să se declanșeze un proces de imitație dinspre majoritate spre minoritate, sunt însă situații când imitația se produce invers, adică dinspre minoritate spre majoritate cum ar fi preluarea de către români a «băii lipovenești».

Un alt tip de lege „extralogică” este aceea potrivit căreia imitațiile se transmit prin intermediul statusurilor: ele coboară de la statusurile superioare (elite din punct de vedere *profesional, educațional, elite într-un grup social*) către cele inferioare. De exemplu activitatea desfășurată de asociația Comunității Rușilor Lipoveni din România a generat, considerăm noi, necesitatea înființării în teritoriu de noi ansambluri artistice lipovenești, dar stabilirea repertoriului a revenit membrilor comunității respective. Aceștia au înțeles uneori să interpreteze melodii cântate în spațiul românesc traducând versurile în limba rusă.

Prin imitație, societatea se omogenizează, cunoaște procese interferente care o ajută să progreseze.

Activismul local manifestat de liderii comunității, fie ei etnici majoritari sau minoritari, cu scopul de a implica întreaga comunitate se manifestă prin: eforturi administrative de a atrage fonduri și de a mobiliza resursele autohtone; încercările de a prospera realizând pe lângă activitățile tradiționale proiecte economice, proiecte de dezvoltare locală profitabile; organizarea unor evenimente care să motiveze asocierea și participarea voluntară la acțiuni comune cu efecte benefice asupra întregii comunități.

Efectul acestor inițiative locale se observă mai mult în acțiunile cu caracter social instituționalizat. La nivelul manifestărilor sociale tradiționale din viața de familie (nuntă, botez, înmormântare, clacă ș.a.) se observă că ajutorul între oamenii din sat se manifestă mai mult în virtutea relațiilor de rudenie și de vecinătate. Târgurile organizate săptămânal reunesc comercianți locali din satele vecine precum și din județele limitrofe. Pe lângă funcțiile sale comerciale și economice are rolul de a aduna oamenii la un loc, de a prilejui apropierea și comunicarea. Hramul bisericii este de asemenea prilej de întâlnire a tuturor membrilor comunității. Dacă la slujbă participă cei uniți prin credință la ospețele de după participă toți doritorii.

Conform teoriei disonanței : dacă o invenție este prea depărtată de obișnuințele anterioare și zdruncină confortul nostru, atunci ea are toate șansele să fie respinsă.

Opoziția ia forma unei adaptări la condițiile schimbătoare ale mediului. Dacă ne folosim de exemplul valurilor concentrice prin care se difuzează o inovație, am putea spune că atunci când un val, de fapt procesul de imitație simbolizat de el, este mult mai puternic decât valul pe care îl întâlnește, atunci se produce o înghițire a valului mic, costurile fiind minime. Esențial este că opoziția nu este neapărat negativă, că ea prilejuiește procese adaptative extrem de importante, examinări și reexaminări ale ideilor aflate în conflict, îmbogățiri care conduc la o consolidare de fond a pozițiilor ce se întâlnesc în cadrul raporturilor de opoziție. Am putea considera o astfel de situație la nivelul comunităților de turci și tătari care deși sunt uniți de aceleași credințe la nivel instituțional au preferat să se organizeze separat.

Dincolo de aceste teorii cu care operează științele comunicării, în urma investigațiilor de teren desfășurate în satele eșantion, am considerat că în prezent putem face o analiză a relației majoritari-minoritari din perspectiva etnologică la nivelul raportului români – ruși-lipoveni. Au fost analizate aspecte etno-lingvistice, portul popular, arhitectura, alimentația, sistemul obiceiurilor tradiționale.

Studiul se încheie prin trasarea câtorva concluzii din care amintim următoarele. Principalele evenimente istorice care au generat structura etnică a Dobrogei de astăzi sunt: războaiele balcanice, primul război mondial și revizuirea frontierelor României în anul 1940, al doilea război mondial urmat de instaurarea regimului comunist, revoluția din 1989, integrarea României în Uniunea Europeană la 1 ianuarie 2007.

Modernizarea economică și reîncadrarea Dobrogei în circuitele de dezvoltare ale României și Europei de după 1878 sunt elemente care au comportat mai întâi o reorganizare administrativă, apoi elaborarea legilor care să impulsioneze colonizarea populației românești prin împrumut și prin acordarea unor înlesniri cum ar fi: asistență gratuită pentru construirea locuinței, vânzarea de materiale de construcție mai ieftine, acordarea unor avantaje legate de practicarea agriculturii. Legea organică din 1880 proclama că toți locuitorii Dobrogei sunt egali înaintea legii, se bucură de toate drepturile cetățenești și pot fi numiți în funcții, fără deosebire de origine și religie.

La 1880 se înregistrau, conform statisticii, 85.685 locuitori ai județului Tulcea din care 25.248 erau români, 21.402 bulgari, 2955 germani, 9730 turco-tătari, pentru restul de 26350 nu este menționată etnia, iar la 1900 124.429 din care 50.243 români, 26.617 bulgari, 5.532 turco-tătari (scăderea numărului de etnici turco-tătari s-a datorat repatrierilor), 4.233 germani.

Legea de împrumut a luptătorilor din războiul de la 1877-1878 promulgată la 2 aprilie 1903 oferea celor în drept loc de casă (2000 m) și teren de cultură (8 ha), scutiri de impozite pe 5 ani, materiale de construcție pentru case, inventar agricol. Pământul astfel obținut nu putea fi înstrăinat timp de 30 de ani. În 1912 ofițerilor participanți la războiul de independență și urmașilor lor li se dădea posibilitatea de a cumpăra în Dobrogea locuri de pământ cultivabil până la 150 ha. Acest fapt explică creșterea demografică înregistrată în perioada imediată.

Cadrilaterul s-a dezvoltat ca parte a statului român în componența căruia a intrat după cel de al doilea război balcanic (1913) și până în 1940, când revizuirea granițelor României, după dictatul de la Viena, a determinat anexarea acestuia de către Bulgaria. După 1940 s-a produs schimbul de populație prin strămutarea sau repatrierea bulgarilor și venirea aromânilor, românilor și meglenoromânilor colonizați în Cadrilater după 1925.

În urma colonizărilor libere sau oficiale densitatea populației a crescut de la 5-6 locuitori pe km² (1878) la cca 10-14 (1880-1900) respectiv 25 locuitori pe km² în 1913.

Din punct de vedere etnic și mai ales al distribuției minorităților în satele nord dobrogene, erau în perioada 1878-1940:

1) **Sate monoetnice:**

(a) *Sate românești* (români dicieni – Dăeni, Văcăreni, Turcoaia, Luncavița, Garvăn, ș.a; români mocani – Făgărașu Nou, C.A.Rosetti, Casimcea, Rahmanu, Topolog, ș.a) și (b) *Sate lipovenești* (Slava Rusă, Carcaliu, Sarichioi, Sfiștofca, Periprava)

2) **Sate multietnice**, în care, pe lângă populația băștinașă românească, s-au succedat în timp diverse etnii:

(a) *Sate cu populație eterogenă* – Murighiol, Mahmudia, Izvoarele, Greci, Chilia Veche, Sf.Gheorghe.

(b) *Sate cu populație predominant turcească și tătărăscă* până la retragerea lor: Alba – Accadân, Turda – Armutli, Lunca – Canlibugeac, Cagagia, Minerii – Câșla, Fântâna Oilor – Coium

Punar, Cloșca – Dautcea, Horia – Ortachioi. Vechea structură etnică se modifică prin sosirea moldovenilor, muntenilor și bulgarilor în locul turcilor.

(c) *Sate cu bulgari* – Zebil, Ceamurlia de Jos, Sălcioara, Vișina, N. Bălcescu, Lăstuni, Panduru, Baia, Iulia, Beidaud.

(d) *Sate cu lipoveni* – Slava Cercheză, Jurilovca, ș.a.

(e) *Sate cu germani* (cu „mahala nemțească”) – Malcoci, Ciucurova, Cataloi, Atmagea.

(f) *Sate cu ucraineni*: Dunavățu de Sus și Dunavățu de Jos, Sf. Gheorghe, Murighiol, Prislav (Nufărul), Pârlita (Victoria), Caraorman, Ciucurova, Telița, Igliza, Tulcea Veche, Azacław (I. C. Brătianu), Crișan.

Ca urmare a aplicării tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940, populația bulgară a evacuat în județul Tulcea 55.854 ha teren agricol și 6.268 gospodării rurale. Au fost colonizați în județul Tulcea 8000 de familii (români, aromâni, meglenoromâni). Legea nr. 912 din noiembrie 1947 privind recolonizarea Dobrogei împovără coloniștii cu loturi între 5 și 10 ha și o gospodărie (casă și curte) în raport cu mărimea proprietății deținute în Cadrilater înainte de septembrie 1940.

După anul 1940 transformările sociale, economice determină mutații și în cadrul compoziției etnice a satelor, astfel încât pentru această perioadă stabilim:

1) ***Sate monoetnice*** – (a) ***Sate românești*** (*români dicieni* – Dăeni, Garvăn, Luncavița, Turcoaia, Văcăreni ș.a.; *români mocani* – Făgărașu Nou, C.A. Rosetti, Casimcea, Rahmanu, Topolog ș.a.; *sate aromânești* – Beidaud, Sarighiol de Deal, Ceamurlia de Sus, Vasile Alecsandri, Stejaru, Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu, Lăstuni) și (b) ***Sate lipovenesti*** (Slava Rusă, Carcaliu, Sarichioi, Sfiștofca, Periprava).

2) ***Sate multietnice***, (a) *Sate cu populație eterogenă* (Mahmudia, Ciucurova, Murighiol, Chilia Veche, Sf. Gheorghe, Izvoarele, Greci, Crișan); b) *Sate cu populație majoritar lipovenească* întâlnim la Slava Cercheză, Jurilovca, ș.a.

Cadrul legislativ prominar creat prin adoptarea Statutului Naționalităților Minoritare în 1945 codifica noua viziune internaționalistă a puterii instalate în România și asigura standarde formale înalte pentru drepturile minorităților naționale. Minoritățile au fost încurajate să revină la manifestările identitare. În toate localitățile unde trăiau ucrainenii au fost înființate școli elementare în care învățământul se desfășura în limba ucraineană (ex. Letea, Sf. Gheorghe, Caraorman).

Sfârșitul celui de-al doilea război mondial a marcat restrângerea comunităților grecești prin confiscarea abuzivă a bunurilor și supunerea unui regim orientat spre asimilarea forțată.

Anii 1960 au adus trecerea de la principiile internaționalismului proletar la sistemul național caracteristic comunismului, ca proiect asimilaționist. Dirijismul politic a dus la schimbări în toate domeniile. La instaurarea comunismului Dobrogea rurală se afla într-o situație specială din punct de vedere al proprietății funciare. Datorită densității scăzute avea cea mai mare resursă funciară pe cap de locuitor, dar cu un nivel tehnologic și o productivitate scăzute. Structura de organizare a satului, peisajul rural a fost modificat.

În ciuda legislației privitoare la drepturile minorităților naționale, având standarde înalte practica național-comunismului a afectat sever statutul comunităților minoritare în deceniile opt și nouă.

Perioada postcomunistă aduce noi provocări la adresa satului tradițional și noi schimbări în structura etnică a satului dobrogean.

Pe fondul legislativ nou la nivel de drept internațional s-a creat un sistem internațional de protecție a drepturilor minorităților naționale: *Declarația privind Drepturile Persoanelor aparținând Minorităților Naționale sau Etnice, Religioase sau Lingvistice*, adoptată prin Rezoluția Adunării Generale a ONU 47/135 din 18 decembrie 1992 și *Documentul Reuniunii de la Copenhaga a Conferinței pentru dimensiunea umană a CSCE (Commission on Security and Cooperation in Europe)* sunt documente ce au generat o serie de modificări legislative și la nivelul României. *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice* (PIDCP) este un tratat internațional multilateral, semnat și de România, permite oricărei persoane aparținând unei minorități naționale, etnice, lingvistice sau religioase să înainteze plângeri, singură sau împreună cu alți membri ai comunității, împotriva oricărui stat ce a semnat Protocolul Opțional. De asemenea, România a aderat la o serie de drepturi ale minorităților dintre care amintim încurajarea utilizării și a limbii minoritare pentru denumirile locale, pentru denumirile străzilor și alte indicații topografice

destinate publicului; încurajează participarea persoanelor aparținând minorităților naționale la viața culturală, socială și economică și la treburile publice, în special la acelea care le privesc direct ș.a.

Cadrul instituțional legat de protecția minorităților naționale este constituit astăzi, la nivel guvernamental, prin Departamentul pentru Relații Interetnice (DRI) și departamentele specializate pentru minorități din cadrul unor ministere precum Ministerul Educației și Cercetării, Ministerul Culturii și Cultelor, etc; cu rol consultativ al Guvernului a fost creat Consiliul Minorităților Naționale (CMN); pentru propunerea de legi pentru protecția persoanelor și categoriilor de persoane a fost creat Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării (CNCD) și pentru a proteja drepturile și libertățile cetățenilor împotriva abuzului sau ingerințelor autorităților publice a fost înființat în 1997 Avocatul Poporului. Toate aceste tratate, norme, legi pe care Guvernul le-a emis după '90 au permis organizarea administrativă a grupurilor etnice. S-au format partide politice care să reprezinte interesele unor minorități. S-au putut manifesta liber elitele culturale, politice, economice, administrative ale minorităților naționale. S-au creat organizații la nivel național ce s-au extins prin organizarea de filiale județene, municipale și comunele.

Astăzi, pentru a fi grup minoritar nu e suficient să aparții unui grup social, el trebuie să îndeplinească mai multe criterii: să fie reprezentat politic; atitudinea membrilor majorității să se caracterizeze printr-un set de norme care valorizează negativ anumite trăsături fizice sau culturale specifice; minoritatea să aibă conștiința identității sale; a fi membru al respectivei minorități nu presupune alegere, ci este un dat; se caracterizează prin endogamie. Naționalismul etnic se identifică prin: rădăcini comune, moștenire, atașament emoțional, unitate prin statut, regula majorității etnice, fraternitate, națiunea creează persoana. Fiind în strânsă legătură cu naționalismul civic care se identifică prin: lege, alegere, atașament rațional, unitate prin consimțământ, pluralism democratic, libertate, persoana creează națiunea.

Evoluția societății, după 1989, a produs o schimbare de atitudine a liderilor minorităților, ce a condus la *invenții/ inovații, imitații și opoziții*, care s-au difuzat printre membri grupului. Activismul local este prezent la liderii minoritari cu scopul de a implica întreaga comunitate în diverse activități.

Efectul acestor inițiative locale se observă mai mult în acțiunile cu caracter social instituționalizat. La nivelul manifestărilor sociale tradiționale din viața de familie (nuntă, botez, înmormântare, clacă ș.a.) se observă că ajutorul între oamenii din sat se manifestă mai mult în virtutea relațiilor de rudenie și de vecinătate. Principalul criteriu fiind: „vin eu la tine ca să vii și tu la mine” sau „am dat să fie primit”. În comunitățile multietnice vom întâlni, de exemplu la nunta lipovenească și vecini sau prieteni români, turci, ucraineni, precum la *Sünnet*, nunta de băiat/ nunta de botez a băiatului, din comunitatea turcească vor participa și copiii veciniilor români care vin cu daruri la sărbătorit; sau: vecina româncă va împărți ouă roșii și cozonac la vecina musulmană și va mânca baclavale și sarailie la *Bairamul dulce* de la turci; căci așa o cere tradiția universală a reciprocității darului.

Abstract

First arguments regarding necessity of studying the relationship of ethnic majority- minority in Northern Dobruja arise with the first observations on the ethnic structure of the area. Considering, on the one hand the historical circumstances that have permanently developed the human landscape of the researched area, through natural or state-organized colonizations, and permanent movement of population on either side of the Danube River, and on the other hand, the privileged historical-geographical position, with roads (mostly military), built since the Roman conquest of the river and coastal zone, passage between two different worlds - East and West - Northern Dobruja was a transit area for majority of populations that have been crossed this territory in different periods.

Regardless the specialty of researcher from 21st century, which studies this region, his writings emphasize the rural civilization based on phenomena of acculturation, multiethnic and multireligious character of the area. Ethnographic diversity of Dobruja is a vast area of research and is the resultant of succession of many and important civilizations: Dacian, Celtic, Roman, Byzantine, Ottoman, and European.

Being surrounded on two sides by Danube and on the third by Black Sea, Dobruja could be used as a strategic area, either for defence or for strengthening the position after it was taken into possession. The roads of rivers from Carpathian Mountains to Danube fed, maintained and enhanced the Romanian element continuously while the presence of the sea brought the Greek colonization and civilization, and the Northern Steppes and Southern Plateau were used by migrants, temporary or long-term occupants, more or less civilizing leaders. These aspects led to a high historical density of Dobruja, studied by archaeologists. In 1928 Constantin Brătescu emphasized a convergence of roads to Dobruja, province protected by the Lower Danube "wing".

The confrontation, the passage of so many populations, the succession of several authorities, the long coexistence of several nations have determined, on the one hand, to maintain particulars of certain ethnic groups as a reaction of preservation, but also natural interferences concluded in time despite of communities, individuals or leaders will.

The chaotic development of the area before 1877, the multitude of populations who lived here (some of them are today only numbers in statistics or names on the crosses of cemeteries), each having a characteristic way of life and various cultural habits, the dispersion of localities determined by the variety of forms of relief are just few of the difficulties that our research had to override.

The publication of summaries or studies concerning the national minorities and the minority issues in Romania was tried in the past. Those regarding minorities in Dobruja was published in the form of studies or articles contained in the *Annals of Dobruja*, in the volume of M. D. Ionescu (1904) and other printings until the Communist era. After 1990 the research on minorities has been resumed together with the political debates and in conjunction with cultural and daily media articles. It can be said that the theoretical development and the appearance of a doctrine of national minorities occurred in response to events from the political space. The first articles in Romanian language that invoked general principles of minority theory was published in cultural magazines after Communism. There is an entire category of writings that combines analysis and pro-minority militancy from the 1990s up till now. Among these we mention some works in reference to the Northern Dobruja, contributions that will be quoted in the next chapters. Paula Popoiu published since 2001 a complex volume about Dobruja which includes a study about vernacular architecture. The author identified and classified both the archetypal forms and the knowledge and revealing of

what represents the identity of this space. In the analysis of monuments, she taken account of the *ethnic option* of the group, set in another cultural horizon than the native one, and the alternative/choice conditioned by the environment. The volume *Dobrujan marks – Notes and Comments on the Field (Repere dobrogene – Note și comentarii de teren)*, published as a result of the project "Coordinates of the multi-ethnic cohabitation in Dobruja", coordinated by Narcisa Alexandra Știuța and implemented in 2001-2003, corroborated the researches of specialists from the National Center for the Conservation and Promotion of Traditional Culture, having as thematics the study of customs from the life-cycle (birth, wedding, funeral) and of annual holidays, in a complex anthropological approach. In 2007, Steluța Pârâu speaks in the chapter *Dobruja – space of interethnic living and of multiculturalism* about specific phenomena of interethnic living, identifying similarities, differences, influences and interferences, acculturation, of living space and folk costume, but also aspects of interethnicity and interculturalism observed in mixed ethnic families. Ofelia Văduva coordinated in 2010 the volume *Identity values in Dobruja – The feed that unites and separates (Valori identitare în Dobrogea – Hrana care unește și desparte)*. This scientific approach starts from the idea that the feed of inhabitants from Dobruja reveal the intercultural communication existent in the history of this space.

The Dobrujan area was in a continuous transformation, situated in a permanent social, political and economic changing, moving from private property to Communist nationalization and back again to restitution and concession, and today, experiencing the development of tourism, sometimes forced, after that about 70% of county surface was declared reservation of national interest.

Here are new border regulations, appear new institutions, each with their own rules and control structures. The period of pre- and post-accession European Union opened new opportunities for funding. We noted in field after 2003, that in many localities from Northern Dobruja, beyond the local ethnic characteristics, attempts of identity revival, creation, at the initiative of some community leaders, of folk ensembles, the establishment of local associations of minorities who have in the organisation status: the opportunity to learn their mother tongue and to have schools with tuition in their language, as well as other institutions of education and culture in their mother tongue; the promotion of history, culture, customs and traditions of the ethnic group; the printing of publications in the native language and the right to have their own publishing companies and typographies and access to the local and central media; the development of brotherly relationships with the motherland, as well as with the diaspora, of which ethnic people from Romania are united through language community and cultural, historical and spiritual traditions, without harming the loyalty to their country, Romania; the writing of studies and scientific researches about the history, folklore, social life, religion, traditions and customs of ethnic people from Romania. All of these "innovations" are transmitted through statuses and are producing alterations in the life of the individual belonging to majority and/or to minority.

Also, the ratio minority-majority has awakened the interest of several specialists, sociologists, psychologists, historians, anthropologists and others. Topics researched in various studies are various, like: the way how minority groups have arised, how they developed, which are the conditions that a group can be considered a national and ethnic minority, what are the chances of members to preserve the specific identity characteristics. We propose the customization of these phenomena and their presentation as they manifested and they manifest in the space of Northern Dobruja.

Simple ignorance of the "Other" may often cause misunderstandings in the relations inside a community. This study named *The Relation between Majority – Minority in Northern Dobruja*, wishes to contribute to the elimination of this deficit of knowledge, by providing information about contribution, over time, of the minorities in this area in the formation of this unique territory, but also the context of the complex reality of today's society, represented by the coexistence of different ethnic identities and beliefs. It is known that to survive as a cultural entity, the national minorities permanently pursue the obtaining of equal rights to those owned by the majority, but also the right to have the freedom to maintain and develop their culture, just as the majority maintains and develops its own culture. So, national minorities need not just equal rights but also the acceptance of otherness, respectively the right to be different. The knowledge of common history of all those who cohabit for centuries on the present territory of Dobruja can ensure this.

In regard to the present paper we can say that the results of field investigations in the eight localities from Northern Dobruja, which were considered representative sample for our research, bring new information about the rapid mutation in the countryside. Also, the studying of archives of mayoralties combined with the studying of archives of institutions and of archaeological sources allowed the knowledge and understanding of the historical circumstances of formation and evolution of the area. After a geographical regionalization of Northern Dobruja, we emphasized the ethnic relations established throughout the history of Dobruja, having as years of reference:

- 1878 – as the year that opened a period of accelerating and irreversible emphasis of the Romanian element;
- 1940 – as year that opened a new period of changes in the ethnic structure through the departure of the Bulgarians and Germans;
- 1989 – as the year that opened the possibility to affirm / assume the ethnic minority identity.

In this context, we felt the need to explain the conceptual meaning from the perspective of the majority-minority ratio, theories on the construction of ethnic identity, ethnic consciousness, the feeling of identity and cultural belonging, acculturation, alterity etc.

Minority communities from the Dobrujan countryside have built their own identity as a result of some socio-historical realities as follows: the reduction of channels of ethno-cultural information with the *mother ethnos*, the loss of some elements of cultural traditions, the resistance to the influence of foreign culture, the interaction between tradition and innovation.

The first chapter starts with the territorial delimitation according to various regionalizations. Thus, (a) in terms of geologic perspective, the phrase *Northern Dobruja* is used as a synonym for *Northern Dobruja Orogene*, with two tectonic units: the Paleozoic area of Măcin Mountains and the Triassic area of Tulcea, both being covered in the southern part of Northern Dobruja by the Babadag Basin; (b) From the ethnographic perspective and by virtue of the ethnographic zoning and sub-zoning of Romania, Northern Dobruja overlaps in terms of territory with Tulcea County, with the distinctive sub-area of Danube Delta. (c) From the historiography perspective, Northern Dobruja/*Severna Dobruja* (in Bulgarian) designates the territory comprising the counties of Tulcea and Constanța, being bounded by Southern Dobruja (named *Cadrilater/ Quadrilateral* and composed by the former counties Caliacra and Durostor). In the specialty literature of the early and mid 20th century, this territory appears under the name of *Old Dobruja*, in opposition to the *New Dobruja* (Southern Dobruja / Cadrilater), annexed by Romania in 1913.

In this study the area researched and presented under the name of Northern Dobruja follows the perspective of ethnographic regionalization, overlapping with the administrative unit of Tulcea County.

In general terms, Northern Dobruja is comprised, by geographic perspective, of two main morphostructural units, contrasting through morphology, altitude, genesis and their age – *Dobruja Plateau* (Northern Dobruja Plateau and Central Dobruja Plateau) on the one hand, and *Danube Meadow, Danube Delta, Danube Plain and Razelm lagoon Complex*, on the other hand. Each unit was presented in our study considering the component elements, geological and geomorphological aspects, hydrography, climatology, pedology, biodiversity but also the network of settlements.

In the second chapter – *Historical Framework. The succession of habitation* – in order to be able to make observations on population from the studied area, we used, initially, some valuable documentary sources such as: Archives of the Museum of History and Archaeology, part of the Institute of Eco-Museum Research from Tulcea, journals from the *Dobruja Annals (Analele Dobrogei)* series, collective volumes such as *Dobruja. Fifty years of Romanian life. 1878-1928 (Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească. 1878-1928)*, *Foreign travelers about the Romanian States (Călători străini despre țările române)* and *La Dobroudja*, and volumes of authors, such as: C-tin C. Giurescu, *History of Romanians (Istoria Românilor)*, Gh. Ștefan (coordinator), *Sources on the History of Romania (Izvoare privind istoria României)*, A. Rădulescu and I. Bitoleanu, *History of Romanians between Danube and Sea. Dobruja (Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea)*, Al. Suceveanu and Al. Barnea, *La Dobroudja romaine*.

Thus, it was possible the structuring of chapter on several issues. One of subchapters speaks about the configuration of rural population from Northern Dobruja before 1877, reconstituted after internal data or foreign data published by K.F. Peters – *Grundlinien zur Geographie und Geologie der Dobroudscha*; C. Allard – *La Bulgarie orientale, Mission médicale*; Yohann Hinz, *Das wandernde Siebenbürgen*, Kronstadt, 1876, Eugène Pittard, *La Roumanie – Valachie-Moldavie-Dobroudja*, Paris, 1917; Vasile Stoica, *The Dobrogea – The roumanians and their lands*, New York, 1919, Al. P Arbore, N. Iorga, *La Dobrogea Roumaine* (1919), C. Brătescu, I. Ionescu, Lj. Miletici (1922), I. Georgescu (1926), Luca Ionescu (1904), B. Cotov (1921), C. Kelly (1998), Alexandr Varona (2002), which was constituted by Romanians, Bulgarians, Germans, Russians, Ukrainians, Gagauzians, Circassians.

After 14th of November 1878, the date of signing the official act through Dobruja was integrated into the Romanian State, the area experienced a period of development and modernization. In this context, the Romanian element increases and the Muslim one diminishes through successive departures. The Islamisation campaign in Dobruja didn't have the desired effect. The main historical events with implications in changing the structure of the population and transformation of habitat of Dobruja are: the Balkan wars, World War I and the revision of borders of Romania in 1940, World War II, followed by the establishment of the Communist regime, the Revolution from 1989, integration of Romania into the European Union on 1 January 2007.

The economic modernization and reframing of Dobruja in the circuits of development of Romania and Europe after 1878 are elements who involved, in first time, an administrative reorganization, and then drafting legislation that could encourage the colonization of the Romanian population through appropriation and by granting facilities such as: free assistance for the construction of housing, the sale of cheaper building materials, granting of advantages related to the practice of agriculture. In these conditions were observed the development of area, the establishment of new settlements (examples for the studied area: Făgărașul Nou, Ardealu, Carmen Sylva – today Crișan, established in 1894 etc.). The colonization with Romanians was impelled by laws (e.g. *The Organic Law* of 1880, other laws from 3 April 1882, 30 March 1886, 2 April 1903, 22 April 1903) and the aids given to those who settled here to build houses and work the land will cause a spectacular development of the area and thereby the change of architectural landscape. The rural settlements grow fast and new ones are established. Cities become true economic, social and cultural centres that offer models for rural space. This influence was manifested in architecture, clothing, furniture etc.

Between 1878 and 1918, documents of the time, studied at the Service of Archives of Tulcea County, reflect the efforts of modernization and colonization of Dobruja, the wish of the Romanian authorities to solve the problems of local communities of Romanians, Bulgarians, Turks, Tatars, Germans, Italians, Greeks. In 1880 were registered Tulcea County, according to statistics, 85.685 inhabitants from which 25.248 were Romanians, 21.402 Bulgarians, 2955 Germans, 9730 Turks and Tatars, and at the rest of 26350 ethnicity is not mentioned, and in 1900 were 124.429 inhabitants from which 50.243 Romanians, 26.617 Bulgarians, 5.532 Turks and Tatars (the decrease was due to repatriations), 4.233 Germans.

World War I caused new damages realized by German, Bulgarian and Turkish armies. The studied area was under the administration of the 3rd Bulgarian Army, whose behaviour on the population was particularly hostile. Archives and Romanian schools have been destroyed, the Romanian population was subjected to particularly harsh treatment, which had as a consequence the decrease of Romanian inhabitants. This situation was rectified after the war by returning of peasants in the wasteland.

Southern Dobruja (Cadrilater) developed as part of the Romanian State in which was integrated after the second Balkan war (1913) and until 1940, when the reviewing of Romania's borders, after the Vienna Dictate, has led to its annexation by Bulgaria. After 1940 produced an exchange of population by the resettlement or repatriation of Bulgarians and the settlement of Aromanians, Romanians and Meglenoromanians, colonised in Southern Dobruja after 1925.

As a result of the free or official colonization, the density of population increased from 5-6 inhabitants per square kilometre (1878) at about 10-14 (1880-1900) and 25 inhabitants per square kilometre in 1913.

After the war from 1916-1918, many veterans settled in Dobruja for land and strengthened the Romanian element. The Law of appropriation from 1921 was an important item in the development and amplification of Romanianism.

We considered an important thing to study the economic evolution of the area, during the 20th century, as an element which brings new meanings in the relation between ethnic majority-minority.

After the application of the Craiova Treaty from 7 September 1940, the Bulgarian population evacuated in Tulcea County 55.854 hectares of farmland and 6.268 rural households. In Tulcea County were colonised 8.000 families of Romanians (Aromanians and Meglenoromanians in particular) as we learn from studying the National Archives, Service of Tulcea County, Tulcea County Prefecture Fund. The Law No. 912 from November 1947 concerning the recolonization of Dobruja appropriated the colonist with allotments between 5 and 10 hectares and a household (house and courtyard) in relation to the size of property held in Cadrilater before September 1940.

Was created a special situation in villages with Bulgarian population who become after 1945 settlements with a predominantly Aromanian population. These villages preserved until the end of the twentieth century their structure, shape, type of household, the Aromanians intervening on the original characteristics as their families have enriched.

Gradually, starting from 1965, Aromanians, very receptive to changes that take place in the Romanian society, left in large number the most of the villages in which they had originally established, preferring the nearby urban centres (Tulcea, Constanța). These movements have finally as result the destruction of a large number of abandoned households or even an entire neighborhood (Caugagia, Mihail Kogălniceanu) or the populating of them with agricultural workers from Moldova (Nicolae Bălcescu).

In 1926 the Meglenoromanians are displaced in several localities of Durostor County, and after 1940, as a result of the exchange of population, are distributed in Cerna village.

The subchapter *The legislative system of minority rights* brings new information on the approached theme. Applying the Law No. 86 of 6 February 1945, issued by King Mihai, published in the Official Gazette No. 30 of 7 February 1945, the communal and county authorities in areas with more than 30 percent of minority population accepted any scripts and any statement in the minority language without translation. The Romanian State ensured the tuition in native language in primary secondary and high schools. The language used at exams was that in which they studied. Minorities were encouraged to return to the manifestations of identity. In all localities where lived Ukrainians were established elementary schools in which education was realized in Ukrainian language (eg. Letea, St. Gheorghe, Caraorman). The archives of these schools keep catalogues from those times, written in Ukrainian.

The 1960's brought the passage from proletarian internationalism to the national system, characteristic to communism, as assimilationist project. Political dirigisme has led to changes in all sectors. At the establishment of Communism, the rural Dobruja had a special situation in terms of land property. Due to the low density, Dobruja had the largest land resource *per capita*, but with a low technological level and productivity. The organizational structure of the village and the rural landscape have been modified.

In spite of legislation concerning the rights of national minorities, having high standards, the practice of national-communism has severely affected the status of minority communities in eight and nine decades.

The post-Communist period brings new challenges to the traditional village and new changes in the ethnic composition of rural Dobruja.

Based on the new legislative framework at the level of international law was created an international system of protection of the rights of national minorities: *Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, adopted by the United Nations General Assembly resolution 47/135 of 18 December 1992 and the Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE (*Commission on Security and Cooperation in Europe*) are documents that generated a series of legislative changes in Romania too.

It's important to say that after the promulgation of the Law No. 33 from 29 Aprilie 1995, Romania adhered to a series of rights for minorities. All these treaties, norms, laws that the

Government issued after the 1990's allowed the administrative organisation of ethnic groups. Were formed political parties that represent the interests of certain minorities. The cultural, political, economic, and administrative elites could manifest in a free way. It was created, at national level, organizations that expanded in territory through county, municipal and communal subsidiaries.

The subchapter **Religious identity of ethnic groups** presents testimonies of practice of: *Orthodox Christian cult*, by the majority of inhabitants from ancient times as we've found in the studies of G. Ilinoiu, A. Rădulescu, Victor Baumann, Mircea Păcurariu; *Roman Catholic cult* practiced in general by Italians and Germans; *Old Rite Christian cult* practiced by Russian-Lipovans (to detail the norms of this cult we read authors like Melchisedek, Alexandr Varona, Filip Ipatiov, Victor Vascenco), *Baptist cult*, *Adventist cult*, *Evangelism cult*, **Muslim cult** practiced in Dobruja by Turks, Tatars and some Roms, *Mosaic cult*, but also other dissident religious manifestations.

We believe that the data collected by censuses may have errors, being influenced by the right of *community privacy* and the obligation of others to respect it, by the correctness of the interethnic relations or of the official who completes the questionnaire etc. However these are information that can not be ignored in a study on the population and that is why we have paid special attention to them.

We also considered important to this area the **classification of rural settlements from Northern Dobruja after 1878 on ethnic criteria**, transited and populated by various ethnic groups, in order to facilitate the future analyses.

3rd Chapter: Sample villages, starts with the presentation of the methodology used in the research. Analysis of the structure and dynamics of an area from the perspective of the relation between majority-minority can be achieved in two ways: either beginning from the smallest unit with cultural identity (individual) and reaching out to the group, lot of groups, and finally the whole researched territory, or decomposing the group seen as a whole into a complex of ethnic groups of various levels, interconnected in systemic mode.

The sampling of items was realized quantitatively and qualitatively. The main problems in the process of sampling of subjects appeared in the moment we tried to include items from all social strata, but we found in field availability only from certain individuals. The research of minorities was influenced by the following indices of accessibility: education, social situation, language skills. It count also the fact that it was desirable to obtain the maximum of information about the community in minimum of time allotted to the interview. It is possible that wanting to please, to fascinate, sometimes the subjects filter the information about itself and community to which they belong, build at any price a positive social identity which can distort and hijack the authentic content of self presentation. It is possible that not owning the communication codes specifics to a *cultural intimacy* (M. Herzfeld) at the level of the analysis can appear untruths due to the exaltation of the informer in that time. That's why we returned to different items/informers with different occasions.

Concerning the ethnographic research, Narcisa Știucă (2007) emphasized *inter alia*, the impossibility to research the folk phenomenon without direct research, on field, with *institutionalized character*. The author considers that the success of a field investigation is influenced by engaging of interpersonal relations and communication: sociability and flexibility, respect and appreciation of the *Other's* values, tact and patience.

In this chapter, for economic reasons in completion of questionnaires were used information acquired in campaigns realized in research projects:

a) **Promotion of participatory Dobrujan multiethnicity**; funded by Charles Stewart Mott and King Boudoin Foundations through The Ethnocultural Diversity Resource Center, Cluj – Napoca, (August – November 2003) – consultant curator.

b) **Dobruja – interethnic habitation area**; funded by Administration of the National Cultural Fund (April-October 2007)

c) **DOBRO CULT. The protection, development and promotion of cultural products with relevance to the european level, with the aim of sustainable development of rural space from Dobruja area**, funded by Ministry of Education and Research, (2006-2008) – researcher from the Institute of Eco-Museum Research Tulcea.

d) **PUZZLE**, funded with the aid of European Commission through the European Year of Intercultural Dialogue 2008 Programme and Ministry of Culture and Religious Affairs, implemented by National Network of Romanian Museums (May-August 2008) – researcher/curator

e) **Ethnic Mosaic**, funded by Administration of the National Cultural Fund (April - October 2008) – researcher/curator.

f) **MEMOCULT. The cultural memory of collectivity**, funded by Administration of the National Cultural Fund (April-October 2010) – researcher/curator.

g) **REGIOCULT/ Cultural identities in Romania and Republic of Moldova**, through Joint Operational Programme Romania-Ukraine-Moldova 2007-2013, funded by European Union through The European Neighborhood and Partnership Instrument (ENPI); co-financed by the States participating in the programme (30 March 2011 - 29 March 2012) – local consultant/researcher Romania.

h) **Harmony of cohabitation in training**, co-financed from the European Social Fund through the Sectoral Operational Program Human Resources Development 2007-2013 (January-May 2012; July-September 2013), short-term expert-curator.

In this research in Tulcea County, we considered the classification of the villages depending on the ethnic component realized in the previous chapter. Thus, we selected the following communes:

- **Beidaud**, located in the Casimcea Plateau, is one of the villages from which have left the Bulgarians after 1940 and settled the Aromanians;
- **Cerna** – village located at the contact between Măcin Mountains and depression area, one of the biggest communes of the county. After 1940 Bulgarians departed and Meglenoromanians settled here;
- **Greci** – locality placed at the Măcin Mountains Foothills, the only rural settlement from Northern Dobruja with Italians;
- **Izvoarele** – is located in the Izvoarele-Alba Depression, component of the Niculițel-Trestenic Plateau, the only rural settlement from Northern Dobruja with Greeks;
- **Jurilovca** – locality situated on the Western shore of Razim Lake, with Russian - Lipovans;
- **Mahmudia** – is located on the right bank of the Danube, in the connection zone between Tulcei Hills (Beștepe Hills) and the narrow Danube Floodplain and is developing on the bank of Sfântu Gheorghe Branch, representing an *entrance gate* in the Danube Delta. Here settled in time different ethnic groups that today form ethnic communities: Romanians, Russian-Lipovans, Ukrainians and Turks (the last two close to dissolution);
- **Murighiol** - has a varied relief (water and swampy zones – in South; plain and littoral sediments with dunes; Tulcei Hills along the Danube), being situated on the Sfântu Gheorghe Branch, here settled in time Ukrainians, Turks and Tatars;
- **Slava Cercezeă** and Slava Rusă (village component of Slava Cercezeă commune) are the only Russian-Lipovan settlements in Dobrogea which are not situated in the proximity of some major hydrographic units, but are located in the central-eastern part of Babadag Plateau, in subunit of Slavelor Plateau, on the valley of Slava River, in a picturesque zone, surrounded by hills with deciduous forests.

For each commune we filled information about: *location and natural environment, history of the settlement and population, structure of the settlement and household, occupations and crafts, folk costume, food, habits-holidays-social life.*

In the **4th chapter: The relation between minority-majority from the perspective of communication sciences** we analyzed terms such as: ethnic group-ethnicity, minority, acculturation, alterity, globalization, intercultural dialogue, multilingualism.

For the conceptual analysis we consulted volumes published by Carmel Camilleri (1998), T. Cozma (2001), M. Segalen (2002), Achim Miha (2002), G. Ferréol, G. Jucquois (2005), P. Bonte, M. Izard, (2007), P. Dobrescu, A. Bargaoanu, N. Corbu (2007), N. Saramandu, M. Nevaci (2009), A. Gavriluc (2011), but also articles from the volumes: *Social Psychology – Contemporary Issues (Psihologie socială – Aspecte contemporane)* – 1996, *Euromentor – Studies on Education (Euromentor – Studii despre educație)* – 2010).

The cohabitation and **cultural exchange** were produced following cultural, attitudinal and behavioral patterns. The human existence cannot be thought and realized outside groups or social interactions.

Clifford Geertz (2001) defined culture in this mode: „In any case, the culture concept to which I adhere has neither multiple referents nor, so far as I can see, any unusual ambiguity: it denotes an historically transmitted pattern of meanings embodied in symbols, a system of inherited conceptions expressed in symbolic forms by means of which men communicate, perpetuate, and develop their knowledge about and attitudes toward life.”

Each member of one society is shaped and formed after the structures of society inside he lives and, sometimes, after criteria which elude the will and conscious control of the individual. From the first moment of its existence, the child is introduced into a social modelled reality that exists objectively, independently of the will and the existence of the newborn. Human being starts the life led by his family, enters into a maze of social relations through which he acquires and internalizes fundamental common values, symbols, collective representations, expectations, behavioural patterns, relational schemes considered good in the social field of its existence, in the relations that he establishes with members of the community/society in which he lives.

In the traditional society, the phases of the life cycle are marked by various rituals that highlight the important moments, moments that require transformation in the life of the individual. The way how these rituals are performed is determined by family, group or society seen as a whole. This system controls the manner in which the transition is made and ensures adequate preparation of the individual in the passage from one stage to another.

In modernity, this process is not as simple and clear. The sources of information are multiple and often contradictory, trying to capture the attention of the individual and suggesting him what behavior to imitate, what ways of action are important and what meaning can be assigned to events.

The research of these phenomena of human formation, depending on the environment where it develops (family, society), led to the development of real theories that are grouped in science of communication under the name of *theories of direct and indirect influence*.

From the perspective of the minority population, through **socialization** are acquired the necessary skills to communicate, think, solve problems using techniques supported by the entire community and in general to achieve unique ways of adapting to the personal environment. From the perspective of the majority population, socialization brings its members to a certain level of compliance, so that social order, its predictable character and continuity of society can be maintained.

The process of acquisition, by which new members of a society internalize all aspects of their culture is called by the anthropologists *enculturation*.

Also, through the process of enculturation, we borrow basic inferences, most of them implicitly admitted, relating to all aspects of the interaction with the socio-cultural environment, we explain everything that surrounds us and we interact according to our fundamental experiences. One of the most important functions of culture is to generate a sense to the experience, to give a point to our biographical route, based on the value marks of society, and includes the social destiny of individual.

Currently, according to C. Geertz, the monocultural societies are already a dated historic phenomenon, because is impossible to maintain it due to the free movement of people all around the world. Thus, appear *mosaic societies* in which elements of indigenous culture blends (sometimes invisibly) with aspects of culture of other groups.

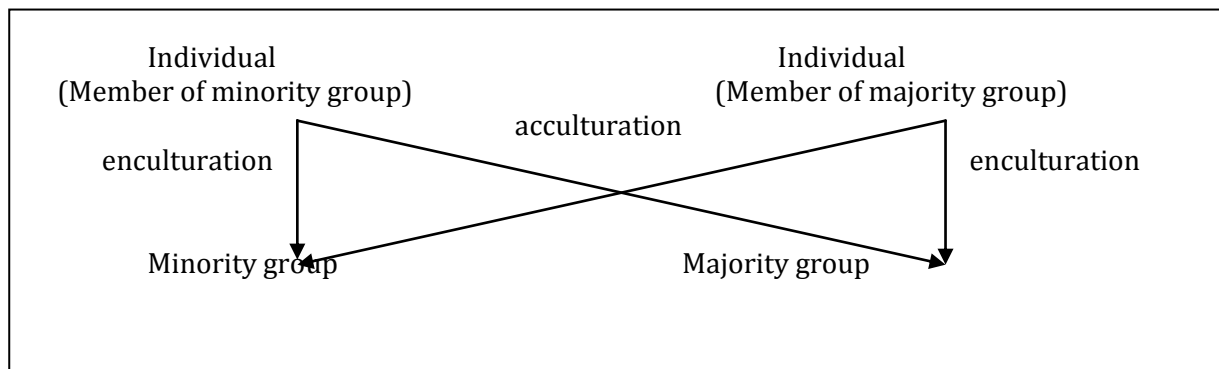
Multicultural societies are societies in which various ethnic, confessional, generational strata, joins within an determined historical context. The mutual availability of involved groups is passive one and committed without too many substantial relations and cooperation. This agglutination of the axiological points does not exclude the existence of a common set of values and principles related to civic identity, beyond the ethnic or religious identity.

Intercultural communities include ethnic, religious and cultural groups, that not cohabiting anymore in the same area but they learn and cultivate open “win-win” relations of interaction, respecting the values, traditions and ways of life of each other.

Following a revealing semantic discrimination suggested by Charles Taylor (1998), the *multicultural* describes the specifics of interaction between social actants (individuals or groups) who are living together (the dominant element is the mixed character, added to the identity link), in contrast to *intercultural*, that circumscribes the interactions in which actants who relate are living together (the dominant element is that of sharing, exchange and negotiation of identity).

We propose the use of the term *enculturation* to define the process in which the individual from the minority group acquires its traditions, language, the use of material artifact and the entire collection of legends, myths, folklore and popular beliefs. If people are going from one group to another, take place the process named *acculturation*, through which the individual acquires the *Other's* beliefs through re-socialization.

These processes are explained in the following scheme:

In both cases the individual is subjected to a process of learning/acquiring of new forms of behaviour which in speciality studies are explained by the *modelling theory* detailed by L. M. DeFleur and S. Ball-Rokeach.

There are two situations: one in which the individual reproduces exactly the acquired behavior and then are resulting phenomena of *acculturation* and another in which the individual reproduces partly the behavior and then intervenes *alterity*.

Assimilation refers to the cultural fusion in which two groups mix so they become a single entity. In this case, the group borders become more permeable.

The American sociologist Milton G. Gordon (1964) differentiates seven dimensions of assimilation: cultural assimilation, structural assimilation, marital assimilation, identificational assimilation, attitude receptional assimilation (absence of prejudice), behavior receptional assimilation (absence of discrimination) and civic assimilation (absence of value and power conflict).

Assimilation is natural when happens in direct relations between heterogeneous ethnic groups. It arises from the need to strengthen the common social, economic and cultural life. Mixed marriages are the main way of achieving natural assimilation.

There is also a forced assimilation, a system of governmental or political measures relating to education, culture and other sectors of social life, aimed to speed artificially the assimilation processes through suppression or limitation, both in using of language and in expression of values of minority culture. In this regard, we mention an aspect observed in Mahmudia, beginning with 1950's. Schoolmistress A.E. said: "I started literacy with the young and the older ones. It was hard, because most of Lipovans didn't know Romanian language at all, but they quickly learned because they wanted and they were smart."

Gabriel Tarde was a French sociologist, author of some important studies for researchers of communication sciences. We remind the volumes: "Les lois de l'imitation sociale" (*The Laws of Imitation*) (1890), "La logique sociale" (*Social Logic*) (1894), "L'opposition universelle" (*Universal Opposition*) (1895), "Le public et la foule" (*The Public and the Crowd*), "L'opinion et la conversation" (*Opinion and Conversation*) - 1901. Terry N. Clark named him in 1969 "One of France's top three sociologists from the 19th century"). He develops a theory to research the social influences manifested between members of a group, on the basis of three main categories: *invention/innovation, imitation and opposition*.

The author considers imitation as the fundamental process of diffusion of innovation, in his view; *imitation* implies **acceptance**, but not only, *imitation* meaning also an extra effort "to be the same" or "to do the same".

The examination of these three processes, specially the manner in which they operate in groups, either belonging to majority or minority, represents for our approach a special importance, helping us to demonstrate the relation between group's members and the way in which is realized the diffusion of an innovation/invention (material or immaterial). Today specialists in communication name it the **theory of diffusion**.

The **invention/innovation** is the starting point of this circular pattern of development. The term "invention" is used in its widest sense. There are two principles that govern the activity of creation - the principle of *accumulation* and of *substitution*. A discovery / invention appear on the background of previous accumulations. Even the most important discoveries are closely conditioned by others, of lesser importance, but which base it and make it possible. The most common creations are the ones that combine, into a new synthesis, the elements already accumulated. In the same time, there are inventions which substitute what was before them and inaugurates a new direction, a new type of evolution. Gabriel Tarde believes that are several favorable conditions of innovation at social level, we will mention the *social stratification*, because it provides leisure for social elites and enable a close communication between them. Elites are often those that accumulate and disseminate innovations. Also, elites are source of models for the rest of society.

The division of inventions/innovations in those that substitute and those that accumulate leads Gabriel Tarde to two types of logic: inventions that substitute are in competition with previous ones and institute a "logical combat or duel"; those that are the result of accumulation can function without replacing the previous ones, have a complementary nature and lead to a "logical union or pairing". The history of societies, says the sociologist, is a suite of "logical duels". An example, at the level of the two ethnic groups researched, is the "dispute" between homespun and industrial fabric. The Romanians gave up harder to homespun while Russian-Lipovans didn't have this nostalgia, because they came in Dobruja from an area where industrial canvas was already used.

Tarde is concerned by the relation between inventions and their number, on the one hand, and their social impact, on the other hand. Tarde said that the society needs a period of assimilation, a respite to become familiar with the expected novelty of the invention. The existence of too many inventions and their rapid diffusion can lead to tensions, to difficulties of adaptation, to the rejection of innovation, and even to the idea of innovation. Understanding the complexity of this relation, the French sociologist speaks about a kind of alternation: periods with high frequency and intensity of innovation are followed by others meant to "rationalize" their use, a very important approach for stability and social comfort. A likely example at the level of contemporary Romanian society consists in the opening of foreign non-reimbursable funds which generated a large number of inventions (projects). The Romanian society is still in the period of assimilation of these inventions and at the level of certain social status (e.g. profession, education, age, position in a group), they are misunderstood and rejected.

Most often, these innovations appeared as a compulsory form of adaptation of the keepers of the old culture to the new conditions of social and economic existence (linguistic elements, industrial materials used in the manufacture of traditional costume, home building materials etc.).

A crucial moment, in the development of ethnic identity in Dobruja after Communism, was the creation of the legal framework and the drafting of a system for the protection of national minorities. On this legislative background were first established non-governmental organizations: Russian-Lipovan Community in Romania (1990), Turkish Muslim Democratic Union of Romania (29 December 1989), split after a scission in the Turkish-Tatar community from our country in Ethnic Turkish Minority Union of Romania (E.T.M.U.R.) and Democratic Turkish Union of Romania (D.T.U.R.), Union of Greeks in Romania, today named Hellenic Union of Romania (1990), Union of Ukrainians in Romania, Association of Italians of Romania etc.

These associations have as their main objective preservation of language, conservation and development of ethnic identity.

In addition to these formations, the Church it had and it has an important role for preserving the ethnic identity.

We consider in our approach the leaders of such associations belonging to minorities being the *elite* who create ideas/innovation, supported by all members of the ethnic group and who generated at the communication level with society members *direct and indirect influences*.

The existence of some programs with non-reimbursable funding that addresses to minorities led in the late years to the organization of multi-ethnic festivals, cultural actions such as "Multiethnicity Days" which led, to a creative effervescence in the rural communities. Today, we are witness to real vestimentary creations, music and gastronomy productions whose origins are difficult to establish.

Also, the development of tourism in Dobruja is a reason of preserving and even regenerating the Russian-Lipovan traditions by involving the local people, sometimes organised in *artistic ensembles*, for presentation of the artistic programs to tourists.

It is not easy to make difference between the invention itself and the first phases of **imitation**, especially when it is about nonscientific inventions, such as the way to spend leisure time, alimentation etc. Elites innovate but also preserve. Elite is a source of innovation, but also a behavioral model. Once an elite stops to provide leadership in this more complex sense, the decline is inevitable. The unity of one society – unity of beliefs, fundamental attitudes – arises even from the capacity of elite to be a real imitation source.

Another favouring condition is the communication as "antecedent of creation". The higher is isolation, the lower is the number of inventions, says Tarde. In a hermetic community the channels of penetration of innovation are reduced.

Logically, the invention is transmitted from the creation centre toward the closer circles, and, afterwards, to comprise more and more distant circles. From the point of view of the individual, imitation is filtered first mentally and emotionally. The imitation process is triggered inside him, through intellectual and affective complex exams. After that, he puts in motion material resorts to support the takeover and assimilating of the innovation. He don't copy the shape, but first he need to be touched by that idea, the spirit contained by a project or a way of life.

Normally, is necessary the triggering of a imitation process from majority to minority, however there are situations when imitation occurs inversely, from minority to majority, such as the use of «Russian-Lipovan bath» by Romanian neighbours.

Another type of "extra-logical" law explains that the imitations are transmitted through status: they descend from the higher status (elites from *professional, educational* point of view, *elites in a social group*) to lower ones. For example, the activity conducted by the Russian-Lipovan Community in Romania generated the need to establish new Russian-Lipovan artistic ensembles in territory, but the repertory was proposed by members of that community. They understood sometimes to interpret Romanian songs, but translating the lyrics in Russian.

Through imitation, society homogenizes, it presents interference processes that help it to improve.

Local activism manifested by community leaders, belonging to ethnic majority or minority, with the purpose to involve the entire community is manifested in: administrative efforts to attract funds and to mobilize autochthonous/inland resources; attempts to prosper by implementing economic projects and profitable local development projects in addition to traditional activities; organization of events which can motivate the association and voluntary participation in joint actions with beneficial effects for the entire community.

The effect of these local initiatives can be observed more in social institutionized actions. At the level of traditional social manifestations of family life (wedding, baptism, funerals, collective work meeting, etc.) it is noted that the help between people from the village manifests more by virtue of kinship and neighbourhood relations. Weekly fairs gather together local merchants from nearby villages as well as from limitrophe counties. In addition to its commercial and economic functions, the fair has the role to bring together people in one place, to cause closeness and communication. The feast of the church is also an occasion of meeting of all members of community. If at the religious ceremony participate those united by faith, at the banquets after religious service participate all interested persons.

According to *dissonance theory*, if an invention is too far from previous habits and weakens our comfort, then it is likely to be rejected.

The **opposition** takes the shape of an adaptation to the changing of the environmental conditions. If we use the example of concentric waves through is diffused an innovation, we can say that when a wave, actually the imitation process symbolized by him, is much more powerful than the wave that it meet, then it causes a “devouring” of the small wave, the costs being minimized. Essential is that the opposition is not necessarily negative, that it causes adaptive processes of utmost importance, examinations and re-examinations of the conflicting ideas, enrichments that lead to a strengthening of positions that occur in the opposition relation. We might consider such a situation the communities of Turks and Tatars which, although are united by the same beliefs, at institutional level they preferred to organize separately.

Beyond these theories, items of the communication sciences, after the field research in the sample villages, we considered that today we can do an analysis of the relation between majority-minority from the ethnological perspective at the level of the relation between Romanian and Russian-Lipovans. There was analysed ethno-linguistic aspects, folk costume, architecture, alimentation, traditional customs system.

Conclusions. From an ethnic point of view and especially in light of distribution of minorities in northern villages of Dobruja, in the period of 1878-1940 there was:

1) **Mono-ethnic Villages** – (a) **Romanian villages** (Romanians called *dicieni* - Dăeni, Garvăn, Luncavița, Turcoaia, Văcăreni, etc.; Romanians called *mocani* - Făgărașu Nou, C.A. Rosetti, Casimcea, Rahmanu, Topolog, etc.; and (b) **Russian – Lipovan Villages** (Slava Rusă, Carcaliu, Sarichioi, Sfiștofca, Periprava)

2) **Mixed or multi-ethnic Villages**, besides Romanian native population, different ethnic groups succeeded in time:

(a) *Villages with heterogeneous population* - Murighiol, Mahmudia, Izvoarele, Greci, Chilia Veche, Sf. Gheorghe.

(b) *Villages with a majority population of Turks and Tatars* until their departure - Alba - Accadân, Turda - Armutli, Lunca - Canlibugeac, Cugagă, Mineri - Cășla, Fântâna Oilor - Coium Punar, Cloșca - Dautcea, Horia - Ortachioi. The old ethnic structure changes after the arrival of Moldavians, Wallachians and Bulgarians.

(c) *Villages with Bulgarians* - Zebil, Ceamurlia de Jos, Sălcioara, Vișina, Nicolae Bălcescu, Lăstuni, Panduru, Baia, Iulia, Beidaud.

(d) *Villages with Russian - Lipovans* - Slava Cercheză, Jurilovca, ș.a.

(e) *Villages with Germans* (with the German neighborhood / „mahala”) - Malcoci, Ciucurova, Cataloi, Atmagea.

(f) *Villages with Ukrainians*: Dunavățu de Sus and Dunavățu de Jos, Sf. Gheorghe, Murighiol, Prislav (Nufăru), Pârlita (Victoria), Caraorman, Ciucurova, Telița, Iglia, Tulcea Veche, Azacilău (I. C. Brătianu), Crișan.

Following the application of Treaty of Craiova, signed on September 7th 1940, the Bulgarian population evacuated in Tulcea County 55.854 hectares infield and 6.268 households. Here were colonized 8000 families (Romanians, Aromanians, Meglenoromanians). The Law No. 912 of November 1947 about the recolonization of Dobruja appropriated the settlers with lands between 5 to 10 hectares and one household (house and courtyard), in relation to the size of their property in Cadrilater before September 1940.

After 1940, the social and economical transformations cause changes inside the ethnical composition of the villages, so for this period we set teoretically these types of localities:

1) **Mono-ethnic Villages** – (a) **Romanian villages** (Romanians called *dicieni* - Dăeni, Garvăn, Luncavița, Turcoaia, Văcăreni, etc.; Romanians called *mocani* - Făgărașu Nou, C.A. Rosetti, Casimcea, Rahmanu, Topolog, etc.; *Aromanian villages* - Beidaud, Sarighiol de Deal, Ceamurlia de Sus, Vasile Alecsandri, Stejaru, Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu, Lăstuni) and (b) **Russian – Lipovan Villages** (Slava Rusă, Carcaliu, Sarichioi, Sfiștofca, Periprava);

2) **Mixed or multi-ethnic Villages**, (a) *Villages with heterogeneous population* (Mahmudia, Ciucurova, Murighiol, Chilia Veche, Sf. Gheorghe, Izvoarele, Greci, Crișan) and (b) *Villages with a majority population of Russian – Lipovans* (Slava Cercheză, Jurilovca, etc.).

The legislative pro-minority framework created by the adoption of Status of Minority Nationalities in 1945 encoded the new internationalist vision of the power installed in Romania and assured high formal standards for the rights of national minorities. Minorities were encouraged to return to the manifestations of identity. In all localities where lived Ukrainians were established elementary schools in which education was realized in Ukrainian language (eg. Letea, St. Gheorghe, Caraorman).

The end of World War II marked the collapse of the Greek communities through abusive confiscation of property and submission to a regime based to forced assimilation.

The 1960s brought the passage from proletarian internationalism to the national system, characteristic to communism, as assimilationist project. Political dirigisme has led to changes in all sectors. At the establishment of Communism, the rural Dobroja had a special situation in terms of land property. Due to the low density, Dobroja had the largest land resource *per capita*, but with a low technological level and productivity. The organizational structure of the village and the rural landscape have been modified.

In spite of legislation concerning the national minorities rights, having high standards, the practice of national-communism has severely affected the status of minority communities in eight and nine decades.

The post-Communist period brings new challenges to the traditional village and new changes in the ethnic composition of rural Dobruja.

Based on the new legislative framework at the level of international law was created an international system of protection of the rights of national minorities: *Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, adopted by the United Nations General Assembly resolution 47/135 of 18 December 1992 and the Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE (*Commission on Security and Cooperation in Europe*) are documents that generated a series of legislative changes in Romania too. International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) is a multilateral international treaty, signed by Romania too, that allows to any person belonging to a national, ethnic, linguistic or religious minority to submit complaints, alone or together with other members of the community, against any State who signed the Optional Protocol.

In addition, Romania adhered to a series of rights for minorities such as encouraging the use of minority language for the local names, for the street names and other topographical indications intended for the public; encouraging the participation of persons belonging to national minorities in cultural, social and economic life and to public affairs, in particular those which concern them directly, and others.

Institutional framework related to the protection of national minorities is set up today, at the governmental level, through the Department for Interethnic Relations (DIR) and specialized departments for minorities within some ministries such as the Ministry of Education and Research, the Ministry of Culture and Religious Affairs etc.; with advisory role of the Government was created the Council of National Minorities (CNM); for the proposal of laws for the protection of persons and categories of persons was created the National Council for Combating Discrimination (NCCD) and to protect the rights and liberties of citizens against abuse or ingerences of public authorities was established in 1997 the Romanian Ombudsman (People's Advocate). All these treaties, norms, laws that the Government issued after the 1990's allowed the administrative organisation of ethnic groups. It have been formed political parties that represent the interests of certain minorities. The cultural, political, economic, and administrative elites could manifest in a free way. It was created, at national level, organizations that expanded in territory through county, municipal and communal subsidiaries.

Today, to be a minority group is not sufficient to belong to a social group, it must accomplish several criteria: to be politically represented; the attitude of members of the majority to be characterized by a set of rules that negatively values certain specific physical or cultural features; minority to have its own identity conscience; being a member of that minority is not a choice, but is a given; it is characterized by inbreeding. Ethnic nationalism is identified by: common roots, inheritance, emotional attachment, unity by statute, the rule of the ethnic majority, brotherhood, the nation creates the person. It is closely connected with civic nationalism which is identified by:

law, choice, rational attachment, unity by consent, democratic pluralism, liberty, the person creates the nation.

The evolution of society, after 1989, has produced a change of attitude of minority leaders, which led to *inventions/innovations, imitations* and *oppositions*, which were disseminated among the members of the group. The local activism is currently present to the minority leaders in order to involve the whole community in different activities.

The effect of these local initiatives can be observed more in social institutional actions. At the level of traditional social life events (wedding, baptism, funerals, collective works etc.) it is noted that the aid between villagers manifests more by the virtue of kinship and neighbourhood. The main criterion is: "I come to you and you will come to me (for aid)" or "I gave (something) to be received (by God)".

In multi-ethnic communities we will meet, for example, Romanians, Turks, Ukrainians at the wedding of Russian-Lipovans neighbours or friends. As well, at the *Sünnet (wedding of boy / wedding of baptism)*, practiced in the Turkish community, will participate and children of Romanian neighbours that will come with gifts. Another example: the Romanian neighbour will give red eggs and Easter cake to the Muslim neighbour and she will eat *baklava* and *sarailie* when the *Sweet Bayram* will come. This is the universal tradition of gift reciprocity.

Index toponimic

A

Agighiol, 12, 13, 15, 16, 18, 30, 36, 40, 53, 66, 67
 Alibeichioi, 42, 131, 246
 Altân Tepe, 18, 20, 57
 Araklar, 41
 Armutlia, 42
 Atmagea, 14, 15, 17, 41, 43, 68, 88, 171, 234, 266, 282
 Azacław, 37, 42, 88, 234, 247, 266, 282

B

Babadag, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 29, 36, 39, 41, 45, 53, 57, 73, 75, 76, 81, 82, 95, 96, 97, 109, 122, 129, 137, 138, 170, 171, 195, 233, 252, 259, 271, 276
 Baia, 17, 87, 96, 98, 140, 141, 170, 174, 198, 203, 234, 247, 266, 282
 Başchioi, 41
 Beidaud, 20, 30, 41, 87, 88, 94, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 234, 235, 239, 258, 266, 276, 282, 283
 Beştepe, 12, 16, 17, 27, 30, 40, 75, 87, 94, 145, 146, 147, 148, 158, 258, 276
 Bucureşti, 54, 55, 62

C

C.A. Rosetti, 27, 86, 234, 282, 283
 Cadrilater, 8, 47, 48, 98, 103, 110, 206, 234, 235, 253, 254, 255, 265, 266, 271, 273, 283
 Caliacra, 8, 35, 43, 44, 49, 105, 111, 253, 271
 Camber, 42
 Capul Dolojman, 14, 30
 Caraibil, 40, 87
 Caraorman, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 42, 68, 88, 160, 234, 235, 255, 266, 274, 282, 283
 Carcaliu, 10, 17, 41, 72, 86, 88, 139, 219, 234, 235, 265, 266, 282, 283
 Carmen Sylva, 44, 52, 233, 254, 273
 Casimcea, 18, 19, 20, 41, 86, 88, 96, 195, 234, 235, 265, 266, 276, 282, 283
 Cataloi, 17, 40, 41, 62, 68, 72, 73, 86, 88, 234, 266, 282
 Caugagia, 17, 49, 87, 234, 255, 265, 274, 282
 Câşla, 12, 40, 87, 234, 265, 282
 Ceamurlia de Jos, 8, 14, 17, 67, 87, 138, 234, 266, 282
 Ceatalchioi, 27
 Cerna, 9, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 32, 41, 42, 43, 49, 53, 62, 87, 94, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 120, 121, 122, 239, 248, 255, 258, 274, 276
 Cernavodă, 33, 73

Chilia Veche, 20, 26, 27, 57, 75, 76, 86, 88, 234, 235, 265, 266, 282, 283
 Chilia-Veche, 52, 73
 Ciucurova, 17, 41, 42, 68, 86, 88, 129, 170, 195, 234, 235, 266, 282, 283
 Colina, 12, 17, 40, 87, 158
 Congaz, 36, 41
 Constanţa, 2, 5, 8, 18, 33, 37, 38, 39, 42, 43, 45, 47, 49, 72, 73, 76, 81, 86, 92, 96, 97, 99, 107, 121, 127, 128, 137, 150, 170, 194, 233, 240, 241, 244, 245, 246, 247, 248, 251, 253, 255, 258, 271, 274
 Crişan, 22, 27, 44, 52, 88, 158, 233, 235, 254, 266, 273, 282, 283

D

Dăeni, 20, 40, 85, 88, 234, 235, 265, 266, 282, 283
 Delta Dunării, 7, 8, 11, 13, 20, 22, 23, 25, 26, 27, 41, 57, 59, 75, 86, 94, 145, 146, 162, 238, 252, 253, 258
 Dobrogea, 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 15, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 50, 51, 54, 55, 57, 59, 60, 62, 65, 67, 68, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 85, 86, 87, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 102, 107, 108, 109, 111, 114, 119, 120, 122, 123, 126, 127, 130, 131, 136, 138, 139, 150, 154, 162, 167, 169, 170, 171, 172, 174, 178, 185, 191, 192, 195, 199, 200, 205, 206, 207, 213, 215, 216, 233, 234, 236, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 257, 258, 262, 263, 265, 266, 270, 272, 276
 Dorobanţu, 14, 17, 18, 20, 62, 108
 Dunăre, 1, 13, 15, 16, 25, 26, 29, 32, 35, 36, 41, 74, 87, 110, 123, 146, 148, 156, 158, 227, 242, 243, 250, 253, 272
 Dunăvăţ, 59
 Durostor, 8, 49, 104, 110, 111, 253, 271, 274

E

Enisala, 14, 16, 17, 30, 32, 35, 41, 67, 87

F

Făgăraşu Nou, 41
 Frecăţei, 17, 41, 130

G

Garvăn, 17, 40, 74, 86, 88, 234, 235, 265, 266, 282, 283
 Gorgova, 21, 22, 23, 24, 27, 52, 147
 Greci, 9, 10, 14, 15, 16, 17, 46, 47, 50, 62, 63, 77, 83, 85, 87, 88, 94, 108, 122, 123, 124, 125, 126, 128, 129, 131, 195, 234, 235, 239, 258, 265, 266, 276, 282, 283

H

Hamcearca, 17, 108
Hârșova, 2, 38, 39, 73, 81
Horia, 10, 11, 13, 14, 15, 17, 32, 42, 87, 108, 129,
130, 234, 244, 265, 282

I

I.C. Brătianu, 17
Iazurile, 15, 18, 32, 66, 67
Iglița, 10, 42, 88, 122, 234, 266, 282
Isaccea, 10, 11, 31, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 50, 72,
73, 74, 81, 82, 195
Izvoarele, 11, 13, 17, 31, 42, 51, 62, 87, 88, 129, 130,
131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 171, 195, 234,
235, 239, 258, 265, 266, 276, 282, 283

J

Jijila, 9, 17, 40
Jurilovca, 14, 17, 23, 30, 41, 42, 52, 53, 57, 87, 88,
89, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145,
157, 158, 174, 185, 201, 202, 205, 234, 235, 239,
258, 266, 276, 282, 283

L

Lăstuni, 17, 49, 87, 88, 234, 235, 255, 266, 282, 283
Letea, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 68, 235, 255, 266,
274, 283
Luncavița, 9, 10, 11, 14, 16, 17, 40, 50, 53, 62, 86,
88, 119, 120, 122, 207, 215, 234, 235, 265, 266,
282, 283

M

Mahmudia, 17, 27, 40, 41, 52, 53, 59, 67, 73, 75, 76,
79, 82, 88, 89, 94, 145, 146, 147, 148, 150, 151,
152, 153, 154, 155, 157, 158, 159, 174, 185, 190,
195, 196, 199, 200, 201, 205, 230, 231, 234, 235,
239, 245, 258, 261, 265, 266, 276, 279, 282, 283
Malcoci, 12, 17, 41, 42, 67, 68, 73, 77, 88, 234, 266,
282
Maliuc, 27, 145
Mangalia, 73, 81
Măcin, 7, 8, 9, 10, 14, 38, 39, 41, 43, 45, 50, 62, 73,
77, 81, 94, 107, 112, 122, 195, 207, 233, 252,
258, 271, 276
Mihai Bravu, 14, 17, 42, 170
Mihail Kogălniceanu, 88, 235, 266, 274, 283
Mila 23, 26, 27, 41, 88, 89, 139
Munții Măcin, 8, 9, 10, 13, 15, 16, 107, 108, 122,
123, 258
Murighiol, 12, 13, 17, 20, 21, 26, 27, 42, 57, 81, 86,
88, 94, 145, 147, 158, 159, 160, 161, 164, 165,
170, 185, 195, 234, 235, 239, 258, 265, 266, 276,
282, 283

N

Nalbant, 10, 11, 12, 14, 17, 36, 40, 129
Nicolae Bălcescu, 11, 17, 41, 49, 87, 88, 235, 266,
274, 282, 283
Niculițel, 8, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 32, 36, 40, 50,
53, 74, 75, 86, 129, 130, 258, 276
Nufăru, 17, 27, 28, 67, 282

O

Ortachioi, 42, 87, 234, 265, 282
Ostrov, 19, 20, 57

P

Parcheș, 12, 16, 18, 40
Pardina, 21, 22, 26, 27
Pârlita, 42, 88, 129, 234, 266, 282
Peceneaga, 8, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 40, 44, 57,
63, 108, 109, 126
Periprava, 20, 27, 41, 52, 86, 88, 89, 139, 234, 235,
265, 266, 282, 283
Podișul Casimcei, 8, 13, 18, 19, 20
Podișului Dobrogei, 8, 9, 10, 11, 14, 15, 16, 18, 247,
248

R

Rachelu, 16, 17, 40
Razelm, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 19, 20, 21, 22, 23, 36,
37, 41, 52, 86, 87, 96, 137, 138, 139, 145, 162,
171, 206, 253, 258, 272
Rândunica, 17, 41

S

Sabangia, 17, 36, 40, 67
Sarica, 16, 36, 50, 53
Sarichioi, 12, 13, 17, 41, 52, 86, 88, 89, 137, 138,
139, 154, 158, 200, 201, 205, 234, 235, 265, 266,
282, 283
Sarighiol, 20, 40, 80, 88, 96, 97, 98, 105, 107, 235,
266, 283
Sarinasuf, 12, 13, 17, 40, 52, 67, 158, 160
Satu-Nou, 40
Sf. Gheorghe, 42, 52, 59, 75, 88, 89, 128, 135, 143,
147, 150, 157, 158, 159, 162, 165, 177, 178, 220,
234, 255, 266, 282
Sfântu Gheorghe, 8, 11, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 57, 94,
145, 146, 147, 158, 159, 161, 258, 276
Sfiștofca, 27, 41, 86, 88, 89, 139, 234, 235, 265, 266,
282, 283
Sibiu, 39, 55, 92, 99, 244, 245
Slava Cercheză, 13, 14, 17, 32, 41, 42, 87, 88, 89, 94,
139, 140, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177,
178, 184, 201, 202, 234, 235, 239, 258, 266, 276,
282, 283
Slava Rusă, 13, 14, 17, 41, 86, 88, 89, 94, 139, 170,
171, 172, 173, 177, 178, 184, 196, 201, 231, 234,
235, 258, 265, 266, 276, 282, 283

Smârdan, 17
Somova, 18, 40, 195
Stejaru, 20, 88, 96, 100, 170, 235, 266, 283
Sulina, 22, 23, 27, 36, 39, 40, 44, 45, 52, 59, 73, 76,
77, 81, 82, 89, 107, 195, 233

T

Taița, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 40, 129
Telița, 12, 14, 15, 16, 17, 30, 42, 50, 88, 234, 266,
282
Topolog, 18, 19, 20, 42, 53, 86, 88, 96, 234, 235,
265, 266, 282, 283
Tulcea, 2, 5, 7, 8, 11, 21, 23, 29, 30, 31, 32, 36, 37,
38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50,
52, 55, 57, 60, 62, 66, 67, 72, 73, 74, 75, 76, 77,
80, 81, 82, 83, 84, 87, 88, 89, 92, 94, 96, 97, 98,
100, 103, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 119, 121,
122, 128, 129, 130, 136, 137, 138, 142, 145, 147,
150, 153, 155, 158, 165, 170, 193, 194, 195, 196,
207, 215, 233, 234, 235, 239, 244, 246, 247, 251,
252, 253, 254, 255, 258, 265, 266, 271, 272, 273,
274, 276, 282

Turcoaia, 10, 16, 18, 40, 42, 62, 63, 77, 86, 88, 108,
122, 234, 235, 265, 266, 282, 283
Turda, 17, 42, 87, 234, 265, 282

U

Uzlina, 17, 21, 22, 24, 26, 27, 52, 67, 158, 160

V

Valea Nucarilor, 12, 13, 18, 66, 67, 145, 158
Valea Teilor, 18, 129
Văcăreni, 18, 40, 86, 88, 234, 235, 265, 266, 282,
283
Victoria, 17, 27, 37, 38, 42, 43, 67, 88, 96, 234, 246,
247, 248, 266, 282

Z

Zebil, 15, 17, 36, 43, 67, 75, 87, 234, 266, 282

ARGUMENTE VIZUALE

Beidaud

Fig. 1. Cadru natural, șisturi verzi; 2011.

Fig. 2. Cadru natural general, 2011

Fig. 3. Cadru natural. Aflorimente șisturi verzi; 2011.

Fig. 4. Locuință învelită cu olană; 2011.

Fig. 5. Cadru natural general;
foto V. Leonov; 2011.

Fig. 6. Cadru natural general;
foto V. Leonov; 2011.

Fig. 7. Locuință învelită cu olană; 2011.

Fig. 8. Anexe din gospodărie; foto V. Leonov; 2011.

Fig. 9. sat Sarighiol de Deal, com. Beidaud. Locuință cu prispă înălțată, învelitoare de olană; foto V. Leonov; 2011.

Fig. 10. Sat Sarighiol de Deal. Cuptor; 2011.

Fig. 11. sat Sarighiol de Deal, com. Beidaud. Locuință din chirpici, cu prispă înălțată din piatră, învelitoare de olană, construită de bulgari; după 1945 locuită de aromâni; lateral bucătăria de vară construită, în anul 2000, de proprietarii actuali – familia Jelea Vasile (țigan); 2011.

Fig. 12. sat Sarighiol de Deal. Locuință din chirpici, cu prispă înălțată din piatră, învelitoare de olană, construită de bulgari; după 1945 locuită de aromâni; după 1989 tencuită pe exterior; 2011.

Fig. 13. Ocupații tradiționale. Creșterea animalelor; 2011.

Fig. 14. Ocupații tradiționale. Creșterea animalelor; 2011.

Fig. 15 Agricultură mecanizată. În imagine Zdoca I, 2011.

Fig. 16. Ocupații tradiționale. Creșterea animalelor. Secvență din expoziția organizată la Căminul Cultural din Sarighiol de Deal; 2011.

Fig. 17. Grădina din spatele casei familiei Dima Hristu (zis Gherzu, n. 1930 în Durostor, Bulgaria) și Maria Hristu; 2011.

Fig. 18. Sat Sarighiol de Deal. Fierarie; 2011.

Fig. 19. Biserica din Sarighiol de Deal; 2011.

Fig. 20. Biserica din Sarighiol de Deal; 2011.

Fig. 21. Biserica din Beidaud; 2011.

Fig. 22. Beidaud, localnică; 2011.

Fig. 23. Beidaud, localnică; 2011.

Fig. 24. Beidaud, sat Sarighiol de Deal, Festivalul Păstoritului; 2009.

Fig. 25. Beidaud, sat Sarighiol de Deal, Festivalul Păstoritului; 2010.

Fig. 26. com. Beidaud, sat Sarighiol de Deal, Festivalul Păstoritului; 2011.

Cerna

Fig. 27. Cerna. Cadru natural; foto V. Leonov; 2010.

Fig. 28. Cerna. Cadru natural;
foto V. Leonov; 2010.

Fig. 29. Casă de tip balcanic, cu prispă înaltă,
beci, învelită cu olană; 2010.

Fig. 30. Cerna. Construcție cu destinație
han până la cooperativizare, apoi local public,
astăzi retrocedată fam. Stoiciu Petrică;
foto M. Matarangă; 1985.

Fig. 31. Cerna. Vedere generală a satului; 2010

Fig. 32. Cerna. Locuința unei familii de români; 2010.

Fig. 33. Cerna. Casa Memorială „Panait Cerna”, construită de tatăl poetului, Panait Stanciof (bulgar); 2009.

Fig. 34. Cerna. Locuință cu prispă înaltă, de piatră, cu beci, învelitoare din olană; 2009.

Fig. 35. Cerna. Casa Memorială Panait Cerna; 2010.

Fig. 36. Cerna. Casă aparținând unei familii de români; 2010.

Fig. 37. Cerna. Interior – bucătăria de iarnă; 2010.

Fig. 38. Cerna. Imagine cu părinți lui Covaciu Ion, român teleormănean căsătorit cu meglenită; 2011.

Fig. 39 Cerna. Localnici cerneni: Covaciu Ion și Aneta; 2011.

Fig. 40. Cerna. Beciul casei, fam Covaciu; 2011.

Fig.41. Cerna. Grajd, fam Covaciu; 2011.

Fig. 42. Cerna. Atelier de fierărie, Covaciu Ion; 2011.

Fig. 43. Cerna.
*Biserica cu Hramul
Sfinții Mihail și Gavril*
(construită după
Războiul de
Independență cu
meșteri italieni); 2011

Fig. 44. Cerna.
Școala veche în care a
învățat și poetul
Panait Cerna, 2011.

Fig. 45. Cerna. Podul
de pe șoseaua
principală construit
în 1892 de meșteri
italieni; 2011.

Fig. 46. Cerna, Ansamblul *Altona* la Zilele Cernei, în fața Cesei Memoriale Panait Cerna; 2007.

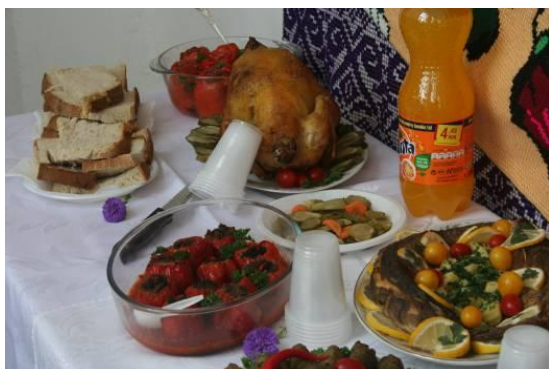

Fig. 47. Cerna. Preparate culinare la Zilele Cernei; 2011.

Fig. 48. Cerna. Turta cu para; 2011.

Fig. 49. Cerna, Ansamblul *Altona* la Zilele Cernei; 2011.

Fig. 50 Greci. Vedere generală; 2010.

Fig. 51. Greci. Monumentul din centrul localității; 2006.

Fig. 52. Greci. Intrarea în localitate, monument ridicat de pietrari; 2006.

Fig. 53. Greci. Casă construită și locuită de italieni la începutul sec. al XX-lea; 2006.

Fig. 54. Greci. Liderii comunității de italieni – 1932, foto din arhiva Otiliei.

Fig. 55. Greci. Localnice din 1940, foto din arhiva Otiliei Maragiu.

Fig. 56. Greci. Claudio Alfonso, strămoș al familiei Vals, imagine aproximativ din 1912, foto din arhiva Otiliei Maragiu.

Fig. 57. Greci. Teresa Bertig, urmașii ei au venit în Greci, foto din arhiva Otiliei Maragiu

Fig. 58. Greci. Locuință cu două încăperi și tindă, prispă joasă, învelită cu olană, locuită de români; 2007.

Fig. 59. Greci. Locuință cu două încăperi și tindă, prispă joasă, învelită cu olană, locuită de români; 2007.

Fig. 60. Greci. Construcție tip prăvălie; 2007.

Fig. 61. Greci. Fântâni; 2007.

Fig. 62. Decor din piatră și lemn; 2007.

Fig. 63. Greci. Primăria din Greci, 3 nov. 2006

Fig. 64. Greci. Locuința unei familii de români; 2007.

Fig. 65. Greci. Pietrari de la societatea G. Sacchetti și A. Boro; foto din arhiva Otiliei Maragiu.

Fig. 66. Pietrari din cariera Morsu – 1930; foto din arhiva Otiliei Maragiu.

Fig. 67. Greci. Pietrari italieni (aprox. 1980), foto din arhiva Otiliei Maragiu.

Fig. 68. Greci. Fierăria unui român; 2007.

Fig. 69. Greci. Aspect de viață cotidiană; 2007.

Fig. 70. Biserică ortodoxă cu Hramul *Sfânta Treime*; 2007.

Fig. 71. Greci. Interior din Biserica ortodoxă cu Hramul *Sfântul Haralambie*, construită în jurul anului 1883; 2006.

Fig. 72. . Biserica catolică ridicată de italieni în 1912, cu Hramul *Sfânta Lucia*; 2007.

Fig. 73. Greci. Enoriași cu preotul în fața bisericii în jurul anilor 1920-1925, foto din arhiva Otiliei Maragiu.

Fig. 74. Greci. Interiorul Bisericii catolice imagine din timpul Hramului *Sfânta Lucia*, 13 decembrie 2006.

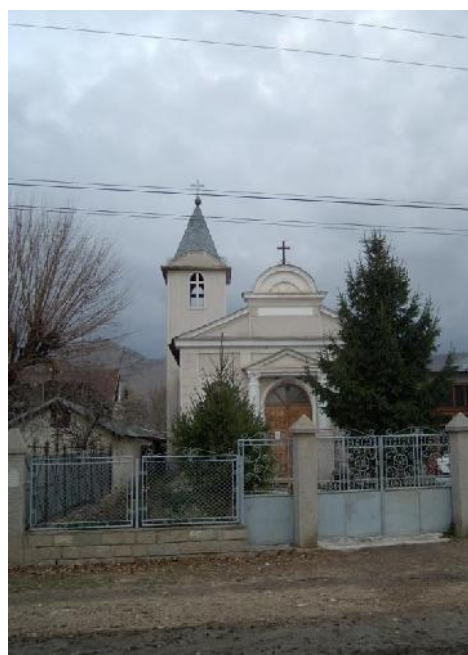

Fig. 75. Greci. Biserica catolică *Sfânta Lucia*; 2011.

Fig. 76. Greci. Maragiu Otilia, lidera comunității de italieni după 1989; 2009.

Fig. 77. Grupul vocal al comunității italiene, *Allegria*; 2007.

Fig. 78. Greci. Imagine de la sărbătoarea „Il ultimo del carnevalle”, foto M. Matarangă; 2003.

Fig. 79. Greci. Imagine de la sărbătoarea „Il ultimo del carnevalle”, foto M. Matarangă; 2003.

Fig. 80. Greci. Jocul de “bocce” ce se desfășura duminica în fața Școlii Italiene, foto din arhiva Otiliei Maragiu.

Izvoarele

Fig. 81. Izvoarele. Vedere generală; 2010.

Fig. 82. Izvoarele. Vedere generală; 2010.

Fig. 83. Izvoarele. Cadrul natural; 2010.

Fig. 84. Izvoarele. Cadrul natural; 2010.

Fig. 85. Izvoarele. Vedere generală; 2010.

Fig. 86. Izvoarele. Cadrul natural; 2010.

Fig. 87. Izvoarele. Biserica ortodoxă de stil nou, cu hramul de Sf. Dumitru (26 octombrie); 2007.

Fig. 88. Izvoarele. Biserica ortodoxă de stil vechi, cu hramul de Sfânta Treime; 2007.

Fig. 89. Izvoarele. Imagine din centrul satului în sâmbăta Floriilor, 19 aprilie 2008.

Fig. 90. Izvoarele. Alai de nuntași, 1957, arhiva Dascălu Ioana – bibliotecara

Fig. 91. Izvoarele. Localnici în port popular de sărbătoare (1957), arhiva I. Dascălu.

Fig. 92. Izvoarele. Localnici în port cotidian: Chiriac Manole, Chiriac Iordana (bătrâna) și Chiriac Ivița (n. în 1955) – 1960, arhiva Dascălu Ioana.

Fig. 93. Izvoarele. Familia Iofciu Ion (n. în 1932) și Pena (n. în 1934) (părinții doamnei Dascălu) – 1950, arhiva Dascălu Ioana.

Fig. 94. Izvoarele. Grupul de colindători *Drăgumanu*, foto Mihai Matarangă; 2003.

Fig. 95. Izvoarele. Localnice; 2011.

Fig. 96. Izvoarele. Iorgu Gheorghe (stânga), Iofciu Ion (centru), Tranulea Nicolae (dreapta) – 1948, arhiva Dascălu Ioana.

Fig. 97. Izvoarele. Lefter Vasilica (stânga), Lefter Sultana (dreapta), Iofciu Ioana (copilul) – 1957, arhiva Dascălu Ioana.

Fig. 98. Izvoarele. Gospodărie, 2011.

Fig. 99. Izvoarele. Tramă stradală, 2011.

Fig. 100. Izvoarele. Grădina din spatele casei; 2011.

Fig. 101. Izvoarele. Tramă stradală; 2011.

Fig. 102. Izvoarele. Arhitectura tradițională; 2011.

Fig. 103. Izvoarele. Arhitectura tradițională; 2011.

Fig. 104. Izvoarele. Ocupație tradițională – creșterea animalelor; 2011.

Fig. 105. Izvoarele. Transportul tradițional; 2011.

Fig. 106. Izvoarele. Ocupație tradițională – creșterea animalelor; 2011.

Fig. 107. Izvoarele. Ocupație tradițională – creșterea animalelor; 2011.

Fig. 108. Izvoarele. Ocupație tradițională – creșterea animalelor; 2011.

Fig. 109. Izvoarele. Aspect de viață cotidiană; 2007.

Fig. 110. Izvoarele. Daracul fam. Cârnat; 2007.

Fig. 111. Izvoarele. Daracul fam. Cârnat. 2007.

Fig. 112. Izvoarele. Daracul fam. Cârnat; 2007.

Fig. 113. Izvoarele. Fierăria lui Iofciu; 2007.

Fig. 114. Izvoarele. Țesături din lână; 2007.

Fig. 115. Izvoarele. Fierăria lui Iofciu; 2007.

Fig. 116. Izvoarele. Alergatul cailor de Bobotează – 6 ianuarie 1998, foto M. Matarangă.

Fig. 117. Izvoarele. Aspect din Biserica Sfânta Treime, 2011

Fig. 118. Izvoarele, Alai de nuntași (1955), arhiva primăriei.

Fig. 119. Izvoarele. Aspect din obiceiul de înmormântare; 2011.

Fig. 120. Izvoarele. Alai de nuntași (1955), arhiva primăriei.

Fig. 121. Izvoarele. Aspect din obiceiul de înmormântare – „podul”; 2011.

Fig. 122. Izvoarele. Aspect din obiceiul *Lăzărelul*; 2010.

Fig. 123. Izvoarele. Aspect din obiceiul *Lăzărelul*, foto M. Matarangă; 1998.

Fig. 124. Aspect din obiceiul *Lăzărelul* prezentat la Muzeul de Etnografie Tulcea, foto M. Matarangă; 2003.

Fig. 125. Grupul de colindători *Drăgumanu*, foto M. Matarangă; 1998.

Fig. 126. Aspect din obiceiul *Curban*, foto M. Matarangă; 1998.

Fig. 127. com Izvoarele, sat Alba. Secvență din ceremonialul sărbătorii religioase *Izvorul Tămăduirii*; 2008.

Jurilovca

Fig. 128. Jurilovca. Cadru natural; 2009.

Fig. 129. Jurilovca. Cadru natural; 2011.

Fig. 130. Jurilovca. Cadru natural; 2011.

Fig. 131. Jurilovca. Cadru natural; 2012.

Fig. 132. Jurilovca. Cuptor de var; 2012.

Fig. 133. Jurilovca. Capul Doloșman; 2012.

Fig. 134. Jurilovca. Grup de elevi în fața școlii (1928), foto din arhiva Paul Condrat.

Fig. 135. Jurilovca. Familie în fața casei, (1930), foto din arhiva Paul Condrat.

Fig. 136. Jurilovca. Familie de lipoveni, (1930), foto din arhiva Paul Condrat.

Fig. 137. Jurilovca. Familie de lipoveni, (1935), foto din arhiva Paul Condrat.

Fig. 138. Jurilovca. Familie de lipoveni (1930), foto din arhiva Paul Condrat.

Fig. 139. Jurilovca. Cununie religioasă la o familie de lipoveni de rit vechi (aprox. 1950), foto din arhiva Paul Condrat.

Fig. 140. Jurilovca. Tramă stradală. 2011.

Fig. 141. Jurilovca. Clădirea unde a funcționat Administrația Pescăriilor construită în 1928; 2012.

Fig. 142. Jurilovca. Tramă stradală; 2012.

Fig. 143. Jurilovca. Fronton; 2011.

Fig. 144. Jurilovca. Casa prof. Bușlă Chirilă – lipovean; 2011.

Fig. 145. Jurilovca. Tramă stradală din sat Vișina; 2012.

Fig. 146. Jurilovca. Ocupația de bază – pescuitul. Aruncarea prostovolului; foto Paul Condrat; 2008.

Fig. 147. Jurilovca. Ocupația de bază – pescuitul. Cătrănirea bărcilor; 2010.

Fig. 148 Jurilovca. Ocupația de bază – pescuitul. Împletirea plaselor; 2010.

Fig. 149. Jurilovca. Ocupația de bază – pescuitul. Împletirea vintirului; 2010.

Fig. 150. Jurilovca. Ocupația de bază – pescuitul. Cătrănirea bărcilor; 2010.

Fig. 151. Jurilovca, Ocupația de bază – pescuitul. Uscarea plaselor; 2010.

Fig. 152. Jurilovca. Biserica cu *Hramul Acoperământul Maicii Domnului* (14 octombrie); 2010.

Fig. 153. Jurilovca. Biserica cu *Hramul Acoperământul Maicii Domnului* (14 octombrie) intrarea destinată bărbaților; 2011.

Fig. 154. Jurilovca. Troița din centrul localității; 2011.

Fig. 155. Jurilovca. Biserica cu *Hramul Acoperământul Maicii Domnului* (14 octombrie); 2011.

Fig. 156. Jurilovca. Grupul vocal *Juraveli* la serbarea borșului de pește, 14 oct. 2012

Fig. 157. Jurilovca. Serbarea borșului de pește, 14 oct. 2012.

Mahmudia

Fig. 158. Mahmudia. Cadrul natural; 2011.

Fig. 159. Mahmudia. Cadrul natural; 2011.

Fig. 160. Mahmudia. Cadrul natural; 2011.

Fig. 161. Mahmudia. vedere de pe Dunăre;
2011.

Fig. 162. Mahmudia. Uliță spre Dunăre; 2011.

Fig. 163. Mahmudia. Vedere generală a
localității, în fundal Cetatea Salsovia; 2011.

Fig. 164. Mahmudia. Așezarea locuinței în raport cu strada; 2010.

Fig. 165. Mahmudia. Așezarea locuinței în raport cu strada; 2010.

Fig. 166. Mahmudia. Locuința unei familii de lipoveni, 2010

Fig. 167. Mahmudia. Împrejmuire din stuf, 2010

Fig. 168. Mahmudia. Anexă cu învelitoarea din stuf; 2010.

Fig. 169. Mahmudia. Locuință cu prispă joasă și învelitoare din stuf; 2010.

Fig. 170. Mahmudia. Lipovence, aprox. 1930, arhiva Domnița Matfei

Fig. 171. Mahmudia. Lipovence, aprox. 1930, arhiva Domnița Matfei

Fig. 172. Mahmudia. Lipovence (aprox. 1930), arhiva Domnița Matfei.

Fig. 173. Mahmudia. localnici ucraineni cu trăsură, (1929), arhiva Paraschiva Mitrache.

Fig. 174. Mahmudia. localnici (aprox. 1930), arhiva Domnița Matfei.

Fig. 175. Mahmudia. Lipoveancă în sarafan, încinsă la brâu cu pois; 2010.

Fig. 176. Mahmudia. Port popular lipovenesc de biserică; 2010.

Fig. 177. Mahmudia. Port popular lipovenesc de biserică; 2010.

Fig. 178. Mahmudia. În stânga – învățătoare pensionară Paraschiva Mitrache (n. 1937 într-o familie de ucraineni), în dreapta – conf. univ. Narcisa Alexandra Știucă; 2009.

Fig. 179. Mahmudia. Biserica ortodoxă cu hramul de Sf. Nicolae de vară (9 mai, stil nou), 2010.

Fig. 180. Mahmudia. Biserica rușilor-lipoveni, de rit străvechi, cu hramul Sf. Nicolae de vară – 22 mai; 2010.

Fig. 181. Mahmudia. Biserica rușilor-lipoveni, de rit vechi, cu hramul Sf. Gheorghe (6 mai, pe stil vechi); 2010.

Fig. 182. Mahmudia. Interiorul bisericii ortodoxe de rit străvechi, cu hramul Sf. Nicolae de vară – 22 mai; 2010.

Fig. 183. Mahmudia. Interiorul bisericii ortodoxe cu hramul Sf. Nicolae de vară – 9 mai; 2010.

Fig. 184. Mahmudia. Secvență din ceremonialul de botez la români; 2010.

Fig. 185. Mahmudia. Secvență din ceremonialul de înmormântare la rușii-lipoveni de rit străvechi; 2010.

Fig. 186. Mahmudia. Predarea peștelui la cherhana (aprox. 1970), arhiva Domnița Matfei.

Fig. 187. Mahmudia. Ansamblul folcloric *Katiușa* al comunității rușilor-lipoveni din Mahmudia; 2010.

Murighiol

Fig. 188. Murighiol. Vedere generală; 2010.

Fig. 189. Murighiol. Cadrul natural; 2010.

Fig. 190. Murighiol. Cadrul natural; 2010.

Fig. 191. Murighiol. Vedere de pe Dunăre; 2010.

Fig. 192. Murighiol. Uliță; 2011.

Fig. 193. Murighiol. Clădire din centrul localității; 2011.

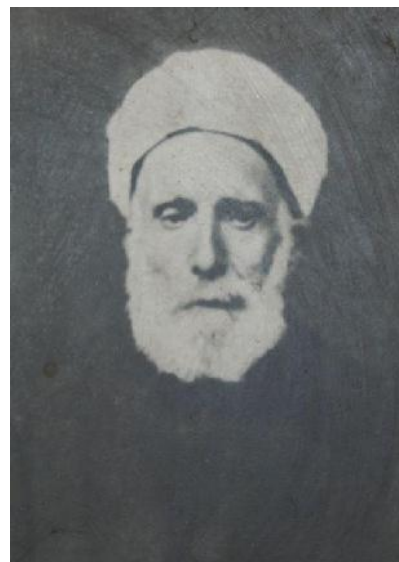

Fig. 194. Gefer I. Memet, a absolvit în 1913 Seminarul Musulman din Dobrogea și a fost hoga în Murighiol. Prima imagine este de la absolvire, arhiva Bazaracai Sitai (nepoata).

Fig. 195. Bazaracai Sitai, n. 1938, la 25 de ani, reprezentantă a etniei turcilor din Murighiol. Arhiva personală.

Fig. 196. Bazaracai Sitai, n. 1938; 2011.

Fig. 197. Murighiol. Arhitectură tradițională; 2011.

Fig. 198. Murighiol. Arhitectură tradițională; 2011.

Fig. 199. Murighiol. Fronton cu motive traforate: *sturion, coadă de sirenă* ș.a.; 2011.

Fig. 200. Murighiol. Arhitectură tradițională; 2011

Fig. 201. Murighiol. Arhitectură tradițională, 2011.

Fig. 202. Murighiol. Arhitectură tradițională; 2011.

Fig. 203. Murighiol. Locuință renovată după 2000 cu scopul practicării agroturismului; 2011.

Fig. 204. Murighiol. Detaliu căpriori; 2011.

Fig. 205. Murighiol. Biserica cu Hramul Sf. Gheorghe; 2011.

Fig. 206. Murighiol. Interior din Biserica cu Hramul Sf. Gheorghe; 2011.

Fig. 207. com. Murighiol, sat Dunăvățu de Jos. Colindători de etnie ucraineană; reconstituirea în cadrul școlii a obiceiurilor de iarnă; 2007

Fig. 208. com. Murighiol, sat Dunăvățu de Jos. Colindători de etnie ucraineană; reconstituirea în cadrul școlii a obiceiurilor de iarnă; 2007.

Fig. 209. Murighiol. Slujba din lăcașul construit lângă Mănăstirea Halmyris; 2005

Fig. 210. Condrat Verginica, n. 1951 și Gavrilă Parasca, n. 1956, Dunăvățu de Jos; 2013.

Slava Cercheză

Fig. 211. Slava Cercheză. Vedere generală; 2010.

Fig. 212. Slava Cercheză. Vedere generală; 2010.

Fig. 213. Slava Cercheză. Intrarea în localitate; 2010.

Fig. 214. Slava Cercheză. Cadrul natural; 2010.

Fig. 215. Slava Cercheză. Arhitectura; 2012.

Fig. 216. Slava Cercheză. Așezarea locuinței în raport cu strada; 2012.

Fig. 217. Slava Cercheză. Așezarea locuinței în raport cu strada; 2012.

Fig. 218. Slava Cercheză. Așezarea locuinței în raport cu strada; 2012.

Fig. 219. Slava Cercheză. Timpanul unei locuințe; 2010.

Fig. 220. Slava Cercheză. Detaliu arhitectură; 2010.

Fig. 221. Slava Cercheză. Ornament traforat „lebedele”, amplasat la timpanul casei; 2010.

Fig. 222. Slava Cercheză. Așezarea locuinței în raport cu strada, 2012.

Fig. 223. Slava Cercheză. Detaliu arhitectural; 2012.

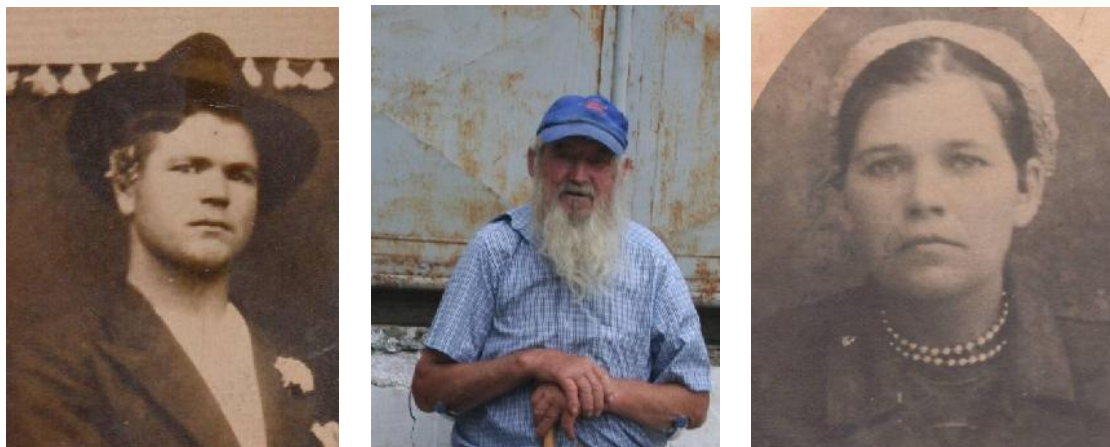

Fig. 224. Slava Cercheză. Localnici, foto din arhiva Irina Mihailov.

Fig. 225. Slava Cercheză. Localnici, foto din arhiva Irina Mihailov.

Fig. 226. Slava Cercheză. Port tradițional de biserică al rușilor-lipoveni; 2012.

Fig. 227. Slava Cercheză. Grupul folcloric *Slaveanka* (1981) foto din arhiva Irina Mihailov.

Fig. 228. Slava Cercheză. Localnici la cununia religioasă (aprox. 1970); foto din arhiva Irina Mihailov.

Fig. 229. Slava Cercheză. Intrarea în cameră; 2012.

Fig. 230. Interior tradițional al rușilor-lipoveni; 2012.

Fig. 231. Interior tradițional al rușilor-lipoveni; 2012.

Fig. 232. Slava Cercheză. Baie lipovenească; 2010.

Fig. 233. Slava Cercheză. Baie lipovenească; 2010.

Fig. 234. Slava Cercheză. Aspect de viață cotidiană; 2010.

Fig. 235. Slava Cercheză. Baie lipovenească – cazanul; 2010.

Fig. 236. Slava Cercheză. Biserica de rit străvechi Sf. Gheorghe (6 mai); 2010.

Fig. 237. Slava Cercheză. Biserica de rit vechi Sf. Dumitru (8 noiembrie); 2010.

Fig. 239. Slava Cercheză. Biserica de rit vechi Sf. Dumitru – interior; 2010.

Fig. 241. Slava Cercheză. Biserica de rit străvechi Sf. Gheorghe; 2010.

Fig. 238. Slava Cercheză. Biserica de rit vechi Sf. Dumitru; 2010.

Fig. 240. Slava Cercheză. Biserica de rit vechi Sf. Dumitru – secvență de la sărbătoarea hramului; 2010.

Fig. 242. Slava Cercheză. Biserica de rit vechi Sf. Dumitru; 2010.

Fig. 243. Slava Cercheză.
Vestimentație de biserică; 2011.

Fig. 244. Irina Mihailov (n. 1946),
fondatoarea grupului *Slaveanka*; 2011.

Fig. 245. Slava Cercheză.
Secvență de la Hramul
Sf. Dumitru; 2011.

Fig. 246. Slava Cercheză. Grupul folcloric *Slaveanka*,
foto din arhiva Irina Mihailov.

Fig. 247. Slava Cercheză. Grupul folcloric *Slaveanka*, foto din arhiva Irina Mihailov.

Fig. 248. Slava Cercheză. Grupul folcloric *Slaveanka*, foto din arhiva Irina Mihailov.

Fig. 249. Slava Cercheză. Grupul folcloric de copii; 2011

Fig. 250. Slava Cercheză. Grupul folcloric *Slaveanka*, la spectacolul din seara hramului Sf. Dumitru, 8 nov. 2011.

... prezentul volum se constituie într-o lucrare științifică de anvergură, complexă, prin abordarea problematicii propuse, a demonstrației acesteia prin coroborarea unui demers etnografic tradițional și a unei viziuni moderne și de actualitate recentă, în particular din punctul de vedere al științelor comunicării, asupra modelului cultural dobrogean.

Sub coordonarea regretatului Prof. univ. dr. Ioan Godea, Doamna Iuliana Titov a realizat o teză de doctorat, care a stat la haza acestui volum, completă, „un tot” unitar în care regăsim decodificarea diverselor aspecte ale unei culturi și civilizații și care constituie domeniul complex al etnografiei, etnologiei și antropologiei culturale.

conf. dr. Steluța Pârâu

Cartea este convingătoare prin maniera în care autoarea evaluează prezentul în lumina trecutului privind cumva spre viitorul acestui areal cultural extrem de interesant și de complex. Prin aceasta se încadrează în contribuțiile valoroase ale ultimelor decenii care, renunțând la descriptivismul steril, la discursul uluit al celui care «îl descoperă pe străinii de lângă noi» (cu care conviețuim de multe secole!) se angajează într-un demers analitic serios, profund, care generează o reflexivitate angajată, cea a etnografului de bună calitate și de bună credință.

Chiar dacă nu-și propune să răspundă la întrebarea „Care este viitorul grupurilor etnice dobrogene?”, Iuliana Titov ne lasă să le privim de aproape, ca pe niște ceilalți ai noștri, cu dilematicul lor drum oscilând între inovații, imitații și invenții, în căutarea – ca orice societate la rândul ei – a Diferenței, dar și a acelor soluții pentru instaurarea definitivă a armoniei conviețuirii.

Conf. dr. Narcisa Știucă

... doamna Iuliana Titov (...) s-a gândit a ne propune un subiect rar și insuficient abordat în literatura română de specialitate: realitățile acestui mare „creuzet” interetnic din nordul Dobrogei (...) Da, Dobrogea a fost o imensă stratificare în succesiune de neamuri și culturi cu accente valente și polivalente în diferitele etape ale istoriei, din zorii dimineții neolitice până în pragul apariției becului electric în farul de la Sulina. Nimeni nu poate înțelege mozaicul acesta de viață decât atunci când ascultă povestirile oamenilor buni și bătrâni, când insiști a cunoaște documentele de arhivă, când zăbovești îndelung între rafturile bibliotecilor spre a sorbi din știința mai vechilor și mai noilor cărturari. Toate acestea, autoarea le cuprinde (...).

Aspectele etnolingvistice, structurile ocupaționale (...), gospodăria cu locuința și acareturile ei, inventarul mijloacelor de muncă, ductul interesului pentru traiul în și din moșia ori vatra satului prin cunoașterea și câștigarea resurselor primordiale ale vieții, alimentația cotidiană, ocazională ori rituală, sistemica obiceiurilor calendaristice, de familie ori de credințe sunt teme abordate cu componentă și responsabilitate științifică de autoare. Este și aceasta dovada că avem în față un studiu rezultat din cercetări de ani și ani, cu tenacitate, cu răspundere și pasiune.

Prof. univ. dr. Ioan Godea